NOVÝ

VELKÝ ILUSTROVANÝ

SLOVNÍK NAUČNÝ

SVAZEK XIII.

Měď—No.

V PRAZE 1931.

Měď (cuprum), Cu, chemický prvek, kov, (at. č. 29), nachází se v přírodě ryzí v podobě drátků, mechu, stromků, v deskách, též v zrnkách a balvanech, nejčastěji v starších formacích a zvl. u Hořejšího jezera v Sev. Americe (zde spolu se stříbrem v množství velmi značném, v balvanech až 2000 t těžkých). M. mladšího původu nachází se na žilách v různých zemích, na př. v Cornwallu, Jižní Americe, Australii, v Bolivii a j. — Hojné jsou přirozené sloučeniny mědi, měděné rudy. Jsou to kysličníky: mědný (kuprit, červená ruda měděná) Cu_2O a mědnatý (melakonit, tenorit, černá ruda měď.) CuO; zásadité uhličitany: malachit $Cu(OH)_2.CuCO_3$ a azurit $Cu(OH_2.2CuCO_3$; sírníky: mědný (chalkosin) Cu_2S a mědnatý (covellin, měděné indigo) CuS, kyz měděný (chalkopyrit) $CuFeS_2$, bornit (pestrá ruda měděná) Cu_3FeS_3 a rovněž pyrit, který obsahuje často až 10% mědi; sírany: chalkanthit (modrá skalice) $CuSO_4.5H_2O$, brochantit $Cu_4(OH)_6SO_4$ a linarit $PbCu(OH)_2SO_4$, oxychlorid atakamit $Cu_2(OH)_3Cl$; křemičitany: chrysokoll $CuSiO_3.2H_2O$ a dioptas CuH_2SiO_4; síroarseničnany: enargit a luzonit Cu_3AsS_4; síroantimonitan: bournonit $PbCuSbS_3$ a j. Měděné rudy vyskytují se v starších horninách počínaje krystalickou břidlicí až po pískovec, jako impregnace nacházejí se na žilách a ložiskách, většinou smíšeny s jinými rudami (☞ rudní ložiska). Nejčastější jsou sírné rudy, které rovněž pro dobývání mědi mají význam největší. Na svém povrchu bývají obyč. okysličeny v kyslíkaté sloučeniny. Měď jako vedlejší součást obsahují též různé jiné nerosty. Stopy mědi jsou obsaženy v někter. pramenitých vodách, v moři, v ornici, v rostlinstvu a v organismu vyšších i nižších živočichů. Malá množství přimíšením činí m. křehkou za studena i v žáru. Kysličník mědný není zde tak škodlivý jako jiné prvky; m. stává se zřetelně křehkou za studena teprve 2.25%, za horka až 6.7% kysličníku mědného, k čemuž za studena stačí již 0.5% síry nebo 0.05% vizmutu, za horka 1% arsenu, 0.3% olova nebo 0.02% vizmutu. V l a s t n o s t i. Velmi čistou m. lze získati elektrolytickou rafinací (až 99.99%), t. j. vylučov. m. z jejích roztoků na katodě pomocí elektrického proudu. Do obchodu přicházející čistá m. bývá připravována tímto způsobem. Čistá m. má charakteristickou červenou barvu, velmi tenké měděné lístky prosvítají barvou červenofialovou, roztavená m. svítí zeleně. M. dá se velmi dobře hladiti a leštiti, jest tvrdší zlata, avšak mnohem měkčí než kujné železo. Kováním a válcováním za studena její tvrdost značně stoupá, při 200—300° stává se opět kujnou, avšak těsně před bodem tání dá se rozdrtiti v prášek. Je velmi pevná a dá se svářeti. Měděná litina má lom zrnitý až hákovitý, válcov. a kovaná vláknitý s hedvábným leskem. Čistá m. vodí velmi dobře teplo a elektřinu. Atomová váha 63.57, spec. v. nejčistší m. 8.96, bod tání 1083°, bod varu 2305°. Roztavená m. absorbuje plyny (mimo kysličník uhličitý), které z ní při chladnutí unikají a způsobují tím nadýmání taveniny, pročež se m. nehodí k výrobě litinových předmětů. Na suchém vzduchu se m. nemění, na vlhkém vzduchu tvoří se na ní zelený povlak zásaditého uhličitanu (plísta, patina, nesprávně měděnka), rychleji účinkem kyselých par. Zahříváním barví se povrch m. duhovými barvami, na konec stává se hnědou za vzniku kysličníku mědného, za teploty ještě vyšší černou následkem oxydace kysličníku mědného v mědnatý. Tento povlak odděluje se od neporušené m. při ohýbání a kování (měděné okuje). Při tavení m. okysličuje se tato na svém povrchu v kysličník mědný, který se rozpouští v roztaveném kovu až do 17%. M. porušuje se slabými kyselinami pouze za přístupu vzduchu. V kys. solné a zředěné kys. sírové rozpouští se m. málo, v koncentrované kys. sírové za horka a v kys. dusičné (i za studena) rozpouští se m. velmi snadno. V ammoniaku rozpouští se m. na vzduchu velmi rychle na temně modrý roztok kuprammoniumhydroxydu, nejlépe foukáním vzduchu do vodného roztoku ammoniaku, obsahujícího měděné hobliny. M. porušuje se silně též různými solemi. S chlorem a sírou slučuje se za horka za vývoje tepla a světla. Ve svých sloučeninách bývá m. nejčastěji dvojmocná, často jednomocná; existence troj- a čtyřmocné mědi bezpečně dokázána ještě není. — Mědi používá se v podobě kovaných tyčí, plechu (měděný plech) a drátu (zvláště v elektrotechnice), ke zhotovování válců k potiskování tkanin a desek pro kuprografii, k pobíjení lodí, k zhotovování různých přístrojů, rour, patron, k přípravě slitin, k potahování jiných kovů, k přípravě různých sloučenin, barviv atd. — D ě j i n y: Mědi používalo se k zhotovování různých předmětů denní potřeby již v dobách předhistorických (doba kovová). Chaldejci zhotovovali z mědi též mohutné brány. Egypťané dolovali měď na poloostrově Sinai již 5000 let př. Kr. Foeničané dobývali mědi na vlastních dolech, na Cypru, v Kilikii, dolní Italii a Euboei, vynikali zvláště ve výrobě bronzové litiny. Řeko-

vé používali v trojské válce měděných krunýřů, štítů a mečů. Etruskové dobývali mědi na Elbě a měli nejdříve měděné mince ve tvaru tyčí. Římané zavedli bronzové mince r. 450 př. Kr. V době Pliniově zpracovávali Římané sírné rudy měděné a sráželi měď z cementových vod. Mědi používali též k barvení skla na modro a červeno. V starověku v největším rozsahu dobývala se měď ve Španělsku. Germáni znali železo dříve než měď. Frankové dobývali měď kolem r. 860 na Mohanu, od r. 968 na Rammelsbergu. V Uhrách dobývali měď již Římané, avšak tyto doly za stěhování národů zanikly a byly obnoveny teprve v době pozdější. V Čechách s dolováním mědi započalo se r. 1272. Ve Švédsku dobývala se měď již velmi dávno, avšak většího významu nabyly tyto doly až začátkem XIII. st. (Falun). V Sev. Americe m. byla nalezena již před objevením Ameriky, hornicky začala se však těžiti až r. 1709; ještě r. 1845 vytěžilo se jí pouze 100 t. R. 1882 vytěžilo se jí již 40.000 t., čímž Sev. Amerika předstihla Chile, a po r. 1900 těžilo se jí již přes 50% veškeré světové produkce. V Australii měděné rudy byly nalezeny po prvé r. 1841; s dobýváním mědi v Moontagrube započalo se r. 1861. V Africe těžila se měď již od pravěku v Atlasu, Numidii, v erythrejské poušti, na nilském ostrově Meroe, u Banamu a u Karthaga. Dnes přichází zde v úvahu jižní a východní Afrika. Staří pražili sírné rudy měděné na hromadách nebo v stádlech, tavili je v šachtových pecích s úzkou kychtou a vytěženou surovou m. zpracovávali pak ve zvláštních pecích. Nalitím vody na horkou m. získávala se t. zv. kroužková m. (aes caldarium). Nejstarší údaje o tavení m. v Německu jsou obsaženy v malé hornické příručce z r. 1505; podrobné návody podali též Agricola a Mathesius. Největších pokroků ve výrobě a zpracování m. bylo docíleno v polovici min. století. — Dobývání mědi. Převážné množství m. získává se suchou cestou z rud a m. obsahujících pyritů. Jiné rudy s malým obsahem m. zužitkují se na mokré cestě. Pro suchou cestu přicházejí v úvahu skoro výhradně jen sirné rudy (které mohou obsahovati ještě arsen a antimon). Kyslíkaté rudy míchají se zpravidla s rudami sirnými. Dobývání m. na suché cestě skládá se z přetavování rud na kámen a z jeho koncentrace, z vylučování m. surové či černé z kamene a z rafinace surové mědi.

I. Přetavování rud na kámen. Přetavování rud (rudní či surové tavení) na měďný kámen (lech), v podstatě směs sloučenin sírníku měďného a železnatého, provádí se za tím účelem, aby se získal produkt bohatší mědi, tím že těkavé přimíšeniny při tavení uniknou, jiné přejdou do snadno oddělit. strusky, která se utvoří z přísad (rudní či surová struska). Množství kamene v poměru k množství rudy (koncentrační stupeň) je nejvhodnější, obsahuje-li surovina tolik síry, kolik je třeba k vázání veškeré m. jako sírník měďný Cu_2S a veškerého do strusky nepřecházejícího železa jako sírník železnatý FeS. Nadbytečná síra uniká v podobě kysličníku siřičitého SO_2 spolu s největší částí arsenu a antimonu. Neobsahuje-li surovina dostatek síry, musí se k ní přidati v podobě vhodných sirných nerostů (pyritů, sádry n. anhydritu). Chudé a nečisté rudy dávají měďný kámen s příliš malým obsahem m., kt. nutno proto tavením (koncentrační tavení) s přísadami kysl. křem. zbaviti části železa a tím zkoncentrovati v něm m. až na 50% (střední a koncentrovaný měďný kámen). a) Pražení a redukce. Pražením má se odstraniti nadbytečná síra. Pražením m. obsahujících železných rud sírník měďný hromadí se pouze uvnitř (pražení na zrno), kdežto na povrchu vznikají převážně sloučeniny železa. Kusová ruda klade se na volně postavenou nebo průduchy opatřeným zdivem obklopenou hromadu dřeva, která se zapálí. Obsahuje-li ruda aspoň 25% síry, lze pražení provésti skoro bez paliva v šachtové peci a unikající kysličník siřičitý zužitkovati k výrobě kyseliny sírové. Hodí se k tomu kilny a těmto podobné kyzové pražiče. Příliš drobná ruda (rudní drť) praží se rovněž v šachtových pecích, které jsou však jinak stavěny, nebo v plamenných pecích, po případě v pecích opatřených dmychadly. Šachtových pecí používá se pro rudu obsahující nejméně 35% síry. Většina moderních pecí obsahuje 5—8 nad sebou se nacházejících kruhových nístějí s mechanickým mícháním. Málo síry obsahující rudy nutno pražiti v pecích se zvláštním topením, t. j. za použití paliva (15—20%). Stává se to (dnes již pouze ojediněle) v plamenných pecích, které mohou míti buď rovnou nístěj, anebo prstencovitě (podkovovitě) stočenou, s mechanickým mícháním a posouváním. Řidčeji používá se otáčivých rour, v nichž vzniká příliš mnoho létavého prachu. V rudách obsaženou síru lze zužitkovati k výrobě kyseliny sírové v muflových pecích (🔍 dobývání zinku). Pece s přímými muflemi (2—3 nad sebou) spotřebují 25—30% paliva, kdežto Spirletova pec s kruhovitými muflemi a mechanickým mí-

cháním vystačí s 7—10%. Dmychadly opatřených pecí (☞ dobývání olova) používá se dosud hlavně k pražení kamenů. Při redukci taví se výpražky s uhlím a kysličník křemičitý obsahujícími přísadami. Kysličníky m. redukují se na kovovou m., která však ihned reaguje s nerozloženými ještě sírníky železa za vzniku sírníku měďného, který s částí železa (v podobě sírníku železnatého) dává kámen, kdežto zbytek železa kysličníkem železitým oxyduje se na kysličník železnatý, který se pak slučuje s kysličníkem křemičit. a přechází do strusky. Tato musí obsahovati, aby při teplotě kolem 1000° (pro redukci m. potřebné) byla dostatečně tekutá, 36—40% kysličníku křemičitého. Jsouc specificky lehčí (struska i kámen jsou teď v tekutém stavu), vyplave snadno na povrch. Zůstane-li více železa v kovovém stavu, usazuje se toto rušivě na dně pece. Z ostatních znečisťujících kovů lehké kovy a část zinku přechází do strusky. Arseničany a antimoničany částečně odtékají v podobě arsenidů a antimonidů, částečně utvoří kámen, v němž síra jest nahrazena arsenem a antimonem. Do tohoto přecházejí též přítomné ušlechtilé kovy jako nikl a kobalt. Jinak přecházejí tyto do obyčejného kamene spolu s olovem. Část zinku odtěká v podobě kysličníku a usazuje se na chladnějších částech pece (pecní, kychtová houba). K přetavování výpražků na kámen používá se šachtových a plamenných pecí. Elektrické pece pro svůj vysoký provozovací náklad se neosvědčily. Šachtových pecí lze použíti pouze pro kusové výpražky, které se smějí smísiti nejvýše s 20% jemných výpražků (německý či švédský pracovní postup). Pece tyto mají pravoúhlý, oválný nebo kruhovitý průřez. Jsou vybaveny vodním chlazením svých měděných forem, jimiž se vhání vzduch; někdy se chladí zdivo, jindy obsahují tavicí pásmo z proudící vodou naplněných skřínek, anebo jsou obklopeny vodním pláštěm. Plamenných pecí lze použíti i k zpracování prachových rud (anglický pracovní postup). Tyto lze vytápěti nejrůznějším (i surovým) topivem. Produkt je zde čistší a mědí bohatší než v šachtových pecích, avšak výkonnost jest menší a potřeba ruční obsluhy značnější. Uvedené nedostatky byly v poslední době v Americe více n. méně odstraněny silným zvětšením pecí a zdokonalením jejich jednotl. součástí. Oválná plocha nístěje staré anglické pece byla nahražena pravoúhlou, její rozměry zvětšeny ze 14 na 180 m², rozměry pražicí plochy z 2.8 na 10.4 m², náplň z 1.3 na 14 t, výkonnost z 8 na 250—300 t za 24 hodin a spotřeba paliva snížena asi na polovinu. Pec vystýlá se křemenem a malým množstvím hlíny a vystlání opatřuje se roztavenou struskou glasurovitým povlakem. Při provozu vznikající struska udržuje se kysličníkem křemičitým bohatší než obyčejně. Vpravování náplně provádí se již pouze zřídka násypkou v klenbě pece, většinou nepřetržitě štěrbinou v podélné stěně poblíže ohňového můstku. Pec nevyprázdňuje se po skončení procesu úplně, nýbrž na dně pece nechává se asi 10—20 cm silná vrstva přehřátého kamene. Tímto opatřením dříve značné tepelné ztráty byly silně sníženy. Kámen vypouští se podle potřeby do konvertoru, anebo přechodně do železné nádoby. Struska, která je zde mědí bohatší než při používání šachtových pecí, stéká poblíže lišty (☞ pece) přechodně do nádoby, v níž se zbavuje mechanicky strženého kamene a nakonec se drtí. Chudé kameny praží se a přestavují pak v téže peci na střední a koncentrovaný kámen, jehož některé druhy nazývají se v Anglii pimpledovým, modrým nebo bílým kovem. — b) Pyritové tavení. Při zpracování sírou bohatých (aspoň 25% síry obsahujících) rud, zvláště měď obsahujících sírných kyzů (pyritů), kyzu měděného a pestré rudy měděné, jsou-li kusovité, spojuje se zpravidla produkce sirníku měďného s jeho nahromaděním v kameni v jediný prac. pochod. Síra je zde současně topivem. Při pravém pyritovém tavení přidává se do náplně pouze 1—3% kusovitého koku, aby vývoj tepla působením uhlíku na kysličník siřičitý byl zvýšen a aby křemičité součásti obsahující náplň byla zkypřena. Obsahují-li rudy méně síry, nutno přidati více uhlí (až 10%), aby bylo dosaženo potřebné reakční teploty (polopyritové tavení). V šachtové peci (zpravidla obklopené vodním pláštěm) shora dolů se sesouvající náplň nejdříve se předhřívá a ztrácí vodu. Později odštěpuje pyrit (FeS_2) při 700° 1 atom síry a o něco níže v hlušině obsažený uhličitan vápenatý, $CaCO_3$, kysličník uhličitý, CO_2. Roztavený, červeně žhoucí sirník železnatý (FeS) při dalším klesání okysličuje se vzduchem, který se vhání většinou studený (zřídka 600—800° horký) v úrovni forem a tam se předhřívá, částečně na kysličník železnatý (FeO) a kysličník siřičitý (SO_2). Přitom ztrácí vzduch veškerý svůj kyslík, takže šachtou postupuje dále směs dusíku a kysličníku siřičitého. Tato předhřívá při tom náplň,

při čemž sama ochlazuje se s 1200° na 700° a sytí se sírnými parami, které poblíže kychty musí se spáliti na kysličník siřičitý, panujeť tam teplota asi 250°. Kysličník železnatý slučuje se s kysličníkem křemičitým (SiO_2) na křemičitan železnatý (Fe_2SiO_4), který s kysličníkem vápenatým, vznikajícím rozkladem uhličitanu vápenatého, dává strusku. Současně neokysličenou částí sirníku železnatého mění se vyredukovaná kovová měď a kysličník měďný v sirník měďný a poskytuje se sirníkem železnatým kámen. Tento odděluje se od strusky částečně již v peci v úrovni forem, úplně však až v představené nádrži, do níž kapalná směs se z pece vypouští.

II. Zpracování měďného kamene na surovou měď. Dříve měďný kámen zahříval se zpravidla za přístupu vzduchu, až ztratil skoro všecku síru, a vzniklý kysličník měďný redukoval se v plamenné nebo šachtové peci, při čemž z ještě zbylých sírníků vzniklý tenký kámen (nazvaný tak podle toho, že na povrchu taveniny objevuje se v podobě tenkého povlaku) chránil měď před oxydací. Jinak používá se výhradně t. zv. reakčního pražení, při kterém kámen vypraží se pouze částečně, načež vzniklý kysličník měďný (Cu_2O) přivede se k reakci s neokysličeným ještě sírníkem měďným (Cu_2S). Proces lze provésti v peci plamenné nebo v konvertoru. a) Reakční pražení v peci plamenné. Částečnou oxydaci měďného kamene na kysličník měďný a jeho rozklad sírníkem měďným lze prováděti v téže peci nebo odděleně. Při prvém (anglickém) způsobu velkokusý, vysokoprocentní (obsahující asi 70% mědi a 5—10% železa) měďný kámen vpraví se volně do plamenné pece s křemennou nístějí a podrobí se procesu skládajícímu se ze čtyř etap: 1. roztavení spojené s částečnou oxydací, 2. částečné provedení reakce, 3. její dokončení, 4. ztruskovatění znečištěnin, z nichž každá trvá asi 6 hodin. 1. Zahřívá se zvolna při otevřených dveřích pece až k změknutí náplně a pak, když tento stav trval již určitou dobu, až k roztavení kamene, který v kapkách padá dolů a při tom se částečně účinně oxyduje. 2. Reakce, která začala již při tavení, nechá se probíhati dále ještě za přístupu vzduchu, při čemž vznikající kysličník siřičitý míchá taveninu (přivádí ji k varu), struska z větší části se stáhne a takto postupuje se dále, až var přestává. Nato zahřívání se poněkud zmírní, takže na vytavené černé mědi ještě v podobě tenké kůry plovoucí sírník měďný ztuhne v pevný povlak, který je však ustavičně protrháván kysličníkem siřičitým. 3. Když oxydace byla takto podporována, přeruší se náhle zastavením přístupu vzduchu, tím že se dveře pece uzavřou. Současným zvýšením topení kysličník měďný rozpustí se v již vyredukované mědi, takže v jemném rozptýlení jeho reakce se sírníkem měďným proběhne do konce. 4. Za dalšího zesilování topení kysličníky přejdou úplně v strusku, která se od mědi oddělí. Struska se stáhne a měď se vypustí do pískových forem až na malý zlomek, který se nechá v tenké vrstvě na dně nístěje, aby tato náhlým ochlazením netrpěla. Získaný produkt obsahuje mnoho bublin. V peci schopné pojmouti 3—8 t lze za 24 hodin z 70—75% kamene při spotřebě 60% paliva vyrobiti 50—60% mědi (97.5—98.5%) a 32—28% strusky s 20—40% mědi, která se zužitkuje při tavení koncentračního kamene. Provádí-li se pražení a reakce odděleně, část kamene vypraží se dokonale v otáčivých válcích, smíchá se s polovičním množstvím čerstvého kamene a taví se za přidání křemene jako struskotvorné látky. Způsob tento následkem větší rychlosti reakce vyžaduje k provedení procesu jen polovinu času jako předešlý, spotřebuje se při něm asi o 25% méně paliva, poskytuje o 10% více mědi a méně strusky. b) Provádění procesu v konvertoru. Při tomto způsobu (bessemerování mědi, Manhesův proces) roztaveným měďným kamenem s prostředním obsahem mědi (30—50% mědi a 40—24% železa) prohání se vzduch pod značným tlakem (600—700 mm rtuti). Při tom okysličuje se nejdříve sírník železnatý na kysličník siřičitý a kysličník železnatý, který s kysličníkem křemičitým přechází v strusku, později vzniká též kysličník měďný, který ihned podléhá reakci se sírníkem měďným. Teplo, které se těmito reakcemi vyvine, stačí k udržení náplně v tekutém stavu během celého procesu. Avšak aby ztuhnutí náplně (zamrznutí) se zcela určitě předešlo, plní se měďný konvertor tekutým kamenem přehřátým asi na 1100°. Měďný konvertor, který může býti proveden ležatě nebo (většinou) stojatě liší se od konvertoru, jehož se používá k bessemerování železa tím, že píšťaly (formy) k vhánění vzduchu pomocí dmychadel jsou umístěny na stranách nade dnem. Později začalo se používati vždy více a více mnohem trvanlivějšího vystlání zásaditého (magnesit). V posledním případě musí se k náplni přidati něco křemene (asi 10%); lze-li na místě dostati křemen, obsahu-

jící m. nebo vzácné kovy, získají se takto současně i tyto kovy. Lze takto z kamene vytěžiti asi 98% v něm obsažené m., obsahující asi 0.5—2% znečištěnin. Zbytek přechází do strusky, jejíž množství rovná se asi ½—¾ množství použitého kamene. Zpravidla kámen dává se do konvertoru po částech, po každém přidání prohání se konvertorem vzduch, až struska vyplave na povrch, která se po každé sleje. Takto se postupuje tak dlouho, až konvertor je naplněn obohaceným kamenem (obsahujícím asi 70—75% m.) až asi po formy. Teprve teď provede se proces s celým obsahem konvertoru současně až do konce. Méně čistá konvertorová či bessemerovaná m. rafinuje se v plamenné peci, z čistší a hlavně vzácné kovy obsahující hotoví se anody pro elektrolytickou rafinaci. Používání konvertoru vyplácí se pouze při použití velmi objemného konvertoru (schopného pojmouti až 70 t). Menších konvertorů (3—5 t) používá se k zužitkování odpadků slitin na m. a na kysličník zinečnatý. Zavedení konvertorů v krajinách s vyvinutým lesním a pol. hospodářstvím stojí v cestě značná množství z konvertorů unikajících plynů, jež lze učiniti velmi těžko pro rostliny neškodnými, jelikož se vyvinují náhle ve znač. množství a mají kolísavé složení.

III. R a f i n a c e č e r n é m ě d i. V černé mědi obsažené znečištěniny (zpravidla v množství pouze do 2.5%, zřídka až do 12%), antimon, arsen, olovo, železo, kobalt, nikl, síra, vizmut atd., činí ji pro technické účely neupotřebitelnou a ve větším množství působí rušivě při elektrolytickém zpracování vzácné kovy obsahující mědi. Odstraňují se (rafinace) po roztavení oxydací vzduchem, v menším množství (do 1.5 t) v nístějích z písku a uhelné drti, se silně skloněnou formou k vhánění vzduchu pomocí dmychadla, ve větš. množství (do 3 t) v peci plamenné s dvěma píšťalami k vhánění stlačeného vzduchu, v množství ještě větším (až do 60 t) v plamenné peci s vlastním tahem s podtlakem 8 mm vodního sloupce. Při průchodu vzduchu taveninou unikají z ní znečištěniny, jejichž kysličníky jsou těkavé. Pro ostatní vznikající kyslič. měďný, který se rozpouští v roztavené mědi, je přenašečem kyslíku. Jejich kysličníky slučují se s kysličníkem křemičitým, jímž je nístěj vystlána, na strusku, kt. se několikrát stáhne. Když znečištěniny jsou tak již odstraněny, což se pozná na kůře, která zůstane na železné tyči, která byla ponořená do kovové lázně, začne roztavená měď za silného vývoje kysličníku siřičitého silně vříti a stříkati, avšak když tento zjev přestane, neunikl ještě z taveniny veškerý kysličník siřičitý. Část jeho zůstane v ní absorbována, čímž vzorek takové mědi po ztuhnutí je plný bublin, které způsobují při chladnutí z mědi unikající kysličník siřičitý. Aby tento z lázně se odstranil, ponoří se do ní šťavnaté dřevo (polování, z angl. pole, tyč). Z dřeva se vyvinujícími vodními parami a plynnými produkty jeho suché destilace za živého varu lázně vypudí se z ní veškerý kysličník siřičitý, takže na konec z ní vyňatý vzorek po vychladnutí nevykazuje na lomu žádných bublinek. Měď obsahuje teď ještě kysličník měďný (6—8%), následkem čehož při kování vznikaly by v ní trhliny. K redukci kysličníku měďného pokryje se kovová lázeň drobným uhlím a ponoří se do ní polovací tyč, až z ní vybírané vzorky, které se zkoumají na lomu a podrobují se kování za studena i za horka, poukazují na to, že veškerý kysličník měďný je již zredukován. Nato lázeň nechá se poněkud vychladnouti a pak přečerpá se lžicemi, které mohou býti po případě poháněny strojem, do železných forem, pouze zřídka roztavená měď se do forem vypouští. Při příliš dlouho trvajícím polování (přepolování) kujnost mědi opět klesá, jelikož při tom stopy kysličníků cizích kovů, které zpravidla nepůsobí příliš rušivě na kujnost mědi, redukují se na kov, který se slévá s mědí a ji kazí. Odstraňování znečisťujících kovů a kysličníku siřičitého a redukce kysličníku měďného prováděla se dříve v Německu ve dvou oddělených procesech. Surová měď roztavila se v malé peci, opatřené formami pro vhánění vzduchu, po přerušení při přívodu vzduchu a po odstranění strusky povrch kovové lázně posypal se drobným uhlím, lázeň nechala se poněkud vychladnouti, načež na povrch nalila se opatrně voda, vzniklý měděný kotouč odstranil se dlátem a kleštěmi a takto postupovalo se, až celý obsah pece byl proměněn v měděné kotouče. K odstranění v nich obsaženého kysličníku měďného vkládaly se v uhlí do podobných pecí, v nichž slaběji skloněnými formami vháněný vzduch zasahoval pouze uhlí, takže měď tála v redukční atmosféře a ztratila při tom veškerý svůj kyslík až na nepatrné stopy. Rafinací získá se z 80—95% surové mědi 99.3—99.8% měď rafinovaná. Při rafinaci vznikající struska obsahuje 35—45% m. Používá se jí při přetavování měděných rud na měďný kámen, někdy zpracuje se samostatně v peci šachtové.

D o b ý v á n í a č i š t ě n í m ě d i n a c e s t ě m o k r é.

I. Dobývání mědi. V dolech a na haldách větráním sírných rud a hutních produktů za přítomnosti vzduchu a vody tvoří se kovové soli obsahující roztoky (cementové vody), z nichž měď lze vysrážeti kovovým železem (cementová m.). V chudých (5% a méně mědi obsahujících) rudách a hutnických meziproduktech obsažená m. převede se uměle v síran nebo chlorid, je-li hlušina v kyselinách nerozpustná, v uhličitan mědnatodraselný nebo v kyanid mědno-draselný, když hlušina v kyselinách se rozpouští, získané sloučeniny se vhodnými činidly vyluhují, louhy se vyčistí a m. se z nich vysráží. a) Příprava louhů. Uhličité rudy a vypražené sírníky lze loužiti 2 až 8% ammoniakální vodou, která ze vzduchu přibrala kysličník uhličitý. Řidčeji používá se kyanidu draselného. 1. Příprava sulfátových roztoků. Přirozené normální sírany (jako chalkanthit) louží se vodou, zásadité (jako brochantit) kyselinou sírovou. Velmi zředěné kyseliny vedle vody používá se též pro chalkanthit a pro m. obsahující sírné kyzy, v nichž obsažené sírníky několikaletým větráním navlhčených rud na vzduchu (přirozené cementování) nebo pražením na hromadách převedou se v síran. Praží-li se kyzy (na př. kyz měďný) v pecích za takových podmínek, aby se v síran přeměnil pouze sírník měďný, nikoliv též sírník železnatý, nelze ani při krátkém trvání procesu zabrániti vzniku kysličníku měďného vedle síranu mědnatého. Tento nutno loužiti kyselinou sírovou o 52° Bé n. kyselým síranem železitým. Posledního lze použíti i pro nepražené sirné rudy, obsahují-li pouze jednoduché, nikoliv podvojné sírany. Kyslíkaté rudy lze loužiti též vodou za přítomnosti kysličníku siřičitého. 2. Příprava chloridových roztoků. Přirozený chlorid mědnatý (atakamit) louží se kyselinou sírovou a z roztoku chloridu mědnatého sráží se mědí chlorid měďnatý. Kyslíkaté rudy louží se kyselinou solnou, často za přidání chloridu železnatého. Ještě něco mědi obsahující zbytky nechají se po několik měsíců ležeti ve vlhku, louží se opět, což se ještě opakuje. Hunt a Douglas připravují chlorid železnatý až v roztoku ze síranu železnatého a chloridu sodného. Měď udržuje se v roztoku jako chlorid mědnatý, který při pozdějším srážení spotřebuje málo železa. Proces hatí se tvořením se nerozpustných zásaditých solí železa. Tomu zabraňují Sterry a Hunt tím, že rudy louží kyselinou sírovou, k roztoku přidají chlorid železnatý, měď srazí kysličníkem siřičitým jako chlorid měďný, při čemž se získá opět kyselina sírová, a chlorid měďný rozkládají železem v měď a chlorid železnatý, jehož se opět použije. Kyzy a kyzové výpalky (též měděné kameny a černá měď, mají-li se z nich získati vzácné kovy) podrobují se nejčastěji chlorovacímu pražení za přidání kuch. soli nebo soli odklizové. Provádí se to na hromadách, většinou však v pecích. K tomuto účelu používá se pecí muflových, které pojmou 25 t rudy, pecí šachtových s několika kruhovými nístěji a mechanicky otáčenými michadly, v podstatě pozměněn. pecí Herreshoffových, které za 24 hodin mohou poskytnouti 33—45 t výpražků. Osvědčil se též způsob Buddeusův, při kterém pecí prohání se ze spoda stlačený vzduch. Náplň nachází se v peci na roštech ve třech nad sebou se nacházejících vyzděných železných válcích, které lze takovým způsobem vyměňovati, že čerstvě naplněný dává se do pece nad jiný, jehož obsah je již skoro vypražený. Pražení ve válci nově vloženém zavede se vzduchem, zahřátým ve válci již déle v peci se nacházejícím. Paliva není třeba. Z pece unikající plyny vedou se do věže, v níž stéká voda, čímž se získá 1.5—2% nečistá kys. solná. Z výpražků vylouží se nejdříve síran sodný vodou, načež se tyto louží dále v oddělených dřevěných nádobách solnou kyselinou z absorpční věže a kyselým louhem, který zbývá po srážení mědi, a na konec propláchnou se ještě vodou. Vyluhované zbytky při zpracování výpalků sírných kyzů (purpurová ruda) se aglomerují nebo briketují a po vyžíhání zpracují ve vysoké peci na železo. b) Čištění a srážení louhů. Měďné louhy mohou obsahovati nejrůznější znečištěniny, které by při srážení částečně dostávaly se do mědi nebo znesnadňovaly její vyloučení. Proto železo, arsen a antimon odstraňuje se z louhů obyčejně vápenným mlékem nebo kyslíkatými nebo uhličitými měděnými rudami za současného vhánění vzduchu do horkého louhu. K srážení stříbra přidává se jemně rozmělněná želez. houba, čímž se vyloučí asi 19% železa s 80% stříbra, nebo srazí se asi 6% mědi sirovodíkem, čímž do sraženiny přechází též největší část stříbra; stříbro a zlato sráží se jodidem sodným. Volný chlor, který by vadil při elektrolyse, váže se v otáčivých rourách na měděné piliny. Srážení mědi z vyčištěných louhů provádí se zřídka sirovodíkem, většinou odpadky železa (cementování). Kujné železo účinkuje energičtěji a dává měď ve formě snadněji promývatelné. Dobře je přidati něco koku, který s železem tvoří galvanický článek. Louhy (nejlépe horké) nechávají se obíhati ve skříňkách

z cementovaného zdiva nebo dřeva nebo míchají se se železem. Zvláště účinná je železná houba, která se získá redukcí vyluhovaných zbytků uhlím v peci plamenné za nízké teploty. Železem sražená měď obsahuje rudní částice, zásadité soli železa, kys. křemičitou, tuhu, železo, arsen, antimon, vizmut a čistí se promýváním v rourách, v otáčivých sítech nebo v pecích, čímž se získá produkt obsahující 70 až 90% mědi. Čistější cementová měď přetaví se na černou m., méně čisté druhy za přidání sírných sloučenin nejdříve na měděný kámen. Pilinami lze z 140—150° horkých louhů vyloučiti podle údajů některých odborníků měď čistou. Účinné jsou v dřevě obsažené polysacharidy. Elektrolytického srážení používá se na různých místech. Používá se kysel. sírovou okyselených, někdy horkých louhů a používá se nerozpustných anod z grafitu, olova, ferrosilicia nebo magnetitu. Magnetit osvědčil se zejména ve velkých závodech v Chuquicamatě (Chile). 5% mědi a 2.5—3.5% volné kys. sírové obsahující louh prochází stupňovitě postavenými betonovými káděmi, vystlanými dehtovou, křemennou n. žulovou směsí. Proudem 13.000 amp. a při napětí 2—3 volt na elektrodách vyloučí 1 kilowatthodina až 0.45 kg mědi na měděných katodách, při čemž proudu využitkuje se 90%, obsahuje-li protékající louh ještě 1.5% mědi vedle 8—9% kyseliny sírové.

II. Rafinace na mokré cestě. Rafinace černé mědi na mokré cestě provádí se výhradně elektrolyticky a spočívá v tom, že učiní-li se surová měď v kyselém roztoku modré skalice anodou, část znečištěním zůstane na anodě a nejvýše od ní odpadne (anodické bahno), jiná sice rozpouští se spolu s mědí, avšak z roztoku se na katodě nevylučuje, nestane-li se elektrolyt cizími kovy příliš koncentrovaným, roztok kolem katody neochudí se příliš na měď a není-li katodická hustota proudu příliš veliká. Elektrolytická rafinace mědi jest zvláště hospodárná, obsahuje-li surová měď vzácné kovy, které přecházejí do anodického bahna a jejichž prodejem v mnoha případech lze uhraditi náklad takovéto rafinace; elektrolytická rafinace je nezbytná, obsahuje-li surová měď vizmut, arsen, nikl a jiné kovy, které na suché cestě odstraniti se nedají, nebo aspoň ne úplně. Anodám pro elektrolytickou rafinaci dává se tvar desek, které mají tloušťku 4 cm a rozměry 80×60 cm. Zhotovují se vyléváním mědi do železných forem přímo z konvertoru nebo z velkých tavicích pecí, vystlaných zásaditě. Jsou 150—225 kg těžké. Věší se v kádích, jejichž dva podélné okraje po celé své délce jsou opatřeny vedení elektřiny zprostředkujícími latěmi dvěma svými ozuby obyčejně tím způsobem, že jeden ozub spočívá přímo na elektřinu přivádějící lati na jednom okraji kádě, kdežto ozub druhý spočívá na protilehlém okraji kádě se nacházející lati isolovaně. Každá anoda je obklopena po obou stranách ve vzdálenosti asi 3 cm dvěma poněkud většími katodami, 0.5—1 mm silnými plechy z elektrolytické mědi se zakulacenými okraji, takže se dají pověsiti na měděné tyče, jimiž se věsí na okraje kádě, a to isolovaně na opačné straně než anody. Anody (6—21) a katody (7—22) jsou tedy zapojeny ve tvrdým olovem vybitých dřevěných skříňkách nebo v dehtovaných betonových kádích vedle sebe (paralelně). Pouze ojediněle používá se zapojení všech elektrod téže lázně za sebou (seriově) tím způsobem, že mezi olověnou anodu na jednom konci a katodu z elektrolytické mědi na druhém konci kádě, které jediné jsou připojeny ke zdroji elektrického proudu, vkládají se v dřevěných rámech isolovaně desky ze surové mědi ve vzdálenosti 1 cm od sebe. Při průchodu proudu elektrolytem stávají se na jedné straně katodami, na druhé anodami (mezielektrody, mezivodiče, střední desky), takže lázeň s n středními deskami představuje n—1 článků. Elektrické dynamo, dávající proud ohromné intensity a nízkého napětí, napájí několik set za sebou zapojených lázní. Lázně jsou rozděleny ve skupiny, z nichž každou koluje asi 50° teplý elektrolyt samostatně. Elektrolyt obsahuje asi 1.5—4% mědi a 8—16% volné kyseliny sírové, někdy též něco chloridu sodného nebo želatiny. Vytéká ze společné, poněkud výše postavené zásobovací kádě tolika žlaby, v kolik skupin jsou kádě rozděleny. Ze žlabů dostává se zregulovatelnou rychlostí do prvních kádí jednotlivých skupin zespod. Z posledních kádí jednotlivých skupin vytéká žlaby do společné sběrné nádrže, odkudž stlačeným vzduchem dopravuje se zpět do zásobovací kádě. Anodické bahno hromadí se v sběrné nádrži. Zpravidla každý den vypouští se něco elektrolytu a zpracuje se síran měďnatý n. elektrolysuje se použitím nerozpustných anod, aby se obnovil k rafinaci potřebný elektrolyt. V každé skupině kádí koluje elektrolyt odděleně, hnán zpravidla odstředivými pumpami. Při rychlosti oběhu 40—21 l/m, hustotě proudu 100—250 amp/m² a napětí na 0.26—0.30 volt na

elektrodách lázně lze proud využitkovati 95—98 % (údaje vztahují se na paralelní zapojení elektrod). Katody vyměňují se každý 2.—3., často však až každý 15. den, anody každý 42. den. Anodické bahno odstraňuje se ze sběrné nádrže denně, z elektrolytických kádí při vkládání nových katod nebo anod. Získaná elektrolytická měď je průměrně 99.95% čistá. Přetavuje se v plamenných pecích s pískovou nístějí, lépe v obloukových pecích pod struskovou pokrývkou. Anodické bahno zředí se v kádích vodou a pumpuje se do olověných sít, v nichž se zadrží úlomky anod. Dále lze je zpracovati na př. vařením se 75% kys. sírovou o spec. v. 1.83, promýváním a vysušením nerozpuštěného, stříbrem a zlatem obohaceného zbytku, tavením se sodou a ledkem za několikanásobného vyměnění strusky, vyléváním měď obsahující slitiny zlata a stříbra v anody a elektrolytickou rafinací těchto (↷ dobývání zlata). Ze zbylého elektrolytu lze získati pak měď cementováním. Obsahuje-li tato více než 2% vizmutu, učiní se anodou v roztoku kys. sírové a podrobí účinku elektrického proudu při velmi malé hustotě, zbylé bahno rozpouští se v horkých kyselinách a zředěním získaných roztoků vodou srazí se z nich zásadité soli vizmutu.

Meda Filippo (* 1. 1. 1869 v Miláně), ital. politik, poslanec, vůdce katol. lid. strany; byl dvakráte ministrem.

Medaile (franc. médaille), peníz, ražený jako upomínka na nějakou událost nebo k uctění nějaké osobnosti, ale pro oběh neurčený. Za římských císařů razily se mince značné velikosti a s krásným okrajovým ozdobením, které se pouze dávaly darem. V době byzantské a v raném středověku takových mincí není. Kolem r. 1450 bylo umění zhotovování medailí v rozkvětu v Italii. Tyto nedosažitelně dokonalé m. mají na líci portrét, kdežto na rubu je obyčejně alegorie nebo výjev z náboženského života. Nejznámější výtvarníci, kteří se tímto uměním zabývali, jsou malíři Vittore Pisano, Marescotti, Matteo, Niccolò di Forzore Spinelli, Fillipino Lippi a j. Později Benvenuto Cellini, Leone Leoni, Andrea Spinelli, Alessandro Cesari a j. Jedním z nejstarších německých medailleurů snad byl Dürer. Velkého rozmachu dosáhlo toto umění v XIX. stol., kdy Francouzové vynikali zvláště v genrových scénách a krajinách. V novější době se razí m. ve formě mincí, na př. korunovační tolary, jubilejní dukáty a pod. Jiným druhem jsou odznaky, rozdáváné k uctění a vyznamenání nějaké osobnosti (řády).

Medaillon (fr.), velká pamětní mince; v architektuře relief kruhovitý, sloužící k dekoraci fasád. V renesanční době byly oblíbeny m. s hlavami římských císařů.

Medák, ↷ čmelák.

Medaković Danilo, PhDr. (1819—1881), srbský historik, tajem. knížete Michala.

Medaković Milorad (1824—1897), srbský historik, sběratel černoh. nár. písní, tajemník a vojvoda černoh. knížete Danila, pozd. úředník ruské legace v Bělehradě. Sp.: Istorija Crne Gore (1851), Vladika Danilo (1896).

Medal Václav, MUDr. (1850—1900), pražský lékař, řed. Spolku č. fer. osad a odborný spisovatel.

Medardus, pseud. Jos. Jiř. Koláře.

Medardus, křesť. svatý, kol r. 500 v Salency (Pikardie), † 8. VI. 560 jako biskup v Tanucii. Patron úrody.

Medař Jan († 1568), primátor na St. m. Pražském. (1555—57.)

Medau Karel Vilém (* 1791 ve St. Štětíně v Pomořansku), původně knihtiskař v Litoměřicích, od r. 1841 v Praze. Vydával Pražské Noviny.

Médavy Jacques Randel de M., hrabě z Grancey (* 1655 v Chalancey, † 1725 v Paříži), francouzský maršál.

Meddâh (arab.), chvalořečník, umělec mimického vypravování, který žije z dobrovolných darů svých posluchačů.

Médéa, m. v Alžírsku, 16.868 ob. Zbudováno z římských zřícenin.

Médeia, dcera krále Aléta v Kolchidě; pomohla svým čarodějným kouzlem Iasonovi získati zlaté rouno a uprchla s ním. Byla však Iasonem zapuzena a pomstila se zavražděním jeho nevěsty a svých dvou dětí.

Medek Jan (1874), č. malíř-krajinář.

Medek Jaroslav (1893), č. spis., redaktor v Praze. Sp.: Třetí bataillon (1929), Zvon padlých (1929) a j.

Medek Martin (1538—1590), arcibiskup pražský, velmistr řádu Křižovníků s červenou hvězdou.

Medek Rudolf (* 8. I. 1890 v Hradci Králové), čes. spisovatel; byl učitelem, ve světové válce zúčastnil se čsl. odboje v Rusku a po návratu stal se generálem a ředitelem Památníku Osvob. Jako spisovatel náleží k nejmladší generaci Moderní revue, v jejíž duchové oblasti pod jistým vlivem Jiřího Karáska ze Lvovic našel osobitější výraz v lyrickém pojetí pohanské romantiky. Ve válce stal se ideovým bardem národního cítění a románovým kronikářem čsl. válečné historie, v níž jaksi navazuje na Aloise Jiráska. Spisy:

Půlnoc bohů, 1912; Prsten, 1913; Zlatý věk, 1914; Zborov, 1918; Lví srdce, 1919; Dáma ve smutku, 1920; Dva hlasy, 1921; Blaník, 1921; O našich legiích..., 1921; Do nejkrásnější země světa, 1922; Živý kruh, 1923; Voják a bůh Dionysos, 1925; Česká pouť do Italie, 1925; Láska a smrt, 1925; První básně, 1927; Kolja Mikulka, 1927; Lístky z Francie, 1929; Milovaní básníci, 1926. Největším dílem jeho je však dokumentární románová pentalogie Anabase, sestávající z románů Ohnivý drak, 1921; Veliké dni, 1923; Ostrov v bouři, 1925; Mohutný sen, 1926; Anabase, 1927, k nimž připíná se též váleč. tragedie Plukovník Švec, 1928. Mimo to napsal řadu publikací vojenských, mezi nimi pamětihodný Řád čsl. vojska na Rusi, 1919, a básní příležitostných. Lit.: J. Krecar, Počet z víry a pochyb, 1925; K. Sezima, Krystaly a průsvity, 1929.

Rudolf Medek.

Medek z Krymlova Václav, též Medulanus nebo Písecký († 1567), č. učenec, mistr svob. umění a profesor matematiky. Od r. 1537 konšel, pak primátor hl. m. Prahy.

Medellin, hl. m. dep. Antioquia v jihoamer. rep. Kolumbii, 86.641 ob. (1923).

Medelpad, les. kraj ve Švédsku, při zálivu Botnickém. Hl. m. Hämösand.

Medelsky Karoline (* 20. V. 1880), něm. herečka.

Medem Vladimír Davidovič (1879—1923), rus. revolucionář, germanofil; za svět. války žil ve Varšavě, pak odjel do Ameriky, kde redigoval žid. list „Vorwärts", pravosocialist. směru. Dokumentární ceny jeho dva sv. Vzpomínek.

Medem, l. přítok dol. Labe, 45 km dl.

Měděná doba, v archeologii, přechod neolitické doby k d. bronzové (asi 4000 let př. Kr.), kdy začalo se užívati mědi místo kamene, zprvu ve stavu surovém, později též tavením a formováním (v Egyptě, Před. Asii a Evropě).

Měděná čerň (černá ruda měděná), černý, zemitý nerost; tvoří ledvinovité povlaky, bývá též celistvý a vrostlý, černohnědý nebo modročerný, nelesklý, v Rudohoří, na Harcu a j.: jest směsí hydroxydgelů (⚲ kolloidy), manganu, železa a mědi.

Měděná slída, ⚲ chalkofyllit.

Měděné barvy, měď obsahující minerální barviva: kasselská, minerální, brémská, hamburská modř. Kysličník mědnatý, sražený z roztoku modré skalice sodným louhem, ponechaný účinku sodného louhu, až se stal dostatečně modrým, promytý a vysušený, stává se jako olejová barva v krátké době zeleným (brémská zeleň). Kuhlmannova zeleň, zásaditý, často arsen obsahující chlorid mědnatý. — Svinibrodská, pařížská zeleň, nejpěknější, avšak velmi jedovatá minerální zeleň, jest měďnatou solí kyseliny octové a arsenité. Roztok arsenitanů a sody srazí se za varu roztokem modré skalice a sraženina digeruje se se zředěnou kyselinou octovou, až nastane krystalisace. Srážením roztoku kysličníku arsenitého, vinného kamene a modré skalice vápenným mlékem získá se brunšvická zeleň. Podle staršího způsobu sráží se roztok octanu mědnatého roztokem arsenitanu a sraženina nechá se ve styku s matečným louhem, až nastane krystalisace (3—4 hod.). Přidáním sádry vzniká neuwiederská zeleň. — Srážením horkého roztoku modré skalice roztokem kysličníku arsenitého a sody v jiném poměru získá se Scheelova zeleň. — Casselmannova zeleň jest sloučeninou modré skalice s hydroxydem mědnatým a kysličníkem arsenitým.

Měděné indigo (Covellin), cenná měděná ruda, sirník mědnatý CuS, nachází se v tenkých, šesterečných tabulkách a v celistvých deskách, temně indigově modrý, kovově lesklý, tv. 1.5—2; naleziště: Sangerhausen, Dillenburg, Vesuv, zvláště Chile, Bolivia, Luzón a ostrov Kawau u Nového Zeelandu.

Měděnec, též kamnovec, nádoba, zapuštěná do horní části kuchyňských kamen pro ohřívání vody. Dříve z měď. plechu, nyní z litiny, uvnitř emailovaná.

Znak města Měděnce.

Měděnec (německy Kupferberg), m. v Č. v Rudohoří, (1921) 1011 ob., hl. Němců. Těžba mědi byla r. 1860 zastavena. Poblíže vrch Měděnecká Hůrka (903 m) s kaplí a malachitovými jeskyněmi.

Měděnice, rusky Měďnicja ob. na P. R., okres Iršava, 721 ob.

Měděnka, zásaditý octan měďnatý, vzniká působením kyseliny octové na měď za přítomnosti vzduchu. Modrá měděnka $Cu(C_2H_3O_2)_2 . Cu(OH)_2 . 5H_2O$ vyrábí se v jižní Francii (francouzská měděnka) z vinného mláta, v němž probíhá octové kvašení a z mědi. Při výrobě zelené (německé, anglické) měděnky, $Cu(C_2H_3O_2)_2 . 2Cu(OH)_2$ používá se kyse-

liny octové. Odpařením roztoku měděnky v kys. octové zbývá neutrální (destilovaný) octan měďnatý, který lze připraviti též ze síranu měďnatého a olověného cukru nebo octanu draselného. Měděnky používá se v barvíř. a při tisku kartounů, jako olejové a vodové barvy, při výrobě jiných měděných barviv, při pozlacování, při léčení kulhavky a j. — Na měděných nebo mosazných předmětech se tvořící zelený povlak není vždy měděnkou (ač se často tak nazývá), nýbrž zpravidla zásaditým uhličitanem nebo chloridem měďnatým.

Měděný plech, vyrábí se kováním a válcováním. Ze silných měděných desek kováním za horka získají se desky o tloušťce asi 15 mm, které se pak vyválcují na plech určité tloušťky. Pro jisté účely vyrábí se měděný plech též elektrolyticky. Měděného plechu používá se k výrobě nádob, k pokrývání střech, k pobíjení lodí, k výrobě kotlů, pánví, rour atd.

Meder, obce na Slov., ⚲ Velký M., Slovenský M.

Meder Josef, PhDr. (* 1857), řed. víd. Albertina a něm. uměl. historik.

Mederč (Megyercs), o. na Sl., okr. Komárno, 1514 ob. (427 čs.).

Medevi, lázeň. m. ve Švédsku u jezera wetternského. Prameny radiové.

Medford, 1. m. v sev.-amer. státě Massachusetts, 39.038 ob. (1920), loděnice; 2. m. v sev.-am. státě Oregonu, 5756 ob., v úrodném údolí Roque River.

Medhurst Walter Henry (1796—1857), misionář a sinolog; působil na Malace a v Batavii. Přeložil Nový zákon do malajštiny.

Mědi kysličníky, sloučeniny mědi s kyslíkem, odvozují se od jedno- a dvojmocné mědi. — Kysličník měďný (kuprooxyd), který přichází v přírodě jako minerál kuprit (červená ruda měděná), vzniká mírným zahříváním na vzduchu, spolu s kysl. měďnatým zahříváním mědi nad 800°, připravuje se redukcí Fehlingova roztoku (⚲) cukrem hroznovým. Tvoří červené, pravidelné osmistěny, zahříváním na vzduchu se oxyduje dále na kysličník měďnatý, jeho rozpouštěním v kyslikátých kyselinách vznikají měďnaté soli a kovová měď, rozpouštěním v kys. solné vzniká chlorid měďný (kuprochlorid). Jeho bezbarvý ammoniakální roztok stáním na vzduchu následkem oxydace stává se modrým; skelnou taveninu barví rubínově červeně a jest obsažen v t. zv. měděném rubínovém skle. Z roztoku hydroxydu měďnatého v silném sodném louhu sráží hydroxylamin za studena hnědožlutý, krystalický CuOH, který zahříváním mění se v kysličník měďný a stáním na vzduchu rychle se oxyduje v kysličník měďnatý.

Mědi sirníky, sloučeniny jedno- a dvojmocné mědi se sírou (kupro- a kuprisulfidy). Sirník měďnatý, CuS, nachází se v přírodě jako temně modrý covellin (měděné indigo). Podobná látka, jíž se používá jako malířské modři (olejová modř), získá se zahříván. mědi se sírou. Sirovodík sráží z roztoků měďnatých solí černou sraženinu, která zahříváním se sírou v proudu vodíku přechází v černošedý, krystalický sirník měďný. Tento vzniká též hořením mědi v sirných parách a v přírodě nachází se jako minerál chalkosin (leštěnec měděný). Jiné důležité rudy měděné sluší pokládati za sirożelezitany (sulfoferrity) měďné, odvozované od hypotetické kys. sulfoželezité $Fe(SH)_3$, na př. bornit $Fe(SCu)_3$, chalkopyrit (kyz měděný) $CuFeS_2$ a vzácnější barnhardtit $Cu_4Fe_2S_5$.

Mediace, ⚲ mediateur.

Medianta (střední tón), v starší nauce o harmonii tercie základ. tónů, na př. v C-dur: e; submedianta, tón, který leží pod m. (zde tedy d).

Mediáš (rumun. Medias), m. v Sedmihradsku (od r. 1921 rum.), 10.124 ob. (1921); sklárny, koželužny, textilní továrny, smaltovny.

Mediateur (fr., zprostředkovatel), v právu mezin. mocnost, kt. hledí vyjednáváním odstranit spory mezi dvěma jinými mocnostmi.

Mediatisovati (lat.), dosud samostatný stát podříditi nějaké jiné vládě. Mediatisování, nazývali se v Německu knížecí rodiny, jejichž panství bylo rýnským spolkem r. 1806 podrobeno jinému státu a v širším smyslu také knížata, která teprve po zániku staré německé říše ztratila svoji samostatnost. Mediatní konsistoř, konsistoř dosazená vrchností k dohledu církve; mediatní města, kdysi k jedné vrchnosti patřící města.

Mediatní (novolat., prostředně), nazývaly se v staré německé říši (až 1806) na rozdíl od immediatních (⚲) takové vrchnosti nebo statky, které nepodléhaly přímo císaři, nýbrž nějaké zems. vrchnosti.

Medici, nejsl. šlecht. rod ve Florencii, zbohatlý v XIII. stol. obchodem. Zvláště vynikli: Cosimo de' Medici (* 1389), zvaný otcem vlasti. Zemřel r. 1464. Lorenzo il Magnifico (nádherný) (* 1. I. 1449), vnuk předešlého a Giuliano I. učinili z Florencie středisko umělců a učenců. Giuliano byl zavražděn r. 1478. Lorenzo upevnil svou moc a stal se neomezeným vládcem. Byl též básníkem. Zemř. r. 1492.

Lorenzův mladší syn stal se papežem, pode jménem Lev X. Cosimo I. byl provolán r. 1574 vévod. florenckým a uznán císařem. Dobyl Sieny. Vzdělán a učený, zal. proslulou obrazovou galerii. R. 1569 byl mu udělen papežem titul velkovévody toskánského. Rod medicejský vymřel r. 1737. Posledním byl neduživý Giovanni Gasto. Velkovévodství připadlo pak vévodovi Františku Štěpánu Lotrinskému.

Medici (mediči) Giacomo, marchese del Vascello (od 1876) (1817—1882), ital. generál, spolubojovník Garibaldiho.

Medici, Villa, na Monte Pincio v Římě, r. 1560 od Annibale Lippi zbudov. vila, zakoup. r. 1801 Francií jako sídlo Académie de France à Roma.

Medicina (lat.), ↷ lékařství.

Medicinální vína, léčivá, nefalšovaná vína (tokajské, sherry, malaga, portské).

Medić Danilo (1844—1879), chorvat. básník. Vyd. Različite pjesme prvog doba Danila Medića (1873), Pesme drugog doba a j.

Medić Mojo (* 1855), chorv. prof. přír. věd, popul. odbor. spisovatel.

Médie, starov. horn. země mezi mořem Kaspickým a Mesopotamií. Médové byli vyznavači učení Zoroastrova a stateční bojovníci. Jejich řeč byla příbuzná se starou perštinou. — Říše médská vznikla kol r. 630 př. Kr. R. 612 př. Kr. vyvrátil médský král Kyaxares ve spojení s Babyloňany Ninive. Jeho syn Astyages byl r. 550 př. Kr. poražen Kyrem perským a jeho říše připojena k Persii.

Medik (lat.), posluchač lékařství.

Medikamenty, (lat.), ↷ léky.

Mědikovectví, řemeslné zpracov. mědi na předměty užitkové (roury, kuch. náčiní, kotlíky, průmysl. potřeby a p.) kováním z měď. plechu. Bylo známo již starým Asyřanům, Římanům a Řekům. Umělé m., jehož předmětem výroby jsou předměty ozdobné (svícny, kandelábry, různé tepané ozdoby, i sochy velkých rozměrů), obecně zv. měditepectví, zvl. v Orientě, Indii, Persii a již. krajích balkánských doznalo velké výše a pověsti.

Medikus (lat.), lékař.

Medína (Medínet en-Nebí, město prorokovo), poutní město v arabském král. Hedžasu, asi 10.000 ob., na sopečné rovině Stř. Arabie, konečná stanice Hedžasské dráhy. Leží v palmové oase. Slavná mešita z r. 1487 s hrobem prorokovým, jeho dcery a prvních nástupců. Čilý obchod. Medína byla 632—661 sídlem prvních kalifů. Od r. 1925 patří k Hedžasu. Arabská universita.

Medina (midaina), tov. m. v severoam. státě New York, 6011 ob.

Medina del Campo, m. ve špan. provincii Valladolidu, 9191 ob.

Medina de Rioseco, m. ve špan. prov. Valladolid, 4506 ob. Gotic. chrám, v okolí zemědělství. R. 1808 porazil zde francouzský maršál Bessières španělské vojsko.

Medinal, ↷ veronál.

Medina Sidonia, m. ve špan. provincii Cádizu, 7446 ob. (1925).

Medina Sidonia, Alonzo Pérez da Guzmán, vévoda (* 10. VIII. 1550, † 1615), šp. admirál. Poražen Angličany v námořní bitvě u Gravelines 1588.

Medínet el Fajjúm, m. v Egyptě, 44.000 ob. (1917). Nedaleko zřícen. staroegyptského města Arsinoe.

Medínet Habu, staroegypt. zříceniny na l. bř. Nilu. Jest zde chrám Thutmosa III. a hrobka Ramsesa III. Nedaleko jsou proslulé kolosy Memnónovy.

Meding Oskar, pseud. Gregor Samarov (1829—1903), něm. romanopisec. Své politické zkušenosti užil v četných román.

Medinger Wilhelm, PhDr. (*1878), německo-český politik a velkostatkář. Od r. 1920 senátor. něm. strany křesť.-soc.; předseda Něm. Ligy pro Svaz Národů a zástupce č. Němců v Meziparl. Unii. Sp.: Böhm. Wirtschaftsgeschichte (1902), Agrarreform (1918).

Mediňš Janis (* 1890), řed. Nár. Opery v Rize a lot. hudební skladatel.

Mediňš Juozas (* 1877), lot. hud. sklad.

Medio (it.), uprostřed; tedy medio-obchod, lhůtní obchod, který třeba realisovati do poloviny měsíce.

Medio tutissimus ibis (lat.), Prostředkem půjdeš nejjistěji, t. j. střední cesta je nejlepší; citát z Ovida.

Mediolanium, hl. m. keltského kmene Insubrů v Gallia Transpadana, r. 222 př. Kr. dobyto Římany, 303—402 po Kr. sídlem císařů, 452 zpustošeno Huny. ↷ Milán.

Mediolanium Aulercorum, starov. m. záp .od Paříže, nyní Evreux.

Mediolanium Santonum, starověké m. v Auquitanii, nyní Saintes.

Mediomatrikové, kelt. kmen v belgické Gallii, na středním toku Mosely, s hl. m. Divodurum (Matrici, nyní Mety).

Mědiryt, mědirytectví, ↷ graf. umění.

Mediště, v úlu místo, kam včely ukládají med, ↷ úl.

Meditace (lat.), přemýšlení, rozjímání.

Měditepectví, umělé mědikovectví, výroba ozdob. předm. z měď. plechu, ↷ mědikovectví.

Medium, ve spiritismu prostředník mezi pomyslným světem (zemřelými) a jsoucnem.

Medius (lat), střední; ž. rod media.

Medlánky, o. na Mor., část zem. hl. m. Brna, 765 čs. ob. Vojenská střelnice.

Mědlení lnu, výkon, jímž se z vlákna odstraní dřevovina.

Medlešice, o. v Č., okr. Chrudim, 494 č. ob.

Medlice, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 437 čs. ob.

Mědlice, přístroj k mědlení lnu. ↷ trdlice.

Medlín Jan Nep. (1759—1837), farář v Dolním Slivně, pozd. probošt u sv. Víta a homil. spisovatel.

Medlov (Mödlau), ms. na Mor., okr. Mikulov, 783 ob.

Medlov (Meedl), o. na Mor., okr. Šternberk, 1395 ob.

Medlov, o. na Mor., okr. Kroměříž, 384 čs. ob.

Medlovice, o. na Mor., okr. Kyjov, 456 čs. ob. Lomy.

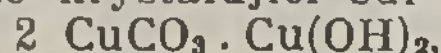
Medlovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 410 čs. ob.

Medňanský Martin (1840—1899), slov. spisovatel, farář v Beckově, jeden z těch málo katolických spisovatelů, kteří byli zastánci československé jednoty. Psal básně, besídky, cestopisy, novely česky i slovensky a marně se usiloval navrátiti svou pomaďarštěnou zemanskou rodinu slov. národu. Kromě dvojsvazkové Poezie Dušana Savy Pepkina (1876), což je jeho pseud., nevyšlo od něho nic knižně, ale po časopisech a kalendářích je mnoho jeho prací původních i překladů. Od r. 1882 do 1885 redigoval kalendář Pútnik svätovojtešský.

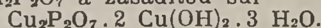
Mědnatá břidlice, černá, bituminesní slídová břidlice, uložená v spodní části permského útvaru. Ačkoliv mívá tloušťku pouze 0.5—0.6 m, rozprostírá se velmi pravidelně po největší části středního Německa. Byla nazvána podle malého množství v ní obsažených měděných rud. M. b. obsahuje 8—20% bitumenu, pocházejícího z uzavřených zbytků ryb rodu Palaeonicus a Platysomus a lístků, větví a stébel rostliny Walchia a cypřišovité rostliny Ullmannia. Měděné rudy nejsou v břidlici rozděleny pravidelně, takže na mnoha místech jich dobývání se nevyplácí; pouze spodnější, až 15 cm mocné uloženiny (jakož i sousední části zechsteinového konglomerátu, t. zv. písečné rudy) obsahují 2—3% mědi. M. b. dobývala se dříve (již od XII. stol.) na mnoha místech, dnes pouze u Mansfeldu, Eislebenu a Gerbstedtu. V Spessartě u Bieberu m. b. jest zastoupena vláčnou bituminesní hlinou, která obsahuje ještě méně měděných rud než pravá m. b.

Mědnaté a mědné soli. Soli jednomocné mědi, mědné soli (kuprosoli) připravují se většinou redukcí mědnatých solí; jsou bezbarvé, žluté nebo červené, většinou málo stálé. Soli dvojmocné mědi, mědnaté soli (kuprisoli) jsou obsaženy v četných minerálech; vznikají rozpouštěním mědi, kysličníku a uhličitanu mědnatého v kyselinách, nerozpustné podvojným rozkladem. Vodnaté bývají modré nebo zelené, bezvodé bezbarvé n. žluté, ve vodě většinou se dobře rozpouštějí. Zahříváním se snadno rozkládají. Draselný louh sráží z roztoků mědnatých solí za studena nejdříve zelenou zásaditou sůl, později modrý hydroxyd mědnatý, který zahříváním nabývá barvy černé. Ammoniakem způsobená sraženina rozpouští se v nadbytečném ammoniaku barvou temně modrou (lazurovou) za vzniku komplexních sloučenin ammoniakových. Ferrokyanid draselný způsobuje v roztocích mědnatých solí hnědou sraženinu ferrokyanidu mědnatého, sirovodík hnědočernou sraženinu sirníku mědnatého. Zinek, železo, olovo a fosfor vylučují z roztoků mědnatých solí kovovou měď. Mědnatých solí používá se v průmyslu (barviva) a v lékařství. Arsenitanem mědnatým jest Scheeleova a svinibrodská zeleň. Octan mědnatý (měděnka) $Cu(C_2H_3O_2)_2$ vzniká rozpuštěním kysličníku nebo uhličitanu mědnatého v kys. octové nebo podvojným rozkladem siranu mědnatého a octanu olovnatého. Tvoří modrozelené krystaly s 1 mol. krystalové vody, používá se ho jako malířské barvy a k přípravě schweinfurtské zeleně. O zásaditých solech mědnatých ↷ měděnka a měděné barvy. Boritan mědnatý CuB_2O_4 lze připraviti sléváním kysličníku mědnatého s desetinásobným množstvím kysličníku boritého v podobě modrých, jako karborundum tvrdých jehel. Zelený boritan mědnatý (borová zeleň) připravuje se srážením siranu mědnatého roztokem boraxu (↷). Bezvodý chlorid mědnatý $CuCl_2$ vzniká v podobě žlutohnědé látky zahříváním mědi v plynném chloru nebo kysličníku mědnatého v chlorovodíku, s 2 mol. krystalové vody; krystaluje z horkého roztoku kysličníku n. uhličitanu mědnatého v kys. solné v zelených, kosočtverečných hranolech. Bezvodá sůl rozplývá se na vzduchu, při čemž nabývá barvy zelené, rozpouští se snadno ve vodě, alkoholu a éteru. Z vodného roztoku chloridu mědnatého sráží se hydroxydem draselným zásadité chloridy mědnaté či oxychloridy. Tyto vznikají též účinkem vzduchu na měď ovlhčenou kys. solnou nebo roztokem chloridu ammonného n. sodného; objevují se proto velmi často na příborech a nádobách ze stříbra nebo nového stříbra (zde vznikající zelený povlak nazývá se nesprávně měděnkou). Používá se jich jako barev (brunšvická zeleň, ↷

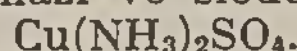
měd. barvy). Oxychlorid $CuCl_2 . 3Cu(OH)_2$ nachází se v přírodě jako minerál atakamit. Chloridu měďnatého používá se v barvířství, v ohňostrojství a jako zkoumadla na zlato, ježto předměty z nepravého zlata barví se chloridem měďnatým černě. — Chlorid měďný CuCl lze připraviti na př. zahříváním roztoku chloridu měďnatého v zředěné kys. solné za přítomnosti mědi. Vlitím skoro odbarveného roztoku do nadbytku studené vody sraží se bílý prášek, který z kys. solné krystaluje v čtyřstěnech. Taje při 430°, na světle slunečním nabývá barvy mědi, na vlhkém vzduchu rychle zelená, při čemž mění se částečně v hydroxyd měďný, část. v chlorid měďnatý a měď. Zásaditého chromanu měďnatého $2CuO . CuCrO_4 . 2H_2O$, který se sráží z vroucího roztoku chloridu měďnatého chromanem draselným n. směsí dvojchromanu draselného a sody, používá se jako barvy. Jeho vyžíháním a vyvařením v kys. solné vzniká k potiskování tkanin používaná chromová čerň měděná. Jodidy mědi obsahují 1, 2, 4 a snad i více atomů jodu na atom mědi. Nejsnadněji vzniká jodid měďný CuJ, na př. zahříváním roztoku měďnaté soli s jodidem draselným, s výhodou za přítomnosti kysličníku siřičitého. Je to bílý nebo slabě hnědobílý prášek. Z uhličitanů normál. uhličitan měďnatý $CuCO_3$ jest znám pouze v podvojných solech s uhličitany alkalickými, na př. v uhličitanu měďnato-sodném $Na_2CO_3 . CuCO_3$. Nejznám. jsou však zásadité soli. Tyto srážejí se z roztoku síranu měďnatého uhličitany alkalickými a mívají různé složení (↗ hornická, malachitová zeleň). Za zvláštních podmínek vzniká sloučenina $CuCO_3 . Cu(OH)_2$, kt. přichází v přírodě jako minerál malachit. Touto sloučeninou jest též zelený povlak, který vzniká na vlhkém vzduchu na měděných a bronzových předmětech (plísta, patina). Působením roztoku dusičnanu měďnatého na uhličitan vápenatý (křídu) pod tlakem vzniká modrá, rovněž v soustavě jednoklonné krystalující sůl

$$2\ CuCO_3 . Cu(OH)_2,$$

která v přírodě přichází jako minerál azurit (↗). Z dusičnanů jsou známy pouze dvojmocné mědi, dusičnany měďnaté. Normální dusičnan měďnatý, $Cu(NO_3)_2 . 6\ H_2O$, krystaluje z odpařeného roztoku mědi nebo kysličníku měďnatého v kys. dusičné v temně modrých hranolech. Rozežírá kůži, rozpouští se snadno ve vodě, taje při 26°, s 3 mol. krystalové vody při 115°. Používá se ho v barvířství a v potiskování tkanin, k výrobě barev a kysličníku měďnatého, **bronzování a ke kalení ocele na hnědo.** Z fosforečnanů orthofosforečnany jsou známy pouze jako zásadité fosforečnany měďnaté $xCU_3(PO_4)_2 . yCuO$. Tyto zelené nebo modré sloučeniny různého složení vznikají srážením roztoku síranu měďnatého alkalickými fosforečnany a nacházejí se též v přírodě. Z pyrofosforečnanů měďnatých lze připraviti normální sůl $Cu_2P_2O_7$ a zásaditou sůl

$$Cu_2P_2O_7 . 2\ Cu(OH)_2 . 3\ H_2O.$$

Metafosforečnany měďnaté nacházejí se v přírodě, na př. dioptas CuH_2SiO_4 (smaragdově zelený) s vodou bohatší odrůdou chrysolkollem (modrozelený). Křemičitany měďnaté připravují se někdy úmyslně ve skle. Zahřejí-li se taková skla, vyloučí se z křemičitanu kovová měď, která zbarví sklo červeně (rubínové sklo). Síran měďnatý (modrá skalice) $CuSO_4 . 5\ H_2O$ nachází se v přírodě jako minerál chalkanthit, připravuje se však většinou uměle rozpouštěním mědi v horké, zředěné kys. sírové za přístupu vzduchu nebo rozpouštěním vypražených měděných rud resp. taveniny ve vodě, obsahující kys. sírovou a krystalisací ze vzniklého louhu. Surový síran měďnatý čistí se překrystalováním, když byl předtím v něm obsažený síran železnatý okysličen v plamenné peci na kysličník železitý. Síran měďnatý tvoří blankytně modré krystaly o sp. v. 2.28, chutná kovově, reaguje kysele, v 100 d. vody rozpouští se ho při 10° 36.9, při 20° 42.3, při 40° 56.9, při 80° 118, při 100° 203.3 d. V alkoholu se nerozpouští. Na suchém vzduchu větrá na povrchu, při 200° pouští vodu a stává se bílým, rozkládá se teprve v silném žáru. Síranu měďnatého používá se v barvířství a v potiskování tkanin jako fixačního prostředku při barvení bavlny substantivními barvivy (↗ barvířství), v galvanostegii, ke konservování dřeva, ke kalení ocele na hnědo, ve velkém množství k hubení rostlinných parasitů. Síran měďnatý byl znám již alchymistům. Bílý bezvodý síran měďnatý absorbuje dychtivě vodu, při čemž se barví modře. Používá se ho k důkazu vody v alkoholu. Působením kysličníku, uhličitanu měďnatého, alkalických uhličitanů nebo hydroxydů na roztok síranu měďnatého vznikají zásadité soli, které se nacházejí v přírodě a používají se též v barevném průmyslu. Malým množstvím amoniaku vznikající namodralá sraženina zásaditého síranu měďnatého rozpouští se v nadbytku amoniaku barvou temně lazurovou na roztok, který rozpouští celulosu a z něhož opatrným převrstvením alkoholem vylučují se velké krystaly komplexní sloučeniny

$Cu(NH_3)_4SO_4 . H_2O$,
která při 150° ztrácí vodu a část amoniaku a přechází ve sloučeninu
$Cu(NH_3)_2SO_4$.
Z kyanidů hnědožlutý kyanid měďnatý $Cu(CN)_2$ jest mnohem méně stálý než bílý kyanid mědný CuCN, který se sráží za horka z roztoku siranu měďnatého kyanidem draselným, v jehož nadbytku rozpouští se na komplexní kuprokyanid draselný $K_3CU(CN)_4$, jehož roztok se sirovodíkem nesráží. — Ferrokyanid měďnatý, $Cu_2Fe(CN)_6$ aq sráží se z roztoků měďnatých solí ferrokyanidem draselným. Používá se ho k analytickému důkazu mědi a jako polopropustné membrány.

Medník, součást květu, vylučující med (nektar) na přilákání hmyzu ke květu zvláštními žlázkami na dně květního lůžka, jež korunními nebo okvětními plátky bývá chráněno před deštěm. U některých rostlin (javoru, lomikamenu) nejsou žlázky ukryty a poskytují, hlavně mouchám, dostatek potravy. U motýlokvětých a pyskatých jest med vylučován na dně delší n. kratší trubky zakryté korunními plátky tak, že hmyz musí býti dost silný, aby rozhrnul korunní plátky anebo míti dosti dlouhý sosák, aby k medové šťávě dosáhl. Vylučováním medové šťávy, někde vodnaté a bezbarvé, jinde husté a hnědé jako syrub, láká rostlina hmyz a používá jeho služeb k přenášení pylu. Medové žlázy vyskytují se i v nenápadných květech na příklad vrby a jívy a u jiných různých hmyzosnubných (entomofilních) rostlin.

Medo Antun (* asi v polovině XVI. st. a † poč. XVII. stol. v Dubrovníku), filosof, spis. filosof. a matem. statí.

Médoc, krajina ve Francii, na levém břehu Girondy. Jest známá vinicemi.

Medojed (Mellivora Storr.), jezevcovitý dravec z čeledi kunovitých, s 32 zuby. Mellivora ratel, ratel 1 m dl., ve Stř. Asii a J. Africe, loví v noci malá zvířata, živí se též medem.

Medossavky (Meliphagidae), drobní ptáci, pěvci nádherně zbarvení se šídlovitým zobákem, poněkud zahnutým a čtyřklaným jazykem, kterým ssají med a sbírají hmyz z květů. Meliphaga auricornis v jižní Australii, Nectarinia famosa v jižní Africe.

Medová rosa, cukernatá tekutina, časem se objevující na listech rostlin jako malý poprašek neb vyskytující se v podobě malých kapek, nejčastěji za vlhkých horkých let, obzvláště na lipách, jilmech a ořechových stromech. M. r. je rostlinám neškodná, i když se tam rozšíří určité houby s černým myceliem. Hmyz se touto m. r. často živí.

Medovina, opojný nápoj z medu, vody a koření; obsahuje asi 17% alkoholu n. cukru, mannitu, organických kyselin atd. Pije se dnes ještě v Rusku, Polsku a Vých. Prusku.

Medový Újezd, o. v Č., okr. Rokycany, 431 čs. ob.

Medresa (arab.), původně druh university, kde se vyučovalo všem vědám; nyní se v nich vykládají jen vědy teologické a právnické na podkladě koranu. Byly zřizovány při mešitách. Dnes význačná jest medresa v Káhiře.

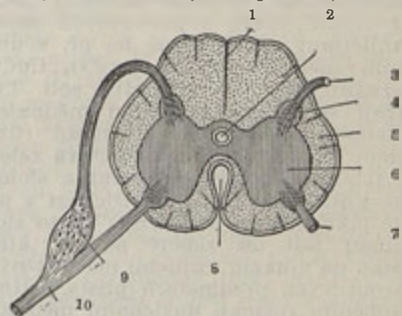
Médská zeď, 110 km dlouhý kamenný val s vodními příkopy, mezi Eufratem a Tigrisem, asi 37 km severně od Bagdadu, zbudovaný Nebukadnézarem II. 590 př. Kr.

Medua, San Giovanni di M., srbsky Medva, příst. m. albánské, odkud po strastiplné pouti Albanií naloděny v r. 1916 zbytky srbské armády a odvezeny italským loďstvem na Korfu.

Medulanus, pseud. V. Medka z Krymlova.

Medulić, též Medola, Meldola, Andrija (1517—1582), chorv. malíř, žák Tizianův.

Medulla (lat.), ⟶ mícha, dřeň; m. oblongata, prodloužená mícha (⟶ mozek); m. ossium, dřeň kostní; m. spinalis, mícha;

Průřez míchou.
1. zadní brázda, 2. centrální kanál, 3. sensitivní kořen nervový, 4. zadní roh šedé hmoty, 5. bílá hmota, 6. šedá hmota, motorický kořen nervový, 8. přední brázda, 9. míšní ganglion, 10. míšní nerv.

medullární, míšní; rakovina medullární, měkký, buňkami bohatý tvar rakoviny.

Meduňka, ⟶ Melissa officinalis.

Medusa, ⟶ Gorgó.

Medusa polypovitá, ⟶ Scyphozoa.

Medve, o. na Slov., okr. Dun. Streda, 728 čs. ob.

Medvecká Terezia, ⟶ Vansová Terezie.

Medvecký Ľudevít, JUDr. (* 28. VII. 1878 ve Zvoleni), slov. politik, advokát ve Zvoleni a nyní v Bratislavě, poslanec republ. strany. Před převratem se účastnil živě politického a národohospodář-

ského života, dal podnět k zal. Ústředného družstva a stál při kolébce Slovenského deníka v Pešti. Po převratě byl členem revolučního NS.

Medvecký Karol A. (* 10. VI. 1879 v Oravském Podzámku), slov. dějepisec, nyní prelát v Bojnicích; byl tajemníkem slov. Nár. rady a vládním referentem pro kat. círk. věci ve Šrobárově vládě. Vydal Dějiny katolictva na Slovensku, Detva, Církevné pomery katolických Slovákov na Uhorsku. Sto ľudových balád, Andrej Kmet a jeho dielo a sestavil dějiny převratu na Slovensku, Slovenský prevrat, dosud 3 sv.

Karol A. Medvecký.

Medvecký Samuel, JUDr. (1845—1896), slov. spisovatel a buditel, advokát ve Zvoleni, zasloužilý politický a národohospodářský pracovník.

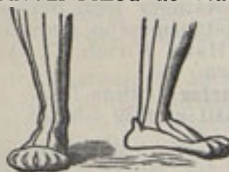
Medved Antun (1869—1910), slovinský básník, lyrik, kat. kněz; psal též dramata a novely.

Medvěd, souhvězdí v okolí Velkého vozu.

Medvěděv Anatolij Konstantinovič (1863—1921), rus. fysiolog. Byl prof. fysiologické chemie na oděské univ. do r. 1901 a pak do r. 1921 řád. prof. sof. univ. Význač. díla: Ob otnošenij lejkocitov k postupleniju v krov někotorých veštestv (1893), Über die Darstellung der Glycocholsäure aus der Rindergalle (1900) a j.

Medvědí, ↷ Ursidae.

Medvědí jezero, jez. v Kanadě, lesy obklopené, 29.000 km², 119 m n. m., až do června zamrzlé; přijímá četné řeky a vytéká Medvědí řekou do Mackenzie.

Medvědí tlapy, módní obuv v XVI. st., plochá a nad prsty vydutá.

Medvědica, 1. levý přítok středního Donu, délky 693 km, nesplavný, s množstvím ryb; — 2. levý přítok Volhy v moskevské oblasti, 267 km dl., splavná v délce 85 km.

Medvědice, ↷ Arctostachylos.

Medvědice (Nedwieditsch), o. v Č., okr. Litoměřice, 385 ob.

Medvedja, ř. v Srbsku, levý díl Jablanice, jejíž složkou je opět Tularska Reka.

Medvědovce, o. na P. R., okr. Mukačevo, 478 ob.

Medvídkové (Procyonidae), čeleď šelem, výhradně amer., s typickými trháky v čelisti; sem patří m. kočičí: panda (Ailurus fulgens F. Cuv.), s tmavočervenou srstí na hřbetě, žije v Himalajích; kynžaku (Potos flavus Schreb.), s táhlým nemotorným tělem, v Brasilii a Peru; frett kočičí (Bassariscus astutus Lcht.), podobný malé lišce, živě zbarvený, v Mexiku, Kalifornii atd. (v Mexiku nazýván cacamizli); mýval severní (Procyon lotor L.), žlutošedý, čilý, v Amer.; mýval jižní (P. cancrivorus G. Cuv.), v Jižní Am.; nosál koati (Nasua rufa Desm.), v Amer., s chobotnatě prodlouženým nosem.

Medway (medwé), řeka v Anglii, vlévající se do zálivu temžského, 113 km dl.

Medyn, město v Rusku (gub. Kaluga), 5110 ob. (1926). R. 1812 zde zvítězili Rusové nad Poláky, spojenými s Francouzi.

Medynek, ↷ Holcus.

Medzany, o. na Slov., okr. Sabinov, 513 čs. ob.

Medzibrod nad Hronom, o. na Slov., okr. Brezno n. Hronom, 1157 čs. ob.

Medzilaborce, o. na Slov., okr. Humenné, 1731 ob.

Medzký Jaroslav, ps. Jos. Jar. Váni.

Medžerda, nejv. řeka v severním Tunisu, 365 km dl.; pramení v Alžíru.

Medžidie, m. v rum. Dobrudži, 6800 bulh. a tur. ob. Mlýny, obchod obilní.

Medžidie (arab.), zvl. tur. peníz po 100 piastrech, neb stříbrný dvacetipiaster (jirmilik), též tur. vys. řád, zrušený 1920.

Medžlis (arab., zasedání), shromáždění, soud, konference, parlament. Medžlis-i-beledî, městská rada, medžlis-i-wukelâ, ministerská rada.

Meerane, m. v Sasku, 24.044 ob. (1925); význačný textilní průmysl. R. 1429 dobyto Husity.

Meersburg, příst. m. v Něm., 1807 ob. (1925); vyniká starobylostí. Leží při severním břehu Bodamského jezera.

Meerssen, m. v nizozemské provincii Limburku, 5113 ob. (1927).

Meert Hippolit (1865—1924), nizoz. jazykozpytec a vůdce vlámského hnutí.

Meester Eliza Johannes de (* 1860), nizozemský novelista; od r. 1903 redaktor časopisu Nieuwen Gids. Píše romány a povídky.

Meeting (míting), v Anglii a Sev. Americe shromáždění k poradě o veřejných záležitostech; též bohoslužby nábožen. sekty dissenterů, jejichž modlitebny se nazývají Meeting-houses.

Mefistofeles (Mefisto), jméno ďábelského průvodce doktora Fausta, skoro ve všech zpracováních látky faustovské. Vykládá se etymolog. jako Me-photophiles (řec. nepřítel světla), ale též jinak.

Mefitický (řec.), smrdutý, zapáchající.

Mefitis, staroital. bohyně škodlivých par, zvláště sírových; ochránkyně proti nim.

Megafon, hlásná trouba, dálkomluv, užívaný k zesílení zvuku hlasu, již r. 1878 vynalezený Edisonem.

Megaklés, athenský archón, který dal povražditi přívržence vzbouřence Kylóna, přes to, že se utekli do asylu.

Megaklés, athénský politik, nepřítel Peisistratův; dal obnoviti chrám v Delfách a získal většinu proti tyranidě athénské.

Megalitické památky, společný název pro různé předhistorické stavby z velkých kamenů, nalézající se po celé

Megalitické památky.

zemi. Známy jsou t. zv. druidské chrámy. Byly stavěny buď z důvodů náboženských nebo vedle hrobů.

Megalodontidae, čel. vyhynulých mořských mlžů se silnými miskami, s obloukovitě zakřivenými hl. zuby bez zubů vedlejších. Přicházejí od devonu k juře.

Megalops, rod mořských ryb z řádu kostnatých (Teleostei), s obzvláště velkými šupinami a ústním otvorem nahoru posunutým. Tarpon (M. atlanticus) masožravá ryba z teplých vod amerického po-

Megalops atlanticus.

breží, dosahující až 3 m délky. Bývá předmětem rybářského sportu.

Megapolis, opevněné m. v Arkadii, založené r. 371 př. Kr. Na jeho místě dnes ves Simano.

Megander (zřečtěné Grossmann) Kašpar (1495—1545), švýcarský reformátor, stoupenec Zwingliho.

Megara, 1. hl. m. dórské krajiny Megaridy. Bylo silně opevněno. Upadlo po válkách peloponéských. Nová Megara má asi 8000 ob. — 2. Megara Hyblaea, m. na vých. pobřeží Sicilie, severně Syrakus, založeno asi r. 725 př. Kr.; známé svým medem.

Megaris, krajina v Řecku mezi šijí Korintskou a Attikou. Její obyvatelé měli znamenitý chov ovcí. Hlavním městem byla Megara.

Megaron (řecky), hlavní síň starořeckého domu s krbem.

Megarská škola, řecká filosofická škola, založená Eukleidem z Megary.

Megaspilaion, řec. klášter v Achaii, nedaleko zálivu korintského, založený ve IV. stol., částečně vystavěný v jeskyni. Poutní místo.

Megasthenés (kol r. 300 př. Kr.), řecký dějepisec; přišel jako syrský vyslanec do Indie a napsal Indika, hlavní dílo starověku o Indii.

Megede Marie (* 17. IX. 1855), něm. spisovatelka, napsala četné novely a romány.

Megede Joh. Richard (1864—1906), něm. spisovatel. Náměty jeho děl jsou čerpány z východopruského prostředí.

Megerle Hans Ulrich, ⚲ Abraham a Sancta Clara.

Meggendorfer Lothar (1847—1915), něm. malíř; založil r. 1889 humor. časopis M. Blätter.

Megušar Frano, Dr. (1876—1916), slovin. zoolog, spis. rozprav a článků něm. i slov. o plžích, hmyzu a jeskynní zvířeně.

Mehadia (římské Ad mediam), obec v Banátě (od r. 1921 rumunská), 2153 většinou rumun. ob., starořímské zříceniny. Na blízku známé Herkulovy Lázně.

Mehallet-el-Kobra (Mehallet-el-Kebír), m. v Egyptě, 45.355 ob. (1927), uprostřed bavlníkovitých plantáží.

Méhari (ar.), zvl. rychlý druh afr. velblouda, hodící se hl. pro dlouhé cesty. Uběhne až 100 km denně.

Méharisté, franc. domor. vojsko na velbloudech, hl. na Sahaře a v Syrii.

Mehemed Alí paša (1827—1878), turecký vojevůdce, vlastně Karel Detroit; uprchl jako plavčík do Turecka a přestoupil k islamu. Vyznamenal se ve válce krymské, se Srbskem a Černou Horou. Dosáhl vysokých hodností vojenských. Jako vojenský velitel v Albanii byl zavražděn.

Mehemed (Mohamed) Ali (1769—1849), místokral v Egyptě; vyvraždil Mameluky r. 1811, podmanil Vahabity, 1821 dobyl Nubie, Dongoly a Kordofánu. Povstal proti sultánovi a donutil ho, že uznal místodržitelství v Egyptě dědičným v jeho rodě.

Mehemed paša Kübrisli (1810—1871), turecký generál a státník, vzdělán ve francouzské armádě. Pracoval k ozdravění Turecka. Jeho žena Melek Hanum napsala vlastní životopis Třicet let v harému.

Mehemed Rydži paša Myterdžim (1809—1882), turecký státník. Velkovezír 1873—74. Překládal vojenská díla z franc.

Mehlis Georg (* 1878), něm. filosof, zástupce novoidealismu, žák Windelbandův.

Mehoffer Józef (* 1869), p. malíř-portretista, prof. Akademie krakovské.

Mehring Franz (1846—1919), něm. soc. a polit. spisovatel, činný v něm. straně sociálně demokratické. Ortodoxní marxista.

Mehring Walter (* 1896), něm. žid. básník a spis.; básně: Evropské noci (1924), písně Kacířský breviář (1921), román Požár Paříže (1928), drama Kupec berlínský, provedeno Piscatorem v Berlíně.

Mehs (angl. mace, mes), čínská váha = 3.78 g, na Borneu = 2.485 g, na Celebesu 2.486 g.

Mehta, sir, Pherozešah Mervanji (1845—1915), indický politik, advokát v Bombay. Ve světové válce podporoval účast Indie po boku V. Britanie.

Méhul (meül) Étienne Nicolas (1763—1817), franc. hud. sklad., od r. 1795 člen Akademie, známý svojí operou Josef Egyptský. Vedle Cherubiniho nejvýznačnější zjev v hudbě své doby. Napsal přes 40 oper.

Mehun sur Yèvre (meön sür iävr), m. ve Francii, dep. Cher., 5382 ob.; porculánový průmysl.

Mehy (Méhi), o. na Slov., okr. Tornala, 615 ob.

Měch, 1. nástroj ke způsobení proudu vzduchu (dmychadlo, dmuchadlo), používaný kovářem, (m. jednoduchý způsobuje přerušovaný proud, nebo dvojitý s proudem vzduchu nepřetržitým) pro rozdmychání ohně. Pro týž účel v domácnosti malé ruční m. — 2. M. varhan, vhání vzduch do píšťal. — 3. Jm. různých sítí v honitbě a rybolovu. — 4. M. plovací (Schwimmbalg, Schwimmsack), z nepromokavé látky, nafoukne se vzduchem, takže udrží dva muže nebo odpovídající jim váhu výzbroje. Užívá ho jezdectvo při přechodu přes toky, kde není mostů a nelze se broditi. Koně při tom plavou vedle měchů, jsouce drženi za otěže. Měchy lze též spojovati v prám, pro dopravu sedel a j.

Méchain (mešén) Pierre François André (1744—1804), fr. astronom. Zúčastnil se měření kvadrantu zemského poledníku.

Mechanická tkáň rotlin, ↘ Stereom.

Mechanický (řec.), náležící k mechanice, strojový. Jednání je mechanické, když je vykonáváno, aniž je mu věnována pozornost anebo i bezděčně (mrkání oka při světelném podráždění) a proti vůli. — V přírodní vědě odvozuje mechanický názor světový (↘) všechno konání od slepě působících příčin (protiklad: teologie).

Mechanický ekvivalent světla, energie, kterou vysílá světelný zdroj o svítovosti 1, (↘ světla měření) ve vzdálenosti 1 cm na kolmo ozářenou plochu 1 cm^2 za 1 vteřinu ve formě druhu světla, pro kt. oko má největší citlivost t. j. zeleň o délce světelné vlny 0.55 μ. Pro takové světlo vysílané jednotlivým zdrojem byl by m. e. 0.0015 Wattů. Pro skutečné obvyklé světlo je m. e. mnohem menší a různý podle zdroje světelného.

Mechanik, zhotovuje jemné modely, matematické a fysické nástroje (jemný mechanik). Automechanik oprav. automobily.

Mechanika, u hudebních nástrojů, hodin a j. vnitřní zařízení, zvl. u varhan, orchestrionů a pod.

Mechanika, nauka o síle a jejím působení. Dělí se na statiku, která pojednává o klidu hmot a dynamiku, jednající o jejich pohybu. Čistě matematická nauka o pohybu nazývá se kinematika. Statiku lze považovati za zvláštní případ dynamiky (síly jsou v rovnováze). M. spočívá na několika málo zákonech, vyslovených Newtonem v díle Philosophiae naturalis principia mathematica. K nim se řadí zákon o zachování energie. — Dějiny: Znalosti o m. měli již Egypťané a Babyloňané, o čemž

svědčí pyramidy, obelisky a jiné stavby, při nichž bylo nutným dopravovati a zdvihati velká břemena. Teoretické základy m. byly však prvně stanoveny Řeky, zvláště Archimedem. Mezi alexandrinskými učenci vynikli Ktesibiós a jeho žák Herón. Zdá se, že ve středověku upadla m. v zapomenutí. Její nový vývoj počíná až v XVI. stol. Stevinus objevil zákon rovnováhy na nakloněné rovině, Galilei stanovením zák. o pádu položil základy k vyšší m. Z dalších badatelů vynikají v první polovici XVII. stol. Toricelli a Borelli v Italii, Roberval a Descartes ve Francii. Huygens objevil zákony o centrálním pohybu. Konečně Newton dokončil teorii m. stanovením svých slavných zákonů o pohybu. Z dalších vynikají Bernonilli, d'Alembert, Lagrange. Laplace použil zákonů Newtonových k stanovení pohybu planet.

Mechanismus, v přírodní filosofii na rozdíl od organismu celek, jehož části jsou jen zevně sdělením pohybu s jedná látky na druhou spolu spojeny. V biologii směr, který a priori vysvětluje všechny životní zjevy mechanickými (chemickými nebo fysikálními) zákony. (Protiklad: vitalismus a neovitalismus.)

Mechanistický názor světový, v užším slova smyslu učení, že na světě neexistuje nic než hmota a pohyb (tedy žádné vlastnosti, síly); v širším smyslu názor, že každé konání je výsledkem vnějšího, sice zákonitého, ale bezcílovitého vzájemného působení praprvků světa, ať je jejich uzpůsobení jakékoliv (materielní nebo immaterielní, setrvačná hmota nebo silová, kvalitativně různá individua).

Mechanotherapie, léčba pohybem na zvl. uprav. strojích. Důlež. v orthopedii.

Mechelen (fr. Malines), m. v Belgii, 59.208 ob.

Mechelin Leopold (1839—1914), finský státník a právník, vůdce liberální strany. Po obnovení fin. autonomie r. 1905 stal se min. předsedou.

Mechenice (Menyhe), o. na Slov., okr. Nitra, 599 ob.

Mecherzyński Karol (1800—1881), pol. lit. historik, prof. dějin lit. polské na univ. Jagiell. v Krakově. Sp.: Historja wymowy w Polsce (1856—60).

Mechitaristé, katoličtí mniši, kt. mají liturgii východní (arménskou). Jsou řehole basiliánské, převzaté od benediktinů. Kongregaci jejich založil Mechitar da Petro v r. 1701, po němž mají jméno. Řádová pravidla jejich byla potvrzena papežem Klimentem XI. r. 1712. M. zabývají se vyučováním mládeže a studiemi. Vydali již mnoho spisů v různých jaz., ponejvíce však v arménštině. Mají v Římě vlastní kolej. Představeným řádu je generální opat.

Mechithar (zv. Sepastatsi) vl. jm. Manuk Petro (1676—1749), armén. theolog.

Měcholupy, o. v Č., okr. Přeštice, 494 čs. ob.

Měcholupy (Miecholup), ms. v Č., okr. Žatec, 1026 ob. Zámek; v okolí četné chmelnice.

Mechomija (Razlog), m. v bulh. Makedonii, nedaleko pramenu ř. Mesty, 5315 ob.

Mechorosty, ↘ mechovité rostliny.

Měchov (Mies), o. v Č., okr. Teplá, 504 ob.

Mechová růže, ↘ růže stolistá.

Měchovec střevní (Ancylostomum duodenale Dubini), druh Nematodů (hlístové oblí), parasitující v tenkém střevě u člověka. Červ 10—16 mm dl., s ústy opatřenými zahnutými zoubky, jimiž se zakusuje do stěn tenkého střeva a způsobuje tak těžké krvácení. Červ jest původcem těžké nemoci, jménem ancylostomiasis (egyptská choroba), projevující se bledničkou a tělesnou vyčerpaností, končící často smrtí. Nemoc vyskytuje se v tropech, ale též občas i v teplejších krajích Evropy, zejm. v dolech (při prokopávání sv. Gothardského tunelu), proto hornická nemoc. Do těla dostává se jednak s potravou a pitnou vodou, jednak kůží (bosé nohy), ale rozšiřování jest vázáno na dosti značnou teplotu.

Mechovité rostliny (Bryophyta, Muscineae), skupina tajnosnubných, buněčných rostlin. Jsou opatřeny vesměs chlorophylem, mohou žíti samostatně a jejich stélka je rozlišena v osní a listovou část. Vyznačují se trojí generací. Z výtrusů vzniklá prvá generace prvoklíček (protonema), na němž po nějaké době vyrůstá druhá generace v rostlince, nesoucí ústrojí samčí (antheridia) a samičí (archegonia). Z oplozené buňky vzniká třetí generace nepohlavní (sporogon), která vytváří rozmnožovací buňky, výtrusy čili spory. M. dělíme na játrovky, mechy a rašelinníky.

Mechovky, ↘ Bryozoa.

Mechový achát, ↘ chalcedon.

Měchožil, ↘ Echinococcus.

Mechtilda Magdeburská († kol 1285), katol. spisov., člen řádu cisterciackého v Helftě u Eislebenu. Sp.: Ein vliesendes Liecht der Gotheit (přel. J. Ševčík a L. Vrána 1920).

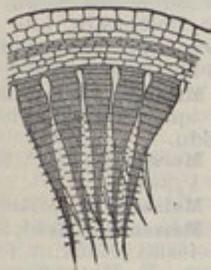
Mechulle (žid. žargon), ztracený, v konkursu jsoucí.

Měchura Leopold Eugen (1803—1870), č. hud. skladatel, nár. buditel a pozd. velkostatkář. Švagr Fr. Palackého, žák Tomáškův. Četné skladby círk. i světské; proslul hl. svými nár. kantátami.

Mechy (Musci), samostatná třída rostlin mechovitých (Bryophyta), vyznačující se dokonale vyvinutým prvoklíčkem, v podobě mnohonásobně rozvětveného vlákna nebo ve tvaru lupenitém i stromkovitém. Ze studia prvoklíčkového, kt. trvává u některých druhů delší dobu, vzniká lodyžka rozmanitého tvaru i délky, opatřená listy a rhizoidy, jimiž se udržuje na podkladu a čerpá vodu i živiny ze spodiny. Listy, jemně zelené plátky, tvarem, stavbou i postavením připomínají listy jevnosnubných rostlin. Samčí ústrojí, pelatky, v čas zralosti praskají a rozplývají se v slizkou látku, která obsahuje množství čile se pohybujících spermatozoidů. Oplodňování to jest přenášení spermatozoidů na archegonia, lahvicovitého tvaru, děje se vodou a drobným hmyzem. Jsou jednodomé i dvoudomé. Nepohlavní generace má štět (seta) někdy až 20 cm dlouhý, na němž sedí tobolka (capsula), obsahující výtrusný vak. Mladá tobolka bývá obalena čepičkou (calyptra), rozmanitého tvaru, pravidelného, zvonkovitého i nadmutého a otevírá se víčkem (operculum). Některé druhy se téměř zpravidla rozmnožují vegetativně, pupeny, rozmnožovacími tělísky i úlomky jednotlivých větviček. Většina druhů jest vlhkomilná a volí si za stanoviště mokré skály, trouchnivějící pařezy a

Sporonginium Sphagni.

Funaris hydrometrica.

močály. Druhy suchomilné mají rozmanitá zařízení k udržení vody. Vzdorují vyschnutí a i po letech po navlhčení, zdánlivě obživují. Přímý užitek z mechů jest malý, ale tím, že zadržují v sobě množství vody a chrání půdu před vyschnutím, mají ohromný a dalekosáhlý význam. 12.500 druhů, z toho v Evropě 1000, v Čechách 500. Dělí se na rozštěbelcovité (Andraeaceae) a mechy pravé (Bryineae). Z č. učenců zabýv. se studiem mechů: Kavina, Podpěra, Velenovský, Vilhelm a j. ⚲ příloha.

Měchy, u koně puchýřovité vychlípení sliznice sluchové trubice (Eustachovy) pod spodinou lební.

Měchýř (lat. vesica), blánitá nádržka lidského a zvířecího těla pro tekutiny: měchýř žlučový, močový.

Měchýř močový (vesica urinaria cystis), nádržka pro moč, u člověka uložen je m. m. v pánvi (5—10 cm v., šířka a hloubka o něco menší). Normálně obsahuje průměrně 700 cm³, ale může pojmouti 1800 cm³ tekutiny i více, aniž by praskl. Na spodině ústí močovody, vedoucí sem z ledvin. Tenká, roztažitelná stěna m. m. tvořena je sliznicí s hojností cev, jíž obklopuje submukosa a více vrstev hladkých vláken svalových. Na před. a zad. ploše m. m. jsou tyto zvl. silně vyvinuty, takže mohou měchýř za pomoci břišního lisu úplně vyprázdniti. Na přechodu měchýře do močové roury (hrdlo), ztlušťují se vlákna svalová v prstencovitý svěrač, který m. uzavírá.

Meibom Heinrich (1555—1625), něm. dějepisec, napsal Opuscula historica rerum germanicarum.

Meid Hans *(1883), něm. malíř, od r. 1919 profesor umělecké Akademie v Berlíně. Ilustrátor.

Meidinger J. H. (1831—1905), něm. technolog a fysik. Vynálezce galvanického článku, velmi užívaného v telegrafii (článek Meidingerův.)

Meidner Ludwig (* 1884), něm. malíř-expresionista, pod vlivem van Gogha; známý svými portrety.

Meier Hermann Heinrich (1809—1898), zakladatel a president Severoněmeckého Lloydu, majitel hutí a dolů.

Meier John (* 1864), germanista, univ. profesor ve Freiburce; sbírá národní písně a zabývá se folklorem.

Meier-Graefe Julius (* 1867), něm. umělecký kritik a spis., 1895 spoluzakladatel časop. Pan. Propagoval impresionismus. Vydal řadu monografií.

Meierchold Vsevolod Emiljevič (* 1874), souč. ruský režisér divadelní i filmový; od r. 1898 hercem moskev. umělec. divadla, příkře stál proti naturalismu a realismu, od 1918 stoupenec prolet. komunist. agitačního tendenčního umění, proti zásadám Stanislavovského. Od 1920 ředitel vlastního divadla v Moskvě. Po období futurismu vytvořil scénický konstruktivismus. Napsal řadu teoret. knih o divadle a režii.

Meierovics Zigfrids (* 6. II. 1887), vynikající lotyšský politik a veřejný pracovník. V době světové války byl členem organisační komise lotyšských střelců. První a dlouholetý ministr zahraniční. Zemřel tragicky při automobilovém neštěstí 22. VIII. 1925.

Meighan Thomas (* 1883 v Pittsburgu), amer. herec filmový, dř. lékař a pak herec divadel v Londýně a Americe.

Meighen (megen) Arthur Sir (* 1874), kanad. státník, od r. 1920—21 předseda vlády a ministr. zahraničí.

Meije La (la méž), hora v Dauphinských Alpách, 3987 m vysoká, obklopená ledovci.

Meikle (míkl) Henry William (* 1880), skotský dějepisec.

Meilbeck Lev (1850—1883), česko-amer. soc. politik, poslan. st. Illinois (od 1878).

Meilbek Josef Ing. (1850—1912), č. stavební inženýr v Anglii a techn. rada J. Australie a Tasmanie. Projektant četných mostních staveb v Indii. Propagátor češství ve Velké Britanii.

Meilhac (mäjak) (1831—1897), fr. spis. veseloher, od r. 1888 člen Akademie. Spolupracoval jako libretista na operách a operetách s Halévým a Offenbachem. (Krásná Helena, Modrovous, Mam'zelle Nitouche a j.)

Meili Friedrich (1848—1914), švýc. právník a prof. univ. curyšské.

Meillet (mäjo) Antoine, PhDr. (* 1866), fran. indogermanista, profesor na Collège de France. Napsal mnoho pojednání z oboru srovnávacího jazykozpytu a ze slavistiky.

Meinecková Tylda (* 1888 v Čáslavi), č. spisovatelka, původně učit. řečí v Praze, později věnovala se výhr. činnosti literární. Spisy: Dům u tří srdcí (1916), Hrdinové a bankrotáři (1924), Kordelie (román 1928), Přeháňky (1929) a j.

Meineke August (1790—1870), německý klas. filolog.

Meinel Vilém (1865—1927), bav. státník, původně v bavorském ministerstvu zahraničí, 1920—26 ministrem obchodu.

Meinert Rudolf (* 1882), něm. filmový režisér, z nejznám. filmů jeho Pes baskervilský.

Meinhard Karl (* 1875 v Jihlavě), něm. div. ředitel berlínského divadelního koncernu; uvedl zvláště hry Strindbergovy a Wedekindovy v pečlivém provedení.

Meinhard-Vitkovec Václav Čestmír (* 21. VIII. 1853), č. spisovatel. Sp.: Po Bílé Hoře, Vinu rodičů smiřují děti, V pivovaře a j.

Meiningen, m. v Durynsku, 18.221 ob. (1925).

Meiningenští, obvyklé označení sl. herecké společnosti vévody Jiřího II. z Meiningen, známé pohostinskými hrami v letech 1874—90 v Německu i v cizině.

Meinl Julius (* 1862), rak. průmyslník, zakl. zn. závodu kávou a kol. zbožím. Filiálky též v ČSR.

Meinong Alexius, rytíř z Handschuchsheimu (1853—1920), něm. filosof, žák Brentanův. Napsal Über Gegenstandstheorie (1904).

Meinrad (Meginrad) († 21. I. 861), kř. svatý, něm. mnich.

Meisel-Hess Grete, provd. Gellertová (* 1879 v Praze, † 1922), německá spisovatelka. Zabývala se ve svých románech a novelách problémy manželství.

Meisenbach Georg (1841—1912), mědirytec; vynalezl 1881 autotypii.

Meisenheim, m. v Porýní, okr. Koblenc, 1830 ob. (1925). Vinařství.

Meisl M. M., pseud. M. M. Mayzla.

Meisner Josef (1828—1893), čes. exulant-osmačtyřicátník. Zúčastnil se revoluce v r. 1848 a v r. 1949 bojoval po boku Zachově na Slovensku. Prchl pak do Bělehradu, kde žil pod jménem Vukovič. V r. 1853 vstoupil do pluku Czajkowského a zúčastnil se Krymské války proti Rusům. Po Krymské válce usadil se v Cařihradě, kde pomáhal překládati Bibli do bulharštiny. V r. 1856 přišel do Šumenu (Bulh.) a vyučoval zde na niž. střed. škole, jejímž se stal ředitelem. V Šumenu pořádal první bulh. ochot. představení a založil vlastenecký spolek bulh. mládeže. Působil zde pod srbským jménem Milanovič, skrývaje se před rak. úřady. Když mu hrozilo nebezpečí, že bude Rakousku Turky vydán, prchl do Bělehradu, kde zůstal do své smrti. Pro školy bulh. upravil pomůcky přírodopisné, zeměpisné a dějepisné.

Meisnerová-Hrdličková Vilma (* 1893), č. spisovatelka a novinářka, red. Práva Lidu.

Meissel Karel (* 1782 v Lipsku), kreslič v Praze.

Meissen, ⟶ Míšeň.

Meissner Alfred, JUDr. (* 1871 v Ml. Boleslavi), adv. v Praze, politik str. soc. dem., čl. Nár. výboru, revoluč. Nár. shr.; spolupracoval na ústavě republiky, napsal čet. články polit. a právnic. a sp.: Volební řád do obcí ČSR. Společ. s dr. L. Wintrem Úrazové pojištění děl. podle práva rak., Rukověť živnost. soudce. V r. 1920 a 1929 ministr. spravedlnosti.

Meissner Alfred, MUDr. (1822—1885), básník; patřil k svobodomyslným rak. spisov. Napsal epos Žižka 1846 (přel. J. E. Špindler 1864). Kromě toho psal romány, dramata, novely.

Meissner August Gottlieb (1753—1807), spisovatel. 1785 prof. estetiky v Praze, pak ředitelem gymn. ve Fuldě. Psal historické romány.

Meissner Emil, JUDr. (* 1869), adv. v Něm. Brodě, odborník ve věcech živnost.-právn. a daňových. Sp.: Berní morálka (1904), Živn. zákonodárství (1906), O faktuře (1906), Předpisy živnost. řádu o učni (1908), Produktion und Handel (1914), Dávky obec. a finanč. systém komun (1923), Daň z příjmu ze mzdy děl. (1924), O reformě přímých daní (1926), O osnově zákona o přímých daních se zřetelem k sociál. a daňové spravedlnosti (1926).

Meissonier Jean Louis Ernest (1815—1891), franc. hist. malíř.

Meister Antonín Ferdinand, měšťan, malíř miniatur v Praze r. 1770.

Meister František, malíř miniatur v Praze r. 1770.

Meistergesang (mistrovský zpěv), umělé básnictví, pokrač. minnegesangu, přednášené v Německu od XIII. st. měšťanskými básníky (meistersingry). M. kvetl zvl. v jižním Německu a členy t. zv. škol byli v prvé řadě řemeslníci. Nejslavnějším meistersingrem byl Hans Sachs.

Meit Konrad (1470—1540), něm. renaisanční sochař.

Meitl Max, pseud. Maxe Fr. Millauera.

Meixner Jan (1819—1872), č. sochař ve Vídni.

Mej Lev Aleksandrovič (1822—1862), ruský básník a dramatik, slavjanofil; napsal řadu vlasteneckých dramat (Carská nevěsta, Pskovičanka a j.); překládal hojně Heineho (Píseň písní), Mickiewicze a j.

Mejsnar Hynek Jaroslav (1837—1895), čes. klas. filolog, prof. akadem. gymn. v Praze a překladatel klasiků.

Mejsnar František (*1860), č. spisov., prof. gymn. v Hradci Král. a lit. historik. Sp.: Přehled dějin lit. č. (1909).

Mejsnar Vladimír, JUDr. (* 1868), čes. spisov. (Cyril Vítek), mag. rada v Praze.

Mekines (franc. Meknès, arab. Miknâs, Meknĕs), m. v Marokku, (1926) 36.931 ob., letní residence sultánova.

Mekka (arab. Mekke), hl. m. v Hedžázu, asi 70.000 ob., 95 km od Rudého moře, posvátné město mohamedánského světa, ročně navštěvované přes 100.000 poutníky, jichž cílem je mešita Bet-Alláh (dům boží) v jejímž středu je Kaába (☞), obklopená čtyřmi modlitebnami; u jedné z nich je posvátný pramen Zemzem. Dále se ukazuje „makám Ibrahím" („místo Abrahamovo") s Abrahamovými stopami. Poutníci navštěvují též horu Arafát, kde se Mohamed modlíval. Obyv. žije hlavně z poutníků a z obchodu. Od r. 1924 náleží ku Nedždu.

Mekkeme (arab.), soud, v Turecku zvláště soud církevní.

Měkký vřed, ☞ ulcus molle.

Měkkýši, ☞ Molusca.

Meklenbursko, dva svobodné státy v sev. Německu: Meklenbursko-Zvěřínsko, 13.127 km², 674.045 ob. (1925) a Meklenbursko-Střelicko 2930 km², 110.209 ob. (1925). M. je částí severoněmecké nížiny. Nejvyšší výška nad mořem je 178 m. Na nerosty je M. velice chudé. Na pobřeží mořském je několik mořských lázní. M. má na 650 jezer, odvodňováno je jednak k moři východnímu, jednak Labem k moři severnímu. Lesy jsou složeny z buků, dubů a borovic. 1. Meklenbursko-Zvěřínsko. Hl. m. Roztoky. Hlav. zaměstnáním obyvatelstva je zemědělství a chov dobytka. Půda je v rukou velkostatkářů. Průmysl je nepatrný. Přístav: Roztoky-Warnemünde. — 2. Meklenbursko-Střelicko. Největší města Nová Střelice a Nový Branibor. Hospodářské poměry jsou stejné jako v Meklen.-Zvěřínsku. Dějiny: Meklenbursko bylo od 6. stol. po Kr. osídleno slovanskými kmeny. R. 1160 podrobeni Jindřichem Lvem. Kníže slovanských Obodritů, Přibyslav, stal se zakladatelem rodu, který v Meklenbursku vládl až do r. 1918.

Měknutí kostí, ☞ osteomalacie.

Měknutí mozku, ☞ mozek.

Me-kong („Matka vod"), největší řeka Zadní Indie, 4500 km dlouhá, s úvodím 810.000 km².

Mekonidin, jeden z alkaloidů opia.

Mekonin, lakton kyseliny mekoninové, přicházející jen v solích; vyskytuje se v opiu a vzniká vařením narkotinu s vodou. Tvoří bezbarvé krystaly, ostré chuti, rozpustné v horké vodě a alkoholu.

Mekonismus, pomalá otrava opiem.

Mekonová kyselina, vyskyt. se v opiu, vázaná na morfium; tvoří bezbarvé krystaly, rozpouští se snadno v teplé vodě a alkoholu.

Mekrán (persky Mahi kharan), krajina u Arabského moře, náleží k Beludžistánu a Persii; obydlená jen podél říčních údolí.

Mekteb (arab. pisárna), škola, M.-i-Harbije, vojenská akademie v Cařihradě; M.-i-Tibbije, lékařská škola tt.; M.-i-Milkije, vyšší správní škola; M.-i-Hutuk, právnická škola atd.

Mel (lat.), ☞ med.

Měl, v hor. nejjemnější rudná moučka, která vzniká jemným drcením.

Mela Pomponius, řím. geograf, složil kolem r. 40 po Kr. pečlivý nárys zeměpisu („De Chorographia") s líčením tehd. mravů.

Mélac Ezechiel († 1709), hrabě a franc. gen., zpustošil na rozkaz Ludvíka XIV. Falc.

Melafyr (basaltit, černý porfyr), eruptivní hornina, většinou jemnozrnná až celistvá (aphanit), někdy s velkými augitovými krystaly (augitový porfyr) nebo slídovými lístky (slídový melafyr) se strukturou mandlovcovou (melafyrový mandlovec). Obsahuje plagioklas a augit, často olivin, magnetovec, apatit a v proměnlivém množství celistvou základní hmotu. Akcesorickými součástmi jsou slída, křemen a enstatit. Melafyr snadno větrá a mění se při tom v hnědel a uhličitan vápenatý; původně černá a tvrdá hornina stává se červenou až hnědou, měkne, v kyselinách šumí a rozpadá se nakonec v jíl.

Melaleuca L. (kajaput), rod rostlin myrtovitých, veliké keře a stromy s malými listy, asi 100 většinou australských druhů. M. Leucodendron L. (k. bělověťevný) až 27 m vys., s bělavou korou, vejčitými listy a bílými květy; roste v Zadní Indii, na Malajských ostrovech

Kajaput bělovětevný.

a v Australii. Všechny jeho části voní silně aromaticky. Z listů připravuje se éterický olej kajaputový. Z M. viridiflora Soland., v Kalifornii, získává se olej gomenulový.

Melampsora, rod rzí, ⟶ Uredinaceae.

Melampus (černá noha), v řec. mythu slavný věštec; rozuměl prý zvířatům.

Melampyrum L. (černýš), rod rostlin z čel. krtičníkovitých (Scrophulariaceae), jednoleté byliny se vstřícnými listy a květy žlutými n. fialovými, cizopasí na jiných kořenech. 25 druhů, většinou v Evropě a Přední Asii. M. arvense L. (č. rolní) má květy nachově červené n.

Melampyrum pratense.

žluté, M. pratense L. (č. luční, ⟶ obr.) bleděžlutavé n. bělavé.

Melan Josef, Ing., RTDr. h. c. (* 1853), prof. stav. inženýrství na něm. technice pražské.

Melanaemie (řec., černá krev), chorobný stav, při němž po těžké malarii vystupují z krve černá barevná tělíska (melanin) do cév a sleziny, ucpávají větve cévní a způsobují břišní vodnatelnost. Ucpáním kapilár krevních mohou býti způsobeny těžké poruchy, zvláště v mozku.

Melandryum, knotovka, rod silenkovitých bylin, dvouletých až vytrvalých s květem obojakým nebo dvoudomým. Knotovka bílá (M. album) s kalichem bělavým, zřídka načervenalým a korunou bílou, slabě vonnou. Na lukách a u cest obecná. K. lesní (M. silvestre) s kalichem špinavě červeným a korunou nachovou, nevonnou. Na vlhkých lukách, zvláště v horách K. lepkavá (M. visco-

Melandryum album.

sum) s korunou bílou, vzácnější z Polabí a nejjižnější Moravy. K. noční (M. noctiflorum) s květem bledě růžovým. Velmi porůznu na travnatých mezích.

Melanésané (řecky melas, černý, nesos, ostrov), obyvatelé Melanésie, stopy po nich v Mikronésii a Polynésii, dohromady asi 1.5 mil. hlav. Jsou prostředně vysocí, dolycho- nebo brachycefální, tmavohnědé až hnědočerné pleti, širokých úst, tlustých rtů. Jsou krutí, popudliví, mstiví. Zaměstnávají se zemědělstvím, lovem (vepřů) a rybolovem. Bydlí v kolových chýších (na zemi nebo na vodě) se střechami z palmových listů a vysokým hřebenem a v pozemních chýších. Muži se odívají lavalapem (v. t.), ženy zástěrou z trávy nebo listů, vyrábějí si ozdoby z bambusu, mušlí, zubů a per, tetují se a barví si bujné vlasy. Zbraně (kopí a kyj) a čluny si bohatě zdobí. Žijí v mnohoženství, politické rozčlenění není vyvinuté, otroctví všeobecné. Uctívají duchy a předky, věří v kouzla.

Melanésie (řec., černé souostroví), označení vnitřního pásu australských ostrovů podle hustého tmavého zalesnění a tmavě zbarvených obyvatelů, Melanésanů. Sestává z větších, hornatých ostrovů, o rozloze asi 960.000 km² a asi 1.5 mil. obyvatel.

Melanéské nářečí, skupina malajsko-polynéských řečí; jejich význačným rysem je číselný výraz u osobního zájmena, přivlastňovací výraz u substantiv, která jsou rozdělena do dvou tříd; na konci slov nemají sykavek, nosovek a plynných.

Mélange (franc.), míchanina, směs, též bílá káva.

Mélangeur (franc.), stroj na míšení různých látek, použív. v různých prům. odvětvích.

Melancholie (řec., černá žluč), trudnomyslnost; platila dříve za zvláštní duševní chorobu; nyní se považuje za stav, jenž vystupuje při různých duševních poruchách. Oproti manii je to stav depresse, doprovázený nespavostí, nechutí k jídlu a často sklonem k sebevraždě. Dobré ošetřování a všestranný klid jsou podmínky uzdravení.

Melancholik, člověk v melancholickém duševním stavu.

Melanchthon Philipp (1497—1560), něm. reform. bohoslovec a pedagog, 1518 prof. řečtiny ve Vitenberce, od r. 1519 přednášel i teologii. Připoj. se záhy k Lutherovi a 1521 napsal první evangel. dogmatiku Loci communes. Stal se nejpřednějším nositelem vzdělání reformační doby. Pro augsburský sněm připravil Augsburskou konfessi a vyprac. jeho Apologii. Jeho sklon ke kalvínskému učení o večeři Páně a k synergismu vyvolal nepřátelství lutheránských teol. Spisy M. jsou vydány ve sbírce Corpus reformatorum (1834—60) a j.

Melania, křest. světice, 1. M. Starší (349/50—404), založila v Jerusalémě ženský klášter. — 2. M. Mladší (383—439), po odchodu z Říma žila jako představená kláštera na Hoře Olivetské, jejž sama založila.

Melaniny, černá barviva, přicházející v sítnici oka, v kůži černochů, v pigmentacích plic a bronchiálních žlázek dospělých, v kůži mnohých ryb a reptilií, v inkoustu sepie a j. Vznikají oxydací aromatických štěpných produktů bílkovin; jsou nerozpustné v obvyklých rozpustidlech.

Melanismus (řec.), oproti albinismu sklon mnohých organismů vzíti na se černé zabarvení. Vyskytuje se u motýlů, ssavců (jaguár), ryb, ptáků. — U člověka jako choroba (při onemocnění nadledvinek).

Melanoderma (řec.), černavé zabarvení kůže následkem uložení krevního barviva, hlavně po silném rozškrábnutí kůže při svrabu nebo zánětu kůže a pod.

Melanochromní (řec.), tmavě zbarvený, v antrophologii užívané označení pro negridní rasy.

Melanom (řec., pigmentový nádor), nádor jako smola černý, vyskytující se u starých běloušů a často značně velký.

Melanosa (melanosis, řec.), abnormální černé zabarvení některých orgánů a tkání lidského těla, na př. krve při chronické malarii, nebo plic, obsahujících uhelný prach a pod.

Melanterit, ⚒ skalice zelená.

Melantrich Rožďalovský z Aventina (Černovlásek) Jiří (1511—1580), č. knihtiskař, nakladatel, bakalář, spisovatel.

Tiskařské znaky Melantricha z Aventina.

Tiskařství se učil u Frobena a v Norimberce, pracoval u Jana Günthera v Prostějově a r. 1546 stal se společníkem Bárty Netolického v Praze, od něhož za

krátko tiskárnu přejal a přestěhoval na Staré Město do Kuněšovic ulice. Po Netolickém vydával bible (1547, 1557, 1561, 1570, 1577) zv. Melantrišky. Vydal Kol-

Tiskařský znak Melantricha z Aventina.

dinova Práva městská (1579), L. Rváčovského Masopust (1580), překlad Matthiolova Herbáře (1562). Sám přeložil Urb. Regia. Tiskárnu jeho zdědil Veleslavín (Q). Lit. Fr. Rachlík, J. M. R. z A. (1931).

Melas Michael Friedrich Benedikt, sv. pán (1729—1806), rak. generál; bojoval v Italii a od 1803 byl velícím generálem v Čechách.

Melasa, poslední odpadek při zpracování cukrovky, hnědý, hustě tekutý syrup; s jinými suchými krmivy smíchán je potravou dobytka.

Melasové řízky šťavnaté nebo sušené řízky z cukrovky, sloužící k výrobě melasy; užívá se jich jako krmiva.

Melaui [Mel(l)awi] el-Arisch, hl. m. distriktu v egypt. mudiríji Assiút, asi 21.000 ob., obklopeno cukrovými plantážemi; má hroby 6. a 12. dynastie.

Melba Nellie (1861—1931), slav. australská kolorat. zpěvačka, vl. jm. Helen Porter Mitchell, provd. Armstrong, nazv. australský slavík.

Melbourne (melbern) hlav. m. britsko-austral. státu Victoria, na obou březích řeky Yarry, (1921) 103.251 ob., s předměstími 944.130 ob. Významnější než průmysl (potraviny, nábytek, stroje), je obchod. M. je sídlem guvernéra a parlamentu, zemské vlády. Založ. bylo r. 1836.

Melbourne (melbern) William Lamb, Viscount (1779—1848), brit. státník, min. předseda 1835—1841.

Melbye Daniel Hermann Anton (1818—1875), dánský malíř, maloval moř. obrazy.

Melcer Henryk (1869), pol. hud. skladatel, ředitel varšavské konservatoře. Komponuje ve slohu národním a složil m. j. operu Marja; hlavně ale skladby pro klavír.

Melč (Meltsch), ob. ve Slez., okr. Opava, 845 ob. Břidlicové lomy.

Mělčany, ob. na Mor., okr. Hustopeč, 640 čs. obyvatel.

Melčice, obec na Slov., okr. Trenčín, 767 čsl. obyvatel.

Meldahl Ferdinand (1827—1908), dánský stavitel; obnovil zámek Frederiksborg, dokončil stavbu „Mramorového chrámu" v Kodani. a j.

Melde Franz (1832—1901), něm. fysik, od 1866 prof. fysiky a astronomie v Marburce; pracoval v akustice a nauce o vlnění.

Meldola, m. v ital. prov. Forli, (1921) 3783 ob.; hedvábnictví, výroba sýrů, minerální zřídlo.

Meldola Raphael (1849—1915), angl. chemik.

Meldolova modř (naftolová, naftylénová modř), barvivo, náležející k indofenolům; vyrábí se z roztoku β-naftolu působením nitrosodimethylanilinu.

Meldrum (meldram), Charles (1821—1901), skotský meteorolog, ředitel observatoře na Mauritiu.

Meleagrina (perlorodka), více rodů lasturnatců, poskytujících pravé perly. Nejdůležitější je p. mořská (Meleagrina margaritifera L., Q obr.), mlž z čel. Aviculidae; má různý vzhled a připevňuje se v hloubkách 6—30 m ke dnu. Vyskytuje se v Perském zálivu, Rudém moři,

Perlorodka mořská.

u Ceylonu, na ostr. Tichého oceánu, v zál. Panamském a Mexickém, na pobřeží kalifornském a Záp. Australie. — P. říční (Margaritana margaritifera L.), z čel. Unionidae, žije zvl. v čistých, vápna prostých horských potocích, v místech, kde spádu ubývá, v s. Evr., ale je rozšířena Sibiří do Sev. Am., Přichází v Č., Bavorsku, Sasku a v Porýní. M. sinuata Sam. žije v j. Evropě. Celkový výtěžek je však nepatrný. Také v jiných mlžích (ústřice, velevrub perlonosný a j.), v sepiích a některých hlemýždích skořápkách naleznou se někdy méně krásné perly.

Meleagris, krocan, statný kurovitý pták, dosahující váhy přes 10 kg, krátkokřídlý a krátkoocasý. Zobák má krátký, silný, nohy vysoké, křídla velice zaokrouhlená a ocas složený ze širokých a vztyčitelných per. Hlava a krk neopeřený, posázený bradavicemi od hrdla dolů, prodlouž. v kožní lalok a od horní čelisti mu visí šiškovitý přívěsek protažitelný. Jednotlivá péra ve středu hrudi měnívají se ve štětiny, která z peří

vyčnívají. Divoký krocan žil dříve po celé severní Americe, ale teď je zatlačen do odlehlejších krajin, neboť byl vášnivě pronásledován v době tokání, tak jako náš tetřev, s nímž má namnoze stejné životní podmínky. Byl zaveden do Evropy, Východní Indie a na Ceylon, kde se dobře přizpůsobil. Též v Čechách a na Moravě byl před válkou na několika místech zaveden v oborách a bažantnicích však s malým úspěchem. Od XVI. stol. chová se všeobecně ve stavu ochočeném. Účelným chovem docíleno bylo několik plemen, lišících se od sebe jen barvou a velikostí. Velmi hojně se chová k. bronzový s temným peřím kovového lesku a virginský bílý na jihu Evropy pro krásné bílé peří, jež slouží k výrobě umělých per (pštrosích atd.). Chov k. nečiní valných obtíží. Krůta je velmi dobrou kvočnou, přijímá ochotně i cizí vejce, což bývá využitkováno při chovu kuřat a bažantů. Mladá kuřata jsou choulostivá proti mokru, ale když dosáhnou určitého stáří, stanou se velmi otužilými. Potřebují velký výběh a daří se jim nejlépe tam, kde mají hojnost přirozené potravy. Chov k. není u nás mnoho rozšířen jako v Jugoslavii, ve Španělsku a Francii, odkud se vyvážejí ve velkém množství do Anglie. K. jest pták duševně méně nadaný, v době páření neustálým hudrováním a čepýřením se stává až obtížný, popudlivý a zlostný a dovede po dlouhou dobu svého domnělého nepřítele pronásledovati.

Meleagros, řecký básník z Palestiny, kolem r. 60 př. Kr.; dal svým Stefanos (Věnec), sbírkou vlastních i cizích epigramů, základ k řecké antologii.

Meleagros (lat. Meleager), v řec. mythu syn krále Oinea z Kalydónu; zabil kalydónského kance. V hádce o jeho hlavu a kůži zabil bratry své matky, začež ona spálila poleno, k němuž byl připoután jeho život a on zahynul. Mythus tento zpracoval Euripides a j.

Meleagros.

Melecitosa, cukr, tvořící malé, lesklé krystaly; chutná méně sladce než třtinový, snadno se rozpouští ve vodě, méně v alkoholu.

Melecta, smutilka, rod včel (⚲).

Mêlée (fr.), ve voj. půtka, seč, česky mela.

Melegnano (Marignano), m. v it. prov. Milán, (1921) 6806 ob.; přádelny, obchoduje obilím.

Melek, ob. na Slov., okr. Vráble, 506 obyvatel (491 čs.).

Melekes m. v ruské gub. Samaře, (1926) 17.625 ob., při ústí řeky M. do Čeremšanu.

Melencze, m. v Banátu, (od 1921 jihoslov.), (1921) 9.470 ob., poblíž lázně M.-Russanda.

Meléndez Valdés Juan (1754—1817), špan. básník. Nejlépe se mu dařily genry anakreontské.

Meles taxus, ⚲ jezevec.

Meletij (světské jm. Maksym) Smotryćkyj (1577—1633), pův. Ukrajinec, bohoslovec a učenec-filolog. V r. 1610 vydal pol. Θρῆνος (Palč) — pláč vých. církve pro odpadnutí pravoslavných k unii. Později sám přijal v Římě unii. R. 1619 vydal neobyčejně cennou příručku Gramatiky slavenskija pravylnoje syntagma, jež se stala základem pro ukrajinský lit. jazyk XVII. a XVIII. století.

Meletij (1833—1891), bulh. metropolita a spis. Byl prvním bulh. metropolitou m. Sofie. Vydal: Bolgarskata pravda i grckata krivda, 1872, Antiensiklika ili bratsko slovo kam katoličeski slověne, 1884, Dlžnosite i pravata na sveštenicite, 1897, a j.

Meletta, Monte, ⚲ Monte Meletta.

Meletta Val., rod ryb z čeledi sleďů, malé rybky s tlustými šupinami. Velmi hojné jsou v melettové břidlici (v. t.).

Melettová břidlice, břidlice s šupinami ryb z rodu Meletta, ve spodním oligocénu v Karpatech a Elsasku.

Melezínek Václav, pernikář v Praze (kol r. 1800) č. vlasten. spisovatel-samouk z doby probuzenské, člen družiny Thámovy.

Melfi, m. v ital. prov. Potenza, (1921) 12.396 obyvatel.

Melgunov Sergej Petrovič (* 1879), ruský dějepisec a politik, spoluzakladatel strany národních socialistů, od 1913 spoluvydavatel histor. časopisu Golos minuvšago. Od 1922 žije v cizině, v Paříži vydával ruský protibolševický časopis, ve svých knihách se dotýká zvl. sociálního hnutí v Rusku.

Melhuba Hynek († 1927), říd. učitel v Olomouci a spisovatel. Sebral písně severní Moravy (Náš lid, 1893).

Melchers Paulus (1813—1895), kardinál, arcibiskup v Kolíně n. R.; měl účast na odporu proti květnovým zákonům.

Melchers (melčers) Julius Gari (* 1860), sev.-amer. malíř, od 1909 prof. ve Výmaru.

Melchisedech (hebr. Malkízedek), velekněz jerusalémský v žid. Královské písni (Žalm 110, 4).

Melchité (královští, ze syrského melik, král), označení syrských a palestinských křesťanů, kteří přijali po ediktu cís. Marciana r. 452 chalcedonské vyznání víry. R. 1686 splynuli s Římem, ale podrželi řecký ritus. Patriarchát v Damašku, asi 140.000 hlav.

Melchtal, jméno dvou údolí ve švýc. kantonu Unterwalden ob dem Wald.

Meli Giovanni (1740—1815), sicil. básník. Půvabem kanzón a ód dosahuje takměř Petrarky, méně šťastný ve znělkách a elegiích. Jeho písně žijí posud u lidu sicilského.

Melia L. (zederach), rod rostlin z čel. zederachovitých (Meliaceae); stromy n. keře se zpeřenými listy, s květy v úžlabních latách a s dužnatými peckovicemi, 12 druhů v trop. Asii a Australii. M. azedarach L. (z. hladký), alejový strom v teplejších oblastech; M. azadirachta L., východoindický strom Indům posvátný, skýtá dřevo, kůru a tučný olej (ze semen).

Melia azedarach.

Meliata (Melléte), ob. na Slov., okr. Tornaľa, 403 obyvatel.

Melica (strdivka), rod rostlin z čel. trav s klásky, obyč. v jenostranných latách; přes 30 druhů v mírných pásmech. M. nutans L. (s. nicí), roste v listnatých lesích střed. Evropy, M. ciliata L. (s. brvitá) na evropských slunných pahorcích.

Meličko Ján (1846—1926), slov. hudeb. skladatel a sbormistr Spevokolu v Turč. Sv. Martině.

Meličko Vladimír (1893), slov. hudební skladatel, tajemník Družstva Slov. Nár. divadla v Bratislavě.

Melich Jan (* 1872), maď. jazykozpytec, prof. v Budapešti, vydává od r. 1914 maďarský etymologický slovník.

Melichar František (1842—1925), ředitel škol v Unhošti a odb. spis. Sp.: Dějiny cechovnictví v Čechách (1902).

Melichar Jan, MUDr. (1810—1901), čes. lékař a spis. Sp.: K dějinám našeho probuzení (1886).

Melichar Josef (1833—1883), čes. zeměpisec a prof. ž. úst. uč. v Praze.

Melichar Josef (* 1819—1862), čes. spisovatel, voj. úř. v Josefově.

Melichar V. P. (* 1847 v Malechově u Klatov), čes. am. kněz v Baltimore (od r. 1904); napsal v oboru nábož. lit. různá mravoučná i historická díla, jako: Letopisy a divy svatohorské, Encyklopedii katechismovou a j.

Melik Anton (* 1890), slovin. spis., prof. v Lublani. Sp.: Jugoslavia (1923).

Melilith (humboldtilith) nerost skupiny skapolitové, křemičitan hlinito-vápenatý; tvoří čtverečné tabulky, též paprskovité agregáty; nažloutlý až nahnědlý, s leskem skelným až mastným, průsvitný, tv. 5; ve vesuvské lávě, na Capo di Bove u Říma a na Herchenbergu v Brohltalu.

Melilla (melilja), příst. město ve špan. Marokku na úzkém poloostrově, (1920) 8956 obyvatel.

Melilli (ve starověku Hybla; ⚲ Megara, 2.); město na Sicilii, (1921) 8131 ob., poutní chrám sv. Šebestiána, pěstuje se víno.

Melilotus, komonice, rod motýlokvětých, dvouletých bylin, tvořící přes metr vysoké větvité lodyhy, s trojčetnými, palistnatými drobnými květy v prodloužených štíhlých hroznech. Plod: lusk rovný, dvousemenný, nepukavý. Pěstuje se i na poli zpravidla ve směsi a poskytuje píci málo cennou, neboť celá lodyha i květ obsahuje silně vonný kumarin. K. bílá (M. albus) s květem bílým u cest a na rumištích hojná. K, lékařská (M. officinalis) s květem žlutým, luskem lysým, k. vysoká (M. altissimus) s luskem chlupatým. Dosahuje 1·5 m výšky na půdách jílovitých.

Melilotus officinalis.

Melinde (Malindi), přístavní místo v britské osadě Kenii (Vých. Afrika), asi 6000 ob., j. od ústí Sabaki.

Méline (melin), Felix Jules (1838—1925), franc. státník; ministr orby 1883—1835. R. 1896—1898 bojoval pro ochranná cla, stál v čele liberálů, ustoupil jako odpůrce Dreyfusův. 1915—1916 nově zvolen.

Meling, průsmyk na hranici čínských prov. Kuang-tung a Kuang-si, důležitý zvl. do 18. stol. pro spojení mezi střed. Čínou a Kantonem.

Melinit, franc. trhavina, vynalezená Turpinem (⚲). Směs kyseliny pikrové s trinitrokresolem a parafinem. Taje při + 120° C, barva žlutá, struktura krystalická. Užívá ho franc. armáda zejména jako náplně u granátů (obus explosif) a jako náloživa v podkopech (vedle ekrasitu).

Meliorace (z lat.), technické zařízení a opatření, kterým se zvyšuje výnosnost půdy, čehož se dociluje zlepšením plodnosti půdy zavodňováním, odvodňováním, osazováním pustých strání, ochranou strání proti splavení a zaplavení, terasováním, přeměnou kultur atd. vším, co shrnuje půdoznalství, zemědělskou chemii a zemědělské inženýrství ve společnou nauku v m.-zemědělskou techniku. K zásadám m. patří též scelování pozemků, regulace vodních toků pro splavnění a získání síly vodní pro průmysl a výrobu zemědělskou. Zásady m. jsou důležitým činitelem prospěchu států, zvyšujíce výtěžek půdy, proto podporovány jsou meliorační práce zvl. m. fondy. S pokrokem zeměď. techniky zdokonaleny i způsoby prací melioračních.

Meliorační fond, založen v Rakousku zákonem č. 116/1884 na podporování meliorací půdy. F. spravoval stát. V ČSR. byl takový f. zřízen zák. č. 21/1919 a byl dotován ročně částkou 15 mil. Kč, od r. 1926 (zák. č. 174/1925) částkou 30 mil. Kč. Hradí se z něho náklady spojené s hrazením bystřin (až 70% nákladů, schválených ministerstvem zemědělství, pokud země vezme na sebe zbytek), s úpravou řek a potoků a s úpravou a stavbou hrází proti vodním škodám (až 40—50% nákladů, vezmou-li účastníci, t. j. okresy, obce n. vodní družstva na sebe alespoň 20—30% nákladů a zaváže-li se na zbytek země). Též na náklady spojené se zavodňováním a odvodňováním může f. poskytnouti příspěvek 30—40%, zaváže-li se země na 15—20% celkového nákladu. F. slouží tedy veřej. zájmu a jeho účelem je shromážditi určitý kapitál a ten pak účelně rozděliti na m. práce.

Meliphagidae, medossavky, čeleď pěvců, malí ptáci s dlouhým, lehce zahnutým zobákem, dlouhým ocasem; živí se medem, hmyzem a měkkými plody. K. novozélandský, poë nebo tui (Prosthemadera novaeseelandiae), ocelově zelený.

Melírovati (z franc. mêler), ve tkalcovství míšení různobarevných druhů vlny pro výrobu melírované příze a melírovaných tkanin, suken.

Melissa zahradní (meduňka), je vytrvalá bylina z čeledi pyskatých, až 1¼ m vysoká, s lodyhou plstnatou, vejčitými

Melissa zahradní.

ozubenými listy a bílými nebo načervenalými květy. Roste v zemích při Středozemním moři; v Evropě a Sev. Americe se pěstuje jako zahradní květina. Má příjemnou citronovou vůni a používá se jí v lékařství; poskytuje éterický melisový olej a melisovou vodu.

Melissos, řecký filosof z ostr. Sámu, velel sámskému loďstvu 440 př. Kr. proti Athéňanům. Náležel ke škole eleatské.

Meliš Emanuel Antonín (1832—1916), č. hud. spisovatel a zaklad. hud. listu Dalibor (1854), organisátor č. pěv. spolků; pozd. věnoval se zemědělství, založil list Rozhled v Chotěboři a pokusnou hosp. stanici v Malolánech.

Melišová-Körschnerová Antonie (1853—1894), č. spisovatelka a vyd. Lady (1861).

Melitopol, okr. město v Ukrajině, (1926) 25.249 ob.; parní mlýny, železářský průmysl; obchod obilím a solí.

Melitora, ⚲ rafinosa.

Melituria, vyměšování cukru močí.

Meljnikov Pavel Ivanovič, pseud. Andrej Pečerskij (1819—1883), ruský romanopisec a novelista.

Melk, město v Dol. Rakousku, (1923) 2940 ob., na Dunaji; nad městem stojí

starý Benediktinský klášter (zal. 1089), s bohatými uměleckými památkami a knihovnou.

Melka Čeněk (1836—1911), č. malíř, uč. kreslení v Koluži. Maloval obrazy ze Slovenska.

Melka Jaroslav (* 1895 v Praze), malíř figurál. i krajinář.

Melkart (foinicky „král města"), bůh města Tyru a jeho kolonií (v. Baal), stavěn na roveň řeckému Heraklovi; v Tyru měl nádherný chrám, postavený Hiramem I.

Melková-Ondrušová Ludmila (* 1897 v Opavě), č. malířka, žačka Nechlebova.

Melkus Dragan (1864—1917), chorv. malíř-krajinář a prof. kreslení v Osijeku.

Mellan Ferdinand (1859), č. hosp. pracovník a ved. spr. rada Českomor.-Kolben-Daněk. Od 1900 předs. Č. fer. osad. Byl též činným v pražské samosprávě.

Mellan Jaroslav, JUDr. (* 1887 v Praze), č. spisovatel, advokát, odbor. ve věcech voj. práva, vyhledávaný obhájce ve věcech trestních. Je i liter. činným. Sp. Převor Božetěch (1913).

Mellan Claude (1598—1688), franc. malíř a mědirytec.

Mellanová Barbora (* 1861), č. spisovatelka, autorka č. dívčích románů a povídek.

Mellanová Tereza (* 1863), č. spisovatelka, hl. spisů pro mládež.

Melle, krajské město v Hannoversku, (1925) 3540 ob.

Mellin de Saint-Gelais (1491—1558), fr. spisovatel.

Mellin George (1755—1825), něm. filosof, farář něm. reform. obce v Magdeburce, přívrženec Kantův.

Mellit (medovec), hlinitá sůl kyseliny mellitové; čtverečné krystaly, samostatné nebo vrostlé ve skupinách, řidčeji celistvý v zrnitých hmotách, medově žlutý, poloprůhledný až průsvitný, lesk mastný, tv. 2; nalézá se v hnědém uhlí u Arternu v Durynsku, u Hrabušovic na Moravě atd.

Mellon (mel'n) Andrew William (1855), sev.-amer. státník, bankéř, od 1921 státní sekretář financí; zprostředkoval dohodu o válečných dluzích s Anglií, Belgií, Československem, Maďarskem a j. státy, a napsal: Taxation: the Peoples Business (1924).

Melloni Macedonio (1798—1854), ital. fysik, 1839 ředitel konservatoře umění a průmyslu v Neapoli; řídil až do r. 1848 meteorologickou stanici na Vesuvu.

Mělnické Vtelno, o. v Č., okr. Mělník, 969 čs. ob.

Mělnický František (1822—1876), č. sochař ve Vídni.

Mělnický, pseud. Ant. Vojt. Valenty. — M. Antoš, pseud. Ant. Pellanta.

Mělnický Pavel (* 1533), č. malíř-iluminátor, měšťan pražský, kt. ozdobil iniciálkami rukopisy: německobr., plzeňský a lounský.

Melník, bulh. město v bulh. Makedonii, na úpatí pohoří Pirinu. Byzantští císaři posílali tam do vyhnanství nepohodlné velmože, kteří v městě vybudovali řadu chrámů a kaplí. Město leží na dně hluboké propasti a je do něho přístup pouze ze dvou stran. Za válek Balkánské a Spojenecké značně upadlo a jeho obyvatelstvo řecké národnosti emigrovalo. Z 5000 ob. zbylo pouze 700. Okolí dává znamenité víno.

Melník Kamil (* 1852), č. malíř-genrista.

Mělník, okr. m. v Č., 9973 ob. (9871 čs.). Stát. reál. gymn., vyš. vinař.-ovoc. šk., košikářská škola; cukrovar, tov. prouť. náb., klášt. kapuc. Pův. hrad Pšov, sídlo kmene Pšovanů. Za Karla IV. tu nasázena réva z Burgundska.

Znak m. Mělníka.

Melnikov Pavel Ivan., ↷ Meljnikov.

Melniková-Papoušková Nad. (* 1891), č. spis. a překladatelka. Vyd. Antologii r. poesie XX. stol. (1920).

Melo (vlastně Mello,) Francisco Manoel de (1611—1667), špaň. dějepisec a básník, vypovězen ze Španělska do Brasilie.

Melodie (řec.), časový postup tónů od sebe odlišených. Dlouho před poznáním harmonie vytvořila se diatonická stupnice jako základ m. Stupňovitý postup uvnitř stupnice se zove v užším smyslu melodický, kdežto skoky se zovou harmonickými intervaly.

Melodika, nauka o správném tvoření melodií. Přeneseně výraz, označující melodickou hodnotu skladby. Melodický-zpěvný, lehce zapamatovatelná řada tónů.

Melodram(a) (řec.), dříve (v XVII. stol.) drama s hudbou, na př. opera; nyní deklamace s doprovodem na nějaký nástroj, buď v divadelní hře nebo jako samostatné umělecké dílo; takové složil po prvé Jiří

Benda (Ariadna na Naxu) a J. J. Rouseau (Pygmalion).

Meloidae, ↗ puchýřníci.

Melograf (řec., též pianograf, notograf), zařízení při pianě, které zaznamenává notami na papír, co se na pianě hraje.

Melolontha, ↗ chroust.

Melomanie, chorobná láska k hudbě.

Meloplastika (řec.), 1. V lékařství a kosmetice operativní odstraňování vad v obličeji transplantací; 2. v tanečním umění plastický projev hudební myšlenky tancem a gesty.

Melopsittacus, rod zpěvných malých papoušků, z nichž nejznámější je papoušek vlnitý čili andulka (M. undulatus). Dosahuje délky 22 cm, má štíhlé tělo, zobák vyšší než širší, poměrně vysoké běháky a dlouhé prsty. Peří měkké v barvě žluté, modré, zelené ve všech odstínech, z části půvabně napříč pruhované. Dlouhý ocas, v němž prostřední dvě rýhovací péra přesahují ostatní. Žije ve velkých hejnech v australském vnitrozemí a živí se travními semeny. Pro svoji roztomilou povahu, něžnost, kterou projevuje vůči svému druhu a schopnost napodobiti melodie jiných, jest oblíbeným pokojovým ptákem. V zajetí se i množí beze všech obtíží několikráte do roka.

Meloria, písečný ostrov s majákem v Ligurském moři, 6 km od Livorna; 1284 zničeno zde loďstvo Pisánských Benátčany.

Mélos (řec.), píseň, báseň, zvláště lyrická, pak i způsob zpívání písně a vůbec hudba.

Melotypie (řec.), tisk not.

Meloun, ↗ Kukurbitaceae.

Melozzo da Forli, vl. Marco degli Ambrosi (1438—1494), ital. malíř, žák Piera della Francesca; namaloval fresku Předání vatikánské bibliotheky Sixtem IV. Platinovi (1477).

Melpomené, jedna z Mus, patronka poesie.

Melrose (melrós), 1. město Roxburghshire (ve Skotsku), (1921) 2155 ob., na řece Tweed, poblíž vodoléčebný ústav; 2. jméno více měst ve Spoj. státech, z nichž největší v Massachusetts, (1925) 20.165 ob.; výroba gum. střevíců a motor. vozů.

Melton-Mowbray (melt'n móbri), město v Leicestershire, 9.187 ob.

Melubrin, derivát antipyrinu, bílý, krystalický, ve vodě velmi dobře rozpustný prášek téměř bez chuti; používá se ho v lékařství, zvláště proti kloubovému reumatismu, proti bolení hlavy a při horečce.

Melun (melō), hl. m. franc. dep. Seine-et-Marne, 14.657 ob.

Meluzina (fr. Mélusine), podle starofranc. pověstí mořská víla, manželka hr. Raimunda z Poitiers; překvapena od něho při koupeli, zmizela a stala se poselkyní neštěstí. Pověst zpracoval prosaicky Jean d'Arras (L'histoire de Lusignan) a Couldrette (Livre de Lusignan). — V čes. pohádkách lesní ženka, naříkající za prudkého větru.

Melville (melvil), 1. Henry Dundas (1742—1811), brit. státník, 1794 ministr války, 1804 první lord admirality. 1806 zproštěn úřadu pro obvinění, že zneužívá státního jmění. — 2. Herman (1819—1891), sev.-amer. spisovatel cestopisných románů, Typee, Omoo, Moby Dick, or the Whale a j.

Melville (melvil), 1. zalesněný ostrov na sev. pobřeží australského sev. territoria naproti Port Darwin. — 2. Ostrov sev.-amer. arkt. území.

Mellvillský poloostrov, nejseverovýchodnější výběžek amer. pevniny, mezi polárním kruhem a 70° sev. šíř.; asi 61.000 km², obýván několika Eskymáky.

Melzer Moritz (* 1877), něm. č. malíř a grafik v Albeřicích (Čechy).

Melzer Julius (1822—1853), č. sochař, žák Maxův.

Membracidae, ↗ ostnohřbetky.

Membrana, anatom. jemná blána. — Fysiol. přístroje, zaznamenávající pohyb nějakého orgánu mají gumovou membranu (na př. přístroj ke zkoumání oběhu krve). — Ve fysice a technice, napiatá deska z ohebného materiálu, zachycující chvění (mikrofon).

Membrum (lat.), úd.

Memel (něm.), ↗ Klajpeda.

Memento (lat. pomni!), připomínka; v katolické mši vzpomínka na živé i na mrtvé.

Memfis (řec. z egypt. Men-nefer), nejstarší hlavní město Egypta, na Nilu, zasvěcené bohu Ptahu. Založ. faraonem Menem jako sídelní město. Později jeho úlohu převzaly Théby. Jeho význam klesal, bylo však ještě slavné za dob římských. Teprve za císaře Theodosia řec. (379—395 p. Kr.) byly zrušeny jeho chrámy. Po dobytí Mohamedány zbořeno a z trosek vystavěna na pravém břehu Nilu Káhira.

Memfis, bavlněná látka na ubrusy, dvě tkaniny podle tvaru vzorku střídavě dole nebo nahoře tkané.

Meminisse juvabit (lat.), častá zkratka veršů: „Forsan et haec olim meminisse juvabit (snad i toto se stane jednou vzpomínkou radosti), ve Virgilově Aenidě, I., 203.

Memling Jan (1433—1494), nizozemský malíř, hlavní díla v nemocnici svatojanské v Bruggách.

Memmingen, bav. město, (1925) 14.049 ob., s gotickým kostelem, museem, divadlem; textilní a strojový průmysl.

Memminger Antonín (* 1819), rytec v Praze.

Memnón, u Homéra král ethiopský, synovec Priamův a syn Eóy, mythický stavitel mnohých (zv. memnonion) staveb v Asii a Egyptě. Tradice mu připisuje obě kolosové sochy Amenhotepa III. (☞), které se nacházely před jeho chrámem Smrti (Memnónovy sloupy). Severní, podle Strabona, vydávala při změně teploty zvuk, jako praskající struny.

Memnonův sloup.

Mémoire (fr. memoár), paměť; pamětní spis (též memorandum), který se přidává v diplomatickém styku nějaké notě.

Mémoiry (franc., memoáry, memorabilie, pamětihodnost); vypravování vlastních zážitků, v starověku zastupováno Xenofonem a Césarem, ve XIII. stol. ve Francii a v XVI. stol. též v Anglii, Německu. V poslední době hl. memoáry ze Světové války, u nás: Masaryk, Beneš, Šrobár a j.

Memorandum (lat.), něco k zaznamenání, pamětní spis; memoriae, k tomu účelu upravená kniha; v námořním pojišťování vypočítání nebezpečí, které pojišťovatel nehradí.

Memoria (lat.), paměť; in memoriam, k upomínce, připomenutí; memorovati, učiti se nazpaměť.

Memoriál (lat. promemoria), písemné prohlášení, kterým se má něco podnítiti; v účetnictví (☞) jedna z hlavních knih.

Memphis, největší město sev. am. státu Tennessee, 178.900 ob. (1927), z toho $^1/_3$ černochů. Zal. 1819. Jest zde bursa bavlny. Velké trhy na bavlnu, dříví a obilí.

Mena Juan de (1411—1456), špaň. básník. Hlavní dílo: učeností přeplněná alegor. báseň El Laberinto de Fortuna, napodobenina Dantovy Divina Commedia.

Mena Pedro de (1620—1693), špaň. sochař, vytvořil velký cyklus soch v Malaze a slavnou sochu sv. Františka v Toledu.

Měna, druh peněz státem autoritativně stanovený, jímž mohou býti závazky placeny a v němž pohledávky musejí býti přijímány. Pod názvem m. ve smyslu nár. hosp. myslí se látka, kterou jest hodnota peněz podložena (zlatá m., stříbrná m., papírová m.). Touto látkou bývaly a stále jsou drahé kovy. Původně většina států měla m. stříbrnou, později m. dvojitou (stříbrnou a zlatou). Když v druhé polovici XIX. století začalo všeobecně stříbro pozbývati ceny, přistupovaly státy k zavádění m. výhradně zlaté. Podložení m. kovem a její připoutání k tomuto kovu se děje tím způsobem, že se peněžní jednotka razí z drahého kovu v urč. poměru. Kdokoliv může na př. ve státní mincovně odevzdati 1 kg ryzího zlata a obdrží příslušný počet zlatých mincí (system svobodné ražby); příp. jest obráceně možno již hot. zl. peníze rozlíti na zlato. Cena peněz stoupá nebo klesá spolu se stoupáním n. klesáním ceny drahého kovu na světovém trhu. V praxi se však nevyskytují výhradně kovové peníze. Stát vydává papírové státovky (cedulová banka papírové bankovky), za něž jest možno na žádost obdržeti kov (t. zv. m. vázaná ke zlatu) nebo cizí devisy. V kritických obdobích, zvl. však za války není tato směnitelnost papírových peněz za kov možná, protože by stát (příp. cedulová banka) nevystačil uspokojiti všechny požadavky naň kladené (drahé kovy bývají za války vyhledávány a hromaděny, protože se všeobecně věří v stálou jejich hodnotu pro poměrně malou jejich zásobu na světě). Čsl. republika má m. zlatou jako dnes největší počet ostatních států.

Menado, přístav na Celebesu. 22.800 ob. Vývoz kávy.

Ménage (franc., ménáž), strava; menážní správa, kuchyňská správa. Voj. výraz pro stravu, zejm. pro hl. jídlo, oběd. Důstojnické m. byly restauranty pro důstojníky, kteří tam dostávali velmi lacinou stravu, buď ve státní režii, nebo od nájemce m.

Ménagerie (franc., menažerí), původně asi tolik jako zoologická zahrada; nyní cestující výstava živých, též vycvičených zvířat.

Menachem, král israelský (743—733 př. Kr.), jeden z uchvatitelů trůnu při pádu domu Jehu; pokusil se svoje panství podepříti spojením se s králem asyrským Tiglatpilesarem II.

Menam (siamsky, „matka vod"), hl. tok siamský, 800 km dl. pramení v Horním Laosu a ústí u Bangkoku do Siamského zálivu; zúrodňuje za povodní 31.000 km² rýžových polí.

Menandros (Menander), nejvýznačnější básník novoatické komedie (342—290 př. Kr.), přítel Epicurův, žil jen požitkům a umění. Sepsal asi 100 děl, která se vyzna-

čují živým jazykem, vtipem a životní moudrostí.

Menandros, řecký kníže v severozáp. Indii, žil v 2. stol. před Kr.

Menandros, řecký rhétor, ve 3. st. po Kr.

Menandros, Protektór, byzantinský dějepisec v 6. stol., jehož Dějiny let 558—582 jsou zeměpisně a etnograficky cenné.

Menangkabanští Malajci, nejčistší kmen Mladomalajců (⚲ Malajsko), na vysočině Padangské a na přilehlé části Sumatry; tvořil kdysi říši Menangkaban, která dosáhla svého rozkvětu ve 13. stol.; její zánik byl dokončen holandskou kolonisací.

Menas (Minas), křesť. svatý, egyptský křesťan; podle leg. voják za dob Dioklecianových, později poustevník; sťat (asi 296 po Kr.).

Menaše ben Israel (1604—1657), židovský spisovatel, rabín v Amsterodamu; psal díla teologicko-filosofická a dějinná, je známý dílem Conciliador, pokus o vysvětlení protismyslných míst v bibli; založil v Amsterodamu první židovskou knihtiskárnu.

Mencinger Janez, JUDr. (1838—1912), slovin. spisovatel a advokát v Kršku. Sp.: Abadon (1893, filos. román).

Mencinger Valentin (1702—1759), slovin. círk. malíř v Lublani.

Mencken Henry Lewis (* 1880, Baltimore), sev.-amer. spisovatel, váleč. zpravodaj v Německu a Rusku 1917, psal o G. B. Shawovi a o Nietzscheovi a j. Napsal The American Language (1918).

Mencl Emanuel, PhDr. (1880—1910), č. zoolog, doc. mikroskop. anatomie na Karlově univ., žák Vejdovského. Zabýval se hl. histologií nervů a studiem bakterií.

Mencl František, Ing. (* 1879), přednosta stav. odb. hl. m. Prahy, průkopník betonov. konstrukcí mostních; projektoval 5 betonových mostů pražských. Četná pojednání o stavbě mostů uveřejnil v Technickém Obzoru a v četných listech odborných v zahraničí. Předseda spolku pro pohřbívání ohněm Krematorium v Praze.

Mencl F., pseud. Frant. Vodseďálka.

Mencl Josef Branislav (1815—1864), č. uměl. kovolitec.

Mencl Václav (* 1898), č. spis. a redaktor v Praze.

Menčetić Šiško (1457—1527), dubrovnický básník, lyrik.

Menčetić Vladislav, ⚲ Minčetić.

Menčík Ferdinand (1853—1916), č. historik, kustos dvorní knihovny, lektor čes. řeči na univ. vídeňské, menšinový pracovník ve Vídni. Napsal mnoho historických a životopisných spisů.

Menčík Josef (1847—1920), čes. průmyslník ve Vrchlabí, zakladatel čes. textilních podniků.

Menčlová Antonie (1887), čes. spisovatelka a učitelka v Praze.

Menčul, hora na Podk. Rusi u Jasiny, 1514 m vysoká.

Menčul, hora na Podk. Rusi u Rahova, 1368 m vysoká.

Mende, hl. m. franc. dep. Lozère, (1921) 6109 ob., na úpatí hory Causse de M.; sídlo biskupa, katedrála, textilní průmysl; je střediskem výletů na Causse.

Mende Clara (* 1869), vůdkyně něm. žen, člen Národního shromáždění v Německu.

Mendel (ital., la Mendola), silniční soutěska v Nonsbedských Alpách v Jižním Tyrolsku, německo-italská národnostní hranice; letovisko.

Mendele Mocher Serafim, ⚲ Abrahamovicz Salomon Jakób.

Mendělejev Dimitrij Ivanovič (1834—1907), ruský chemik, od r. 1863 profesor na Polytechnickém institutu v Petrohradě, 1866 na universitě; pracoval velmi úspěšně ve fysikální chemii, sestavil r. 1869 periodickou soustavu chemických prvků a předpověděl existenci prvků teprve později objevených. Sp.: Osnovy chimiji (1869).

Mendelssohn Arnold Ph. Dr. (1855), něm. hudebník, 1890 řed. chrám. hudby v Darmstadtě; psal zdařilé, umírněně moderní písně, sbory a opery.

Mendelssohn-Bartholdy Felix (1809—1847), něm. hud. skladatel, složil již v 17 letech ouverturu ke Snu noci svatojanské; pokoušel se pozd. nejdřív s neúspěchem o opery a přiklonil se k instrumentální hudbě. Slavil 1829 v Anglii triumfy jako klav. virtuos a skladatel; stal se na podzim 1833 ředitelem hudby v Düsseldorfu; odešel 1835 do Lipska jako ředitel nové konservatoře. Složil dvě významná oratoria Paulus a Eliáš, v nichž napodoboval především Händla, jeho První noc Walpurgina je první sborovou balladou. K nim se řadí sbory Antigone a Oedipus, kantáty, 8 žalmů pro sbor, mottety, sborové písně, dueta a jednohlasové písně, ve kterých se stal velmi lidovým. V instrumentální hudbě pokračuje v romantice Schubertově a Weberově. Složil předehry: Hebridy, Krásná Melusina, skotskou a italskou symfonii, klavírní skladby (Písně beze slov, Capriccio), houslový koncert a komorní hudbu. M. byl též mistrem ve hře na varhany.

Mendelssohn Josef (1770—1848), něm. bankéř, vyzn. činitel v něm. peněžnictví. Jeho vnuk Franz (1865), president berl. obch. komory a něm. finančník.

Mendelssohn Karl (1838—1897), syn předešlého, něm. dějepisec, od r. 1867 profesor univ. ve Freiburce. Napsal Dějiny Řecka a j.

Mendelssohn Moses (1729—1786), filosof. Spojoval osvícenský deismus s žid. věroukou. Spisy: Philosophische Gespräche (1755), Briefe über die Empfindugen (1755), Abhandlung über die Evidenz in den metaphysischen Wissenschaften (1764), Phädon (1767), Jerusalem oder über religiöse Macht und Judentum (1783), Morgenstuden (1785), M. M. an die Freunde Lessing (1786).

Mendès Catulle (* 22. 5. v Bordeaux, † 7. 2. 1909 v Saint Germain en Laye), francouz. básník, spisovatel, jeden ze zakladatelů parnassistické školy. Psal básně, povídky a romány, divadelní hry, kritiky. Hlavní romány: Le roman d'une nuit (1863), Le roi vierge (1881), Verger fleuri (1894), divadel. hry: Capitaine Fracasse (1898), La reine Fiammette (1889), Médée (1898), Scarron (1905) a j., básně Poésies (1885 v 7 sv.) a řadu kritických prací. Do češtiny překl. jeho básně Vrchlický (Moder. bás. franc.), četné jeho prósy hlavně O. Auředníček (Rozpustilé novelky a j.) a Em. Lešehrad (Cesta k ráji a j.).

Mendes Leal (mendiš) José da Silva (1818—1886), portug. spisovatel, státník a diplomat; psal básně, dramata a romány.

Mendes Pinto, Fernão (1514—1583), portugalský spisovatel. Jeho Peregrinação líčí dobrodružné cesty Arabií, Čínou a Japonskem.

Mendipit, oxychlorid olovnatý $Pb_3Cl_2O_2$, vyskytuje se v démantově lesklých, stébelnatých agregátech a v zrnitých kusech žluté až načervenalé barvy, tv. 2·5—3, v Churchillu na Mendip Hills a u Brilonu.

Mendl Bedřich, PhDr. (1892), č. dějepisec, úředník Vydavatelského Histor. ústavu, autor č. spisů sociálních a hospod. Od 1927 doc. hosp. dějepisu na univ. Karlově.

Mendoza, provin. v Argentině, 146.378 km², (1925) 383.403 ob., na vých. úpatí Kordillér, sev. od San Juanu, hraničí na západě s Chile, na východě neúrodná; na záp. dosahují Andy největších výšek (Aconcagua 7039 m), převládají křoviny. Podnebí je zdravé. Přes velké nerostné bohatství je dobývání rud a uhlí nepatrné. Obyvatelé, většinou mesticové, se zabývají zemědělstvím, dobytkářstvím a vinařstvím. — Hl. m. M., (1923) 61.577 ob.

Mendoza Diego Hurtado de (1503—1575), špaň. humanista, básník a státník, za Karla V. vyslanec v Anglii, za Filipa II. místodržitel v Sieně, později ve vyhnanství. Zanechal lyrické básně, historické dílo La Guerra de Granada a j.

Mendoza Don Antonio Hurtado de (1586—1644), sekretář krále Filipa IV.; napsal řadu komedií a spisů v prose.

Ménégoz Eugène (1838—1921), franc. luter. teolog, 1877 profesor teologie, stoupenec symbolofideismu. (Q).

Menechmos, řec. sochař v V. stol. př. Kr., zn. jest jeho socha Artemidy ze zlata a slonoviny.

Menelaos, 1. v řeckém mythu syn Atreův, uprchl, Thyestem vypuzen, do Sparty ke králi Tyndareovi, oženil se

Menelaos s mrtvým Patroklem (Florencie).

s jeho nevlastní dcerou Helenou a zdědil říši. Když Paris unesl Helenu, vyzval M. řecká knížata k tažení proti Troji. Zvítězil v souboji nad Paridem a po pádu Troje odplul s Helenou, byl ale bouří zahnán do Egypta a vrátil se teprve po osmi letech bloudění domů. — 2. M., sochař v Římě za Tiberia; vytvořil obdivovanou skupinu Orestes a Elektra. — 3. M., alexandrinský matematik, žil kolem r. 98 po Kr. v Římě. Tři knihy Sphaerica (o geometrii koule) jsou zachovány v arabském a hebr. překladě.

Menelik II. (Menílek), císař habešský (1844—1913); s počátku se klonil k Italii, porazil ji však 1896 u Addis Abeby. R. 1909 se vzdal vlády.

Menenius Agrippa († 493 př. Kr.), řím. patricij, konsul, pohnul podle pověsti vystěhovalé plebejce k návratu.

Mené, Tekél, Ufarsin (aram.), v knize Danielově (5, 25) rukou ducha na stěnu napsaná slova, oznamující pád krále Belsazara. Vykládají se jako: spočteno, zváženo, rozděleno.

Meng-Ko (Meng-tse, Meng-tsu, Mong-Dsi), (372—289 př. Kr.), čínský filosof, stoupenec Konfucia. Zastával názor, že lid jest hlavním činitelem ve státě, úloha vládce jest naprosto vedlejší.

Mengelberg Josef Willem (* 1871 v Utrechtu), nizozemský hudebník, slavný dirigent.

Menger Anton, JUDr. (1841—1906), rak. právník a soc. politik, prof. univ. vídeňské. Sp.: System der österr. Zivilprozeßrechtes (1876) a j.

Menger Karl, JUDr. (1850—1921), rak. nár. hospodář, prof. na univ. vídeňské, člen rak. panské sněm. Sp.: Grundsätze d. Volkswirtschaftslehre (1871).

Menger Max, JUDr. (1838—1911), něm. právník, posl. říšský a zemský. Sp.: D. böhm. Ausgleich (1891) a j.

Mengs Antonín Rafael (* 1728 v Ústí n. L. v Čechách, † 1779 v Římě), malíř; studoval Michelangela a Raffaela, jeho komposice se kdysi cenily.

Menhard Xaver (1857—1909), spisovatel, člen red. Pražských Novin. Sp.: vesel.: Ve stínu guillotiny (1893), Pacientka, Gordický uzel (1903); bell.: Tajemné zločiny (1900); verše: Trny a trnky (1881), Divoké ovoce (1892).

Menispermaceae, tropická čeleď oplétavých keřů, lian, z řádu Ranales, se střídavými listy a dvoudomými kvítky v latách. Plod peckovička. Jednotlivé druhy obsahují v kořenech a plodech léčivé drogy. (Cissampelops, Menispermum Carolinianum, Jatrorhiza, Anamirta Cocculus a j.)

Menispermum canadense.

Měník, ob. v Č., okr. Nový Bydžov, 459 čs. ob.

Měnín, ob. na Mor., okr. Hustopeč, 1351 čs. ob.

Meningitis, zánět plen mozkových — tvrdých = pachymeningitis, měkkých = leptomeningitis. Původu bývá toxického na př. z otravy alkoholem n. infekčního při tyfu, zánětu plic, tuberkulose, syfilis. Formy jsou haemorhagické (s krvácením) nebo hnisavé (purulentní). Meningitis cerebrospinalis postihuje mozek i míchu. Tyto záněty poškozují těžce činnost ústředí nervových (bezvědomí, křeče, ochrnutí).

Meninx (meningy), pleny mozkové (i míšní), tvrdé a měkké, zevní tvrdý obal a vnitřní měkký = pachy- a lepto-meninx či dura a pia mater. Tvrdá plena je přirostlá ke vnitřní ploše kosti lebečné, měkká obaluje s hojnou pletí cévní povrch mozkový. Jemná blána pavučinovitá — arachnoidea — provází do hloubi i do komor závity kory mozkové.

Menippé, v řeckém mythu dcera Oriónova, sestra Métioché. Obě, obdařené od Afrodity krásou, Athenou zručností v tkaní, probodly si tkalcovskou lodičkou hrdlo, aby odvrátily mor od své země a byly proměněny v komety (Korónides).

Menippos (kolem 270 př. Kr.), řec. satirik, lichvář, stal se svými spisy tvůrcem filosofické frašky a vzorem pro menippejské satiry Římanů Varra a Lukiana.

Méniskos (řec.), ploténka z vláknité chrupavky, vložená mezi konce kostí.

Méniskos (řec. „měsíček), zakřivený povrch kapaliny v úzké trubičce; označení pro konkav-konvexní a konvex-konkávní čočky (◔).

Menispermaceae (chebulovité), čel. dvouděložných rostlin, z řádu mnohoplodých, asi 260 druhů, převážně v tropech; většinou otáčivé keře se střídavými listy a dvoudomými květy v postranních hroznech, latách n. klasech. Nejznámější druhy: Anamirta, Chondrodendron, Menispermum.

Menispermum Tourn., r. r. z čel. Menispermaceae, otáčivé keře s listy tvaru štítku n. srdce, s květy v hroznech, plodem je ledvinovitá bobule; 3 druhy. M. canadense L. roste v kanadských lesích.

Menius Justus (1499—1558), reformátor durynský.

Menjou Adolph (* 1891 v Pau ve Francii), vychován v Americe; věnoval se divadlu, 1912 debut. u filmu; svět. války se zúčastnil jako kapitán, po válce vynikl teprve ve filmu Chaplinově „Pařížská maitressa".

Menkewre (řec. Mykerinos), egypt. král IV. dyn. (2700 př. Kr.), syn a nást. Chefrenův, vybudoval třetí pyramidu u Gizy.

Mennonité, odvozeno od niz. bohosl. Menno Simonse (1492—1559), společný název různých křesťanských sekt. Zachovávají reform. učení, vyžadují však pokání a víru jako přepoklad křtu. Zavrhují křest dětí (křtí mezi 14—16 rokem). Řídí svůj život doslovně podle Kristova kázání na hoře a zachovávají přísné mravy. Zavrhují přísahu a vojenskou službu. Jsou organis. v Hollandsku, hojněji v Severní Americe. Celkem se jejich počet

udává na 516.300, z toho 173.800 v Evropě, 303.000 v Sev. Americe, 39.500 v Asii (Sibiř).

Meno (it.) méně; v hudbě: meno forte, méně silně.

Menón, ř. lékař, žák Aristotelův.

Menorca (Minorka; ve starov. Balearis minor), s.-v. ostrov špan. Balear, 669 km², 42.147 obyv., skalnatý. Mírné podnebí. Hl. přístav Mahon.

Menotti Ciro (1798—1831), ital. vlastenec, bohatý továrník v Modeně; chtěl 1831 dopomoci vévodovi Františkovi IV. ke koruně italské, byl jím po neúspěchu zapřen a oběšen.

Menou (mínů), Jacques François, baron de (1750—1810), franc. generál; bojoval 1793 proti povstání ve Vendée, doprovázel Bonaparta do Egypta a stal se vrchním velitelem; kapituloval před Angličany a 1801 vyklidil Egypt.

Menoušek Antonín (1859—1908), č. právník, rada obch. soudu v Praze, odb. spisov.

Mens (lat.), smysl, duch, rozum; v st. Římě též personifikace rozumného úsudku.

Mens agitat molem (lat): rozum (moudrost) hýbá masami; t. j. rozum vládne světem, citát z Virgilovy Aeneidy.

Mensa (lat.), stůl; m. academica, společná jídelna studentská, nízkých cen, zřízená při vysokých školách.

Mensaleh, největší pobř. jezero v Egyptě, mezi Damiettou a Port Saidem, v nilské deltě. Prochází jím Suezský průplav. Jeho břehy jsou oživeny nesčetným ptactvem.

Mensální statky, s. církevní, jejichž výnos jest určen pro výživu kleriků. Proto jsou tyto s. nezcizitelné a byly ve středověku vyňaty z lenního zřízení. Codex kanonického práva užívá dnes jen názvu mens a episcopalis, čímž se rozumí souhrn jmění spravovaného biskupem, z něhož však biskup poskytuje příspěvky na stavbu a udržování kněž. semináře (na př. v r. 1928 postavený seminář v Praze-Dejvicích arcibiskupem drem Kordačem) a na výživu kleriků, kteří byli již vysvěceni a nemají beneficium.

Mensdorff-Pouilly Alexander, hrabě (1813—1871), rakouský státník, 1852 vyslanec v Petrohradě, od r. 1858 generální guvernér v Haliči, 1864—66 ministr zahraničí.

Menselinsk, hl. m. v rus. auton. sovětském státě tatarském, (1926) 7524 obyv.

Menses (lat.), měsíce, dříve tolik jako menstruace.

Mensinger Karel (1813—1892), č. círk. spisovatel, voj. kněz. Přeložil do ital. Zeyerova Černyševa a vydal odb. slovník včelařský.

Mens sana in corpore sano (lat.), ve zdravém těle zdravý duch (citát z Juvenala).

Menstruace (lat.), ⚲ čmýra.

Menstruační jed (menotoxin), podle rozšířené lidové víry jed vyměšovaný v době menstruace. Vědecky nemohl býti doposud zjištěn.

Mensura, 1. v hudbě poměr šířky a délky píšťaly, u varhan kolísá mezi 1 : 10 a 1 : 24, u jiných hudeb. nástrojů poměry vzdáleností otvorů (u flétny), délek strun a pod. M. délka noty v ⚲ mensurální hudbě, třídílná (m. perfekta), dvojdílná (m. imperfekta). 2. Odměrná nádoba v lékárnictví, chemii a pod. 3. Při šermu odstup soupeřů při střehu.

Mensurální hudba (lat. musica mensurabilis), hudba XII.—XVII. stol. psaná mensuralní notací, jejímž základem byla mensura, t. j. hodnotné určení notových značek podle taktového předznamenání. ⚲ Noty.

Menševici, pravá frakce ruské soc. demokrat. strany, vznikla na druhém sjezdu strany r. 1903 v Londýně z téže příčiny, jako levé křídlo bolševiků, z rozporů o taktiku vedení a org. řád strany. Vůdci m. byli Akselrod, Martov, Dan, za revoluce 1905 Trockij, pak Ceretěli 1907 a do 1917 Čcheidze. Za války svět. byli rozštěpeni na internacionalisty, kteří byli stoupenci míru (Martov, Abramovič) a t. zv. oboronce (Ceretěli, Dan), kteří žádali prodloužení války jako obrany vlasti. Příkře stáli proti diktatuře bolševist. ústřed. výk. výboru, jeho taktice a proti Leninově uchvatitelské teorii, usilujíce o demokratickou republiku vývojem, se zvýšením činnosti kulturní a osvět. rozvojem širokých mas dělnických, zdokonalením družstevnictví a hnutí odbor. Za carské vlády prohlášena jich polit. činnost za protizákonnou, byli vězněni a vypovídáni, po převratu 1917 přinuceni m. ke vstupu do bolšev. strany. Ofic. orgán strany od r. 1920 Socialističeskij věstnik, vych. v Berlíně.

Menšík Alois (1878), č. zeměpisec, okr. šk. inspektor.

Menšík Emanuel (1851—1913), č. entomolog v Chrudimi.

Menšík Jan, Ph. Dr. (26. I. 1885), odb. rada min. šk., lektor slovenštiny na univ. Karlově. Práce: Slovenská poetika (s dr. Bujnákem, 1921, II. vyd. 1928) a učebnice dějin literatur.

Menšík Josef Stanislav († 1863), čes. spisovatel, měšťan v Jemnici na Moravě a vydav. Mor. pohádek a pověstí.

Menšík Richard (1882—1930), čes. operní a operetní tenorista, od r. 1907 populární člen operety Měst. div. na Vino-

hradech, po jejím rozpuštění 1919 ve Vinohradské Zpěvohře.

Menšík Václav, malíř a měšťan pražský r. 1770.

Menšikov Alexandr Danilovič, kníže (1673—1729), ruský státník, pekařský učeň, ale z mládí přítel Petra Velikého; vyznamenal se v nordické válce, 1707 ruským knížetem a polním maršálkem. Od r. 1714 nejdůvěrnější rádce Petra Velikého. Za vlády Kateřiny I., které pomohl na trůn, všemocný; obžalován ze spoluviny na smrti prince Alexeje, Petrem II. dán do vyhnanství 1727.

Menšikov Alexandr Sergějevič, kníže (1787—1869), pravnuk předešlého, ruský státník, 1823 v ministerstvu zahraničí; 1828 vedl ruské loďstvo v rusko-turecké válce. 1831 generální guvernér ve Finsku. V krymské válce vrchní velitel armády, poražen 1854 na Almě.

Menšikov Leonid Petrovič (* 1871), ruský polic. úředník; r. 1905 prozradil straně soc. rev. provokatérskou činnost Azefa a Tamarova, po útěku za hranice vydal Burcevovi seznam všech agentů provokatérů. Vydal dokumentární memoiry: Ochranka i revolucija.

Meňšikov Mich. Osipovič (1859—1919), ruský novinář, Tolstojovec, zprvu v Gajdeburově Neděli, v letech 90. politický redaktor Novoje Vremje. Vášnivý antisemita.

Menšina, menší část nějakého dělitelného celku (podle lat. zvaná též mino rita). Opakem m. jest většina (majorita). Pojem m. má veliký význam ve veř. a spolkovém životě. Mluvíme o m. v parlamentě, ve státě, při počtu účastníků schůze a pod. Pro život státní mají ještě větší význam m. národnostní, jazykové, rasové, náboženské, zájmové atd.

Menšinové právo, p., které mají národnostní menšiny přiznáno již od vlastního státu, ve kterém žijí nebo které mají zaručeno mezinár. ochranou; ☞ menšiny národnostní.

Menšinové školství, zvláštní obor veř. školství, spadající u nás přímo do kompetence min. školství a nár. osvěty a nikoliv jako školy jiné pod zemské školní rady. Jde o školy, zřizované pro národnostní menšiny. ČSR. má tři silné menšiny (Němce, Maďary a Poláky), o jejichž školství bylo více méně dobře postaráno již před převratem i tam, kde národnostní menšina byla promíšena s českým živlem nebo tvořila národnostní ostrov. Naproti tomu v celých velikých oblastech bylo velmi uboze postaráno o české (slovenské) školy v území německém neb maďarském (severní a západní Čechy, sev., jihozáp. a jižní Morava, jižní Slovensko). Rozumíme proto u nás m. š. zřizování českých neb slovenských škol pro místní české minority tedy pro příslušníky státní majority na území národnostně smíšeném. Před převratem zakládaly m. školy různé kulturní spolky (Ústřední Matice školská, Matice pro jihozápadní Moravu atd.), dnes koná tento důležitý úkol ponejvíce stát, aby zabránil odnárodňování čes. dětí. Podle zákona č. 292 a 295/1920 může se m. škola zříditi všude tam, kde není dosud veř. škola s vyučovacím jazykem nár. menšiny, bylo-li v obci v předcházejících dvou letech školou povinno průměrně čtyřicet dětí.

Menšinové zastoupení, poměrné zastoupení (☞).

Menšiny národnostní, souhrnný název pro občany jednoho národa, který ve státě tvoří menšinu. Téměř v každém státě jsou nějaké m. n. Někde jsou zcela slabé, jinde silné. Jest to důsledek toho, že nelze i při nejlepší vůli rozhraničiti státy tak, aby se hranice kryly s hranicemi n. Právní postavení m. upravoval si vždy každý stát toliko vnitrostátně. Jest samozřejmé, že při takové úpravě využil svého mocenského postavení a postupoval ne příliš liberálně. Období po světové válce vyznačuje se však mezinár. snahou upraviti ochranu m. mezistátními smlouvami, jež upravují jednak otázky všeobecné, jednak zvláštní. K všeobecným otázkám zvl. patří: zaručení osobní svobody, právní ochrany, rovnost před zákonem, přístup k veř. úřadům, hodnostem a povoláním (zvl. služba ve stát. úřadech), volné užívání vlastního jazyka v soukromí i na veřejnosti, otázka menšinového školství, možnost samostatného kulturního vývoje a pod. Společnost národů ujala se m. n. a snaží se, aby její liberální zásady v zacházení s m. pronikly ve všech státech. Základ pro společné řešení těchto jinak velmi obtížných otázek byl dán mírovými smlouvami a dále specielními smlouvami uzavřenými mezi různými státy. Problém m. n. stal se tak problémem mezinárodním. ČSR. se zavázala k ochraně m. na vlastním jejím území usedlých mírovou smlouvou st. germainskou ze dne 10. X. 1919, jíž uznala, že všechna ustanovení článku II.—VIII. této smlouvy budou uznána za základní zákony, že žádný zákon, nařízení ani úkon úřední nebude v odporu nebo v nesouhlase s těmito ustanoveními a že žádný zákon. žádné nařízení ani žádný úkon úřední nebude proti nim míti moci. Ve smlouvě st. germainské se

praví, že všichni státní občané čsl. budou si rovni před zákonem a budou požívati stejných občanských práv a politických bez ohledu na rasu, jazyk neb náboženství. Rozdíl v náboženství, víře n. vyznání nemůže býti žádnému státnímu občanu čsl. na závadu, pokud jde o požívání práv občanských a politických a zejména pokud jde o přístup do veř. služby, úřadů a k hodnostem neb o vykonávání jakékoliv živnosti neb povolání. Státním občanům čsl. nebude ukládáno žádné omezení pokud jde o volné užívání jakéhokoliv jazyka ať ve stycích soukromých nebo obchodních či ve věcech týkajících se náboženství, tisku neb veřejných projevů jakéhokoliv druhu ať ve veř. shromážděních. S příslušníky čsl. náležejícími k m. ethickým, náboženským n. jazykovým bude po právu a ve skutečnosti za stejných záruk zacház. stejně jako s ostatními příslušníky čsl. Zvláště budou míti stejné právo, aby vlastním nákladem zakládali, řídili a pod dozorem měli ústavy lidumilné, náboženské neb sociální, školy a jiné ústavy výchov. s právem používati tam volně svého jazyka a svobodně tam vykonávati své náboženství. Tyto záruky jsou v podstatě stejné s těmi, které obsahuje čsl. ústava a byly při jejím sestavování vodítkem. Právní rozdíl jest ten, že si svou ústavu můžeme měniti, kdežto k dodržení zde uvedených závazků jsme povinni mezinárodně. Vedle toho mají m. zaručena jistá minimální práva jazyková. Jestliže by vláda čsl. zavedla nějaký oficiální jazyk, bude přesto poskytnuta čsl. příslušníkům jiného jazyka než českého přiměřená možnost, aby před soudy používali svého jazyka jak ústně tak písemně. Pokud jde o veřejné vyučování, poskytne vláda čsl. v městech a okresích, v nichž jest usedlý značný zlomek čsl. příslušníků jiného jazyka než čes., přiměřené možnosti zajišťující, aby se jejich dětem dostalo vyučování v jejich vlastní řeči. Toto ustanovení nebude však vládě čsl. bråniti, aby učinila povinným vyučování řeči české. Posléze se ČSR. zavázala, že souhlasí s tím, že každý člen Rady Společnosti národů bude míti právo obrátiti pozornost Rady na každé již nastalé nebo hrozící porušení kteréhokoliv z těchto závazků a že Rada bude moci zvoliti postup a vydati pokyny takové, jaké se jí za daných okolností budou zdáti vhodné a účinné. Každý spor, který by vzešel z otázky menšinové, budiž považován za spor mezinárodní a budiž vznesen, žádá-li za to jedna ze stran, před stálý mezinár. soudní dvůr, jehož rozhodnutí bude konečné a také závazné. Vedle této hlavní smlouvy uzavřelo Československo místní smlouvy o ochraně m. s republikou rak. dne 7. VI. 1920, č. 107/1921 a s republikou polskou ze dne 23. IV 1925, č. 56/1926. Podle jazykového zákona bylo procento rozhodné pro posuzování práv příslušníků m. stanoveno na 20. Kde jest m. alespoň 20%, tam má ve styku s úřady tatáž práva jako většina. Individuelní práva přiřčená ve smlouvě st. germainské zůstávají ovšem zachována.

Menšutkin Nikolaj Aleks. (1842—1907), vynik. rus. chemik, prof. petrohr. univ.; pracoval hlavně v oboru fysikální chemie, a vydal učebnice analyt. a organické chemie.

Mentální (lat.) týkající se ducha (mens.); myšleno, nevyjádřeno slovy.

Mentalita (z lat. mentalis, mens, smysl), způsob rozumového myšlení, citová, duševní povaha.

Mentana (ve starověku Nomentum), místo v ital. prov. Řím, (1921) 2937 ob., známé porážkou Garibaldiovou r. 1867.

Mentaveiské ostrovy: Siberut, Sikaban, sev. a již. Pagaj a 17 ostrůvků, na záp. pobřeží Sumatry, pod nizozemským protektorátem; pro svoje korálové útesy nesnadno přístupné; obyvatelé (Staromalajci) žijí z rybářství a zahradnictví.

Mentelin Johann († 1478), první knihtiskař ve Štrasburce, tiskl kolem r. 1450.

Mentha, máta, rod pyskatých bylin, vytrvalých, velmi mnohotvárný, obsahující druhy sobě značně podobné i četné

květ. Máta peprná.

tvary přechodné a míšence. Květ nálevkovitý bledě lilákový až nachový téměř vždy neplodný. Množí se vegetativně oddenky a výběžky až 30 cm dlouhými. —

M. vodní (M. aquatica) s lodyhou až 1 m vysokou, v příkopech a bažinách. M. rolní (M. arvensis) plevel na vlhkých lukách). M. bahenní (M. palustris) na vlhkých lukách a příkopech s vonnou lodyhou, na venkově koňská máta zvanou. M. lesní (M. silvestris) u lesních potoků. M. okrouhlolistá (M. rotundifolia) s listem téměř okrouhlým, svraskalým, vroubkovaně pilovaným. M. červená (M. rubra) v zahrádkách pěstovaná. M. peprná (M. piperita) kulturní rostlina, již ve starém Egyptě známá, pronikavě vonná, a pěstovaná ve velkém v sev. Americe, ve Francii, v poslední době i u nás zaváděná. Množí se jen odnožemi. Pěstování nevyžaduje velkých obtíží. Čerstvé listy obsahují až 0.25% éterického mátového oleje, z něhož krystaluje menthol. K výrobě zubních antiseptických vodiček (Folia Menthae piperitae).

Menthol, 3-terpanol, $C_{10}H_{19}OH$ svým složením nasycený sekundární alkohol

$$CH_3 . CH\left\langle\begin{matrix} CH_2 . CH(OH) \\ CH_2 . CH_2 \end{matrix}\right\rangle CH . CH\left\langle\begin{matrix} CH_3 \\ CH_3 \end{matrix}\right.$$

jest hlavní součástí silice z máty peprné (Mentha piperita). Největší množství ho obsahuje peprnomátová silice japonská (až 80% i více). Ze silice získává se oddestilováním terpenů a ochlazením výše vroucího podílu, při čemž se menthol vylučuje v podobě jehlicovitých krystalků, jež se pak čistí sublimací. Tvoří bezbarvé, význačně příjemně páchnoucí krystalky, tající při 42° C na kapalinu vroucí při 212° C. Čistý menthol sublimuje úplně beze zbytku. Jest levotočivý $[\alpha] D = -59°$. V alkoholu se snadno rozpouští, na kůži působí chladivě. Zahříván se síranem měďnatým, poskytuje cymol. Užívá se ho na přípravu různých ústních vod a past, na kosmetické výrobky, jako lék proti omrzlinám, vnitřně proti nemocem žaludečním a reumatismu, inhalován proti záduše (astma).

Mentholum boricum, ↗ Estoral.

Menthon, 1-menthon tvoří podstatnou součást silice peprnomátové. Podle svého chemického složení je to terpenketon, odvozený od uhlovodíku menthanu. Je to kapalina vroucí při 208° C, voní po mátě peprné, je levotočivý. Redukcí přechází v 1-menthol. Sám nemá technického použití a proto se obyčejně působením kovového sodíku a rozkladem vodou převádí na menthol, takže se tím uměle obsah mentholu v silici peprnomátové značně zvýší.

Menton (franc. manton), město a klim. lázně ve franc. dep. Alpes-Maritimes, (1926) 22.604 ob.; blízko ital. hranice.

Mentl Stanislav, MUDr. (* 1894), doc. vnitřních chorob na čes. univ. Karlově, ved. red. čas. Prakt. lékař. Zabývá se hlav. studiem srdce a cévních chorob.

Mentlík Václav (* 1743 v Benešově), řezač kamene v Praze r. 1770.

Mentor, pseud. J. Donovala.

Mentór, v řec.: bájesloví přítel Odysseův, jemuž tento svěřil péči o svůj dům a výchovu Telemachovu: odtud M. dnes tolik co poradce.

Menu (franc.), malý, drobný, též jídelní lístek.

Menuet (franc. menuett, ital. minnetto), volný starofranc. tanec, původně t. lidový kraje Poitou, uplatněn hl. Lullym ve franc. baletní hudbě, ve starších skladbách orchestrálních použit i v suitě, sonatě a symfonii ↗ Stamitzem, který připojil trio. Haydn zrychlil tempo, rozšířil formu, jíž Beethoven vystupňoval v ↗ scherzo. Sbírka nejstarších starofranc. a ital. m. vyšla kol r. 1750 v Paříži v 9 sešitech.

Menúf (ve staror. Momenphis, ↗), m. v egypt. mudíríji Menúfíje, asi 20.000 obyvatel.

Menufíje (Šibin-el-Kum), egypt. mudírije, vých. od délky Nilské, 1569 km², (1917) 1,072.636 ob. Hlav. m. Šibin-el-Kum.

Menuki (jap.), kovové ozdoby na rukověti japonské šavle, připevněné kolem ovinutými hedvábnými motouzy.

Menu-plaisirs (franc. míny-plesir), malé zábavy a výlohy za ně; ve Francii dříve pokladna a intendance pro dvorní zábavy.

Menyanthes trifolia.

Menyanthes trifolia, vachta třílistá, bylina z čeledi hořcovitých (Gentianaceae), vytrvalá, s plazivým odenkem a dlouze řapíkatými trojčetnými listy. Květ hrozen krásných bleděrůžových květů s nálevkovitou pěticípou korunou. Na rašelinných lukách. Celá lodyha a hlavně listy (Folia Trifolii fibrini) obsahují velice hořký menyanthin, používaný jako žaludeční lék, v lidovém označení hořký jetel.

Menzel Adolf von (1815—1905), něm. malíř a grafik, hlavní pole nalézá v ilustraci historických spisů, ale maloval i jiné obrazy, hlavně genrové.

Menzir Mich. Aleksandrovič (* 1855), vynikající ruský ornitolog a zoogeograf, univ. profesor.

Menžinskij Viktor Rudolfovič (* 1874), rus. sov. politik, 1917 lid. kom. fin., pak činný v GPU. a nástupce Džerdžinského.

Mephitis, smraďoši, podčeleď kunovitých šelem, liší se od nejbližších příbuzných, jezevců, znatelně štíhlejším tělem a dlouhým, hustě huňatým ohonem. Hlava protáhlá, nos napuchlý, tlustý, oči malé. Tlapky pětiprsté, chodidla lysá. Stepní zvířata, která přes den spí v děrách a skalních trhlinách a v noci slídí po kořisti, červech, členovcích a drobných obratlovcích. Neškodná celkem zvířata, ale nenáviděná pro morový zápach, kterým se brání. Mají řitní žlázy značně veliké, které ústí do konečníku a svírají se zvláštním svalem. Obsahují žlutou olejovitou tekutinu, kterou zvíře může na několik metrů vystříknouti. Jako dobře chráněná zvířata jsou nápadně

Mephitis varians.

černě a bíle zbarvena, pohybují se pomalu a rozvážně a nedají se poplašiti. Při nebezpečí a podráždění pozvednou ocas do výše a vystříknou obsah žlázy přesně na nepřítele do vzdálenosti až 6 m. Obsah žlázy páchne přímo ohavně, je cítiti až na vzdálenost jednoho kilometru a vyprchává z postiženého předmětu teprve po měsíci. Touto zbraní dovedou i nejkrvelačnější kočkovitou šelmu udržeti v uctivé vzdálenosti od sebe. Činga (M. varians) v sev. Americe, hlavně v okolí Hudsonského zálivu hojný, 40 cm dlouhý. Základní barva kožichu leskle černá, bílý pruh od nosu vzhůru, a bílé pásy podél těla. Dává velmi dobrou a trvanlivou kožišinu skunks. Nesnesitelný zápach čerstvé kůže se odstraňuje chlorem. Surilho (M. suffocans) v Brasilii, s bohatým kožíškem, jehož chlupy čím dál nazad těla jsou delší. Černě a bíle pruhovaný. Zbarvení bývá nestejné. Zorilla (M. zorilla) v Africe a v Malé Asii. Pruhovaný, užitečný hubením myší. Domorodci zv. otec smradu.

Mera (Maira), řeka ve švýc. kantonu Grizonském, 67 km; vlévá se do jezera Komského.

Meran (ital. Merano), m. a lázně v již. Tyrolsku (od 1920 italské), (1921) 19.721 německých obyvatel.

Meranie (Meran), lat. Meranum, též Moravia, Morania, ve středověku označení pro Dalmácii a Chorvatsko.

Meranský Josef (* 1805 ve Mšeně), knihtiskař v Praze.

Merašice, o. na Slov., okr. Hlohovec, 609 ob. (558 čs.).

Mérat Albert (1840—1909), franc. básník, zakladatel Parnassu. Z jeho básní překl. J. Vrchlický.

Merboltice (Mertendorf), o. v Č., okr. Děčín, 875 ob.

Mercator Gerhard (1512—1594), zakladatel vědecké kartografie; vydával od 1537 mapy a 1554 vytvořil první mapu Evropy (1:4,360.000).

Mercedes, 1. m. v argent. prov. Buenos Aires, (1923) 22.078 ob., v úrodné krajině s čilým obchodem. — 2. M. v argent. prov. Corrientes, (1923) 11.315 ob., středisko velkých dobytkářských stanic. — 3. M. v Uruguayi, v. Soriano.

Mercereau (mersró) Alexandre (* 1884 v Paříži), franc. spisov.; pseud. Eshmer-Valdor, spoluzakladatel liter. časopisu La Vie. Psal povídky, krit. studie a básně (Les Paroles devant la Vie). Popularisátor věd a zakl. lid. universit.

Merci (fr.), díky!

Mercia (mersia, Merce), země anglosaských Merciů, sahala od Sev. moře až k pohoří Wales, v VIII. stol. mocná, 829 podmaněna Egbertem, králem západních Sasů.

Mercié Antoine (1845—1916), fr. sochař.

Mercier Auguste (1833—1921), franc. generál; bojoval v Mexiku, r. 1870 u Met; 1893—95 ministr války, dal podnět k procesu Dreyfusovu; od r. 1900 senátor.

Mercier Désiré (1851—1926), belg. arcibiskup; psal filosofická díla v duchu Tomáše Aquinského; 1907 kardinálem. Zastupoval neohroženě ve světové válce zájmy Belgie a vystupoval veřejně jako

žalobce Německa a průkopník dohodové politiky.

Mercier de la Rivière (mesier de la rivier) Paul Pierre (1720—1793), franc. národohospodář, vynikající zástupce fysiokratické školy.

Merck Johann Heinrich (1741—1791), něm. spisovatel, významný více než svou spisovatelskou činností kritickým vlivem na současné literáty (Goethe, Wieland a j.).

Merck, E., chemická továrna, založ. r. 1821 H. M. v Darmstadtu. Počet dělníků 1927 asi 2000.

Mercoeur (merkér) Philippe Emmanuel de Lorraine, vévoda z (1558—1602), místodržící v Bretagni; bojoval tam jako vůdce katol. ligy proti Jindřichovi IV.

Mercur de France (merkyr de frans), jeden z nejstarších časopisů franc., zal. 1672, 1714 obnoven, až do r. 1799 politický list.

Mercur de France, literární časopis, zal. 1889, podporuje všechny nové snahy v umění a literatuře.

Mercurialis Hieronymus (1530—1606), ital. lékař a human., profesor v Padově, Bologni a Pise.

Mercurialis, bažanka, bylina pryšcovitá (Euphorbiaceae), se vstříčnými listy a dvojdomými květy žlutavě zelenými o třídílném okvětí. Květy vydávají

Mercurialis annua.
a), c) samčí květy, b), d) samičí květy, e) plod.

semeno i bez oplodnění (parthenogenesí) Plod tobolka. Listy obsahují barvivo, podobné indigu. B. polní (M. annua), jednoletý plevel se čtyřhrannou lysou lodyhou; b. lesní (M. perennis) s plazivým odenkem ve stinných lesích, často v celých porostech rozšířená.

Mercurius (Merkur), řím. bůh obchodu, převzatý od Řeků (Hermes), často zobrazovaný s holí (↘ Caduceus) a měšcem. Již záhy považován jako posel bohů za ochránce zpravodajství a novinářství a jeho jméno bylo častým názvem časopisů. Tak 1642 nazvány nejstarší angl.

Relief Mercuria ze stř. vásy v Neuwiedu.

venkovské noviny M. Aulicus; ve Fr. je nejznámějším časopisem Mercure de France (↘). — Alchymisté zvali tímto

Merkur s atributy.

Caduceus.

jménem vše prchavé, na př. M. communis, rtuť atd. Nyní rozumí se jím výhradně rtuť a její přípravky.

Mercy Frant., svob. pán z († 1645), cís. polní maršálek, padl u Alerheimu. Jeho synovec, hr. Claudius Florimund, cís. polní maršálek, přenesl svůj titul na adopt. syna hr. Florimunda M. d'Argenteau, vyslanec v Londýně a v Paříži.

Meredith George (1828—1909), angl. básník a spisovatel. Hlavní sbírky básnické: Modern Love and Poems of the English Roadside a j. Hlavní román The Ordeal of Richard Feverel a j.

Merenda (lat.), svačina, též taneční zábava.

Merenidové (Benu Merin), skupina berberských kmenů v Marokku.

Merenptah, egypt. král (kolem 1200 př. Kr.), syn Ramsesa II.; je pokládán za faraona biblického stěhování Židů.

Meretrix (plur. meretrices), u starých Římanů konkubína, buď svobodná nebo otrokyně.

Merewether (mírvethr), hornické město v austral. státě Nový Jižní Wales, (1921) 5908 ob.; bohaté doly na uhlí.

Merežkovskij Dmitrij Sergějevič (1865), rus. spis, začal básněmi dokonalé formy (1888) jako přední bojovník symbolismu, vzbudil rozruch románovou trilogií „Julián Apostata (1894, přel. Věra Čalounová 1906, K. Rypáček a J. Ryšánek 1924), Leonardo da Vinci (1896, přel. V. Čalounová 1907, A. Tesková 1921), Petr a Alexej (1902, přel. V. Čalounová 1908, Jos. Pelíšek 1925), v níž kreslí poutavé obrazy z dějin a vyslovuje své nábožensko-filosofické názory, jež zevrubněji podává ve studiích Tolstoj a Dostojevskij (1902, přel. Jos. Bečka 1929), Gogol (1905), Tajnosti Východu (1924) a essayích Nástup lůzy (1906), Z války k revoluci (1918) a j. Drama Pavel I. (1908) a romány Alexander I. (1911) a Čtrnáctý prosinec (1920) tvoří trilogii. Dále napsal román Tut-ench-Amon na Kretě (1924) a Mesiáš (1927). Věční průvodci (1897) je sbírka essayí o velikých bás. světového písemnictví. Souborně české překl. vyd. St. Minařík od r. 1920, Kvasnička a Hampl od r. 1923. Jeho manželkou je spisovatelka Zinaida Nikolajevna roz. Gippiusová (* 1858), (☞). Žijí nyní v Paříži.

Mergel Wladyslaw (* 1896), pol. publicista. Svými informačními články o Československu pracuje pro kultur. sblížení čsl.-polské. Samostatně vydal roku 1927 Tajniki szpiegowstwa czeskiego. Přel. do pol. K. Čapka román Krakatit.

Mergenthaler Ottmar (1854—1899), něm. hodinář, přišel z Německa 1872 do Spoj. států a vynalezl 1885 sázecí stroj Linotype.

Mergl Josef, Th. Dr. (1853—1928), čes. bohoslovec, prelát ve Strakonicích; církevní spisovatel.

Mérgl Edvard (* 1854), čes. spisovatel, úředník Občanské záložny v Písku.

Mergui (mergi, birm. Myo), m. v britsko-ind. prov. Birma, (1921) 17.297 obyv.; lov perel, vývoz rýže, bavlny, cínu a wolframu.

Mergulus, ☞ alka.

Mergus, ☞ morčák.

Merhan Fr., pseud. Fr. Herrmana.

Merhar Alojzij, Ph. Dr. (* 1878), slovinský básník.

Merhaut Antonín, MUDr. (* 1862), čes. spisovatel lékařský.

Merhaut Josef (1863—1907), red. Mor. Orlice a spisovatel v Brně.

Merhout Cyril (* 13. IX. 1881), vrchní odb. rada ministerstva školství, předseda Klubu za Starou Prahu, organisátor národního školství na Slovensku. Sp.: Národní čítanka (s B. Němcem 1918), Čsl. Národní Čítanka (s B. Němcem 1928), Samospráva a nár. školství (1913), Jenštejn (1900), Hrad Okoř (1900), Čtení o Novém hradě a Kunraticích (1912), Zdeňka Havlíčková (1914), O dětech českých králů (1918), Jan Amos Komenský (1920), Dokumenty našeho osvobození (1919), Učebnice pro slovenské školy.

Merhout Václav, MUDr. (* 1879), primář v Užhorodě a překladatel.

Merian, švýcarská rodina umělců. Matyáš starší (1593—1650), mědirytec, ryl hl. topografie různých zemí. — Jeho syn Matyáš mladší (1621—1687), portrétista. — Jeho bratr Kašpar prováděl lepty. — Sestra obou Maria Sibylla (1647—1717), malířka.

Mérida (dř. Los Andes), stát ve Venezuele, 11.300 km² s 123.232 ob. (1920).

Mérida, hl. m. mexického státu Yucatán (1921) 79.225 obyvatel.

Meridián, poledník.

Meridionální, polední, jižní.

Merikanto Oskar (1868—1924), fin. skladatel, 1911—22 dirigent finské Opery.

Mérimée Prosper (1803—1870), fr. básník, advokát, od r. 1844 člen Akademie. Povídky: Colomba, Carmen (pramen Bizetovy opery), sbírka Mosaique. Jeho povídky jsou směsí francouzského klasicismu a romantismu, od něho pochází dále Theâtre de Clara Gazul a La Guzla ou Choix de poésies illyriques. U nás překl. od K. Žďárského, J. V. z Finberka, A. Bresky a pod.

Merino, jemná vlna z merinské ovce, pěstované ve Španělsku.

Merino Geronino (1770—1847), špan. partisan, ovčák, později, ačkoli bez theol. vzdělání, farář, od r. 1808 obávaný jako vůdce špan. guerilly.

Meritorní, záslužný.

Meritum (lat.), zásluha.

Měrka Vojtěch, Ph. Dr. (* 1888), čes. spisovatel a překladatel.

Merkantilismus (z lat.), národohospodářský směr, který se nejvíce rozvinul ve Francii za krále Ludvíka XIV., a který považoval provádění obchodů a hromadění zlatých kovů v zemi za nejprospěšnější systém hospodářský. Proto se snaha merkantilistických teoretiků i praktických politiků nesla k tomu, aby výroba domácí byla co největší a aby se co nejvíce zboží vyváželo za hranice a tím aby se dosáhlo aktivní obchodní bilance státu. ☞ Colbert.

Merkantilní, obchodní.

Merkaptany, sirné alkoholy, thioalkoholy jsou sloučeniny obdobné alkoholům, v nichž kyslík nahrazen je sírou. Za svůj název děkují tomu, že se snadno slučují s kysličníkem rtuťnatým, tvoříce t. zv. merkaptidy. Jsou to většinou kapaliny, vyšší homology také látky pevné, vroucí obyčejně mnohem níže než příslušné alkoholy. Oxydací dávají alkyldisulfidy nebo silnějšími činidly kyseliny alkylsulfonové. Většinou jsou to látky nepříjemně páchnoucí, ač po dokonalém vyčištění páchnou ethericky. Prvým thioalkoholem je methylmerkaptan, $CH_3 . SH$. Vzniká rozkladem bílkovin za nepřístupu vzduchu a tvoří se na př. ve střevech. Je to nepříjemně páchnoucí kapalina, již při 6° C přeměňující se v páry. Nejdůležitější je ethylmerkaptan, ethanthiol $C_2H_5 . SH$, který se vyrábí ve velkém destilací ethylsíranu sodného se sulfhydrátem sodným. Je to taktéž odporně páchnoucí kapalina, vroucí při 36° C. Merkaptany aromatické, thiofenoly, vznikají redukcí kyselin sulfinových. Tak na př. z kyseliny benzensulfinové vzniká thiofenol C_6H_5SH.

Merklas Václav (1809—1867), čes. mědirytec a kartograf, později profesor gymnasia v Opavě.

Merklín (Merkelsgrün), ob. v Č., okr. Jáchymov, 641 ob.

Merklín, m. v Č., okr. Přeštice, 1759 ob. (1650 čs.). Zámek, kamenouhel. doly, továrna skla.

Znak m. Merklína.

Merklínský E. V., pseud. Ed. Valečky.

Merklovice, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 573 čs. ob.

Merkur, slunci nejbližší a proto prostému oku zřídka viditelná planeta, světelnost maximální —1,2 a minimální +1,1 hvězdných velikostí, jeho dráha je eliptická, odchylka od ekliptiky 7°. Střední vzdálenost od slunce je 0.38710 poloměru zemského. Siderický oběh trvá 87,969 dnů. V době dolní konjunkce jest vzdálenost od země 79 mil. km, v době horní konjunkce 218 mil. km. Poloměr obnáší 4700 km. Hustota je rovna střední hustotě zemské. Jeho znamení jest ☿. Doba oběhu není dosud spolehlivě stanovena.

Merkuriol, z hliníku, hořčíku a 40% rtuti připravovaný šedý, kyprý, dobře lpící prášek.

Měrky, nástroje pro přeměřování rozměrů neb tvarů výrobků, hlavně ve zpracování kovů a dřeva. Nezáleží tu na zjištění číselné hodnoty, nýbrž na zjištění přesnosti vypracování.

Merlík, ☞ Chenopodium.

Merlíkovité, ☞ Chenopodiaceae.

Merlin (z kymrického Myrddin), čaroděj a věštec v pověsti o králi Artušovi, syn inkuba a poustevnice. Jeho osudy románově líčí Roman de M. (kol 1200) Anglonormana Roberta de Borron.

Mermis, rod oblých hlístů (Nematoda), žijící ve tvaru bílé nitky ve hmyzu, hlavně velmi zhusta v lučních kobylkách a ve slimácích.

Měrná trubice, sklen. roura, rozdělená na cm k určení obsahu plynu (vytlačením vodou).

Merník, o. na Slov., okr. Vranov n. Topľou, 435 ob. (366 čs.).

Merobandes Flavius, lat. básník ze Španělska, uctíván jako řečník a válečník v r. 435 po Kr. v Římě.

Merocele, stehenní kýla.

Meroé, staroegyptská říše, asi 550 př. Kr., do 250 po Kr., sahala od velkého ohbí Nilu v Nubii až do Habeše. — Hl. m. bylo M., s chrámem Amonovým. 80 pyramid ve třech skupinách jsou ukázky posledního egyptského umění.

Měrotín, o. na Mor., okr. Litovel, 420 čs. ob.

Merovejské mince, mince, ražené Merovejci, obyčejně zlaté mince podle řím. vzoru, kolísající v ceně i váze, se jménem královým.

Měrovice nad Hanou, o. na Mor., okr. Přerov, 767 čs. ob.

Merovingové (Meroveovci), vladařský rod Franků, který založil říši Franckou a tam 486—751 panoval.

Merrick Leonard (* 1864), angl. spisovatel, vl. Miller, líčil ve svých románech hlavně divadelní svět.

Merrimac, řeka v severoamer. státech New Hampshire a Massachussetts. Dl. 270 km.

Merrimac (vl. Virginia), obrněná loď již. států za vál. 1861—65. Býv. parní fregata vál. loďstva, spálená při poč. války v Norfolku, byla 1862 přestavena Brookem a Porterem tak, že na trupu zbudována silná dřevěná citadela, opatřená čtyřpalcovými železnými pláty; v ní byla baterie 8 hladkých a 2 ryhovaných předovek. Loď na přídě opatřena železným klounem 4 stopy vyčnívajícím. S ní napadl kap. Buchanan 8. III. 1862 blokádní loďstvo sev. států v přist. Hampton Roads a potopil 2 fregaty; ostatní lodi byly zachráněny jen tím, že příštího dne se objevila nově sestrojená věžová loď sev. států, Monitor (☞), která v sou-

boji s Merrimacem podržela vrch a učinila jej na čas neschopným k boji.

Merry del Val Raffaele (* 1865), papežský diplomat; 1903 kardinál, 1903—14 st. tajemník Pia X.

Merseburg, kraj v Sasku, 10.216 km², (1925) 1,411.674 ob., hl. m. M. (slov. Mezibor), (1925) 25.630 ob., na Sále.

Mersenne Marin (1588—1648), fr. matematik a hudební teoretik, minorita; po prvé učinil známými objevy Descartesovy, Huygensovy a j.

Mersljakov Alexej Feodorovič (1778—1830), rus. spisovatel, profesor estetiky a poesie v Moskvě.

Mersch Jan Andreas van der (1734—1792), belg. generál; stal se po více vítězstvích nad Rakušany vrchním generálem belgickým.

Merta František (* 1872), okr. škol. insp., Zábřeh n. M., kult. prac. na Moravě, pedag. spisovatel; je zaklad. a redaktorem mnoha pedag. týd. a revuí, překládá též z cizích literatur.

Merten (vl. Bartůšek) Vojta (* 28. VIII. 1895 na Žižkově), český herec, komik, populární Kašpárek divadelních představení pro děti.

Mertens Eduard (1860—1919), chemik a reprodukční technik. Vynalezl r. 1910 rotační tisk z hloubky.

Mertvyj Kultuk, až do r. 1918 úředně Zaliv Cezareviča, od r. 1923 Komsomolskij zaliv, záliv v Kaspickém moři.

Meru, hora světa u Indů, sídlo bohů, největší vyvýšenina ve středu zemského kotouče, která se skládá z různých drahých kovů a drahokamů.

Merulius lacrymans nebo M. domesticus, ↗ dřevomorka.

Měrunice (Meronitz), o. v Č., okr. Duchcov. 432 ob.

Meruňka, ↗ Prunus armeniaca.

Merunka Josef (1800—1854), umělecký zahradník v Praze.

Merunowitz Teofil (1846—1926), pol. politik a spisovatel, říšský a zemský poslanec, vicepresident m. Lvova. Sp.: Żydzi. studjum spoleczne. Wewnętrzne sprawy Galicji a j.

Meruzalka, ↗ rybíz.

Merv, oasa v středoasijském státě Turkmenistánu, na jižním okraji pouště Karakum, 5100 km² veliká; má horké podnebí, je částí okresu M. Hlavní město M., (1926) 19.099 ob.

Mervart Augustin (* 1889), č. malíř, krajinář, člen Sdružení výtvar. umělců moravských. Hlavní složkou jeho tvorby je jeho rodný rázovitý kraj, Valašsko.

Mervart František, Ing. (* 1887), čes. zeměd. spisov. Sp.: Ekonomická příručka pro zemědělce (1924).

Mervart Josef (* 1861), čs. dram. spisov.

Mery, ↗ Psyllidae.

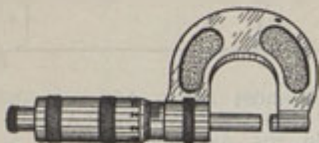
Méry Joseph (1798—1866), fr. básník; s A. Barthélemym vydal polit. satiry a satirický týdeník Némésis.

Méryon Charles (1921—1868), fr. malíř.

Merzljakov Aleks. Fedorovič (1778—1830), rus. básník a kritik, prof. moskevské univ., předchůdce Kolcova.

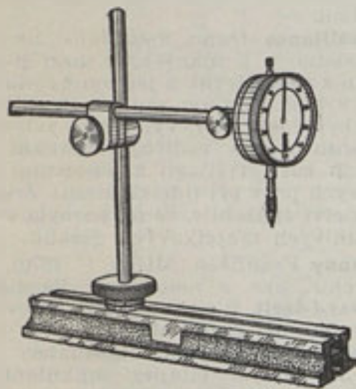
Měření, způsob srovnávání různých, stejnorodých velikostí (veličin), kterým se zjistí jak se velikosti (na př. délky) od sebe liší. Měří se veličiny, které je možno rozložiti v neomezený počet veličin, jako délky, úhly, hmoty, čas a veličiny, skládající se z určitého počtu částí (na př. počet libovolných těles). Tyto jsou jen tehdy měřitelné, když jsou stejnorodé a jen různých velikostí, tak na př. délky délkami, plochy plochami atd. Přirozená, absolutní jednotka délková neexistuje, její volba je věcí dohody (↗ míry, metr, cejchování). Vedle měření délek je důležité měření úhlů. Kapaliny se měří mírami objemovými a závažími. Další bezprostřední měření je měření času. Měření jiných veličin, na př. teplot, tlaku, síly proudu, napětí atd. se převádí na uvedené způsoby měření. Důležitou pomůckou měření jt fotografie. — M. k y v a d l o v á, stanovení tíže zemské z doby kyvu kyvadel pro účely zeměměřičské. Rozeznává se kyvadlové měření absolutní a relativní. K prvému se užívá kyvadla reversního. Relativní m. k. se provádí většinou neměnitelným půlvteřinovým kyvadlem a vztahuje se k srovnávacímu místu (referenční stanice), na kterém je tíže zemská stanovená absolutním měřením. Takto jsou přenosným kyvadlovým aparátem s dvěma půlvteřinovými kyvadly provedena měření po velké části povrchu zemského. — M. stupňové, ↗ stupeň. — M. výšek, ↗ hypsometrie. — M ě ř i c í p ř í s t r o j e. Obr. 1. (příl.) představuje Zeissův komparátor, kterým možno měřiti délky až 100 mm. Na desce spočívající na trojnožce jsou upevněny dva mikrometrické mikroskopy I, II. Normál. měřítko a proměřovaný předmět nacházejí se na posunovatelné části přístroje AA. Proměňovaný předmět upevňuje se na zvláštním vozíku B, který účastní se sice každého pohybu části AA, avšak mimo to otáčením šroubu S v určitých mezích lze jej ještě posouvati i na AA. Měření provádí se tím způsobem, že nejdříve mikroskop I nařídí se na nulový bod měřítka M, načež mikroskop II otáčením šroubku S na jeden konec měřené délky. Nyní posune se část AA tak daleko, až v mikroskopu II

objeví se druhý konec měřené délky. Rozdíl obou čtení v mikroskopu I na měřítku M udává po zavedení určitých korekcí přímo délku měřeného předmětu. Nahradí-li se normální měřítko mi-

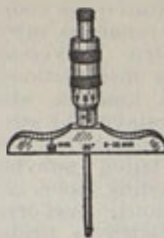
Obr. 4.

krometrickým šroubem o určité výšce závitů, je to šroubový komparátor. K měření délek kyvadel používá se vertikálních komparátorů. V novější době ke koncovému srovnávání délek používá se interferencí (interferenční komparátor; ○, interference a interferenční refraktor). K měření délek ve svislém směru slouží kathetometr Fuessův (obr. 2. a 3., příl.), kt. v podstatě skládá se ze svislého měřítka, na němž je upevněn dalekohled A., kt. se nařídí na koncové body měřených délek, načež délka odečte se na měřítku pomocí nonia. Náhradou dalekohledu

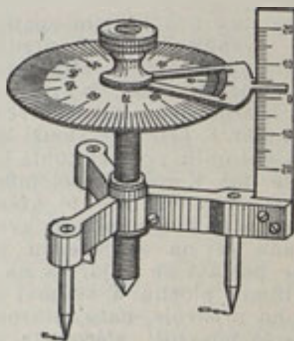
Obr. 6.

mikrometrickým mikroskopem a upevněním druhého mikroskopu na svislém měřítku změní se kathetometr ve vertikální komparátor. Trojnožka nese trojboký hranol P, o jehož svislé poloze lze se přesvědčiti pomocí skřínkové libely D na trojnožce a rourové libely L na dalekohledu. Na hranolovém sloupu P posunuje se objímka S, kterou na sloupu lze upevniti šroubem f. Dalekohled je upevněn na posuvné objímce pomocí rámu R. Váha objímky s dalekohledem je přesně vyvážena závažím nacházejícím se uvnitř dutého sloupu P a spojeného s objímkou šňůrou upevněnou na objímce u Z (obr. 3) přes kladku r na horním konci sloupu P. Měřítko a měřený předmět pozoruje se v dalekohledu současně vedle be (měřítko nachází se právě v ohniskové rovině okuláru dalekohledu). U hrany sloupu P, která zasahuje do zorného pole dalekohledu až po jeho optickou osu (obr. 3), nachází se milimentrové dělení měřítka a na straně desky k měřítku obrácené n ze

Obr. 7.

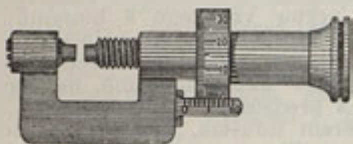
zrcadlového skla, zastrčené do objímky okuláru o, ukazovací vryp, který probíhá volnou částí zorného pole. U konce ukazovacího vrypu nachází se krátká, v setiny milimetru dělená pomocná stupnice, která usnadňuje stanovení polohy vrypu vzhledem k hlavnímu měřítku. Hlavní stupnice osvětluje se zrcátkem sp, které vrhá světlo otvorem v objímce okuláru přímo na měřítko. Obr. 4 představuje mikrometrický šroub k měření tlouštěk, kterým lze odečítati setiny milimetru a odhadovati ještě ti-

Obr. 9.

síciny, obr. 5 (příl.) ještě mnohem přesnější Zeissův kontaktní mikrometr. Dvěma hraty S je volně držen stříbrný pásek M, s měřítkem děleným v setiny milimetru. Pásek je přímým pokračováním kontaktu K, který přiléhá vždy stejným tlakem na měřicí desku N nebo na předmět W. Svislý směr pohybu měřítka a kontaktu je udržován vodítkem F. K zvedání a spouštění kontaktu slouží zařízení skládající se ze šňůry, kladky R, závaží G, kladky J se žlabem a koleček H^1 a H^2. Měření provede se odečte-

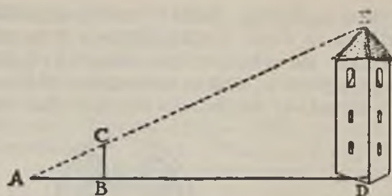
ním polohy měřítka pomocí mikrometrického mikroskopu, když kontakt dotýká se měrné desky resp. měřeného předmětu. Mikroskopem odečítají se celé a desetiny milimetru. Otáčením měrné hlavice L lze odečítati ještě (obyčejně pomocí na obr. nevyznačené lupy) setiny a tisíciny milimetru. Universálním měřicím přístrojem k měření tlouštěk, vnitřních světlostí a hloubek, kterého lze používati i při sestavování strojů, pozorování správné polohy jejich součástí a ke kontrole jejich pohybů, jsou Zeissovy měřicí hodiny (obr. 6). V tomto provedení slouží výborně k určování tlučení otáčejících se hřídelů atd. Hodiny jsou upevněny na stojanu takovým způsobem, že lze je posunovati rovně, ve směru svislém a vodorovném a otáčeti jimi kolem dvou k sobě kolmých os. Vyčnívající hrot přiloží se k otáčejícímu se hřídeli. Tluče-li hřídel, t. j. nemá volnou osu, na hrot vy-

Obr. 10.

konává se tlak a s hrotem spojená ručička se vychýlí. Obr. 7 představuje Zeissův hloubkoměr. Mikrometrický šroub má rozsah 3 mm a lze jej prodloužiti našroubováním nástavců. Na uhloměru (obr. 8, příl.), kt. slouží k měření a nanášení úhlů, pomocí nonia lze odečítati ještě $^1/_{12}{}^0$. K měření poloměrů křivostí slouží sférometr (obr. 9), který svými rovnostranný troúhelník tvořícími hroty klade se na zakřivenou plochu. Sférometr postaví se nejdříve na dokonale rovinnou plochu a stanoví se nulová poloha přístroje, nato mikrometrický šroub se povytočí, sférometr postaví se na zakřivenou plochu a mikrometrický šroub spouští se tak dlouho, až jeho hrot dotkne se zkoumané plochy. Z rozdílu obou čtení a ze známé délky strany rovnostranného trojúhelníku, tvořeného hroty podstavce, lze vypočítati poloměr křivosti. Sférometru lze používati též k měření tlouštek a hloubek. Měřicími stroji rozumí se přístroje, jimiž, lze měřiti až na $^1/_{1500}$ mm. ↯ přílohu.

Měření výšek (bakulometrie), měření výšky a vzdálenosti pomocí tyče na základě podobnosti trojúhelníků. Zaměří se z bodu A přes koncové body tyče B a C na úpatí D a vrchol E věže a změří

se vzdálenost AB a AD, tak obdrží se výška věže DE =,AD. BC : AB.

Měřín, ms. na Mor., okr. Vel. Meziříčí, 1406 čs. ob. Tov. kůže, 3 jirch.

Měřítko, hůlkovitý měřický nástroj k měření délek. Při velmi přesném měření třeba přihlížeti ke změnám délky materiálu teplotou (↯ roztažení). O prvotním m. (prvotní míra), ↯ cejchování a míry. Zmenšené m. umožňuje zakreslení větších předmětů na dané kreslicí rovině (na př. $^1/_5$ skutečné velikosti [m 1:5]); tak u map je zmenšené m. na př. 1:25.000. Příčné měřítko je rozděleno vodorovnými, kolmými a šikmými čarami tak, že je možno stanoviti zlomky délkového rozdělení. ↯ nonius.

Mesa, král moabský; jeho pomník, nejst. zachovaný v hebrej. řeči a písmu, 1868 objevený, hlásá jeho vítězství nad Israelem.

Mésalliance (franc., mezaliáns), nerovné manželství, t. j. manželství mezi jednou osobou z rodu šlecht. a jednou z rodu obč. Mělo v hist. význam soukr. (člen šlecht. rodu byl postižen nevýhodami zvl. v testamentu svých rodičů) i význam veř. (ztrátou růz. privilegií a omezením majetkových práv při fideikomissu). Zrušení šlechtictví způsobilo, že m. pozbyla svých nepříznivých majetkových dosahů.

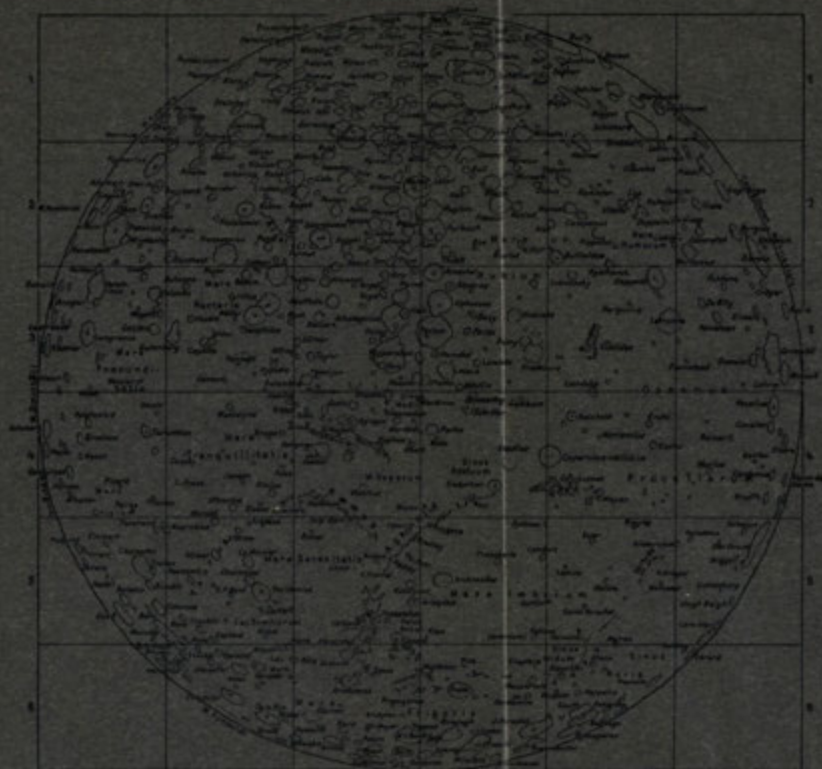
Mesany František, MUDr. (* 1870), primář, chir., okr. v. nemocnice, Pardubice.

Mesar-i-šerif, hlav. m. afgan. provincie Turkestan, asi 20.000 ob.

Mesembryanthemum, kosmatec, rod přes 300 druhů čítající sukkulentních rostlin z čeledi laskavcovitých (Amarantaceae). Domovem na stepích a suchých skalách v Africe. Vyžaduje střední, roční teplotu 20° C a velmi málo srážek, neboť listy a lodyhu má opatřenou vodním pletivem. Pro zvláštní a podivné tvary dužnatých listů a bohaté krásné květy pěstuje se hojně u nás. V krajinách kolem Středozemního moře mnohé druhy zdomácněly. K. krystalový (M. crystallinum) má list posetý bradavkami a vypadá, jak cukrem posypaný nebo cukrované ovoce. K. jedlý (M. edule), význačný velkým květem barvy žluté nebo růžové. K. šavlovitý (M. acinaciforme) pokrývá jihoevropské zdi závěsy dlouhých lodyh a velkých

Přehledná mapa měsíce.

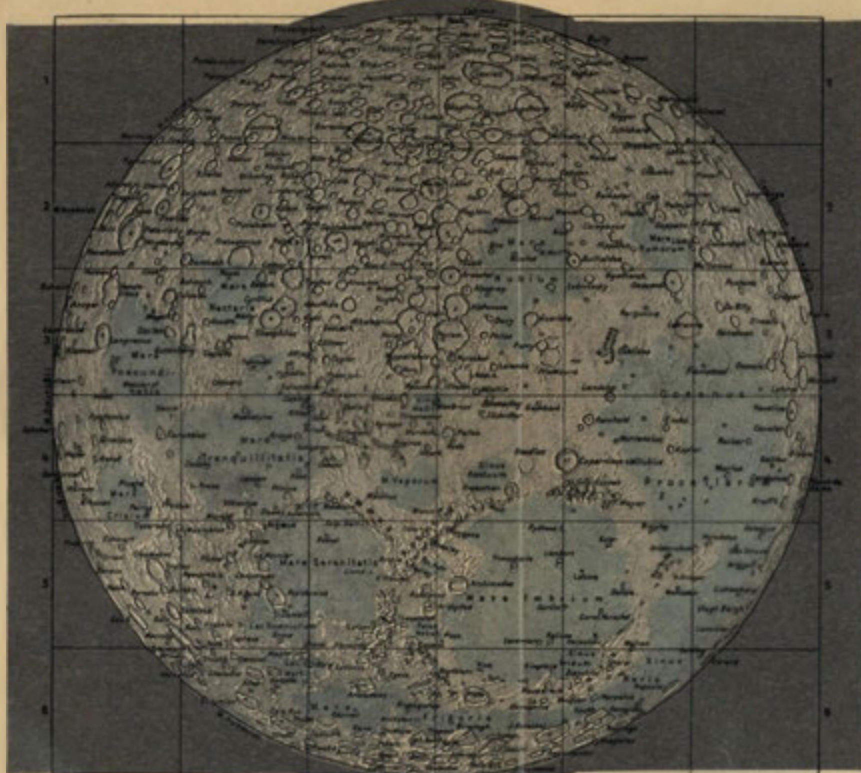
Podle prof. Dr. Debes

Obraz měsíce jest orientován podle dalekohledu, totiž jižní pól nahoře a v levo západ.

Přehledná mapa měsíce.

Podle prof. Dr. Debse.

Obraz měsíce jest orientován podle dalekohledu, totiž jižní pol nahoře a v levo západ.

krásných květů. Jihoafrické druhy vytvářejí na nejvyprahlejších místech Kapska, ročně jen pár dužnatých listů, srostlých v kulovitý tvar, mající vzhled kamene nebo oblásku na př. k. uťatý (M. truncatellum). Květy k. otevírají se denně jen v určitém období časovém na př. u M. crystallinum od 10.—16. hodiny, M. nodiflorum od 11.—15. hod., M. barbatum annuum od 8.—14. hod.

Mesemvrija, přístav na Černém moři v okr. Burgaském. Leží na malém poloostrově, spojeném s pevninou úzkou šíjí, v době přílivu zaplavovanou. M. je nejstarší město černomořské, Řeky před 2500 lety založené. Hrálo významnou úlohu v dějinách Hellenů, Thráků, Římanů, Byzancie i Bulharů. Razilo vlastní peníze. Ve středověku bylo silnou přímořskou pevností, o kterou ustavičně zápasili Bulhaři s Byzancií. Bulhaři nazývali je Nesabr i Meseber. Starověkou a středověkou nádheru připomínají četné zříceniny chrámů a kaplí, hlavně z IX.—XIV. st. Celkem je v městě zřícenin 50 chrámů a kaplí. Zachovány jsou také zbytky pevnosti z doby cís. Justiniána. První věd. výzkumy konali zde bří H. a K. Škorpilové. Kdysi slavné a bohaté město v době novější upadlo a dnes čítá pouze 2049 obyv.

Mesenteriální uzliny (okružní u., glandulae mesentericae), mízní uzliny, uzavřené v okruží; u člověka je jich 100—200. Po zažití protéká jimi chylus, jinak míza (lymfa).

Mesianismus, hnutí politicko-filosofické, jež založil Andrej Towiański pod vlivem Saint-Simonova socialismu a v obměněné formě propagovali J. M. Hoene-Wroński, Mickiewicz, Słowacki a jiní básníci r. 1831. Podstatou m. je víra, že každý národ má své zvláštní dějinné poslání, jež má splniti jako Mesiáš. Srov. Marjan Zdziechowski, Mesjaniści i słowianofile (1888).

Mesiáš, pořečtělý tvar aramejského meschichá („pomazaný“), řec. Christos, lat. Christus. Ve starém Izraeli byl Meschiach Jahve (pomazaný Jehovy) titulem královým. V době bez králů značilo toto slovo proroky předpověděného, bohem vyslaného zakladatele mesiášovy říše, který byl myšlen jako druhý David. V pozdější apokalyptice se představa m. rozšířila; pokládal se za odvěkou bytost, která sestoupí se svou říší s nebe na zemi (v. syn člověka). V poslední čas před jeho příchodem měly všechny hrůzy přírody a lidského života dosáhnouti vrcholu a tím se vyčerpati. O dalším životě představ o m. v křesťanství v. Ježíš Kristus a christologie. Starší křesťanští bohoslovci hledali v celém Starém zákoně předpovědi m. (v. protevangelium).

Měsíc (luna), průvodce naší země, obíhá kol ní ve střední vzdálenosti 384.455 km za dobu 27 dní 7 hod. 43 min. 11·5 sek. ve dráze eliptické. Proto kolísá vzdálenost měsíce od středu země mezi 407.110 km a 356.650 km. Rovina dráhy měsíční nakloněna je průměrně o 5° 8′ 47·9″ k rovině ekliptiky. Průměr měsíce jest 3480 km, tedy ¼ průměru zemského, povrch $^1/_{13}$, obsah $^1/_{48}$ příslušných veličin země. Hmota měsíce rovná se $^1/_{81\cdot45}$ hmoty zemské. Tíže na měsíci rovná se $^1/_6$ tíže zemské. Na měsíci není ovzduší. Světlo měsíční jest odražené světlo sluneční. Nejnápadnější úkazy, z nichž usuzovati lze na tvar m., jsou světelné jeho změny (fáse). Poněvadž při úplňku má podobu kruhu, domníváme se, že má tvar koule. Jen poměrně krátkou dobu vidíme celý kotouč osvětlený — úplněk; nalézá se přesně naproti slunci. Druhá fáse nazývá se poslední čtvrt. Asi za 14 dní po úplňku zmizí nám měsíc úplně, vychází a zapadá současně se sluncem, fáse tato se nazývá nový měsíc. Za dalších 7 dní jeví se měsíc ve čtvrté fási — první čtvrti. — Popis povrchu měsíce nazývá se selenografie, založen pozorováním Hercla (1647) a Mayera (1757). K poznání povrchu m. velmi přispěly fotografické snímky (☞ příloha). Prostým okem vidíme zvláště při úplňku velké šedé skvrny nebo plochy rozličně osvětlené. Temnější místa byla nazvána moři, světlejší pevninami. Útvary povrchu měsíčního můžeme rozděliti na 4 skupiny: roviny, krátery, hory a brázdy. Roviny zaujímají více než polovinu povrchu. Krátery jsou pro měsíc charakteristické útvary. Horských pásem, jako na zemi, je na m. málo, zato převládají horské massivy. Nejzajímavější útvary měsíční jsou brázdy, jakési ohromné trhliny na povrchu měsíce. Přitažlivost měsíce způsobuje na zemi příliv a odliv. Podobné úkazy způsobuje i v ovzduší zemském. — Zatmění m. nastává, padne-li stín země na desku měsíce v úplňku. Prochází-li celý měsíc stínem země, nastane úplné zatmění; v jiných případech zatmění částečné. Jsou-li středy stínu země a měsíční desky totožné, nazývá se zatmění centrální. Úplné zatmění může trvati nejvýše 4 h. 38 m. — M., doba oběhu luny kolem země, kterýž oběh se dokonává asi ve 29·53 dne (od jednoho úplňku ke druhému). Máme-li na zřeteli jako dobu oběhu návrat k témuž uzlu sluje drakonitický (dračí) (hvězdný) měsíc o 27 dnech 7 hod. 43 m.

11·5 vt. neboli 27·32166 dní. Doba od změny měsíce až k jejímu návratu sluje synodický m. a činí 29 dní 12 hod. 44 min. 2·8 vt., neboli 29·53059 dní. — Proti těmto astronomickým měsícům stojí měsíce občanské, jež mají určitý počet dní, většinou 30 nebo 31. — Trvání občanských měsíců a jejich počet byl ve starověku dosti různý. U Egypťanů byl rok rozdělen ve 12 měsíců po 30 dnech a pěti doplňovacích dnech. U Řeků dělily se měsíce ve 30denní neboli plné a 29denní neboli neúplné měsíce, jež se vzájemně střídaly. — Římané rozdělili původně rok na deset měsíců s tímto počtem dní: Martius (31), Aprilis (29), Majus (31), Junius (29), Quintilis (31), Sextilis (29), September (29), October (31), November (29), December (30). Měsíce 31denní sluly plné (pleni), ostatní neúplné (cavi). Později připojil Numa ještě měsíc Januarius s 29 a měsíc Februarius s 27 dny a obdržel tak měs. rok o 355 dnech. Aby se vyrovnal rozdíl mezi tímto a slunečním rokem o 365 dnech, vsunoval se každé dva roky mezi 23. a 24. únor měsíc Mercedonius, jemuž se dávalo střídavě 22 a 23 dní. Caesar zrušil r. 46 př. Kr. tento přestupný rok opět a přidal 1., 8. a 12. měsíci po dvou dnech, 4., 6., 9. a 11 měsíci po jednom dni a zavedl opět každý čtvrtý rok se opakující přestupný den (24. února). Již decemvirové r. 304 stavěli tento měsíc na druhé místo v roce. V r. 45 obdržel měsíc Quintilis jméno Julius, na počest Julia Caesara, a r. 8 př. Kr. byl Sextilis k poctě Augustově přezván Augustus. Později zavedená jména Nero pro duben, Claudius pro květen, Domitianus pro říjen se neudržela. Jméno, trvání a pořad měsíců byly přejaty z juliánského kalendáře do gregoriánského. — Karel Veliký zavedl ve své říši zvláštní pojmenování měsíců. — Židé mají 12. měsíc pro své obyčejné roky, 13. pro přestupné. — Mohamedáni mají 12 měsíců, jež počítají střídavě po 29 a 30 dnech. — Francouzský republikánský kalendář dal též měsícům zvláštní jména (⚲ kalendář).

Měsíce (trabanti, sateliti), nebeská tělesa naší sluneční soustavy, obíhající kolem planet a provázející je na jejich dráze kolem slunce. U Merkuru a Venuše nebyl dosud žádný měsíc nalezen. Podle dnešního stavu badání má země 1, Mars 2, Jupiter 9, Saturn 10, Uran 4 a Neptun 1 měsíc. Na všechny měsíce vztahují se zákony Keplerovy.

Mesić Matija (1826—1878), chorv. historik, prof. univ. v Záhřebě.

Měsíček zahradní (Calendula officinalis), složnokvětá, jednoletá bylina, jihoevropského původu, v zahrádkách všeobecně zdomácnělá. Má velké aromatické úbory, barvy pomerančově žluté, vnitřní obojaké kvítky s korunami trubkovitými, obvodové pestíkové, tvořící 2—3řadý paprsek, s korunami jazykovými. Nažky prohnuté od chmýří. Větvená lodyha je žlaznatě lepkavá. Z listů připravoval se ještě v minulém století salát s olejem a octem.

Měsíčnice, ⚲ Lunaria.

Měsíčník (Orthagoriscus Bl. Schn.), druh ryb srostločelistných, okrouhlého těla tvaru vejcovitého, drsné kůže, ocasní ploutev chybí, silně vyvinuté ploutve hřbetní a břišní. Nejznamější druh jest O. mola, až 2.5 m dlouhý.

Měsíční kameny, drahokamy, jimž zvláště ve východních zemích, kdež se všeobecně nosí, v novější době i v Anglii a Spojených státech severoamerických připisuje se příznivý vliv na osudy člověka v určitých měsících. Pro leden je to hyacinth, únor ametyst, březen jaspis, duben safír, květen achát, červen smaragd, červenec onyx, srpen karneol, září chrysolith, říjen beryll (akvamarín), listopad topas, prosinec rubín.

Mesitylen, trimethylbenzen, symetrický $C_6H_3(CH_3)_3$ (1 : 3 : 5) obsažen je v dehtu kamenouhelném. Tvoří se také kondensací acetonu nebo allylenu koncentrovanou kyselinou sírovou. Je to bezbarvá, příjemně vonící kapalina hutnoty 0.868, vroucí při 163.5° C.

Měska Adolf, MUDr. (* 1881), primář nemocnice v Košicích a lék. spisovatel.

Mesmer Franz Anton (1734—1815), zprvu teolog, později něm. lékař ve Vídni; je původcem nauky o živočišném magnetismu, t. zv. mesmerismu. ⚲ magnetismus lékařský.

Mesnil (meni), četné franc. vesnice; ve svět. válce obzvl. známa byla: Le M.-les-Hurlus, v území Sommy, kt. byla něm. armádou 1918 dobyta.

Mesocephalie (řec.), tvar hlavy střední šířky u žijícího člověka, při čemž šířka činí 76—80% délky; jinak dolichocephalie (dlouhohlavost [méně]), brachycephalie (krátkohlavost [více]).

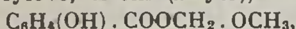
Mesogastrium (řec.-lat.), krajina středního břicha (regio mesogastrica; ⚲ břich); také okruží žaludku.

Mesokonchie (řec.), tvar očnic středně vysokých u člověka, jichž výše činí 76—84% šířky.

Mesolabium (řec.), nástroj vynalezený Eratosthénem, s nímž je možno ke 2 daným délkám a a b sestrojiti jejich obě střední úměry.

Mesopotamie, v širším smyslu celá rovina mezi Eufratem a Tigridem, v užším smyslu severní díl, zvaný od Arabů El-Džesíreh, na rozdíl od jižního, který se nazývá Irák Arabi (Stará Babylonie). Podnebí je velmi extrémní, srážky nepatrné, proto je země stepnatá a lidská sídla jsou pouze na jihu v údolích. V starších dobách uměle zavodňovaná. Ob. jsou Arabové, Kurdové a málo Turků a j. Největšího rozkvětu dosáhla M. pod Asyřany a Babylonci, od té doby klesala a je nyní z větší části pouští. Velkolepé zavodňování stavbou kanálů bylo přerušeno za světové války. V nynější době je M. rozdělena ve francouzskou Syrii a britský Irák. Nálezy nafty.

Mesotan, methoxymethylester kyseliny salicylové, ericin (Bayer),

$$C_6H_4(OH) . COOCH_2 . OCH_3,$$

vyrábí se působením chlormethyletheru $CH_2Cl . O . CH_3$ na salicylan sodný. Tvoří čirou, příjemně vonnou, olejovitou kapalinu, hutnoty 1.20, v organických rozpustidlech a olejích rozpustnou, ve vodě skoro nerozpustnou. Koncentrovanou kyselinou solnou nebo směsí resorcinu a louhu sodného barví se intensivně červeně, roztokem chloridu železitého fialově. Nedá se za obyčejného tlaku destilovati, ježto zahříván rozkládá se na kyselinu salicylovou, formaldehyd a methylalkohol. Spolu s olivovým olejem slouží k natírání kůže při revmatismu. Snadno se rozkládá odštěpením formaldehydu a proto se musí uchovávati chráněn před světlem a vlhkem v dobře uzavřených lahvích.

Mesothorium, radioaktivní prvek, jako bromid používá se podobně jako radiumbromid k ozařování a p.

Mesovinná kyselina, inaktivní kyselina vinná, jest jedním z isomérů kyseliny vinné. Tvoří se zahříváním obyčejné kyseliny vinné (pravovinné) s vodou as při 165° C. Tato ztrácí svoji optickou aktivitu a přechází nejprve v kyselinu mesovinnou, dalším zahříváním částečně na kyselinu hroznovou. Kyselina mesovinná jest opticky nečinná, neštěpitelná. Krystaluje s 1 mol. vody. Taje při 143° C.

Mesozoikum, druhohory, ↷ geologické útvary.

Mespilus, ↷ mišpule.

Mesquin (franc., mesken), skrblivý, skoupý.

Messa di voce, při zpěvu lehké nasazení tónu, pozvolné jeho sesilování a opět seslabování. Jedno z nejdůležitějších studií zpěvu. (Nezaměňovat s mezzo voce!) Zn.: <>.

Messager (mesaže) André (* 30. XII. 1853), franc. hud. skladatel, kapelník Velké Opery v Paříži; píše balety a operety.

Messalina Valeria, manželka řím. císaře Claudia, matka Octaviina a Britannicova, zlopověstná svou prostopášností a ukrutností. 48 po Kr. na rozkaz Claudiův popravena.

Messenhauser Caesar Wenzel (* 1813 v Prostějově), víd. revolucionář; účastnil se 1848 revol. hnutí ve Lvově, přejal pak velení vídeň. nár. gardy. Musel se však vzdáti cís. vojskům a zastřelen 16. XI. 1848. Psal též básně (pseud. Wenzel March).

Messénie, řecký nomos (Messini) na Morei, 3369 km², 226.608 ob. Hl. m. Kalamata. — Stará krajina M. sahala až k Nedě. Jádro tvořila bohatá údolní nížina Pamisu. K M. náležely ostrovy, mezi nimi i Sfakteria, důlež. v Peloponéské válce. Historicky památná místa jsou: pevnost Ithóme, bývalá residence králů (Nestor, Pylos) a hl. m. Messéne (zříceniny u vsi Mavromati), zal. 350 př. Kr. Epaminondou. — Dorští přistěhovalci smísili se s praobyvatelstvem. Bohatá země lákala Sparťany, kteří ji konečně v VIII. st. dobyli (1. messénská válka). Ti, co vpád přežili, stali se heloty nebo se vystěhovali. Země zpustla docela. Ani vzbouření kol 660 (2. m. válka), ani 464—455 (3. m. v.) nepřinesly svobody. Mnoho M. bylo od Athéňanů osídleno v Naupaktu. 146 přešla pod řím. panství.

Messer Richard, PhDr. (* 10. II. 1881 v Pančevu, Jugosl.), prof. pražské obchod. akademie a lektor něm. jaz. Karl. univ. Práce: Rainer Maria Rilke, pražský mystik (Praha 1922) a j.

Messerschmied, pseud. Rich. Messera.

Messina, ital. prov. v Sicilii, 3249 km², (1926) 617.831 ob. Hl. m. Messina, (1926) 187.996 ob. Byla až do r. 1908, kdy byla zbořena zemětřesením, jedním z nejdůležitějších obchodních měst Italie.

Messines (mesin), vesnice v belg. záp. Flandrech, 440 ob., již. od Yprů. V bitvě u M. a Wytschaete 1917 vyhodili Angličané něm. posice do vzduchu.

Messinská úžina (ital. Stretto di Messina), ve starověku Fretum Siculum, odděluje Italii (Kalabrii) od Sicilie. Je 42 km dlouhá, 102 m hluboká, 3 až 18 km široká.

Messrs (nebo MM.). zkratka pro Messieurs (fr., mesijé), pánové, též v angl. dopisech jako oslovení (mesjers) obvyklá.

Mesta, řeka pramenící v Rilském pohoří v Bulharsku a ústící do Egejského moře, dlouhá 266 km.

Městec Heřmanův, ⚲ Heřman. Městec.

Městec Králové, m. v Č., okr. Poděbrady, 2865 ob. (2821 čs). Tov. hyg. a léč. přípr., rákos. rohoží, cukrovar, cement., výroba perleťových knoflíků.

Městec Vojnův, ⚲ Vojnův Městec.

Městecký Č. Z., pseud. Č. Zicha. — M. Heřman, pseud. R. Pokorného. — M. Jan, pseud. V. V. Trnobranského. — M. K., pseud. Karla Zakouckého.

Městečko, ob. v Č., okr. Rakovník, 719 čs. ob.

Mestečko, o. na Slov., okr. Hlohovec, 2072 ob. (1793 čs.).

Mestečko, o. na Slov., okr. Púchov n. Váhom, 411 čs. ob.

Mesticové (špan.), míšenci bělochů s Indiánkami, pleti žlutohnědé, černých vlasů; tvoří většinu obyv. Mexika, Kolumbie, Venezuely, k jihu jich ubývá. Jejich název ve stř. Americe Ladinové.

Mestisko, o. na Slov., okr. Stropkov, 387 čs. ob.

Městky (lidově křečové žíly), pasivně rozšířené žíly (dilatace žil, varixy žilní, phlebektasie), vznikají pravděpodobně následkem chorobné změny žilních stěn, k čemuž přispívá místní nebo celkové městnání krve, na př. při těhotenství, srdečních vadách a povoláních, vyžadujících státi. Zvl. časté jsou na dolních končetinách; žíly jsou tu rozšířeny a vinuté, někdy tvoří i snopce. Často tvoří se v nich krevní sraženiny. Okolní kůže se zhoršeným zásobováním krví zaněcuje, vznikají vyrážky a vředy těžce se hojící. — M. hemoroidální (hemoroidy, zlatá žíla, varices haemorrhoidales, lat.-řec.), nádorovité útvary z chorobně rozšířených žil v konečníku a kolem jeho ústí. Při jejich vzniku působí asi zvýšený tlak a městnání krve v žilách pánevních, umožňuje je tedy sedavý způsob života, vleklá zácpa, opakované těhotenství, ztížené močení a kálení, nádory v malé pánvi atd. Zevní h. tvoří v podkožním vazivu řitním modravě prosvítající uzly velikosti hrachu až lískového ořechu a působí svrbění a pálení. Zanítí-li se, naběhnou a silně bolí, což může po několika dnech přejíti neb i vésti ke zhnisání, vzniku píštělí a vředů, které třeba léčiti chirurgicky. Vnitřní h. uloženy jsou jako uzlíky velikosti hrachu až lískového ořechu pod sliznicí konečníku, většinou zánětlivě změněnou; mohou ujíti pozornosti, až se projeví krvácením. Při stolici lehce vystoupí na venek, dají se většinou snadno zatlačiti, ale někdy dojde k uskřinutí, spojenému s velikými bolestmi, silným zduřením a zánětem vyhřezlých městků. Častý je katar konečníku s mocným odchodem hlenu. Léčení h. m. vyžaduje upravení způsobu života, stravy a stolice. Poruchy oběhu krevního n. nemoci moč. měchýře, konečníku atd. nutno léčiti v první řadě.

Mestničestvo, hodnostní a služební řád ve starém Rusku, spočíval na vznešeném rodu: nikdo nesměl býti podřízen tomu, jehož otec n. předci zaujímali nižší postavení. Zrušeno 1682.

Město, obec, která se od jiných liší velkým počtem obyvatelstva, sociální členitostí a organisací správy (městským zřízením). V jednotlivostech jest postavení m. v každém státě jiné. Vývoj m. v dnešním jejich významu je novějšího data. Ve středověku nepřekročoval počet obyv. i u největších m. 30.000. Charakter m. byl zemědělský, teprve v XIX. stol. mění se m. v střediska průmyslová, dopravní, správní a obchodní, čímž vzrostl počet ob. Světová m. rostla takto (v 1000 ob.):

	1800	1850	1900	1910	1925
New York	61	516	3437	4767	5873
Londýn	959	2363	4536	4522	4602
Berlín	172	412	1888	2071	4024
Paříž	548	1053	2660	2888	2871

Vzrůst m. není právě zjevem národohospodářsky zdravým, neboť venkov se vylidňuje a v městech se kupí chudé vrstvy, odvislé od průmyslové a obchodní konjunktury. Vzrůstem ob. rozšířil se velmi obor působnosti městské správy, které připadlo mnoho nových úkolů, zejména: stavba silnic a ulic, kanalisace, péče o vodu, elektřinu, plyn, starost o dopravu, její směr a prostředky, péče o jatky, tržnice, nemocnice, bezpečnost, humanitu, takže stojí správa m. před velikými problémy. V m. se soustřeďuje i politická a kulturní moc, což umožňuje větší pohyblivost sociálních vrstev, náhodně bez tradic nakupených, čímž opět vzniká státu nezdravá centralisace kultury. — Správa. Správu českých m. normuje rakouský zákon z 5. března 1862, který rozeznává m. s vlastním statutem, která vykonávají první instanci a m. podřízená okresním hejtmanstvím. Pomocný orgán starostův a městské rady je magistrát. — V Německu je správa m. jiná podle jednotlivých zemí. V Prusku zákon z 19. XI. 1808 dopřává m. značné samostatnosti. Ve větš. zemí jsou vyd. nové zákony po světové válce.

Správním orgánem ve Francii je maire s adjunkty jako pomocníky a municipální radou, v Anglii Town-Council, kt. se skládá z Mayora, Aldermenů a Councillorů. — Dějiny: Vznik m. jest odvislý v každém kulturním okruhu od jiných podmínek. Nejstarší m. vznikla v Mesopotamii a Egyptě, a to z náboženských středisek, k nimž připojilo se i sídliště knížat a králů. Foinická m. byla však zprvu obchodními středisky (Řecko, Italie, Malá Asie, Sev. Afrika), a časem staly se z nich okupací okolí samostatné městské republiky a království. Stejně tak bylo u Etrusků a Latinů, jichž m. tvořila svazy, které však byly 550 př. Kr podrobeny Římem. Římané zřídili z nehrazených sídlišť municipie, z m. s dalekým okolím kolonie. Municipie přejaly statut podle římského, koloniím byl

Město Poznaň v r. 1618 (od severu).

ponechán statut vlastní. Starověká m. byla (s výjimkou Sparty) opevněná a tvořila vlastně pevnosti. Keltové a Slované znali sice uzavřená sídliska, nikoliv však m. Německá m. nastoupila místo římských kolonií, nová vznikla ze středisek obchod., náboženských (klášter, sídlo biskupa) neb strategických (v podhradí zámku knížete neb hradu, střežícího kraj). Okolo 1100 vymaňovala se m. z područí pánů, obdržela zřízení, své soudy, tržní práva a pod. Ve XII. stol. se opevňovala, čímž vznikl nový přívlastek m. Podle německého vzoru vznikala m. ve Vých. Evropě. Do XV. stol. tvořila m. stát ve státě, je i právně vyjadřován rozdíl mezi m. a venkovem, později byla jejich pravomoc okleštována. V XIX. stol. se dostává venkovu rovnoprávnosti proti m. — V Italii bylo zřízení m. velmi brzo vyvinuto, neboť se navazovalo na stará římská m., ve Francii byl vývoj podobný, ale zde království již velmi brzo zlomilo samostatnost m. Anglické m. navazovalo na keltské a římské sídliště. Původně byla moc m. veliká, Normany poněkud potlačena, ale od XV. stol. královskými privilegiemi opět rozmnožována. Podle druhu m. rozeznává se: Borough, City, County Borough, Municipal borough, Municipal Corporation. Anglické zřízení sloužilo za vzor britským koloniím a Severní Americe, německé pak Skandinavii, Rakousku, Čechám, Polsku, Rusku a jihovýchodní Evropě. — Stavba měst. Účelem s. m. je poskytnutí možností pro zdravý, účelný pobyt člověka k práci i k bydlení. Půdorysy nejstarších měst v Mesopotamii a Egyptě (Kahun) vykaz. pravoúhlé bloky domů. Řecká m. byla uměleckými díly, co se týče polohy, ulic, náměstí, hradů (akropolí), veřej. budov, vodovodů a sadů. Římské m. mělo typ vojenského tábora: čtvercovou, pravoúhlou polohu, čtyři brány, křížový půdorys ulic. Středověké m. vyvíjelo se okolo středu, který tvořil buď hrad neb chrám. Půdorys nebyl pravidelný, menší uličky byly úzké a křivolaké. V XVI. a XVII. stol. vznikl nový plán stavby m., a to příhodně ke zřetelům vojenským. Ulice byly pravoúhlé, půdorys čtvercový, neb vycházely paprskovitě od střediska. Moderní ideál m. jest možno uskutečniti jen tam, kde se staví zcela nové m. (Ankara, Canberra), jinde se musí spokojiti jen adaptací. Střed stává se převážně m. obchodním, předměstí, která mají možnost rozšíření, místem pro obydlí. Přestavba města na typ moderní je odvislá od polohy zeměpisné, geologické povahy místa, dějinného vývoje, pohybu ob. a jeho sociálního seskupení. Nejdůležitější otázky zastavovací politiky jsou: 1. Veřejná doprava, při které se vyžaduje rychlost a bezpečnost. 2. Rozdělení ploch pro práci a bydlení, které musí ležeti blízko, ale tak, aby čtvrť tovární nerušila zdravé a pohodlné bydlení. S tím souvisí i otázka zahradních m., praktikovaná v Anglii. Střed zabírá obchod, předměstí průmysl, kdežto obytné čtvrti leží daleko za obvodem m. uprostřed zahrad a lesů. V plánu zahradního m. hraje neobyčejnou úlohu možnost rychlé a levné dopravy. 3. Plocha pro osvěžení. Tento požadavek stal se akutním v nejnovější době, kdy způsob městského života ohrožoval hygienu a zdraví. Po-

stupuje se podle měřítka: Na každou hlavu městského obyvatele má v městském obvodu připadnouti:

Hřišť	2.4 m²
Sportovních hřišť	1.6 „
Alejí	0.5 „
Sadů	2.0 „
Lesa	13.0 „
Úhrnem plochy	19.5 m²

Idee stavby moderního m. dobře vyjadřuje plán Le Corbusiera. Město je stavěno do kruhu, jehož střed tvoří hl. nádraží. Hl. třídy se rozbíhají paprskovitě a tvoří 8 výsečí. Uprostřed je čtvrt obchodní a za ní čtvrt řemeslnická, na západě čtvrti činžovních domů, na východě čtvrt průmyslová. Celek je obklopen předměstími v zahradách. Třídy jsou velmi široké se stromořadími, rovněž i uprostřed m. jest dosti místa dopřáno sadům. Okolo m. vede rychlodráha, pouliční dráhy vedou ze středu ku předměstím, za kterými se rozkládají vilové čtvrti.

Město Albrechtice (Olbersdorf-Stadt), m. ve Slez., okr. Krnov, 2468 ob.

Město Frývaldov (Freiwaldau-Stadt), okr. m. ve Slez., 4905 ob.

Město Javorník (Jauernig-Stadt), m. ve Slez., soud. okr. Javorník, pol. okr. Frývaldov, 2027 ob.

Město Kynžvart (Königswart-Stadt), m. v Č., okr. Mar. Lázně, 1673 ob. Želez. a alkal. kyselka, zámek Metternichův.

Město Libavá (Stadt-Liebau), m. na Mor., okr. Mor. Beroun, 2237 ob.

Město Litrbachy (Lauterbach-Stadt), m. v Č,. okr. Loket, 1278 ob.

Město Teplá (Tepl-Stadt), okr. m. v Č., 2597 ob.

Město Touškov (Tuschkau-Stadt), m. v Č., okr. Stříbro, 1472 ob.

Město Žďár, m. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 3464 ob. (3437 čs.).

Mestre, m. v Italii, poslední železniční stanice na pevnině před mostem (3·5 km dl.) přes laguny do Benátek. 17.000 ob. Letovisko Benátčanů.

Městská Habrová, os. v Č., okr. Rychnov n. Kněžnou, 561 čs. ob.

Městské právo, 1. právo krále povýšiti obec na město, jež spočívalo zcela v jeho libovůli a neřídilo se téměř žádnými pravidly; 2. souhrn výsad městského obyvatelstva, jež se získávaly buď pouhým bydlením ve městě n. přijetím za městského občana. Privilegia a různé výhody byly udělovány různým městům porůznu a zcela nahodile a tím se stalo, že se vytvořily různé skupiny měst s urč. samostatností a privilegii a se samostatným městským soudnictvím. Města menší se řídila podle vzoru měst velikých, zvl. však podle nich upravovala své právní poměry. Tak se na př. na sklonku středověku a na začátku novověku uplatnil systém práva frankfurtského, magdeburského a pražského.

Městský, pseud. J. A. Urbánka.

Městys, obec menší města, ale větší než ves; měl právo konání výr. trhů.

Městys Bílá Voda (Weisswasser Markt), m. ve Slezsku, okr. Frývaldov, 457 ob.

Městys Blížkovice, m. na Mor., okr. Mor. Budějovice, 577 čs. obyvatel.

Městys Hanšpach (Hainspach Markt), ms. v Č., okr. Šluknov, 507 obyvatel.

Městys Staňkov, ms. v Č., okr. Horšovský Týn, 1528 ob. (1459 čs.).

Městys Železná Ruda (Eisenstein Markt), ms. v Č., okr. Klatovy, 2919 ob.

Městys Žireč (Schurz Markt), ms. v Č., okr. Dvůr Král. n. Lab., 410 obyvatel.

Meszáros Lázar (1796—1858), maď. min. voj.; účastnil se Napoléonských válek, od 1848 min. války, bojoval zprvu proti Srbům, pak se postavil po bok revol., vytvořil maďar. revol. arm., byl však u Košic poražen, 1849 byl náčelníkem štábu Dąbińského. Po porážce u Világoše utekl do ciziny a zemřel v Anglii.

Meščerjakov Nikol. Leonidovič (* 1865), rus. revoluc., šéfredaktor Malé sovětské encyklopedie a Velké sovětské encyklopedie od r. 1927.

Meščerjakové (Meščerové), tatarský národ v ruské gub. Pensa, Rjazaň. Uljanovsk a v Baškiriji, asi 80.000 hlav.

Meščerskij Vladimír Petrovič (1839—1914), ruský kníže, vlivný novinář a spisovatel; od r. 1872 vydával Graždanina a přispíval do řady denních listů.

Měšek, ↘ Mieszko.

Mešhed, hl. m. perské prov. Chorásán, asi 65.000 ob., nejdůležitější poutní město v sev. Persii.

Měšice, ob. v Č., okr. Brandýs n. Lab., 468 čs. obyvatel.

Měšice, ob. v Č., okr. Tábor, 1470 čs. ob.

Mešita, arab. mesdžid, moslemínský chrám, modlitebna, obvykle s vysokou štíhlou věží (minaret), z níž mohamed. kněz (imam) volá věřící k modlitbě.

Meško Ksaver (* 1874), slovinský spis. a kněz v Korutanech, vynik. pracovník národní a representant slovinské moderny lit. Některé jeho práce přeloženy do češtiny.

Mešní kniha, ↘ missál.

Měšťák, pův. obyvatel města, později v soc. kruzích název kapitalisty.

Měšťanské sbory ozbrojené, zřizovány v různých dobách jako vojska městská, z měšťanů, povinných brániti svoje města; tak možno husitská vojska, pražské

a táborské, považovati za takové m. o. s. proti voj. polním. V dobách, kdy stálá státní voj. nabyla převahy, upadá význam municipálních vojsk a udržují se spíše jako policejní sbory k podpoře orgánů veř. pořádku (garde municipale a j.). U nás byli za dob před válkou granátníci, ostrostřelci, měšťanská pěchota a měšťanská jízda, uniformované a vyzbrojené po způsobu vojska; tvořily však hl. čestné stráže a průvody při slavnostních příležitostech. Po převratu změnily jméno na Stráž svobody, pak Pluky miliční; nyní slují Ozbrojené jednoty. Mají staré výsady, které bývají zachovávány.

Měšťanské školy, vyšší stupeň národních škol. Do nich jsou povinny choditi děti, bydlící v místě této školy, když úspěšně odbyly pět školních roků školy obecné. Povinnost tato končí dokonaným osmým školním rokem. V době poválečné navštěvují m. školy dobrovolně i děti ze vzdálenějších osad, aby nabyly vyššího vzdělání. Aby i tyto osady byly nuceny přispívati na m. školy, užívajíce jejich dobrodiní, mají býti zřízeny širší obvody, újezdy, vzdálené 5 km od sídla m. škol. Pro děti újezdu bude pak m. škola školou povinnou. Tím se opětně povznese úroveň všeobecného vzdělání. Školy tyto se vyvinuly ze škol hlavních, zřizovaných ve městech od časů Marie Terezie. R. 1849 byly jejich čtvrté třídy rozšířeny na dva neb tři ročníky, z nichž vznikly nesamostatné nižší reálky (čili podreálky). Novými zákony z r. 1869 přeměněny tyto na trojtřídní školy měšťanské, jež zakládány od r. 1871. Smutně proslulá školská novela z r. 1883 m. šk. neublížila, ale vymezila určitě jejich úkol. Měly poskytovati vyššího vzdělání než škola obecná, hledíc zvláště k potřebám průmyslovým a rolnickým, jednak býti přípravou k ústavům učitelským a takovým školám odborným, které nepožadují vzdělání středoškolského. Osnovy m. školy byly několikráte měněny, ale vždy zachovaly praktický ráz školy, která poskytovala uceleného vzdělání mládeži, jež vstupovala většinou ze škol přímo do praktického života. Zástupci kruhů průmyslových i obchodních měli přímý vliv na sjednání podrobných osnov té které m. školy, takže se mohly tyto školy přizpůsobiti ve vyučování poměrům svého okolí. Aby pak bezpečněji mohla škola vyhověti zvýšeným požadavkům učebním, zavedena na nich jako na školách středních soustava odborných učitelů. Min. nařízením předepsány zprvu dvě, později tři skupiny předmětů. Učitelé prokazují způsobilost vyučovati zvolené skupině zvláštní zkouškou. Hlásí se k ní nejméně po tříletém úspěšném působení na obecných školách. Vzdělávají se buď soukromě neb v kursech veřejných i soukromých. Zákonem dávno slibované universitní kursy pro učitele m. škol vybudovalo si učitelstvo svépomocně samo teprve po převratu při svých školách vysokého učení pedag. v Praze a v Brně. Je jisto, že hned v počátcích dostalo se m. šk. učitelstva vzdělaného. Působili a působí na nich i učitelé se vzděláním akademickým. Proto se absolventi těchto škol dobře uplatnili v praktickém životě. R. 1903 bylo dovoleno zřizovati při m. škole nepovinné speciální roční kursy (čtvrté třídy), když se obce neb jiní činitelé zaručili, že je budou vydržovati. Tím mělo býti vyhověno snaze, aby se m. škola přiblížila nižší střední škole. Po válce i v širokých lidových kruzích vznikla touha po vyšším vzdělání, proto nastala i měšť. škole doba rozkvětu, bohužel jen vnějšího. V době, kdy zakladatelská horečka hnala jedince, společnosti i vládu k novým podnikům, vyrostly m. školy i v četných venkovských městečkách, jimž hospodářské poměry nedovolily učiliště toto řádně vybudovati. Učitelstvu m. školy byly po převratu platy upraveny tak, aby se mohlo plně oddati těžké práci a splniti úkol vyšší lidové školy Brzy však byly platy jejich tak zmenšeny, že jen nepatrně převyšovaly požitky učitelů škol obecných. Nastal nedostatek zkoušeného učitelstva pro měšť. školy. Proto min. školství snížilo i zkušebné požadavky a zkoušku dovolilo vykonati ve dvou obdobích. Nezkoušených osob působilo r. 1929 na měšť. šk. celé republiky 2231 z celkového počtu 9558. Všech měšť. škol bylo v témže roce 1818, žactva pak do všech měšť. škol chodilo 208.683. Čtvrtých tříd (speciálních kursů) bylo 743 s 20.462 žáky. V Čechách bylo téhož roku 1072 měšť. škol s 5115 literními učiteli a 116.225 žáky. Čtvrtých tříd bylo v Čechách 421 s 11.237 žáky. Neblahý dualismus, který v Rakousku vznikl zřízením dvou druhů škol pro mládež 10—14letou, byl odůvodňován potřebou dvojího vzdělání: praktického v měšť. škole a teoretického ve střední škole. Byl to omyl. Proto dnešní pedagogové volají po škole jednotné, rozrůzněné nejen podle výše ale i podle způsobu nadání. Takovýmto jednotným diferencovaným školám druhého stupně říkají Komenia. Ministerstvo školství povolilo tři takové školy v Praze a několik na venkově, aby byl vyzkoušen nejen systém, ale i nové metody výchovné a vyučovací.

Meštrovič Ivan (* 15. VIII. 1883 ve Vrpolji), chorv. sochař. Je prof. akad. umění v Záhřebě. Za mlada pásl stáda, potom studoval ve Vídni a v Paříži, též pobyl v Americe. Pro své sochy vybíral si motivy z jihoslov. národní epopeje, jež sdružil v monumentální pomník: Vidovdanský chrám. Za svět. války obrátil se k motivům náboženským, prostoupeným smyslem pro utrpení lidstva a touhou po harmonii světa. Vytvořil cyklus o Kristovi (1915—18), pomníky a mausolea. — Lit.: K. Strojnič, J. M. (1919), B. Lazarević, Tři jihoslov. nejvyšší hodnoty (1928), Esposizione di Roma, padiglione di Serbia (1911).

Mešuge (hebr.), v žid. hantýrce: potrhlý člověk.

Mět Tecelin Bosćan (Šebestián), (1759—1835), h.-luž. spis., rodák z Kukova v sas. H. Luž., duchovní cisterciáckého řádu, koperátor ve slavném luž. poutním místě Róžantě. Působil v těžké době na prahu XIX. stol., ale již za rozvíjejícího se hnutí obrozenského. Byl velmi pilným spis., o jehož díla se také Dobrovský živě zajímal. Vytiskl 1809 knihu křesť. katol. výkladů (Křesćanske katholicke rozwučenja) a téhož r. menší Katechismus, 1814 biblické dějiny (Stawizny Nowoho Zakonja), 1834 o úctě svatých (Česćenjo tych swjatych) a j. Mimo to vytiskl 1818 dvě luž. kázání, 1826 lat. oslavu luž. biskupa a mecenáše J. Loka, a 1823 překlad Tomáše Kempenského o následování Krista (Wot kročenja za Krestusom). Všechno je tištěno většinou soudobým zkaženým katol. pravopisem.

Meta (lat.), ve st. Římě cíl v cirku.

Meta, levý přítok Orinoka, 1110 km dl.

Meta... (řec., s, mezi, po, k tomu), vyjadřuje často přechod n. změnu; v chemii jistou sloučeninu, která je od stejnojmenných chemicky různá, neb zvl. postavení substituenta (Q aromatické sloučeniny).

Meta, intendancia jihoamer. rep. Kolumbie 83.038 km², asi 35.000 ob.; hl. m. Villavicencio (asi 5000 ob.).

Metà (it. mézzo), polovice, obchod à metà, na společný účet.

Metacentrum (z lat. meta, hranice a centrum, střed), zástředí, bod, ve kterém protíná osu plování vztlak, působící ve středu hmotném vytlačené kapaliny (u lodi). Aby mohla loď plouti v rovnováze, musejí v její přímé poloze těžisko vytlačené vody a těžiště lodi (gravitační těžisko) ležeti v kolmé střední ploše lodi. Nakloní-li se loď na stranu, posune se těžiště vytlačené vody ze střední plochy lodní do hlouběji ponořené části lodi. M. je potom průsečníkem kolmic těžiska vytlačené vody v přímé i nakloněné poloze. Dokum m. leží nad těžištěm lodi, jsou zde síly, snažící se pozvednouti opět nakloněnou loď, padnou-li oba body dohromady, je loď v indiferentní rovnováze. Posune-li se těžisko vytlačené vody na stranu z vody vynořenou, jest m. pod těžištěm lodní soustavy a loď se musí převrátit. Metacentrická výška, t. j. vzdálenost m. od těžiska lodi, je podmínkou proti převrácení.

Metacinnabarit, černý, v soustavě krychlové krystalisující sirník rtuťnatý (modifikace sirníku rtuťnatého, cinnabaritu); nachází se v Kalifornii a u Idrie s cinobrem.

Metafora (řec.), přenesení, výrazová forma, která klade místo obecného pojmu pojem jiný, s ním srovnatelný, neb ve vztahu s ním stojící. Obyčejně se klade pojem konkrétní, místo abstraktního. (Noc sklání se snivě na hradbu hor.) M. jest esteticky cennější než ostatní druhy básnického výrazu (přirovnání, personifikace, metonymie, Q), neboť působí zvýšenou mírou na fantasii.

Metafysika, věda o posledních, nejvyšších základech bytnosti. Jméno pochází odtud, že ve sbírce Aristotelových spisů jeho První filosofie, následovala po Fysice (meta fysika). Prakticky tvoří nejvyšší pojmy vnější bytnosti: příroda, duše, bůh obor metafysického zkoumání, a podle nich možno děliti m. na ontologii, kosmologii, racionální psychologii a teologii. M. myšlení může býti monistické, dualistické a pluralistické, podle toho, kolik základních podstat (jednu, dvě n. více) uznává za podklad všech dějů. Pokládá-li za podstatu věcí hmotu, vzniká materialismus, duší — idealismus neb spiritualismus. Dualismus učí, že jsou dvě rovnocenné podstaty hmota a duch, kdežto filosofie identity směšuje oba tyto prvky v jednotu. Podle poměru k pojmu boha může vniknouti v m. ateismus, deismus, teismus a panteismus.

Metagenese (řec.), v biologii střídání pohlavního a nepohlavního rozmnožování, hl. u polypů, medus, z rostlin u mechů, kapradin.

Metachlamydeae (srostloplátečné), v Englerově rostlinné soustavě ony dvouděložné rostliny, jichž květy mají dvojí okvětí, kalich a korunu a jichž korunní lístky bývají trubkovitě srostlé (odtud i Sympetalae).

Metachloral, tvoří se z chloralu polymerisací nebo působením chloridu hlinitého v podobě bílé porculánové hmoty ve vodě, alkoholu a etheru nerozpustné. Destilací přechází zpět v obyčejný chloral. Slouží hlavně v lékařství.

Metachromová barviva, mořidla vyžadující azobarviva, jichž za přidání metachromového mořidla (směs chromanu draselného a síranu amonného) používá se k barvení vlny, na př. metachromová hněď B, azo-fenylendiamin kyseliny pikraminové.

Metakřemičitan hořečnatý, ☞ Eustatit.

Metaldehyd $(CH_3 . CHO)_3$, polymerisační produkt acetaldehydu. Vzniká z aldehydu polymerisací podobně jako paraldehyd, ale při teplotách pod 0° C. Přichází v podobě bezbarvých, ve vodě nerozpustných krystalků, sublimujících nad 112° C. Samovolně po delší době, rychleji zahříváním přechází v acetaldehyd a paraldehyd. Nejeví vlastnosti aldehydů (neredukuje amoniakální roztok stříbra). Slouží v lékařství jako uspavadlo (hypnotikum) a k utišování bolestí.

Metaliky (franc. metalliques); doslovně kovové peníze, ve skutečnosti státní úpisy a cenné papíry, které se musily proplatiti jen v kovových penězích, obyč. ve stříbře nebo ve zlatě. Byly po prvé vydány za franc. revoluce direktoriem 1797, později byla to obvyklá forma stát. výpůjčky v Rak., v Uhrách a v Rus. pod názvem zlatá renta.

Metalismus, národohosp. teorie, podle níž kov při směně peněz má hl. úlohu jako podklad.

Metalnikov Sergěj (* 1871), ruský biolog, nyní v pařížském ústavu Pasteurově. Sp.: Immoralité et rajeunissement dans la biologie moderne (1924).

Metalografie (řec.), nauka o vnitřní stavbě (struktuře) kovů a slitin a její souvislosti s vlastnostmi kovů. Její metody se zakládají na tom, že kovy jsou krystalické: zkoumání pouhým okem, většinou mikroskopem, roentgenovými paprsky a pozorování pochodů při tavení a hlavně při tuhnutí (thermická analyse). Pro mikroskopické pozorování se zhotovují výbrusy, na kterých se nám objevují kontury krystalů. Někdy se povrch nejdříve naleptá, poněvadž se světlo od vzniklých prohlubenin různě odráží. Někdy se získávají ohříváním na vzduchu nebo v jiných plynech, po př. kyselinami různá zabarvení (nabíhání kovů). M. je důležitým odvětvím nauky o materiálu, seznamuje nás se strukturou železa, specielních ocelí a různých slitin, o jich čistotě a umožňuje nám nové poznatky hutnických pochodů.

Metalochromie, barvení kovů, změna povrchové barvy kovu nebo slitiny cestou chemickou, jejíž účelem je zlepšení vzhledu, seslabení lesku nebo zvýšení stálosti na vzduchu. Kovové předměty nejdříve se dekapirují a zbaví tuku. Oxydace používá se při náletu a brunirování železa a ocele. Na stříbře způsobuje se šedý povlak sirníku stříbrného (oxydované, galvanisované stříbro) působením silně zředěného roztoku sirníku amonného nebo sirných jater, opláchnutím, vysušením a opatrným vyleštěním. Lze též na stříbře způsobiti povlak chloridu stříbrného a tento pak redukovati na kovové stříbro, které zůstane na povrchu v podobě šedohnědého povlaku. Cín ponořuje se do okyseleného roztoku chloridu antimonitého kyselinou solnou a povrch kovu se pak tře, aby původně černá barva změnila se v temnošedou. Bronzování litiny provádí se tím způsobem, že její povrch se pečlivě vyčistí a pak opatří jemným povlakem rostlinného oleje, načež se zahřívá na teplotu, při které nemastný povrch litiny dostává modrý nálet. Cín a jeho slitiny natírají se lehce roztokem 1 dílu síranu měďnatého a 1 dílu síranu železnatého ve 20 dílech vody, po vyschnutí 1 dílu uhličitanu měďnatého ve 4 dílech octa, vysuší se a vyčistí kartáčem. Pamětní mince vaří se ve zředěném roztoku 2 dílů uhličitanu měďnatého a 1 dílu amonného v octě. T. zv. hnědý bronz na mědi n. jejích slitinách je povlak kysličníků n. sirníku. Používá se na př. lázní, které v 1 l vody obsahují buď 100 g chlorečňanu sodného, 100 kg dusičňanu amonného a 1 g dusičňanu měďnatého, anebo 6 g sirníku draselného a 20 g chloridu amonného. K témuž účelu používá se též Schlippeho soli. Šedá barva vzniká působením kyselinou solnou okyseleného roztoku chloridu arsenitého nebo antimonitého, do nichž může se přidati ještě chlorid železitý. Černé barvy dociluje se na mědi a na jejích slitinách vroucím 10 nebo 5proc. roztokem hydroxydu sodného, obsahujícího 1 proc. persíranu draselného; na mosazi též nasyceným roztokem zásaditého uhličitanu měďnatého v amoniaku. Ocelová modř dociluje se na mědi 90° horkou čerstvě připravenou směsí 15 g olověného cukru v 250 cm^3 vody a 50 g sirnatanu sodného v 500 cm^3 vody. Při 70° způsobuje tentýž roztok na mosazi a tombaku nejdříve zlatovou žluť (nepravé či francouzské pozlacování), později fialové, modré a načervenalé nebo namodralé šedé zabarvení. Ve vroucím roztoku 1 dílu dávivého kamene a 1 dílu vinného kamene ve 30 dílech vody a 3—4 dílech kyseliny solné potahuje se mosaz nádhernými trvalými lesklými barvami; nejdříve objevuje se barva zlatová, pak měděná, krásná fialová, nakonec ocelově šedá. Umělá patina připravuje se na mědi a bronzu opakovaným natíráním roztokem vinného kamene v octě, při čemž po

každém natření předmět vysuší se v kysličníku uhličitém, nebo činěním předmětu anodou v roztoku uhličitanu vápenatého nebo hořečnatého. Zink barví se černohnědě natíráním roztokem síranu měďnatého, černě roztokem 100 g chloridu antimonitého v 1 kg vinného octa obsahujícího 50 g solné kyseliny nebo pomocí elektrického proudu ()alvanochromie), galvanické barvení) v horké lázni, v níž předmět je kathodou a anoda je z niklu. Téže lázně, jejíž působení v podstatě spočívá v tvoření se sirníku nikelnatého a zinečnatého, lze použíti též pro mosaz, železo, hliník atd. Irisujícího povlaku lze dociliti na postříbřené nebo pozlacené mědi nebo mosazi, též na poniklovaném železe, učiní-li se anodou v roztoku kysličníku olovičitého v draselném louhu, v němž kathodu je drát, jehož vzdálenost od anody se mění. Na kathodě vzniknou pak kruhy vyloučeného kysličníku olovičitého, jichž tloušťka klesá se vzrůstajíc. poloměrem a vykazují interferenční barvy. Povlaky na různ. kovech stanou se temnějšími, dá-li se do roztoku olověné soli něco uhličitanu manganatého. Roztok, obsahující 1 proc. molybdenanu amonného a 1—2 proc. dusičnanu amonného, způsobuje na kathodě ze železa nebo ocele před rezavěním chránící povlak kysličníku molybdenitého.

Metaloidy (nekovy), od kovů, mezi nimiž a nekovy není náhlého přechodu, liší se obecně tím, že nemají n. mají pouze nedokonalý kovový lesk, teplo a elektřinu vodí špatně (elektřinu vodí pouze roztoky jejich sloučenin s kovy jako vodiči druhého řádu), zvl. však tím, že se nabíjejí elektronegativně (☞ prvky) a že jejich molekuly (kromě vzácných plynů, démantové modifikace uhlíku a kovové modifikace křemíku) skládají se ze 2, 4, 6 nebo 8 atomů. Metaloidy jsou za obyčejné teploty plynné, kapalné nebo pevné, jejich spec. váha je malá (nejtěžší z nich je jod o spec. v. 4·66 při 17°); pevné dají se roztaviti, tyto a kapalné metaloidy dají se většinou vypařiti. Jejich sloučeniny s kyslíkem s vodou neposkytují nikdy zásad, nýbrž většinou kyseliny, jejich sloučeniny s vodíkem jsou většinou plyny (uhlovodíky jsou též kapalné a pevné).

Metalorganické sloučeniny, ☞ organometally.

Metaloskopie (z řec.), 1. mikroskopické zkoumání kovů čistých a jich slitin na čistě hlazené ploše, pak leptané, čímž vznikají obrazce, sloužící k vědeckému studiu zvl. pro metalografii. — 2. Léčení elektrickým proudem dotekem kovových pasů, řetězů a p. nošených na lidském těle.

Metalotherapie (řec.), léčebná metoda, tkví v tom, že se kladou na kůži ochromených n. i jinak onemocnělých míst na těle kousky kovů (zlaté, železné a j. plotěnky). Působí tu hl. sugesce.

Metalurgie, hutnictví. M. se rozděluje na pyrometalurgii, kt. jedná o dobývání kovů z rud suchou cestou (tavením), hydrometalurgii, která popisuje mokrý způsob dobývání. Elektrometalurgie zabývá se elektrickým způsobem výroby kovů z rud.

Metamorfosa čili proměna, hojný zjev v přírodě, spočívá v tom, že se během vývoje mění živočišný tvar. U vyšších zvířat, ba i u člověka, vývoj tvaru těla neděje se přímočárně, ale proměna děje se skrytě ve stavu embryonálním, kdežto u nižších zvířat bývá až nápadná v tak zvaném stavu larválním. Larva liší se jak tvarem, tak i způsobem života od vyspělého jedince. Ze žabího vajíčka se líhne pulec, opatřený ocasem, žabrami a žijící ve vodě. Dospělá žába má končetiny, nemá ocasu, dýchá plicemi a může žíti i na suchu. Z vajíčka hmyzu líhne se larva (nymfa), která se tvarem těla dospělému nepodobá, několikráte se svléká a teprve po době klidu v kukle dospívá. U hmyzu a některých korýšů vyskytuje se i hypermetamorfosa, to jest složitá proměna, ve které larva přechází postupně do několika od sebe odchylných tvarů. Rozmanitá a často velmi složitá m. bývá u červů, ostnokožců a láčkovců. U rostlin nastává někdy m. orgánů, jevící se v přeměně funkce jednotlivého rostlinného ústrojí. List hrachu se mění v úponku, list vodní rostliny (Salvinie) nabývá tvaru kořene a přejímá i jeho funkci, tedy m. tvaru i působnosti.

Vysvětlení k příloze ve sv. XII. a XIII.

1. a) Larva mořského žaludu (Balanus) 50krát zvětšená.
1. b) Mořský žalud Balanus dospělý. V přirozené velikosti.
2. a) Larva rhizocefala Peltogaster volně žijící. 50krát zvětšená.
2. b) Korýš Peltogaster po metamorfose, cizopasící na raku poustevnickém (Eupagurus bernhardus). V přiroz. velikosti.
3. a) Mladý rejnok (Rhombus), 8krát zvětšený.
3. b) Mladý rejnok po změně polohy očí, 4krát zvětšený.
3. c) Mladý rejnok po dokončení metamorfosy, 3krát zvětšený.
4. a) Larva lilijice (Antedon rosacea) ve stadiu tak zvaném pentacrinovém, volně žijící, 25krát zvětšená.

4. b) Lilijice růžová (Antedon rosacea) dospělá. V poloviční přir. velikosti.

Metamorfosa hornin, změny (deformace), jimiž prošla hornina od svého vzniku, na př. působením vzduchu, vody a kysličníku uhličitého při větrání, ztuhnutí hliněného bahna na břidličnou hlínu a hlinitou břidlici, změna organických látek v rašelinu, uhlí atd., ocelku v hnědel a pod. Tato m., při které velkou úlohu hrají voda a vodné roztoky, jako m. hydatogenní rozlišuje se od m. atmogenní a pyrogenní. Při m. atmogenní působí zvláště sopečné plyny a páry (pneumatolysa, ☞ nerosty), též prameny; tak trachyty působením v sopečných pramenech obsažené kyseliny siřičité mění se v kamence, vápenec v sádru; temná láva ztrácí barvu a mění se v bílou, zemitou hmotu. Pyrogenní m. projevuje se zvláště u hornin, které podlehly spečení, natavení, zeskelnění (zuhelnění), překrystalování atd., tedy změně struktury (kontaktní m.). Tak u vyvřelin (na př. čediče) projevuje se hlavně přetavení (kaustická m.), naproti tomu u plutonických hornin složité přeměny (kontaktní horniny), které nutno vykládati předpokladem, že magma těchto hornin obsahovalo vodné roztoky, kt. pronikly do sousedních hornin a vyvolaly v nich dalekosáhlé přeměny (hydatotermická m.). Tak vápenec často v širokém okolí vyvřelin, v t. zv. kontaktním dvorci bývá přeměněn v mramor, který obsahuje křemičitany vápenaté jako granát, vesuvian, wollastonit atd., též křemičitany hořečnaté, spinelly, korund, krátce t. zv. kontaktní nerosty; tak triasové vápence u Predazza nacházejí se v kontaktu se syenitem, silurové vápence u Osla se žulou atd. Ve Vogesách přechází hlinitá břidlice až v 1000 m širokém kontaktním dvorci znenáhla v sukovitou a skvrnitou břidlici, sukovitou břidlici a nezvrstvené skály; zcela podobné zjevy lze pozorovati na žulovém kontaktu v Harcu, v Sasku a j. (☞ cornubiamit atd.). Jenom někdy je patrný přístup kyseliny křemičité, borité, fluoru atd., což se projevuje zvláště vyloučením křemene a turmalinu. Jinak vypadá kontaktní m. hlinitých břidlic na diabasu, kde v kontaktních dvorcích objevují se sodíkem bohaté kontaktní horniny (rohové břidlice, spilosity, desmosity, adinoly atd.). Vedle přeměn v sousedních horninách (exomorfní m.) nastává často též strukturní, řídčeji látková přeměna vyvřelin na kontaktních místech (endomorfní m.). Kde na horniny působí tlak se strany, podléhají často mechanické přeměně (částečně spojené s přeměnou látkovou), na př. vrásnění, zlomům, rozmělnění, rozmačkání. Kromě této rupturelní přeměny rozeznává se ještě přeměna plastická, při které zpravidla trhliny a zlomy ustupují do té míry do pozadí, že, ač neprávem, nazývá se bezezlomovým vrásněním. V Alpách setkáváme se s mnohými měkkými (hlína, slín, břidlice) i křehkými (rula, vápenec, křemenná břidlice) tak silně zvrásněnými a do sebe vlisovanými, že musíme míti za to, že kdysi nacházely se v tvářlivém stavu (☞ též geologické útvary a vznik pohoří). Kde kolmo na směr tlaku vytvořila se zřejmá štěpnost nebo tlakové břidličnění, jehož skluz shoduje se se skluzem vrstvení, vzniká transversální či nepravé břidličnění, které původní vrstvení protíná a často tak dokonale pozměňuje, že dá se poznati pouze podle nestejně zbarvených pásů. Při současném zachování původního vrstvení, které protíná vrstvení transversální, vzniká stébelnatá štěpnost horniny. S vrstvením a břidličněním vrstev souvisí zkroucení, protažení a protržení v nich uzavřených zkamenělin a valounů atd., jakož i krystalické břidlice, jichž skutečnou povahu lze pak poznati podle uzavřenin deformovaných organismů (belemnitů ve vnitřním Švýcarsku, trilobitů na poloostrově Bergen v Norsku). Též t. zv. tahová struktura, t. j. stébelnatě břidličnatá, dřevu podobná struktura je charakteristická pro četné horniny v Alpách, na př. t. zv. velehorskému vápenci, různým rulám a j. Vyskytují se rovněž malé, na směr tahu kolmé trhliny v horninách, které mohou býti vyplněny druhotně vzniklými nerosty (křemen, kazivec). Rovněž stylolity a t. zv. tlakové sutury (☞ styloiity) jsou tlakovými zjevy. Skutečnost, že silně porušené vrstvy v místech značného ohybu podlehly strukturní přeměně nebo jsou složeny z hmoty, která ve srovnání s jinými místy téže vrstvy je mnohem více krystalická nebo břidličnatá, vedla k rozlišování tektonické nebo dislokační m., která, jelikož objevuje se ve vrstvách nebo pásech, nazývá se též regionální či všeobecnou m. S touto m. souběžně probíhá mechanická přeměna hornin, dá se však dokázati pouze tam, kde, jako u Wippry v Harcu, lze dokázati skutečnou přeměnu normálních hornin (hlinitá břidlice, čedič hlinný, diabas atd.) v horniny pozměněné (fyllity, sericitové břidlice, sericitové ruly, amfibolity atd.), anebo kde v krystalických břidlicích nacházejí se ještě zřetelné organismy. Zvláště krystalické břidlice pokládají se částečně za

dislokační, (dynamo-)metamorfosou přeměněné sedimenty a tlakem zbřidličněné vyvřeliny. Kdež však mocné krystalické břidlice rozprostírají se na velké ploše, hledají někteří příčinu toho v plutonismu, t. j. v působení vnitřního tepla nebo sopečné činnosti (plutonická m.), jiní v hydrochemických procesech (hydatogenní, hydrochemická m.), zase jiní přidržují se teorie diagenese (⇘) nebo injekce (⇘).

Metánov, o. v Č., okr. Kamenice nad Lipou, 392 č. ob.

Metapán, m. ve středoamer. rep. Salvador, asi 1900 ob.

Metapontum (lat.), ve starov. město v zál. tarentském, po vítězství Římanů nad Hannibalem zaniklo.

Metapolitika, teorie politiky, čistě filosofická státověda, která nevychází z určitého státního útvaru nebo se na žádný nevztahuje.

Metapsychika, zkoumání t. zv. jevů okultních, pokud se dají převésti na psychické síly a pochody, kterých však normální člověk není si vědom. Zkoumá tudíž m. metapsychické, metabiologické a metafysikální jevy, které se stávajícím vědeckým metodám vymykají. Do první skupiny patří automatické psaní a mluvení, obsahy přímého písma a hlasu, telepatie, jasnozření, psychometrie, proroctví. Do metabiologie patří materialisace, do třetí skupiny fysiologická část přímého písma a hlasu (spiritismus), přenášení předmětů, telekinese, levitace, elevace, jevy tepelné a světelné. Osoby, na kterých možno pozorovati m. schopnosti, jsou velmi řídké. V jejich schopnostech spočívá také jádro magie a tím i také náboženství a jejich kněžstva, které se v tomto oboru cvičilo a své tajemství střežilo. Studiem m. se zabývá mnoho vážných vědeckých společností, vzniklých téměř ve všech státech. Vzorem jim byla londýnská Society for Psychical Research (1882).

Metapsychologie, zkoumání jevů t. zv. okkultních, pokud mohou býti převedeny na jevy duševní. M. pozoruje jevy metapsychické, metabiologické a metafysikální. K prvním se počítají: automatické mluvení a psaní, telepatie, jasnovidectví, psychometrie, věštectví; k druhým: materialisace, ke třetím: telekinese, levitace, elevace, jevy světelné a tepelné. Osoby, na kterých možno poznati m. fenomény, jsou velmi řídké. Na těchto jevech spočívá magie, divotvorné vlastnosti kněžstva a magů, kteří se v nich neustále cvičí V poslední době vznikají podle vzoru londýnské Society for Psychical Research četné společnosti pro studium m. (u nás Spol. pro m., Universalia a j.).

Metař, pseud. J. Noska.

Metasomatické (z řec.) nazývají se ony pseudomorfosy, při nichž nastala výměna chemických součástek.

Metastabilní stav, označení pro explosivní var, přesycení par a p., kdy nějakou příčinou, porušující nejistou rovnováhu, může nastati přechod do pevného stavu.

Metastase (z řec.), přemístění, přenesení, v lékařství postup, při kterém jisté chorobné látky se dostanou do krve, usadí se pak v jiných částech těla a dále se vyvíjejí. V řečnictví obrat, přenášející vinu nebo odpovědnost na někoho jiného.

Metastasio (vlastně Trapassi) Pietro (1698—1782), ital. básník, známý svými melodramaty: Didone, Olimpiade, Clemenza di Tito, Temistocle, Attilio Regola.

Metaxas Andreas, hrabě (1786—1860), řecký státník a boj. za svobodu, porazil Turky v Elidě, zast. řecké zál. na kongrese Veronském, vyslancem v Madridu a Lisabonu; pozd. min. války a min. předseda.

Metaxas Konstantin, hrabě (1793—1870), boj. za řeckou svobodu, člen stát. rady. obhájce Missolunghi.

Metaxit, nerost, příbuzný chrysotilu, jemně různovláknitého složení.

Metazoa (řec.), živočichové vícebuněční na rozdíl od Protozoa (prvoci), jednobuněčných.

Metelák Alois (* 1897), č. architekt. žák Plečnikův, řed. sklářské školy v Železném Brodě.

Metelka Jindřich, PhDr. (1854—1921), býv. místopředseda zem. škol. rady a předs. ÚMŠ.; vynikl jako vědec v oboru zeměp., zvl. v kartografii. Vyd. nově Kozenův atlas pro čes. stř. školy, založil Čes. společ. zeměpis., byl redaktorem Sborníku zeměpis. a Velikého zeměpis. atlasu Ottova. Byl také poslancem na zem. sněmu a říš. radě. Jako škol. odbor. organisoval menšin. školství. Sp.: O Komenského mapě Evropy, O kronice Václava Hájka z Libočan, Statistika mocnářství Rakouského pro školy.

Metelko Franc (1789—1860), slovinský filolog, katecheta v Lublani. Všímal si také č. poměrů a vydal spis o Dobrovském.

Metellus, rod. jm. řím. pleb. rodu Caeciliů: 1. Lucius Caecilius, konsul, porazil 250 př. Kr. Hasdrubala u Panormos na Sicilii. 2. Quintus Macedonicus, vedl r. 142 ve Špan. vít. válku. 3. Quintus Numidicus († 91 př. Kr.), konsul v prov.

Numidii, válčil vítězně a triumfoval v Římě. 4. Quintus Creticus, konsul, 67 př. Kr., podmanil Krétu. 5. Quintus Celer, nepř. Pompejův a Caesarův, otráven svou manželkou 59 př. Kr.; 6. Quintus Pius Scipio, tchán Pompejův, pomohl Ciceronovi odhaliti spiknutí Catilinovo, jako Caesarův nepřítel uprchl do Afriky, kde byl u Thapsos r. 46 př. Kr. Caesarem přemožen a usmrtil se.

Metempsychosa (z řec.), víra ve stěhování duší.

Meteor (řec.), ⁓ Meteory.

Meteorismus (řec. tympanites), plynatost břišní ochabnutím střevních svalů nebo nahromaděním plynů ve střevech a žaludku, nebo vniknutím vzduchu do prázdné dutiny břišní.

Meteority (aerolithy, uranolithy, povětroně), menší či větší, žel. nebo kamenné hmoty, které za silného hřmění a ohnivé záře dopadají k zemi; při letu atmosférou rozžhaví se tak, že i explodují. Součástky jejich jsou hl. železo, nikl, tuha a j.; dělí se podle složení na holosiderity (žel. m.), asiderity, sporadosiderity (kamen. m.) a mesosiderity. Jsou též skelné m., na př. vltavín (moldavit), marekanit a lektity z Bornea a Australie. Je známo asi 1000 pádů m., ze kterých jen asi 12 bylo žel. m., na př. 1751 Hrašiny u Záhřebu a 1845 u Broumova, ostatní jsou skoro vesměs křemičitany. Nejv. pozorovaný kam. m. z Long Islandu váží asi 550 kg. Mnohem těžší jsou četné žel. m. na př. u Ránchito s 50.000 kg, v Brasilii a v Peru s 8 — 15.000 kg; v červenci 1908 v sib. gub. Jenisejské spadlý m. odhaduje se na více než 800.000 t (kamení, železo, nikl, platina), zaryl se 170 m hluboko do země, nebyl ještě docela prozkoumán. Českosl. m. je známo celkem 22, z nichž 12 kamenných, 1 mesosiderit a 9 žel. M. se objevují s kosmickou rychlostí (30 km i více za vteřinu), odporem vzduchu pozbývají vlastní rychlosti a padají k zemi; při dopadu vzniká v zemi otvor jako po vystřeleném granátu (m. krater v Arizoně USA.). V nár. museu čsl. v Praze jsou četné ukázky čsl. m. ve sbírkách mineralogických

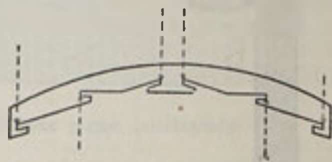
Meteorograf (ř.), přístroj, který samočinně zaznamenává různé povětrn. úkazy, na př. thermobarograf pro teplotu a tlak vzduchu.

Meteorologická optika, nauka o op. úkazech, o barvě a světle oblohy, o lomu paprsků, o denním jasnu a soumraku, o kruzích okolo slunce a měsíce a o duze.

Meteorologická organisace mezinárodní sestává z konference ředitelů, z mezin. meteorol. komitétu a z komisí. Org. byla založena na kongr. meteorologů ve Vídni 1873. Pro studium zvl. otázek stanoveny komise: pro magnet. zemský, atmosférickou elektř., vědeckou vzduchoplavbu, námořní meteorol. a j.

Meteorologické přístroje, pomůcky k měření povětrnostních změn (teploměry, tlakoměry, reg. přístroje a p.).

Meteorologické stanice, jsou ústavy k pravidelnému pozorování meteorologických úkazů. Rozeznáváme mezinárodní m. s. prvního, druhého a třetího řádu. Stanice prvního řádu jsou vybaveny samočinnými baro-, thermo-, anemo- a pluviografy. Větší ústřední m. s. mají: Praha, Vídeň, Hamburk, Berlín, Pešť, Leningrad, Moskva, Kijev, Hel-

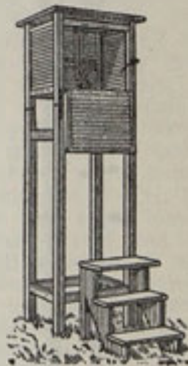

Průřez miskou slun. autografu.

sinki, Štokholm, Oslo, Kodaň, Londýn, Utrecht, Brussel, Sofia, Bukurešt, Athény, Kalkuta, Tokio, Washington, Cordoba. Na m. s. druhého řádu pozoruje se tlak a teplota ovzduší, absolutní a relativní vlhkost, oblačnost, srážky, vítr a celkový ráz počasí. Stanice třetího řádu jsou většinou vybaveny pouze teploměry a přístroji k měření srážek, avšak mimo to zaznamenává se zde též síla a směr větru, oblačnost a charakter počasí. Dešťové stanice měří srážky (též sníh), bouřkové stanice pozorují elektrické zjevy v ovzduší. Na m. s. provádí se porovnání částečně pomocí vyzkoušených registračních přístrojů, částečně přímým pozorováním. Barometr musí býti umístěn v uzavřené místnosti, aby

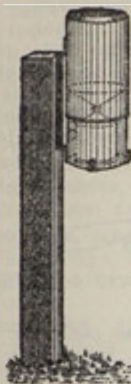

Wildův větrník.

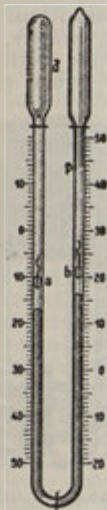

Anglická budka.

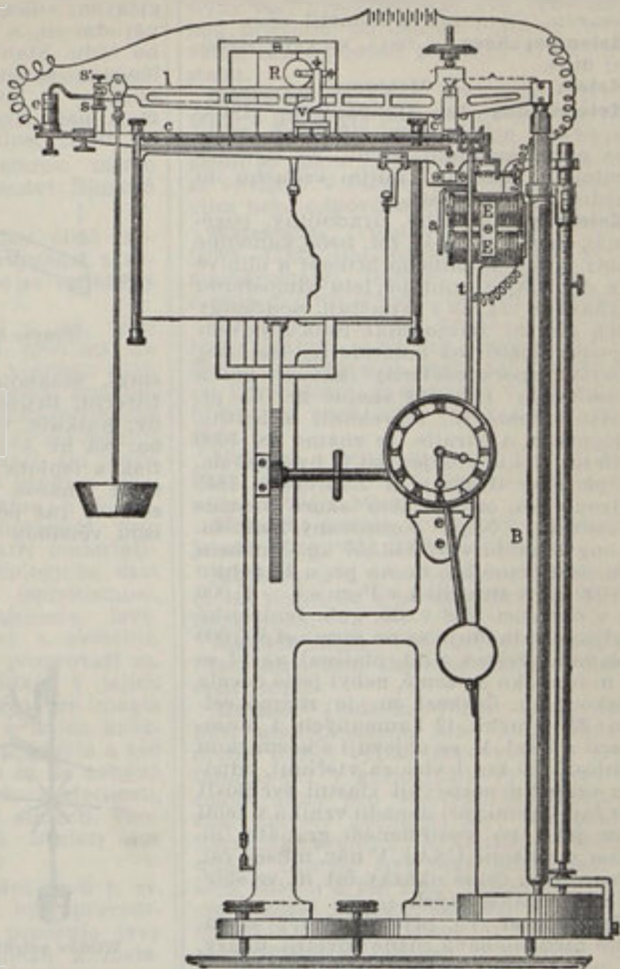
byl chráněn před náhlými změnami teploty. Proto ani zde nesmí býti vystavěn účinku slunečních paprsků a nesmí se nacházeti v blízkosti topení. Dále musí býti na něm stanoveno čtení pro normální barometrický tlak vzhledem na výšku na hladinou moře. Barografy musí býti postaveny na místě chráněném před otřesy, nejlépe na konsole. Thermometry, thermografy a hygrometry vyžadují ochranu před přímým ozařováním a nepohodou. Chrání se buď pouze thermometrická nádoba, anebo celý přístroj. Thermometrických budek používá se tam, kde thermometrickou skřínku nelze výhodně umístiti a kde

Dešťoměr Hellmann-Walterův.

Thermometrograf Sixův.

Barograf Sprung-Fuessův.

je k disposici volné, stále osvětlené místo. V tropických krajích skládá se taková budka většinou pouze z rašelinové nebo drnové stříšky, spočívající na čtyřech sloupech, se stranami aspoň 2 m dlouhými. V mírných pásmech používá se většinou tří tvarů: budky anglické (Stevenson screen), franc. (Renouovy) a ruské (Wildovy), které však podle nabytých zkušeností byly značně pozměněny. Směr větru určuje se podle kouře blízkých komínů nebo pomocí větrníků. Větrníky musí býti umístěny takovým způsobem, aby působil na ně pouze vítr, který nebyl dříve od svého původního směru uchýlen blízkými předměty (bu-

dovami, stromy, skálami a pod.). Větrník na střeše budovy musí býti připojen ke hromosvodu. Dešťoměr umisťuje se na volném prostranství v zahradě nebo na větším dvoře v takové poloze takovým způsobem, aby všechny větší předměty byly od něho vzdáleny aspoň o svou výšku; mimo to dešťoměr nesmí býti umístěn tam, kde je velký průvan nebo kde se tvoří sněhové závěje. Autograf slunečního záření vyžaduje místo, kam sluneční paprsky mají po celý den volný přístup. V horských údolích, kdež okolní hory zadržují mnoho slunečních paprsků, jimi způsobený skutečný horizont musí býti vypočten podle úhlu azimutového a výškového a podle toho vypočtená ztráta slunečního záření musí býti brána na zřetel při propočítávání údajů přístroje. — Důležitým doplňkem meteorologických stanic v krajinách rovinných jsou meteorologické stanice na horách, jelikož draky a letadla nemohou setrvati delší dobu na témže místě ve vzduchu. Horské meteorologické stanice (povětrnostní stanice) pro poznání povětrnostních dějů jsou nepostrádatelné, jelikož tyto děje probíhají většinou ve značných výškách. Meteorologická pozorování konají se plánovitě teprve od r. 1871, k čemuž dal podnět kongres meteorologů (Q, meteorologická organisace). Dle polohy na horách rozeznáváme meteorologické stanice na svahu, na hřebenu a na vrcholu, z nichž poslední ke studiu vzdušných proudů hodí se nejlépe, zvláště je-li hora isolována anebo převyšuje aspoň okolní pásma. U stanic ve větších výškách ne jenom přístroje musí býti jinak uloženy, nýbrž musí býti brán ohled též na obtíže, způsobované nevlídností počasí při pozorování. Taková stanice má proto většinou vlastní budovu, ve které se nachází byt pozorovatele, místnost pozorovací a místnost, ve které jsou umístěny přístroje. Budova má obyčejně terasu, na které se mohou umístiti přístroje a odkudž se může pohodlně pozorovati obloha. Nejtěžším a dosud nerozřešeným problémem je spolehlivé měření srážek, jelikož ve značných výškách panuje vždy dosti silný vítr, který znemožňuje pravidelné padání deště do dešťoměru; proto ke kontrole používá se několika dešťoměrů, kt. se umisťují na různých stranách budovy. Všechny přístroje musí se umisťovati velmi obezřetně, aby neutrpěly škodu při bouřkách. Novějšími většími horskými povětrnostními stanicemi jsou stanice na Montblancu, Sněžce a Zugspitze. 1. června 1900 byla otevřena observatoř pruského meteorologického ústavu na Sněžce (ve výšce 1603 m).

Ukázka písma pluviografu.

Meteorologie (ř.), nauka o počasí podnebí, o změnách v atmosféře. Moderní m. hledí pečlivě vyzkoušeti přístroji a podle vědeckého řízení určiti stav a změny atmosféry, a tyto uplatniti pro potřeby lidského života. Dále snaží se rozšířiti pozorování na celou zeměkouli rozmnožením sítě stanic met. Pozorovací m. je tak organisována, že ve stát. m. stanicích v urč. hodinách konaná pozorování a výsledky se oznamují buď hned nebo měsíčně do ústředí, kteréž je pak uveřejní podle mezinárodně sjednaného rozvrhu. V Čsl. republice zastává službu tuto státní ústav meteorologický v Praze, který má za úkoly: 1. Uveřejňovati předpovědi počasí podle povětrn. map. 2. Zajišťovací službu pro dopravní letectví. 3. Řízení staniční sítě klimatické v ČSR. a sepisování statistik na základě pozorování stanic. 4. Dávati informace všem oborům na základě pozorování. Lit.: S. Hanzlík, Nástin podnebí a j.

Meteorologie soudní, použití meteorologických znalostí k objasnění právních sporů a zločinů, také k objasnění při sporech pojišťoven.

Meteorské monastýry, v ř. Thesalii u města Kalambaky. Kláštery vystavěny byly většinou v XIII. st. na nepřístupných čedičových skalách sloupovitého tvaru, do výše až 200 m se vypínajících. Dnes jsou většinou v rozvalinách,

obydleno je pouze 5 monastýrů, z nichž největší jsou: M. Proměnění Páně (Metamorfosis), Sv. Varlaama a Sv. Stefana.

Meteory, povětroně, drobná nebes. tělesa, jichž vstup do vzduchového obalu zemského je provázen náhlým ozářením. Velké m., zvané bolidy nebo ohnivé koule, jsou i za dne viditelny. Náhlé objevení a rychlé zmizení m. zabraňuje přesnému jich pozorování. Zbytky m. nalézají se jako meteority (☞). Přes četná pozorování byl jen jeden m. na podkladě vypočtené dráhy nalezen.

Metergie (výměna činnosti), pochod, při němž některý orgán těla živočišného n. rostlinného převzal v kmenovém vývoji činnost jiného druhu, ale anat. stavba zůstala v podstatě táž. Proto se orgány stejného anat. vzhledu (orgány homologní) u vzdáleněji příbuzných živočišných skupin často svou činností značně liší čili nejsou současně analogní (☞ podobnost). Příklad: přední končetina u netopýrů a ptáků, sloužící původně běhu na rovině, změnila se v ústroj k lét. V. č. lze viděti i v ontogenesi (na př. přeměna plovacích noh u raka v tykadla). Příčina v. č. zakládá se hl. na změně způsobu života, podmíněné změnou okolí, podnebí a pod.

Metford William Ellis (1824—1899), brit. zbrojní technik, známý hl. jako vynálezce ryhování voj. hlavní, jímž opatřil Leeovu pušku 1888; vedle toho vynalezl expansivní střelu a růz. puškové konstrukce.

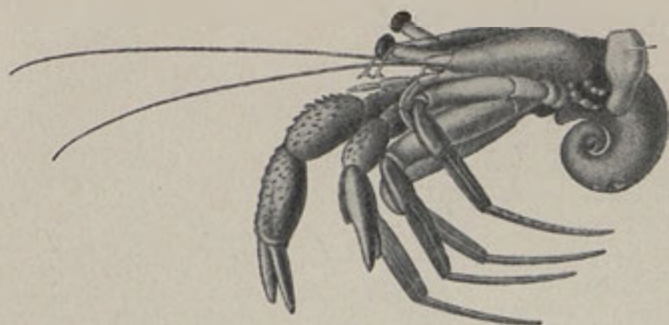
Methan, uhlovodík lehký, báňský plyn, bahenní plyn, CH_4, jest prvým uhlovodíkem t. zv. řady parafinové. Vyskytuje se v přírodě ve velkém množství v t. zv. zemním plynu, v plynech soffionů, tvoří se v dolech (třaskavý plyn báňský) a při rozkladu rostlinných odpadků v bahně. Vzniká také při suché destilaci organ. látek a jest proto obsažen ve svítiplynu v množství as 40%. Připravuje se žíháním směsi octanu sodného a natronového vápna a promýváním vzniklého plynu kyselinou sírovou. Zcela čistý methan získá se redukcí methyljodidu zinkem nebo rozkladem methylmagnesiumjodidu vodou. Jest to plyn bezbarvý, bez zápachu, hutnoty 0.559 (h vzduchu = 1), obtížně zkapalnitelný. Ve vodě se nepatrně rozpouští, v kyselině sírové jest lépe rozpustný. Zapálen hoří bledým plamenem za tvorby kysličníku uhličitého a vody, ve směsi se vzduch. vybuchuje. Působením chloru za světla mění se na monochlormethan, po př. na di- až trichlormethan. Slouží hlavně jako důležité plynné palivo.

Methenyl, trojmocná skupina atomu CH, přichází pouze ve sloučeninách, na př. v methenytrichloridu či chloroformu $CHCl_3$, methenyloxydhydrátu či kyselině mravenčí CHO . OH.

Method P., pseud. M. Halabaly.

Methodios n. Metoděj, slov. věrozvěst, starší bratr sv. Cyrila, († na Velehradě 6. IV. 885). Jako syn vyššího řeckého úředníka soluňského naučil se jazyku Slovanů, usazen. v okolí Soluně. Z počátku byl ve státních službách, pak vstoupil do kláštera na úpatí maloasijského Olympu, jihových. od Brusy. Tam přišel za ním mladší bratr Konstantin, později Cyril zvaný. Společně podnikli misionářskou cestu na Cherson k Chazarům, spojenou s posláním diplomatickým. Když se r. 862 velkomoravský kníže Rostislav obrátil k byzantskému císaři Michailu III. se žádostí, aby mu poslal hlasatele křesťanství, znající jazyk slovanský, čímž se chtěl ubrániti politickému vlivu duchovenstva německého, padla volba na bratry Metoděje a Konstantina. Vypravili se na Moravu, řádně připraveni k těžkému úkolu. Konstantin sestavil již dříve slov. abecedu a oba přelož. do slovanštiny Písmo sv. a řadu církevních knih. Úspěchy obou bratří na Moravě i v Panonii vzbudily závist něm. kněží a bratří byli obviněni u papeže z hlásání Fotiových bludů. Byli nuceni proto vypraviti se do Říma, kam přišli r. 868, aby se ospravedlnili. Byli slavnostně uvítáni, poněvadž přinášeli ostatky papeže Klementa, objevené jimi na Chersonu. Konstantin se roznemohl a r. 869 zemřel v Římě, přijav před tím mnišské jméno Cyril. Metoděj se vrátil přes Panonii na Moravu jako biskup. Byl však nucen ještě dvakráte putovati do Říma, aby se ospravedlnil z obviňování solnohradského arcibiskupa, což se mu podařilo, a byl dokonce na žádost Svatoplukovu povýšen na arcibiskupa. Usadil se trvale na Velehradě, odkudž šířil křesťanství do Čech i Polska. Literár. činnost Metodějova, nerozlučně spojená s činností Cyrillovou, vykazuje veliký počet překladů. Výhradně jemu přičítá se překlad Sborníku vybraných částí ze Starého zákona, Pětikníží, Otečeskija knigy (Paterik). Literatura o obou bratřích je velmi bohatá. Bibliogr.: P. A. Lavrov, Sv. sv. Kiril i Metodij (1897); Pastrnek, Dějiny slov. apoštolů Cyrilla a Methoda (1902); V. Jagić, Zur Entstehung der Kirchenslav. Sprache, 47 Bd. Denkschr. d. k. k. Akad.; A. Todorov-Balan, Kiril i Metodij, Sofie, 1921, a j.

Methodios, kř. sv., biskup v Olympu, r. 311 umučen, napsal po vzoru Platona

Metamorfosa: 2b.

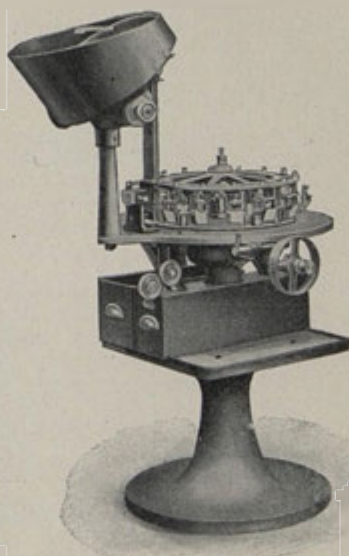

Metamorfosa: 1b.

Metamorfosa: 4a.

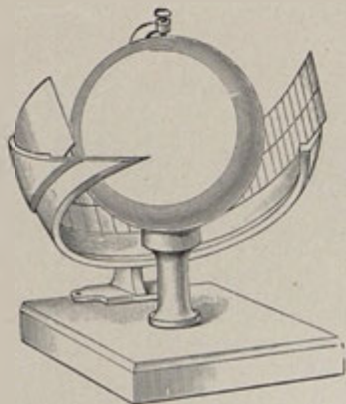

Miniatura z vatik. rukopisu: Narození Kristovo, kol. r. 1000.

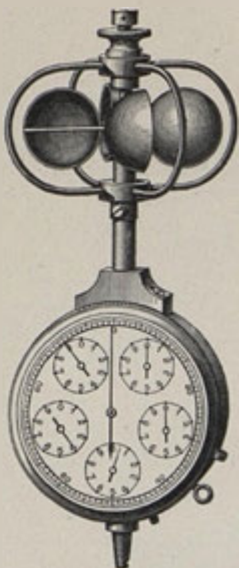

Mincovní váha k justování.

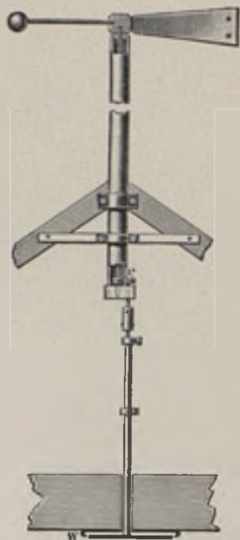
Meteorologické přístroje.

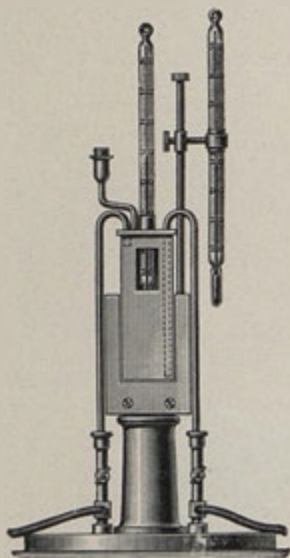
Autograf pro sluneční světlo.

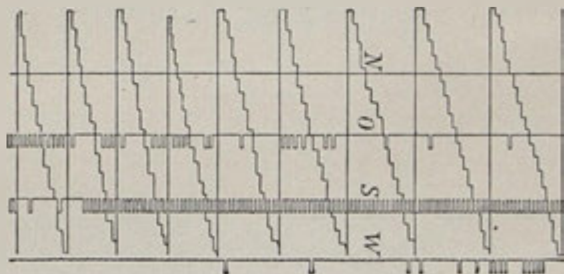
Kapesní anemometr.

Větrník.

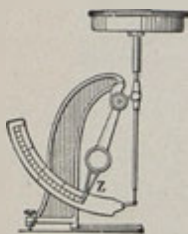
Alluardův hygrometr.

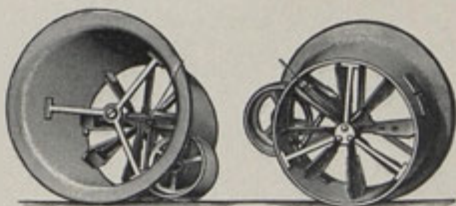
Ukázka písma anemografu.

Pouzdro k teploměrům.

Wildův atmometr.

Assmannův drakový anemometr.

pojednání Symposion, Ze svobodné vůle a jiné.

Methuen Paul Sanford, bar. (* 1845), brit. maršál, znám jako velit. divise v jihoafr. vál., kde poražen u Magersfonteinu (12. XII. 1899); jeho neúspěch byl jednou z příčin jmenování Lorda Robertse vrchním velit. V březnu 1902 zajat od boerů; po vál. vrchní velit. v Již. Afr., pak guvernér Malty, 1920 konstábl Toweru.

Methusalem, děd Noemův; podle bible dožil se prý věku 969 let.

Methyl, jednomocný alkoholový radikál — CH_3^I — vyskytující se v různých organických sloučeninách.

Methylal, formal, methylendimethylether, $CH_2(OCH_3)_2$ vyrábí se zahříváním formaldehydu s methylalkoholickým chlorovodíkem. Jest to bezbarvá, ve vodě, alkoholu a olejích snadno rozpustná kapalina, vroucí při 42° C, hutnoty 0.862. Slouží ve voňavkářství jako rozpustidlo jemných silic, v lékařství k uspávání a jako anestetikum a také jako protijed při otravě strychninem.

Methylalkohol, alkohol methylnatý, dřevný líh, karbinol (Alcohol methylicus), $CH_3 . OH$, vyrábí se hlavně ze surového dřevného octa, který je vedlejším výrobkem při suché destilaci dřeva. Surový dřevný ocet se nejprve neutralisuje vápnem a pak se destiluje, čímž se oddělí methylalkohol a aceton, které pak se rektifikací oddělí od sebe. Dnes se surový dřevný ocet také přímo destiluje v rektifikačních aparátech, čímž získáme surový dřevný líh, z kterého pak dalším čištěním a destilací oddělíme methylalkohol, jestliže zachycujeme podíl vroucí při 64—66° C. Takto získaný methylalkohol obsahuje obyčejně ještě aceton, od kterého lze jej odděliti jen převedením na ester a opětovným rozklad. hydroxydem draselným. V nové době vyrábí se methylalkohol též synteticky kontaktní metodou vedení směsi kysličníku uhelnatého a vodíku za tlaku 150—250 atm. přes asbest zahřátý na 400—420° C a povlečený vrstvou kysličníku zinečnatého. Tento synthetický alkohol uvádí se do obchodu pod názvem methanol. Methylalkohol tvoří bezbarvou, pohyblivou kapalinu, velmi těkavou, příjemně páchnoucí, kt. se s vodou, alkoholem ethylnatým, éterem, tuky a silicemi v každém poměru mísí. Vře při 65° C, zapálen hoří modravým horkým plamenem, páry se vzduchem smíšeny dávají třaskavé směsi. Jest prudce jedovatý a jeho požívání způsobuje oslepnutí a po př. i smrt (toxická dávka činí 8 g). Slouží hlavně v chemickém průmyslu při výrobě barviv a léčiv, jako zřeďovadlo do fermeží, k výrobě laků, jako rozpustidlo pryskyřic, k výrobě formaldehydu a technicky čistý jako denaturační prostředek při výrobě obyčejného lihu k pálení. Používati ho při výrobě lihovin, voňavek a kosmetických přípravků je zakázáno.

Methylaminy, organické, od amoniaku odvozené zásady, v němž jeden nebo více atomů vodíku jsou nahrazeny skupinou methylovou CH_3. M. (monomethylamin) NH_2CH_3 nachází se v surovém methylalkoholu a kostním oleji, vzniká při suché destilaci zbytků po odpaření řepné melasy. Připravuje se působením sodného louhu a bromu na acetamid. Tvoří bezbarvý, hořlavý plyn amoniakálně rybího zápachu, kapalný m. vře při —6°, je bezbarvý, reaguje silně alkalicky a s kyselinami tvoří soli. Dimethylamin $NH(CH_3)_2$ nachází se m. j. v dřevním octě, vzniká vedle monomethylaminu z řepné melasy a působením amoniaku na jodethyl, dá se připraviti nejsnaze působením louhu na nitrosodimethylanilin, tvoří ve vodě snadno rozpustný plyn, za studena bezbarvou kapalinu amonikálního zápachu, která vře při 7.2°. Trimethylamin $N(CH_3)_3$ nachází se v jeřábových a jabloňových květech, v námelu, v různých zvířecích tekutinách (na př. v slanečkovém láku), vzniká hnilobnými procesy. V značném množství tvoří se při suché destilaci zbytků po odpaření řepné melasy, kterýmžto způsobem se připravuje a zprac. se většinou na methylchlorid (↘). Tvoří bezbarvou kapalinu pronikavé nepříjemné vůně, reaguje silně alkalicky a tvoří dobře rozpustné soli.

Methylbromid, CH_3Br vyrábí se destilací methylalkoholu s bromidem draselným a konc. kyselinou sírovou. Jest to kapalina, vroucí již při teplotě 4·5° C. Nemá technického významu.

Methylen, dvojmocný radikál CH_2 v org. slouč.

Methylenchlorid, methylendichlorid, dichlormethan, CH_2Cl_2 vyrábí se redukcí trichlormethanu (chloroformu), zinkem a kyselinou solnou. Jest to bezbarvá, chloroformu podobná kapalina, vroucí při 42° C. Slouží v zubním lékařství jako místní anesthetikum. Aby se zabránilo jeho rozkladu, přidává se k němu 0.5—1% absol. alkoholu. Chová se chráněn proti světlu.

Methylenová modř, tetramethylaminodifenthiazoniumchlorid. M. m. je vůči světlu stálá a používá se jí pro potiskování kartounů a barvení bavlny. Kys. dusitá tvoří s m. m. methylenovou zeleň.

Methyléter (dřevný éter, methyloxyd, methylenhydrát) $CH_3 . O . CH_3$, vzniká zahříváním methylalkoholu s konc. kys. sírovou, za obyčejné teploty tvoří bezbarvý, étericky vonící, málo svítivým plamenem hořící plyn o spec. v. 1.617, při —24° bezbarvou, pohyblivou tekutinu, ve vodě s rozpouští, ještě lépe v alkoholu, v alkoholickém roztoku chutná pepřovitě.

Methylethyléter (methylethyloxyd), vzniká působením jodethylu na methylát sodný; tvoří bezbarvou, charakteristicky vonící, velmi snadno zápalnou tekutinu, vroucí při 11°.

Methylfenol, ↗ kresol.

Metylhexylin, mezi 170° a 180° vroucí, ve vodě nerozpustný syntetický alkohol; rozpouští výborně různé pevné a kapalné uhlovodíky, tuky, oleje, pryskyřice, bílkoviny a pod.

Methylchavicol, ↗ Estragonová silice.

Methylchlorid, chlormethyl, CH_3Cl, vyrábí se zahříváním směsi methylalkoholu, kyseliny sírové a kyseliny solné. Jest to příjemně páchnoucí plyn, který se dá snadno přeměniti na kapalinu, vroucí při —24° C. Slouží ve velkém množství při výrobě organických barviv a léčiv (k vnášení methylových skupin do různých sloučenin), při výrobě silic a také k umělému chlazení místo amoniaku. Velmi čistý přichází v podobě kapaliny přechovávané ve zvláštních skleněných nádobkách a slouží k lokální anesthesi v lékařství.

Methyljodid (jodmethyl) CH_3J, vzniká působením jodu a amorfního fosforu na methylalkohol, tvoří bezbarvou kapalinu o spec. váze 2·29, páchne po česneku, poněkud pichlavě, vře při 43°, ve vodě se rozpouští velmi málo, snadno se rozpouští v alkoholu a éteru, s amoniakem poskytuje methylaminy; používá se ho k přípravě methylových sloučenin.

Methyloranž, Oranž III., dimethylaminoazobenzol, $C_6H_5N_2 . C_6H_4N(CH_3)_2$, náleží mezi barviva azová. Vyrábí se z diazobenzolchloridu a dimethylanilinu. Ve vodě se rozpouští. Zásadami barví se žlutě, kyselinami červeně. Slouží v analytické chemii jako indikátor, k barvení másla a zřídka k barvení tkanin.

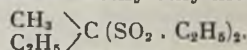
Methylová červeň, dehtové barvivo, podle svého složení p-dimethylaminoazobenzol-o kyselina a slouží v analytické chemii jako náhražka za methylovou oranž.

Methylová modř, náleží mezi barviva dehtová. Vyrábí se působením anilinu na pararosanilin, sulfurací vzniklé sloučeniny a neutralisací sodou. Tvoří modrý ve vodě rozpustný prášek. Podle složení jest to sodná sůl di- a trisulfokyseliny rosanilinové modři. Slouží hl. k barvení bavlny.

Methylová violeť, Pyoctaninum coeruleum, náleží mezi barviva trifenylmethanová. Vyrábí se působením oxydačních činidel na dimethylanilin a dalším čištěním. Podle svého chemického složení jest to směs chloridů pentamethyl-p-rosanilinu $C_{24}H_{28}N_3Cl$ a hexamethyl-p-rosanilinu $C_{25}H_{30}N_3Cl$. Tvoří modrý, krystalický prášek, ve vodě i alkoholu rozpustný intensivní modro-fialovou barvou. Kyselinou solnou barví se vodný roztok modře, zeleně, žlutě a konečně hnědočerveně. Přidáním dostatečného množství vody nabývá roztok opět barvy fialové. Louhem sodným sráží se z roztoku červeno-fialová, sirníkem amonným lazurově modrá ssedlina. Slouží k barvení vlny, hedvábí a bavlny, v lékařství pro svoje antiseptické účinky na masti, obvazovou gázu nebo přímo k zasypávání ran, ve zvěrolékařství proti slintavce a kulhavce.

Methylová zeleň, vyrábí se z methylové violeti působením roztoku methylchloridu v amylalkoholu a přidáním chloridu zinečnatého. Tvoří zelené, ve vodě rozpustné krystaly. Slouží v barvířství.

Methylsulfonal, trional, připravuje se podobně jako sulfonal (↗) zahříváním merkaptanu s methylethylketonem a oxydací vzniklého merkaptolu manganistanem draselným. Svým složením jest to diethylsulfon-methylethylmethan,

Tvoří bezbarvé, nevonné, ve vodě špatně, v alkoholu a éteru dobře rozpustné šupinky, tající při 76° C. Slouží jako uspavadlo (hypnotikum) v lékařství.

Methylvioleť, ↗ methylová violeť.

Métier (franc.), řemeslo, též stav tkalc.

Mětikalov (Meckl), o. v Č., okr. Kadaň, 432 ob.

Métis (moudrost), v řec. bájesl. Ókeanida; vymyslila dávidlo, po kt. Kronos své pohlcené děti vydal; vzala si Dia, který ji pozřel a porodil sám Athénu ze své hlavy.

Metivet Lucien, pseud. Dečaka Mirko.

Metković, m. v j. Dalmácii, 2310 ob. Zde končí železn. trať ze Sarajeva (Mostaru).

Metlavui (nyní Philippe Thomas), hornické město v jihov. Tunisu, asi 7000 ob.; střed. fosf. kraje oasy Gaffa.

Metlice (Deschampsia), tráva vytrvalá, s hustým pevným trsem a tuhým stéblem. Drobné klásky v latě. Pluchy kvítků nahoře uťaté, nesou rovnou osinu. — M. trsnatá (D. caespitosa) s čárkovitými listy a

stéblem až 120 cm vysokým na vlhkých lukách obecná. — M. křivolaká (D. flexuosa) se štětinovitými listy, nižší, na suchých stráních a mýtinách hojná.

Metlice J., pseud. K. B. Mádla.

Metlynškyj Amvrosij (1814—1870), ukrajinský bás. a učenec, prof. kyjevské a potom charkovské univ. Ve svých básních (pod ps. A. Mohyla) vytvořil minulý život Ukrajiny. Něk. básní z Čelakovského, Kolára, z Královéhradeckého rkp. M. přel. do ukrajinštiny. Z věd. prací hl. Narodnyja južnorusskija pěsni (1854).

Metod, ↷ Methodios.

Metoda (řec. methodos), plán, návod, postup učebný; plán. postup, zvl. ve vědeckém badání (vědecká m.) a při vyučování (pedagogická m.). Pro první jsou dvě cesty: dedukce vede od všeobec. pravd, zákonů a pojmů konečn. uzávěrky k jednotlivému a zvláštnímu, indukce naopak od pozorování jednotlivého k poznání vše obecného. Syntetická m. nazývá se též progresivní m., analytická m. též regresivní m. — Genetická m., nyní též často připomínaná, sleduje organický rozvoj od počátku až ke konci a je čistě praktická. — O zvláštní pedagogické m. mluví Amos Komenský ve své Didactica magna.

Metodika (metodologie, řec.), návod k plánovit. vyučování nebo řešení věd. úlohy. Jako všeobecná vědecká m. platí logika. Proslulá byla v pozdn. středověku Ars magna od Raimunda Lulla ↷, důležitější však Bacona Vernlamského Novum organum scientiarum (1620) důrazným doporučováním induktivní metody. — Metodický, plánovitý; metodisovati, plánovitě postupovati.

Metodisté, název náb. společn., vzniklé v Anglii v 18. stol. odloučením od církve anglikánské. Zvláštností metodismu jest nazírání na prakt. náb. život. M. učí možnosti úplného osvobození od hříchů, mají zvl. soustavu cvičení a už. kázání. V ČSR. ústředí m. církve je v Praze.

Metoecus paradoxus, ↷ vějířník podivný.

Metoikové (ř.), v Athénách usedlí cizinci, většinou obch. se živící; byli povinni vál. službou, za svou ochranu však odváděli poplatky a před soudem se musili dáti zastoupiti občany domácími (patrony, prostatés).

Metol, $C_6H_4 \langle {OH \atop NH} . CH_3 \cdot H_2SO_4$ síran monomethyl-para-amidofenolu; rozpouští se ve vodě, redukuje kovové soli, ve fotografii používá se ho jako vývojky. Soli orto-sloučeniny ve směsi s hydrochinonem používá se jako ortolu k podobnému účelu.

Metón, athénský matematik a astronom; zavedl r. 433 př. Kr. pořádek do kalendáře, navrhl cyklus 19 měsíců (12 roků po 12 měsících a 7 přestupných po 13 m.).

Metonomasie (ř.), změna jména překladem do latiny nebo řečtiny.

Metonymie (ř. záměna jména), řečn. obrat, kterým se zaměňuje předmět jiným, nikoli na základě podoby obou předmětů, nýbrž pro věcné vztahy mezi oběma. Na př. Les zpívá chválu Stvořiteli, místo ptáci v lese; český lev ještě žije, místo Čechy; vypil sklenici, místo obsah sklenice.

Metopión (ř.), měřický bod na lidské lebce, křižovatka střední kolmé plochy se spojovací čarou obou čelních hrbolů.

Metoposkopie, domnělé umění hádati osud lidí z vrásek na čele a z obličeje.

Metópy (ř.), v umění stavitelském původně otevřená místa mezi triglyfy, často zdobená reliefy.

Metr (z řec. metron), základní délková míra metrické soustavy, desítimiliontá část čtverníku poledníkového. M., zkr. m. dělí se na 10 decimetrů (dm), 100 centimetrů (cm), 1000 millimetrů (mm); 10 m = dekametr, 100 m = hektometr, 1000 m = kilometr, 10.000 m = myriametr.

Metrická soustava, desetinná soustava měr délkových, plošných, objemových i dutých a vah, založených na metru, jakožto jednotce měr délkových. Zavedena ve Francii 1800, v Italii 1803, v Nizozemsku a Belgii 1821, v Řecku 1836, ve Španělsku 1859, v Německu 1872, v býv. Rak.-Uh. 1876, v Rusku 1927. Platí nyní ve všech státech mimo Anglii a USA. Zákl. míra je metr, plošná míra ar=100 m^2, krychlová míra kubický m =m^3, jeho $^1/_{1000}$=litr jako jednotka duté míry. Jednotka váhy gram, další stupně tvoří přípony řeckých číslovek: 10 = deka, 100 = hekto, 1000 = kilo, 10.000 = myria.

Metráž (franc.), ve film. průmyslu počet natočených metrů negativu.

Metrický (ř.), podle pravidel metricky uspořádaný; ve váze a míře založený na metru jako jednotce; metrický cent (q) = 100 kg.

Metrika (z řec.), část nauky o rytmu a jedná o rytmických útvarech řeči neboli metrech básnických.

Metrokele, děložná kýla.

Metron (ř.), metrum (l.), míra, sluje spojení dvou stop trochejských nebo iambických, tvoří tedy 2 stopy trochejské (= dipodie, dvoustopí) monometr trochejský (= jedno metron), 4 stopy (= tetrapodie, čtyřstopí), dimetr trochejský (dvě metra), 6 stop (= hexapodie, šestistopí), trimetr (tři metra), 8 stop tro-

chejských tetrametr trochejský (čtyři metra); podobně u stop iambických; ve verši daktylském každá stopa sluje metron; 5 stop daktylských sluje pentametr (pětiměr), 6 stop hexametr (šestiměr).

Metronom (ř.), taktoměr, kyvadlový přístroj se závažím a stupnicí, udávající svými údery tempo různých taktů.

Metropolita čili arcibiskup (ↄ), náčelník církevní provincie, kterou tvoří několik diecésí. Tato hodnost je spojena s bisk. stolcem podle papežského ustanovení. Má proto m. dvojí postavení: a) jako biskup ve vlastní diecési, b) jako náčelník círk. provincie. Diecése jemu jako m. podrobené nazývají se d. sufragánní a biskupové sufragáni. Práva m. vůči sufr. diecésím jsou: 1. Obsaditi uprázdněná obročí, neučinil-li tak sufragán v době právem stanovené bez závážné příčiny, ale jen tehdy, když příslušný patron vykonal presentaci, 2. jmenovati kapitul. vikáře (ↄ), opomenula-li tak učiniti kapitula diec., 3. dozírati, aby víra a círk. kázeň byly zachovávány a podati zprávu do Říma o event. zlořádech, 4. visitovati sufr. diecési, zanedbal-li sufragán tak učiniti a byla-li visitace dříve schválena papežem, 5. vykonávati ve všech kostelích (i vyňatých) práva pontifikální jako ve vlastním kostele, 6. je druhou soudní instancí ve věcech círk., 7. rozhodovati v I. instanci, jde-li o majetkové spory bisk., jeho kurie, ovšem pokud nebyla věc za souhlasu bisk. předlož. sborovému soudu diecésnímu, kde zasedají oficiál a dva starší synodní soudci. Odznakem moci m. je pallium (ↄ), o které musí arcibiskup žádati.

Metrorrhagie (řec.), silná, nepravidelná krvácení z dělohy, hl. při nádorech děložních (polyp, fibrom, rakovina), ale i při zánětech a změnách polohy dělohy a chorobách jejích přívěsků.

Metrorrhexis (řec.), roztržení dělohy; nastává hl. při porodnických komplikacích. Léčba jen operativní.

Metroskop (Speculum uteri), mateřské zrcadlo, přístroj k vyšetřování pochvy a dělohy.

Metrum (z řec., míra, rozměr veršový), v básnictví buď všeobecně slabik. nebo verš. míra, jež sestává z rytm. sledu slabik (ↄ verš), nebo rytmická jednotka, jejímž opakováním povstává rytmická řada. Vždy tří- nebo čtyřslabič. verš. stopa (takt) pokládá se většinou již o sobě za rozměr. jednotku, za m. (na př. — ◡◡); z dvouslabičných však jen spojení dvou veršových stop (na př. — ◡ | ◡ —).

Metsu (Metsue) Gabriel (1630—1667), nizozemský malíř.

Mettal Otto, JUDr. (1848—1921), velkostatkář ve Zdechovicích, dříve prof. v Libverdě, dlouholetý posl. zem. sněmu č. a říš. rady; prac. hl. v oboru nár. hospodář. a finančním. Byl člen. panské sněm. a prvním předs. Svazu čsl. velkostatkářů.

Metternich, starý porýnský šlechtický rod, nazvaný po vesnici M. v prus. kraji Euskirchen. M. Klement Lothar Wenzel, kníže (1773—1859), rakouský státník, od 1809 min. zahr. věcí; uzavřel spolek s Francií, tajně však pracoval s Ruskem a Pruskem. 1814 podepsal za spojence pařížský mír, podle něhož byl Napoléon převezen na ostr. Elbu. Od r. 1821 rak. st. kancléř; byl nepřítelem liberálních i národnostních myšlenek a politika jeho vyvolala u národů rak. velkou nenávist. Na poč. vídeňské revoluce 13. III. 1848 odstoupil a prchl do Anglie, vrátil se však 1851 do Vídně.

Metternich Pauline Sándor, kněžna (1836—1921), choť rak. vyslance v Paříži, Richarda M. Propagovala Wagnera v Paříži a B. Smetanu ve Vídni.

Metteur en pages (fr.), typograf, který upravuje tiskovou sazbu do stránek.

Metuje, č. řeka, pramenící v Pruském Slezsku a ústící po toku 70 km u Josefova do Labe.

Mety, v tělocviku rychlé pohyby nohou nad nářadím.

Mety (něm. Metz), hl. m. dep. Moselle (dříve v něm. Lotrinsku), silná pevnost, 52.000 ob., při ústí ř. Seilly do Mosely; starod. m., průmysl a obchod: konservy, víno, kůže, nábytek, v okolí dobývá se železná ruda. V okolí M. byly svedeny 1870 tři bitvy Francouzů s Němci, 27. X. 1870 kapituloval v M. franc. maršál Bazaine. Roku 1871 připadly M. Německu, 1918 opět Francii.

Metylovice, o. na Mor., okr. Místek, 1555 čs. ob.

Metyš František (1843—1889), sochař v Litomyšli.

Metz, ↄ Mety.

Metzner Jan (* 1843), sochař v Praze, jeho bratr Matěj (* 1849), sochař, oba synové Eduarda Viléma (* 1819 v Praze), řezače forem, který byl synem Bohumíra (* 1789 v Saské Kamenici, † 1836 v Praze), rovněž modeláře, přišedšího do Prahy 1814.

Metzner Franz (1870—1919), č. něm. sochař, prof. uměl. prům. školy ve Vídni. (Mozartův pomník v Praze, soch. výzdoba na pomníku Bitvy národů v Lipsku a j.)

Meudon, město ve franc. dep. Seine-et-Oise, asi 16.000 ob., j.-v. Paříže; hvězdárna, letecká škola s dílnami; museum A. Rodina.

Meum Jacq. (koprník, něm. Bärwurz), okoličnatá rostlina (m. athamanticum Jacq. = koprník štětolistý), v lesn. kraj. a na lukách; kořen chutná hořce, užívá se ho při výr. bylinných likérů.

Meunier Constantin (1831—1905), belg. mal. a sochař; náměty ke svým pracem bral ze života belg. uhlokopů.

Meunier Emile Justin (1826—1881), fr. průmyslník, zakl. zn. tov. na čokoládu v Noisiel a národohospodář.

Meurman Agaton (1826—1909), finský politik a spisovatel, velkostatkář a poslanec; vydal finský naučný slovník.

Meurthe, řeka v sev. Francii, pr. přítok Mosely, 170 km dl.; pramení ve Vogesách, ústí pod Frouardem do Mosely; protíná ji průplav marnsko-rýnský.

Meurthe-et-Moselle, dep. v sev.-vých. Francii, utv. r. 1871. Částí dep. Meurthe a Moselle, 5280 km², asi 560.000 ob.; hl. m. Nancy.

Meuse (Maasa), řeka, 925 km dl., z toho ve Francii 492 km, v Belgii 194 km, v Nizozemsku 239 km; pramení u Pouilly, severových. od Langres. Od Troussy splavná, mezi Charleville a Namurem tvoří hluboké údolí, které se u Luttychu rozšiřuje. V Nizozemsku teče od Roermondu až k ústí Miersu rovnoběžně s něm. hranicí. Od Woudrichenu teče jako Meuský kanál, ústí jako Haringvliet, spojená se Šeldou do Sev. moře. Nová M. (slove tak od r. 1800) jest nesplavnější rameno Rýna. Hl. přítoky v Belgii jsou: Lesse, Ourthe, Sambre; v Nizozemsku: Rur, Niers. Vycházejí z ní četné kanály. Při M. jsou četná opevnění, kolem ní byla svedena za svět. války řada rozhořčených bojů.

Meuse dep. v sv. Francii, utv. z částí Champagne a star. vév. Bar, 6241 km², asi 218.000 ob.; hl. m. Bar-le-Duc, nejdůl. jest však pevnost Verdun.

Mewlewi, čl. náb. řádu v Turecku; při náb. cvičeních tančili, proto byli zváni tančícími derviši.

Mewlûd (tur., ar.), hl. den nar. Mohameda (⚲) slavený od 1588.

Mexický záliv (M. golf), část Atlant. Oceánu mezi Sev. a Stř. Amerikou a ostr. Kubou, 1,560.000 km², spojený průlivem floridským s otevř. mořem. Řeky, vlévající se do zál., tvoří většinou delty (Mississippi, Rio Grande del Norte a j.); dobrých, hlub. přístavů je málo (Havana, Carmen); průl. jukatanským vniká do zál. silný, teplý proud z moře Karibského, tím nastává přeplnění zálivu a proud vychází průl. floridským do otevř. moře, ⚲ Golfský proud.

Mexikáni, ob. st. Mexika, byli hl. Nahuové, k nimž patřil panující národ Azteků, mimo tyto pak ještě Atomiové, Čičimekové, Totonaki a Maya. Kultura byla všem společná: zpracování kovů, broušení kamenů, tkalcovství atd.

Mexiko (úř. název Estados Unidos Mexicanos, šp. Méjico [mechiko]), spolk. republika na jihu Sev. Am., s ostrovy 1,965.112 km² a 14,340.000 ob. Území M. prostupují dvě mohutná horstva Kordiller, záp. a vých. Sierra, mezi nimi leží mex. vysočina. Řeky: do Zál. mex. ústí Rio Grande del Norte, Grijalca; do Tichého oceánu: Rio de las Balsas, Rio Lerma, Rio de Sinaloa; jezera: Chapalá, Tezcoco, Chalco a j.; hojnost minerálních pramenů. Z nerostů: zlato (již. Kalifornie), stříbro (prov. Zacatecas a San Luis Poton), měď (Kalif.), rtuť (Guadalcazar), žel. ruda (Durango) a ve velkém množství nafta. Uhlí chybí téměř úplně. Klimaticky je M. rozděleno na tři pásma: 1. horké (tierra caliente) na pobřeží, 2. mírné (tierra templada) a 3. studené (t. fria). Obyv. jsou míšenci (asi 60%), potomci býv. indián. praobyv. (30%), běloši, většinou špaň. kreolové. M. sestává z 28 států, 3 territorií a spolk. obvodu (Distrito Federal), s hl. m. M. (⚲); velkoměsta jen M. a Guadalajara. Náb. převahou řím.-kat. Školství: tři university, gymnasia, voj., techn., zeměd. a j. Obchod stále na postupu: v r. 1923 mělo M. 22.876 km drah, 13.339 lodí. M. měna jest zlatý peso = 100 centavů. Ústava: Hlavou státu jest president, volený lidem na šest let; jemu je zodpovědná min. rada (osm členů); kongres má senát s komorou poslaneckou. Vojsko dobrovolnické s tříletou aktivní a sedmiletou záložní službou. Válečný přístav Veracruz.

Znak Mexika.

Mexiko (mechiko), jeden ze států spolkové rep. Mexické, 21.400 km², 890.000 ob., mezi pohořími: Nevada de Toluca, Popocatepetl a Istaccihuatl; dolují se drahokamy, železo a měď. Hl. m. Toluca.

Mexiko, hl. m. rep. mexické, 615.000 ob,. sídlo presidenta a ústř. úřadů. Katedrála, nár. palác, univers., konservatoř, museum, divadla a j.

Meyer Bernard, ryt. (1810—1874), politik, pův. ve Švýcarsku, potom v Rakousku.

Meyer Hannes (* 1890), vůdce moderního arch. hnutí. Původem Švýcar, profesor, později ředitel na Bauhausu. Nepojímá architekturu úzce, jako pouhé navrhování budov, nýbrž jako širokou organisátorskou činnost lidského života. V létě 1930 byl nucen opustiti svůj ředitelský úřad na Bauhause. Z jeho prací jmenujeme: Dělnickou školu v Bernau, školu v Basileji (s H. Witwerem), kolonii v Desavě-Törten. (Kolektivní práce jeho žáků.)

Meyer Heinrich (1760—1832), něm. malíř a starožitník, přítel a spolupracovník Goethův.

Meyer Herrmann (* 1871), něm. výzk. cestovatel.

Meyer Herrmann Julius (1826—1909), zal. v Americe jako polit. uprchlík nakladatelství; po návratu převzal nakl. Bibl. ústavu.

Meyer Johann (* 1858), něm. cest.; procest. Jižní a Vých. Afriku.

Meyer Johann Georg (1813—1886), něm. malíř.

Meyer Josef (1796—1856), naklad., publ. a průmyslník něm.; zaklad. Bibliogr. úst. v Gothě.

Meyer Julius (1830—1893), uměl. spis., řed. obrazárny v Berlíně.

Meyer Karl (* 1885), švýc. dějezpytec, prof. na univ. v Curychu.

Meyer Kristian Erich Herrmann (1801—1869), něm. paleontolog.

Meyer Lukas (1846—1902), burský gen., pres. nár. rady, boj. 1899—1902 proti Angl. a účastnil se mírového jednání.

Meyer Paul (1840—1917), franc. filolog, ředitel École des Chartes.

Meyer Robert (1855—1914), rak. státník a spolutvůrce zák. o osobní dani z příjmu, 1911 min. financí.

Meyerbeer Giacomo (vlastně Jacob Liebmann Beer, 1791—1864), operní skladatel, nar. v Berlíně, působil v Italii a v Paříži. Z oper: Prorok, Afričanka, Hugenoti, Robert ďábel a j.

Meyrink Gustav, vl. jm. Meyer (* 1868 v Praze), něm. spisovatel; nejznámější jest jeho román z pražského prostředí Golem, dále Bílý dominikán, novely Opálové oči a j.

Mez, polní, úzký pruh země, travou porostlý, mezi dvěma poli. Vlastnicky patří buď jednomu z vlastníků vedle ležícího pole nebo jest na polovic vlastnictvím obou sousedících majitelů půdy. Považuje se za odedávné a tudíž nedotknutelné rozdělení a její zabrání (částečné podorání) bývá mnohdy příčinou soudních sporů mezi sousedy, kteří bývají na území m-e velmi citliví. — M. v právu, ○, mezní právo. — M., limit, t. j. určitá hodnota, až ke které může strana v práv. jednání přistoupiti, nesmí ji však překročiti.

Mezek (Equus hinnus), křříženec otce koně a matky oslice, velikosti osla, má po otci hustý ocas, kratší uši, plnější stehna a řehtavý hlas. Mnohem cennější je již ve starověku chovaný mul (E. mulus) z otce osla a matky klisny; má postavu a velikost koně, od něhož se většinou liší pouze delšíma ušima a delší hlavou, hlasem podobným oslímu a štíhlejším zadkem. Spojuje přednosti obou rodičů. Ježto jsou muli neplodní, provádí se jejich chov pouze pářením klisen koní s hřebci oslů, k čemuž se chovají zvl. plemena, hlavně zušlechtěných velkých oslů.

Mezeň, řeka v sev. Rusku, stéká ze záp. úbočí Timanských hor do zálivu Mezeňského po toku 912 km, ze ⅔ splavného; do konce května bývá zamrzlá. Povodí 79.000 km².

Mezeň, město při ústí ř. Mezeň na pr. břehu. Přístav, obchod a vývoz dříví, ryb přes Archangelsk, 3000 obyv., hl. rybářů, chov dobytka.

Mezeň, okresní město v rus. gubernii archandělské, na řece M., 3000 ob.

Mezeň, ř. v rus. gubernii archandělské, 827 km dl.

Mezera Alois (* 1889), pražský architekt, projektant čet. staveb soukr. i veřej. budov, škol a j. v republice. Účastnil se též hojně veřej. ideových soutěží.

Mezerová-Winterová Julie (* 1893), č. malířka; do r. 1921 profesorkou kreslení na vyšší dívčí škole v Praze. R. 1919 se provdala za architekta Aloise Mezeru. Mal. portréty, krajiny a květinové dekorace.

Mezencov Nikolaj Vladimirovič (1827—1878), ruský generál, velitel četnictva, obávaný revolucionáři. Zabit S. Kravčinským.

Meziaktí (r. entr'acte), pausa mezi jednotlivými akty divadelní hry.

Mezice, ob. na Mor., okr. Litovel, 496 čs. ob.

Mézières Alfred (1826—1915), franc. lit. historik, prof. na Sorboně, člen Akademie, senátor.

Mezikruží, dvěma soustřednými kružnicemi omezená část roviny.

Mezilesí, ob. v Č., okr. Nové Město n. Metují, 437 čs. ob.

Meziměří, v hor. plocha důlními mírami tak uzavřená, že nelze do ní již celou důlní míru položiti.

Meziměstí (Halbstadt), ob. v Č., okr. Broumov, 1301 ob.

Mezimostí, m. v Č., okr. Třeboň, 2237 ob. (2210 čs.). Rafin. lihu.

Mezimuří, kraj. v Jugoslavii mezi Murou a Drávou, do r. 1930 maďarská, 775 km² s 96.645 ob., velmi úrodná. Hl. m. Čakovač.

Mezina (Messendorf), o. ve Slez., okr. Bruntál, 559 ob.

Znak m. Mezimostí.

Mezinárodní, ⚯ internacionální.

Mezinárodní dělnická pomoc, dobročinný spolek, zvl. ke zmírnění následků přírodních pohrom a velikých stávek u pracujícího lidu, zal. 1921 v Berlíně, 1926 asi 15 mil. členů; poslala do Ruska 40.000 t potravin, šatstva, léků, nástrojů atd., pomáhala v Japonsku po zemětřesení 1923, něm. dělnictvu v zimě 1923—24 (deflační krise), stávkujícím angl. horníkům 1925, čínským dělníkům až do podzimu 1926 (250.000 dol.).

Mezinárodní dělnické kongresy (mezinárodní socialistické kongresy), kongresy II. internacionály (⚯).

Mezinárodní dluhy, d. veř. svazků n. i jednotlivců v cizině. — M. d. častěji: finanční závazky států za hranicemi, ať již zápůjčka od státu druhého n. od cizí finanční společnosti (banky a pod.). Zadlužení v cizině může sice míti pro stát, který si vypůjčuje, dobré účinky v tom, že se jeho hospodář. poměry zlepší, usnadní se podnikání, průmysl obdrží úvěr a pod., ale takové zadlužení mívá někdy menší, někdy však velmi značné důsledky nepříznivé: vliv cizího kapitálu v domácím podnikání, hospodář. zesílení věřitelského státu a často zvýšení politického vlivu na domácí poměry, jež se může přeměniti v úplnou závislost. Stát se růz. způsobem stará o to, aby jeho občané nepřišli o své peníze zapůjčené do ciziny (různé druhy zástav na daních, na clech). Poněvadž zahraniční půjčky bývají upisovány u cizozemských bank, kontrahují se obyčejně v cizí měně. Tak byly obě m. půjčky čsl. z r. 1922 a 1925 uzavřeny jednak v angl. librách a amer. dolarech (1922) a v amer. dolarech (1925). M. půjčky bývají pravidelně zaznamenávány na burse a mají svůj kurs. Stát dlužící může při zlepšené své situaci finanční buď d. konvertovati, t. j. nově upraviti jejich podmínky, zvl. výši úroků a dobu splatnosti nebo — poněvadž jest půjčka v cizině nejčastěji volně na burse ke koupi — skoupiti dluhopisy přímo v cizině.

Mezinárodní jazyk, ten, jehož znalost aspoň v kruzích vzdělanců různých národů umožňuje a ulehčuje mezinárodní styky. Z živých jazyků největšího použití v mezinár. styku mají angličina a francouzština; první hl. v obchodě, druhá v diplomacii. Jakýmsi neoficielním m. j. bývala latina a dosud jím zůstala v některých oborech věd v různém rozsahu. Pokusy zavedení m. j. umělého (volapük, esperanto, ido) mají již určité výsledky ve styku obchodním, z posledních let occidental, latino sine flexione, a novial usnadňují mezinárodní styk dorozumívací, nikdy však nemohou dosíci všeobecného použití zvl. ne v krásném písemnictví. Největšího rozšíření dosáhl umělý m. j. esperanto dík rozsáhlé organisaci spolkové po všech státech světa.

Mezinárodní komise, skupina několika osob delegovaných dvěma n. více státy k vyřízení nějaké věci mezinárodního významu. Může býti dočasná, jež splní svůj úkol v určité časově omezené době (na př. určení hranic, vyšetření sporné otázky), n. stálá, jež funguje trvale, třebas nepravidelně (na př. M. k. dunajská, pro m. zdravotnictví, pro plavbu Suezským průplavem). Do m. k. jmenují zúčastněné státy vždy příslušné odborníky.

Mezinárodní konfederace duševních pracovníků v Paříži je svazem, který slučuje spolkové útvary duševních pracovníků různých oborů i povolání za účelem ochrany jejich práv, domáhání se uznání a ocenění dušev. práce v růz. oborech podnikání ve službách veřejných i soukromých a ve veřejném životě vůbec. Předsedou této konfederace je prof. Sorbonny Emil Borel. V Praze založena byla Konfederace dušev. pracovníků v ČSR. v říjnu 1924. Předsedou jejím je Ing. Dr. Vl. Brdlík, viceguvernér Národní banky čsl.

Mezinárodní kongres nakladatelů (fr. Congrès international des Éditeurs), sídlem v Bernu, svaz nakladatelů všech zemí s účelem vypracovati a uspořádati kromě čistě stavovských záležitostí otázky autorského práva, poštovní dopravy, cel atd.

Mezinárodní kontrola finanční, k. financí jednoho státu, prováděná cizím státem (obyč. tím, který má u něho nejvíce pohledávek a má tudíž největší zájem na tom, jak dlužící stát hospodaří), nebo m. f. institucí. Provádí se několika málo osobami (t. zv. f. komisaři), za které jsou vybíráni znalci a odborníci z oboru f., a které mívají mnohdy (záleží na obsahu m. úmluvy) i právo veta. M. k. f. může se zavésti jako ostrý m. prostředek, ale též někdy může býti

pomocnou akcí, na př. poskytnutí m. půjčky Rakousku v r. 1922 a zřízení m. k. f. (též ČSR. jest členem). M. k. německého hospodářství, která jest prováděna podle Youngova plánu, má za účel chrániti zájmy věřitelských států, jimž jest Něm. povinno platiti reparace.

Mezinárodní právo, souhrn právních norem, upravujících právní vzájemné poměry mezi dvěma n. více státy. Správně by se mělo toto p. nazývati p. mezistátní, poněvadž subjektem nemůže býti jednotlivý národ, nýbrž stát. Moderní teorie připouští, aby vedle státu byl subjektem m. p. i jednotlivec, právn. osoba, státní orgán a pod. M. p. jest velmi starého data. Jeho pramenem bývaly však jen zvyklosti, užívané ve styku dvou států mezi sebou a právní obyčej. Teprve stol. XIX. přineslo význačnou úpravu mezinárod. poměrů. Uzavíraly se smlouvy mezi státy, a to jednak k vyřešení urč. sporné otázky, jednak smlouvy, obsahující všeobecná pravidla a zásady, podle kterých se budou smluvní státy říditi při řešení záležitostí v budoucnosti. Buď to jsou smlouvy, jež uzavřou všechny státy, pak mluvíme o normách všeobecných, n. jde o smlouvy, jež se týkají dvou n. několika států, majících o řešení místní zájem, což nazýváme normami partikulárními. M. p. upravuje vzájemný styk států, předpisuje pravidla pro postavení diplomatických zástupců a konsulů, řeší otázku m. soudnictví, obsahuje předpisy o válce pozemní, námořní a ve vzduchu, určuje m. právní poměry dopravní, říční, pracovní a pod. Ve srovnání s jinými právy, jest m. p. dosud nejhůře upraveno. Příliš vážné a politicky velmi choulostivé jeho problémy zpomalují jeho kodifikaci, takže nemáme ještě zákoníku m. p Jistý pokrok v tomto směru učinila v posledních letech Společnost Národů, jež zřídila komitét expertů pro kodifikaci m. p., ale přes to není naděje, že by se otázka rozřešila v dohledné době. Protože m. p. řeší jen problémy veřejné, nazývá se též někdy m. p. veřejné na rozdíl od m. p. soukromého, správního, procesního a trestního. Tyto obory právní obsahují hlavně pravidla, jak postupovati v případě, že jde na území domácího státu o cizího státního příslušníka (právní způsobilost, právo dědické, vlastnictví movitostí a nemovitostí, stihání trestních činů, spáchaných stát. příslušníky v cizině n. cizinci na území domácího státu atd.)

Mezinárodní řeky, protékající několika státy nebo tvořící hranice států, pokud jsou splavné se svobod. plavbou lodí všech států po dobu míru. Podle mírových smluv z r. 1919 v Evropě prohlášeny za m. ř. části Labe, Vltavy, Němenu, Odry, Dunaje, Moravy, Dyje, Visly, Prutu. Podle zásad mír. smluv nesmí žádný stát porušiti volnost plavby na m. ř., aniž bez souhlasu ostatních zájmových států cokoliv na újmu volné plavby podniknouti. Přesné výhrady vytčeny v mezinár. smlouvách.

Mezinárodní soud rozhodčí, m. instituce ustanovená k smírnému řešení sporů mezi státy, aby se touto cestou předešlo válkám. Byl zřízen v r. 1900 podle konvence o mírném řešení sporů smluvními mocnostmi dojednané na I. m. haagské konferenci svolané na popud rus. cara Mikuláše II. do Haagu v r. 1899. Za jeho sídlo určeno město Haag. Jest organisován tak, že jej tvoří stálá správní soudní rada, jejímiž členy jsou diplomat. zástupci smluvních mocností, kteří zastupují své státy v Holandsku jako vyslanci a předsedou jest stát. tajemník holand. ministerstva zahran. věcí. Správní rada dozírá na administrativu r. s., spravuje finance a kontroluje všechny výdaje. Usnáší se prostou většinou hlasů za přítomnosti nejméně 9 členů. Administrativu vykonává m. kancelář r. s., na jejíž náklady přispívají smluvní mocnosti v témž poměru, v jakém nesou náklady Mezin. poštovní unie. Vlastní r. s. schází se tehdy, dohodnou-li se státy, mezi nimiž jest nějaký spor, že ponechají rozřešení m. r. s. (t. zv. dohoda o arbitráži). Pro každý jednotlivý případ sestavuje se jiný soud. Přísedící se vybírají z osob, jež smluvní mocnosti vždy jmenují za rozhodčí na dobu šesti let. Ze seznamu jich vybere si každá strana dva, z nichž jeden může býti jejím vlastním státním příslušníkem. Jest možný též případ, že se obě strany dohodnou na osobách přísedících. Tito 4 přísedící jmenují si pátého jako předsedu. Myšlenka tohoto způsobu soudnictví záleží v tom, že za přísedící jsou určovány osoby požívající nejvyšší mravní vážnosti a dokonale obeznámeni v otázkách m. práva a dále na zásadě úcty k právu, což znamená, že se státy zavazují uznati výrok soudců za správný a také se mu podvoliti. Podle zásad konvence z r. 1899 o m. r. s. nesou si strany každá své náklady. Případy předkládané tomuto s. nejsou sice příliš časté, ale v zásadě jest možno tvrditi, že se způsob rozhodování v praxi dobře osvědčil.

Mezinár. spolek pro sociální pokrok, zal. 1925, sídlem v Basileji, má za účel podporu sociálněpolitického zákonodárství v 17 přistoupivších státech a Mezi-

nár. ochrany dělnictva vypracováním vhodných předloh zákonů. Čas.: Bulletin, L'Avenier du Travail, Die Zukunft der Arbeit (vše od 1925).

Mezinárodní spory, s. mezi dvěma n. mezi více státy. Příčiny mohou býti nejrůznější: urážka osoby chráněné exteritorialitou, ostrý postup (ať skutečný, ať jen domnělý) proti cizím stát. příslušníkům, uzákonění nějakého ustanovení, namířeného přímo nebo nepřímo proti druhým státům, vměšování se do vnitřní politiky druhého státu atd. Nejčastěji bývá důvodem ke sporu protichůdný zájem politický. Po utvoření Společnosti Národů se sídlem v Ženevě mají býti m. s. odklizovány vzájemnou dohodou, přeložením sporu Spol. Národů, vyšetřováním vedeným nezúčastněnými státy a k válce mají rozvaděné státy přikročiti jako k poslednímu prostředku, když všechny předchozí smírné kroky skončily bezúspěšně.

Mezinárodní úřad práce, zkratkou MÚP. (franc. Bureau International du Travail, zkratkou BIT.), oficielní orgán Společnosti národů pro řešení zaměstnanecko-sociálních otázek, zřízený podle versailleské mírové smlouvy. Jest to vlastně pracovní sekretariát Mezinárodní konference práce, která se konává jednou ročně, a to skoro vždy v srpnu neb v září v Ženevě a na kterou vysílají členové Spol. Národů, t. j. jednotlivé státy, jednoho vládního zástupce za zaměstnance a jednoho za zaměstnavatele. MÚP. jest spravován 24člennou správní radou, která jmenuje ředitele MÚP. Od zřízení až dosud zastává tuto funkci býv. franc. ministr Albert Thomas, který jest velmi iniciativní a pilný pracovník a který se snaží vytvořiti z MÚP. instituci značného mezinárodního významu. Osobně navštěvuje jednotlivé země (v r. 1930 byl též v ČSR.), aby poznal z vlastní zkušenosti stav výroby, sociální postavení pracovních vrstev a podmínky pro zlepšení. MÚP. připravuje materiál pro konferenci práce a dává si předkládati výsledky sociální politiky z jednotlivých zemí, aby je mohl posuzovati, porovnávati, vydávati o nich pravidelné statistiky, podávati informace a konati studia. Mezin. konf. práce usnáší se na návrzích MÚP. a formuluje je jako konvence, jež doporučuje vládám států k ratifikování. Není to tedy orgán, který by měl moc donucovací — státy nejsou pracovními výsledky a konečnými konvencemi nijak vázány —, ale přesto má MÚP. veliký význam pro úpravu pracovních poměrů. — V poslední době (1930—1931), koná MÚP. anketu o cenách životních potřeb v poměru k výši dělnických mezd a sice ve srovnání poměrů v různých evropských městech s průmyslovým amer. městem Detroit. Provedení ankety navrhl továrník Ford, který má v Detroitu své rozsáhlé dílny na výrobu automobilů a který se stále všemožně snaží zlepšiti pracovní postavení dělníkovo (podle jeho vzoru u nás dělá totéž Baťa). MÚP. všímá si všech otázek, jež by si zasloužily m. úpravy jako nezaměstnanosti, délky pracovní doby (nyní se stále častěji ozývá volání po pětidenní pracovní době v jednom týdnu, aby se jednak odpomohlo nezaměstnanosti, jednak aby měli zaměstnanci dva dny volno), práce žen a dětí, ochrana dělnic v době těhotenství a mateřství, výše mezd, zabránění úrazům v prům. podnikání a sociálního pojištění. MÚP. vydává tiskem statistiky o svých studiích, příležitostné zprávy a posudky a od r. 1921 jednou ročně vydává ročenku (Annuaire International du Travail).

Mezinárodní úřady, ú., zřízené za účelem společné úpravy některých nepolit. otázek. Státy se smluvně zavazují prováděti urč. věc jedním a týmž způsobem a m. úřad jest jakýmsi sekretariátem administrativním i technickým. M. ú. byly zakládány již koncem min. století, ale jejich rozmnožení nastalo zvláště po svět. válce po zřízení Společnosti národů. Nejznámější m. ú. jsou: poštovní v Bernu (jest orgánem Všeob. pošt. unie), telegrafní v Bernu (jest orgánem telegraf. a radiotelegraf. unií), pro míry a váhy v Paříži, pro ochranu děl liter. a uměl. a vlastnictví prům. v Bernu, zemědělský ústav v Římě, zdravotnický v Paříži, práce v Ženevě.

Mezinárodní ústav pro duševní spolupráci (franc. Institut Internacional de Cooperation Intellectuelle), zal. r. 1925, se sídlem v Paříži, stálý výkonný orgán Mezinárodní komise Svazu národů pro duševní spolupráci, jehož členové tvoří Správní výbor. Ústav je rozčleněn na několik oddělení: Affaires Genérales, Relations Universitaires, Bibliographie et Relations Scientifiques (Documentation Scientifique), Section Juridique, Relations Littéraires, Relations Artistiques, Section d'Information, Services administratifs. Vydává: Bulletin des Relations Universitaires.

Mezinárodní zemědělská komise v Paříži, založ. 1889 Mélinem, 1926, 1928 reorganisována, zastupuje zájmy zemědělství na mezinár. konfer., usiluje o po-

krok zeměď. po stránce technické, vědecké i hospodářské a sociální. Pořádá informativní a pracovní mezin. zeměd. kongresy členů, jimiž jsou jen nár. a mezinár. organisace zemědělské.

Mezinárodnost (lat. internacionalismus), souhrn snah, usilujících o společné řešení problémů ideových, kulturních a civilisačních několika států stejných či podobných zájmů. Dotýká se hlavně otázek právních, zdravotních, dopravy, vědy, práce, v úsilí o vytvoření světové organisace a spolupráce států a národů.

Meziparlamentní unie, mezinár. org. členů parlamentů všech států, usilující o upevnění smluv a snah mírových a mezinár. rozhodčí soudnictví. Založ. 1888 v Paříži Angličanem Randallem Cremerem a Francouzem Fréd. Passym.

Meziříčí (Uhretschlag), o. v Č., okr. Kaplice, 456 ob.

Meziříčí, o. v Č., okr. Nové Město n. Metují, 1944 ob.

Meziříčí, o. v Č., okr. Tábor, 447 ob.

z Meziříčí Valentin, lat. Mezericenus (1470—1540), č. humanista, bakalář univ. pražské, pozd. písař v Žatci. Spolupracoval s Bohusl. Hasištejnským z Lobkovic.

Mezná, o. v Č., okr. Pelhřimov, 413 ob.

Mezník Antonín, rytíř, JUDr. (1831—1907), čes. politik a právník, dvor. rada Nejv. Správn. soudu, říšský a zemský poslanec, vůdce nár. strany na Moravě. Sp.: Stručná nauka o směnkách (1864), Poslední zasedání stav. sněmu na Moravě 1848 (1877).

Mezní hodnota, velmi důležitý pojem v matematice. Máme-li vyjádřit $\frac{1}{3}$ desetinným číslem, můžeme tak udělati libovolnou aproximací: 0·3, 0·33, 0·333 atd. Každé číslo v této řadě je větší než předcházející avšak menší než $\frac{1}{3}$; čím dále jdeme v řadě, tím je rozdíl mezi $\frac{1}{3}$ a oním číslem menší. Píšeme někdy $\frac{1}{3} = 0{\cdot}\dot{3}$, kde tečka nad 3 značí, že číslo 3 se opakuje. $\sqrt{2}$ můžeme vypočísti na libovolný počet desetinných míst: 1·, 1·4, 1·41, 1·414, 1·4142 atd., avšak zde není žádné pravidelnosti. V obou případech blíží se členy řady, označme je $a_1, a_2 \dots a_n$, určitému číslu A (u nás $\frac{1}{3}$, $\sqrt{2}$) a píšeme $\lim\limits_{n \to \infty} a_n = A$, čteme limes (což značí mezní hodnota a_n, když n roste do nekonečna, je roven A. — Také spojitě proměnlivá veličina může se blížiti k určité mezní hodnosti na př. $\frac{3}{4 + \frac{7}{x}}$. Roste-li x zmenšuje se $\frac{7}{x}$, zmenšuje se celý jmenovatel zlomku a zlomek se zvětšuje, je však vždy menší než $\frac{3}{4}$. Píšeme:

$$\lim_{x \to \infty} \frac{3}{4 + \frac{7}{x}} = \frac{3}{4}.$$

Mezní právo, souhrn právních pravidel, podle kterých se určuje rozdělení dvou pozemků mezí a které stanoví směrnice pro vyřizování sporů mezi sousedy. Mez je buď přirozená (řeka, potok, stromy, zeď, silnice) nebo umělá (kolíky, hraniční kameny, t. zv. mezníky a sloupky). Nejčastějším dělením bývá drnem porostlý, 15—60 cm široký pruh země. Ten však při orání může lehce zabrati jeden ze sousedů a jest pak třeba podle katastrální mapy, uložené jako pomůcka pozemkové knihy u knihovního soudu, určiti znovu přesnou rozdělující čáru. Spory se řešívaly podle obč. zákona buď žalobou vlastnickou n. žalobou pro rušení držby. Novela obč. zák. z r. 1915 zavedla pro smírné vyřešení těchto častých rozbrojů nesporné řízení o stanovení mezí. Má-li sporná mez cenu více než Kč 100.—, může ta strana, která jest nespokojena s výsledkem nesporného řízení, nastoupiti normální soudní cestu v řízení sporném. Je-li cena nižší než Kč 100.—, je po provedeném nesporném řízení další spor vyloučen.

Mezno, o. v. Č., okr. Sedlčany, 442 ob.

Mezouň, o. v Č., okr. Hořovice, 480 čs. ob.

Mezúza (hebr., veřeje), slovy 5. Mojžíš. 6, 4—9, a 11, 13—21 popsaný pergamenový proužek na dveřích židovských obydlí.

Mezzanin (ital.), mezipatro, polopatro, mezi přízemím a prvním poschodím.

Mezzo (it.), střední, poloviční, v hudbě na př. mezzoforte (mf) pol. silou, mezzopiano (mp) polovičně, ne příliš slabě; mezza voce (m. v.) zpívá se jen polohlasně.

Mezzofanti Giuseppe (1774—1849), ital. jazykozpytec, kněz, znatel mnoha jazyků; rozuměl prý 58 řečím a mluvil 12 jazyky.

Mezzosoprán (it. mezzo soprano), ženský nebo chlapecký hlas mezi sopránem a altem.

Mezzotinto (it.), ↘ grafické umění.

Mežov Vladimír Izmajlovič (1831—1894), ruský bibliograf, úřed. petrohr. veřejné knihovny; vydal na 43 bibliogr. sbírek a spisů.

Mežyhorškyj monastyr (klášter), 20 km od Kyjeva, býv. kozácký klášter, kam šli staří Záporožci před smrtí spasit svých duší.

mg, zkr. miligramu.

Mg, v chemii zn. hořčíku.

M. g., main gauche (levá ruka), v hudbě, hraj l. rukou.

Mg. Ph., magister pharmacie, lékárník (nyní PhMr.).

Mhla velká a malá (něm.: Grosse a Kleine Mühl), levé přítoky Dunaje v Hor. Rak. Velká M., pramenící na Šumavě, 52 km dlouhá, spojená s Vltavou Švarcenberskou stokou. Malá M. n. Mhelka v délce toku 32 km, pramení u sv. Tomáše na Šumavě a ústí u Haslachu.

Miami, jm. několika měst v USA., z nichž nejdůl. je M. na jihov. straně poloostr. Floridy, 69.754 ob.; zimní, eleg. lázeň. místo se subtropickou vegetací.

Mia-otse (Miao), praob. stř. Číny (Kvangtung, Kvangsi, Hunan), asi 1—2 mil.; byli asi před 5000 roky z Hunanu Číňany vyhnáni do Sungu, kde nyní žijí jako rolníci a dobytkáři.

Miargyrit (leštěnec stříbrno-antimonitý), síroantimonitan stříbrný $AgSbS_2$ n. $Ag_2Sb_2S_4$, důležitá ruda stříbrná s 37% stříbra; tvoří krátké jednoklonné sloupce, nachází se též celistvý a vrostlý, temně olověně šedý, s leskem mastným, neprůhledný, tv. 2. U Příbramě, na Slovensku, v Sasku, Mexiku atd.

Miasma (z řec.), znečištění ve starším lékařství chorobné nakažliviny, tvořící se mimo lidské tělo (v zemi, ve vodě a vzduchu) a vyvolávající epidem. onemocnění (malarie).

Miassy, městečko na již. Uralu, na poloviční cestě od Zlatoustu do Čeljabinska. Do M. vstoupil po zlatoustském přepadení (☞) štábní vlak 1. čs. pluku; jemu na pomoc proti blížícím se bolševikům přispěly jednotlivé roty 2. pluku. 1. VI. 1918 podnikli bolševici na M. útok; po celodenní bitvě byli však odraženi.

Micara Clemens (* 1879), papež. diplomat, 1920 nuncius v Praze, později v Bruselu.

Mi-carême (frc.), lidová slavnost francouzská ve čtvrtek třetího týdnu postního (m. = polovina postu), zvl. v Paříži hlučně slavená, spojená s volbou nejkrásnější dívky za vládkyni dne.

Micella (lat.), ☞ koloidní roztoky.

Micić Ljubomir (* 1895), srbský básník-dadaista.

Miciński Tadeusz (1873—1918), pol. básník-mystik. Sp.: V mroku gwiazd, Kniaź Patiomkin, Ksiądz Faust a j.

Mick František (1776—1830), kolorista v Praze.

Micka Bedřich (1880—1921), č. básník (pseud. B. Akcim) a pošt. úř. v Praze.

Micka Josef (* 1886), prof. tělocviku a odb. spisovatel.

Mickiewicz Alexandr (1801—1871), bratr Adama M., pol. právník, prof. Licea Krzemienieckého. Sp.: Kurs prawa, Encyklopedie prawa a j.

Mickiewicz Adam (1798—1855), nejv. p. básník. Zprvu učitel v Kovně, kde napsal Dziady, 1824 vypovězen do Oděsy, 1825 navštívil Krym (Sonety z Krymu), 1825 odešel do Moskvy, kde se seznámil s Puškinem a napsal Konráda Wallenroda. 1829 navštívil Goetha ve Výmaru, 1831 Paříž. Pod vlivem revoluce napsal Knihy polského národa a polského poutnictva. 1836 vydal své mistrovské dílo, Pan Tadeusz. 1840 jmenován profesorem slovanských literatur na Collège de France; ale pro propagandu pol. messianismu pozbyl 1844 místa. Během krymské války cestoval na návrh franc. vlády po Turecku, kde měl tvořiti pol. legie. Zemřel v Cařihradě na choleru. Dziady přeložil Jar. Vrchlický, Pana Tadeusze El. Krásnohorská.

Mickiewicz Władysław, PhDr. (1838—1926), syn předešl., p. spisovatel. Vydal korespondenci, životopis a sebrané spisy svého otce. Žil v Paříži.

Mickievič Serg. Ivanovič (* 1869), rus. lékař, bolšev. organisátor, ředitel revolučního musea sovětského. Napsal řadu prací o dějinách revoluč. hnutí ruského a dějiny strany.

Micková (Hložková) Karla (* 1882, † 18. III. 1925), č. op. pěvkyně, člen opery Olomouckého divadla.

Micmanice (Mitzmanns), o. na Mor., okr. Znojmo, 1079 ob.

Micrococcus, rod jednoduchých, kulovitých bakterií, dělících se nepravidelně ve dvou na sobě kolmých směrech. M. gonorrhoae jest původcem kapavky, M. Satarrhalis zánětlivých pochodů, dýchacího ústrojí, M. pyogenes hnisavých pochodů, M. intracellularis epidemického strnutí šíje, M. melitensis středozemské čili maltezánské horečky. Kvašení mléčné způsobuje M. acidi lactici, kvašení močoviny M. ureae. Celkem neškodné jsou druhy vytvářející barvivo růžové M. roseus, modré M. cyaneus, žlutavé M. luteus, na starých vařených bramborech a moučných jídlech. M. phosphorescens způsobuje světélkování masa.

Microgaster ☞ lumčík.

Microsphaera, ☞ padlí.

Microtus, ☞ hraboš.

Micu Samuil, pův. Klain (1745—1806), rumunský dějepisec.

Micum, zkratka pro Mission Interalliée de Contrôle des Usines et Mines, trvala od 11. ledna 1923 do 16. srpna 1924. Průmyslníci rurského území ujednali s ní smlouvu, podle níž výlohy za válku

v Poruří byly převzaty touto zemí. Smlouva zrušena londýnskou úmluvou z r. 1924.

Míč, kulovité náčiní dětských a sportovních her, známý již u starých Egypťanů, Řeků a Římanů, jako předmět k zábavě i v tělocviku. V pozdějším středověku stavěny zvláštní míčovny pro tyto hry. Podle rozmanitých her též různé velikosti míčů, malé pro tennis, hockey, cricket, croquet, polo, ping-pong a j. buď gumové pružné, kožené plné, provazové, dřevěné oplétané, celuloidové a j.; větší m. pro kopanou, vodní polo, házenou a pod. Kožené s gumovou duší naplněnou zhušť. vzduchem, velemíče velkých rozměrů, medicine ball a j.

Míča Mikuláš Ondřej (1659—1729), č. varhaník v Třebíči, zakladat. č. varhan. rodu jaroměřického, z něhož vynikl hl.: M. Frant. Ant., pův. Václav (1694—1744), velký umělec a význ. hud. skladatel.

Míčan Vladimír (* 1891), č. spisovatel a českobratrský ev. kazatel v Brně; red. čas. Světlo a pravda. Jeho spisy zabývají se hl. naší emigrací náboženskou.

Mičátek Ľudovít, JUDr. (1874—1928), vůdce Slováků v Jugoslavii, advokát v N. Sadě, předseda Čsl. svazu v N. Sadě. Za maď. režimu vystupoval jako obhájce v četných procesech proti slov. národovcům, jakož i v marmarošském procesu.

Mičátek Vladimír (1871—1922), učitel a slov. spisovatel; zabýval se ponejvíce činností překladatelskou.

Míček Eduard, PhDr. (* 1891), č. filolog, od r. 1926 na stát. univ. texaské v Austinu, kde je prof. slovanských jazyků. Sp.: Duch amer. výchovy (1929), Vznik a vývoj hnutí šlonzáckého a germanisace školství na Těšínsku (1924).

Míčov, o. v Č., okr. Čáslav, 666 čs. ob.

Míčovna pražská v zahradě král. hradu pražského, ve slohu vlašské renesance ze XVI. stol. Za Josefa II. přeměněna ve vojenské skladiště, loggie zazděny, okna proražena, okrasy zničeny a uvnitř zřízena 2 patra. Hynula, až v posledních letech byla opět opravena a podle možnosti do původního stavu uvedena. — Míčovny soukromé se nacházely též v Pražských městech, tak na Malé straně v Prokopově ul. 3, zřízená Pavlem Sutterem ze Sutterbachu. Druhá byla na Starém městě v ulici Vejvodově č. 6 zřízena Vlachem Ringolinim.

Mičura Martin, JUDr. (* 1883 v Dlhém Poli, Slov.), slov. politik, předseda soud. tabule v Košicích, posl. str. lidové, býv. advokát a žurnalista; byl županem v ž. Tekovské: později v ž. Nitranské, v r. 1920—22 ministrem s pl. mocí pro správu Slovenska. Znalec slov. administrativy.

Midas, podle pověsti fryžský král; dostal od Dionysa, poněvadž propustil Siléna, dar, aby proměnil vše, čeho se dotkl, ve zlato. Podle jiné pověsti mu dal Apollón oslí uši, protože ve zpěvním závodě boha s Panem přiřkl tomuto cenu.

Middle (angl.), střední, prostřední druh; též middling.

Middleboro, město v sev.-am. státě Massachusetts, (1920) 8453 ob., železné hutě.

Middlesbrough, město v angl. hrab. Yorkshire. (North Riding), 133.600 ob.; v okolí ložiska železné rudy a kam. uhlí, ocelárny, výroba strojů, chemické továrny.

Middlesex, hrabství v polic. okrese londýnském, 602 km² s (1926) 1,329.630 ob. Hl. m. Brentford.

Middleton Thomas (asi 1570—1627), angl. dramatik.

Middleton George (* 1880), sev.-amer. dramatik, psal hry ze součas. života.

Midhát Paša (1825—1884), tur. státník. Je zaklad. polit. strany Mladé Turecko. Jako správce sev. Bulharska provedl řadu reforem. Usiloval o turcifikaci celé říše v nac. duchu. Jako velký vezír přinutil r. 1876 sult. Abdula Hamida k vyhlášení konstituce. Napsal: La Turquie son passé, son avenir, 1878. — Lit.: E. Rüffer: M. P., tragedie ze života Bulharů pod tureckým jhem.

Midi, Canal du, též Canal du Languedoc, splavný průplav v jihozáp. Francii od Atlantického oceánu k Středozemnímu moři.

Midinette (franc., polední děvče), žertovné pařížské označení pro pracovnice, jež si dělají známosti v době polední přestávky.

Midján (ar. El-Midian), s.-z. pobřežní pruh Arabie při Rudém moři, od zálivu Akabského až k Vadi el-Hamd; náleží k Hedžasu.

Midjanité, kočovný sev.-arabský kmen; napadali Israelity a byli Gideonem poraženi.

Midleton (midlt'n) Wiliam Saint John Fremanthe Brodrick (* 1856), angl. politik, 1903—05 státní sekretář pro Indii, 1914—17 vůdce Unionistů v již. Irsku.

Midola Giuseppe pseud. J. B. Pecky.

Midráš (z hebr. daraš, zkoumati), hluboké vniknutí do ducha Písma, v širším významu zkoumání Písma. Místo, kde se dálo takové zkoumání. se jmenovalo Betha-midráš, v mnohých židovských obcích vysoká škola pro studium tal-

mudu. Přeneseně druh sebraných spisů židovské literatury o výzkumu Písma.

Midway Islands (midve-ailands), sjednocená skupina ostrovů s.-z. od Havajských ostrovů (majetek USA).

Mieczyslaw (Mieszko), polští vévodové a králové: 1. M. I. nebo Měšek Lambert I. († 992), pol. kníže a zakladatel pol. státu. Jeho žena Doubravka byla dcerou českého knížete Boleslava I.; založil v Poznani první polské biskupství. — 2. M. II. nebo Měšek Lambert II., syn Boleslava Chrabrého, vnuk předešlého (990—1034), od 1025 polský král, ztratil mírem r. 1030 Lužici, Červenou Rus a Moravu. — 3. M. III., Starý, třetí syn Boleslava III. Křivoústého (1131—1201), při dělení Polska 1139 dostal Velkopolsko a po smrti bratra Boleslava IV. vládu v celém Polsku. Nepřítel šlechty.

Miedzane, rozsocha v polských Vys. Tatrách, 2238 m vys.

Miedziński Bogusłav (* 1891), pol. politik, legionář a pluk. gen. štábu, 1922 poslanec Sejmu. Spoluredaktor Głosu Prawdy; 1927 ministr pošt a telegrafu.

Mielczarski Romuald (1871—1926), pol. družstevník a zaklad. Svazu spotřeb. družstev polských.

Mielczyński Mateusz, hr. (* 1869), pol. politik, vůdce říšsko-něm. Poláků, člen něm. ř. sněmu. R. 1920 spolupracovník Korfantyho na H. Slezsku.

Mierensdorf Hans (* 1882), něm. herec filmový.

Miereveld Michiel Janszoon van (1567—1641), nizoz., dvorní malíř; namaloval prý na 10.000 obrazů.

Mieris, 1. Frans van, st. (1635—1681), nizoz. malíř, mistr v jemnosti malířského podání. — 2. Willem van, syn a žák předešl. (1662—1747), malíř obrazů společnosti, mytologických.

Mierosławski Ludwik (1814—1878), pol. revolucionář, připravoval povstání v Polsku 1846, odsouzen k smrti v Berlíně 1848, osvobozen, činil nové přípravy ku povstání. Z Paříže odešel na Sicilii, byl ve Švýcarsku, 1863 jmenován byl polskou národní vládou diktátorem, podlehl však Rusům a odešel do Paříže.

Mies, ↘ Stříbro, m. v Č.

Mieses Jacques (* 1865), něm. šachový mistr; získal četné úspěchy v mezinárodních utkáních.

Mieszko, ↘ Mieczysław.

Mifek Josef (* 1891), č. dram. spisov., redaktor a divad. kritik. V r. 1917—1919 vydával a redigoval čas. Literární listy. Div. hry: Fidlovačka (1916), Za noci bouřlivé, Jidáš Iškariotský (1917), Vilma (1918), Všední příběh (1920).

Migléc, o. na Slov., okr. Košice, 452 ob.

Miglešov, o. na Slov., okr. Trebišov, 422 čs. ob.

Mignard Pierre (1612—1695), franc. malíř; žil od 1636 v Římě.

Mignon (franc. miňō), něžný, oblíbený, miláček. Ve franc. dějinách se tak jmenují milci prostopášného krále Jindřicha III. V knihtiskařství velikost písma 7 typografických bodů.

Mignonettes (fr.), jemné a něžné dámské potřeby (krajky, dopis. papír, nálepky) a j.

Migrace (z lat.), obvyklé každoroční stěhování někt. ptactva.

Migréna (z fr.), bolení hlavy, které se často objevuje bez vnější příčiny. Trpí na ni zvl. chudokrevné, nervosní osoby, jmenovitě ženy. Projevuje se zemdleností, zíváním, závratí, nechutí, hučením v uších. Často běží o křeč, tedy o zúžení mozkových cév, proto pomáhají léky, kt. rozšiřují cévy (pyramidon, kofein a j.

Migrenin, v lék. užívaná směs antipirinu s koffeinem a kys. citronovou proti bolestem hlavy.

Miguel (migel) Dom Maria Evaristo (1802—1866), třetí syn krále Jana VI. portugalského, fanatický absolutista; převzal 1828 regentství, brzo se dal provolati králem a pronásledoval prudce liberály. Uznán byl toliko papežem a Španělskem. R. 1834 se musel zříci trůnu ve prospěch Donny Marie.

Mihailović Stevča (1804—1888), srbský politik, straník Obrenovičů, za kníž. Miloše jeho zástup. a min. předs. 1876—78.

Mihajlović Djordjo (1875—1919), srbský malíř, krajinář i portretista. Za války internován v Aradě.

Mihajlović Jelenko (* 1869), řed. seismolog. ústavu v Bělehradě. Uveřejnil četné popul. články z astronomie a meteorologie, jakož i cenné vědecké práce o zemětřeseních na Balkáně.

Mihajlović Jovan (* 1890), srbský malíř, hl. alegorických komposicí.

Mihajlović Ljubomir (* 1874), srbský diplomat, 1915—16 vyslanec v Cetyni, 1917—1718 ve Washingtonu; r. 1925 zvolen poslancem skupštiny za stranu demokratickou.

Mihajlović Milutin (* 1884), srbský malíř, maluje alegorie, portrety a též ikony.

Mihaldžić Stevan (* 1861), pravosl. kněz, srbský nár. pracovník v Barani, člen církevního sněmu v Karlovci a na mírové konferenci v Paříži zástupce za jižní Uhry. Za svět. války internován. 1920—23 poslancem skupštiny.

Mihalović Antun (* 1860), ban chorvatský 1917—1919.

Mihaljević Vicko, JUDr. (1861—1911), advokát ve Splitu, chorv. politik a nár. a hosp. pracovník dalmatský. Starosta města Splitu.

Mihanović Antun (1796—1861), chorv. básník; od 1836 rak. konsul v Bělehradě, pozd. v Bukurešti. Autor chorv. nár. hymny: Ljepa naša domovina; objevil r. 1843 t. zv. Zografský rukopis. Stoupenec hnutí ilyrského.

Mihanović R., ☞ Frangeš Mihanović Robert.

Míhavý skotom (oční migréna), v záchvatech se dostavující mihání před očima, postihující zpravidla polovinu obzoru, spojené většinou s bolestí hlavy po jedné straně buď před n. po záchvatu. Jde asi o křeč cev v týlním laloku mozkovém, způsobující pak poruchu zrakových drah.

Mihičić Milica (1864), sl. chorv. herečka, vynik. hl. v severských a ruských dramatech svým realist. pojetím; člen chorv. Nár. divadla od 1890.

Mihula (okatice), ☞ Petromyzon.

Mícha (lat. medulla spinalis), prodloužení mozku, tvořící s tímto ústřední nervstvo, u obratlovců uzavřené v kanálu páteřním. Jsouc na průřezu přibližně vejčitá, zduřuje v krajině krční a bederní; směrem dolů zúžuje se v t. zv. filum terminale n. rozštěpuje se ještě v páteřním kanále v četná vlákna (cauda equina). Uvnitř m. uloženy jsou gangliové buňky a tvoří na průřezu motýlovitý obrazec se 4 rohy (šedá hmota), z nichž vycházejí spinální (míšní) nervy. Kůru tvoří světlejší vlákna nervová (t. zv. bílá hmota). Uprostřed m. je malá podélná dutina (centrální kanál). U člověka tvoří m. tuhý provazec, tloušťky asi malíku, přecházející nahoře do mozku, dole končící ve výši 1. obratle bederního. Na jejím povrchu probíhá 6 brázd, kt. dělí bílou hmotu v t. zv. provazce. Kryta je, stejně jako mozek, 3 plenami: tvrdou (dura mater spinalis), pavučinovou (arachnoidea sp.) a měkkou (pia mater sp.); první je zevně, poslední leží na povrchu m. Spinální (míšní) nervy, z m. vycházející, mají 2 kořeny, zadní sensitivní a přední motorický. Vlákna těchto probíhají ke svalům a sdělují jim popudy k činnosti; vlákna kořenů sensitivních vedou k m. popudy zevní. První představují tedy dráhy dostředivé, druhé odstředivé. Oba kořeny spojují se v t. zv. smíšený nerv spinální (motoricko-sensitivní), když před tím sensitivní zduřel v malé ganglion míšní. Odtud probíhají obojí vlákna společně až do příslušné inervační oblasti a teprve tam se oddělí nervy motorické od sensitivních. Člověk má 31 pár míšních nervů. — Chirurgie míchy, oper. otevření páteřního kanálu, obnažení chorob. ložiska a odstranění příčiny (nádory, cizí tělesa, bujení kostní tkáně, kostěné úlomky, vyprázdnění hlíz a pod.), při obrnách míchy z tlaku, zvl. následkem poranění a chorob páteře, cizích těles (střely, úlomky kostí), konečně při nádorech páteře a jejích plen. Ch. m. se nyní velmi rozvinula, ježto pomocí t. zv. myelo- a perimyelografie lze zjistiti sídlo choroby.

Míchačka, ☞ secí stroje.

Michael Attaliates (1020—1080), byz. právník a dějepisec; napsal dějiny své doby (1034—79).

Michael (M. Cerularius), patriarcha cařihradský (1043—58), provedl svým sporem s papežem Lvem IX. odloučení církve vých. od římské (1054).

Michaelis Georg, JUDr. (* 1857), n. státník, v. r. 1917 státní komisař pro výživu lidu, potom říšský kancléř; 1918—19 president v Pomořanech. Ve světové válce marně hleděl mírovou resoluci sjednotiti s válečnými cíly, uspokojujícími přání národů.

Michaelis Sophus August (* 1865), dánský básník, vydavatel časopisu Kunst; po vzoru Brandesově psal lyrické básně, romány a dramata. (Revoluční svatba, hraná i u nás).

Michaelis-Stangeland Karin, roz. Bech-Bröndum (* 1872), dánská spisovatelka; píše romány se sociálními problémy, zvláště o ženské otázce a manželství (Nebezpečné stáří, Dítě a j.). Četné překlady do češtiny.

Michajil († 898), první metropolita všeruský, a šiřitel křesť. víry na Rusi.

Michajil Fedorovič (1596—1645), první car z rodu Romanova (od 1613). Nešťastně válčil se Švédy i s Poláky.

Michajil Alexandrovič (1878—1918), ruský velkokníže, syn Alexandra III. a 1889—1909 carevič. Zavražděn bolševiky v Permu.

Michajilov Aleksandr Dmitrijevič (1855—1884), rus. revolucionář a organisátor. Zemřel v Petropavlovské pevnosti.

Michajilov Andrin Fedorovič (* 1853—1929), rus. revolucionář; za účast při zabití Mezencova 1878 odsouzen k smrti, trest mu změněn na 20letý žalář.

Michajilov Lev Michajlovič (Politikus) (1872—1928), rus. bolševik; přispíval do mnoha listů bolšev., zvláště o otázkách mezinárodní politiky.

Michajlov Mich. Illarionovič (1829—1865), rus. básník a překl. Longfellova, Byrona, Goethea, Heinea a j. 1861 za proklamaci K molodomu pokoleniju (spolu s N. V. Šelgunovem), vypovězen na Sibiř, kde též zemřel.

Michajlov Nikola (* 1876 v Šumenu), bulh. malíř. Vynikl v cizině (Německu a Americe) jako portretista. Maluje podobizny v plain-airu a vytvořil bohatou galerii oficiálních portretů, tvořených pod vlivem starých mistrů.

Michajlov Pančo (*1897), bulh. spis. Velmi slibný talent. Dotýká se často sociálních strun, hlavně. se však zabývá otázkou styku obou pohlaví. Vydal knihy: Prazdnika na paraklisa (1922), Pod zemjata (1924), Bolgarski noveli (1925), Izpoved (1926), Malki razkazi (1927), Červenijat karamfil (1928).

Michajlov Stojan (1860—1914), bulh. oper. pěvec a organisátor bulh. opery.

Michajlovski Nikola St. (1818—1892), bulh. spisov. a nár. pracovník. Je zaklad. trnovské literární i pravopisné školy. Zúčastnil se bojů za církevní osamostatnění. Překládal hojně z franc. i z řečtiny. Přispíval hlavně do cařihrad. bulh. časopisů a listů. Psal také verše.

Michajlovski Stojan (1856—1927), bulh. básník a myslitel, satyrik a pesimista, pohlížející na svět očima přísného moralisty a filosofa. Svým prvním dílem básnickým Euthanasia (1878) uvítal smrt jako dobrodince, přinášejícího mír ničením života. V Poema na zloto (1889) pojímá zlo jako základní prvek lidské podstaty. Dramatem Kadrilat na smerťa vysmívá se manželství. Mravní ubohost bičuje ve svých Iztočni legendi (1904). Vedle toho vydal ještě samostatně: Novissima verba (1889, 1890), Satiry (1893), Kniga bez zaglavie (1893), Kniga za balgarskija narod (1893), Dnes čuk utre nakovalňa (1904), Probuda i vozchod (1902) a j. Na obranu bulharství Makedonie napsal franc. Zizanie Slave (1902) a Pro Macedonia (1902). Na jevišti sofij. Nár. divadla mělo v r. 1922 velký úspěch jeho drama Koga bogovete se smejat. Pozoruhodné jsou také jeho dialogy Ot razvala kam provala, To čilar't, Božestven razmirnik a j. filosofické úvahy: Po prekija drum. Jednotlivé básně, studie a úvahy jsou vydávány souborně od r. 1918. V l. 1895—99 byl řádným docentem všeobec. dějin literatury na sofijské universitě. Je v bulhar. literatuře mimořádným zjevem. První v bulh. poesii zkoumal problémy lidského bytí, zla, smrti, účelnosti života a pod.

Michajlovskij-Danilevskij Aleks. Ivanovič (1790—1848), rus. gener. a dějepisec. Jako pobočník Aleksandra I. na vídeňském kongresu, 1828—29 ve válce s Turky, 1831 účasten potlačení polského povstání, od 1835 senátorem. Sebr. spisy 1849—50 v sedmi svazcích.

Michajlovskij Nikolaj Georg (1852—1906), rus. spisov., známý pod pseud. N. Garin, vynik. želez. inž., působil též při stavbě sibiřské dráhy. Autor autobiografických románů a povídek z dětského ovzduší, v nichž projevil jemnou znalost dětské psychologie.

Michajlovskij Nikolaj Konstantinovič (1842—1904), rus. novinář, vynikající literární kritik, vlastenec, stoupenec positivismu. Od 1869 redigoval, od 1877 spoluvydával Otěčestvennyja zapiski; 1895 založil s Korolenkem měsíčník Russkoje bogatstvo.

Michal, jméno četných byzant. císařů: M. I. († 843 v klášteře), zeť cís. Nikefora, svojí voj. neschopností popudil proti sobě vojsko. — 2. M. II., Koktavý († 829), vynikl voj. schopnostmi, porazil v Malé Asii usurpátora Tomáše. — 3. M. III., Opilec († 867), poslal Slovanům věrozvěsty Cyrila a Methoděje. — 4. M. IV., Paflagonský († 1041), vládl 1034—41, potlačil povstání Bulharů. — 5. M. VII., Parapinakes (Vydřiduch), vládl 1071—78, věnoval se více vědě, zřekl se 1078 trůnu a stal se duchovním. — 6. M. VIII., Paleiologos (1224—1282), odrazil útoky Benátčanů, zničil cís. latinské a obnovil říši byzantskou. — 7. M. IX., Paleiologos (1295—1320), vnuk předešlého, spoluvládce Andronika II. — Knížata a králové: 1. M. Udatný (Mihail Biteazul), kníže valašský od 1593—1601, porazil spolu se Zikmundem Báthorim Turky; po smrti Zikm. B. stal se místodrž. cís. Rudolfa II. v Sedmihradsku; později z návodu gen. Basty zavražd. 2. M. Fedorovič (1596—1645), ruský car, zakl. dynastie Romanovců; upevnil pořádek uvnitř říše, boj. proti Švédům a Polákům. 3. M. Tomáš Korybut Wiśniowiecki (1638—1673), král polský; za něho vzbouřili se Kozáci a hledali podpory u Tatarů a Turků; mírem bučačským odst. Turkům Podolsko a Ukrajinu. 4. M., korunní princ rumunský (* 1921), syn kr. Karola, 1927 regentskou radou provolán králem rumunským, po návratu svého otce (1930) odstoupil a jmenován následníkem. 5. Mihajlo Obrenović, kníže srbský (1823—1868), 1839 prohlášen knížetem, přátelstvím k Rusku vzbudil povstání, uprchl, ale 1858 se s otcem Milošem vrátil a 1860 nastoupil po něm na trůn. 6. M. Petrović Njegoš (* 1908), syn černohor. prince Mirka, po úmrtí krále Nikoly prohlášen černohor. králem, ale trůnu vůbec nenastoupil.

Michal, kř. jm.; M. archanděl, kníže andělů, vítěz nad ďáblem; sv. 29. září.

Michal, pseud. J. V. J. Michla.

Michal Starý († 1501), českobratrský kněz, zvolený 1467 biskupem, jako přívrženec br. Řehoře vězněn. Sp.: Psaní proti artikulům (1499).

Michal Jan (1818—1861), voj. kněz a č. humor. básník. (Pseud. Jan z Klopot.)

Michal Vojtěch (1900), č. malíř, žák Švabinského. Vyniká v grafice.

Michalakopulos Andreas (* 1873), řecký politik, přívrženec Venizelův, advokát v Athénách. Byl několikráte ministrem a 1924—25 min. předs.

Michaľany (Mihályi), ob. na Slov., okr. Trebišov, 836 ob. (430 čs.).

Michaľany nad Torysou, o. na Slov., okr. Sabinov, 668 čs. ob.

Michalčev Dimitr (* 1880), bulh. filosof. Od r. 1920 je řád. prof. systematické filosofie na sof. univ. V l. 1923-27 byl vyslancem v Praze. Vydal větší věd. díla: Philosophische Studien, Leipzig, 1909, Forma i otnošenie, 1914, O slovanském sjednocení, Praha, 1926, Logika, Sofie, 1928, Die Philosophie am Scheidewege a Die soziale Selbsttäuschung als Kern der materialist. Geschichtsauffassung, 1928. Rediguje čas. Filosofičeski preglad.

Michalec Martin (1504—1547), č. bohoslovec a biskup Jednoty bratrské. Vyjednával o spolupráci s Lutherem a Melanchtonem (1533). Byl i liter. činným.

Michálek Mořic (* 1871 v Chrudimi), prof., zem. insp. zeměď. škol v Čechách, průkop. zeměd. pokroku, reorgan. zeměd. škol. Vyd. čas. „Obzor hospodářský“.

Michalko Pavel († 1825), slov. buditel, učitel v Piliši u Pešti. Vydával popul. vzděl. knihy.

Michálkovice, ms. ve Slez., okr. Frýdek, 5895 ob. (4320 čs.).

Michałkowice, vesnice v Horním Slezsku, od 1922 polská. 7371 ob.

Michalok, o. na Slov., okr. Vranov nad Topľou, 624 ob. (367 čs.).

Michalov Ivan, MUDr. (* 1855), bulh. lékař a odbor. spis. Vystudoval gymn. v Praze. Na sof. Vysoké škole a později na univ. přednášel soudní lékařství. Spoluredig. čas. Medicinski pregled.

Michalovce, okr. m. na Slov., 8864 ob. (4000 čs.). Posádk. velit. 24. pěší brigády, div. prov. sklad 12, I., III. a náhr. prapor ppl. 20, doplň. okr. velit., čet. odděl., sl. reál. gymn., elektr. a parní mlýn, pivovar. Obch. centrum zemědělských produktů.

z **Michalovic** Bohuš († 1621), místokancléř a za č. povstání direktor. Popraven na Staroměst. nám. a jeho statky zkonfiskovány.

Michalovice, zříceniny hradu nedaleko Ml. Boleslavě, na pr. břehu Jizery se šikmou věží (Putna). Vystavěn pány z M. poč. XIV. st., zničen Husity, obnoven později Lobkovici, ale pak zpustl úplně.

Michalovič, pseud. Fl. Štolby.

Michalovy Hory (Michelsberg), m. v Č., okr. Planá u Mar. Lázní, 769 ob.

Michałowski Piotr (1802—1855), polský malíř a zakladatel Zakładu dobrocz. św. Józefa v Krakově.

Michalski Jerzy (* 1870), p. národohospodář, řed. Zemské banky a později prof. univ. varšavské, od 1922 poslanec Sejmu, 1921—22 ministr financí. Sp.: Prawo ubogich (1904), Traktat pokojowy v St. Germain a obciążenie Polski (1920).

Michalski Stanisław Franciszek (ps. Iwieński, * 1881), polský spisovatel a sanskritolog.

Michaud Joseph François (1767—1839), franc. historik, člen Akademie; royalista.

Micheáš (hebr. Michájáhu), starozák. prorok hebr. za králů Jothama, Achaza a hl. Ezechiáše; předpovídal záhubu říše judské i israel. zajetí babyl. a příchod Messiáše. Prorocká kniha o 7 kap. Na rozdíl od proroka téhož jména zván podle svého rodiště Morasthiton.

Michejda Jan (1855—1927), pol. poslanec v rak. Slezsku na sněmu i na říš. radě. Vedl po převratu protičeskou agitaci na Těšínsku.

Michejev Vasilij Michajlovič (1859—1908), ruský spis. povídek, hl. ze Sibiře.

Michel André (* 1853), franc. uměl. kritik, konservátor musea v Louvre a prof. na Collège de France.

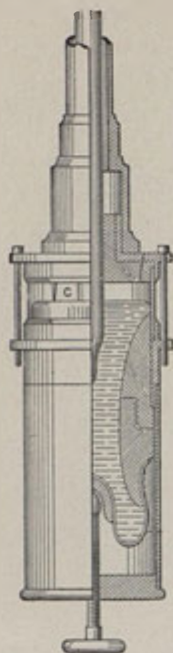
Michel Clémence Louis (1833—1905), fr. komunistka, zvaná rudá panna pařížské komuny 1871, po jejímž pádu deportována do Nové Kaledonie. Vrátila se po všeobecné amnestii 1880 do Francie, připojila se k aktiv. anarchistům, pro pobuřování několikráte vězněna, 1890 internována v blázinci. Psala romány, povídky, dramata, memoiry, historické spisy.

Michel Josef (* 1816 v Halleringen), kolorista v Praze.

Michel Josef (* 1817 v Židovicích), kamenotiskař v Praze.

Michelangelo Buonarotti (1475—1564), it. sochař, malíř, básník a architekt, nejdříve žák Dom. Ghirlandaja; sochařem Bert. di Giovanni, správcem antických sbírek medicejských v San Marcu, byl uveden do kruhu Lorenza Magnifica. Tenkrát vznikly jeho prvotiny: reliefy Boje s Kentaury a Madonna na schodech (ve Florencii), pak ve Florencii Spící Cupido, 1496 v Římě mramorová socha opilého Baccha, 1497—1500 Pietà

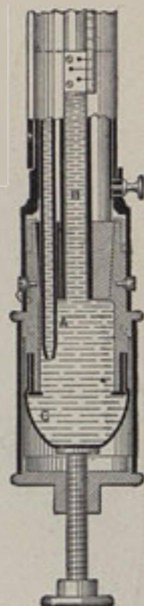
Meteorologické přístroje.

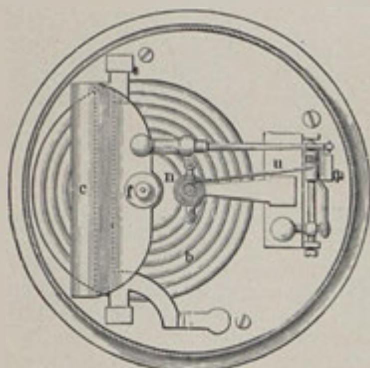

Fortinův barometr.

Tekutinový barometr.

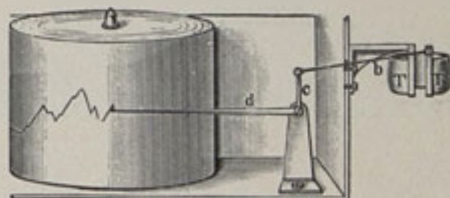

Bunsenův hrot.

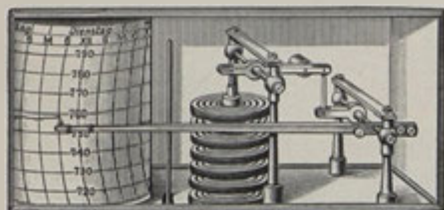

Zdvihací barometr.

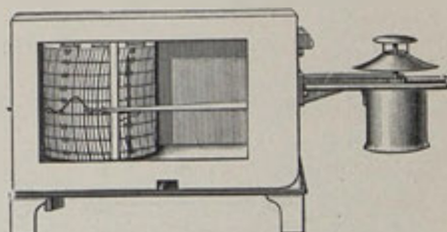

Fuessův barometr.

Naudelův barometr.

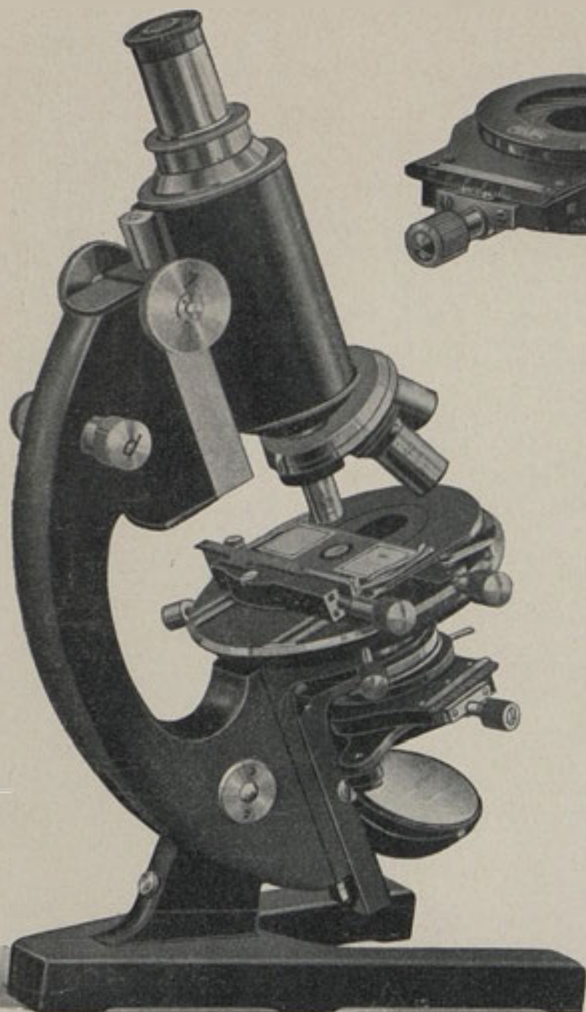

Průřez pera barometru.

Richardův termograf.

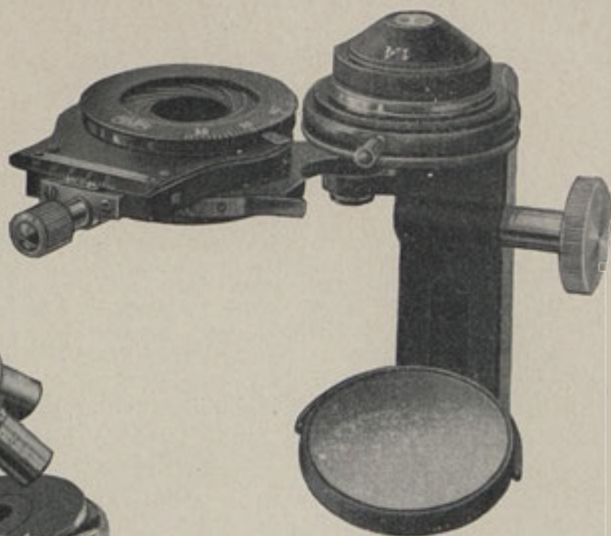

Barograf.

Assman-Fuessův termograf.

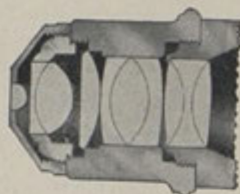
Mikroskop.

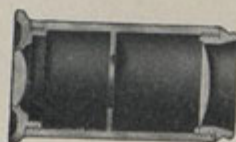
Mikroskop.

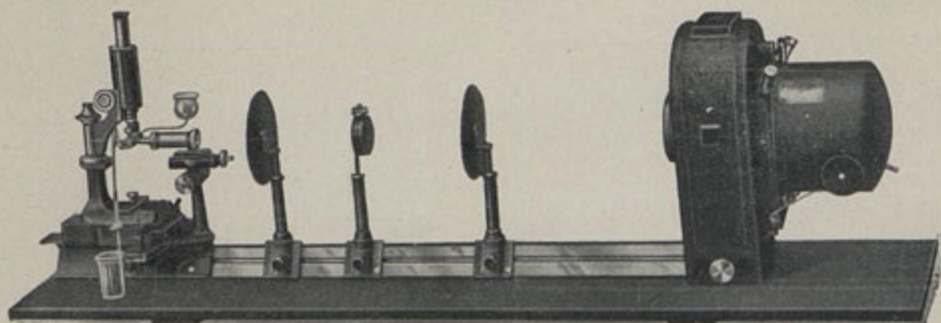
Osvětlovací přístroj Abbeův.

Apochromat Abbeův.

Huygensův okular.

Štěrbinový ultramikroskop pro kolloidy.

v chrámu sv. Petra a j. Kolem 1500 se vrátil do Florencie a vytvořil m. j. kolosální sochu mladistvého Davida (nyní Akademii). Papež Julius II. mu svěřil zhotovení svého náhrobku (1506); přerušiv práci, vytvořil kolosální sochu sedícího papeže před chrámem San Petronio v Bologni (v bronzu). 1508—12 provedl v Římě pro Julia II. fresky na stropě Sixtinské kaple. Od 1520 pracoval na stavbě a výzdobě medicejské náhrobní kaple v San Lorenzo, na níž s přerušením byl zaměstnán do 1534. 1529 vytvořil pro ferrarského vévodu obraz Ledy s labutí (zachov. jen v kopiích). 1534 v Římě pro Klementa VII. do 1541 obrovskou fresku Posledního soudu na oltářní stěně Sixtinské kaple. 1542—50 tvořil fresky v Capella Paolina ve Vatikáně, současně vznikly části Juliova hrobu (socha Mojžíšova) a posléze poslední jeho sochařské výtvory, skupiny oplakávání Krista v dómu ve Florencii a v Palazzo Rondanini v Římě. Od r. 1547 řídil stavbu svatopetrského chrámu. Zároveň ho zaměstnávaly i jiné stavby v Římě (chrám Santa Maria degli Angeli, Palazzo Farnese a j.). Michelangelův styl nevyznačuje, jako díla antická, tichá velikost a vznešenost, ale zdržovaná síla a vášeň. K tomu připojuje M. absolutně plastickou řeč tvarů, jež ukazuje neslýchanou jistotu v podání anatomických forem. Všechno umění mistrovo projevují fresky v Sixtinské kapli, v nichž neobyčejná síla sevření všech výrazových možností je vystupňována v jeden pohyb. Jako básník proslul M. svými těžkomyslnými sonety.

Micheler Joseph Alfred (* 1861), gen. fr., v dubnu 1916 vel. X. arm., již vedl v bitvě na Sommě; 1917 vel. stř. skupiny armád (V., VI., X.); nesouhlase s Nivelleovou ofensivou, kterou jeho skupina měla provésti, vyslovil se 6. IV. proti ní na vál. radě, svolané pres. rep. Pak vel. V. arm.; po válce do výslužby.

Michelet Jules (1798—1874), fr. dějepisec, od 1838 člen Akademie a profesor na Collège de France. Proti pragmatickému stanovisku Guizotovu, jehož byl na Sorbonně pomocníkem, je stoupencem polofilosofického, polonaturalistického, vždy tendenčního směru.

Michelia L., dřevnatý rod Magnoliaceí se žlutými květy a celokrajnými listy; asi 13 druhů v tropické Asii, na Himalaji a v Číně. M. champaca L., na Javě, ve všech téměř tropických krajinách. Z čerstvých květů se destiluje vonný olej Cananga.

Michelozzi (Michelozzo di Bartolommeo, 1391—1472), ital. stavitel a sochař; vystavěl ve Florencii palác Riccardi, křiž. chodby v klášteře San Marco a j.

Michels Robert, PhDr. (* 1876), it. sociolog, prof. univ. v Turině, pozd. v Basileji. Věnuje se hl. sociol. politické, což jej přivedlo nejprve k syndikalismu, později k fašismu, jehož je nadšeným obhájcem vědeckým.

Michelsen Peter Christian Hersleb (1857—1925), norský státník, od r. 1905 minist. předseda; řídil zvolení dánského prince Karla za norského krále (Haakon VII.) a byl jeho prvním ministerským předsedou.

Michelson Albert (1853—1931), znam. sev.-amer. fysik, zakladatel chicagské university. Zabýval se hl. problémem měření rychlosti světla. Vyznamenán cenou Nobelovu za fysiku r. 1907.

Michigan (zkr. Mich., mišigen), stát v USA., 150.162 km², (1926) 4,395.651 ob., sestává ze dvou poloostrovů. Dolní M. je mezi jezerem M-ským a Huronským, je úrodný a zalesněný, Horní M. mezi jez. M-ským a Hořejším, je hornatý. Klima vlivem jezer je mírné. V těžbě mědi byl M. na prvním místě na světě; v těžbě soli je na prvním místě v USA. V průmyslu je význačná výroba aut (Fordovy závody v Detroitu). M. se dělí na 83 counties. Hl. m. je Lansing, největší Detroit.

Michigan City, m. v sev.-am. státě Michigan, (1920) 19.457 ob.

Michiganské jezero, druhé nejv. z kanadských jezer, 500 km dl, až 263 m hl., plochy 58.140 km².

Michl František, MUDr. (1850—1900), č. lékař, znamenitý chirurg, přednosta chir. odd. univ. polikliniky a univ. prof. Zakladatel č. dětské nemocnice v Praze. Četné spisy odborné.

Michl František (* 1891), č. malíř a grafik, žák Preislerův. Chodské motivy.

Michl Jos. V. Justin (1810—1862), čes. spisovatel-buditel, linguista slovanský, pokračovatel J. Jungmanna; byl knězem-piaristou, vystoupil z řádu i církve řím.-katol., po léta vesnickým učitelem v Březinkách u Poličky. R. 1839 vydal Ouplný liter. letopis, čili obraz slovesnosti Slovanů nářečí českého v Čechách, na Moravě a v Uhrách, pak Přehled liter. Slovanů, Pravopis illyrský, Soustavu jaz. čes., Květy poličských škol a j. Zemřel v bídě po strastném životě, který vypsala T. Nováková (Drašar).

Michl Viktor, MUDr. (1865—1927), zdrav. rada ve Stříbře, něm. radik. poslanec na radě říšské.

Michl Vilém (* 1859), tov. ve Slaném, první výrobce kol v Čechách, propagátor motocykl. sportu.

Michle, o. v Č., část hl. m. Praha XIV., 9172 ob. (9051 čs.).

Michna Jan (* 1876), č. malíř a učitel kreslení.

Michna z Otradovic Adam (1600—1676), měšťan a obchodník v Jindřichově Hradci, varhaník a hud. skladatel církevní. Některé jeho písně zachovaly se dosud (Chtíc, aby spal).

Michna z Vacínova Pavel († 1632), přísný katolík, cís. místodržící; po bitvě na Bílé hoře nahromadil z konfiskovaných statků velké jmění.

Michna z Vacínova Emanuel (1772—1827), prof. ekonomie na pražské universitě. Jeho syn Jan Bedřich (1804—1872) byl krajským hejtmanem v Hradci Král. a jímž vymřel tento rok. — Michnův Palác v Praze restaurován v l. 1921—24 arch. Fr. Krásným na Tyršův dům.

Michoacán, stát v Mexiku, 60.000 km² s 939.800 ob. Velké doly na stříbro a měď. Hl. m. Morelia.

Michon Jean Hippolyte (1806—1881), fr. kazatel, zakladatel grafologie.

Michov Atanas (* 1880), bulh. malíř, žák Jar. Věšína. Je především krajinářem a vedle Petrova je vlastním tvůrcem bulharské krajiny.

Mijalković Sava (1864—1926), srbský spisovatel a překladatel; pošt. úředník a odb. učitel. Přel. m. j. Světlé Hubičku.

Mijares (michares), Millares, pobřežní řeka ve vých. Španělsku, 145 km dlouhá.

Mijask, horn. místo na stř. Urálu, odkud vyjíždí magistrála (↘). Rýžování zlata.

Mijatev Krstju, Dr. (* 1892), bulh. círk. archeolog. Přednáší na sof. univ. (bohoslovecká fakulta) církevní archeologii a křesť. umění. V Nár. archeolog. museu v Sofii řídí středověké oddělení.

Mijatović Čedomilj (* 1842), srb. státník a spisovatel, stoupenec krále Milana a prof. nár. hosp. na vys. škole v Bělehradě. Byl několikráte ministrem, uzavřel 1881 tajnou smlouvu s Rak.-Uh. a zastupoval Srbsko na mír. konferencích v Bukurešti (1889) a v Haagu (1899). Z jeho prací nejznám. Despot Gjurad Branković.

Mijić Karlo (* 1887), jihoslov. malíř a grafik, profesor v Sarajevě.

Mijl (hol., meil), míle, v sev. Holandsku = 5565.18, v j. Holandsku = 5858,02 m; později označení pro kilometr.

Mijušković Dragiša, JUDr. (1859—1903), srbský právník, prof. slov. práva na univ. bělehradské, člen srbského kasačního soudu a státní rady.

Mijušković Lazar (* 1867), černohorský státník, min. předseda a odpůrce jihosl. sjednocení. Emigroval do Francie.

Mijušković Marko (* 1875), profesor, černohor. politik, ministr financí a pozd. zahraničí. Předseda černohorské feder. strany. Emigroval do ciziny.

Mík František (* 1873), okr. šk. insp. v min. škol. a nár. osvěty, č. pedagogický spisovatel; rediguje čas. Školská správa. Sp.: Republikánský správce školy, díl I. a II. 1926, díl III. 1927. Republ. učitel a správa školy, díl I. 1928. Přetěžování žactva škol nár., 1928. Učebnice, 1927. Kreslení na školách obec. a měšť., 1929.

Mika, operace pohlavních ústrojů.

Mika Géza H., slov.-amer. adv., řečník, vynikající revol. pracovník a publicista v Bridgeportě. Za války řídil s dr. Perglerem Slav. Pressbureau v New Yorku

Mika Josef (* 1851), č. kat. spisovatel a farář v Choustníku.

Mikado, titul japonského císaře, u Japonců používaný jen v básnické mluvě.

Mikan Josef Gottfried (1742—1814), č. něm. botanik, zakladatel smíchovské botanické zahrady a univ. prof. v Praze. Známý lidumil. Jeho syn Johann Christian (1769—1844), botanik a cestovatel v Brasilii.

Mikan Milan, Ing., Dr. (* 1892 v Čáslavi), č. matematik, od r. 1915 prof. na různých stř. školách a asistent na technice v Praze. Odb. spisovatel.

Mikania, rod složnokvětých; asi 150 druhů, zvl. v Brasilii, na př. M. scadens (letní břečťan), popínavá rostlina se žlutými květy ve všech teplejších krajinách.

Mikanová Eliška, ↘ Urbanová-Mikanová E.

Mikelka Emil (* 1894), č. klav. virtuos a hud. pedagog v Plzni.

Mikelka Jan (1890—1926), č. malíř.

Mikenda Antonín (1851—1911), č. klas. filolog, gymn. prof. v Praze. Vydával lat. klasiky s č. komentáři.

Mikeš Adolf (* 7. XII. 1864 v Hradci Král., † 26. V. 1929 v Praze), čes. klavírní virtuos a hud. pedagog, prof. mistrovské školy státní konservatoře v Praze 1920—1928.

Mikeš František Otakar (* 1836), maj. obch. školy a č. publicista. Redigoval 1862—63 Osvětu. Sp.: Pravopis a mluvnice jazyka českého (1866), Mluvnice ruského jazyka (1867), Účetnictví jednoduché a dvojité (1879) a j.

Mikěšin Michajl Osipovič (1836—1896), ruský sochař a malíř. Projektoval četné pomníky v ruských městech (car. Kateřiny II. v Leningradě).

Miketta Karel, ThDr. (1872—1922), prof. na biskup. semináři ve Vidnavě a círk. spisovatel.

Mikhaël Éphraïm (1866—1890), franc. básník. Napsal sbírku: L'automne (1887). Po jeho smrti vydal souborně jeho verše i prósu, Lemerre 1890. Do češt. překl. Vrchlický (Moderní básníci francouzští) a K. Čapek.

Mikkelsen Einar (* 1880), dánský polární badatel.

Mikkola Jooseppi Julius (* 1866), fin. slavista, prof. slavistiky na univ. v Helsinkách. Přednášel též v Praze a pracuje na utužení kult. styků českoslov.-finských.

Miklas Wilhelm (* 1872), spolk. president republiky rakouské, řed. gymnasia v Hornu, od r. 1911 zemským a říšským poslancem za stranu křesť. soc., předseda Nár. rady rakouské.

Miklaszewski Bolesław, Ing. (* 1871), ředitel Vyšší obchod. školy ve Varšavě, 1924 min. školství.

Miklaszewski Jan (1874), první šéf lesnictva v Polsce a lesnický spisovatel.

Miklaševskij Alexandr Nikolajevič (1864—1911), rus. nár. hospodář, univ. profesor v Jurjevě.

Miklavec Petar (1859—1918), slovinský rolník a spisovatel-samouk (pseud. Podravski). Vyd. Spisje (1886).

Miklošič (Miklosich) František, JUDr. (1813—1891), slovinský slavista, univ. prof. ve Vídni, neúnavný badatel velkého kritického nadání, od 1861 člen panské sněmovny; zkoumal jazykově vztahy Slovanů k sousedům, vydával slovanské památky literární. Nejdůležitější z jeho děl jsou: Srovnávací mluvnice slovanských řečí (něm., 4 sv., 1852—1883), Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum (1862), Etymologický slovník slovanských řečí (něm., 1886) a j.

Miklucha-Maklaj Nikolaj Nikolajevič (1847—1887), rus. cestovatel, hlavně po Australii a tehdy málo známé Nové Guinei.

Mikojan Anastasij Ivanovič (* 1895), r. sovětský politik; po listopadové revoluci 1917 komisař na turecké frontě, 1926 lidovým komisařem pro vnitřní a po smrti Krasinově i pro zahraniční obchod SSSR.

Mikoláš Jaroslav Ludvík (* 1889), čes. spisovatel a osvět. pracovník na Těšínsku, rolník v Raškovicích. Sp.: Těšínsko historické a jazykové (1917).

Mikolášek Václav, ThDr. (1862—1918), děkan v Markvarticích a č. bohosl. spis.

Mikón, ř. malíř z prvé pol. V. st. př. Kr.; spolupracoval s Polygnótem.

Mikota Jan (* 1903), č. hud. organisátor, taj. čsl. sekce Mezinár. spol. pro soudobou hudbu.

Miková, ob. na Slov., okr. Medzilaborce, 416 ob.

Mikovec Ferdinand Břetislav (1826—1862), č. spisovatel, kult. historik, dramatik, kritik a zakladatel Lumíra (1851). Hist. arch. spisy: Starožitnosti a památky země české (I.—II., 1860, 1865), něm. př. Alterthümer (1860), Tycho Brahe (1847), Mikuláš Dačický z Heslova (1884), Matěj Hutský (1853), H. Kr. Ruesswurm (1861), Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen (1859), Burg Karlstein (1858), Briefe des Joh. Hus (1849). — Hry: Dimitr Ivanovič (1856), Záhuba rodu Přemyslovského (1851).

Míkovice, o. na Mor., okr. Uher. Hradiště, 568 ob.

Míkovice, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 1516 čs. ob.

Mikovský Adolf, PhDr. (* 1878 v Jičíně), řed. franc. reál. gymn. v Praze, vydavatel čas. Le Petit Journal de Prague.

Mikra, os. blíže Soluně; tam koncentrační tábor Čechů, zajatých na balkánském bojišti.

Mikro, ↘ mikros.

Mikrobarometr (z řec.), přístroj meteorologický, ukazující změny tlaku vzduchu zvětšeně pro snazší pozorování. Při m. Hookově plováček na otevřeném rameni otáčí nití kolečko s převodem a ručičkou. Jiný m. Morlandiho.

Mikrobiologie (řec.), nauka o nejmenších organismech.

Mikroby (z řec.), nejmenší drobnohledné živočišné i rostlinné organismy, zvl. bakterie, ↘.

Mikrocefalie (řec., malohlavost), horizontální obvod pod 462 mm při vzrůstu ne trpasličím, kapacita lebeční pod 1150 ccm. Mikrocefalové jeví nedokonalý rozvoj duševních schopností.

Mikrofon (z řec.), v telefonii přístroj k sesilování slabých zvuků. V zásadě mění intensitu elektr. proudu, který indukován v telefonu reprodukuje opět vlny zvukové.

Mikrofonograf (řec.), přístroj pro nahluchlé, při němž se sesilují zvukové vlny mikrofonem a do ucha se přivádějí telefonem.

Mikrofotografie (z řec.), fotografické snímky obrazů, získaných mikroskopem. Aby byla fotografie co nejlepší, vloží se mezi preparát a zrcadlo, osvětlené sil-

ným světlem (na př. obloukovým), kondensory. Při použití ultrafialového světla jsou možny snímky obrazů až při zvětšení 2500násobném.

Mikrofotoskop (mapová lupa), umožňuje použití map diapositivy 5×4 cm a nahražuje tak nepohodlné používání papírových map ve volné přírodě.

Mikrognathie (řec.), vrozený malý vývin dolní čelisti, takže brada je vtlačena vzad a střední část obličeje vyniká vpřed.

Mikrografie (řec.), spočívá na ustrnulých a zpomalených pohybech; je symptomem některých nervových a duševních chorob (na př. zánětu mozku, katatonie a j.). Též příprava předmětů k mikroskopickému zkoumání.

Mikroheterogenní systémy, vyskytují se při katalyse, když katalysátor nebo substrát jsou koloidy, na př. koloidní roztoky kovů.

Mikrochemie (řec.), pozorování chemických pochodů mikroskopem a popis takových pozorování.

Mikrokosmos (z řec.), malý svět nebo svět v malém, t. j. člověk; jako opak v makrokosmu světa ve velkém.

Mikrolithy, v krystalografii a petrografii pouze drobnohledem znatelné krystalky, buď t. zv. trichity (vláskovité) nebo sfaerokrystaly (kulovité).

Mikrolog (řec.), puntičkář.

Mikromanie (řec.), symptom mnohých duševních nemocí, projevující se pocity méněcennosti.

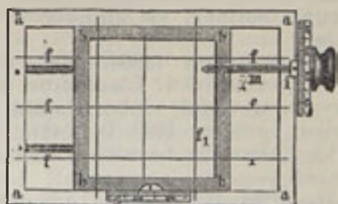
Mikrometr (řec.), v širš. slova smyslu měřicí přístroj pro velmi malé délky, v užším slova smyslu přístroj, sloužící ve spojení s dalekohledem k měření malých oblouků nebo koordinát sousedních bodů na obloze. V hvězdářství se používá kruhového m. k místnímu určení malých planet a komet, posičního m., objektivního m. k pozorování průchodu hvězdy meridiánem a j. K měření mikroskopických dálek slouží vláknový m., šroubový m., mikrometrový mikroskop, heliometr a j.

Mikrometr. kružítko.

Mikrometrický šroub, s velmi jemnými závity a rozdělením hlavice po obvodu, otáčením hlavicí možno posunovati hrot šroubu o velmi malé vzdálenosti.

Mikron (z řec.), 1. značka μ = 0·001 mm, milimikron $\mu\mu$ = 1 tisícina mikronu, mikromilimetr = 1 miliontina milimetru, délkové jednotky pro světelné vlny; 2. nejmenší mikroskopické částečky koloidní.

Šroubový mikrometr.

Mikronesie (řec., malé ostrovy), zeměpisný název pro ostrovy v záp. Tichém oceánu (Mariany, Karoliny atd.), celkem 3.423 km² s 90.000 ob. ☞ jednotlivá hesla a Oceanie.

Mikronesané, obyvatelé Mikronesie, jejichž počet byl nemocemi a vlivem bílé rasy zmenšen asi na 90.000 hlav. Zaměstnávají se zemědělstvím a rybolovem.

Mikroplastika, provádění mikroskopických operací na zvířecích embryích, při čemž se přenese embryonální tkáň buď na jiné embryo nebo na jinou část téhož embrya.

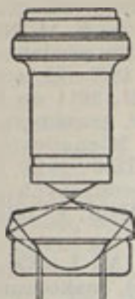
Mikropsie (řec.), stav, kdy se zdají všecky věci malé, hl. po užití atropinu, kokainu a pod.

Mikros (z řec.), ve složeninách mikr.. malý, drobný; v názvech vědeckých v označení měr vyjadřuje jednu miliontinu připojené jednotky (m-millimetr, m-Volt, m-ampér a j.).

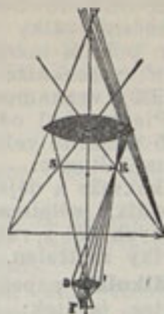
Mikroseismologie (řec.), zastaralé označení pro nauku o chvění země.

Mikroskop (z řec., mikros, malý, a skopein, hleděti), optický přístroj, zvětšující velmi malé předměty. Jednoduchý m. je jediná sběrná čočka o malé ohniskové vzdálenosti. Složený m. (asi 1590 objevený Janssenem) je složen z objektivu, systému čoček o malé ohniskové vzdálenosti, jenž blízko položené předměty zobrazuje obrazem skutečným, zvětšeným, ležícím v ohniskové vzdálenosti okuláru, systému čoček, jímž se obraz pozoruje jako lupou. Zvětšovací schopnost m. závisí na objektivu; jeho chromatickou vadu a též sférickou odstraňují apochromáty, sestrojené po prvé Abbeem. Objektiv a okulár jsou zasazeny do kovové trubice, tubusu, jenž jest upevněn nad stolkem mikroskopu, uprostřed provrtaném, na nějž se kladou mikroskopické preparáty, prosvěcované zespod světlem odraženým od

otáčivého zrcátka; pod otvorem stolku bývá umístěn Abbeův kondensátor, dovolující soustředití co nejvíce paprsků na určité místo. Všechny tyto části jsou neseny sloupem, otáčivým kolem vodo-

Průchod paprsků světelných kondensorem.

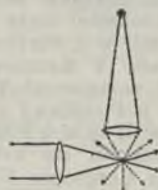

Schema mikroskopu.

rovné osy a umístěným na noze přístroje. Pozorovaný objekt musí být v určité vzdálenosti od objektivu, aby byl co nejzřetelnější; proto se tubus může šroubem a mikrometrickým pomocným šroubem přibližovati nebo vzdalovati vzhledem k nehybnému objektu. Aby se mohl objekt pozorovati při různém zvětšení, mohou se objektivy vyměňovati otáčením revolveru, po případě se může měniti vzdálenost okuláru od objektivu. Rozlišovací schopnost m. se dá zvětšiti

Schema numerické apertury.

Ohyb světla v ultramikr. částí.

použitím immerse, t. j. vyplněním prostoru mezi preparátem a objektivem tekutým prostředím. Pro zvláštní účely se používá zvláštních druhů mikroskopů (na př. binokulárních, polarisačních a j.). R. 1903 se podařilo Siedentopfovi a Zsigmondymu sestrojiti ultramikroskop, jímž se lze přesvědčiti o existenci útvarů, nepostřehnutelných mikroskopem, na př. částic koloidních roztoků, jež se osvětlí se strany, takže ohýbají světlo; v roztoku koloidním pak vidíme světlé body. Ultramikroskop slouží hlavně ke studiu koloidních roztoků, ⟳ příloha.

Mikroskopické kreslicí přístroje, přístroje k přímému nakreslaní obrazu, pozorovaného v mikroskopu; spočívají v tom, že se současně kladou na sebe obraz v mikroskopu a obraz papíru, na němž se kreslí tužkou. Takovým přístrojem je na př. Zeissova Camera lucida.

Mikroskopické preparáty, předměty, jež byly zpracovány pro pozorování v mikroskopu. Předmět se položí na tenkou skleněnou deštičku a s ní na stolek mikroskopu, takže se předmět pozoruje v dopadajícím světle, Ke zkoumání vnitřní stavby se používá světla prostupujícího, při čemž se předmět, ležící na podložním sklíčku, přikryje velmi tenkým (0·015 mm) sklíčkem krycím a mezi obě sklíčka se dá kapka tekutiny silně lámající světlo (glycerin a pod.). Živé objekty se dají do kapky fysiologického roztoku. K jemnému prozkoumání se hotoví histologické preparáty; tkáně se fixují (alkoholem a j.), properou ve vodě a dají na sklíčku do glycerinu nebo kanadského balsámu. Aby preparát byl trvalý, obroubí se krycí sklíčko asfaltem a pod. Zvířecí a rostlinné části se zalijí do parafinu, n. celoidinu a rozříznou mikrotomem na jemné řezy (až 0·001 mm). Řezy se pak barví barvivy, z nichž každé barví jiné součásti buněk; vodou se odstraní nadbytek barviva, voda se odstraní alkoholem, jeho stopy xylolem. Hotový preparát se dá do kapky kanadského balsámu na podložním sklíčku a krycím sklíčkem se přikryje. Tvrdé tkáně (na př. kosti) se změkčí odstraněním anorganických součástek kyselinami. V bakteriologii se pozorují mikroorganismy obyčejně v kapse roztoku.

Mikrospermy, řád z rostlin jednoděložných, s obojakými květy, často jen s jedním prašníkem; obsahuje čeledi burmanniaceí a orchidaceí.

Mikrotechnika, technika užívaná při mikroskopických zkoumáních. V mineralogii a metallografii se zhotoví tenké výbrusy, na nichž se pozorují fysikální, chemické a strukturní vlastnosti. Ve výzkumné technice živých organismů převládají methody k výzkumu struktury obyčejně mrtvých objektů (⟳ mikroskopické preparáty); v posledních desítiletích byly zdokonaleny methody ke zkoumání žijících objektů. Živé tkáně mohou býti po leta pozorovány v t. zv. tkaňových kulturách; zvláštními přístroji se odnímají tkáním a buňkám jisté části (na př. jádro z buňky se vyjme) a pozoruje se vliv těchto zákroků a pod.

Mikrotelefon, spojení mikrofonu a telefonu v jediný přístroj.

Mikrotom (řec.), nástroj, jímž se z nějakého předmětu odřezávají velmi jemné vrstvy.

Mikszáth Kálmán (1849—1910), maď. prosaik; kreslil v románech a novelách plných citu a humoru ostře viděné postavy maď. a slovenských sedláků i drobné šlechty (Strašidlo v Lubló, Černý kohout a m. j.). Většina jeho děl přelož. do češtiny Brábkem a Mayerhofferem.

Mikš František (* 1852 v Praze); stavitel a architekt.

Mikš Emanuel (1823—1900, č. numismatik a archeolog, bankéř v Praze.

Mikš (Miksch) Jan (1765—1845), č. op. pěvec v Drážďanech, pozd. král. hud. archivář. Církevní skladatel a pedagog.

Mikš Jan (*1894 Tochovice), dirig. fil. Vin. spoř. a spis. Napsal povídky, črty, úvahy jakož i odb. práce z oboru vzděl.

Mikš Josef (1853—1923), č. filosof, gymn. a pozd. univ. prof. na Rusi. Znalec ruské literatury a překladatel. Čelné spisy v jaz. českém i ruském.

Mikšíček Antonín, Ing. (1861), č. cukrovarník, gen. řed. Ústecké rafinerie, a. s. v Praze, odb. spisovatel.

Mikšíček Matěj (1815—1892), č. spisovatel a politik v Brně, nár. pracovník, red. čas. Pro lid. Sběratel nár. pohádek a pověstí mor. Přítel a spolupracovník Klácelův (↷).

Mikula, o. na Slov., okr. Želiezovce, 718 ob.

Mikuláš, křesť. světec, biskup z Myry (* mezi 345 a 352); svátek 6. XII.; světec řecko-vých. církve, hlavně ruské; děti v den jeho svátku podělovány dárky.

Mikuláš z Pohronia, pseud. M. Š. Ferienčíka. — M. z Považia, pseud. M. Dohnányho.

Mikuláš, 1. M. I. (Nikola) Petrović, král černohorský (1841—1921), rozšířil zemi válkou s Turky 1876—78, 1910 přijal titul krále; 1912 ve válce balkánské zvětšil znovu své území, ale musel se dobytého opět zříci; ve světové válce po dobytí Lovčenu opustil 1916 zemi a dlel v Italii a Francii. Neuznal spojení Černé Hory s Jugoslavií. — 2. M. (Nikolaj) I. Pavlovič, car ruský (1796—1855), nastoupil r. 1825 po smrti Alexandra I.; krvavě potřel vzpouru děkabristů; revoluce v Evropě v letech 1830 a 1848 a pol. povstání 1830—31 zostřily jeho absolutismus. — 3. M. II. Alexandrovič, car ruský (1868—1918), nastoupil po otci Alexandrovi III. r. 1894. Nešťastná válka s Japonskem (1904—5) donutila jej, že r. 1905 povolil ústavu; r. 1915 převzal vrchní velení nad rus. vojskem, r. 1917 po vypuknutí revoluce se poděkoval ve prospěch svého bratra Michala; r. 1918 na jaře byl odvezen s rodinou do Jekatěrinburku a bolševiky při postupu našich vojsk zavražděn. — 4. M. Nikolajevič, velkokníže rus. (1831—1891), věnoval se vojenství; v rusko-turecké válce vedl 1877—78 dunajskou armádu a po skončení války byl jmenován generálním polním maršálkem. — 5. M. Nikolajevič, velkokníže rus., syn předch., (1856—1930), vyznamenal se 1877—78 u Šipky a Plevna, byl od 2. VIII. 1914 do 5. IX. 1915 vrchním velitelem r. armády, r. 1918 opustil Rusko. — 6. M. Michajlovič, rus. velkokníže a dějepisec (1859—1919), vydal několik, většinou francouzských dějepisných děl z ruských dějin; r. 1919 bolševiky zastřelen.

Mikuláš, papežové: 1. M. I. (856—867), světec (svátek: 13. XI.), exkomunikací Fotia, cařihradského patriarchy, zvětšil roztržku mezi vých. a záp. církví. — 2. M. II. (1058—61), chtěl reformovati církev, 1059 přenesl volbu papže na kardinály. — 3. M. III. (1277—1280). — 4. M. IV. (1288—1292), získal od krále Rudolfa Romagnu. — 5. M. V. (1447—1455), příznivec humanismu.

Mikuláš Biskupec (z Pelhřimova, zvaný též táborský), († asi 1460). Od r. 1409 pražský bakalář, r. 1420 zvolen starším biskupem (odtud i jméno B.) táborského kněžstva, sídlem v Písku. Vystupoval proti mistrům pražského učení i proti Chelčickému. Jeho obrana proti žalobám pražské strany (táborská konfese a apologie) byla později zprac. Valdenskými. V l. čtyřicátých shrnul své a cizí obrany v Kronice kněží táborských. R. 1433 zastupoval Tábory v Basileji. Když Jiří z Poděbrad si podrobil Tábor (1452), připojil se M. k Rokycanovi, avšak byl přes to vězněn do své smrti v Poděbradech. Jeho Confessio Valdensium byla vydána 1568 a 1616 a kronika (Chronicon continens causam sacerdotium taboriensium 1419—1444) uveřejněna Höflerem r. 1865.

Mikuláš z Drážďan († 1416), husitský spisovatel, učitel na lat. škole v Praze, obhájce kalicha. Později příklonil se k Valdenským, odešel do Míšně hlásat pravdu, ale upálen.

Mikuláš z Husi, ↷ z Husi Mikuláš.

Mikuláš z Pelhřimova, ↷ Mikuláš Biskupec.

Mikuláš z Vlásenice († 1495), zaklad. sekty Mikulášenců, náb. fanatik, sedlák od Pelhřimova.

Mikuláš z Litomyšle, č. učenec, kanovník u Všech Sv., od 1380 prof. univ. pražské, podporovatel M. Jana Husa.

Mikulášenci: 1. česká náboženská sekta, jejíž původcem byl Mikuláš, sedlák z Vlásenice (Q). Rozšířila se v jihových. Čechách, středem hnutí byl Pecinov. (Proto byli zváni též Vláseničtí nebo Pecinovští.) Přes to, že byli pronásledováni, získávali přívržence i mezi stavem městským a šlechtou a zanikli teprve r. 1620. Jejich konfesi napsal r. 1574 Pavel Pacovský. — 2. Přezdívka adamitů.

Mikulášovice (Nixdorf), ms. v Č., okr. Šluknov, 6640 ob.

Mikulášský J. B., pseud. J. Svobody.

Mikulčice, o. na Mor., okr. Hodonín, 1150 čs. ob.

Mikulčický, pseud. A. B. Koudelky.

Mikuleč, o. v Č., okr. Litomyšl, 992 n. ob.; kostel sv. Jiří (farní).

Mikulicz-Radecki Jan (1850—1905), pol. chirurg, žák Billrothův, prof. na univ. krakovské a vratislavské. Zdokonalil antisepsi a asepsi v chir. a získal si zásluhy o moderní rozvoj chirurgie.

Mikulov (Niklasberg), ms. v Č., okr. Teplice-Šanov, 612 n. ob.

Mikulov (Nikolsburg), okr. m. na M., 7699 ob. Na Mušlově (Muschelberg) polepšovna a trest. ústav pro ženy. Zámek. Chem. tov., továrna sýrů, tov. kufrů a j.

Znak města Mikulova.

Mikulovce (r. Mikulovci), o. na P. R., okr. Mukačevo, 379 ob.

Mikulovice, ms. na Mor., okr. Znojmo, 802 čs. ob. Lihovar.

Mikulovice (Niklasdorf), ms. ve Slez., okr. Frývaldov, 3098 ob. Tov. fezů a vlněného zboží.

Mikulovice (Nickelsdorf), o. v Č., okr. Most., 594 ob.

Mikulovice (Niklasdorf), o. v Č., okr. Kadaň, 420 ob. Tov. porc., strojů, mlýn, pila.

Mikułowski-Pomorski Józef (* 1868), pol. politik, ředitel Vyšší školy zemědělské ve Varšavě a 1918 i 1924 min. osvěty.

Mikulůvka, o. na Mor., okr. Vsetín, 683 čs. ob.

Mikuška Viktor, Ing. (1882), č. metapsycholog, řed. č. st. prům. školy v B. Šťávnici.

Mikušovce, o. na Sl., okr. Púchov, 853 ob.

Mikyš Abund (1733—1782), č.-něm. hud. sklad., varhaník a pedagog ve Št. Hradci

Miladinovi bratří Dimitrij a Konstantin (* 1810 a 1832 ve Struze v Makedonii, zavražděni 1862 v Cařihradě), bulharští buditelé, známí pod společným jménem Bratří Miladinovi. Účastnili se bojů za církevní osamostatnění bulh. i za nár. probuzení Makedonie. S přispěním chorvatského vlast. biskupa Strossmayera vydali r. 1861 v Záhřebě sborník nár. písní v Makedonii sebraných: Bolgarski narodni pesni. Velkou část z nich přel. do češt. Jos. Holeček.

Miladinović Žarko (1862—1926), advokát v Mitrovici a srbský politik. Za svět. války uvězněn. Po převratu posl. skupštiny, 1921—22 min. pošt.

Milaković Josip (1861—1921), chorv. básník, plodný lyrik, silně ovlivněný lidovou poesií, jíž věnoval i četné vědecké práce. Učitel v Sarajevě.

Milan Obrenović, 1. M. O. II., kníže srbský (1819—1839), nastoupil vládu po odstoupení svého otce Miloše Obrenoviće r. 1839. — 2. M. O. IV., syn Miloše Jefremoviće, srbský král (1854—1901), zvolen po zavraždění knížete Michala Obrenoviće III. srbským knížetem. Byl 1876 a 77 poražen Turky, ale po berlínském kongresu 1878 zůstal nezávislým na Turecku. 1882 přijal královský titul. R. 1889 se vzdal trůnu ve prospěch syna Alexandra a žil do r. 1894, kdy se vrátil do Srbska, aby podporoval svého syna, v Paříži. Po roztržce s ním pak žil ve Vídni, kdež i zemřel. Opíral se vždy o přízeň Rak.-Uh. a byl znám svojí rozmařilostí.

Milan Florian (* 1884), slov. malíř. prof. v Košicích.

Milán (lat. Mediolanum, ital. Milano), hl. m. ital. stejnojmenné provincie v Lombardii s (1926) 893.817 ob. Skládá se ze starého města, k němuž sbíhají se paprskovitě ulice nového města. Nejkrásnější jest dóm z bílého mramoru, založ. 1386 a dokončený 1805—1813. Nejstarší jest kostel sv. Ambrože z IX. stol. Z paláců pozoruhodný je Palazzo di Brera (z r. 1591), jesuity založený, dnes v něm Pinakotheka a národní knihovna a j., dále vyniká Palazzo Reale a j. v. Ze sbírek nejdůl. jest Gallerie Victorio Emanuelle II. Průmysl skvělý, zejm. hedvábnický, obchod hedváb. a parmez. sýrem a j. Z divadel nejdůl. Opera della Scala. — Mírem curyšským 10. XI. 1859 vydán M. Napoléonovi III., který jej odevzdal králi sardinskému.

Milán (Miláno), ital. provincie v Lombardsku o rozloze 2801 km² a s 1,772.542 ob. (1921).

Milan Florian (* 1884), slov. malíř, krajinář.
Milanovič, pseud. J. Mejsnera.
Milanković Jovan (* 1870), srbský diplomat, za svět. v. v Rusku. Ve svém díle Uspomene iz Sibira (1918—1919), vylíčil boje i život našich legií na Sibiři. Řed. odd. min. zahr. v Bělehradě.
Milanovac Dolnji, okr. m. v Srbsku, 2600 ob. Chov dobytka.
Milarov Ilija (* 1859), bulh. spis. Byl řed. Nár. knihovny a Nár. divadla v Sofiji. Napsal drama Apostol (1899) dávané s úspěchem také v Záhřebě, a Otrova, které r. 1903 propadlo. Cenná je jeho studie Ruskoto obštestveno razvitie i kritikata na Bělinskij.
Milarov Svetoslav (* 1850, popraven 15. VII. 1892), bulh. spis. Napsal drama Padaneto na Carigrad, veselohru Magjosnik, dále Istorija na balgarskija narod (1877), Kňaza pred Rusija i Balgarija (1886), La Bulgarie et la Regence (1887), Vasilij Aprilov (1888), a především velmi zajímavý Politický deník a Spomeni. Byl odsouzen voj. soudem pro podezření z účasti na zavraždění min. Belčeva a popraven.
Miłaszewski Stanisław (* 1886), pol. básník a dramatik, býv. řed. Nár. div. ve Varšavě.
Milavče, o. v Č., okr. Domažlice, 587 čs. ob. Lomy.
Milbach (Mühlenbach), o. na Sl., okr. Poprad ve Spiš. Sobote, 669 ob.
Milbauer Jaroslav, Ing. Dr. (* 1. II. 1880 v Hrádku), prof. č. vys. učení techn. a docent univ. v Praze, vynikající pracovník v oboru chemie anorganické, fysikální, analytické i prakt. fotografie. Uveřejnil četné práce vědecké v jaz. č., něm. i franc. v odb. listech, zúčastnil se četných mezin. sjezdů chem.; je členem četných vědeckých institucí domácích i cizích. Sp.: Cvičení v anorganické chemii 1920, II. vyd., Anorganická technologie 1919, Základové elektrotechnické výroby průmyslové 1924 a j. z oboru praktické fotografie.
Milča Bedřich, pseud. X. B. Pelikána.
Milčetić Ivan (1853—1921), chorv. slov. filolog a lit. historik. Sbíral hlaholské památky. Sp.: Hrvatska glagoljska bibliografija (1911).
Milčice, o. v Č., okr. Poděbrady, 372 ob. Rodiště a působiště rychtáře Fr. Vaváka (⚲).
Milčinović Andrija (* 1877), chorv. spisovatel; líčí v románech a novelách moderní chorvatskou společnost (Malí lidé a j.). — Jeho choť Adéla rovněž napsala povídky (Maria Lise), lidové drama Bez srdce a j.
Milčinski Frant. (* 1867), slovin. spisov., znam. humorista a satirik. Advokát.
Milčinský Daniel (1700—1735), č. hud. skladatel a řed. kůru v Praze, člen řádu křižovnického.
Milde Lubomír, PhDr. (* 1896), č. spisovatel; jeden z vůdců Volné Myšlenky a redaktor jejich listů.
Mildenava (Mildenau), o. v. Č., okr. Frýdlant, 1579 ob. Tov. česané příze.
Mildenburg-Bahr Anna (* 1872), něm. op. zpěvačka, prof. na Akademii der Tonkunst v Mnichově, vynik. představitelka Wagnerových postav (Elsa, Isolda, Brunhilda). Choť spisov. H. Bahra.
Mildeneichen, o. v Č., okr. Frýdlant, 895 ob. Slév. železa, strojírna.
Mildner Mořic (1812—1865), č. houslista, prof. pražské konservatoře a hud. skladatel.
Mildschuh Vilibald, JUDr. (* 1878 v Kroměříži), č. národohosp. a ř. prof. národního hospod. na Karlově univ. Sp.: Klasifikace a všeob. teorie hosp. účinků daní (1914), Kupní síla peněz, výše důchodů a úroková míra (1920), Nár. hosp. teorie (1925—27, III. díly) atd.
Míle, délková míra, u starých Římanů = 1000 krokům = 1.477·5 m. Zeměp. míle jest $^1/_{15}$ rovníkového stupně = 7.420·439 m. Stará španělská llegna geographica = 6.349·75 m. Rakouská poštovní míle = 7585·94 m. Námořní m. = ¼ zeměp. m. = 1·85511 km.
Milec Eliáš († 1757), slov. spis. církv., ev. farář v Bratislavě.
Mílek, ⚲ Erós.
Milén (Müller) Edvard (* 1891), č. malíř a grafik, žák Švabinského. Vydal četné graf. cykly a kreslil návrhy knižní úpravy, výzdoby a Ex libris.
Milena, pseud. Mileny Jesenské-Krejcarové.
Milence (Millik), o. v Č., okr. Klatovy, 409 ob. Sklárna, elektrárna.
Milenović Miomir (* 1882), srbský novinář, dlouholetý redaktor bělehradské Politiky.
Milenkov Alexandr (* 1882), bulh. dekorativní malíř. Pracuje pro sof. Nár. divadlo, v němž tvoří scénickou výpravu. Význ. jeho obrazy jsou: Noční klid, Ulice v Ochridu, Rilský monastýr a j.
Milenov, o. na Mor., okr. Hranice, 520 ob.
Milenovský Jaromír, pseud. J. Šrámka.
Miler Ernest, JUDr. (1866—1928), chorv. sociolog a právník, prof. sociologie a trestního práva na záhřebské univ.
Miles (majls) Nelson Appleton (1839—1925), severoam. generál; vyznamenal se 1862 u Fredericksburgu a 1898 za války se Španělskem se zmocnil ostrova Porto-Rica.

Milešice (Oberschlag), o. v Č., okr. Prachatice, 592 ob.

Milešov (Mileschau), ms. v Č., okr. Litoměřice, 697 ob.

Milešov, o. v Č., okr. Milevsko, 446 ob. Antimonové doly. Kdysi těžba zlata.

Milešovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 819 ob.

Milešovka (Donnersberg, Mileschauer Berg), nejvyšší hora čes. Středohoří 835 m. vys. kuželovitá, zalesněná. Meteorologická stanice.

Miletic Karel (* 1801), akademický kreslíř a rytec.

Miletice, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 467 čs. ob.

Miletić Slavko, MUDr. (* 1869), lékař ve Vršci, srbský politik a poslanec. Byl několikráte min. zdravotnictví.

Miletić Stjepan (1868—1908), chorv. dram. básník, 1893—1898 intendant zemského divadla v Záhřebu; napsal m. j.: Diogenes, tragedii Boleslav a teoretické úvahy dramatické.

Miletić Svetozar, JUDr. (1826—1901), advokát v N. Sadu a vůdce uh. Srbů; posl. uh. sněmu a redaktor Zastavy v N. Sadě. Často žalářován a Maďary pronásledován.

Miletič Ljubomir, PhDr. (* 1863), bulh. slavista. Od r. 1889 je řád. prof. na sof. univ. Je předsedou bulh. Akad. Věd a Makedonského vědeckého ústavu. Napsal řadu význač. děl o dějinách bulh. jazyka, o bulh. dialektologii, etnografii, a p. Nejvýzn. jeho dílem je Das Ostbulgarische. Cenná je jeho Starobulharská gramatika, rovněž jeho dialektologické a národopisné studie o banátských Bulharech, o Pavlikánech, paleografické studie o rukopisech Rilského mon. a pod.

Miletín, m. v Č., okr. Nová Paka, 1481 čs. ob. Mechan tkalc., výr. sklen. perel, sklen. zb., vápenc. lomy. Rodiště K. J. Erbena a jeho pomník.

Miletínský J. E., pseud. K. J. Erbena.

z Miletínka Diviš Bořek († 1438), č. vojevůdce, stoupenec husitského učení, pozd. člen bratrstva Orebitů. Od 1421 jeden ze zemských hejtmanů; později obrátil se proti Táboritům a stal se vůdcem panského vojska, s nímž zvítězil u Lipan (1434). Jmenován pražským purkrabím a obdržel od Zikmunda darem Opatovice s Kunět. Horou.

Milétos (Milet), starořecko-ionské přímořní a obchodní město na karském břehu maloasijském, s rozvinutým průmyslem a obchodem. Od 1904 tam konány úspěšné vykopávky.

Milev Geo (1888—1925), bulh. básník a kritik. Jako expresionista a symbolista vedl boj proti realismu v čas. Vezni a Plamak, které redigoval. Sbírka veršů Žestokija prsten (1920) je jeho básnickým kredem, tlumočícím jeho touhy po světu snů a stínů a útěk před skutečností.

Milev Ivan (1889—1927), bulh. dekor. malíř.

Milev Nikola Il. (1881—1925), bulh. historik a novinář. Jako docent přednášel na sof. univ. dějiny balkán. národů. Jako novinář redigoval Echo de Bulgarie a Slovo vedle řady jiných listů. Svá věd. díla psal také franc. Vydal: Katoličeskata propaganda v Balgarija prez XVII. vek (1914), La vie de Sophronius de Vratza (1915), Dejnosta na makedonskata emigracija (1920), Istoričeski vrazki meždu Balgari i poljaci (1923), Pod stenite na Odrin (Deník, 1927) a Articles politiques et scientifiques (1828). Byl duchovním vůdcem makedonské emigrace a stal se obětí spiklenecké skupiny, která odstranila nejdříve vůdce Makedonců Todora Alexandrova a pak jeho.

Milevsko, okr. m. v Č., 3192 ob. (3153 čs.). Pivovar, lihovar, sklad. hosp. družstva, akc. spol. pro zprac. hlíny, dřeva a výr. elektřiny. Premonstr. klášter.

Milewski Jósef (1859—1916), p. národohospodář, prof. univ. Jagiell. v Krakově, říšský a zemský poslanec haličský. Sp.: Polityka ekonomiczna (1905).

Milfron (Mühlfraun), o. na Mor., okr. Znojmo, 489 ob.

Milhaud Darius (* 1892), vynik. franc. hud. skladatel, zakladatel skupiny mod. hud. „Šesti“ (Les Six). Četné skladby komorní i orchestrální, písně atd.

z Milheima Hanuš, č. rytíř, milec krále Václava IV. a zakladatel Betlémské kaple.

Miliarakis Antonios (1843—1905), řecký spisovatel, psal zeměpisné monografie, zvláště o řeckých ostrovech.

Miliarda, tisíc milionů (10^9).

Miliarense, římský stříbrný peníz z doby Konstantinovy.

Miliární (z lat.), jáhlovitý, v lékařství o útvarech velikých jako jáhla. M. uzlíky, drobné uzlíky velikosti jáhly (prosa), zvl. v plicích, na pobřišnici, sliznici střevní a pod.; obyč. ve velikém množství, jsou příznakem rychlého a všeobecného postupu tuberkulosy, zv. miliární.

Milica (Juta) (* 1880), princezna černohorská, choť následníka Damila, rozená vévodkyně Meklenburská.

Milice (z lat. militia), oddíly, které se v míru podrobí jen krátkému výcviku a za války jsou složeny ve větší tělesa. Takový systém miliční má na př. Švýcarsko. Ve válce se neosvědčila.

Milič z Kroměříže († 1374 v Avignoně), slavný kazatel doby Karlovy, předchůdce náboženského hnutí českého. Kázal

hlavně česky a jako blouznivý asketa horlil pro přísnost mravů a brojil proti zlořádům v církvi. Z jeho působení vyrostlo mocné hnutí náboženské nejen v lidu, ale i v kněžstvu. Matěj z Janova a Tomáš ze Štítného byli jeho žáky. Svým bezohledným karatelstvím vzbudil proti sobě hojně nepřátel a musil se třikrát odebrati k papeži. Z poslední cesty se již nevrátil.

Miličević Ivan (* 1868), chorv. spisovatel (pseud. Osman Aziz). vl. rada v Sarajevě. Jeho povídky líčí bosenské poměry za rakouského panství.

Miličević Milan Djuro (1831—1908), srbský spisovatel, psal pedagogické a etnograf. spisy (Život srb. sedláků a j.).

Miličević Živojin (* 1896), srbský básník, red. bělehr. Politiky. Vydal soubor lyriky: Pesme (1927 a četné cestopisné obrázky.

Milićević Nikola, ↗ Lunjevica Nikola.

Miličević Veljko (1886—1929), srbský spisovatel a žurnalista. Psal již velice mlád do Skerličova Književnego glasniku poutavé povídky, které mu zjednaly všeob. uznání. Povídku Bezpuče zpracoval r. 1912 na román. Byl též činný jako obrat. žurnalista, essayista a překladat.

Milíčeves, o. v Č., okr. Jičín, 453 čs. ob.

Milíčín, m. v Č., okr. Tábor, 1165 čs. ob.

Milička, ↗ Eragrostis.

Milíčov, o. v Č., okr. Pelhřimov, 468 čs. ob.

Miliduch († 806), zv. Pyšný, lužickosrbský kníže.

Milieu (franc.), střed, prostředí, též krajková pokrývka ve středu stolu.

Milichthaler Bedřich, knihtiskař v Olomouci v l. 1573—92. Později (1603—1610) majitel tisk. Jan Milichthaler.

Milíkov (Miltigau), o. v Č., okr. Mar. Lázně, 384 ob.

Milíkov (Milików), o. ve Slez., okr. Čes. Těšín, 862 ob.

Milín, ms. v Č., okr. Příbram, 995 čs. ob.

Milín Rudolf, pseud. Fr. J. Svobody.

Milínov, o. v Č., okr. Plzeň, 453 čs. ob.

Milínov, o. v Č., okr. Sušice, 520 ob.

Milion (it.), tisíc tisíců nebo 10^6, číslo psané jedničkou se šesti nulami. Název vznikl v XV. století.

Milionář, boháč, vlastnící několik milionů jmění.

Milíř, do homole postavené dříví, jež se zapálením zvolna zuhelňuje.

Milíře (Brand), o. v Č., okr. Tachov, 1197 ob.

Militarismus (novolat.), označení potřeby vojska a státní soustavy, mající především na mysli podporu zahraniční politiky silným zbrojením, jakož i vyhrůžkou sousedům. (Předvál. Německo.)

Militký Ignác (* 1838 v Nové Pace, † 1874), insp. pojišťovny a od r. 1871 knihtiskař v Praze (společně s Ant. Novákem).

Milium (Grutum), povrchní světležluté uzlíčky v pokožce (cutis).

Miljačka, řeka v Bosně, pramení na Romanji, protéká Sarajevem a ústí u Rajloviče do Bosny. Délka toku 36 km, povodí 420 km².

Miljukov Pavel Nikolajevič (* 27. I 1859), rus. slavista a historik. Na moskevské univ. přednášel v l. 1882—95 rus. dějiny, byl pak v l. 1896—98 řád. prof. sofijské vysoké školy. V l. 1898—1900 podnikl jako člen Rus. archeol. ústavu v Cařihradě tři věd. cesty po Makedonii. V Rusku náležel k předním vůdcům kadetů. V došasné vládě ruské (r. 1917) byl min. zahr. věcí. Od r. 1920 žije v Paříži, kde vydává list Poslednija novosti. Hlavní jeho věd. práce jsou: Očerki po istorii russkoj kultury (1895, přel. J. Dušek 1902—10), Iz istorii russkoj inteligencii (1903), Bolgarskaja konstitucija (1905), Russia and the Crisis (1905), Tri etnografičeskija karty Makedonii (1910), Balkanskij krisis i politika Izvolskago (1910), Istorija vtoroj Russkoj revoljucii (1921) a Nacinalnij vopros (1925).

Miljutin Dimitrij Alekséjevič, hrabě (1816—1912), maršál rus., jako ministr války (1861—81) reformoval rus. arm., zavedl všeobecnou brannou povinnost 1874 a má vel. zásluhu o vývoj voj. školství. Jeho Vzpomínky vyšly 1926.

Miljutin Nikol. Alekséjevič (1818—1872), rus. státník z období reforem let šedesátých. Po polském povstání provedl 1864 selskou reformu v Polsku.

Miljutin Vladimír Pavlovič (* 1884), rus. spisov. národohosp., bolševik.

Miljutin Nikolaj Aleksandrovič (* 1889), souč. rus. politik sovětský.

Milkin Tichomír, ↗ Donoval Ján.

Milkov, o. na Mor., okr. Litovel, 432 čs. ob.

Milkovič Oskar, pseud. J. V. Sládka.

Miłkowski Zygmunt Fortunat (pseud.: Teodor Tomasz Jeż), (1824—1915), pol. spisovatel; k románům volil látky z pol. dějin.

Mill, 1. James (1773—1836), angl. dějepisec a národohospodář, psal též filosofická díla. — 2. M., John Stuart, syn předešlého (1806—1873), angl. filosof, 1865—68 člen dolní sněmovny. Hlavním jeho dílem je System of Logic, ratiocinative and inductive, v němž vyzvedá zkušenost a indukci na hlavní vědecké me-

tody. Svou utilitaristickou a endaimonistickou etiku rozvedl v knize On Utilitarianism (1854). Hlavním národohospodářským dílem jsou The Principles of Political Economy (1848).

Millais (milēs) Sir John Everett (1829—1896), angl. malíř

Millauer Maxmilián František, ThDr. (1784—1840), historiograf pražské teolog. fakulty a profesor univ., byl dlouhá leta jednatelem pražského N. Musea. Z jeho prací vynikají Dějiny pražské teolog. fakulty.

Mille (lat.), tisíc; obyč. ve složeninách: milli- (millimetr).

Mille Constantin (1861—1927), rum. novinář, jeden ze zakladatelů Malé tiskové dohody.

Millefiori (ital.), práce ze skla, zhotovené stavením skleněných tyčinek.

Millenium (lat.), tisíciletí; hl. tisícileté trvání státu (na př. maďarské m.).

Millepora, rod slimýšů, ↷ Tubularie.

Miller Fedor Ivanovič (1705—1783), rus. dějepisec, původem Němec; zpracoval a probádal mnoho letopisného materiálu zvláště z oblastí celé Sibiře, kde prožil deset let.

Miller Herbert Adolf (* 1875), amer. sociolog a prof. univ. v Ohio, za svět. války horlivý podporovatel našich revolučních snah a zakladatel Mid Europ. Democratic Union (předs. T. G. Masaryk). Odbor. v otázkách imigračních.

Miller Jan (* 1870), rolník v Podmokách, od 1925 senátor strany nár. dem. a předs. Č. roln. jednoty. Napsal také veselohru Zbytkový statek (1926) a vydal Humoresky.

Miller Jan Jiří, č. právník, ↷ Müller Jan.

Miller Jan Nepom. (* 1890), pol. básník a lit. kritik.

Miller Karel (* 1889, † 29. XII. 1918 v Jekatěrinburku), čs. legionář. Přešel jako rak. praporčík s četou 11. střel. pl. dne 21. XII. 1914 k Rusům. Pak člen Čes. Družiny, bojoval v růz. bitvách, u Zborova jako velitel 2. praporu 1. pl. Zemřel za bojů leg. proti bolševikům.

Miller Karol (1839—1919), pol. malíř historický.

Miller Orest Fedorovič (1833—1889), rus. liter. historik, v pracích o ruském bohatýrském eposu podal bájeslovný výklad ruských bylin.

Miller Jevg. Ludvík Karlovič (* 1867), ruský generál, 1919 v Archangelsku gen. gubernátorem a vrch. velitelem severní armády; k jeho návrhu uznána vláda Kolčakova. R. 1920 prchl za hranice.

Miller Joaquin, vlastně Cincinnatus Heine M. (1841—1913), severoam. spisov., proslulý svými Songs of the Sierras.

Miller Vsevolod Feodorovič (1848—1913), ruský jazykozpytec, lit. dějepisec a etnograf.

Miller Patsy Ruth (* 1905), amer. filmová herečka, známá zvl. jako hrdinka filmu Zvoník u matky Boží a m. j.

Miller Władysław (* 1863), pol. hud. skladatel a kritik.

Miller William (1801—1880), angl. fysik, prof. univ. cambridžské. Pracoval hl. v krystalografii a zavedl označení krystal. ploch t. zv. M. indexy.

Millerand Alexandre Etienne (* 1859 v Paříži), franc. politik, adv., od r. 1885 posl., socialista; 1899—1902 min. obchodu, 1909—11 min. veř. prací, 1912—1913 min. války, pro aféru Dreyfusovu donucen k odstoupení; r. 1914—1915 opět min. války; 1920 minist. předseda a min. zahraničí. Po odstoupení Deschanelově zvolen presidentem republiky (29. IX. 1920); prosadil obsazení Porúří, donucen ale vítězstvím kartelu levice při volbách r. 1924 k demisi. 1924—1926 vystoupil jako vůdce opoziční pravice v senátě.

Mille-rayes (fr., mil-ré), jemné, husté pásy na tkanivu, tapetách atd.

Millerit, žlutý kyz niklový, sirník nikelnatý, NiS; tvoří jehlicovitě protáhlé, paprsčité až vlasovité shluky, patřící do soustavy šesterečné. Jest to nerost dobře štípatelný, tvrdosti 2.5, hustoty 5.3. Má lesk kovový, barvu mosazně žlutou, jemné krystalky matně až zelenavě šedou. Obsahuje 35.3% síry a 64.7% niklu. Kyselinami se rozpouští na zelený roztok. Přichází obyčejně v malém množství vedle jiných niklových rud na př. v Krušnohoří (Jáchymov) a na Příbramsku. Hojněji vyskytuje se v dutinách v kamenném uhlí (Kladno, Saarbrücken, Dortmund). Jest rudou niklovou.

Millet Aimé (1819—1891), franc. sochař.

Millet Jean Francois (1814—1875), fr. malíř, žák Delarochův v Paříži.

Millevoye Charles Hubert (1782—1816), fr. básník. Z básní: Chute des feuilles a Le poëte mourant. (Překl. Jar. Vrchlický.)

Milli Giannima (1827—1888), italská básnířka.

Milliarda, ↷ miliarda.

Milliaria, na římských vojenských silnicích postavené milníky ve vzdálenostech 1000 kroků (mille passus).

Millikan Andrews (* 22. III. 1868), sev.-amer. fysik, od 1902 prof. amer. universit, od 1921 president kaliforn. technolog. ústavu v Pasadeně, vědecký pracovník všech oborů fysik.; za dílo o elektro-

mech. a fotoelektrickém efektu obdržel 1923 Nobelovu cenu.

Million, ⟶ milion.

Millium, ⟶ pšeníčko.

Millöcker Karl (1842—1899), rak. operetní skladatel.

Millonovo zkoumadlo, roztok dusičňanu rtuťnatého, který se bílkovinami, ve vařící vodě se nalézajícími, purpurově zbarví. Velmi citlivá chemická reakce.

Milmar Erik, pseud. M. Novotného.

Milnajev Vasilj Ivanovič (* 1878), prof. chemie na univ. v Tomsku, organisátor chemického průmyslu na Sibiři.

Milnár z Milhausu Petr, jeden z vůdců odboje č. stavů proti Ferdinandovi II.; zvolen 1618 direktorem, později místokancléřem, po bitvě bělohorské uprchl do ciziny a jeho statky zkonfiskovány.

Milne, Sir George Frederick (* 1866), brit. maršál; sloužil u dělostř. ve Fr. 1914, od 1915 vel. angl. kontingentu na Soluňské frontě; účastnil se s ním rozhodujícího vítězství v září 1918; pak do 1920 vrch. vel. brit. vojsk v Cařihradě, 1923 vých. velitelství v Angl., od 1926 náčelník říšského generálního štábu.

Milné, odměna strojvůdce vlaku, když ušetří topivo (podle ujetých mílí).

Milner z Milhauzu Petr, ⟶ Milnár z M. P.

Milník, kam. sloup na silnicích, udávající vzdálenost. ⟶ millinarium.

Milo, pseud. Jos. V. Sládka.

Milo, řecký ostrov, ⟶ Milos.

Milobar Fran JUDr. (1869), chorv. národohosp. a profesor univ. záhřebské. Četné spisy odborné.

Milochov, o. na Slov., okr. Považská Bystrica, 659 čs. ob.

Miloglasević Slavidrug, lit. pseudonym, ⟶ Marjanović Stjepan.

Milojević Alexandar (1860—1923), srb. dram. umělec, od 1900 v bělehr. Nár. div. Organisátor srbského herectva.

Milojević Borivoje PhDr. (* 1885), prof. zeměp. na univ. bělehradské a srbský antropogeograf.

Milojević Borivoje PhDr. (* 1890), prof. zoologie na univ. bělehradské, zabývá se hlavně experimentální zoologií.

Milojević Milan JUDr. (* 1874), srbský politik a diplomat, posl. skupštiny za stranu demokr., býv. vyslanec v Bukurešti.

Milojević Miloje PhDr. (* 1884), srbský hud. skladatel a dirigent, prof. hudeb. vědy na univ. bělehradské. Sp.: Nauka o harmonii, B. Smetana.

Milojković Radivoje (1832—1888), srb. politik, předseda ministerstva 1869—1872, liber. smýšlení; hl. spolupracovník Rističův (⟶).

Milokošť, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 935 čs. ob.

Milón z Krotónu (VI. stol. př. Kr.), slavný řecký atlet, silák, o němž se vypravují v řeckých pověstech četné báje.

Milonice, o. na Mor., okr. Vyškov, 531 čs. ob.

Milonov Michael Vasiljevič (1792—1821), rus. spisov., básník, autor známé satiry K. Rubellijn, jímž prý mínil pověstného obávaného Arakčejeva. Jeho Satiry, poslání a jiné drobné básně jsou plny melancholie a rozhořčení proti lidem i světu.

Miloňovice, o. v Č., okr. Strakonice, 446 čs. ob.

Miloradovič Mich. Andrejevič (1771—1825), hrabě, rus. generál, účastník mnoha válek, 1813 rozhodl vítězství u Lipska. Zabit za povstání děkabristů.

Milos (Melos), skupina ostrovů v Egejském moři, náležející k řec. Kykládám, z nich největší M., 148 km² a 774 m vys. Asi 5400 ob., provozují plavbu a rybolov; hlavní město Plaka.

Milosavljević Ilija, ⟶ Kolarac Ilija.

Milosavljević Steva, MUDr. (1827—1879), vyn. srbský lékař a první šéf veř. zdravotnictví. Byl též poslancem.

Milosavljević Stevan (1881—1926), srbský malíř, hl. válečných pastelových studií a karikatur.

Milosavljević Svetislav, Ing. (1882), srb. generál, prof. voj. akademie a od 1927 ministr veř. dopravy. Posl. skupštiny.

Milosavljević Svetozar (1845—1921), srb. politik a poslanec radik. strany; byl několikráte ministrem.

Milosavljević Živko, JUDr. (1860—1900), prof. řím. práva na univ. bělehradské.

Miloslav z Růže, pseud. A. Semeráda.

Miloslava, pseud. J. M. Hurbana.

Miloslavín, pseud. V. Pauliny-Tótha.

Miloslavský K., pseud. K. Lehockého.

Milosrdné sestry (franc. Filles de la Charité, neb de la misericorde), členky řádů (Boromejské s., Alžbětinky, Šedivé s. atd.), které se zaměstnávají ošetřováním nemocných. Pražská kongregace od r. 1837.

Milosrdní bratří, členové řádu milosrd. bratří sv. Jana z Boha (Juan di Dio, 1495—1550), papežem 1572 potvrzeného. Účel řádu (většina bratří laiků) je ošetřování nemocných. Kroj: černý talár a škapulíř. Čsl. provincie (od 1919) má 11 konventů, z nich nejstarší Valtice (1605) a Praha (1620).

Milost (lat. gratia), podle učení církve dobrotivost boží, podle které Bůh člo-

věka miluje a umožňuje mu spasení; proto je Boží m. v Kristu největším dobrodiním Boha. Působnost Ducha sv. na vnitřní život sluje účinek m., prostředky m.; stav ospravedlněného hříšníka stav m., jeho duševní majetky dary m., životní doba člověka čas m., odplata na onom světě odměna z m.

Milost (v trest. právu), možnost, aby se přes strohá ustanovení trest. zákona bral ohled na určité okolnosti, tkvějící v osobě zločincově. Všeobecně se v ČSR. pod pojmem m. rozumí toliko případ, kdy president republiky na doporučení porotního soudu ze své moci, dané mu § 103 ústavní listiny, rozhodne, že se nevykoná trest smrti, nýbrž že se změní v trest na svobodě (t. zv. amnestie). Avšak m. v širším slova smyslu jest i promíjení a zmírňování trestů a právních následků odsouzení, jež jest rovněž vyhraženo pres. republiky, a dále propuštění trestance po určité době, jestliže se řádně choval.

Milostín, o. v Č., okr. Rakovník. 787 čs. ob.

Milostivé léto, 1. židovská slavnost; — 2. (anno santo, it.), v katol. církvi rok, při němž lze dosíci plnomocných odpustků návštěvou určitých římských kostelů; r. 1300 počalo se m. l. slaviti za Bonifáce VIII., r. 1350 opět a od r. 1475 slaví se pravidelně každých 25 let. Posledně slavilo se r. 1925.

Miloš Obrenović I. (1780—1860), kníže srb.; vymohl 1813 na Turcích své jmenování knížetem tří okresů, 1815 se znovu pozvedl proti Turkům, dal usmrtiti r. 1817 Karadjordje a zvolen posléze knížetem Srbska.

Milošević Bogoljub (* 1878), srb. statistik a prof. na univ. bělehradské. Sp.: Naša trgov. statistika (1910), Statistika spoljašnje trgovine kraljevine Srbije (1908—1912), Obradena zemlja i žetveni prinos (1920—25).

Milošević-Gujatić Darinka (* 1902), srb. dram. umělkyně, od 1921 člen Nár. div. v Bělehradě.

Milošević Momčilo (* 1889), srb. spisovatel, do r. 1925 ředitel Nár. div. v Bělehradě, nyní odb. rada min. osvěty. Sp.: Pod starim krovom (sonety, 1911), Pred obnovom (písně, 1919), Zaborav (komedie, 1919), U magli (novely, 1924), a j.

Milošević Raša (* 1851), srb. politik, od r. 1880 poslanec za radik. stranu, jíž spoluzakládal. 1904—19 ředitel st. monopolů. Vydal svoje vzpomínky pod tit.: Timočka buna (1923).

Milota Albert, JUDr. (* 1877), ř. prof. trest. práva na univ. Komenského, od r. 1929 senátor Nár. Shrom. Práce: Podmínečné odsouzení a propuštění (1919), Zákon na ochranu republiky (I. vyd. 1923, II. vyd. 1929), Učeb. obojího práva trestního (1926). Je spoluautorem příprav. osnov čsl. trest. zákona a čsl. trestního řádu.

Milota-Orebský Jan (1861—1929), říd. učitel a spisovatel pro mládež.

Milota z Dědic, ⚲ z Dědic Milota.

Milotice nad Bečvou, o. na Mor., okr. Hranice, 416 čs. ob.

Milovanović Mihailo (* 1880), srb. malíř; maluje obrazy, hl. z voj. života.

Milovanović Mihailo (* 1869), srb. dram. umělec, člen Nár. div. v Bělehradě.

Milovanović Milan (* 1874), srb. generál, nám. šéfa gener. štábu a voj. spis.

Milovanović Milan (* 1876), srb. malíř, prof. st. uměl. školy v Bělehradě. Krajinář-impressionista.

Milovanović Milovan, JUDr. (1863—1912), srb. státník a diplomat, prof. mezinár. práva na bělehr. vys. škole; byl vyslancem v Bukurešti, Římě, 1907—12 min. zahran. a min. předsedou. Přítel Francie a Ruska, pracoval na uskutečnění Balkán. svazu. Sp.: Srbi i Hrvati (1895), Srbi i Bulgari (1898).

Milovanović Milovan, MUDr. (* 1884), prof. soudního lékařství na univ. bělehradské, prosektor tamní nemocnice. Sp.: Obdukciona tehnika (1922), Značaj sudske medicine (1925), Sudska medicina (1925).

Milovany (Milbes), o. na Mor., okr. Mor. Beroun, 467 ob.

Mílové právo, výsada udělená vždy urč. městu a spočívající v tom, že obyvatelé, bydlící v obvodu jedné n. více mil od města byli povinni kupovati řemeslné výrobky výhradně u řemeslníků v onom městě. To znamenalo velikou výhodu pro řemeslníky městské a zvláště ovšem vyloučení cizí konkurence. Výsadu udílel král (v Čechách již od XII., zvl. však od XIV. stol.). Často m. p. směřovalo proti šlechtě, jež měla sama v provozu zvl. mlýny. Stoupáním moci šlechty byla rušena i m. p. Zvl. došlo k jejich zániku po válkách husitských, kdy nebyla dosud panovnická moc v Č. upevněna. M. p. odstraněno bylo posléze úplně smlouvou svatováclavskou r. 1517 v Č.; na Mor. a ve Sl. se však udrželo na někt. místech o plných 100 let déle.

Milovice, osada sev.-vých. od Lysé n. L., 2191 ob., vybudovaná na stálý voj. cvičný tábor a učiliště pro pěší voj.

Milovice (-witz), o. na Mor., okr. Mikulov, 687 ob.

Milovník Bedlivý, pseud. M. Bély.

Milovník Boží, pseud. M. Bodického.

Milovník Božích Přikázání, pseud. M. Bely.

Milovník Snažný Krista Pána, pseud. M. Semiana.

Milovník, ↗ amatér, diletant; v divadelní mluvě druh herecké role.

Milreis, portug. peněžní jednotka = 1000 reisů. ↗ escudo.

Miltiadés (VI.—V. stol. př. Kr.), athénský vojevůdce. Zvítězil nad Peršany r. 490 u Marathónu (↗), později ale poražen při výpravě na ostr. Paru, odsouzen do vězení, kdež i zemřel.

Miltner František Karel (1797—1874), č. archeolog a numismatik, krajský hejtman v Písku a zakladatel pražského numismatického spolku.

Miltner Jan Bohuslav (1841—1887), č. historik, středošk. profesor. Sp.: K. Z. hr. Kaplíř ze Sulevic, ochránce Vídně proti Turkům (1880).

Miltner Jindřich Otakar (1828—1884), č. numismatik a archeolog, polic. úředník v Krakově. Sp.: Beschreibung der bisher bekannten böhm. Priv. Münzen u. Medaillen (1852—69), Smečno (1855).

Milton John (1608—1674), sl. angl. básník; po opuštění koleje v Cambridge stud. soukr. v Hortonu, kde vznikla jeho idyla L'Allegre a Il Penseroso a j. 1638 odešel do Italie (Florenc, Řím, Neapol), kde stal se 1648 lat. tajn. sekret. státní rady, kde však úplně oslepl. Byl třikrát ženat (z prv. manž. 3 dcery, na kterých se však nedočkal radosti). Z té doby jsou nejd. jeho díla: Areopagitica, Defensio pro Populo Anglicano a četné j. Nesmrtelná je jeho epická báseň Paradise Lost (1658—65, Ztracený ráj, přel. J. Jungmann 1811), o 12 zpěvích, jako doplněk k hl. dílu Paradise. Regained (O pokušení Kristově, přelož. J. David, 1896), dále drama Samson Agonistes (O záhubě Samsonově), obsáhlé lat. pojedn. De Doctrina Christiana a j.

Milutin (1282—1281), srbský král, syn Uroše I. a královny Jeleny. Rozšířil svoji zemi o Makedonii a učinil Skoplji hl. m. Založil mnoho klášterů. Církev ho považuje za světce a kostel v Sofii, kdež je pochován, nazývá se Sv. Kralj.

Milutinović Dobrica (1880), srbský herec, člen Nár. div. v Bělehradě od 1899. Za světové války internován.

Milutinović Sima-Sarajlija, ps. Čubro Čojković (1791—1848), srbský básník; účastnil se povstání 1814 a odebral se do Lipska, kde vyšel jeho lyricko-epický cyklus Srbka. Po návratu do Bělehradu stal se 1842 ministrem vyučování. Uveřejnil velkou sbírku srbských lidových písní, dějepisné spisy a dramata.

Milwaukee, nejv. a nejdůl. m. v severoamer. státě Wisconsin, 536.000 ob., na záp. břehu Michiganského jezera. Památné budovy: Obch. komora, spolk. dům, chrám sv. Pavla, universita, přírodovědecké museum, um. galerie. Četné prům. podniky, slévárny, koželužství, ocelárny; obchod obilím, moukou, dřívím a j.

Milý, o. v Č., okr. Slaný, 508 ob.

Milý Eduard (* 1822 v Milíně u Příbramě), malíř v Praze v letech 60.

Milý Jan, pseud. Iv. Ľuby.

Mimesie (řec.), schopnost minerálních krystalických látek tvořiti krystalické tvary o vysoké souměrnosti.

Mimetesit (zelená ruda olověná), chlor obsah. arseničnan olovnatý $Pb_5Cl(AsO_4)_3$, s apatitem a pyromorfitem isomorfní nerost; přichází v žlutých, žlutozelených nebo šedých šesterečných krystalech; lesk mastný nebo démantový, průsvitný, tv. 3.5—4; na rudních ložiskách u Příbramě, Cinvaldu, v Mexiku atd.

Mimika (ř.), schopnost vyjadřovati tvářností a posunky pocity, myšlenky a hnutí vůle. M. hercova a řečníkova podporuje působení slova; ve filmu a pantomimě zastupuje řeč a vyžaduje vysoké dokonalosti. Starověká m. působila celou postavou, naproti tomu v m. obličeje překážela herci maska. — M. je nejstarším dorozumívacím prostřed. mezi lidmi pro snadnou srozumitelnost, neboť spočívá na asociacích, které jsou u většiny lidí stejné.

Mimikry, přizpůsobení zvířete v barvě, postoji i tvaru těla okolí, v němž žije, tou měrou, že zvíře se stává nenápadným a tím získává ochranu. Nejčastěji se vyskyt. v ochranném zabarvení. Zvířata v polárních krajinách žijící jsou barvy bílé, na travinách a listech žijící barvy zelené, na pouštích a stepích barvy zemité nebo pískové. O. z. bývá velmi dokonale přizpůsobeno tak, že na příklad na půdách tmavých vyskytují se skřivani s temnějším zabarvením, na půdách světlých se světlejším. Působí jen, když je zvíře v klidu. Ptáka bukače ochranně zbarveného a strnule v rákosí na dosah ruky stojícího ani velmi dobré oko nepostřehne. Mladé čejky na hnízdě sedící téměř splývají se svým okolím, rovněž koroptev k hroudě přitisklá, lelek na kůře stromové ploše sedící. Samičky ptáků nádherně zbarvených na př. kolibříků, rajek, bažantů jsou nenápadně zbarveny, poněvadž toto o. z. potřebují ke své ochraně při hnízdění. I vejce ptáků bývají barvou chráněna.

Vejce ptáků hnízdících na rašelinách jsou temně skvrnitá, na písčinách podobají se obláskům, vejce ptáků, kt. hnízdí v dutinách, bývají bílá, poněvadž ochrany nepotřebují. Larvy některých mandelinek na listech žijících připomínají ptačí trus. Housenka píďalky v nebezpečí zaujímá nehybný postoj a podobá se stonku listu. Sova-kalous při nebezpečí protáhne se do výšky, stává se štíhlou a ne nepodobnou kusu větve. Význačným příkladem ochrany tvarem těla jest pakobylka, chodící větvička, kt. tvarem těla napodobuje větvičky rostliny, na níž jest zavěšena, lupenitka, kt. se podobá listu stromu, brouk lišejníkový, na Madagaskarsku žijící, jest téměř nerozeznatelný v lišejníku, v němž se ukrývá. Jihoamerická cikáda výrůstkem na hlavě napodobuje trn stromu, na jehož kůře sedí nehybně. Někteří červi, raci, měkkýši napodobují neživé předměty, větve, kamení. M. vyskytuje se hojně a u všech tříd živočichů. Někdy projevuje se i v zbarvení výstražném a odstrašujícím na př. u kuňky, mloka nebo hmyzu nesytky, pilořitky, pestřenky trubcovité, roupce sršnového, který napodobuje hmyz nebezpečný, žahadlem opatřený.

Mimnermos z Kolofóna, zakladatel erotické elegie řecké; žil mezi 630—600 př. Kr. Sbírka jeho elegií o marnosti lidské lásky a života nazývá se Nanno, podle flétistky, kterou básník marně miloval. Řeč jeho je jednoduchá a jemná.

Mimoděložní těhotenství nastává, když oplozené vajíčko se vyvíjí dále mimo dělohu.

Mimodrama (řec.), drama bez slovního doprovodu.

Mimochod, ↷ jinochod.

Mimoň (Niemes), m. v Č., okr. Česká Lípa, 5610 ob.

Mimos (z řec. mimus = napodobitel); u st. Řeků herec scén všedního života v drastickém projevu. Mimy v lit. zprac. z řec. Sicilie a již. Italie z V. st. př. Kr. v próze Sofrón, ve III. st. př. Kr. Theokritovy m. v hexametrech, Hérondovy v jambech (mimijamby). V Římě v I. st. př. Kr. Laberius a Publius Syrus podle řec. m. vytvořili literární frašku, jež dosáhla veliké obliby zprvu jako mezihra tragedií, již pak pak s pantomimem zcela zatlačila.

Mimosa (Acacia farnesiana), keř rodu Acacií, čeledi Leguminosae. Roste v Italii a Španělsku.

Mimo službu (ausser Dienst; en retraite; retired), voj. výraz pro důstojníky, kteří odcházejí z činné služby s hodností, jíž posledně nabyli, s právem nebo bez práva nositi stejnokroj a s nárokem nebo bez nároku na pensi. — Loď m. s. dáti (ausser Dienst stellen, désarmer; to lay up) značí první stadium odzbrojení lodi, která se má vyřaditi trvale nebo dočasně (po dobu opravy) z činné služby. — Ministr m. sl., býv. aktivní ministr.

Mimosa.

Mimulus, kejklířka, rod amerických bylin, obsahující 60 druhů z čeledi krtičníkovitých (Scrofulariaceae), z nichž k. žlutá (M. guttatus) u nás při vodách v horských údolích úplně zdomácněla. Vytrvalá se vstřícnými vyhlodaně zubatými listy. Trubkovitý květ pětizubý se později zveličuje ve velkou dvoupyskou žlutou korunu. K. pižmová (M. moschatus) má rozloženou větvitou lodyhu i listy žlaznatě huňaté a páchne vydatně pižmem. Pěstuje se s oblibou za okny. K. šarlatová (M. cardinalis) s velkým skvrnitým květem šarlatové barvy pěstuje se hojně v zahradách.

Mimulus cupreus.

Mimus polyglottus, drozd mnohohlasný, ze severní Ameriky, blízký příbuzný našeho drozda, jemuž se rovná velikostí,

Mimus polyglottus.

způsobem života a nenápadným zbarvením. Na hřbetě jest šedohnědý, na prsou tmavší, na břišku světlejší až bělavý. Letky tmavohnědé. Zdržuje se nejraději v nízkém křoví písčitých rovin, ale často i poblíže lidským ruchem oživených míst. Vyznačuje se nádherným zpěvem, ve kterém vyniká mezi ptáky jedinečnou mnohotvárností hlasu a schopností nápodobovací.

Mimusops, rod, obsahující 35 druhů tropických stromů z čeledi sapotovitých (Sapotaceae) s kožovitým listem, velkým svazečkovým květenstvím a dužnatou bobulí. M. elengi, posvátný strom Hindů v Přední a Zadní Indii. Kořeny,

Mimusops elengi L.

kůra a květy obsahují léčivé látky. Semeno olej a kmen méně cennou gutaperču. M. kauki v Zadní Indii a v Australii poskytuje velmi tvrdé dřevo zv. železné. M. balata na Antilách a v Jižní Americe dává balatu (druh gutaperči).

Min Georgij Aleksandr. (1855—1906), rus. generál; jako velitel Semenovského pluku účasten krvavého potlačení moskevského povstání r. 1905, kdy dal příkaz „nemít zatčených". Zabit soc. rev. B. V. Konopljannikovou.

Mina (něm., fr., angl. mine), voj. značí růz. bojové prostředky, a to: a) m. podzemní neboli podkop (⤷); b) střelu minometu (⤷ tato a střela); c) zbraň vodní (Unterwassermine), které se užívá na moři, řekách a j. vodách k zahrazování určitých míst n. pásem před nepřítelem. Vodní m. vznikla kol r. 1800 a zkoušena již ve vál. anglo-am. 1812; skutečně však se osvědčila teprve ve vál. Krymské a ve válce sev. států amer. proti jižním (1861—65). Je tvaru kulového nebo válcového, naplněna prudkou trhavinou a její účel jest vybuchnouti v blízkosti plavidla, jemuž má být zamezen někam vstup a poškoditi je nebo potopiti atd. Užívá se jich tedy především k obraně vlastního pobřeží, ale též k útoku v cizích vodách, kam jsou za tím účelem položeny nebo vpuštěny. M-y jsou buď ponorné (zakotvené do hloubky až 200 m) nebo plovoucí (treibende M.; m. dérivante; drifting m.); tyto se vypouštějí tak, aby je proud hnal proti nepříteli (na př. turecké m. v Dardanelách proti loďstvu spojenců). Zakotvené m-y se vypouštějí z lodí (minovačů) do vody a jsou opatřeny těžkým předmětem (kotvou), který dopadnuv na dno, drží na minovém laně m-u na určitém místě. Ježto m. musí při každé hloubce dna býti tak zařízena, aby se držela určitý počet metrů pod povrchem, je třeba k tomu zvl. zařízení. Jsou tu dva hl. způsoby: při něm. způsobu je m. vyhozená z lodi stažena kotvou ke dnu; k m-ě je však připevněn t. zv. ponorník (Tiefensteller), zvláštní přístroj, který vztlakem vody vystoupí až do urč. hloubky pod povrchem a vezme s sebou minu, jejíž kotevní kabel se odvine, kolik potřebí. Druhý způsob, angl., jehož se obecněji užívá, je ten, že kotva má pod sebou na lanku olovničku; délka lanka se reguluje tak, aby se rovnala hloubce, kolik má býti m. pod povrchem vody; vyhodíme-li m-u, pluje napřed na vodě a kotva padá ke dnu; jakmile se olovnička dotkne dna, vypne její lanko západku, která zastaví odvíjení kabelu, kotva však tíží padá dále ke dnu a stáhne m-u do žádané hloubky pod povrch. Většina m. jsou t. zv. kontaktní (dotekové), t. j. vybuchnou, jakmile loď narazí na t. zv. tykadla (anteny) m-y; děje se to pravidelně tak, že náraz tykadla rozbije v mině skleněnou rourku s tekutinou, jež rozlijíc se, aktivuje galvanický článek, jehož proud zanítí trhavinu. Jsou však též m-y zv. pozorované (Observationsminen), spojené vodicím drátem s pevninou, které se přivedou k výbuchu elektr. proudem z pevniny, vidí-li pozorovatel, že loď se nalézá v jejich blízkosti. M-y dotekové mají podle ustanovení mezinárodního práva býti bezpečné při transportu a ukládání, udržovat se v předepsané hloubce a vyplovou-li náhodou na povrch, automaticky se učinit neškodnými (desaktivovat, pojistit). Bezpečnosti při ukládání a kladení lze dosáhnouti různými pojistkami (zpravidla ve formě cukrového kolíku, který se teprve ve vodě po nějaké době rozpustí a tím aktivuje minu). Zamořování větších prostorů pobřežních minami bylo ve větším měřítku prováděno po prvé ve válce rus.-japonské 1904—5, a to v obraně i v útoku (t. j. i u nepřátelského pobřeží), v ohromných rozměrech konáno ve svět. válce s obou stran; čtverečné prostory mnoha tisíc námoř-

ních mil byly zaminovány (t. zv. minová pole); v Sev. moři, v kanále La Manche, v úžině Otrantské a na mn. j. místech byly vytvořeny přehrady m. v mnoha řadách za sebou a etážích nad sebou (proti ponorkám). Ke konci války byla od Orkneyských ostrovů k Norsku položena Angl. a Am. přehrada, obsahující 70.000 min, aby sev. přístup byl Němcům úplně zablokován; v celém Sev. moři bylo asi 180.000 min. — Kladení m. (Minenlegen; mouiller les m.; minelaying), obstarávají lodi (povrchové nebo ponorné), zv. minovače, které miny vypouštějí šikmými šachtami přímo do vody; náklad jich činí až 360 m. Němci užívali hl. ponorkových minovačů, mimo to se kladení koná hl. v noci. Je-li třeba se pohybovati v pásmu, zamořeném minami, musí býti tyto napřed odstraněny; to se nazývá odklízením a lovením min (Minensuchen; draguer les m.; minesweeping). Obstarávají to menší parníky (rybářské), motorové čluny a j. lodice, s malým vnorem, aby samy nenarazily na m. Děje se to zpravidla tak, že dva loviči, plující rovnoběžně, táhnou každý na silném vlečném laně ve větší hloubce drakový plovák; oba plováky jsou spolu spojeny tenčím chytacím lanem, opatřeným lapadly; celek tvoří jakoby síť, do níž se zachytí minový kabel a mina se tím vytáhne na povrch, kde ji lze učiniti neškodnou. Podobné zařízení, které lze však upevniti na každou loď a učiniti ji tím imunní proti minám, je angl. přístroj, zv. paravane (⚲,) jímž byly od 1917 opatřovány téměř všecky lodi, projíždějící zaminovaným pásmem. O práci, spojené s odklízením m., lze si učiniti představu, uvedeme-li, že po svět. válce angl. lovičská flotila (Mine Clearance Service), mající 600 důst. a 15.000 mužů, vybrala do konce r. 1919 přes 23.000 min. Rychlost lovení může býti při dobrém náčiní a vycvičeném mužstvu (minařích) až 20 nám. mil za hodinu v přímé dráze. — M. (středolat., franc. mine, podzemní chodba), podzemní chodba nebo štola při dolování rud nebo uhlí. — V biologii chodba pod zemí žijících zvířat, kudy se vypravují za potravou.

Mina, předoasijská (mana) a starořec. (mna) váha = $^{1}/_{60}$ talentu = 100 drachnám, jako talent kolísavé ceny; attická stř. mina = 436·6 g. Jako dřív. váha v nov. Řecku = 1500 drachmám = 1·5 kg.

Mina Xavier (1789—1817), vojevůdce ve Španělsku a Mexiku; 1808 podnítil se svojí tlupou drobnou válku proti Francouzům, po nezdařených podnicích proti Pamploně uprchl do Anglie, 1816 do Mexika; porazil v čele povstalců častěji Španěly, 27. X. 1817 zajat.

Minaeon (novořec., Menaeon, měsíč. kniha), liturg. kniha východní církve, obsahuje officia svatých. Nejnov. vydání 1888—1902 (6 sv.). Přesné označení je Menologion (měsíční rejstřík).

Minaeové, jihoarab. kmen, jenž byl v XI. až V. stol. př. Kr. mocným, byl však vystřídán Sabaey a Himjary.

Minajev Dmitrij Dmitrijevič (1835—1889), rus. básník-humorista a satirik.

Minajev Ivan Pavlovič (1840—1890), prof. petrohr. university a r. indolog.

Minaret (ar. manárat), štíhlá věž u mešity s točitými schody a ochozem, se kterého muezzin vyzývá věřící k modlitbám.

Minář Karel (* 1901), č. malíř, obrazy z doby legionářské.

Minařík Jan B. (* 1862), čes. malíř-krajinář, žák Mařákův. Známé jsou jeho lesní interieury a obrazy staré Prahy.

Minařík Stanislav (* 1884), čes. nakladatel a překladatel, vyd. sbírky Knihy slov. autorů, Knihy a Země a měs. Země.

Minas, vnitrozem. depart. Uruguayský, zčásti hornatý, 12.485 km², (1925) 88.971 ob.; zemědělství a chov dobytka. Hl. m. M., asi 14.000 ob., spojeno tratí s Montevideem.

Minas Geraes, brasil. vnitrozem. stát, 575.000 km², (1926) 6,902.500 ob. Území se skládá převážně z krystalin. kamenů, s lesy a travnat. pláněmi, četnými řekami: Rio Grando, Paranahyba, Parahyba, Doce, Mucury, Pardo. Hl. řeka, São Francisco, je splavná. Podnebí je v nížinách horké, v horách mírně teplé a zdravé. Obyvatelstvo (Mineirové; běloši, míšenci, indiáni a černoši) provozují zemědělství a chov dobytka; vyvíjí se kovový, textilní a kožní průmysl. Hl. m. je Bello Horizontale.

Mince, kus kovu, sloužící za platidlo, za jehož váhu a cenu ručí stát.

Mince československé ⚲ sv. IV., str. 194.

Mincí falšování, padělání peněz a dávání jich místo pravých do oběhu.

Mincí zlehčování, razí-li stát peníze, jež jsou méně hodnotnější, než peníze dosud obíhající. Tento čin má za následek zvýšení cen a úvěrové potíže pro stát. Děje se tak, že nově ražené peníze mají menší obsah drahého kovu při stejné hrubé váze. Může se též díti nadbytečným ražením drobných mincí, které jsou vždy neplnohodnotné.

Mincí směna, měnění mincí různých zemí, jedněch za druhé. Prostředkují většinou banky a směnárny.

Mincio, levý přítok ř. Po (Pád) v hor. Italii, 150 km dl., vyvěrá jako Sacra v již. Tyrolích, protéká Gardským jez., odtud se nazývá M.; rozšiřuje se jezerovitě u Mantovy a ústí, zajištěn vys. hrázemi u Governola. M. tvoří důlež. strateg. obrannou čáru. — U M. zvítězili 25. a 26. XII. 1800 Francouzové nad Rakušany.

Mincovna, dílna, kde se razí peníze, medaile a pod. Jediná soukromá mincovna pro ražbu peněz jest dosud v Birminghamu (Anglie), razící peníze pro kolonie a cizinu. Zhotovování pamětních mincí jest svobodné, ražba běžných peněz státním regálem. U nás jest státní mincovna v Kremnici.

Mincovní kabinet, odborníkem vedená sbírka mincí, pečetí a razidel včetně kopií a falsifikátů.

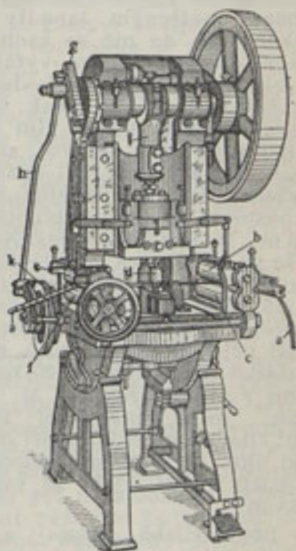
Mincovní regál, výsostné právo státu raziti a dávati do oběhu peníze.

Mincovní úmluvy (konvence, jednoty, unie), úmluvy několika států o zavedení jednotné peněžní jednotky, zvláště týkající se množství drahého kovu v minci, neplnohodnotných mincí drobných a j. ⚲ latinská a skandinavská mincovní unie.

Mincovní váha, skutečná váha mince, na rozdíl od zrna čili množství drahého kovu, v minci obsaženého.

Mincovní znamení, obraz neb písmeno na mincích, označující, v které mincovně byl peníz ražen.

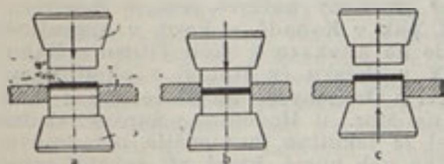
Mincovnictví, souhrn všeho, co se vztahuje k mincím. Majitelem práva mincovního je stát, který vydává zákony a výnosy, týkající se mincí, zvláště stanoví měnu, druhy mincí, váhu mincí, množství a druhy mincí drobných, nakupuje kov a mince sám ve vlastních mincovnách zhotovuje. Někdy razí též mince soukromníkům z drahého kovu, jimi dodaného, za náhradu ražebních výloh. Falšování a úmyslné zlehčování mincí se trestá. Mincovní číslo udává, kolik kusů každého druhu peněz se razí z určitého základního množství drahého kovu. Dohodnou-li se některé státy o společné základní mincovní jednotce, vznikne mincovní unie. Drobné mince jsou mince neplnohodnotné. Množství peněz drobných v oběhu nesmí přesahovati určitou výši. Jinak by nastalo znehodnocení měny. Mince se razí ze zlata, stříbra, mědi, v nejnovější době z niklu a aluminia a ze slitin některých kovů (bronzu). Nejstarší mince byly lité. Později ražba mincí prováděna kladivem na kovadlině. Dnes se používá v mincovní technice množství přesných, nejdokonalejších strojů. Dějiny: První mince byly raženy asi r. 700 př. Kr. v městech ionských a Lydii. Odtud převzato Peršany. V VI. a V. st. př. Kr. rozšířilo se ražení mincí po celém Řecku, Malé Asii, Syrii, Fenicii a za Alexandra Vel. do Egypta a Indie. Základem řecké měny byl talent, mající 60 min, 1 mina = 100 drachem, 1 drachma = 6 obolů. Římané razili původně peníze z mědi, později ze stříbra, za doby císařské ze zlata. Frankové měli měnu stříbrnou. Dlouho byla ražena v západní Evropě jen jedna mince — denár. 12 denárů byl 1 solidus, 20 solidus = 1 libra. Ve XIII. st. objevují se všude plnohodnotné mince zlaté, zlaté floreny ve Florencii, zecchiny v Benátkách, dukáty v Německu. V pozdějším středověku nastává zhoršování měny. Po objevení Ameriky hodnotné byly peníze španělské, portugalské, holandské a anglické. Mincovnictví v ČSR., ⚲ sv. V., str. 13 a n. — V ý r o b a m i n c í. člení se na přípravu směsi kovové předepsaného obsahu, na zhotovování kulatých ploten předepsané váhy a průměru a na ražení. Určité množ-

Excentrický lis.

ství váhy kovů (na př. zlato s mědí, stříbro s mědí atd.) se roztaví za vyloučení přístupu vzduchu a po provedené chemické zkoušce lije se do úzkých ploten (kovové pruty). Tavení děje se v tuhových tyglících (pojímajících většinou

asi 300 kg kovu) v obyčejné tavírně nebo peci, jež je roztápěna koksem, olejem n plynem. Slévání (lití) děje se u pevně stojící pece ručně sběračkou nebo naběrací lžicí, u naklonitelné pece nakloněním a vylitím přímo n. pomocí příručního tyglíku do kadlubů z litého železa, na stojato sestavených ve větším množství na vozíku (licí vozík). Kovové pruty vyválejí se za studena ve válcovnách na přibližnou tloušťku. Ježto válcování za studena činí kov tvrdým, musí se kovové pruty po několika zkouškách rozžhaviti, aby opět změkly. K vyválení (vytažení) používá se obyčejně studených válcoven na obruče s válcem asi 300 mm v průměru. Stroje k dohotovení (ke konečnému) válcování mají však menší válce, z nichž vrchní válec není poháněn (vlečný válec). Z vyválcovaných kovových prutů vyrážejí resp. řezají se mincovní desky na prořezáku (dírkovači). Proděravěné pásy (stříž) se znovu zatavují. Jako dírkovač slouží většinou excentr. lisy, jež jsou často zařízeny na samočinné posunování kovových prutů, jako na př. stroj postavený L. Schulerem. Aby byl prut vždycky co nejpřesněji posunut, nechávají válce prut při klesání paličky volný, zoubek na paličce zapadne do vyklepaného otvoru a posune kovový drát do pravé polohy. Až na určitou odchylku od váhy desek prac. dokonalost válců a dírkovačů vystačí; jsou-li však meze váhy užši, vyrovnávají n. upravují se desky po předchozím zahřátí vyvážením jednotlivých desek a oškrábáním příliš těžkých pomocí ruč. uprav. zařízení nebo stroji (upravovací n. třídicí stroje, vyrovnávací váhy a skoble). Nejprve se vyhledají kazovité deštičky na pásech n. v třid. bubnech a upotřebitelné se podle váhy třídí. Stroje sestávají z mnoha citlivých přezmenů (vah), které jsou samočinně opatřeny po jedné deštičce. Když se váha zastaví, spadne deštička do nádržky, přiměřené její váze. Příliš lehké desky se opět zataví. Drobné mince nebývají jednotlivě upravovány, tak jako mince cennější, při čemž se přepočítává počet kusů připadajících na 1 kg, a některé z nich se jako zkouška namátkou zváží. Použitelné kusy se ve vroubkovně hladce n. s okrajovou ozdobou ovroubkují. Vroubkování děje se tak, že se deštičky v rovných n. podle kruh. oblouků k sobě patřících zakřiv. drážkách dvou proti sobě se pohybujících ocelových částí tlakem otáčejí. Prohloubená okrajová ozdoba neb písmo je vypouklé na podkladě drážky. Takový stroj (L. Schuler, Göppingen) razí až 50.000 kusů za hodinu. Vypouklá okrajová ozdoba vynikne teprve při ražení. K čištění vrchní plochy od kysličníku a nečistoty namáčejí se deštičky v připravené kyselině, ponejvíce v rozředěné kyselině sírové, nato v točících se bubnech čistě odrhnou a v odstředivkách osuší. K máčení slouží otáčivé sudy se šikmo ležící osou n. horizontální sítové bubny, jež jsou ponořeny do třetiny průměru v nádržce s kyselinou. — Nyní razí se mezi dvěma tvrdými razítky na lisu (razicí lis, pregovačka) vypukliny (relief, obraz) líce a rubu mince tlakem na vrchní razítko až do 100.000 kg. — Dříve vyklepávaly se peníze ručně kladívkem, potom většinou lidskou silou pohybovaným nadhazovaným kladivem (paličkovým strojem), později používalo se šroubového vřetena (razicí lis nebo vřetenový stroj, vahadlo), nyní ještě používá se při zhotovování medailí a razítek). Dnes používá se ke zhotovování mincí všeobecně lisů s úhlovou pákou se samočinným podávacím a vyrážecím zařízením (první takové zařízení sestavil Uhlhorn). Při ražení uzavře se deska a razítko tvrdou obroučkou n. prstenem, aby se kov nemohl po stranách roztéci. Tento je při prohloubené okrajové ozdobě jednočlenný a hladký, při rýhovaném okraji jednočlenný a žlábkovaný, při vypouklé okrajové ozdobě trojčlenný a s prohlubinami odpovídajícími okrajové ozdobě. Počítání děje se buď odpočítáním po 100 nebo 200 kusech ke zjištění prům. váhy a vyvážením ostat. podle této váhy nebo na počítacích strojích po 400—1000 kusů za minutu. Používá se též strojů k počítání a současnému balení do papírů. Razítka, která mají obrácený t. j. prohloubený ráz, zhotovují se odlitím vypouklého, tvrdého razidla (patrice) v měkké oceli za silného tlaku vřetena. Kolmé vřeteno nese na hlavě těžký vodorovný setrvačník, jehož velká masa se při nárazu na krátké cestě odporem raz. materiálu zastaví a tak způsobí žádoucí vysoký tlak.

Ražba mincí.

Minčolská skupina vrchů pne se v západním Slovensku mezi říčkami Raj-

čankou a Turcem, na levém břehu Váhu. Jejím pokračováním na př. břehu Váhu je skupina Kriváňská. Obě tvoří Malou Tatru. Prvé skupině vévodí Minčol, vysoký 1364 m. Minčolská skupina je složena z krystalických hornin: ruly, svoru, žuly a j. Poněvadž vystupují na povrch země jako ostrovy z hornin mladších, říkáme jim pohoří jaderná. Hojné zlomů, jakož i dislokační těsnina vážská u Strečna svědčí, že všechna zemětřesení v této krajině mají původ v Minčolské skupině.

Mindanao (Magindanao), nejjiž. ostrov Filipinských ostrovů, s okolními ostrovy 97.968 km², asi 500.000 ob. Pobřeží je hojně rozčlánkováno. Vnitřek ostrova je sopečný (Urdaneta 1971 m, Apo 2929 m, Malindang 2047 m), častá zemětřesení. Četné řeky a jezera (Mainit a Liguasan), z nerostů nachází se mnoho síry a zlata. Obyvatelstvo skládá se z Negritů, malajských kmenů, Morů, z kmene Vizaya (vesměs katol.), asi 2000 Číňanů. M. má pět provincií: Misamis, Surigao, Davao, Cotabato a Zamboanga s hl. m. téhož jména.

Mindaugas (Mendong), první hist. král Litvy (1236—1263), přijal křesťanství, získal si Řád německých rytířů, Daniele Volyňského a Konráda Mazovského. Uchránil zemi od nepřátelských (tatarských nájezdů a obnovil samostatnost Litvy. Byl zavražděn od svých vasalů.

Mindoro (ze špan. mina de oro, zlatá mína), z Filipinských ostrovů, s okolními ostrůvky 11.073 km², asi 200.000 ob.

Mindszénty Maná (* 1903 ve Vídni), filmová herečka, předtím solová tanečnice státní opery ve Vídni.

Mineo, m. na Sicilii, prov. Catania, (1921) 10.962 ob., 543 m n. m.; zbytky kyklopských zdí, seismograf. stanice.

Minér (fr. mineur), voj., odborně vycvičený v kopání podkopů (min); bývali dříve spojováni v setniny a patřili k ženijnímu vojsku. Při dobývání Port Arthuru (1904) a za světové války přišli zase k plné platnosti.

Minerál, ☞ nerost.

Mineralisace, zavádění anorganických látek do látek organických, na př. do dřeva, aby vzdorovalo hnití a ohni, do uhlí, aby se zvýšila jeho elektrická vodivost, aby světlo uhlíkové oblouk. lampy bylo klidnější a jasnější nebo chemicky účinnější.

Minerální barviva, částečně nacházejí se v přírodě (barevné hlinky, na př. křída, bolus), částečně připravují se z minerálních surovin (chromová žluť, suřík, horská zeleň) a poskytují neprůhledný nátěr. Používá se jich ve směsi s vodou neb oleji, jsou většinou velmi trvanlivá, často jedovatá. Přísadami, na př. anilinovými barvivy, lze minerálním barvivům uděliti často ohnivý odstín.

Minerální bistr (manganová hněď, manganový bistr), malířská barva z přirozeného nebo srážením roztoku chloridu manganatého hydroxydem sodným připravovaného hydroxydu manganatého.

Minerální oleje, techn. název pro surový skalní olej a oleje z něho získané. Surový skalní olej neboli nafta (ropa) je přírodní nerostný produkt, jehož podstatnou součástí je směs alifatických uhlovodíků s příměsky látek sirných, kyslíkatých a dusíkatých. Nafta vytryskuje na různých místech ze země buď samovolně nebo navrtáním. Velmi důležité prameny naftové jsou v Pensylvanii, pak v Kanadě, v Peru, v Argentině, dále na Kavkazu v okolí Tiflisu a Baku, pak v Polsku (v Haliči) v okolí Boryslavi a Drohobycze, na Slovensku u Gbel a na Mor. u Hodonína. Surový skalní olej je tekutina buď světlá neb tmavá, řídká neb hustá, která při zahřátí mění se v plyn. Surový skalní olej nehodí se valně k potřebě. Aby byl upotřebitelným, musí býti zpracován. Zpracování záleží hlavně v destilaci a rafinaci, kterými se zabývá průmysl petrolejový. Destilací suroviny odpoutávají se při různých teplotách rozličné látky. Nejprve, a to již při mírném zahřátí, látky nejlehčí, velmi snadno zápalné, které tvoří ligroin a benzin (hutnota 700°—730°), pak při další teplotě následuje umělý terpentinový olej k cídění (hutnota 730—750°) a po něm při dalším zahřátí čistý petrolej k svícení (hutnota 750—850°) a konečně těžké oleje (mazuty), hodící se k mazání a k topení; zbytek je smola, které se používá jako asfaltu k dláždění a k výrobě lepenk. krytiny. Hospodářsky nejdůlež. produktem je petrolej; vodočistá to nebo slabě zažloutlá tekutina, krásně do modra fluoreskující, která zapálena jsouc vydává jasné světlo a značné teplo a je proto velmi dobrým svítivem i topivem. Druhým hospodářsky neméně důležitým naftovým destilátem je benzin (☞).

Minerální teorie, nauka o potřebě minerálních látek (síry, fosforu, draslíku, vápníku, hořčíku, železa, sodíku, křemíku a chloru) k výživě rostlin a o nutnosti jich používání v podobě umělých (minerálních) hnojiv při pěstování kulturních rostlin. Teorii tuto vědecky zpracoval a rozšířil Justus v. Liebig

r. 1840. Lit.: Justus v. Liebig, Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agrikultur und Psychologie (2. vyd. 1887).

Minerální vody, na minerální látky bohaté pramenité vody, též vody vyšší teploty (horké prameny). Obsahují hl. chloridy, bromidy a jodidy, sírany, uhličitany a sirníky draslíku, sodíku, hořčíku, vápníku, strontia, železa, manganu. Amoniak se vyskytuje málo, rubidium a caesium pouze ve stopách, lithium, baryum, hliník, kyselina křemičitá, fosforečná, fluor, kyselina boritá, arsenitá, měď, olovo, zinek a radium v nepatrném množství. Minerální vody obsahují též rozpuštěné plyny, zvláště kyslík, dusík, sirovodík, oxysulfid uhlíku a někdy ve značném množství kysličník uhličitý. Tento je podle všeho původu sopečného. Dnes rozeznávají se zvl. minerální prameny, jejichž (vadosní) voda pochází z atmosféry, vsákne se do země, tam obohatí se minerálními látkami a vrátí se pak na povrch, a prameny, které poskytují vodu juvenilní (vznikající pravděpodobně z par, vycházejících z tuhnoucích hornin). Léčivým účinkem vyznačuje se zvláště voda juvenilní, která někdy mísí se ve hloubce s vodou vadosní, jelikož obsahuje zpravidla radioaktivní látky. V jaké podobě jsou minerální látky obsaženy v minerálních vodách, není ještě bezpečně známo.

Minerální umělé vody. Na základě analyse pravých minerálních vod byly připraveny umělé vody minerální, které nejsou však s nimi totožné (na př. neobsahují radioaktivní látky) a ve svých účincích se jim nevyrovnají. Umělé vody minerální mají vždy totéž složení, kdežto složení vod přirozených se mění. Byly připraveny též roztoky, které se v přírodě nevyskytují. K umělým vodám minerálním počítají se též různé občerstvující nápoje, zvl. sodová voda a její směsi s ovocnými šťavami.

Mineralogické názvosloví, jména minerálů jsou volena z části podle jejich vlastností, z části podle nalezišť, jmen slavných mineralogů, objevitelů a mytologických osobností. F. v. Kobell, Die Mineralnamen und die mineralogische Nomenklatur (1853); Loewinson-Lessing, Petrographisches Lexikon (1893).

Mineralnyje Vody, m. v sev. Kavkazu (okr. Těrek), (1926) 17.777 ob., tvoří přístup k lázním severokavkazským: Kislovodsk, Jesentuki, Pjatigorsk a j.; letecká stanice.

Mineralogie (nerostopis, lat.-řec.; dříve oryktognosie, řec.), část přírodních věd, která se zabývá vlastnostmi, výskytem, vznikem a přeměnami nerostů. Mineralogie obecná zabývá se obecnými vlastnostmi nerostů a používá z části metod experimentálních. Z principů mineralogie obecné vyplývá soustava (systematika) nerostů. Popisná (fysiografická) část mineralogie pojednává soustavně o jednotlivých nerostech. — Dějiny: Aristotelés (384—322) podal první soustavu nerostů, rozděliv je v orykta (kameny) a metalleuta (rudy). Theofrastos (kolem r. 310 př. Kr.) popsal drahokamy. Strabon (kolem r. 50 př. Kr.) a Plinius (23—79), jenž v pěti knihách své Historia naturalis pojednává o nerostech, popsali blíže četné druhy nerostů. Ve středověku Avicenna (980—1037) rozdělil nerosty v kameny, soli, rudy a hořlaviny (hořlavé fosilie); k podrobnějšíhu studiu dalo podnět německé hornictví, které vzkvétalo zvláště v XII. st. V Hornické knížce (Bergbüchlein), vydané asi 1509 horníky neznámého jména, jsou obsaženy všechny tehdy známé údaje o technicky důležitých rudách, o jejich výskytu v dolech a o jejich hledání kouzelným proutkem. Tyto údaje podstatně rozšířil Agricola (1494—1555), jenž pojednal velmi všestranně o četných nerostech, jejich výskytu, vznikání a význačných znacích. Kolem r. 1670 Bartholin objevil dvojlom vápence a Steno stálost úhlů hran. Chemickou povahu nerostů zkoumali Boyle (1627—91). Wallerius (1709—1785) a Cronstedt (1702—65); vědecká mineralogie začíná chemickými analysemi švédských badatelů Bergmana (1735—1784), Scheeleho (1742—86) a Gahna (1745—1818). O znalost nerostů po stránce chemické zasloužili se později Vauquelin (1763—1829), Klaproth (1743—1817), Berzelius (1779—1848), Heinrich a Gustav Rose, Plattner, v. Kobell, Rammelsberg a j. Vědeckou krystalografii založili ve Francii Romé de l'Isle (1736—90; Essai de cristallographie, 1772) a Hauy (1743—1822; Essai d'une théorie sur la structure des cristaux, 1784). Hauy vyšel od jím objevených štěpných tvarů (které před ním pozoroval již Bergman a všechny krystalové tvary odvodil navrstvením takovýchto štěpných útvarů a t. zv. dekrescencí. Asi současně vydal svůj spis A. G. Werner ve Freiberku Von den äusserlichen Kennzeichen der Fossilien (t. j. nerostů; 1774). Z jeho početných žáků nejvíce vynikl Chr. S. Weiss (1780—1856), jenž na popud Hauye propracoval krystalografii po stránce matematické a zdůraznil zvláště význam krystalových os a pásů. Roku 1813 stanovil šest krystalografických soustav.

V jeho smyslu pěstovali dále krystalografii jeho žáci F. E. Neumann, Quenstedt a G. Rose, kdežto Mohs, K. F. Neumann, Haidinger a zvláště Angličan W. H. Miller (1839) zavedli podstatné změny v označování, který se všeobecně ujal. O fysiografii nerostů zasloužili se zvl. ještě Breithaupt, G. Rose, v. Rath a v. Kokscharow. Zavedením mikroskopu a jiných zdokonalených pomůcek učinili podstatný pokrok zvláště v poznání v horninách se vyskytujících nerostů Des Cloizeaux, Tschermak, Zirkel, Becke, Fedorow, Rosenbusch, Wülfing a j. Neprůhledné rudy zkoumají v novější době v dopadajícím světle Schneiderhöhn a j. Ohromný převrat způsobilo v mineralogii zavedení Roentgenova záření ke studiu struktury krystalů (Laue, 1912). Roentgenoskopickými pracemi vyznamenali se v mineralogii zvl. ještě Debye, Scherrer, Rinne, Niggli a j. Fysik.-chemické práce (zvl. Severoameričanů Washingtona, Bowena, dále van't Hoffa, Johnsona, Boekeho, Eitela a j.) a použití výsledků metalografických (Tamman a j.) přispěly k tomu, že mineralogie stává se z vědy popisné pořád více a více vědou exaktní. — O mineralogii v ČSR. ↗ sv. IV., str. 315.

Minerva, v řím. bájesloví dcera Diova, jemuž vyskočila ze hlavy, bohyně moudrosti a umění, míru a války; uctívána zvláště na Aventinu; v Jovově chrámě byla ji zasvěcena svatyně. U Řeků slula Athéné.

Minerva, něm. příručka o stavu učených a studijních ústavů celého světa. Vychází od roku 1898.

Mineur (franc.), horník, ve vojenství ↗ minér.

Minev Michail, MUDr. (* 1874), bulh. učenec. Přednáší na sof. universitě anatomii člověka.

Minev Miroslav (* 1898), bulh. spisov.; řeší otázky ideově-etické. Své hrdiny volí z řad venkovanů, jimž předem vnucuje přesně vymezené úkoly. Vydal knihy povídek: Sedem pogači za Gospoda, 1927, Trite gvozdeja, 1930.

Ming, čínská dynastie, vládnoucí 1368—1644. ↗ Čína, dějiny.

Minghetti Marco (1818—1886), it. státník, liberál. novinář, 1848 ministr veřej. prací za Pia IX., téhož roku bojoval na Sardinii, 1859 přidal se k národ. hnutí; od 1860 častěji ministrem, 1873—76 min. předsedou.

Mingrelie, od r. 1917 část svobod. státu Gruzínského, u Černého moře, z větší části hornatá, na záp. tvoří zalesněnou, částečně bažinatou rovinu Odiši. Řeckokatol. Mingrelové, asi 250.000 hlav, řečí a kulturou příbuzní Gruzíncům, zabývají se zemědělstvím, zahradnictvím a vinařstvím.

Minho (Miňo, miňu, lat. Minius), řeka na s.-z. Pyrenejského poloostrova, 279 km dlouhá.

Miniatura čili drobnomalba, v psaných knihách kreslená nebo malovaná iniciála, zdobená ve svých zákrutech různými drobnými, jemnými kresbičkami, kreslenými suříkem (miniem). Vydání miniaturní je vydání knihy nebo obrazu v nejmenším knižním formátě (1×2 cm) buď tisk. písmem nebo fotografickým snímkem. — Miniator, písař, malíř, jenž maloval ozdobné iniciály. ↗ přílohu.

Miniberger Václav, ↗ Minniberger Václ.

Minice, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 1014 čs. ob.

Minický, pseud. V. Svobody.

Minič Bora (1879—1929), srb. novinář.

Minié Claudé Étienne (1814—1879), fr. důstojník; vynalezl 1849 po něm nazv. soustavu pušky a řídil od 1858 zbrojovku a střeleckou školu v Káhiře.

Minije (angl. Minieh, Minyeh, Minia), 1. egypt. mudiríje v Hor. Egyptě, po obou stranách Nilu, 110.901 km², z toho 1686 km² vzdělané půdy, s 837.404 ob. Hl. m. M., (1917) 43.945 ob., hl. stanice parníků a železnic na Nilu. 2. m. v egypt. prov. Fajûm, u Medinet el-Fajûmu, asi 8000 ob., v zimě je skladištěm pro balíky bavlny.

Minima (lat., nejmenší), název naší půlové takt. noty, jež byla koncem XIII. st. nejmenší z not. druhů (↗ mensurální notové písmo).

Znak řádu Paulánů.

Minimi (Ordo fratrum minimorum, Nejmenší bratří, Paulání, řeholníci sv. Františka), katol. řád, zal. Františkem z Pauly (↗), potvrzený r. 1474 Sixtem IV.; má 19 klášterů. Mateřský klášter je San Andrea delle Fratte v Římě. Jemu přičleněný ženský klášter Minimitek (Nejmenších sester) zanikl.

Minimum (lat.), nejmenší, ↗ maximum; barometrické m., ↗ počasí. Liebigův zákon minima praví, že vzrůst rostlin přestává, jakmile koncentrace i jen jedné z uvolněných, k životu potřebných látek v tekutině, poskytovaných ssavým kořenům, poklesne pod určitou hranici. Látka je pak v absolutním minimu. Nepostihuje-li to žádnou z potřebných látek, určí se rychlost vzrůstu koncentra-

cí oné látky, jež je v poměru k potřebě v nejmenším množství (v relativním minimu).

Minimum existenční, ⚲ Existenční minimum.

Minin Kuzma, vl. jm. Zacharjev-Suchorukij (* 1616), ruský státník, r. 1612 zvítězil nad Poláky, pozd. člen st. rady.

Ministerialové, úředníci domu při dvorech králů, místodržitelů a biskupů; objevují se již v raném středověku. Časem se vyvinul z nich stav dvorních pánů a rytířů, povinných službou válečnou.

Ministerstvo (z lat.), nejvyšší správní úřad státní, v jehož čele stojí ministr-politik nebo ministr-úředník. Počet m. ve státě, jejich funkce a jejich názvy řídí se vnitřními potřebami toho kterého státu, zákony a tradicí. Avšak některá m. mají téměř všechny státy; jsou to: m. zahraničních věcí, financí, obchodu, dopravy, vojenství a vnitra, byť i názvy byly v různých zemích různé (na př. m. vojenství, války, u nás Národní Obrany). Ani název m. není všude stejný; zove se též stát. departement, komisariát, státní sekretariát. Kompetence m. jest určena zákonem a povahou věci. Hlavní zásady pro příslušnost jednotlivých oborů převzala ČSR. z Rakouska. Stalo se tak jednak povšechným zákonem čís. 11/1918, jednak zvl. zákonem č. 2/1918, jímž byly zřízeny nejvyšší správní úřady v ČSR. Název byl volen proto, aby se nemusilo použíti rak. názvu min. Doba sama si však vynutila vrátiti se k zavedenému pojmu m., jenž jest dnes běžně používán. Zákon č. 2/1918 stanovil 12 nejvyšších úřadů, a to: 1. pro věci zahraniční; 2. pro správu vnitřní; 3. pro správu finanční, 4. pro správu vyučování a nár. osvěty; 5. spravedlnosti; 6. průmyslu, obchodu a živností; 7. dopravy; 8. veř. prací; 9. zemědělství; 10. nár. obrany; 11. sociální péče a 12. veř. zdravotnictví a tělesné výchovy. Během doby přibyla tato m.: 1. m. pro zásobování lidu, zřízené nařízením Národního výboru ze dne 5. XI. 1918, č. 20 Sb. z. a n.; 2. m. pošt, telegrafů a telefonů, zřízené zákonem z 13. XI. 1918, č. 40 Sb. z. a n. Tento obor podléhal dosud (za Rak.) m. obchodu; 3. m. pro sjednocení zákonodárství a organisace správy zřízené zákonem ze dne 22. VII. 1919, č. 431 Sb. z. a n.; 4. úřad pro zahraniční obchod, zřízený zák. ze dne 24. VI. 1920, č. 418 Sb. z. a n. Tento úřad nebyl sice zván ministerstvem, ale jeho šéf měl stejné ústavní postavení jako ostatní ministři a proto byl nazýván ministrem a jeho úřad m. Do jeho kompetence spadalo povolování dovozu, vývozu a průvozu všeho zboží, kromě věcí, jež jsou státním monopolem, a všeobecná kontrola zahraničního obchodu. Tento úřad byl zrušen zákonem čís. 25/1922 a jeho agenda byla přidělena m. obchodu; 5. zákon č. 64/1918 dal vládě možnost, aby upravila mimořádné poměry na Slovensku tím, že dá některému svému členu plnou moc, aby provedl na Slovensku vše, co uzná za nutné pro udržení pořádku, konsolidování poměrů a zabezpečení státního života. Tím se vytvořilo nové m., jež se jmenovalo m. s plnou mocí pro Slovensko, které však působilo jen dočasně právě po dobu chaotických poměrů popřevratových. Zvláštní zákony, které by stanovily přesnou kompetenci jednotlivých m., ČSR. nemá, ačkoliv § 85 úst. listiny praví, že se jejich působnost upravuje zákonem. K zákonné úpravě jistě jednou musí dojíti. Zatím rozhodují jednotlivé specielní zákony a vládní nařízení o působnosti m. a jejich agenda se vytváří velmi často via facti. Určité věci jsou přikázány přímo jen jednotlivému m., o jiných se musí m. dohodnout ještě s jedním příp. více m. ČSR. má dnes (r. 1931) 15 m. s touto kompetencí (uvedeny jsou jen hlavní úkoly): 1. M. zahraničních věcí, jež se stará o diplom. styk našeho státu s cizinou, hájí zájmy a práva ČSR. a čsl. stát. občanů v cizině, sjednává mezinárodní smlouvy, jmenuje diplomat. zástupce pro styk s cizinou, dozírá na ně, účastní se mezinár. kongresů a konferencí, má na starosti organisaci a využitkování zpravodajské činnosti našich zastupitelských úřadů o poměrech v cizině a propagaci čsl. státu žurnalisticky, literárně i jinak, aby byla cizina o ČSR. správně a dostatečně informována. 2. M. vnitra, považované za nejdůležitější m. vůbec, stará se o záležitosti státní a ústavní, jako jsou: úprava stát. hranic, stát. znak, vlajka a pečeť, vypsání a provedení voleb, redakce a administrace Sbírky zákonů a nařízení. Vede záležitosti politické správy a veř. bezpečnosti (policie a četnictvo), stará se o úpravu služebního poměru stát. zaměstnanců, o věci spojené s evidencí obyvatelstva (sčítání lidu, statistiky), o matriky, vystěhovalectví, změny jmen, domovské právo, o dopravu a turistiku, věci spolkové a shromažďovací, divadla a biografy, loterie a tomboly, záležitosti spořitelen atd. Řadu věcí provádí v dohodě s jiným m. Jest poslední instancí pro rozhodování o případech politických a policejních. 3. M. financí: státní rozpočet, jeho příprava, sestavení a dohled nad jeho pro-

váděním, spravování stát. příjmů a vydání, daně, poplatky, cla, loterie a monopoly, měna a mincovnictví, Nár. banka čsl., peněžnictví, finanční správa. stát. věci úvěrové (státní dluh, stát. zápůjčky a záruky) a trest. věci finanční. 4. M. školství a nár. osvěty (jeho název proti původnímu označení uvedenému v zák. č. 2/1918 byl změněn). Patří mu: nejvyšší dozor a správa nad výchovou, vyučováním a školstvím vysokoškol., středoškol. a obecným, věci kultové, t. j. nejvyšší správa nábož. vyznání a církví, pokud ovšem to připouští úprava poměru státu k církvím, věci círk. nadací a j., péče jazyková, vědecké ústavy a korporace, ochrana památek, musea a archivy, státní nakladatelství, péče o umění (literatura, hudba, divadlo a kina po stránce umělecké, kulturní a mravní, umělecké výstavy) a pod. 5. M. spravedlnosti: organisace soudů a stát. zastupitelstev a dohled nad jejich činností, vrchní správa trestnic a ústavů k výchově zanedbané mládeže a zanedbaných provinilců, náhrady za neodůvodněnou vazbu osobám nevinně odsouzeným, dispense překážek manželství, věci poručenské a depositní, úprava jednacích řádů soudních, právní pomoc. 6. M. průmyslu, obchodu a živností: provádění všech ustanovení vydaných k úpravě obchodu, průmyslu a živností, obch. a živn. komory, správa poradních sborů (státní rada živnostenská, poradní sbor pro otázky hospodářské), kartely a trusty, kontrola dovozu, vývozu a průvozu, provádění obchod. a plavebních smluv, vnitrozemská plavba, propagace cizineckého ruchu, veletrhy, péče o hospodářské a technické zvelebování živností a průmyslu, průmyslová musea, ochrana známek a vzorků, patenty, zadávání hromadných stát. dodávek, pokud jde o potřeby společné všem nebo aspoň několika m. 7. M. železnic: vedení a dozor nad stát. železniční dopravou, dozor nad stavbou, provozem a finančním hospodářstvím všech soukr. drah, železniční smlouvy, přejímání soukrom. drah do stát. provozu, úprava železničních tarifů a dopravních předpisů pro osoby a zboží. 8. M. veřejných prací: stavba a správa stát. budov kromě pražského hradu a zámku v Lánech a budov vojenských a železničních záležitostí vodního hospodářství a plavby, průplavy, splavnění řek, údolní přehrady, silnice, mosty, cejchovnictví, elektrisace, minerální oleje, hornictví i s bratrskými pokladnami, automobilismus a vzduchoplavba. 9. M. zemědělství: péče o rostlinnou výrobu (kromě tabáku, jehož pěstování spadá pod obor m. financí), technické zvelebování průmyslu zemědělského (cukrovarství, pivovarství, sladařství, škrobárenství, zeměděl. lihovarnictví, mlynářství, sušařství a výroba kávových náhražek), chov dobytka a včel, rybářství, honitba, mlékařství, pastevnictví, veterinářství, ochrana zvířat, hubení škodné zvěře a rostlin, myslivost a ochrana lesů, správa stát. lesů a statků, meliorace půdy, plodinové bursy, odborné organisace zemědělské, zemědělský úvěr, zeměděl. archiv a musea, dobytčí a krupobitní pojištění, kolonisace a repatriace. 10. M. národní obrany (MNO.), nejvyšší voj. úřad v ČSR. Spravuje veškeré vojenské věci, tvoří zásady a osnovu výcviku a výchovy, pro něž vydává předpisy a řády, připravuje mobilisaci a vál. plány, opatřuje potřebný materiál a k tomu konci hospodaří úvěry, kterých v každoročním rozpočtu žádá na parlamentu. V čele MNO. je minist. NO., odpovědný parlamentu, člen ministerské rady; MNO. se skládá z presidia, hlavního štábu branné moci, šesti odborů (sekcí: 1. obecně vojenský, 2. dělostřelecký a zbrojní, 3. letecký, 4. technický, 5. správní, 6. politicko-právní, každý dělen na oddělení, departementy); vedle toho je odvolací kárný výbor pro věci disciplinární. Vedle toho jest u nás fr. voj. misse, dále kontrolní sbor voj. správy, sbor zdravotnický, kancelář čsl. legií, které jsou přímo podřízeny ministru NO. Ku pomoci a jako poradní orgán je min. přímo podřízen generální inspektor branné moci. — Jiné státy mají podobné úřady, zv. ministerstvo války, m. vojenství, m. říšské obrany atd. Rozdíly jsou hl. v tom, že někde (v Anglii, Italii) letectvo tvoří zvláštní složku obrany a je podřízeno vlastnímu ministerstvu letectví; někde (v Polsku) je gener. inspektoru přímo podřízen náčelník hl. štábu a ostatní arm. inspektoři zbraní; v některých monarchiích byl náčelník gen. štábu přímo podřízen hlavě státu (dosud v USA.). 11. M. sociální péče: pečování o matky, kojence a děti do šesti let, o schovance a sirotky, o mládež školou povinnou v době mimoškolní (denní útulky, besídky mládeže) i mládež škole odrostlou, zpustlou, ohroženou, tělesně n. duševně slabou, nápomoc při volbě povolání, dohled nad ústavy, spolky, fondy a nadacemi sloužícími soc. péči, péče o osoby slepé, hluché, zmrzačelé a slabomyslné. Ochrana vystěhovalců a přistěhovalců, péče bytová, všechny druhy pojištění sociálního (úra-

zové, pensijní, nemocenské, invalidní a starobní) kromě pojištění hornického, jež provádí m. veř. prací, pracovní poměry zaměstnanců, živnostenská inspekce, kolektivní smlouvy, péče o válečné poškozence, o nezaměstnané, styk s Mezinár. ústavem práce v Ženevě, řízení Sociálního ústavu v Praze atd. 12 M. veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy: výchova a odborný výcvik zdravotnického personálu a dozor nad jeho činností, státní zdravotní ústav a státní zdravotní rada, zamezování a potírání nakažlivých nemocí, péče o nemocné, choré a choromyslné, záležitosti lékáren, obchodu jedy, výroby léčiv, lázeňství, péče o zřizování a úpravu tělocvičen, lázní, plováren, hřišť, péče o tělesnou výchovu vůbec, dozor na jakost potravin po stránce zdravotnické (ústavy pro zkoumání potravin), zdravotní stránka staveb bytů, nocleháren a stravoven, zdravotní péče o těhotné, šestinedělky a kojence, školní zdravotnictví a populační politika. 13. M. pro zásobování lidu: kontrola cen a zasahování do jejich úpravy, stanovení cen maximálních, sledování stavu zásob a regulování jejich spotřeby, zájem o poměry na trhu potravin, potírání lichvy, ochrana zájmů spotřebitelských v nejširš. slova smyslu. Protože význam tohoto m. jest důležitý zvl. za války a v mimoř. poměrech poválečných, kdežto v normálních mírových dobách jeho význam klesá, ohlásila soc. demokracie požadavek značného rozšíření kompetence m. pro zásobování lidu a současně i změny jeho názvu na m. spotřeby. 14. M. pošt a telegrafů: nejvyšší správa a organisační vedení čsl. pošty a pošt. úřadu šekového přeměněného od 1. XII. 1930 na Čsl. poštovní spořitelnu, zřizování autobusových poštovních linek, provádění výhradného práva státu na zřizování, udržování a provozování telegrafů, záležitosti radiotelefonie, stavba vysílacích stanic, telefonní koncese, sazby a poplatky poštovní, telefonní a telegrafní, sjednávání mezinár. úpravy telef. a telegraf. styků. 15. M. pro sjednocení zákonů a organisace správy: péče o sjednocení zákonů a správy v celém území čsl. republiky. Na čsl. území platí dosud dvojí právo: v hist. zemích právo rak., na Slov. a Podk. R. právo uh. Tato skutečnost působí velmi rušivě a má za následek řadu nepříjemností. Nově vyhlašované zákony platí ovšem v celém státě, pokud nenovelují přímo jedno či druhé právo. Proto má býti snahou tohoto m., aby připravovalo osnovy zákonů, které by platily v celém státě a tím aby se zrušily dosavadní rozdílné předpisy. Působnost m. unifikací (tak jest zkrác. nazýváno) jest dočasná a skončí, jakmile jeho úkol bude proveden. Vedle této stručně naznačené kompetence jednotlivých m. provádí každé m. úkoly všeobecné, k nimž zvláště patří: vnitřní organisace m., vypracování osnov zákonů, nařízení a výnosů ve věcech spadajících do vlastního oboru působnosti, statistika o vlastní činnosti a legalisace veř. listin vydaných úřady jemu podřízenými. Kromě patnácti m. vytvořil se u nás ještě úřad předsednictvo ministerské rady, který jest podřízen min. předsedovi a jest vlastně jeho sekretariátem. Zprostřed. styky vlády s Nár. shrom., stará se o provedení usnesení min. rady a uschovává protokoly o jejích schůzích. Podřízeny jsou mu přímo: Stát. úřad pozemkový a Stát. úřad statistický, čsl. tisková kancelář (ČTK), stát. knihtiskárny a úřední časopisy. Konečně r. 1918 byl v ČSR. min. války a ministrem N. S. zvolen dr. M. R. Štefánik; toto m. ale nikdy nebylo zřízeno a úmrtím Štefánika zrušeno. (Literat.: Ústavní právo, správní právo a Slov. veř. práva — čl. prof. dra Fr. Weyra.)

Ministr (lat. sluha, služebník, zřízenec), státní funkcionář, jemuž jest svěřen určitý obor veřejné správy. V monarchiích absolutních jmenuje panovník m. a pověřuje ho vedením toho kterého ministerstva. V monarchiích parlamentních a v republikách jmenuje m. buď panovník n. president, ale de facto jest vázán na návrhy politických stran. Podle čsl. ústavy president republiky jmenuje a propouští m. a stanoví jejich počet (§ 64). V § 70 se znovu praví, že předsedu a členy vlády jmenuje a propouští president, v § 73 se říká, že president též určuje, který z členů vlády řídí jednotlivá ministerstva. Faktický stav u nás byl dosud vždy ten, že politické strany, které se dohodly, že vstoupí v koalici, navrhnou své kandidáty, jež president republiky potvrdí. M. skládají do rukou presidenta rep. slib. na svou čest a své svědomí, že budou svědomitě a nestranně konati své povinnosti a že budou šetřiti ústavních a jiných zákonů. Žádný člen vlády nesmí býti členem představenstva n. dozorčí rady, ani zástupcem akciových společností a společností s ručením obmezeným, pokud tyto společnosti se zabývají činností výdělkovou. M. není u nás stát. zaměstnancem. Plat. m. jest upraven podle zák. č. 94/1918, č. 317/1920 a vlád. nař. č. 30/1921, podle nichž má m. roční plat

Kč 60.000.—, předseda vlády Kč 70.000.—, každý m. má dále činovní přídavek Kč 40.000.— ročně; min. předseda a m. zahraničních věcí mají ještě Kč 50.000.— ročně jako representační přídavek. Nárok na pensi m. nemá, rovněž ne vdova po něm. Dostává však svůj plat i s činovním přídavkem ještě tři měsíce po vystoup. z vlády. Odchod z min. křesla nastane, když podá m. sám demisi, neb ji podá dobrovolně n. nuceně celá vláda. Děje se tak téměř vždy pro neshody polit., nejčastěji pro rozpor mezi vládou a parlamentem. M. jest totiž politicky i právně zodpovědným. Právní zodpovědnost spočívá v tom, že poškodil-li m. ve výkonu své min. činnosti zájmy státu nebo porušil-li zákon, odpovídá trestně t. j. osobně za tento čin. Vznésti obžalobu proti m. může poslan. sněmovna, soudcem je senát. Zodpovědnost politická spočívá v tom, že vláda jako celek odpovídá za svou činnost posl. sněmovně, která jí může vysloviti nedůvěru (§ 75 úst. list.). Návrh na vyslovení nedůvěry musí býti podepsán počtem nejméně jednoho sta posl. Sněmovna jest schopna usnášeti se o návrhu na vyslovení nedůvěry, je-li přítomen nejméně 151 poslanec. Hlasuje se podle jmen. Návrh jest přijat, hlasovala-li pro něj více nežli polovina přítomných poslanců, tedy v krajním případě 76 poslanců. Otázku důvěry může položiti vláda ve sněmovně sama tím, že podá návrh na vyslovení důvěry. Je-li však tento vládní návrh zamítnut n. je-li přijat návrh na vyslovení nedůvěry vládě, jest vláda ve smyslu § 78 úst. list. povinna podati ihned demisi. President rep. jest povinen tuto demisi přijmouti a určiti, kdo povede vládní resorty do té doby, dokud se neustaví nová vláda. Buď požádá odstupující vládu, aby do té doby setrvala v úřadě nebo jmenuje vládu, složenou z nečlenů parlamentu t. zv. vládu úřednickou. Protože naše ústava mluví jen o vládě, neurčujíc blíže, jde-li o vládu parlamentní t. j. složenou z poslanců n. senátorů či o vládu úřednickou, není jmenov. úřed. vlády činem protiústavním. Avšak systém úřed. vlády nutno bráti jen jako východ z nouze. Trvalá neb dlouho panující vláda úřed. odporuje našemu systému parlamentnímu a demokratickému. Poněvadž president čsl. rep. není zodpovědným z výkonu svého úřadu, musí každý jeho úkon spolupodepsati (kontrasignovati) příslušný m., který podpisem přejímá zaň zodpovědnost. Civilní zodpovědnost (na př. způsobí-li m. nebo vláda škodu občanům, že nevydala vůbec n. vydala pozdě nějaký zákon), není u nás vůbec upravena. — M. bez portefeuille (portefej), m., který nemá žádný obor (žádné ministerstvo). Jinak má tytéž povinnosti i tatáž práva jako ostatní m., zvl. právo účastniti se schůzí min. rady a hlasovatí v ní. — M. krajan, název užívaný za Rak. pro Čecha neb příslušníka jiné státní menšiny, který byl sice jmenován k hájení zájmů své země, ale neměl žádný resort. — M. president, ministerský předseda, předseda vlády, osoba, kterou pověřuje hlava státu vedením vlády. Jedná podle usnesení min. rady jménem vlády, ale jednotliví m. mu nejsou nijak podřízeni. U nás a zpravidla i v cizině jest vždy vybírán z parlamentních zástupců největší vládní strany. Nemívá žádný resort, ale jest přípustné, aby byl současně též resortním m.

Ministrant, osoba, která přisluhuje knězi při mši sv.; dříve tuto službu konali klerikové (akolytové).

Miniszewski Józef Aleksander (1823—1863), p. spisovatel. Sp.: Życie v parafji (1860), Ciernie kwitnące (1865).

Minium, ↘ suřík.

Mink (Mustella vison), severoamerická kunovitá šelma s kožichem barvy tmavohnědé, velikosti naší kuny, které se způsobem svého života podobá.

Minkiang, dvě řeky v Číně: 1. pobř. ř. v prov. Fukii, 800 km dl., pramení v Minšanu, splavná 30 km proti proudu, ↘ Futčou. — 2. sev. přítok Jangsekiangu, pramení v nepřístup. Minšanu; po spojení s Tokiangem vlévají se do Jangsekiangu.

Minkiewicz Antoni, inž. (1881—1920), báňský ředitel v Olkuszu, p. ministr zásobování (1918—1920).

Minkiewicz Romuald Kazimierz (1878), p. spisovatel a zoolog, ředitel biolog. sbírek ve Varšavě. Sp.: Smutna bajka, Nad morzem mojem, U wiecznych wrót tęsknicy a j.

Minkiewicz Witold (1880), p. architekt a prof. techniky lvovské. Provedl četné stavby veřejné a soukromé.

Minkov Svetoslav (* 1902), bulh. spis. Volí hlavně psychologická témata. Vydal knihy povídek: Siňata chrizentema (1921), Časovnik (1924), Ognenata ptica (1927), Igra na senkite (1928) a fantastický román Golem (1930). Překládá z němčiny.

Minkowiecki Edward (1824—1890), pol. bibliograf.

Minkowski Maurycy (1876), souč. malíř polský, obrazy hl. z žid. prostředí.

Minkowski Mieczysław MUDr. (* 1884), p. anatom, prof. univ. curyšské. Zabývá

se hl. studiem nervové soustavy u obratlovců.

Minna (stn. minne), pův. ⚭ vzpomínka, památka. Germáni zasvěcovali při pitkách památce nepřítomného nebo mrtvého číši a nazývali ji jeho jménem. V dobách rytířských vyvinul se pro m. význam galanterie, rytíř. hra lásky, zatím co láska označovala jen zalíbení (opakem k písni). U minnesängrů jeví se m. též personifikovaně (na př. Frau Minne). Později dostalo slovo vedlejší smysl pouze smysl. požitku a pokládáno asi od 1500 za neslušné; teprve básníci XVIII. stol. používali ho v jeho ušlechtilém významu.

Minne Georges (* 1866), belg. sochař; učil se u van der Stappena.

Minneapolis, největší m. v sev.-amer. státě Minnesota, na obou březích ř. Mississippi, jež zde tvoří 6 m vys. Anthonyovy vodopády a odtud jest opět splavná. M. mělo (1927) 447.700 ob.

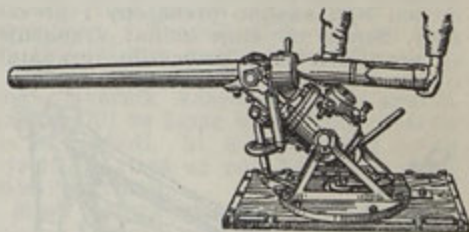
Minnesingři (minnesängři, pěvci lásky), něm. lyrikové XII. a XIII. stol. Ve středověku kvetlo lyr. básnictví nejvíce ve Francii, zvl. v Provenci, odkud vycházeli slavní trubaduři do světa, opěvujíce statečnost rytířů, zbožnost, krásu žen a oslavujíce své příznivce. S rozvojem lyriky pěstována i milostná píseň, na niž mělo vliv i středolat. a románské uměl. básnictví, avšak většinou jen co do formy. Ve srovnání s básnictvím trubadurů byla milostná píseň oduševnělejší. Místo skutečně prožitých pocitů uvádějí se v ní jen motivy. Většina básní jsou písně milostné, jiné písně jsou obsahu průpovídkového a náboženského. Milostné písně byly zpívány za doprovodu strunového nástroje, kočující m. rozšiřovali písně slavných mistrů od místa k místu. Nebylo vlastních škol pro vzdělání m.; synové rytířů vyučili se umění zpěvu, hudby a básnění vedle ostatních předmětů dvor. vzdělání od svých vychovatelů, duchovních a herců. Z něm. m. proslavil se hlavně Walther von der Vogelweide (asi 1157—1230). Milostná píseň byla pěstována hl. na dvorech rak. šlechticů; i v Čechách byla tato středověká lyrika hojně pěstována a sám král Václav II. byl vynikajícím básníkem.

Minnesota (zkrác. Minn.), stát v USA, na horní Mississippi, 219.318 km², (1927) 2,686.000 ob. (12 na 1 km²). M. je mírně vlnitá pahorkatina s kvartérní ledovc. sypkou půdou na paleozoické skále, jež zvedá se při Horním jezeře do výše 525 m a dosahuje nejvyš. bodu 600 m. Hl. ř. jsou Mississippi a její přítok Minnesota, Saint Croix, Rainy River a sev. Red River. Nejdůlež. přiroz. vodní cesta je Horní jezero. Mezi tisíci jez. jsou nejpozoruhodnější: Red Lake, Leech Lake, Mille Lake a Lake of the Woods. — Podnebí je v létě horké, v zimě velmi studené, množství srážek mírné. Ř. Mississippi je 4—5 měs. zamrzlá. — Obrovské lesy na mnoha místech vymizely. Menší část M. připadá na prérie. — Hl. zdrojem výdělku je hospodářství. Roku 1925: 188.231 farem s 121.666 km² půdy. — Největší doly na železnou rudu ze všech států Unie. — M. je rozdělena v 87 countií. Do kongresu vysílá M. dva senátory a deset poslanců. Hl. m. je Saint Paul, ale největší Minneapolis.

Minnesota River (ř. sv. Petra), řeka v Minnesotě, 512 km dlouhá.

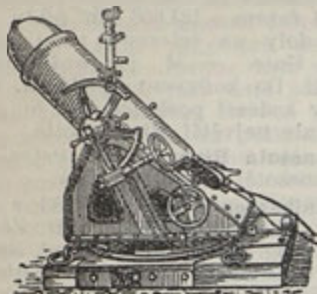
Minniberger Václav (* 1883 v Písku), pseud. Zachar Harris a Vít. Záborský, býv. evang. farář, pozd. šéfred. Spravedlnosti v Chicagu. V mladších letech psával básně a novely (Zrna máku, Echo prérií a j.

Minomet (Minenwerfer; crapouillot; bombthrower; trench-howitzer), vojen. zbraň, patřící zařízením k dělům, ale organisačně přidělená pěchotě. Patří mezi zákopové dělostřelectvo a užívá se jí v posiční válce. Již v XVII. a XVIII. stol. se při pevnostním boji jevila potřeba drobných děl, vrhajících s velikou elevací na krátkou vzdálenost střely do zákopů a za kryty vojska (moždíře Cochornovy) a Japonci 1904 při obléhání Port Arthuru improvisovali z bambusových trub, vyztužených drátěnými objímkami, malé ruční m. vrhající se slabým nábojem střely účinné na krátkou vzdálenost do krytů obránců. Když za svět. vál. fronty ustrnuly, ukázala se potřeba míti v zákopovém boji zbraň, jež by vrhala střely se silnou trhací náplní z nevelké vzdálenosti, nebyla však tak drahá (t. j. technicky tak složitá) jako dělo. Tak vznikly podle potřeby 3 typy této zbraně: těžký, střední a lehký. Těžký m. váží asi 700 kg, má kalibr kolem 20 cm, střela váží asi

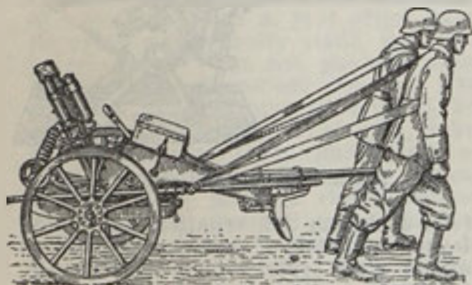
Minomet, připrav. ku střelbě.

100 kg a donáší přes 1000 m; hodí se pro svou váhu jen pro válku posiční. Střední, vážící kolem 150 kg, mají ráži 9—14 cm a vrhají střelu 6—18 kg na vzdálenost až 1200 m; typ čs. má ráži 9 cm, střela 5.8 kg a váží 132 kg; dá se jich tudíž užívati nejen ve vál. posiční, nýbrž i v pohybné vál. polní jako doprovodného dělostřelectva hl. k ničení

Těžký minomet.

překážek. Lehký m. zv. též granátomet má obyčejně hladkou hlaveň a střelu s nástavcem, který se zepředu nabíjí do hlavně; pro zlepšení letu bývá střela opatřena křídly. Naše lehké m. váží 33 kg a donášejí 4kg střelu na 450 m, mohou býti snadno přenášeny i převáženy. Střela m. sluje mina; vyznačuje se proti dělovému projektilu (granátu)

Lehký minomet.

slabšími stěnami a silnější trhací náplní, je vrhána buď prachem nebo stlačeným vzduchem a je buď obyčejná, proti živým a zemním cílům, nebo pancířová, proti kovovým krytům, plynová k zamoření zákopů plynem a hlásná (vnitřek obsahuje pouzdro s hlášením, střílí se jen do vlastních zákopů, není-li možná jiná komunikace). Elevace je možná do 70° a dostřel se reguluje kromě toho dělenou náplní v nábojce. Je mnoho vzorů; nejrozšířenější jsou Kruppův v Něm., Dumézilův ve Fr., Stokesův v Angl.; mimo to Schneider, Jouandeau-Deslendre a j. konstruovali vzory, jichž se hojně užívalo. Minometci (vojíni k obsluze m.) byli za vál. organisováni v roje, čety, setniny, přidělené nižším jednotkám, a baterie, podřízené přímo divisím a armádám.

Minonosec, minonoska, rus. výraz pro torpedovou lodici nebo destroyer (↷).

Minorenní (lat.), nezletilý.

Minores ordines, v katol. církvi nižší svěcení. Jsou: ostiář (vrátný), lektor (předčitatel), exorcista (zažehnavač), akolyta (přisluhující). Jsou pozůstatkem prvokřesťanských dob. Praktického významu dnes téměř nemají. Udělují se jako předstupně kněžské hodnosti.

Minorita (lat.), menšina.

Minoritní votum (lat.), projev menšiny. V praxi přichází na př. na val. hromadách spolků, kde část členstva nesouhlasí s názory oficielního vedení, nebo na val. hromadě akc. společnosti, kde v menšině jsoucí oposice akcionářů ohlásí m. v. ústy svého řečníka jako protest proti správní radě podniku. Důležitý význam má m. v. v jednání výboru sněmovny, kde má menšina právo, aby vyslala do sněmovního plena svého řečníka a aby její zpráva přišla do tisku, nesouhlasí-li s vládním návrhem n. s projednávanou otázkou nejméně pětina členů dotyčného výboru.

Minós, řec. myth. král na Krétě, otec Deukalióna a Ariadny (podle Homéra syn Diův a Europin, bratr Rhadamantův, jeden ze tří soudců v podsvětí), dal vystavěti pověstný labyrint; zahynul při pronásledování Daidala na Sicilii.

Theseus a Minotaurus (Řím).

Minótauros, řec. myth. netvor s tělem lidským, s hlavou býčí, velmi žravý (syn

Minovy choti Pasifae a Poseidónem seslaného sněhobílého býka); byl Minem uzavřen v labyrintu a krmen jinochy a dívkami athenskými; zabit Théseem pomocí Ariadny.

Minová válka, a) ve voj. hl. pevnostním, ↷ podkopová vál.; b) v námoř., ↷ mina.

Minsk, býv. gubernie v záp. Rusku, 91.407·6 km², (1914) 2,992.443 ob.

Minsk (bělorus. Mensk), 1. hl. m. (od 1920) bělorus. sovět. aut. republiky (1926) 123.613 ob., v morénní krajině; středisko bělorus. kultur. života. M. je sídlem bělorus. vlády a ústř. výk. komitétu Bílé Rusi. Za svět. války přechodně obsazeno něm. vojskem, v červenci 1920 vojskem polským. — 2. Mińsk Mazowiecki, okr. m. v pol. vojvodství varšavském, (1921) 10.518 ob.

Minskij N. (pseud. Nik. Maksimoviče Vilenkina) (* 1855), rus. spisov., básník, symbolik a mystik.

z Minsterberka, knížecí titul synů Jiřího z Poděbrad z jeho manželství s Kunhutou ze Šternberka († 1449) a s Johankou z Rožmitálu († 1475) a jejich potomků. Kromě nejst. slabomyslného Bočka používali titulu toho Viktorin (1443—1500), který velmi platně pomáhal otci za jeho bojů s domácími i zahran. odpůrci, zejm. r. 1467 za vzpoury jednoty panské. R. 1469 zajat a uvězněn Uhry v Trenčíně a na Vyšehradě nad Dunajem. Odřeknuv se kalicha po smrti otcově a zvolení Vladislava Jagell. za krále čes., uchýlil se na své statky (knížectví opavské, Kolín, Rataje, Polná), které však ve službách králi Matyáši postupně ztratil. Z trojího manželství zanechal syna Bartoloměje a několik dcer. — Jindřich starší (1448—1498) vyznamenal se též v několika bojích v letech 1467—1469. Z dědictví obdržel kníž. minstrberské, Frankenštejn, hrabství kladské, Náchod s okolím a Kunět. horu. R. 1473 se odřekl kalicha. Válka s Matyášem ve Slezsku r. 1487 ho značně vyčerpala, ale přesto zanechal synům Albrechtovi, Karlu, Jiřímu a několika dcerám dosti velké bohatství. — Jindřich mladší t. Hynek z druhého manželství (1452—1491) zdědil Poděbrady a Kostomlaty, po matce Lichtemburk, Mělník a Teplici. S počátku přivrženec Matyáše, stal se od r. 1478 věrným stoupencem Vladislava. Jsa velmi vzdělán, dával podněty k psaní knih, sám naps. Májový sen a j. málo cenné věci. (Vyd. V. Hanka, 1823, Č. Zíbrt, 1915.) — Syn Viktorinův Bartoloměj vynikl jako příznivec měst. stavu a odpůrce oligarchických sklonů šlechty. Zahynul r. 1515 v Dunaji bez potomků. — Ze synů Jindřicha st. měl potomky Jindřich († 1548), držitel Minstrberka a Olešnice. Jeho synové Jindřich a Karel prodali r. 1569 kníž. minstrberské. Potomky měl jen Karel, jehož mladším synem Karlem Fridrichem vymřeli potomci krále Jiřího z Poděbrad a tím i rod pánů z Kunštátu (1647). Dcerou Karla Fridricha Eliškou Marií, provd. za kníž. Sylvia Nimroda Wirtemberského, vymřel rod i po přeslici (1686).

Minstrel (menestrel), kejklíř při dvoře královském v Anglii. Od r. 1381 zřízeny pro m. zvláštní cechy. V souč. době Minstrel-divadla v Americe označují divadla, v nichž běloši napodobovali černošské písně a tance (již od r. 1790), později po 1840 vznikly první div. spol. bělošských herců, kteří v maskách černochů imitovali jich tance a zpěvy. V posl. letech přešla jich činnost s filmem do Hollywoodu, kde pak ve zvuk. filmech našli pokračování prvotní tradice.

Minstrels (z franc. ménestrel), středověcí angl. a franc. pěvci a básníci, kteří žili při dvorech králů a šlechticů, v podobném umění si libujících.

Minto, Sir Gilbert Elliot, Earl of M. (1751—1814), brit. státník, syn básníka a státníka Gilberta Elliota, 1774 stát. zástupce, 1793 člen tajné rady a civil. komisař v Toulonu, 1794 vyslán na Korsiku, aby hájil ostrov proti Francii, 1796 vyslancem v Neapoli, 1799—1801 ve Vídni, 1807—14 gen. guvernér v Indii.

Minton (mint'n) Thomas (1760—1836), angl. továrník kamenin. zboží, gravér, založil 1791 ve Stoke upon Trent továrnu na hlin. zboží, hl. k napodobení cizích výrobků, která od pol. XIX. stol. vyráběla i porculán.

Minu (nesprávně Chem), v kraji Chemmis a Koptos uctívaný bůh plození a úrody, zobrazovaný na prastar. pískovc. sochách z Koptu s nasazenou vous. hlavou a se vzpřímeným penisem; později představovaný s důtkami v pravici a s dvěma vys. pery na hlavě. M. z Gebtoe byl považován za ochránce cestovatelů po pouštích.

Minu.

Miniciésní (z lat.), podrobný.

Minulescu Ion (* 1881), rum. básník a spisovatel, vyznamenán r. 1928 státní cenou.

Minus (lat.), méně; v matem. značí odčítání (—), na př. x — y, což čteme x minus y.

Minusinsk, okr. m. v již. kraji Sibiře, (1926) 20.403 ob., při ústí ř. Minusinky do Jeniseje, konečný bod osobní plavby po Jeniseji.

Minuskule, též minusky (z lat.), v rukopisech a starších tištěných knihách malá písmena na rozdíl od velkých. ☞ majuskule.

Minuta (lat.), 60. díl hodiny, označ. m, na př. 10 m; v rozdělení kruhu 60. díl stupně, označ. ′, na př. 15′; ve stavitelství $^1/_{30}$ modelu; ve výtvar. umění označení částí, podle nichž se určují poměry lidského těla a jichž jde 48 na délku hlavy.

Minutka, jídlo rychle připravené (à la minute).

Minyové, starořec. národ, vlastní hrdinové argonautské pověsti; byli pokládáni za tvůrce předřec. staveb. Klenotnice a hrob jejich krále Minya byly v Orchomenu.

Miocén, ☞ geolog. útvary.

Mio conto (it.), můj účet (zkrác. m. c.).

Mionnet Théodore Edme (1770—1842), franc. minc. badatel a spisov., od 1795 v paříž. minc. kabinetě.

Mi-parti, stř.-věký muž. kroj, u něhož v X. stol. každá nohavice byla z polovice jiné barvy. V XI. stol. vyskytují se v růz. barvách i obě půlky kabátu, vodorovně dělené (dělený kroj). Ve XIII. a XIV. stol. napodobili tím vasalové často erbovní štíty svých lenních pánů. K tomu se přidala v XV. stol. různost látky, jež se omezila v XVI. stol. na rozličné látky a barvy pufen (náběrek), rozparků, výložků a j.

Miosis, zúžení zorniček.

Miquel Johannes von (1828—1901), prus. státník; 1879—90 vrch. starostou ve Frankfurtu n. M. 1890—91 min. fin.

Mir (rus., svět, obec), v Rusku před r. 1917 souhrn vztahů členů obce k obec. celku, členové obce jako sbor, též shromáždění obce; společ. vlastnictví k půdě a tím tvoření nezávisl. selského stavu. Stolypinovy reformy z r. 1910 a 1911 m. zrušily. Po převratě 1917 následkem rozdělení půdy sedlákům a novým zřízením zemským zmizely posl. stopy m.

Mír (lat. pax, fr. paix, pé, angl. peace pís), opak války a boje, stav pokoje a pořádku. Jím se končívají války. Uzavře-li jen jeden člen válečného spolku m. s nepřítelem, mluví se o m. separátním. Při m. jednání jedná se o amnestii, hlavně při postupování urč. části území, o náhradě vál. škod, o výměně zajatců atd. Často m. smlouvy mají tajnou klausuli, která uvádí se ve známost až mnohem později. M. smlouva nabývá platnosti ratifikací se strany splnomoc. zástupců států a výměnou ratifikačních listin.

Mir (zkratka z arab. emír, kníže, velitel); v Turecku na př. m.-alâi (plukovník), m.-i-livâ (brigádní generál).

Mirabeau André Boniface Riquetti, vicomte de (1754—1792), bratr M. H., fr. důstojník; bojoval v amer. osvoboz. válce, stal se dragoun. plukovníkem; bojoval 1792 proti Francii.

Mirabeau (mirabó) Honoré Gabriel Victor Riquetti, hrabě (1749—1791), fr. státník; sloužil ve vojsku. Pro dluhy dal ho jeho otec 1773 uvězniti v Manosque, poté na zámku If u Marseille, konečně 1775 na pevnosti Joux u Pontarlieru. Zde navázal M. milostný poměr se Žofií de Ruffey, 18letou chotí markýze de Monnier, 1776 uprchl s ní do Amsterodamu, a byl odsouzen k smrti. V květnu 1777 vyvezen a uvězněn na zámku Vincennes. V prosinci 1780 propuštěn, přičinil se o zrušení rozsudku nad sebou a Žofií. Živil se potom psaním a byl často v peněžní tísni. Životní dráha jako státníka otevřela se mu 1789, když ho třetí stav v Aix zvolil do gener. stavů. Zde založil Journal des États Généraux, jenž byl zastaven, ale vycházel pod Lettres á mes commettans. Pronesl 23. července v král. sezení slova: My jsme zde z vůle národa a ustoupíme jen před mocí bodáků! Jeho cílem byla ústavou omezená monarchie po vzoru anglickém. Nenalezl důvěry ani u dvora ani u národ. shromáždění pro svoji minulost, a byl z každého ministerstva vyloučen. Vnucená nečinnost zničila M. síly, takže předčasně zemřel. Spisy: Essai sur le despotisme (1777), Essai sur les lettres de cachet (1782, 2 sv.), Oeuvres complètes (1825—27, 9. sv.) Do češtiny přel. Listy ze žaláře Ad. Gottwald (1916), Vybrané řeči politické J. Dvořáček (1921).

Mirabilis, rod amerických bylin, obsahující 24 druhů z čeledi Nyctaginaceae, bývá velmi zhusta zastoupen v našich zahradách nocenkou obecnou (M. Jalapa) s význačným červeným okvětím, které se z dlouhé trubky rozšiřuje v plochý pěticípý terč. N. dlouhokvětá (M. longiflora), otevírá květ o 7.—8. hod. večerní a zavírá o 2.—3. hod. ranní.

Mira Ceti, hvězda v souhvězdí Velryby s kolísavou svítivostí, na kterou upozornil 1596 D. Fabricius. Svítivost se mění během 300—367 dní poměrem 1 : 600.

Miraculum (lat.), zázrak, též zázrač. obraz svatých. Ve franc. a angl. písemnictví nazývají se miracles (franc., angl. miracles, miracle = plays) duchov hry XII.—XVIII. stol.

Mirabilis jalapa L.

Miramant, slitina kovů s vysokým bodem tání, obsahující tvrdé karbidy (zvl. molybdenu a wolframu), slouží k obrábění velmi tvrdých látek.

Miramare, zámek s parkem nedaleko Terstu, vystavěn cís. Maxmiliánem 1856.

Mirametal, slitina v podstatě 76% mědi, 16% olova a 7% antimonu; je stálá vůči kyselinám.

Miramón Miguel (1832—1867), president. mex. republiky; bojoval 1854 proti USA, přidal se ke katol.-konserv. straně, 1859 presidentem, nemohl ale potlačiti radik. stranu; byl 1860 u Salamanky a Lagosu poražen. R. 1863 připojil se k cís. Maxmilianovi. 1866 velel v Querétaru, byl zajat a i s císařem zastřelen.

Miranda Sá de (kol 1485—1558), portugalský spisovatel; žil 1521—26 v Italii a poznal tam nové básn. formy renesanční.

Mirat (Meerut), území brit.-ind. Spoj. provincií, 29.315 km², asi 5.8 mil. ob., mezi ř. Ganges a Džamna. Hl. m. je M., (1921) bez posádky 77.711 ob.

Míra vojenská, výška brance, předepsaná zákonem jako první podmínka odvodu. Řídí se podle průměrné výšky branců toho kterého národa; v Jap. činí 148 cm, v Norsku 158, v Něm. 154, v ČSR. 152, ve Francii není vůbec ohraničena, ale i u nás mohou řemeslníci a písaři míti výšku o 2 cm menší. K některým zbraním se však výslovně vyžaduje větší než tato minimální výška (zejm. u gardových a kyrysnických pl.), jinde zase se branci nad určitou výšku nezařaďují (na př. k jezdectvu nad 175 cm).

Mirbeau Octave (1848—1917), franc. romanopisec a uměl. kritik; založil svoji slávu novelami z Normandie: Lettres de la Chaumière (1886), po nichž vydal romány Sébastien Roch (1890), satira na jesuitské školy, Le jardin des supplices (1899), Le journal d'une femme de chambre (1900) a Les vingt-et-un jours d'un neurasthénique (1902). Z divad. her měly úspěch: Les mauvais bergers (1897), duchaplná jednoaktovka Le portefeuille (1902) a charakt. kus Les affaires sont les affaires (1903) a Le foyer (1908), jež jsou všecky silně naturalistické. Do češt. překl. M. Majerová, K. Petřík, A. Procházka a M. Bártová.

Mir božij, rus. měsíčník zábavně poučný, vycházel od r. 1892—1906, vydáván A. A. Davydovou, M. K. Kuprinou-Davydovou, redigován 1892—1902 V. P. Ostrovským, 1903—6 F. D. Batjuškovem. Po zastavení vládním 1906 vyšel pod novým názvem Sovremennyj mir, zanikl 1918.

Mirceltic Z., pseud. J. Brauna.

Mirča, o. na P. R., okr. Veľ. Berezný, 522 ob.

Mirčev Ivan (* 1897), bulh. básník. Je básníkem intelektualismu a roste pod vlivem symbolismu. Psychologické myšlení u něho vítězí nad fantasií a emocí. Vydal knihy veršů: Rekite vikat (1920), Esenna flejta (1924), Elegii (1926), Videnija (1928), Otstranena zemja (1929).

Mirditi (Mirediti, Miriditi), kmen Albánců již. od stř. Drinu, asi 16.900 hlav. Hl. m. je vesnice Oroši, sídlo duch. vrch. hlavy katol. M., infulovaného opata. Zaměstnávají se zemědělstvím a chovem dobytka.

Mirchond Mohammed bin Châvendžâh (1433—1498), pers. dějepisec; napsal velké dějep. dílo Rauzat issafâ (Kouzelná zahrada čistoty), vyšlo 1853—56, 2 svazky.

Miri (adjectivum od mîr, ↘), stát. poklad, fiskus. Žen. tvar Mîrije označoval v Turecku do r. 1919 stát. území, jež byla soukromníkům dědičně propachtována.

Miriam, pseud. polsk. básníka Zenona Przesmyckého (↘).

Mirikina.

Mirikina, čeleď drobných nočních opic z pralesů jihoamerických. M. trivirgatus

jest asi 35 cm dlouhá. Má malou kulatou hlavu, široký nos, oči jak sova veliké, uši malé, ocas 50 cm dlouhý chvostnatý. Měkký kožich barvy šedohnědé a světlejší na hřbetě a ve třech pruzích přes hlavu vedoucích. Noční zvíře, světla se štítící, lupič ptačích hnízd.

Mirldité, ⚲ Mirditi.

Mir iskusstva (rus. Svět umění), 1. název umél. časopisu, vyd. Petrohradě 1899—1904. 2. Název rus. uměleckých výstav let 1899 do 1903, 1906, 1911—13, 1915—17 a 1922, hl. malířů a grafiků konce XIX. st.

Mirka, pseud. A. M. Marka.

Mirka, Mirkovič, pseud. Em. Miřiovského.

Mírkovice (Mirkowitz), o. v Č., okr. Čes. Krumlov, 492 ob. (319 čs.).

Mirkovič G. V., Dr. (1826—1911), bulh. spis. a revol. Jeho snahy o zvelebení nár. školství podporoval horlivě pol. spisov. Czajkowski-Sadyk paša. Byl pro revol. činnost odsouzen k smrti, pak k doživ. vězení, z něhož po osvoboz. Bulharska propuštěn. Napsal bulhar. gramatiku.

Mirnyj Panas (pseud. Panase Rudčenko) (1849—1920), ukrajinský spisov. Sebr. spisy Tvori, I.—III. svazek, vyšly 1928 v Charkově.

Mirohorský, pseud. Salomona z Friedbergů.

Mironescu G. A., JUDr. (* 1874), býv. rum. min. zahr. věcí a univ. prof. v Bukurešti. Autor několika význač. děl právnických. R. 1922 min. vyučování, 1929 min. zahraničí. Největší činnost vyvinul ve sv. válce. Jako člen rumunského nár. výboru organisoval rum. legionáře, aby bojovali se spojenci. Velký propagátor rumunsko-československého přátelství.

Miropolskij Sergěj Irinějevič (1842—1907), rus. pedagog a prof. semin. v Moskvě. Sp.: J. A. Komenský (1872).

Miroslav (Misslitz), ms. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 4107 ob. (2060 čs.).

Miroslav, chorv. král 945—946, zavražděn svým bratrem Kresimirem II. Měl časté spory s Benátčany.

Miroslav (* 1198), kníže chlumský, bratr Štěpána Nemanji (⚲); bojoval marně proti Dubrovníku.

Mirošov, ms. v Č., okr. Rokycany, 1686 čs. ob.

Mirošov, o. v Č., okr. Pelhřimov, 362 ob. čs.

Mirošov, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 382 čs. ob.

Mirošovice, o. v Č., okr. Říčany, 645 čs. ob. Zříc. hrádku Ježova.

Mirošovský, pseud. J. Votruby.

Mirotice, m. v Č., okr. Písek, 1045 ob. čs. Koželuž., pivovar. Rodiště M. Alše.

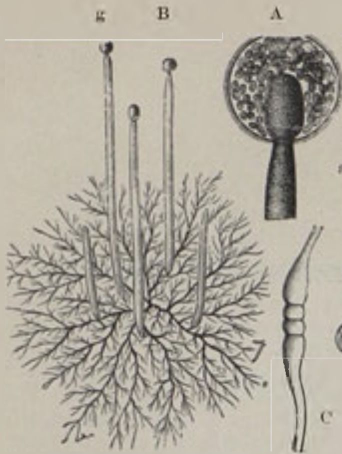
Mirotický Jan, měšťan Kroměřížský a č. spisovatel v XVI. stol.

Mírov (Mührau), ms. na Mor., okr. Zábřeh, 1607 ob. Trestnice pro muže.

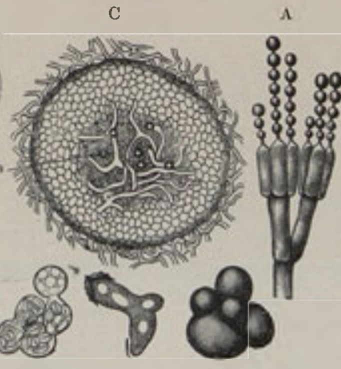
Mírová smlouva, písemná dohoda dvou n. více válčících států o ukončení války a o podmínkách míru. M. s. se připravuje při t. zv. m. jednání, jehož se zúčastní vždy několik zástupců každého válčícího státu, příp. často i států jiných, které jsou na m. podmínkách interesovány. Na počátku m. jednání se obyčejně prohlásí příměří a nastane klid zbraní, ale není to nutnou podmínkou. Je-li jednání o m. s. obtížné a nevede dlouho k cíli, buď se obnoví válka n. se sjedná — mají-li válčící státy pevnou vůli mír uzavříti — t. zv. m. preliminář, který je vlastně rámcovou m. s. a slouží za základ definitivní m. s. Od XIX. stol. se vžila forma, že m. s. bývá uzavírána a slavnostně podepisována na m. konferenci (dř. též t. zv. kongres). Účinky m. s. nastávají ihned po jejím podpisu a jsou jednak všeobecné, jednak zvláštní. Přestává válečný stav, vojsko se vrací domů, vyměňují se zajatci atd. Podmínky zvláštní jsou okolnosti domluvené právě v m. s. a řídí se v prvé řadě podle požadavků státu, který zvítězil, který vnikl hluboko do nepřátelské země, o uzavření příměří nežádal, měl ještě dostatek zásob potravin i střeliva a pod. V tom případě zvláštní m. podmínky jsou mnohdy diktovány tímto státem. Není-li převaha jednoho z válčících států tolik patrná, jsou si podepisující státy při jednání celkem rovny a to se ovšem též projeví v podmínkách míru. Nedodržení m. s. může znamenati obnovu válečného stavu, příp. má v zápětí jiné účinky, jež byly v m. s. umluveny. M. s. se dnes sepisuje ve francouzštině. Po ratifikování, t. j. po přijetí příslušnými parlamenty, uveřejňuje se ve sbírce zákonů ve francouzském textu s překladem přísl. státu.

Mírové konference, jednání zástupců válčících států, příp. i zástupců států na sporu interesovaných, za účelem uzavření míru. Svolávají se teprve po uzavření příměří a to buď na přímý podnět jednoho z válčících států n. na podnět prostředníkův. Místo, kde se m. k. konají, určí se dohodou stran. Výsledkem m. k. bývá sepsání m. smlouvy (⚲). Vedle tohoto povšechného názvu rozumí se pod pojmem m. k. dvě mezinár. schůze zástupců růz. států v Haagu, svolané nikoliv za účelem ukončení nějaké války, nýbrž k provedení kodifikace mezinár. práva. Prvá byla svolána na podnět rus. cara Mikuláše II. v r. 1899. Zástupce vyslalo 26 států. Výsledkem prací bylo uzavření konvence (smluvní dohody) o smírném řešení mezi-

Množení hub.

Vývoj plísně. A. Sporangium v podélném řezu. B. Podhoubí s nosičem sporangia a sporangium g) C. Vývoj spájivého výtrusu.

Pohlavní ústroje u plísně Penicillium. A. Nosič konidií. B. Sklerotie. C. Průřez mladou plodnicí. D. Všecko. E. Klíčící výtrus.

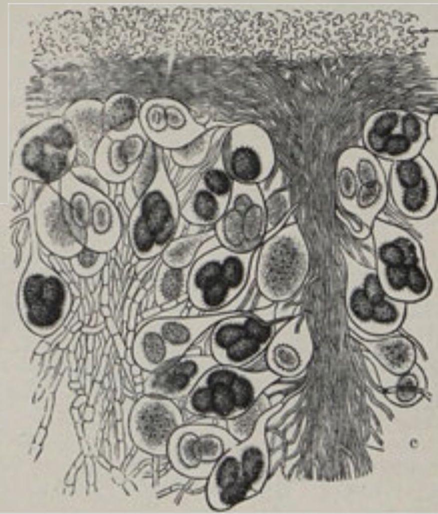
Část roušky kustřebky (Periza convexula) s vřeckami a neplodnými vlákny podhoubí (parafysy).

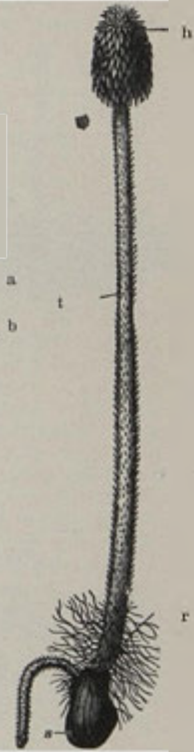
Plodnice kustřebky (Periza) v podélném průřezu.

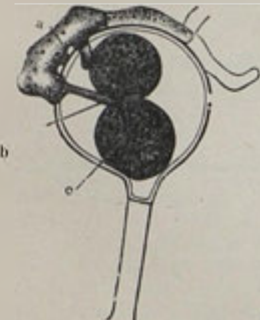
Klíčící výtrus plísně, z) spájivý výtrus, k) vlákno vegetativní, g) předčasně vzniklé sporangium.

Průřez plodnicí lanýže: a), b) zevní vrstvy pletiva, c) pletivo vřeckonosné, s) vřecko.

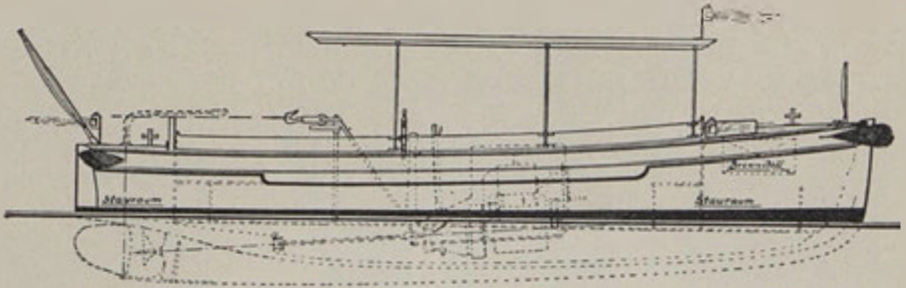

Hnojník trusový (Coprinus stercorarius), s) sklerotium, r) podhoubí, t) třeň, h) klobouk.

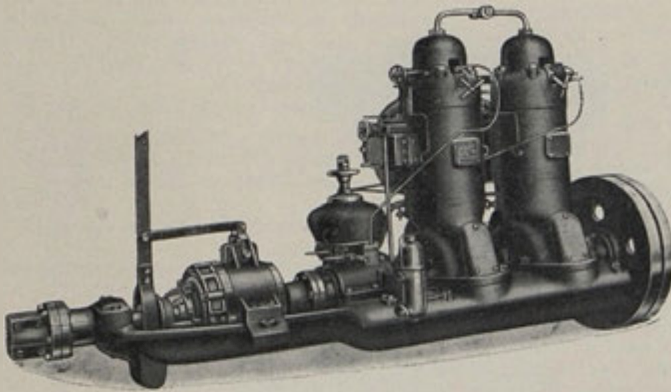

Oplodnění houby Achlya, a) antheridium, b) kopulační vlákno antheridia, c) oosphaera.

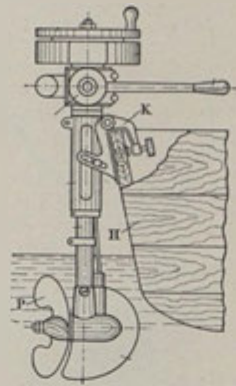
Motorové čluny.

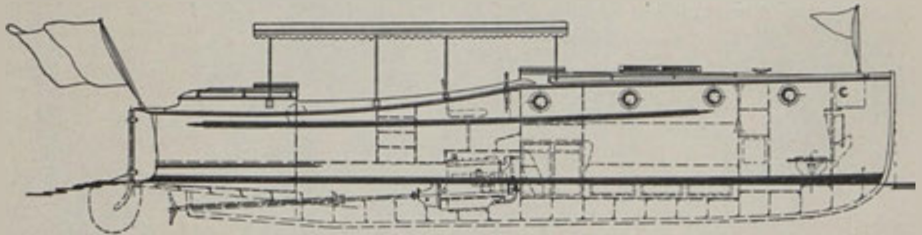
Vlečný a pracovní člun s Dieselovým motorem o 45 ks.

Lodní motor fy A. E. G. pro malé čluny.
(44 ks., 450 obrátek v minutě.)

Motor závěsný. (H. K. ztužení a připevnění motoru P. vrtule.)

Motorový člun.
(Kajuty v přední části.)

národních sporů, na základě jejímž byl zřízen mezinárodní rozhodčí soud (↘), konvence o rozšíření zásad ženevské dohody z r. 1864 o zacházení se zraněnými v pozemní válce i ve válce námořní a konvence o zákonech a zvycích pozemní války. Druhá k. byla svolána z iniciativy Spoj. států severoam. rovněž do Haagu v r. 1907. Zúčastnily se jí 44 státy. Výsledky práce této k. byly již velmi bohaté: vedle vyslovení různých přání a přijetí jedné deklarace bylo přijato 13 právotvorných konvencí, z nichž tři obsahují zásady přijaté v konvencích odhlasovaných na první haagské k. Jsou však různě zrevidovány. Další jsou nové a jednají o omezení užívání moci k vydobývání smluvních pohledávek, o zahájení nepřátelství, o právech a povinnostech neutrálních států a osob ve válce pozemní, o postavení nepřátelských obch. lodí při vypuknutí nepřátelství, o přeměně lodí obch. a lodi válečné, o kladení podmořských min, o bombardování námořními silami v době války, o omezení kořistního práva v námořní válce, o zřízení mezinár. kořistního soudu a o právech a povinnostech neutrálních států a osob ve válce námořní. Kromě konvence o zřízení mezinár. kořistního soudu, kterou žádný stát neratifikoval, byly všechny ostatní konvence jednak podepsány všemi zúčastnivšími se státy a také byly i domácími parlamenty většiny států ratifikovány. Světová válka 1914—1918 nejenže přetrhla další vývoj kodifikace mezinár. práva a zamezila svolání další m. k., ale zvláště porušila mnohé konvence z r. 1899 i z r. 1907 (boj ponorkový). Teprve snahy nově vytvořené Společnosti Národů nesou se opět k tomu, aby se na poli mezinár. práva udělal opět krok ku předu. Které státy ratifikovaly jednotlivé konvence, příp. které k nim přistoupily, jest soustavně uveřejňováno v angl. revue The Treaty Series of Parliamentary Papers.

Mírové smlouvy, název pro několik smluv ať již o ukončení války mezi dvěma státy n. — to bývá častěji — název pro souhrn ujednání mezi několika válčícími státy (více mocností proti jedné n. několik proti několika). ↘ mírová smlouva. Po světové válce zvykli jsme si rozuměti pod pojmem m. s. 5 mezinárodních s. o ukončení světové války, uzavřených vítěznými mocnostmi se státy poraženými. Jsou to: s Něm. dne 28. VI. 1919 ve Versailles u Paříže, s Rak. dne 10. IX. 1919 v St. Germain en Laye, s Bulh. dne 27. XI. 1919 v Neuilly, s Maď. dne 4. VI. 1920 v Trianonu a s Tur. dne 10. VIII. 1920 v Sèvres. Pokud jde o obsah těchto ujednání, ↘ u příslušných států, příp. Světová válka.

Mirovice, m. v Č., okr. Písek, 1040 ob. čs. Váp. lomy, ložiska leštěnce olovn.

Mirovít, pseud. Jos. M. Krále.

Mírový počet vojska (Friedensstand, effectif de paix; peace-foot), jest podle zákona v míru stanovený počet důstojníků, mužstva, koní, vozidel, děl, letounů, plavidel atd. u celé arm. aneb u jednotlivých jednotek. Řídí se podle branného zákona (vojenského zřízení) státu; tak u miliční soustavy je velmi nízký (téměř jen poddůstojníci a důstojníci, tvořící kádr), u dobrovolnické stálé arm. vysoký, blížící se válečnému; u soustavy kádrové činí ½—⅓ válečného počtu a liší se podle zbraní (technické a jezdecké zbraně vyžadují vyššího m. p., než pěchota). Převedení m. p. na válečný se děje mobilisací. (↘).

Mirsâ (Mirza), pers. titul, označuje za jménem rozeného prince, přede jménem učence v písmě, civil. úředníka.

Mirski Krsťo Ivan (1852—1920), bulh. sp. a veř. pracovník. Studoval v Táboře zároveň s pozd. revoluc. Angelem Kančevem a spis. Michalaki Georgievem v letech 70. Byl několikráte poslancem a dlouhá léta starostou m. Varny. Vydal: Naučno sborniče, 1882, Čitanka po metodite na Amos Komenski, 1882, Razkazi iz zemnija život, 1883, dvě dramata: Knižovnik a Chubava Sidonia, 1884, a veselohru Pepel v okoto; překládal Nerudu, Svat. Čecha a drama Ed. Rüffera Midhat paša.

Miruše Jan, též Miroš, č. bohoslovec XVI. stol., farář u sv. Kříže v Praze a propagátor luteránství. R. 1524 vypovězen.

Míry, odstupňované jednotky, jimiž se znázorňuje velikost předmětu počtem jednotek v něm obsažených. Číselné míry, jako tucet, mandel, kopa, veletucet, značí jen vyšší stupně jedničky. Nejjednodušší tvar skutečných měr mají m. délkové, kt. zaujímají jen jeden rozměr (znásobením dvou délek, stojících k sobě v pr. úhlu (zdvojmocnění m. délkové) vznikají m. plošné; třetí mocnost délky dává m. prostorové. M. jsou i váhy, určující hmotu tělesa. Konečně patří sem m. časové (den, měsíc, rok) se svými zlomky a násobky, rovněž i zvláštní m. vědecké a technické. — Dnešní mezinárodní úprava měr a vah. Pařížská konference 1875 usnesla se na zjištění metrové míry a zřízení Mezinárodního úřadu pro míry a váhy. Tento (sídlo v Paříži) dohlíží na mezinár. prvotní typy metru a kilogramu a odevzdává jednotlivým státům prvotní m. a váhu. Každých 6 let svolává se do Paříže gen. shromáždění smluvních států, pro něž zhotoveny prvotní

měřítka ze směsi platiny a iridia v poměru 9:1. Tato jsou buď m. konečné (étalons à bouts) n. m. čárkové (é. à traits); první udávají m. vzdáleností svých konečných ploch, druhá vzdáleností dvou čárek, kolmých k ose měřítka. Předpisy o m. a vahách v každé zemi týkají se hotovení jednotlivých měřítek a závaží. Stanoví se tolerance, t. j. nejvyšší hranice přípustné nepřesnosti, ježto naprosté přesnosti nelze dosíci. Zvl. úřady, cejchovní, tyto předměty cejchují, t. j. zkoumají, jsou-li zhotoveny z předepsané hmoty, určeným způsobem a jsou-li v mezích tolerance.

Mírzâ, ↷ Mirsâ.

Mirzâpúr (knížecí město), obvodní hl. m. v brit.-ind. Spojených provinciích, (1921) 54.994 ob., na ř. Ganges.

Míření (visée), ve střelbě výkony, jimiž se hlaveň uvádí do takové polohy, aby střela zasáhla cíl. U ručních zbraní se k tomu užívá mušky (pistole, brokovnice), neb mušky a hledí, někdy i dioptru (u kulovnic); při střelbě na větší vzdálenost i dalekohledu (↷ mířidla). U děl jsou nyní složitější pomůcky k míření, zpravidla dalekohledné; přesné m. jimi sluje zaměřování (richten; pointage; laying). Podstata m. záleží v tom, že cíl a mířidla musí býti v jedné přímce (m. záměrné); ježto však střela neletí v přímce, nýbrž v balistické křivce, je třeba při střelbě na vzdálenost ústí hlavně nadzvednouti; to se děje zvednutím hledí (u kulovnic) nebo vzetím t. zv. hrubé mušky (kde je viděti kus plošiny hlavně). U děl je třeba složitějších výkonů, ježto nutno stanoviti dva hlavní prvky: náměr (t. j. zvednutí hlavně do výšky) a odměr (posunutí hlavně do strany). ↷ mířidla,, náměr a odměr.

Miřenice, o. v Č., okr. Klatovy, 405 ob.

Miřetice, o. v Č., okr. Chrudim, 916 ob.

Miřetice u Klášterce nad Ohří, okr. Kadaň, 982 ob.

Mířič, dělostřelec, který při zaměřování děla má úkolem nařiditi správný odměr.

Mířička Augustin, JUDr. (* 2. XII. 1863 v Jičíně), ř. prof. trest. práva a řízení na čes. univ. v Praze. Sp.: Formy trestné viny a jich úprava zákonná (1902), Tiskové delikty ve vědě, zákonodárství a judikatuře (1908), Trestní právo hmotné (1920), Trestní řízení (1920).

Mířička Emil, JUDr. (* 1866 v Klatovech), advokát v Praze a president Autoklubu RČS., jehož je zakladatelem.

Mířidla, pomůcky, jimiž se provádí míření (↷) zbraně. Jsou to u ručních střelných zbraní muška a hledí, jehož zářezem (otvorem) pozorujeme mušku tak, aby její hoření okraj splýval s dolním okrajem cíle. U děla je cílovník a zaměřovač, buď jednoduchý, kterým se míření provádí podobně jako u pušky (při střelbě přímé, na krátkou vzdálenost), nebo jsou zvl. zaměřovače dalekohledové, často panoramatické, dávající veliké zorné pole, kde se míření děje na dvou stupnicích, udávajících náměr a odměr s patřičnými opravami. U lodních děl se užívá též t. zv. řidiče střelby (Richtungweiser; directeur; firing director) umístěného mimo dělo.

Miřinský Antonín (* 1824), kamenotiskař v Praze.

Miřinský Václav († kol 1492), husitský hud. skladatel a sběratel písní, původně mnich v Měřině. (Písně gruntovní a velmi utěšené 1522, Písně na epištoly, 1554, vyd. J. Táborským z Klokotské Hory).

Miřiovská Emma (* 1897 v Hradci Králové), člen opery Nár. div. v Praze.

Miřiovský Emanuel (1846—1911), školní rada, spisovatel a básník, středoškol. profesor, naposled na učitelském ústavě v Hradci Králové. Proslul jako básník, povídkář a essayista. Přeložil Götheovy Wertherovy strasti, Hamerlingova Ahasvera a j.

Miřkov (Miřikau), o. v Č., okr. Horšovský Týn, 470 ob.

Misál, obřadní kniha katolické církve, ve které jsou obsaženy texty všech mší církevního roku na každý den a pro každou příležitost. Modlitby mešní byly po prvé sebrány a uspořádány papežem Gelasiem († 496) a pak Řehořem Velikým. Papež Pius V. 1570 opravil texty a zavedl jednotný m. pro celou katol. církev. Další revise podnikli Clemens VIII. (1604) a Urban VIII. (1634). Některé řády (premonstráti) mají své vlastní m., které se však od oficielního příliš neliší. Stejně existují i doplňky jednotlivých diecésí. — V knihtiskařství značí m. druh písma o 52 n. 64 typogr. bod.

Misantrop, člověk, stranící se ostatních lidí, opak filantropa.

Misárek Jan (* 1861), č. spis. a beletr. kronikář Valašska, (pseud. J. M. Slavičinský.

Miscellanea (lat.), rozmanitosti, různé.

Misdroy, obec a mořské lázně na ostr. Volyň v Pomořansku, (1925) 3614 ob., parníkové spojení se Štětínem.

Mise, ↷ Misse.

Misečné boudy (Schüsselbauden), krkonošské chaty při pramenech Jizery na j. svahu Krakonoše. Lyžařství.

Miseno, mys v zálivu Neapolském.

Misera contribuens plebs (lat.), ubohý, daně platící lid, cit. z Verböczyho (1517).

Miserere (lat. smiluj se), církev. píseň jako text 57. žalmu (ve Vulgatě začínající slovy: Miserere mei, Deus), jež se modlí, resp. zpívá při pohřbech.

Miserere, neprůchodnost střev.

Misericordia, milosrdenství, též obraz Kristův se svázanýma rukama a trnovou korunou. Název odpočívadla pro modlícího se kněze v chóru; t. dýka, ↷ Gnadgotts.

Mischdorf (Misérd), o. na Slov., okr. Šamorín, 612 ob.

Mischler Ernst (1857—1912), rak. statistik, předseda rak. ústř. stat. komise a univ. prof. ve Št. Hradci.

Misie (lat. missio), vysílání hlasatelů křesť. nauky (misionářů) jednak k pohan. národům (vlastní misie), jednak k věřícím křesťanům, aby byla jejich víra utvrzena (vnitřní m.). Misionáři rozvíjeli svou činnost nejprve v obvodu říše římské, potom se obrátili i ke Slovanům a Germánům. Po objevení nových zemí rozšířili svou působnost i tam, zejména do Asie a Ameriky. Této činnosti se věnovali v církvi katol. františkáni, dominikáni, kapucíni, lazaristé, augustiniáni a hl. jesuité, kteří snažili se též získati zpět národy, od církve katol. se odloučivší za reformace. Papežové podporovali misie všemožně a roku 1622 zřídil Řehoř XV. zvláštní sbor — congregatio de propaganda fide, který provádí plánovitě šíření křesť. nauky. Za Urbana VIII. založena kolej Propagandy, která vychovává budoucí misionáře specielně pro tento účel. V krajinách, získaných m. pro církev katol., zakládají se od časů Řehoře XVI. vedle apošt. vikariátů nová biskupství. Činnost misijní vyvinuly i jiné církve, zejména pravoslavná (hlavně v Asii), evangelická, anglikánská a methodistická. V některých státech existují laické misijní společnosti k podpoře misií, vybavené značnými fin. prostředky. V tom směru závodí spolu Anglie a Spojené státy severoamerické. U nás máme misijní spolek Družina blahoslav. Petra Klavera. K činnosti misijní náleží také šíření náboženských knih, v čemž nejvíce vynikla známá Britská a zahraniční společnost biblická (založená r. 1804), rozšířivší bibli v několika stech jazycích a nářečích. Počet biblí jí rozšířených jde do milionů. — Misie nádražní je ženský katol. spolek, poskytující dívkám z venkova do velkých měst přicházejícím na nádražích ochranu před vykořisťovateli a potom pomoc při hledání míst.

Misionáři (lat.), ↷ misie.

Miskâl. 1. váha v Persii = 4·64 g = 24 nuknodům; — 2. mince v Palestině = 1/10 dinaru = 16·32 Kč.

Miskolcz, ↷ Miškovce.

Miskovice, o. v Č., okr. Kutná Hora, 653 čs. ob.

Misogynie (řec.), zásadní odpor k ženě.

Misol (Misool of Batan Mé), ostrov na záp. Nizozem. Nové Guiney, 1751 km², obklopen korál. útesy, pahorkatý (400 m).

Misologie (řec.), odpor k vzdělání.

Misr (arab.), úřední jméno Egypta.

Misrach (hebr., východ slunce, východ), nebeská krajina, k níž se izraelita při modlitbě obrací. Podle toho stojí v synagoze oltář k východu.

Misraim (hebr.), jméno Egypta v bibli.

Miss (angl.), slečna, v Anglii neprovdaná dáma, jež nemá titulu.

Miss., zkratka amer. státu Mississippi.

Missa (lat.), mše.

Misse, diplomatická (franc. mission diplomatique), stálé vyslanectví v cizím státě. ↷ též exterritorialita. — M. vojenská, soubor důstojníků a jm. voj. orgánů, v jejich čele stojí důstojník, pravidelně generálské hodnosti, poslaný vládou některého státu k armádě spřáteleného státu, aby jí pomáhal při úkolech, na které domácí síly nestačí, zejm. tam, kde jde o zavedení osvědčené již organisace u armády dosud nezkušené. Příklad: něm. voj. m. v Turecku, vedená gen. Limanem v. Sanders, která se za svět. vál. stala duší obrany Dardanel a organisace tur. arm. vůbec; fr. voj. m. v Československu (↷).

Mississippi (v algonkin, řeči Otec vod), největší řeka Sev. Ameriky a se ř. Missouri nejdelší ř. země, vzniká v sev. Minnesotě. V Minneapoli, 242 m n. m., tvoří, jsouc již dříve splavná, 6 m vys. Anthonyovy vodopády. Pod Saint Paulem rozšiřuje se ve 40 km dl. a 5 km šir. jezero Lake Pepin a teče na jih, až se spojí s Ohiem. Přijímá četné přítoky, mezi nimiž Illinois, spojený kanálem s Michiganským jez., a 122 m n. m. Missouri. Vlévá se do Mexického zálivu 145 km pod New Orleansem třemi hlav. ústími. Délka M. od jez. Itasca až k ústí měří 3694 km, tok Missouri-M. 6970 km. Úhrnná oblast obsahuje 3,250.000 km².

Mississippi (zkrác. Miss.), již. stát USA., 121.376 km², (1920) 1,790.618 ob. (15 na km²), z toho 935.184 černochů, 1105 Indiánů, 367 Asiatů. Nízké, písčité pobřeží je přístupné jen lodím o ponoru 2—3 m a nemá význ. přístavů. Západ je naplav. nížina (bottom). Hrázemi (levees) byla získána teprve malá část kultury, zatím co největší část zabírají lesní močály (Swamps) s bažin. cypřiši, pastviny s pla-

tány, č. dědiny a pod. Na východě je krajina poněkud vyšší (až 172 m). Srážky jsou bohaté (až 1392 mm), zvlášť na podzim a v zimě. Hospodářsky je nejdůlež. zemědělství, jež pěstuje zvl. bavlnu a kukuřici, dále ovoce a jižní plodiny. Na druhém místě je les, jenž poskytuje dříví a terpentin. Slabě vyvinutý průmysl. — M. je rozdělen v 82 countií a vysílá do kongresu dva senátory a osm poslanců. Hlavní město je Jackson.

Missolunghi (řec.), hl. m. řec. Akarmanie a Aitolie, (1923) 11.229 ob., sev. od Patraského zálivu, řecké biskupství. V osvoboz. boji byly M. hl. opěr. bodem Řeků, kteří dlouhý čas válčili s Turky o udržení M., až 1828 Turci dobrovolně vyklidili M. a v květnu 1829 obsadili je opět Řekové.

Missouri (misuri, indian., bahnitá řeka), vedle Ohia nejvýzn. přítok ř. Mississippi, vzniká ze tří řek (Jefferson, Madison a Gallatin), jež se u Three Forks, 1220 m n. m., spojují v Missouri. U Saint Charles, 122 m n. m., vlévá se do Mississippi. M. měří od Three Forks 3765 km, poříčí 1,370.000 km².

Missouri (zkr. Mo.), vnitrozemský stát stát USA., nazvaný podle řeky Missouri, 179.791 km², 3.510.000 ob. (19·5 na km²). M. je na sev. vlnitá, až 360 m vys. prérie, jih je až 510 m vys. a sestává hl. ze silursko-kambrických skal. druhů s bohatými ložisky železa, zinku a leštěnce, hustého lesa a dobré půdy v údolích. Mezi četn. řekami je splavná Mississippi pro stát mnohem důležitější než M. Podnebí je podstatně zdravé. V M. provozuje se především polní hospodářství. Doly na železo zanikly, naproti tomu doly na zinek a olov. rudu jsou rozsáhlejší než ostatní v USA. Dobře vyvinutý průmysl spočívá především na hospodářství a vykořisťování lesů. Živý obchod. Stát je rozdělen ve 114 countií. Do kongresu vysílá M. dva senátory a 16 poslanců. Hl. m. je Jefferson City, nejvýzn. m. jsou Saint Louis a Kansas City.

Missouri, indián. kmen Dakota, usazený pův. na ř. M., odkud přesídlil 1882 s kmenem Oto na indián. území.

Mistassini, jezero v Labradoru, patřící k prov. Quebec, 410 m n. m., 1300 km² veliké.

Místecký, pseud. J. Havlíčka.

Místecký Josef (* 1891), čes. architekt, profesor odborné školy ve Val. Meziříčí.

Místek, okr. m. na Mor., 8488 ob. (7238 čs.). Posádk. velit., 16. pěší brig., I., III. a náhr. prapor p. pl. 8 „Slezského". Tkalcovny bavlny.

Mistelbach, okr. m. v Doln. Rak., 5040 ob. Museum.

Mister (angl., pán), psané vždy Mr., v angl. mluvě titul každého, kdo nemá nárok na titul Lord a Sir.

Místní rasa (místní varieta), plemeno někt. druhu, vázané na určité místo; takovým tvořením plemen může se druh někdy neobyčejně rozštěpiti. Na př. téměř každý rybník má své zvl. místní rasy určitých druhů Cladocery.

Místní zástupce, obchodní zmocněnec firmy, sjednávající objednávky v místě svého bydliště, není obchodním cestujícím ve smyslu zákona.

Místo (Platz), ms. v Č., okr. Chomutov, 400 ob.

Místo, obchodní místo, kde se uzavírá obchod, obzvláště bursa; místní šek, šek vydaný bankou a splatný u jiné banky v témže místě. Při dostizích se praví, že kůň u cíle dosáhl místo, obdržel-li první, druhou atd. cenu.

Místodržitelství, v Rak. od r. 1849 název zemského polit. úřadu v někt. větších zemích, po převratu v ČSR. zemská správa politická, od. r. 1927 zem. úřad.

Místokrál, zástupce králův v někt. zemích, vzdál. od vlasti a majících větší důležitosti; na př. indický místokrál.

Místopis, ☞ topografie.

Mistr, původně každý, kdo byl oprávněn provoz. po živnostensku řemeslo; aby se stal mistrem, musel, jako důkaz svých schopností, zhotoviti mistrovské dílo. Dnes jest takováto zkouška zavedena jen u některých živností z důvodů zájmu veřejného (průkaz způsobilosti). — Titul m. se dává též všem vynikajícím umělcům. — V biblické mluvě se jím označuje Ježíš oproti svým učedníkům.

Mistral (maestral, magistral, meistre [provenc.], Vent de Cers, starým slul Circius), studený, bouřl. sev.-záp. vítr v již. Francii, Dalmacii, Řecku a jinde, čistí sice vzduch, ale zdraví a rostlinstvu škodí. Za m. je obloha větš. bezmračná, vzduch velmi suchý.

Mistral Frédéric (1830—1914), novoprovenç. básník; zbásnil idylu Mirèio (1859, vyznam. cenou Akademie 1861), následují básně Calendau (1867), Lis Isclo d'or (1875), verš. novela Nerto (1884), tragedie La Rèino Jano (1890) a Poème du Rhône (1897); novoprovenç. slovník Tresor dou Felibrige (1879—86, 2 sv.). M. obdržel 1904 Nobelovu cenu. ☞ Félibres. — Do češt. přeložil Mirèio Sig. Bouška (1916, Sb. svět. poesie), z ostat. básní J. Vrchlický.

Mistress (angl.), paní domu; v angl. mluvě titul provdané (až do 1800 též neprovd.) paní, jež nemá titul Lady, psaný vždy Mrs, větš. (vyjma u paní-hlavy

rodiny) spojený se křest. jménem. (ale vždy bez titulu) mužovým, na př. Mrs. John Digby. U služebnictva je M., bez každého jména, paní domu. M. of a School, učitelka. ⚲ Miss a Mister.

Mistrovice (Meisterdorf), o. v Č., okr. Děčín, 1063 ob.

Mistrovice, o. v Č., okr. Žamberk, 745 čs. ob.

Mistrovství ve sportu, nadprůměrná výkonnost v některém odvětví sportovním. Majitelé titulu mistrovského, ať již sportovci profesionální neb amatéři, bývají za svůj výkon odměňováni čestnými cenami. Ku pořádání mistrovství jsou povolána zemská a říšská sportovní střediska. O světové mistrovství amat. se bojuje na Mezinár. závodech olymp. (⚲). M v tělocviku ⚲ přebornictví.

Mistřice, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 1167 čs. ob.

Mistřín, o. na Mor., okr. Kyjov, 1377 čs. ob.

Mistřovice, o. ve Slez., okr. Čes. Těšín, 587 ob.

Miszewski Antoni (* 1891), pol. sochař ve Varšavě.

Míšajkov Dimitr Ivanov (* 1883), bulh. statistik a národohosp. Od r. 1924 je řád. prof. statistiky na sofij. univ. Je současně řed. Vys. kooperat. školy, předseda Nejvyšší statist. rady, před. Svazu lid. bank a předs. Družstva pro kulturní a hospodář. zvelebení venkova. Od r. 1930 též min. obchodu.

Míšek Emil Frant. (* 1897), čes. spisovatel, úř. stát. drah v Praze (pseud. Lukianus).

Míšek František (* 29. VIII. 1889 v Čouši, okr. Most, † 16. VI. 1918), leg. pl. 33, 2. r., popraven v Coneglianu.

Míšeň (Meissen), m. v Sasku na levém bř. Labe. 41.516 ob. (1915), většinou evang. vyznání. Továrna na porculánové zboží, založ. r. 1710 (nejstarší v Evropě). Kromě toho šest továren na kamna a šamot a textil. průmysl. M. založ. r. 928 Jindřichem I.

Znak města Míšně.

Míšeň, býv. něm. markrabství, založ. r. 965, patřilo rodu Wettinů. R. 1425 spojeno trvale se Saskem.

Míšenci (kříženci, bastardi), potomci rodičů růz. ras. Všeobecně se počítají m. Evropanů a barevných k barevným, jako na př. v Britské Indii. V jihoam. státech jsou rozdíly zahlazeny. Dříve, než pokročilo míšení, rozeznávalo se mnoho tříd, tak v Limě přes 20; dnes mluví se většinou jen ještě o mulatech, mesticích a zambech, zatím co stupňové označení terceroni, kvarteroni a kvinteroni a j. mizí. Často jsou m. mnohých ras méněcenní, jsou však též m. skupiny duševně a tělesně plnohodnotné; míšení mezi blízkými rasami (na př. v Evropě) může se považovati často jako biologicky příznivé.

Mišev Dimitr (* 1858), bulh. public. Vedle řady škol. pomůcek vydal cenné spisy z oboru kult. historie bulh. Uspořádal zvláštní číslo Husovo v čas. Svobodno Umenie k 500. výročí jeho smrti.

Mišič Živojin (1855—1921), jugosl. maršál. Jako mladý důst. srb. arm. bojoval v balk. vál. 1876 a proti Bulh. 1885, pak v gen. štábu; za balk. vál. 1912—13 byl zástupcem gen. Putnika, pak opět v gen. štábu, na poč. svět. války velel I. arm. (bitva u Suvoboru, která v pros. 1914 rozhodla tažení ve prospěch Srb.). Po ústupu srb. arm. Albanií a její reorganisaci jmen. velit. III. arm. na soluňské frontě, navrhl operační plán průlomu u Dobropolje (15. IX. 1918), za něhož velel všem srb. vojskům. Po válce náčel. jugosl. gen. štábu a maršál (vojvoda).

Miška František (* 1798 v Č. Krumlově), kamenotiskař v Praze od r. 1836.

Miškování, ⚲ kleštění.

Mišková-Raisová Marie (* 1883), čes. spisov.; píše hl. pohádky, jakož i vzpomínky na svého otce K. V. Raise.

Miškovec (Miskolcz), maď. město pod Bukovými horami, poblíže vtoku Bodavy do Slané. Leží výhodně na křižovatce drah ze slovenského Čopu a Košic, rozvětvující se opět na s.-z. do Zvolena a j.-z. přes Hatvan do Budapešti. Mezi Bukovými horami a Sloven. Krušnohořím nachází se hnědé uhlí, které také přispělo ke vzkvétajíc. průmyslu strojnickému. Úpatí hor, spočívající na třetihorních vrstvách, je velmi úrod. a plodí zvláště dobré víno. Obyvatelstva převahou maďarského čítá město na 56.982 (1921).

Miškovice, o. v Č., okr. Praha-venkov, 449 čs. ob.

Míškovice, o. na Mor., okr. Holešov, 541 čs. ob.

Miškovský F. L., prof. na slov. odd. univ. Oberlin College v Oberlinu, evang. duchovní a obětavý pracovník národní. Napsal několik nábož. spisů a přispíval i do čes. časopisů.

Miškovský Josef (* 1859), čes. novinář, red. Našich Hlasů v Č. Brodě a organisátor č. žurnalistů. Předseda Jednoty č.

novinářů. Píše o dějinách Českobrodska a jest činným též v samosprávě.

Mišná (hebr., opakování), kolem r. 200 po Kr. v Palestýně redig. dílo, obsahuje výklady a prováděcí ustanovení pentateuch. zákonů, úhrnnou látku zák. žid. tradice, t. zv. písem. učení. Oblíbený traktát Mišny je Abothova sbírka průpovědí. ↷ talmud a žid. literatura.

Mišovice (Nispitz), o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 496 ob.

Mišovský (vl. Mnišovský), pseud. Rafaela Soběhrda ze Sebuzína (1580—1644), č. spisovatel, vychovatel Ferdinanda III., překlad. Paprockého a autor příležit. básní.

Mišpule domácí (Mespilus germanica), trnitý keř neb stromek s větvemi v mládí plstnatými. Listy kopinaté, na rubu

Mespilus monogyna.

šedě plstnaté. Květy bílé úhledné s pětilistým kalichem a pětičetnou korunou. Plod malvice jablíčková, věnčená na prohloubeném vrcholku velkými květy kališními. Obsahuje 2—5 pecek s 1—2 se-

Mespilus germanica.

meny. Plody se pojídají až po prvých mrazech, a vyrábí se z nich marmeláda. Dřevo narůžovělé, husté, tuhé, cenné. Původem z Malé Asie. ↷ Eriobotrya.

Mitarski Wilhelm (* 1875), pol. malíř, pracující pod vlivem nejnov. um. franc.

Mitas z Vorličné Mikuláš, pseud. Austinus († 1574), čes. právn. spisovatel, bakalář, písař a pozd. měšťan v Litoměřicích. R. 1555 s primátorem Kotvou povolán do Prahy do komise pro reformu práv městských. Sp.: Proces litoměř. stolice kmetní. Lit.: Jireček, Rukověť II., 36.

Mitava (lotyš. Jelgava), hl. m. lotyš. okr. Zemgallenského, (1925) 28.321 ob., 4 m n. m., v ploché rovině, na Kuronské Aa. K Lotyšsku připadla r. 1918.

Miterbacher Josef (* v Karl. Varech), měšťan a cínař na Starém Městě Pražském r. 1770.

Mitford Mary Russell (1787—1855), angl. básnířka, známá histor. truchlohrami, jako: Julian (1823), Rienzi (1828), ještě více mravoličnými povídkami: Our Village (1823—32) a j.

Mithra (řec.-lat. Mithras), írán. bůh slunce a světla. Z vých. Íránu rozšířil se jeho kult za vlády Peršanů po celé Před. Asii, od I. stol. po Kr. též na západě. Mnohé zvyky M. náboženství upomínají na křesťanské; tak znali druh křtu a večeře, světili neděli a slavili narození M. 25. prosince.

Mithridatés (Mithradates), jm. králů, zvl. parthských a pontských. Z nejslav. je M. VI. Eupatór n. Veliký, král pontský (132—63). Utekl po zavraždění svého otce r. 120 před matkou do hor a převzal r. 111 vládu. Brzy nato podmanil si Kolchidu a tauricky Chersonésos, toužil získati Kappadocii a Bithynii. Chtěje učiniti konec řím. panství v Asii, napadl M. některé tamější panovníky, spolčené s Římany, vyhnal je a zmocnil se (r. 88.) provincie Asie. Na rozkaz M. byli řím. občané, zdržující se v Asii (asi 80.000), zajati a pobiti. Sulla přivedl M. svým váleč. uměním do velikých nesnází, takže M. byl nucen uzavříti s Římem mír (v Dardanu r. 84.), kterým donucen se spokojiti svou dědič. říší a zaplatiti velkou váleč. náhradu. M. ale znovu napadl Římany, leč konsul Lucullus připravil stateč. odpůrci takovou porážku, že se musil utéci ke svému spojenci, zeti Tigranovi, králi arménskému. Tigranes a M. zmocnili se poté opět svých říší, avšak M. netěšil se dlouho těmto úspěchům, neboť, domnívaje se býti proti řím. vojevůdci Gnaeovi Pompeiovi příliš slabým, dal se před ním na ústup. V bitvě u ř. Eufratu ztratil M. skoro celé vojsko a on sám se zachránil útěkem do Kolchidy, odkud uchýlil se do Chersonesu tauridského, kde pracoval úsilovně na vystrojení nového vojska, ale když vlastní syn se proti němu vzbouřil a vojsko od něho odpadlo, zemřel sebevraždou r. 63 př. Kr. — Mithridates, pseud. J. S. Machara.

Mithridatismus, dle krále Mithridata (↷), Eupatóra nazvaný zvyk požívati

arsen, což dle pověstí poprvé činil Mithridatés, aby odolal otravě arsenem.

Mitchell Donald Grant (1822—1909), sev.-am. spisovatel; zcestoval Evropu a napsal pode jm. Ike Marvel oblíbenou, myšlenkově bohatou sbírku essayí Reveries of a Bachelov (1850) a Dream Life (1851), pak větš. pojednání z venk. prostředí: My Farm of Edgewood (1863), Rural Studies (1867) a j.

Mitchell Thomas Sir (od 1839), (1792—1855), angl. badat. cestovatel; prozkoumal od 1831 říč. soustavu ř. Darlingu a Murraye v Novém Již. Walesu a hornatinu Viktorie.

Mitchellův vibrátor, v hor. síto, které se zachvívá 3000krát za min. a užívá se pro třídění drobného uhlí a pod.

Mitidža (Metidža), nížina za pobřež. řetězem Tell-Atlasu, v Alžírsku, 2000 km^2 vel., pův. bažinatá, nyní uměle za- a odvodňovaná; pěstování žita, vína a ovoce. Hl. m.: Blida ↗ a Boufarik (↗).

Mitis z Limuz Tomáš (vl. Tom. Kamarith) (1523—1591), česko-lat. básník duch., bakalář univ. pražské a mistr svob. umění (1552). Vynikl v družstvu básnickém Jana z Hodějova a povolán na školu sv. Jindřicha v Praze. R. 1563 koupil tiskárnu od Jana Kozla a zařídil knihkupectví (bibliotéku) v koleji Karlově a prodával hl. protestantské knihy, v Č. zakázané. Tam napsal četné knihy lat., z českých překl.: Historia památky hodná o dobytí Sigetu od Solimana (1568).

Mitisová zeleň (víděň. n. nová zeleň), slož. svinibrod. zel. podob. barvivo; byla připravena po prvé Mitisem ve Vídni r. 1814 a připravuje se vařením stejných množství roztoků měděnky v octu a kyseliny arsenité ve vodě. Mitisová zeleň obsahuje více arsenu a je poněkud modřejší než zeleň svinibrodská.

Mitković Rista, MUDr. (* 1878), srb. spisovatel a lékař v Ženevě.

Mitmánek Václav († po 1553), č. bohosl., kazatel v Týně, luterán. R. 1543 vypovězen z Prahy a vydal četné české pamflety v Sasku proti Jednotě bratrské; pozd. odešel na Rus, kdež po něm stopa mizí.

Mito, hl. m. jap. kenu Ibaraki v sev. Hondu, (1925) 46.527 ob.

Mitogenetické paprsky, dle A. Gurwitsche krátkovlnné ultrafialové paprsky; vycházejí prý ze zvířecích a rostlinných tkání, v nichž právě probíhá buněčné dělení, a mohou prý též v jiné tkáni způsobiti buněčné dělení; existence takovýchto biologických paprsků je ještě ovšem velmi sporná.

Mitov Anton (1862—1930), bulh. malíř. Maloval ikony, portrety, genrové obrazy. Přednášel dějiny umění v sofijské Kreslířské škole, pozdější Akademii umění. Zvláště cenné jsou jeho obrazy folkloristické.

Mitov Boris (* 1891), bulh. malíř. Maluje hlavně portrety.

Mitra, u staroorient. národů obyč. čepici podobná pokrývka hlavy vladařů. V kat.

Mitra.

církvi pokrývka hlavy biskupů a mn. opatů, používaná při vykonávání círk. obřadů.

Mitrah (sanskrt., přítel), ind. božstvo, podstatou podobné iran. ↗ Mithrovi, jak tento vyšel z arij. božstva M.; původně bůh smluvní věrnosti; hraje úlohu jako bůh světla (ne specifický bůh slunce).

Mitrailleusa (fr. mitrailleuse, canon à balles), palná zbraň se svazkem 25 puškových hlavní, spojených v blok. Vynalezena 1867 maj. Reffyem, známým dělostř. konstruktérem, byla lafetována jako dělo a střílela obyčejnou patronu chassepotky na 3000 m. s rychlostí palby až 120 ran za min. Otáčením kliky bylo lze vypalovati hlaveň po hlavni; vystřelená zbraň se znovu nabíjela nasazením 25 nábojů do závěrové desky. Fr. arm. si od ní mnoho slibovala ve vál. 1870—71, ale očekáv. to se nesplnilo, ježto zbraň byla teprve krátkou dobu zavedena a mužstvo nedovedlo dobře využíti její předností, zejm. rozsevu do strany, nýbrž užívalo jí jen k palbě v jednom směru.

Mitre Bartolomé (1821—1906), argent. president; prchl před Rosasem do Chile, 1851 se zúčastnil povstání Urquizova, jako president (1862—68) podporoval hospodářství a vzdělání, zejm. přistěhovalectví ciz. kolonistů; 1865—67 vedl polní tažení spojenců proti paraguayskému diktátoru Lópezovi a později žil jako spisovatel v Buenos Aires.

Mitrinović Dimitrije (* 1889), uměl. kritik srbský, stoupenec nejmod. směrů uměl. Žije v Londýně.

Mitrochin Dmitrij Isidorovič (* 1883), rus. kreslíř, illustrátor a grafik.

Mitropa (zkratka z **Mit**tel**eu**r**o**päische Schlafwagen- u. Speisewagen-**A.**-G. v Berlíně), zal. 1905, od XI. 1916 pojmen. M.; staví přepychové vlaky, spací a jídelní vozy. Vozové dílny jsou v Gotě.

Mitrov, o. v Č., okr. Kutná H., 451 ob.

z Mitrovic Vratislav, ☞ Vratislav z Mitrovic.

Mitrović Andro (1879), chorv. sklad., řed. opery v Mariboru a Osijeku.

Mitrović Čedomil, JUDr. (* 1870), prof. círk. práva na univ. bělehradské.

Mitrović Milorad (1867—1907), srbský básník-lyrik; psal básně, balady i polit. satiry; hist. drama (Lazar Branković) a široce založ. epos. (Osvobození Bělehradu) nedokončil. Překládal z němčiny.

Mitrovica (úř. Kosovska M.), dř. strategic. důlež. m. v Jihoslavii, okr. Baška, (1921) 7923 ob., 516 m n. m., při ústí Sitnice do Ibaru.

Mitrovice (jihosl. Srémska Mitrovica), m. v jihosl., okr. Srěm, (1921) 11.843 ob., na ř. Sávě; zim. přístav, vinice, hedvábnictví, rybářství, továrny a obchod s dřívím, ovocem a dobytkem. M. byly od 5. XI. 1915 (pád Niše) až do konce 1918 sídlem srbské vlády.

Mitrovský, pseud. J. Lindy.

Mitrovský Milan (* 1875), slov. malíř, rodem Čech, usedlý v Turč. Sv. Martině. Studia konal v Praze, Mnichově, Florencii a Vídni, odkud po vypuknutí války se vrátil do Martina. Vydal r. 1930 knihu Pani Helène, odměněnou státní cenou.

Mitsunaga Kasuga, jap. malíř t. zv. školy Tosovy, činný v 2. pol. XII. stol. v Kíoto. Představitel lidových scén.

Mitsunobu Tosa (1434—1525), jap. malíř Tosovy školy v Kioto.

Mitsuoki Tosa (1617—1691), jap. malíř Tosovy školy v Kioto.

Mittag Jan (* 1829 v Drážďanech), ev. kamenotiskař v Praze.

Mittelhausser Eugène Desiré Antoine (* 1873), fr. gen.; byl za svět. vál. velit. brig. na záp. frontě, kde poznal též činnost čs. legií. Když 1919 vypukla válka proti maď. bolševikům a gen. Pellé byl pověřen vrchním velitelstvím, byl M. povolán do fr. voj. misse v ČSR. a jmenován v červnu velit. západní skupiny jako divisní generál. S ní prodělal boje na Slov. až do příměří, po němž se stal tam zemským voj. velit. Po odchodu gen. Pellé (1. I. 1921) náčelník hl. št. čsl. branné moci a chef fr. voj. misse; v této funkci provedl důležité organisační práce, jež daly základ nynějšímu uspořádání arm. Byv od 1. I. 1926 povolán znovu ke konání činné služby do Fr., nahrazen v čsl. hl. štábu gen. Syrovým; nyní velit. sboru v Nancy.

Mittenhuberová Anuše (* 1875), č. spisovatelka. Píše hl. pro mládež. Pseud. Jarmila Bělská.

Mittermeier Ignác (* v Augšpurku), knihtiskař v Praze r. 1770.

Mitterwurzer Ant. (1818—1876), slavný operní pěvec (barytonista), v l. 1839—70 přední člen drážďanské dvorní opery.

Mittner Emanuel Justinián (1815—1894), č. spisovatel, farář v Budči na Mor. Sp.: O správném používání přestupníků (1873).

Mitvalský Jan, MUDr. (1861—1899), č. oční lékař, docent č. univ. a red. Čas. českých lékařů.

Mitýsko Ondřej z Litoměřic († 1602), mistr svob. umění a probošt koleje Karlovy (1594). Přednášel matematiku. Vydával kalendář hospodářský a kancelářský (1593—1601), jakož i Minucí na r. 1600.

Mix Tom (* 1881 v El Passo u Texasu); v 17 letech zúč. se španěl.-amer. války, pak boxer. povstání v Číně a bojů na Filipinách a v Transvaalu. Po návratu do Ameriky debut. ve filmu, kde jeho jezdecké umění získalo mu význačné postavení pro americké filmy cowboyské.

Mixa Milan, MUDr. (1875—1930), č. lékař v Karl. Varech, žák Maixnerův.

Mixa Vojtěch, Ing. (* 1887), č. spisov., tajemník Ústř. Svazu čs. průmyslníků v Praze. Sp.: Medvědi a tanečnice (1921), Na přelomu (1921), Námluvy (1924), Vyšinutí (1926), jakož i komedie Kdo vydělá (1921) a drama Proud (1924).

Mixe (Mije), indián. národ v Tehuantepecké úžině, asi 40.000 duší; provozují zemědělství.

Mixed pickles (angl., mikst-pikls), ovoce a zelenina, naložená do octa, pepře, řebíčku a j. koření.

Mixtékové (Miztékové), kulturní národ st. Mexika, jenž obýval krajinu Mixtecapan a dnes ještě žije v čet. kmenech (asi 265.000 duší) s pěti růz. nářečími ve státě Oaxaca a v soused. částech Querrera.

Mixtura (lat.), farmaceuticky každý kapalný, více součástí obsahující lék pro vnitřní potřebu. Mixtury, které obsahují nerozpuštěné látky, před použitím musí se zamíchati. Mixtura gummosa je roztok arabské gumy a cukru ve vodě; mixtura oleosobalsamice, Hoffmannův živící balsam; mixtura sulfurica acida, Hallerova kyselost; mixtura vulneria acida, Thedenova vodička na rány. — Mixtura (v hudbě), rejstřík na varhanách, nejvice

užívaný, obsahující směs hlasů, obyč. primu, quintu, někdy i tercii a septimu.

Miya (japon.), jméno japon. Shintových chrámů a cís. paláce, zároveň příjmení princů cís. domu.

Miyajima, m. v jap. kenu Hirošima v již. Hondu, asi 5000 ob., naproti posvát. ostrovu M. nebo Itsukushima.

Míza (lat. lympha), výživná tekutina těla živočišného, bezbarvá, nanejvýše slabě opalisující nebo bělavě zakalená, naplňující mezery a prostory pletiv tělních a sbíhající se do lymfatických cév, které u člověka ústí hrudním mízovodem (duct. thoracicus) do vénové soustavy (do žil). Látkovým složením je to bílkovitá tekutina podobná krevní plasmě. Obsahuje bezbarvé buňky mízní (lymphocyty) se zrnitou cytoplasmou a jádrem. Od krve se l. rozlišuje naprostou nepřítomností červených krvinek (erythrocytů) a menší sráživostí plasmy, obsahující mnohem větší množství chloridů. L. chová též rozkladné látky, vznikající látkovou proměnou v orgánech. Tyto toxické, jedovaté produkty zadržují a ruší l. uzliny. L. tvoří se hlavně z krve sekreční činností krevních vlásečnic. Kromě toho vzniká i přímo z tkání. Množství l. u člověka je mnohem větší než krve, ale odvádí se z tkání pomalým proudem. V období zažívání proud l. se rozmnožuje a je v l. cévách okruží střevního mléčně zkalen tukem, rozptýleným v nepatrné částečky a nazývá se chylus. Pohyb l. proudu je hlavně vykonáván tlakem stále vznikajícího moku tkáňového. U obojživelníků a plazů pohánějí proud l. lymfová srdce.

Mizera Frant. (1861—1924), řed. měšť. školy v Semilech a č. spisovatel. Sp.: Paměti m. Semil.

Mizera Ondřej, též Jarovský neb Jaroslavský († 1616), č. knihtiskař; spravoval od 1611 tisk. Henyka z Waldšteina na Dobrovici, kdež vytištěn spis proti cís. Rudolfovi a Matyáši, Henyk dal M. za to popraviti. Sp.: Pohádky duchovní (1616).

Mízní (lymfatické) ústroje, útvary u bezobratlých, odpovídající přibližně mízním (lymfatickým) uzlinám (♂) obratlovců; slouží jako tyto v první řadě k výrobě mízních (lymfatických) buněk. Někdy vznikají tyto roztroušeně v růz. tkáních, zvl. často ve výstelce dutiny tělní. U někt. bezobratlých přicházejí však ústroje lymfo(cyto)genní, na př. u ostnokožců (axiální ústroj moř. ježků, Tiedemannova tělíska moř. hvězdic) a měkkýšů („bílé tělísko" v oku sepií).

Mízotok, prudčí výtok mízy z jara n. v době druhé mízy, při poranění kůry nebo poražení některých rostlin a dřevin. Míza jest čirá tekutina, obsahující výživné látky, hlavně uhlohydráty. Míza javoru cukrového obsahuje až 3.5% cukru, což vedlo v minulém století k úmyslnému přivádění mízotoku navrtáváním n. naseknutím kůry a ze zachycené šťávy mízové vyráběl se cukr. Někde i břízy navrtávají z jara k docílení mízy, jež pomáhá prý vzrůstu vlasů. Některé liany při přeseknutí lodyhy dávají množství mízy a míza indické Phytocrene gigantea chytá se a slouží za nápoj. Též míza naší révy poskytuje občerstvující, poměrně chladnou tekutinu. Lodyha révy 2.5cm v průměru a ve výši 1.5 m, nad zemí přeťatá, vydá za týden téměř 5 litrů mízy, při čemž míza vytéká tlakem, jež se rovná 1120 mm vysokému sloupci rtuťovému u révy vinné; u náprstníku 461 mm, kopřivy 354 mm, máku 212 mm, bobu 159 mm, moruše 12 mm.

Mjakotin Venedikt Aleksandrovič (* 1867), rus. historik a řád. prof. sofijské univ. Význač. práce: Očerki socialnoj istorii Ukrainy v XVII.—XVIII. v. (p. III., 1924—25) a j.

Mjaskovskij Nikolaj Jakovlevič (* 1881), rus. hud. skladatel, řed. konserv. v Moskvě, nejv. ze soudobých r. symfoniků.

Mjasnikov (Mjasnikjan) Aleks. Fedorovič (1886—1925), sovět. politik a revoluc., po bolšev. převratě vrch. velitel západní fronty, vojen. organisátor, redaktor listu Zarja vostoka. Uhořel v letadle.

Mjasojedov Grigorij Grig. (1835—1911), rus. malíř ze skupiny peredvižniků, t. j. kočujících, krajinář, genrista i malíř historických obrazů.

Mjatlev Ivan Petrovič (1796—1844), rus. básník značné popularity, jíž dosáhl zvl. humoristicko-satirickými básněmi.

Mjeń (Möhn) Aug. Theodor Rud. (1767—1841), h.-luž. básník, pastor primarius v Lubiji, autor drobných přílež. zpěvů.

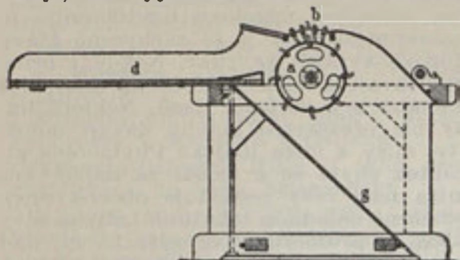
Mjeń (Möhn) Jiří (1727—1785), h.-luž. spisov., farář v Nesvačidle (Neschwitz) v sas. H. Luž., znamenitý kazatel a znatel luž. srb., jejíž ohebnost a schopnost dokázal překladem ukázek z Klopstokovy Messiady a vychválil ji ve zdařilém hexametrickém zpěvu Ryćeřski kěrluš v r. 1767. Tiskem vydal syn Aug. Theod. v Budyšíně u Monsea 1806. M. působil pod vlivem osvícenského ruchu v Lužici.

Mjösen, největší jez. norské, sev.-vých. od Oslo, 362 km² veliké, 443 m hluboké.

Mjur V., pseud. R. Pokorného.

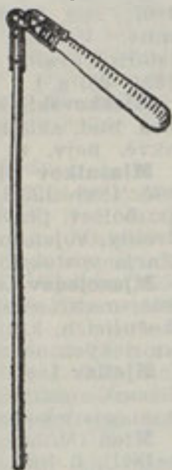
Mlácení, výkon, kterým se odděluje zrno (semeno) od slámy u obilí, luštěnin, travin, řepky, řepové semenice, kukuřice a jiných plodin, na semeno pěstovaných. Ve starověku konalo se prostým nárazem neb otloukáním, z čehož se vyvinulo

mlácení cepem, které se dodnes udrželo u drobných zemědělců, pokud tito nepoužívají spolkového nebo družstevního stroje, a výjimečně na získání dlouhé

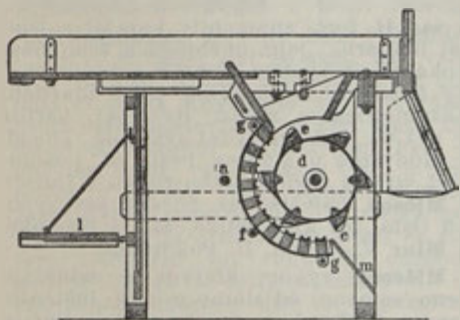

Mlátička nýtovnice.
a) Buben, b) plášť čili lub, d) vál, g) shrnovačka.

slámy na povřísla. I tato potřeba se menší zaváděním provázkových povřísel. M. cepem jest namáhavé a vyžaduje velké dovednosti. V odlehlých krajinách se suchým klimatem (na př. na Balkáně a v Mexiku) mlátí se obilí honěním dobytka do kruhu přes rozprostřené obilí. Z tohoto prastarého primit. způsobu vyvinulo se používání hranatého kamene, později dřevěného válce, hroty opatřeného a přetahovaného dobytkem přes obilí. Použití rychle se otáčejících bubnů vzniklo r. 1785 ve Skotsku a trvá u nynějších mláticích strojů čili mlátiček. Mláticí ústrojí skládá se z bubnu, který jest z části obejmut pláštěm (lubem). Mezi pláštěm a bubnem jest mezera

Cep.

Mlátička s přiražnicemi (lištová).
a) Osa pohonné síly, d) buben, e) přiražnice, f), g) upravov. zařízení, l) stupátko pro nakladače, m) shrnovačka.

určité světlosti, kterou prochází mlácené obilí a vydrobuje se nárazem na nýty nebo přiražnice, a podle toho dělíme je na nýtové a přiraznicové čili cepovnice. U nýtové jest buben i plášť opatřen ocelovými hroty, nýty, které navzájem mezi sebe zasahují. Obilí na válu připravené nakladač přiloží k bubnu, rychlým otáčením bubnu se zabere, přijde mezi nýty, zrno se vytře a se slamou po shrnovačce vypadne ze stroje. M. ú. vyžadují menší pohonné síly a jsou proto zavedeny vesměs u ručních mlátiček a obilí se do nich klade podélně, t. j. kolmo na osu bubnu. Většina mlátiček u nás vyrobených a užívaných jest tohoto druhu. U m. přiraznicových jest buben i plášť opatřen 6—12 přiraznicemi (cepovnicemi, lištami), dřevěn. trámečky šikmo rýhovanými a jsou širokomlátící, obilí se nakládá do stroje napříč na široko, rovnoběžně s osou bubnu. Při příliš malé světlosti mezi bubnem a pláštěm obilí se poškozuje, při příliš veliké nevypadá všechno zrno z klasů. Tyto závady dají se odstraniti zvláštním upravovacím zařízením. Všechny větší mlátičky, hnané žentourem, motorem, parou (od let šedesátých min. století z Anglie k nám zavedené) nebo elektřinou, jsou širokomlátící a opatřeny přiraznicemi. Ruční mlátička jest jednoduchá a provádí pouze výmlat obilí. Větší mlátička, zařízená na pohon, mlátí, čistí a roztřiďuje obilí a slámu vytřásá. Velké stroje bývají spojeny s pomocnými zařízeními. Obilí se samočinně do stroje vkládá, sláma odebírá, řeže na řezanku nebo se lisuje, svazuje v balíky nebo stohařem (elevátorem) dopravuje vysoko do stohu. Plevy a ouhrabky přenášejí se proudem vzduchovým na místo určené, obilí se přímo sype do pytlů a samočinně váží, a zadní obilí se šrotuje. Cepem vymlátí se 20—30 kg obilí ve slámě, ruční mlátičkou 300 kg, žentourem 900, parní mlátičkou 8 HP 6000 kg, o 15 HP až 10.000 kg za hodinu. Žentourem se mlátí pětkrát, parní m. osmkrát laciněji než ručně. Výkon mlátičky jest závislý na jakosti a druhu mlácené plodiny. Sušší obilí se lépe mlátí než vlhké, ječmen, pšenice rychleji než žito. Na mlácení semene jetelového, řepového, kukuřice a luštěnin jsou mlátičky zvlášť k tomu účelu přizpůsobené (speciální).

Mladá Anglie, politické heslo a program, zastupované Alfr. Tennysonem, lordem Strangfordem a lordem Johnem Mannersem, aby se toryům ukázaly nové směrnice; pochází od B. Disraeliho.

Mladá Belgie (La Jeune Belgique [ažén-belžik]), skupina ml. belg. básníků a jejich časopis (kolem r. 1880).

Mladá Boleslav, krajské m. v Č., 17.237 ob. (16.686 čs.). Krajský soud. Posádk. velit., 6. pěší brig., I. a II. náhr. prap., ppl. č. 47, voj. nem., doplň. okr. velit., voj. střel. Školy: vyš. gymn., vyš. reál., prům. škl., roln. šk., zem. řemesl. šk., kup. pokr. Ústavy: kraj. museum, div., piarist. kolej, biskup. student. konvikt. Prům. závody: akc. tov. na cukr, tov. aut, dř. Laurin a Klement, nyní Škodovy závody, tři tov. stroj., tov. hosp. strojů, elektromotorů, mot. pluhů, slév. mosazi, tov. akumul., parní pivovar a slad., tov. mýdla, svíček a vosk. zboží, tov. chem. výrob., tov. vln. zboží.

Mladá Vožice, m. v Č., okr. Tábor, 1807 čs. ob. Strojírna. Děk. chr. sv. Martina z r. 1581.

Mladcová, o. na M., okr. Uh. Hradiště, 427 čs. ob.

Mladé, o. v Č., okr. Čes. Budějovice, 1270 čs. ob.

Mladé Buky (Jungbuch), ms. v Č., okr. Trutnov, 3926 ob. Přád. lnu, nejst. v rep. (z r. 1835).

Mladeč, o. na Mor., okr. Litovel, 601 ob. (548 čs.).

Mladějov, o. v Č., okr. Jičín, 549 čs. ob.

Mladějov (Blosdorf), o. na Mor., okr. Mor. Třebová, 847 ob.

Mladějovice, o. v Č., okr. Strakonice, 492 čs. ob.

Mladějovský Vladislav, MUDr. (* 1866, Praha), prof. balneologie a klimatotherapie univ. Karlovy; zřídil při čes. univ. v Praze odborný ústav fysik. léčby; odb. spisovatel. Sp.: Hydrotherapie a balneologie, Lázně uhličité, O léčbách odtučňovacích a j.

Mládek Erich, Ing., Dr. h. c. (1857—1926), č. horník a hutník, řed. rotschildovských uh. podniků na Těšínsku, báňský rada.

Mládek Ferdinand (* 1881), č. filosof. spis., prof. pardubického gymnasia. Sp.: Přehled dějin filos. a jejich systémů (1928).

Mládek František (* 1810 z Horního Vysoké, okr. Úštěk), kamenotisk. v Praze.

Mladen, pseud. M. Št. Ferienčíka.

Mládenecká daň, jsou ji povinni platit svobodní muži určitého věku; bývá zavedena z populačně-polit. n. sociálních důvodů; r. 1927 byla uzákoněna v Italii.

Mladé Německo, lit. škola, která zasáhla v 30. letech min. stol. do něm. písemnictví proti romantice. Jejím cílem bylo spojiti opět písemnictví se životem a občerstviti stykem s duchem doby. Náležel sem Gutzkow, Wienbarg, H. Laube, Th. Mundt, G. Kühne, z žen Bettina z Arnimů, Charlotta Stieglitzová, R. Warnhagenová. Jako škola trvalo Ml. N. velmi krátce a brzy se rozpadlo.

Mladenov Stefan, PhDr. (* 1880), bulh. slavista. Je od r. 1921 řád. prof. srovnávací filologie na sof. univ., členem četných věd. společností. Univ. studie dokončil v Praze a má doktorát Karlovy university. Až dosud napsal přes 200 věd. studií bulharsky, rusky, německy a francouzsky atd.

Mladenović Ranko, Dr. (* 1893), srbský spisovatel, 1925 šéf kabinetu min. osvěty, nyní gen. sekretář Nár. divadla. Napsal lyr. dramata: Sindžiri, Dača, Dramske gake a sbírky básní (Zvučně elipse).

Mladinka, mladé pivo, ⚲ pivovarství.

Mladiství pracovníci, o kterých vydáno zvláštní ustanovení v § 10. zákona ze dne 19. XII. 1919 čís. 91 Sb. z. a n., podle nichž v podnicích v § 1. téhož zákona jmenovaných, živnostenskému řádu podrobených a po živnostensku provozovaných: 1. děti ml. 14 let nesmějí býti námezdně zaměstnány; 2. mladiství zaměstnanci mužští do 16 let a ženského pohlaví do 18 let smějí se užívati jen k pracem lehkým, které nejsou na újmu jejich zdraví a nepřekážejí jejich tělesnému vývoji.

Mladkov (Wichstadtl), ms. v Č., okr. Žamberk, 714 ob.

Mladočeši, ⚲ Nár. strana svobodomyslná.

Mladočov, okr. Litomyšl, 132 ob. č.; kostel sv. Bartoloměje již r. 1350 farní.

Mladoňov (Plattetschlag), o. v Č., okr. Čes. Krumlov, 529 ob.

Mladoňov (Bladensdorf), ob. na Mor., okr. Šumperk, 518 ob.

z Mladoňovic Petr († 1451) přítel M. J. Husa, rodem Moravan, bohoslovec a spisovatel. Zúčastnil se jako písař pana z Chlumu kostnického koncilu, kde sbíral všechny dokumenty, jež s listy M. J. Husa odvezl do Čech. Zpracoval též lit. poslední chvíle Mistrovy a proces Jeronýmův, kt. vydal v různých jazycích a jež se staly hl. za reformace velmi popul. Pozd. obdržel po M. Křišťanu z Prachatic faru u sv. Michala.

Mladoňovice, ob. na Mor., okr. Mor. Budějovice, 540 ob. čs.

Mladota ze Solopisk Adam Hynek († 1708), kanovník vyšehradský a pozd. probošt u Všech Sv. Vydal kázání: Vivit post fenera virtus (1694).

Mladotice, ob. v Č., okr. Kralovice, 468 ob. čs.

Mladotice, ob. v Č., okr. Písek, 619 ob. čs.

Mladoturci, turečtí reformátoři, původně omezující se na pole literární a teprve od r. 1870 též účastnící se života politického. Cílem jejich byl pravý nacionalismus a obnovení Turecka. Byli

však silně pronásledováni vládou. Utvořili v Paříži, Ženevě a Londýně Comité d'Union et de Progrès, odkud řídili své podniky a dosáhli konečně r. 1908 moci. Nebyli však jednotni a částečně propagovali turecký nacionalismus, částečně panislamismus a dostali se do sporů s Araby, Syry a Armény. V turecké republice jsou nyní bez významu.

Mladý Smolivec, o. v Č., okr. Blatná, 412 čs. ob.

Mladý Václav (1866—1921), prof. učitel. ústavu v Praze a hudební skladatel.

Mlaka (Laka), jezero na Šumavě, na svahu Plesné, 1096 m n. m. Vytéká zde jedno rameno řeky Křemelné.

Mlat, předhistorická zbraň kamenná, v podobě klínu neb kladiva na dřevěne násadě, později totéž, jako válečné kladivo. — Mlat, část stodoly, ohraničená vraty, jimiž možno do stodoly vjížděti a na němž se vykonávají nejrozmanitější hospodářské práce. Vyžaduje se, aby byl pevný, suchý, pružný, čemuž vyhovuje nejlépe mlat z jílovité hlíny s přídavkem hovězí krve, řádně a odborně upravený. Mlat betonový je dražší a pro některé účely méně vhodný, příliš tvrdý a nepružný.

Mlátek, v hornictví kladívko používané dříve k dobývání. Údery mlátku na želízko rubal horník horninu. M. a želízko položené přes sebe jsou mezinárodním hornickým odznakem.

Mlátička, ↗ mlácení.

Mláto, zbytek rozmělněného sladu po vyluhování vodou, ↗ pivovarství. — Ml. kukuřičné, krmivo získané při výrobě škrobu.

Mlava (pol. Mława), okr. m. ve vojvodství Varšavském, (1921) 17.003 ob. (5923 žid.); radnice ze XVI. stol., vyšší školy, továrny na hospodářské nářadí.

Mlazice, o. v Č., okr. Mělník, 1400 cb. čs. Velmi úrodné okolí.

Mlazina, mlazí, mladý les, ať již vysázený nebo zmlazený, zapojený ale se spodními větvemi, dosud neodumřelými.

Mlázovice, ms. v Č., okr. Nová Paka, 782 ob. čs. Lázně a letovisko.

Mlčoch Melichar, ThDr. (1833—1917), č. bohoslovec, papež. prelát a prof. bohoslovecké fakulty v Olomouci. Sp.: Mluvnice jazyka hebrejského (1884). Přeložil do č. nově Starý zákon.

Mlčoch Rudolf (* 1880, Třebčín), pres. Obch. a živn. komory v Olomouci, jeden z předních politic. činitelů živnost.-obchodní str. středostavov., její zakladatel a první předseda, zakladatel časopisu Československý deník v Olomouci. Člen N. S. Od 1920 poslancem, 1925 min. veř. prací, od 1929 min. železnic.

Mlecí řízení, bylo zavedeno v bývalém mocnářství rakouském r. 1882 na prospěch maďarských mlýnů. Uvedeným bylo povoleno dovážeti beze cla obilí z Rumunska, Srbska a Ruska s podmínkou, že 70% vyrobené mouky z dovezeného množství obilí bude vyvezeno do zahraničí. Nebylo však dostatečné kontroly a maďarské mlýny mouku místo přes hranice dovážely k nám a ubíjely tím naše mlynářství. Z toho důvodu, hl. zásluhou tehdejšího českého ministra financí dr. Kaizla, bylo v r. 1900 zrušeno.

Mleč, zákazník mlynářského podniku, to jest jedinec, který si dává do mlýna svoje obilí k semletí. U menších mlýnů a při malém množství meliva, mleč vyčkával ve mlýně na semletí obilí a býval po tu dobu hostem pana otce (mlynáře).

Mléč (Sonchus), bylina jednoletá i vytrvalá se žlutokvětým úborem, listy lodyžními objímavými, lodyhou lysou, dutou, mléčnatou. Plevel kulturních půd, ale velmi dobrá pícnina, hlavně pro králíky, obecně „mlíčím" zvaná. M. hladký (S. laevis), ostrý (S. asper), polní (S. arvensis).

Mléčná dráha, bílý světelný pás, který rozděluje klenbu nebeskou ve dvě nestejné části, tvořený drobnými hvězdami. Podle Herschela je zapříčiněna čočkovitým útvarem hvězdného světa, ve kterém se nachází i náš sluneční systém. V 19. stol. byla několikrát zachycována v mapu, z nichž vyniká Heissova. Badání Shapleyho 1924 stanovilo světelné poměry různých typů m. d. a to lokálních hvězdných systémů a mlhovin. Vzdálenost nejjasnějších hvězd m. d. je udávána na 3000 světelných let, vzdálenost mlhovin v Perseu 26.000, v Labuti na 46.000 světelných let. Graff a Hopmann stanovili 4 stupně jasnosti. Nejzřetelněji možno m. d. pozorovati mezi souhvězdím Střelce a Štíra. Úplně prázdné dutiny v pásu jsou u Býka, Persea a mezi Orlem a Hadonošem. ↗ Stálice.

Mléčná kura, výlučně nebo převážně vyživování nemocných mlékem. U dospělých osob se jí málo užívá, neboť mléko nemůže krýti jejich spotřeby kalorií.

Mléčná kyselina $C_2H_4\langle{}^{OH}_{CO\,.\,OH}$ (kyselina propanolová, α-oxypropionová), organická kyselina, nacházející se v žaludeční šťávě a střevném obsahu; vzniká mléčným bacilem způsobovaným kvašením z cukru, gumy a škrobu, nachází se též v kyselém mléku, kyselém zelí atd., tvoří se snadno v mladince. Uměle získává se mléčná kyselina z alaninu, z aldehydamoniaku a kyseliny kyanovodíko-

vé, zahříváním cukru hroznového s vodou a hydroxydem barnatým na 160°. Kyselina mléčná tvoří bezbarvý syrup bez vůně, o spec. v. 1.215, chutná silně kysele, opticky je inaktivní, v exsikátoru rozkládá se ve svůj anhydrid (kyselina laktylová) a vodu, destilací v krystalický laktid, kysličník uhličitý a vodu; působením zředěné kys. sírové při 130° rozkládá se v aldehyd a kys. mravenčí; kyselinou jodovodíkovou redukuje se na kyselinu propionovou. V mladince kys. mléčná zkvasí, s hnijícími zvířecími látkami dává však kys. máselnou, kysličník uhličitý a vodu. Kyselina mléčná je současně kyselinou i alkoholem a tvoří neutrální, ve vodě a alkoholu rozpustné soli (mléčnany, laktáty), které až na mléčnany alkalické dají se krystalisovati. Mléčné kyseliny používá se jako prostředku podporujícího trávení, při difterii a j., jako leptadla patologických tkání, k přípravě ústních vodiček a k čištění zubů. Kromě toho je součástí stravy v podobě syrovátky a podmáslí. V průmyslu používá se jí v koželužství, barvířství, při potiskování tkanin, při přípravě škrobu, dále připravují se z ní pekařské prášky a limonády a používá se jí též při přípravě konserv. Nasytí-li se mléčná kyselina strychninem, krystalují z roztoku soli dvou mléčných kyselin, pravotočivé a levotočivé. Pravotočivá kyselina zbývá též, pěstuje-li se v roztoku amonné soli kvasné mléčné kyseliny houba Penicillium glaucum. Nachází se též v svalovém moku a připravuje se nejsnáze z Liebigova masného extraktu. Levotočivá kyselina mléčná vzniká štěpením cukru třtinového mikrobem Bacillus acidi laevolactici, který se nachází někdy v hruškách.

Mléčnany (laktáty), soli kyseliny mléčné, na př. mléčnan sodný (natriumlaktát), sodná sůl kyseliny mléčné.

Mléčné hospodářství, produkce mléka a jeho zpracování v máslo a sýry. V silně obydlených oblastech, kde je možný prodej čerstvého mléka, odpadá chov telat, krávy jsou kupovány krátce po telení a jsou jen potud chovány, pokud dávají při vydatnějším krmení aspoň ještě 8—10 l mléka denně. — Mlékařství v užším smyslu je zpracování mléka v máslo, sýry atd., provozuje se zvláště v krajích, jež mají nadprodukci mléka (Švýcary, Dánsko, Kanada, Australie a j.).

Mléčné konservy, dělí se na kapalné a tuhé. Ke kapalným náležejí hlavně kondensovaná mléka. Slazené kondensované mléko vyrábí se zahušťováním plnotučného mléka za sníženého tlaku a za přísady rozpuštěného cukru (12%). Teplý syrup plní se do plechových krabic, jež se zaletují. Neslazené kondensované mléko vyrábí se podobně z nejlepšího mléka odpařením na třetinu až pětinu původního objemu, pak se plní do plechových krabic, sterilisuje se při 110—115° C a zaletuje. Někdy přichází v plechových krabicích také mléko sterilisované nebo t. zv. mléko homogenisované. Čerstvé mléko se vystřikuje jemnými otvory pod tlakem 250—300 atm. a nechá se narážet na achátovou desku, čímž se mléčná emulse neobyčejně jemně rozptýlí. Takto homogenisované mléko poskytuje neslazené mléčné konservy velmi trvanlivé, z nichž se tuk stáním nevylučuje. K tuhým mléčným konservám náleží mléčné prášky. Mléko se nejprve zahustí a pak se odpařuje na vyhřívaném válci, na nějž se nanáší v tenké vrstvě a to odpařuje se buď za obyčejného tlaku nebo za tlaku sníženého. Podle toho, jakého mléka bylo při výrobě použito, přicházejí prášky smetanové, plnotučné nebo nejstálejší prášky z mléka sbíraného. Mléčných konserv používá se hlavně při výrobě mléčných čokolád, v pekařství, cukrářství i v domácnosti. V největším množství jsou vyráběny v USA., Švýcarech a Holandsku.

Mléčné kvašení, způsobeno jest bakteriemi mléčnými, které se vyznačují tím, že při teplotě 30—35° C zkvašují cukerný roztok na kyselinu mléčnou. Poněvadž při určité koncentraci mléčné kyseliny kvašení již ustává, používá se při technické výrobě kyseliny přídavku kysličníku zinečnatého, uhličitanu zinečnatého nebo křídy, aby se vytvořená kyselina otupila. Kvašení mléčné probíhá na př. při kysání zelí, okurek, při přípravě zápar v lihovarech, při výrobě sýrů a technicky je využito při výrobě kyseliny mléčné. Nejdůležitější bakterie, způsobující kvašení toto, jsou: Bacillus acidi lactici, zkvašující laktosu, Bac. Delbrücki a Bac. acidificans longissimus, zkvašující glukosu a sacharosu.

Mléčné kyseliny, kyseliny monohydroxypropionové přicházejí ve dvou isomerních formách: 1. obyčejná kyselina mléčná, kyselina ethylidenomléčná, α-hydroxypropionová (Acidum lacticum), $CH_3 . CH(OH) . COOH$ je směsí kyseliny pravo- a levomléčné (d+1), q. v. 2. Kyselina ethylenomléčná, β-hydroxypropionová, $CH_2(OH) . CH_2 . COOH$ tvoří se působením kysličníku stříbrného na kyselinu β-jodpropionovou. Zahříváním nebo působením kyseliny sírové ztrácí vodu a přechází v nenasycenou kyselinu akrylovou, $CH_2{=}CH . COOH$ a proto se nazý-

vá také kyselinou hydrakrylovou. Je to krystalická hmota, velmi hygroskopická, silně kysele reagující a chutnající, ve vodě i éteru dobře rozpustná.

Mléčné sklo, sklo bílé barvy; původně se vyrábělo výlučně ze sodnovápenatého nebo olovnatého skla přidáním 10—15% fosforečnanu vápenatého, místo něhož se dnes používá 10—20% kysličníku cíničitého.

Mléčné žlázy (Glandulae lactis), u samiček ssavců a u ženy orgány produkující mléko. Jsou to kožní žlázy acinosní stavby; skládají se z váčků, jež u monotremat ústí do dvou žlázových polí, umístěných na kožních řasách, zvaných prsy, jejichž počet se řídí pravidlem počtem mláďat (1—11 párů). Jsou umístěny u vyšších ssavců na prsou nebo na břiše; často spočívají na mohutném tukovém podkladě.

Mléčnina, mlíčí, šťáva rostlin, nejčastěji bílá, řídčeji růžově žlutá (↷ Chelidonium). Podle složení bývá obyčejně hořká, nejedovatá, často ale jedovatá, zvláště u pryšcovitých. Technicky má cenu m. při výrobě kaučuku (↷).

Mléčný cukr, ↷ cukr.

Mlékařství, ↷ mléčné hospodářství.

Mléko, tekutina, vylučovaná u ssavčích samiček a u žen mléčnými žlazami a sloužící k výživě novorozence; je vodným roztokem bílkoviny mléčné, cukru mléčného a solí, v němž jsou emulgovány kapky tuku a kasein. M. vzniká přetvořením krve a lymfy v buňkách mléčné žlázy a též rozpadem těchto buněk. V době těhotenství nápadně mléčné žlázy rostou a již před porodem lze v nich zjistiti mléko, jež hojněji tvoří až po porodu. Zprvu se vylučuje tekutina, zvaná kolostrum, pak normální mléko. Složení m. závisí na časové odlehlosti od porodu. Další tvoření mléka je přivoděno drážděním žlaz při ssání; odpadne-li toto, zanikne tvorba mléka v několika dnech. Normálně samice vyrobí tolik, kolik mládě v prvotní době vzrůstu spotřebuje; neustálá produkce mléka u krav je vlastnost chovem získaná. Vylučování mléka u nedospělých samic a dívek je způsobeno drážděním mléčných žlaz. Též u samců a mužů bylo vzácně pozorováno vylučování mléka. — Spec. váha kravského mléka při 15^{0} je 1·028—1·034. Kravské mléko reaguje amfoterně, při zahřátí víc alkalicky, při čemž se mění vůně, chuť a barva. Obsahuje 3 bílkoviny: kasein, laktalbumin a laktoglobulin. Stojí-li m. na vzduchu, rozkládá se mléčný cukr působením bakterií na mléčnou kyselinu, jež způsobí sražení bílkovin. Tukové kapičky vyplavou v mléku, jež stojí, na povrch a utvoří vrstvu smetany. Alkoholickým zkvašením m. vznikne kumys a kefir. — D o j e n í, vyprazdňování mléčné žlázy samičích zvířat, jímž se získává mléko. D. stojí pod vlivem nervstva a nutno proto dojiti tak, aby se co nejlépe napodobovalo ssání mláděte, jež činí dojnici libé pocity a tato poskytne mnohem více mléka. Většina mléka je sice nahromaděna ve vemeni, avšak značná část se ho tvoří teprve za dojení a právě toto poslední mléko bývá nejtučnější. Jsou různé způsoby d.: 1. suchou rukou, celou dlaní za součinnosti ukazováku a středního prstu, 2. celou dlaní a prsty, jež jsou zvlaženy v mléce, 3. zvlaženou rukou přiléhající na struky pravoúhle (ukazovák a palec), 4. Hegelundovo d., spočívající v dodatečném vydojování t. zv. zbytkového mléka (nejtučnějšího). Dojí se zpravidla dvakrát nebo třikrát denně; při dvojím d. se dojí ráno mezi 4.—6. h. a večer kol 18. h., při trojím se vkládá d. polední mezi 12.—13. h. Při trojím d. se získává mléka více a tučnějšího, práce ovšem je nákladnější. Ranní d. skýtá více mléka, ale chudšího na tuk (prům. 2·84—3·81%), večerního mléka je méně, je však tučnější (prům. 3—4·28%). Zvláště jest důležito dobře vydojovati, neboť poslední mléko jest nejtučnější. — D o j n o s t, schopnost zvířete poskytovati veliké množství tučného mléka vzhledem k váze tělesné a váze spotřebovaných potravin. U dojnice závisí tento výsledek na vlastnostech fysiologických, na stavbě mléčné žlázy a její činnosti, na rasové příslušnosti, na schopnosti zužitkovati píci, na poměrech klimatických, na váze tělesné a době po otelení se. D. není skotu dána od přírody, nýbrž vlohy k ní byly uměle vypěstovány po dlouhé době vhodným ošetřováním a cvikem. Proto nutno chovem pracovati k rozvoji těchto vloh dojnosti, které se řadí ke vlohám dědičným. Toho se dosáhne výběrem plemenným, ošetřováním odchovu, příhodným krmením, účelným dojením, hlavně oddojováním na počátku laktace a řádným vydojováním. Sklon k dojnosti jest z dom. přežvykavců nejlépe vyvinut u koz, nejméně u ovcí. Velmi dobrá dojnost našeho skotu jest ročních 3500 kg mléka se 4% tuku. — D o j n i c e, dojící samice zvířecí, jež skýtají přiměřeně vysoký výnos mléčný. Dojnici charakterisuje řada znaků zevních: široké a ostře nasazené vemeno, sahající značně dopředu i dozadu, se stejnými čtvrtěmi a vzadu tvořící t. zv. mléčné zrcadlo; struky

plné, napjaté, daleko od sebe rozložené, po vydojení mléka silně splasklé. Na počátku laktace vystupuje často na kůži vemene dosti nápadně celý systém kožních žil a zvlní se také velké žíly (mléčné). Dobrá d. se vyznačuje též dokonalým využitím píce. Obzvláštní d. skýtají mléčné typy skotu, který charakterisuje povšechná jemnost kostry dlouze stavěné, jemných tvarů a zvláště kloubů a rohů, s jemnou srstí, na krku složenou v hojnost záhybů. — D o j i c í s t r o j e se zavádějí hlavně z důvodu čistého dojení, jeho jemnosti a stejnoměrnosti, neboť mléko strojem vydojené je mnohem čistší než ručním dojením získané. Nejstarším a nejjednodušším zařízením k vydojování byla dojicí rourka (katedr mléčný), patentovaná v Anglii již r. 1836. Teprve r. 1862 vystavili Karshaw a Colvin d. str. Rozděliti možno d. s. v tyto skupiny: 1. výssavné stroje, jež jsou zařízeny na ssání pomocí vývěvy a dojných trubiček, 2. tlakové stroje, kde účinkuje na struky komprimovaný vzduch nebo podobné zařízení, čímž se napodobuje dojení rukou, 3. stroje výssavné a tlakové, při nichž se používá současně obou způsobů vyprazdňování vemene. Výssavné stroje mají rotační vývěvu olejovou, poháněnou na př. elektromotorem; vývěvou se vyssaje vzduch jednak z vakuového potrubí a pak se vakuum přerušuje vzduchem normálního tlaku, čímž se v pulsačním zařízení tvoří plusy, které se potrubím přenášejí na struk. Vakuum umožňuje přilnutí gumové vložky na struky, z něhož se mléko pak vyssává. Z řady strojů doj. lze jmenovati stroj Revalo, Wallace, Dana, Alfa, Beta, Max Sharples, Omega, Heureka, Alfven, Westfalia a j. U nás budí pozornost stroj Alfa-Laval výssavného typu, který se osvědčil v praksi zvláště pro své zařízení odpovídající plně fysiologii mléčné žlázy. D. s. se hodí jen do stájí se zdravým dobytkem. Před zavedením d. s. nutno vyšetřiti zdravotní stav dojnic, neboť u krav infikovaných (streptokokkem mastitidis) působí náhlý úbytek mléka rychlejší průběh onemocnění. Dr. H.

Mléko mateřské, ↘ mléko.

Mlékoměry, přístroje, jež určují spec. váhu mléka. Jsou to většinou zkrácené hustoměry.

Mlékosrby, ob. v Č., okr. Nový Bydžov, 416 ob.

Mlezivo (colostrum), čirá, nažloutlá tekutina, tvořící se v ženských prsech v druhé polovině těhotenství a měnící se po porodu v mléko. Obsahuje bílkoviny a kasein a slouží novorozeněti k vyčištění zažívacích orgánů.

Mlha, kapičky tekutiny, jež se vznášejí v plynech, nebo velmi jemná, tuhá tělíska, jež se tvoří působením plynů na sebe, na př. salmiaková mlha z amoniaku a chlorovodíku. — Zvláště je m. jednou z forem, v jakých se vodní pára ze vzduchu vylučuje v malých kapkách, jež kalí vzduch a překážejí tak vidění do dálky. M. se tvoří buď: jestliže vanou vlhké a teplé větry nad studeným povrchem země, nebo je-li povrch vlhké země nebo vody teplejší než okolní vzduch. Tak vzniká též m. v horách a nad jezery. Při mrazu (v polárních krajinách) kapky tuhnou v krystalky a tvoří se ledová m. Suchá mlha je kouřem zkalený vzduch; vystupuje-li zároveň s vlhkou mlhou (na př. v Londýně), vzniká t. zv. žlutá mlha. — M. umělá, v mod. válce zastírací prostředek; tvoří se spalováním dýmotvorných látek promíšených vodními parami a slouží k zakrytí pohybů před nepřítelem. Bližší ↘ kouř. Větší množství u. m. sluje mlhovou clonou. V polní válce lze menší clony vytvořiti též mlhovými střelami, t. j. střelami s náplní mlhotvorných látek, jež se při rozprasku uvolní.

Mlhoviny (lat. nebulosae), matně se třpytící mrakovité útvary na hvězdném nebi. Dříve za m. byly označovány i skupiny hvězd, pokud velikými dalekohledy nebyla poznána jejich podstata. M. se dělí na galaktické, t. j. takové, jež náležejí k systému mléčné dráhy, a negalaktické, jež nemají vztahů k mléčné dráze. Galaktické m. se dělí v planetární a diffusní. Planetární jeví symetrické uspořádání kolem centra a jejich spektrum vykazuje t. zv. vedlejší čáry, přisuzované dříve hypotetickému prvku nebulinu. Diffusní m. jeví buď nahromadění kolem mléčné dráhy, nebo kolem kruhu o 20° k ní nakloněného. Mimogalaktické m. jsou spirálovité, vřetenovité, kulovité a nepravidelné a představují vzdálené systémy mléčných drah.

Mliečno (Tejfalu), o. na Slov., okr. Šamorín, 597 ob.

Mljet (staré Melita, it. Meleda), j. dalmatský ostrov, oddělený od pevniny úzkým průplavem, 100 km² a 1900 ob.

Mloci (Salamandridae), čel. obojživelníků ocasatých s protáhlým tělem a dl. ocasem. Patří sem m. praví (Salamandrinae) s širokou hlavou, slabými končetinami, s dl., silným a většinou se strany zploštěným ocasem a s vlhkou bradavičnatou koží, v níž pohyblivé chromatofory umožňují změnu barvy; samečkové mají často na hřbetě hřeben. Žijí na vlhkých, stinných místech n. v mělké vodě, živíce

se hmyzem a červy. Obývají skoro výlučně mírné s. kraje. Patří k nim rody Salamandra Laur., Salamandrina Fitz. a Mol-

Larva axolotla.

ge Merr. Mlok obecný (Salamandra maculosa Laur.) je 12—17 cm dl., černý s nepravidelnými, velkými, žlutými skvrnami

Axolotl tigridum.

a mocně vyvinutými žlazami, v Evr., sev. Afr. a Před. Asii, zvl. ve vlhkých údolích a lesích; za dne objevuje se jen při vlhkém počasí. M. černý (S. atra Laur.) nemá skvrn a žije v Alpách; mívá vždy 1—2 mladé, jež ihned žijí na zemi. Salamandrina perspicillata Say, 8—10 cm dl., temně černý, přes oči s žlutočervenavou kresbou brejlí, obývá pobřeží s. a střed. Italie a Sardinii. V sev. Americe žije Amblystoma (mlok příčnozubý), zastoupený druhy Axolotl mexicanum, Axolotl tigrinum. ⚲ čolci.

Młodnicki Kazimierz (1836—1900), p. malíř a ilustrátor ve Lvově.

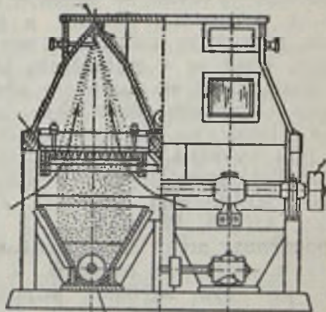
Młodzianowski Kazimierz (* 1880), p. generál a malíř; 1914 vstoupil do Legií. 1924 vojevoda poleský, 1926 ministr vnitra, potom vojevoda pomořský.

Młónk Petr (1805—87), h.-luž. lid. básník a písmák, velice plodný spoluprac. Serb. Nowin v Budyšíně. Veršoval v duchu nábož. lid. hnutí v Luž., šířící se od 2. pol. XVIII. stol. pod vlivem ochranovských bratří. Vyt. 1866 Dar poslenjeho Zeleneho štwórtka. Četné jeho nábož. a příležitostné verše sebral a vydal J. A. Smolěř v Budyšíně 1879: Khěrluše a spěwy wot Petra Młónka w Dźiwoćicach.

Mluva, ⚲ řeč.

Mluvnice, ⚲ gramatika.

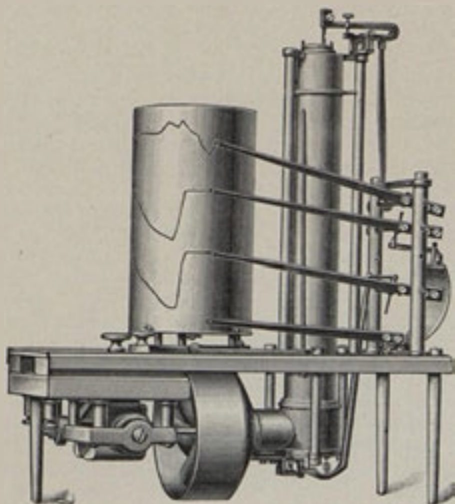
Mlýn, zařízení na drcení hmoty. Rozeznávají se podle účelu: obilné, olejné, uhelné mlýny, mlýny na kávu, kakao atd. Podle způsobu pohonu rozeznávají se větrné nebo vodní mlýny a mlýny s pohonem parním, elektrickým a pohonem olejových motorů. Podle způsobu hospodářsko-kupeckého vedení máme mlýny, které melou pouze od zákazníka dodané obilí a mlýny, jež jsou v nejužší souvislosti s velkoobchodem obilím a moukou. Podle technického zařízení rozeznávají se drtidla, válcové mlýny a kulové mlýny. Pro mletí obilí přicházejí nejvíce v úvahu válcové mlýny, které podle tvaru mlýnských kamenů lze dále tříditi. Jsou na př. zařízené mlýny se svislou hřídelí, kde kruhovité čelné plochy válců se na sobě trou; po případě je jeden kámen pevný a druhý se točí. Jiný způsob provedení je ten, kde hřídel je vodorovně usazen a oba kameny se točí. Avšak v tom případě melou válcové plochy. Pohání se obyčejně jen jeden válec, druhý se otáčí třením. Je možno usaditi také více takových sad pod sebou, nebo vedle sebe a tím vytvořiti postupné, nepřetrž. mletí až do žádané zrnové jemnosti hmoty. Použitím ploch kuželových jako ploch mlecích, možno stejně provésti nepřetržitý postup mletí. Mlecí plochy bývají někdy ozubené, což podporuje mletí rozetřením. Tak zvané desintegratory a dismembratory jsou zařízení pro roztrhání vláknových hmot. Točí se v opačném směru dvě plochy, proti sobě postavené, do kterých jsou vsazeny kolíčky nebo zuby. Kulový mlýn je zařízení,

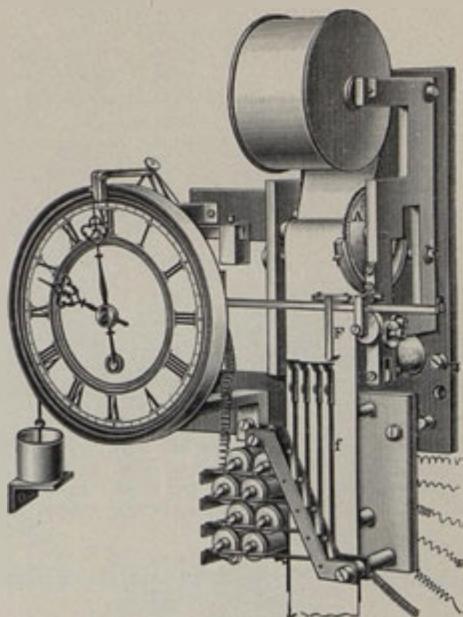
Průřez mlýnským zařízením.

kde koule různé velikosti jsou uloženy v nádržce bednového tvaru. Nádržka se točí a tím se koule mezi sebou pohybují. Stálým narážením na sebe rozemelou koule hmotu, nacházející se mezi nimi. Sítí, umístěnou na vhodném místě, prochází jen hmota již rozemletá. Tyto mlýny upotřebují se především v průmyslu uhelném a chemickém. Koule jsou z tvrdého kovu nebo porculánu. Při zvláště jemném mletí se hmota kropí nebo vůbec se mele pod vodou. Upotřebení větrn. mlýnů je účelné především na rovině a v případech ponejvíce příležitostného mletí v přetržitém

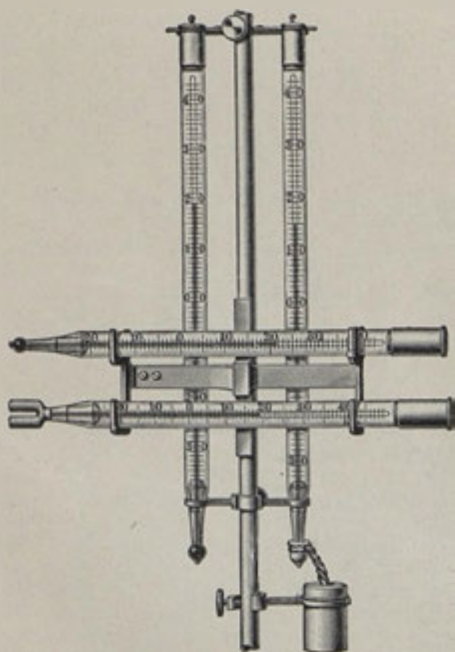
Meteorologické přístroje.

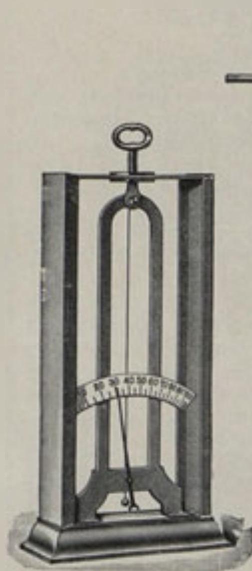
Baro-thermo-hygrograf od Hergesella

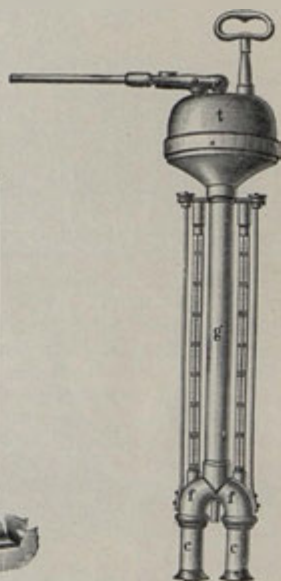
Zapisovací přístroj anemografu od Sprung-Fuesse.

Thermometr a psychometr.

Vlasový vlhkoměr od Koppa.

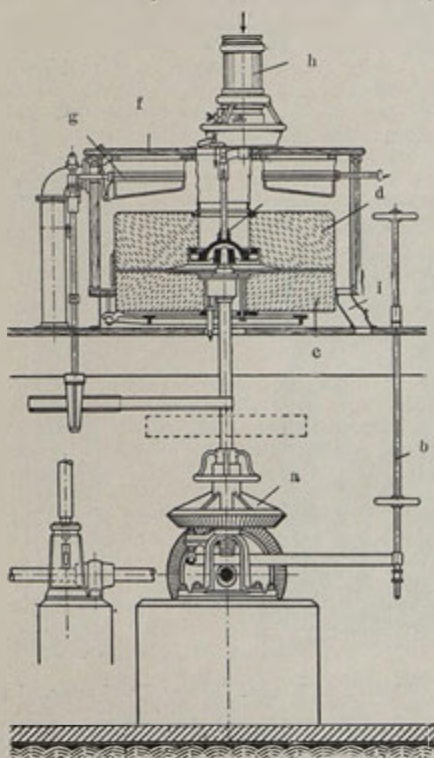

Vyssávací vlhkoměr od Assmanna, Siegsfelda a Fuesse.

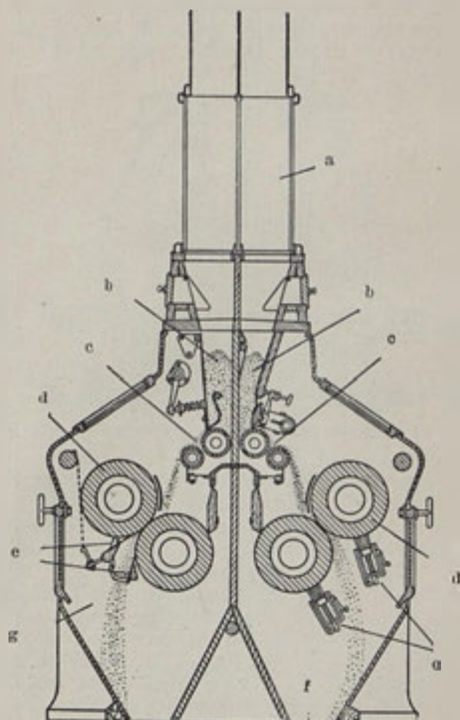
Mlýnské stroje.

Dvouplošný třidič. Částečný řez podélný a příčný.

a) Pohon, b) hlav. hřídel, c) vyrovnávací závaží k docílení klidného chodu, d) příchod meliva, e) odchod meliva, f) prosévačky, g) síta, h) přívodný kanál, i) dna pod síty k přijetí a odvedení procházejícího, k) pružné závěsné tyče rámů třidiče, l) osa třidiče.

Příčný řez mlýnským složením.
a) hnací kolo, b) zařízení k úpravě vzdálenosti mlýn. kamenů, c) spodek, d) běhoun, e) kypřice, t. j. nosič běhounu, f) uzavírací buben, g) větrací zařízení, h) přívod meliva, i) výpust drti.

Příčný řez dvouválcovou stolicí.
a) Příchod meliva, b) násypka s odkrytým stěnovím, c) přívodní válce, d) mlecí válce, e) stírač, f) výtok drti, g) pouzdro.

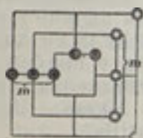
pracovním chodu, na př. v severním Německu a Nizozemsku. Stará dřevěná křídlová kola se nahrazují čím dál tím více větrnými koly kovovými, které dovolují lehčí konstrukce a mají větší výkonnost. Křídlo upravené kolmo ke kruhov. ploše, umožní samočinné postavení v nejvýhodnějším směru větru. U vodních mlýnů používá se vodních kol na vrchní nebo spodní vodu. Dnes také turbin se používá v mlynářství. Použití páry, elektřiny nebo výbušného motoru jako pohonu mlýnů činí mletí nezávislým na poměrech větrných či vodních.

Mlyňany, o. na Slov., okr. Zlaté Moravce, 594 ob. čs.

Mlynar B. D., pseud. B. D. Molnára.

Mlynarski Emil (* 1870), p. hud. skladatel, symfonik, první ředitel Varšavské Filharmonie, ředitel opery varšavské a konservatoře hudby.

Mlynarski Feliks (* 1884), p. národohospodář, vicepresident Banku Polskiego a 1923—24 min. fin. Sp.: Kryzys i reforma walutowa, Zasady filosofji spolecznej a j.

Mlýnek.

Mlýnek, společenská hra pomocí šesti kaménků a pole, rozdělen. na 8—9 částí.

Mlynianske Tesáry, o. na Slov., okr. Zlaté Moravce, 1597 ob. (1538 čs.).

Mlýnický Dvůr (Lenzhof), o. na Mor., okr. Zábřeh, 435 ob.

Mlýnský kámen, část mlecího zařízení, které hmotu drtií. Až do novější doby byly tyto části vyráběny pouze z kamene. Teprve v posledním století upotřebují se za tím účelem také kovové válce a kovové koule. Volba materiálu řídí se účelem a je rozhodnou tvrdost. Používá se pískovce, čediče, trachytu, žuly, porfýru, křemene a v nejnovější době také carborunda. Mlýnským kamenem nesmí býti melivo nikdy ani zbarveno, ani znečištěno. Poněvadž lze těžko najíti upotřebitelné kameny v tak velkých kusech, jsou m. k. často sesazené z několika částí. Části se spojí zvláštním tmelem nebo cementem. Do mlecích ploch se vyryjí nebo vysekají žlábky, které působí při pohybu jako nože. Kobylka vystupující mezi dvěma žlábky jmenuje se břevno. Žlábkování m. k. říká se ostření. Někdy jsou žlábky uspořádány radiálně, někdy v logaritmických spirálách, někdy tangentiálně.

Mlynský Sek, o. na Slov., okr. Nové Zámky, 963 ob.

Mlýny, v hornictví používají se k jemnému drcení zrna prorostlého. Zvláště se používají m. kulové, bubnovité s ocelovými koulemi neb válcovité s pazourky; m. kolové s dvěma těžkými běhouny, m. kyvadlové, z nichž na př. m. Huntingtonův. Slouží současně k almagamaci zlata v rozdrcené rudě obsaženého.

Mlži (lasturovci, Lamellibranchia, Acephala, Conchifera), řád měkkýšů, uzavřený vždy ve dvou lasturách (mušlích). Hlava jim chybí. Na břišní straně má zvíře jazyku podobnou nohu, pomocí níž se v písku a bahně zvolna pošinuje. Mnozí mořští mlžové, když dorostli, nejsou schopni místního pohybu, nýbrž přirůstají buď mušlemi neb vlákny, podobnými hedvábí, zvanými byssus, ke dnu nebo pevným tělesům. Kol skrytých

Lithodomus lithophagus.

úst leží dva laloky ústní, které jsou ústrojím hmatovým, na opačném konci jest řiť. Někdy chlopně pláště srůstají až na otvory pro nohu, ústa a řiť. Okraje těchto otvorů prodlužují se v roury, jedna k dýchání, druhá k vyměšování sloužící. Někteří mlži jsou oboupohlavní, u většiny jsou pohlaví oddělená. Mlže dělíme na mlže jednosvalné (Monomya) a dvousvalné (Dimya). Z prvních jest nejdůležitější ústřice jedlá (Ostrea edulis), z druhých perlorodka mořská (Meleagrina monganitifera). Ve sladkých vodách žije škeble rybniční (Anodonta cygnea) a velevrub (Unio marganitifer). Mlži žijí výhradně ve vodě, zvláště v moři. Nejvíce jich jest v mořích tropických. Živí se malými zvířaty a rostlinami. Jsou mezi nimi též obři, jichž lastury váží až 250 kg, zvíře samo 10 kg (zéva obrovská).

mm, zkr. milimetru ($^1/_{1000}$ m).

Mme, zkr. madame (paní).

Mn, chemická značka manganu.

M'Neill (mek-nil) Ronald (* 1861), angl. politik a publicista; 1922—24 stát. podtajemník zahraničních věcí, od r. 1925 finanční tajemník poklad. úřadu.

Mnemotechnické přístroje, pomůcky pokusné psychologie k bezvadnému podání látky, které se máme naučiti.

Mnemotechnika, mnemonika, umění bystřiti a zdokonalovati paměť; rozeznává se m. mechanická n. vnější, která nám vštěpuje představy pouhým opakováním, důmyslná n. umělá, která představy spojuje úmyslně použitými pomůckami, a logická, spojující představy podle vnitřní souvislosti. Umělá paměť byla cvičena v řecko-řím. řečnických školách; její vynálezce byl básník Simonides z Keu (556—468 př. Kr.), ve středověku Raimundus Lullus, později Konrád Celtes a j. Známí mnemotechnici XIX. st.: Kästner, Franc. Grégorie de Feinaigle, Aimé, Polák Jazwiński a gen. Bem, Dán Karel Otto (Reventlov).

Mnešice, o. na Slov., okr. Nové Mesto n. Váhom, 888 ob. čs.

Mnetěš, o. v Č., okr. Roudnice n. Lab., 675 ob. čs.

Mnětice, o. v Č., okr. Pardubice, 429 ob čs.

Mnich, ↷ mnišství.

Mnich, ob. v Č., okr. Kamenice n. Lipou, 776 ob. čs.

Mnich (Münichschlag), ob. v Č., okr. Jindřichův Hradec, 427 ob.

Mnich, hora u Ružomberka na Slov., vys. 696 m, s jeskyní.

Mnich (Mönch), hora ve švýc. Bernských Alpách, 4105 m vys. Jím vede tunel horské dráhy na Pannu

Mnichov (Münchhof), ob. v Č., okr. Loket, 741 ob. Tov. porc. zb., hnědouh. doly, skel. hutě.

Mnichov (Einsiedl), m. v Č., okr. Mar. Lázně, 913 ob.

Mnichov (Münchsdorf), ob. v Č., okr. Horšovský Týn, 467 ob.

Mnichov, ob. v Č., okr. Strakonice, 589 ob. čs.

Mnichov (Einsiedl), ob. ve Slez., okr. Bruntál, 1966 ob. Nemoc. a ozdrav. sester Borom., lázně.

Mnichov (něm. München), bav. hl. m., 680.704 ob. (1925), na řece Isaře. Jest bohat. st. památkami: 57 kostelů (nejstarší z 12. stol.), velkolepé moderní budovy. Význačný jest průmysl: 312 velkopodniků s 55.892 dělníky (1922); průmysl strojařský, chemický, potravinářský, automobilový. Světové pověsti se těší pivovarství. Význačný jest též umělecký průmysl (výroba porculánu, sklářství). M. jest největším železničním uzlem v Bavorsku. V hlavním nádraží se sbíhá 12 tratí. Poblíže letiště v Oberwiesenfeldu. — Od r. 1826 jest v Mnichově universita, technika (zal. r. 1868). Světoznámá jest Akademie výtvarných umění. Velký počet škol odborných a středních. 13 veřejných knihoven. Z museí a sbírek vyniká stará a nová pinakotheka (malířství), glyptotheka (antická plastika), nové techn. museum a j.

Mnichova Lehota, ob. na Slov., okr. Trenčín, 772 ob. čs.

Mnichovice, ob. v Č., okr. Ledeč n. Sáz., 508 ob. čs.

Mnichovice, m. v Č., okr. Říčany, 1445 ob. čs. Letovisko.

Znak Mnichova Hradiště.

Mnichovo Hradiště, okr. m. v Č., 3841 ob. (3758 čs.). Okres. museum, zámek; továrna hedv. látek, tov. obuvi (Popper), skla, dvě barvírny.

Mník (Lotta lotta), treskovitá, sladkovodní ryba s vousem, s velmi kluzkou kůží, sliznatou a malými, do kůže vnořenými šupinami. Dvě hřbetní ploutve, z nichž zadní je velmi dlouhá. Barvy tmavě olivově zelené s velkými tmavohnědými skvrnami. Dosahuje u nás až půl metru délky a váhy 2 kg, v Rýně až 15 kg. Velmi dravá noční ryba. Žije jen v čistých vodách a v hlubších. Maso znamenité. Játra kdysi bývala officiálním lékem: „liquor hepaticus mustelae fluviatilis".

Mniszek Helena, vl. Helena z Mniszek-Tchórznickich (1880), polská spisovatelka povídek. Sp.: Tredowata (1909), Ordynat Michorowski (1910), Panicz (1912), Gehenna (1914) a j.

Mníšecký J. D., pseud. J. Doubravy.

Mníšek, ob. v Č., okr. Jindřichův Hradec, 483 ob. čs.

Mníšek (Einsiedel), okr. Liberec, 1237 ob.

Znak města Mníšku.

Mníšek, ms. v Č., okr. Praha-venkov, 1141 ob. čs. Zámek.

Mníšek nad Hnilcom (Einsiedl an der Göllnitz), 1694 ob.

Mníšek nad Popradom, ob. na Slov., okr. Stará Ľubovňa, 433 ob. čs.

Mniší, o. na Mor., okr. Nový Jičín, 538 čs. ob.

Mniška (Cercopithecus mona), ↷ kočkodani.

Mniška, ↷ bekyně.

Mnišství, forma askese (↷), vykonávaná v klášterním spolužití mužů (mnichů) nebo žen (jeptišek). M. je předkřesťanského původu, možno je sledovat na př.

u budhismu, v křesťanství nejdříve v Egyptě, již ve 3. stol. Na západě rozšířilo se mnišství v 2. polov. 4. stol. zvl. v Italii, Africe a Gallii. Směrodatnými se tu staly pravidla Benedikta z Nursie. Zásadní změny benediktinských pravidel zavedl řád žebravých mnichů. Světské moci církve bylo m. důlež. oporou. Reformace m. zavrhla a v katolických zemích mu učinila přítrž doba osvícenská; teprve v 19. stol. poněkud se zase vzmohlo. Nacházelo zvláště uplatnění v práci misionářské. Soužití ve slibu chudobnosti, cudnosti a poslušnosti má za účel vedle péče o duši, vědeckou práci, výchovu, též ošetřování nemocných.

M. N. O., zkr. min. Nár. Obrany.

Mnohočlen, polynom, matematický výraz ve formě algebraického součtu více (mnoha) členů (větš. obecných). U funkcí algebraických nazývá se mnohočlenem celistvá racionálná funkce (obecný její tvar: $a_0 + a_1x + a_2x^2 + \ldots\ldots + a_nx^n$; je to funkce n-tého stupně, má (n + 1) členů). Má-li mnohočlen 2 členy, nazývá se. binom, tři členy trinom atd.

Mnohohran, geometric. útvar prostorový. Mnohohran o n-hranách (n-hran) je určený n-přímkami, vycházejícími z jednoho bodu a to tak, že žádné tři neleží v jedné rovině. Je ohraničený částmi rovin, ležícími vždy mezi dvěma paprsky (stěny m.). U mnohohranu rozeznáváme: 1. úhly hran (také strany zvané), 2. úhly stěn. Mnohohran, jehož všechny stěny leží po jedné straně roviny libovolné stěny, sluje konvexní. Součet hranových úhlů u konvexního mnohohranu je menší než 360°. Součet stěnových úhlů větší než (n—2) . 180°. Mnohohran o stejných hranových úhlech a stejných stěnových úhlech sluje pravidelný. Podle počtu hran je to trojhran, čtyřhran atd. Nejobecnější n-hran je geometrický útvar, určený n-hranami, vycházejícími z jednoho bodu, obsahující všechny roviny (v počtu: $\frac{n(n-1)}{2}$) vedené vždy dvěma přímkami. Mnohohrany nejsou uzavřené útvary.

Mnohohrišnyj Demjan (1668—1672), hetman Levobřežné Ukrajiny. Kozácké důstojnictvo, jsouc nespokojeno s M. pro jeho hrdé vystupování proti nim, zmocnilo se ho a vyslalo do Moskvy s udáním, že M. připravuje povstání proti Moskvě. Třebaže M. nenesl nijaké viny, carský soud vypověděl M. s celou jeho rodinou do Sib., kde zemřel.

Mnohonožky (Diplopoda), samostatný řád stonožek, s protáhlým oblým tělem, 2 páry slabých kusadel a krátkými tykadly. Dvojité články trupu mají po 2 párech noh, třetí a poslední jsou bez noh. Oči jednoduché, nakupené. Neškodný hmyz živící se zetlívajícími rostlinnými látkami. Mnohonožka zemní (Julus terrestris) má až 100 párů noh, na vlhčích místech pod kameny a kůrou stromovou hojná. Spirobolus maximus v Brasilii dorůstá až 15 cm délky. Svinule tečkovaná (Glomeris pustulata), černá se žlut. skvrnami, s krátkým tělem. Podobá se svince a může se schouliti. Fontavia gracilis byla z jižní Ameriky do našich skleníků zavlečena. Scutigerella immaculata žije skrytě v prsti.

Mnohoplodé (Polycarpicae, Ranales), řád rostlin prostoplátečných, byliny n. keře s listy postavenými většinou spirálovitě, s květy acyklickými, hemicyklickými n. i cyklickými o četných prašnících, zaujímá mezi jinými čel. Nymphaeaceae, Ranunculaceae, Berberidaceae, Menispermaceae, Magnoliaceae, Myristicaceae, Lauraceae.

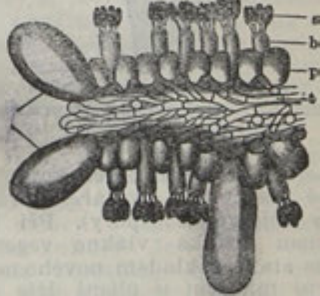
Mnohostěn, ⚲ polyedr.

Mnohoúhelník, ⚲ polygon.

Mnohoženství, ⚲ polygamie.

Mnouček (Vnouček) Pavel (1817—1899), pražský sládek, vlastenec, zaklad. Svatobora, člen Nár. výb. v r. 1848 a městské rady pražské.

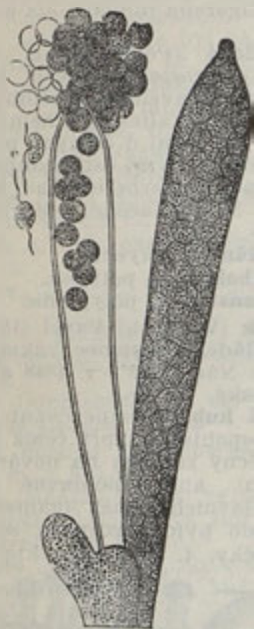
Množení hub. Rozmnožování hub děje se buď nepohlavně, při čemž se oddělí jednobuněčný zárodek na nové podhoubí (mycelium), anebo pohlavně spájením dvou pohlavních buněk (gamet). Někdy celé vlákno hyfové rozpadá se v kulovité buničky, t. zv. oidie, které dávají

Část rouška hnojníku (Coprinus).
t) Vláknivo pod rouškou, p) neplodná vlákna (paralysy), b) basidie, s) výtrusy, c) cystidy.

vznik nové generaci a za zvláštních okolností stahuje se plasmatický obsah v hyfách a tvoří chlamydospory pro období klidu. Nepohlavní rozmnožování u Mucoracei děje se nepohyblivými sporami, které vznikají nejčastěji v sporangiu na kolmé hyfě. Konec hyfy se naduří, oddělí se přehrádkou ve vlastní sporangium. Obsah sporangia se rozdělí

v jednobunečné spory (výtrusy), které po uzrání a prasknutí stěny sporangiové větrem jsou daleko roznášeny. Vytvářejí se též na koncích větví podhoubí nebo i z některé jiné buňky vlákna myceliového mateřské buňky tvaru kyjovitého nebo vakovitého a v nich výtrusy endogenní nebo odškrcením koncí větévek mycelia někdy i rozpadem těchto výtrusy exogenní (konidie) často i ve formaci řetízkové. U hub ve vodě rostoucích vytváří sporangium výtrusy rejdivé (zoospory). Při klíčení z výtrusu vzniká vlákno vegetativní, které se stane základem nového mycelia. Pohlavní množení u plísní děje se isogamií a oogamií. Isogamní plísně tvoří na myceliu dvě větévky, které rostou proti sobě a při doteku obě konečné buňky splynou (kopulací) a vzniká nová buňka Zygospora, opatřená dvojitou stěnou. Klíčením vzniká ze zygospory nové mycelium, které zpravidla přináší předčasně nosiče sporangií. U některých hub kopulace děje se mezi dvěma jedinci, jedno individuum, samčí, od obyčejného nerozeznatelné, vniká do jiného samičího. Samčí pohlavní orgán, Antheridium, bývá kyjovitá buňka z vedlejší tenké větévky téhož nebo jiného mycelia, samičí (Oogenium) zpravidla kulovitý, přisedající krátkým článkem po straně vlákna myceliového a obsahuje jedinou, obyčejně však více vaječných buněk oosphaer. Antheridium přiloží se k oogeniu, vypustí kopulační vlákno oogeniem a vnikne až k oosphaeře, do níž se obsah celého antheridia přeleje a jádro samčí splyne se samičím. Oplozená vaječná buňka obklopí se tvrdou blanou a jako oospora po nějaké době vyklíčí v nové mycelium. U hub vřeckatých (Ascomycetes) vznikají výtrusy uvnitř mateřských buněk (endogenní výtrusy). Tyto buňky vytvářejí se na koncích větví podhoubí nebo z některé jiné buňky vlákna myceliového, nabývají tvaru kyjovitého nebo válcovitého a obsah jejich se rozděluje v určitý počet výtrusů, zpravidla takový, který jest násobkem dvou. Výtrusorodné buňky jsou vřecka, asky, výtrusy askospory. Z vřecek skládá se rouško (hymenium), které tvoří souvislou vrstvu, prostoupenou neplodnými vlákny mycelia (parafysy). Vrstvy vřecek mají často terčovitý nebo miskovitý tvar (apothecium) nebo tvar pohárů se vnější obalnou vrstvou (perithecium). U stopkovýtrusných hub jest všeobecným znakem vytvořovaní konidií, odškrcováním na koncích zvláštních vláken nosičů, basidií. Basidie jsou přeměněné konečky větvových vláken podhoubí, které původně vícebuněčné ustalují se na útvar kyjovitý, jednobuněčný a počet výtrusů ustaluje se na čtyry. Množení hub jest rozmanitého druhu a jednotlivé způsoby rozmnožování u některých řádů hub se i střídají.

Sporangium houby Achlya.
a) Vystupující rejdivé výtrusy, b) prázdná buňka mateřská, c) rejdivé výtrusy.

Množné číslo (plural, numerus pluralis), v mluvnici znamená větší počet předmětů téhož druhu než dva, na př. tři orlové, pět hvězd, sedm set. Některá jména podstatná mají jen číslo množné, na př. kamna, nůžky, Hradčany, Lobkovice a j., taková se nazývají v mluvnici pomnožná (pluralia).

Množství. Shrneme-li více věcí v celek, tvoří tyto množství. Jednotlivé věci se nazývají elementy množství. Množství je určeno, když o každé věci je známo, zdali patří k množství nebo nikoliv. Prsty ruky tvoří konečné, všechna kladná čísla nekonečné množství. Dvě množství, která se dají označit stejným číslem, nazývají se stejně velké neboli ekvivalentní. Můžeme každému elementu jednoho množství přiřadit element druhého. Množství, která obsahují nekonečně mnoho elementů, nazývají se transfinitní množství. Na místo počtu

elementů nastupuje mocnost množství. Nejnižší mocnost mají spočítatelná množství, t. j. množství, jejichž elementy se dají přiřadit řadě celých čísel. Taková jsou na př. množství sudých čísel, zlomků a j. Větší mocnost mají množství všech reálních čísel. Poněvadž se všechna reálná čísla dají převratně a jednoznačně přiřadit bodům přímky (kontinuum), nazývá se tato mocnost mocností kontinua.

Mo, chem. zn. molybdenu (↗).

Mo, zkr. sev.-amer. státu Missouri (↗).

Moab, vysočina z křídových vápenců a pískovců, j.-v. od Mrtvého moře, dosahující až 959 m n. m., s proříznutými údolími až do 800 m a terasovitým spádem na západní stranu. Ve starověku obydlena ↗ Moabity, nyní arabskými Beduiny, tvoří M. část britského mandát. území Zajordánska.

Moabit, sev.-záp. část vnitřního města Berlína; též název trestního soudu s vyšetřovací vazbou, jakož i trestnice.

Moabité, semitský národ j.-v. od Mrtvého moře, jehož praotcem byl Moab, syn Lotův.

Moaové (Diornithes), rod obrovských, vymřelých ptáků z řádu pštrosovitých (Ratites), výšky 3—4 m; objem vajec asi 90 cm.

Mobile, největ. m. a jediný moř. přístav sev.-am. státu Alabama, (1922) 62.978 ob. (44% barevných), na záp. břehu M. Riveru ↗, blízko M. Bay.

Mobilie (lat. mobilis, pohyblivý), věci movité, jež lze přenésti s místa na místo; patří k nim i zvířata. Opak jsou immobilie, t. j. předm. nepřenosit.: pozemky, stromy a stavby. Stavby přenosné (cirkus, celá budova) patří rovněž mezi m. Plody stromů, pozemské plodiny a stromy se stávají věcmi mobilními, jakmile byly odděleny od stromu, od půdy.

Mobilisace, voj. převedení armády ze stavu mírového na stav válečný, tedy povolání záložního mužstva, koní, vozidel atd., kterými se doplní početní stav jednotek na plný počet válečný (u normální kádr. arm. asi ⅓—½ mužstva, více koní a j.). Mimo to možno při m. postaviti též nové jednotky, které v míru neexistují, z reservního mužstva (reservní divise, sbory atd.), dotované aktivními důstojníky přespočetnými nebo vybranými z aktivních formací. U vál. loďstva se m. rozumí hl. vystrojení a vyzbrojení lodí mimo službu se nalézajících a doplnění mužstva těch, které mají snížený počet, ježto lodi ve službě mají míti plnou posádku a veškeré zásoby stále na palubě. M. se děje m-ční vyhláškou, ve které je stanoven první den m-ční, t. j. den, kdy první záložníci se mají dostavit do svých m-čních středisk. Bližší podrobnosti, jak se to stane, udávají t. zv. určovací lístky (↗). Mobilisovati lze buď celou brannou moc (m. všeobecná) nebo jen část její (m. částečná); mimo mužstvo voj. službou povinné bývá u moderních armád též povinnost občanstva konati aspoň některé pomocné práce (zákon o váleč. úkonech v ČSR). Ježto na rychlém provedení m. závisí často počáteční úspěch ve válce, nutno ji prováděti podle promyšleného m-čního plánu, který je částí t. zv. válečného plánu (↗). Po skončení vál. nutno m-ovanou arm. převésti zase na stav mírový, což zveme demobilisací (↗). — V širším smyslu jmenujeme m. též zvýšení výkonnosti jiných složek státního života, hl. za účely vál. (ale i v jiných krisích); tu mluvíme o m. průmyslu, železnic, financí, tisku a j., což vše je spojeno s pronikavými změnami v jejich výkonech, jevícími se na př. v státní kontrole, vypsání daní, půjček atd.

Mobilisovati (franc.), pohyblivými činiti, do pohybu uvésti; kapitál učiniti plynulým, schopným schopným oběhu; na př. prodejem, zástavou, zvl. při pozemcích odstraněním vadících a omezujících práv. forem (uzavřené dvory a fideikomisy) a usnadněním výměny držebnosti.

Moc, pojem pro urč. společenský vztah mezi dvěma n. více osobami n. mezi celými skupinami osob. M. se projevuje tím, že její držitel může prosaditi svoji vůli i tehdy, nesouhlasí-li s ní druhá strana. Důsledky m. jeví se v životě společenském jednak v rodině a ve státě, jednak v životě politickém v jednom státě a v mezinár. postavení jednotl. států. Jednotl. druhy m. jsou: M. disciplinární, možnost stíhati pro přestupky a trestati (ať tresty tělesnými, ať jinými újmami, na př. degradace). M. exekutivní, možnost vykonati, provésti urč. usnesení, prosaditi svoji vůli. M. otcovská, volnost disposice otcovy s dítětem, klesající se vzrůstem kultury. Jest dnes všeobecně upravena zákonem, u nás občanský zákon mluví o společných povinnostech a právech rodičů (t. zv. m. rodičská) a o m. otcovské, které na př. nemá nemanželský otec a osoba zbavená svéprávnosti a která může býti i manželskému otci odňata, jestliže jí zneužívá, zanedbává n. je trvale nepřítomen. M. politická, nejdůlež. moment pro posuzování vnitrostátních i mezinár. polit. poměrů. Jest rozdělena mezi nejvyšší představitele státu (císař, král, president, vláda, parlament), resp. mezi jednotl. polit. strany a zájmové skupiny. Rovnováha pol. m. zaručuje klid vnitřní a zažehnává mož-

nost vypuknutí války. M. poručnická, práva poručníkova, jichž může a má používati při výchově poručencově. M. p r á v a, též právní m., skutečnost, že určité rozhodnutí správ. úřadu n. usnesení soudu nemůže již býti naříkáno, t. j. nemůže proti němu býti žádnou ze stran podán opravný prostředek (odvolání, rekurs, stížnost, odpor, dovolání) k vyšší instanci. Může se tak státi vzhledem k znění zákona (proti dvěma souhlasným rozhodnutím prvé a druhé instance nelze podati rekurs k inst. třetí, rozhodnutí prvé instance jest konečné, jedná-li se o věci nepatrné, výnos poslední instance jest pravoplatný ihned v den vydání, protože ho nelze nijak naříkati), nebo vzhledem k tomu, že strana opomněla podati opr. prostředek ve lhůtě zákonem k tomu určené (3 dny, 8, 14, 15, 30, 60 dnů, 6 měs.). M. p ř e d s e d n i c k á, souhrn práv osoby řídící schůzi, jevící se hl. ve svolání schůze, jejím řízení, udělování a odnímání slova, napomínání ke klidu, volání k pořádku. Důležitá jest tato m. u předsedů zákonodárných sborů, kde jest určena buď zákonem n. jednacím řádem. U spolků a organisací určují okruh m. předsednické stanovy a jednací úřady. M. ú ř e d n í, oprávnění správ. úřadu n. soudu, aby sám zakročil, jakmile zjistil, že se stalo něco protiprávného. Není třeba, aby se čekalo na návrh stran. Děje se tak hlavně z řízení trestním, kde se některé trest. činy stíhají z m. úřední (ex offo), avšak i v řízení poručenském, opatrovnickém, sporech manželských a pod.). M. v l á d n í, výkon m. spravující stát. Může ji vykonávati buď jedinec sám (tyranie, diktatura) nebo panovník se sněmem (různé druhy monarchií), president republiky jako volený orgán spolu s vládou a parlamentem, několik osob. Podle formy vládní m. rozeznáváme pak i různé formy státní. M. z á k o n o d á r n á, vydávati usnesení, která mají platnost zákona. O tom, kdo ji v tom kterém státě má, rozhoduje ústava, která se řídí formou státu. M. c í r k e v n í, lat. potestas ecclesiastica, jus in sacra jest moc, jíž je řízena církev. společnost. Katol. c. rozeznává moc světící (potestas ordinis) a moc vládnoucí (potestas jurisdictionis) a domáhal se obou pro své kněžstvo.

Moc František Ing. (* 1879), č. technik, odb. v textilnictví, ředitel přádelny Jos. Bartoně a synů v Náchodě.

Mocenská politika, praktické provádění idee, že stát jest držitelem moci (Machiavelismus) jako protiklad k myšlence o mravním postavení státu. Mocenská politika snaží se především o rozšíření území pro lepší obživení národa a o hospodářský rozkvět hl. podporováním vývozu. Od XVII. stol. ji provádějí všichni významní státníci. Zvláštní druh m. p. je imperialismus.

Mocenství v chemii, ⚲ valence chem.

Mocker Josef (* 22. XI. 1835 v Citolibech, † 15. I. 1899 v Praze), č. architekt a stavitel, žák víd. arch. Schmidta. Prováděl pak několik návrhů Schmidtových, m. j. opravu Karlštejna, hrobku hr. Thunů v Děčíně. R. 1873 jmenován byl po Krannerovi stavitelem pražského dómu. Nová, záp. část dómu jest jeho dílem. Restauroval též chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, chrámy v Plzni, v Prachaticích, v Rakovníce, ve Vys. Mýtě a j. Opravil Karlštejn, Křivoklát a Konopiště, Prašnou bránu, věže Karlova mostu a různé j. stavby. Vystavěl chrám sv. Ludmily na Vinohradech a posledním jeho plánem byl kostel na Žižkově. Pracoval i literárně.

Mocko Jan (1843—1911), slov. církevní dějepisec, ev. farář v Čáčově, napsal řadu pojednání o círk. písni a sebral mnoho cenného materiálu k hymnologii. Sbíral také materiál k dějinám ev. církve a vydal v Korouhvi na Sionu životopisy evangelických spisovatelů.

Mocněnec, ⚲ mocnina.

Mocnina, součin několika stejných činitelů (jejich počet udává mocnitel, exponent). Na př. 5.5.5 je třetí mocnina pěti; píšeme 5^3. Obecně: a . a . a . . . a, je-li počet činitelů m, je m-tá mocnina a čili a^m. Číslo a je mocněnec (základ), m mocnitel (exponent). Pro počítání s mocninami platí tato pravidla. 1. $a^m . a^n = a^{m+n}$; 2. $(a^m)^n = a^{m \cdot n}$, a to nejen pro celé kladné mocnitele: m, n, nýbrž i pro nulu, čísla záporná, zlomky atd. Definuje se: $a^0 = 1$ (každé číslo na nultou dává 1). Podle 1., klademe-li $n = -m$:

$$a^m . a^{-m} = a^{m-m} = a^0 = 1, \; a^{-m} = \frac{1}{a^m}$$

Podle 2., klademe-li $m = \frac{1}{n}$

$$\left(a^{\frac{1}{n}}\right)^n = a^{\frac{n}{n}} = a^1 = a, \; a^{\frac{1}{n}}$$

je číslo, které umocněno na n-tou, dává a; označuje se $\sqrt[n]{a}$. Snadno nahlédneme, jaký je na př. význam symbolu

$$a^{-2/3}; \; a^{-2/3} = \frac{1}{a^{2/3}} = \frac{1}{(a^{1/3})^2} = \frac{1}{(\sqrt[3]{a})^2}$$

Dělení mocnin se převede na násobení, na př.:

$$a^p : a^q = a^p . \frac{1}{a^q}$$

(místo dělení násobí se převratnou hodnotou). Pravidlo tedy zní: Mocniny o stejných základech dělíme, když základ umocníme rozdílem mocnitelů. Z definice mocniny plyne:

$(ab)^n = ab.ab \ldots ab = a^n.b^n$; a obdobně $\left(\frac{a}{b}\right)^n = \frac{a^n}{b^n}$

Slučovati (sečítati) a odčítati lze ovšem jen mocniny o stejných základech i exponentech; př.: $3.b^p + 8.b^p = 11.b^p$. Umocňování připouští dva převratné úkony: 1. odmocňování; hledáme x v rovnici: $x^n = c$, $x = c^{\frac{1}{n}} = \sqrt[n]{c}$, což je zvláštní případ umocňování, a 2. logaritmování; hledáme x v rocnici: $c = a^x$; x je logaritmus čísla c při základu a (☞ logaritmus). Druhé mocnině se říká také kvadrát, třetí kubik a čtvrté bikvadrát.

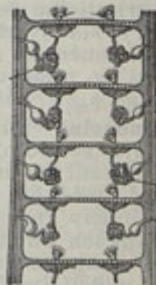
Mocninová řada, řada uspořádaná podle mocnin o jediné nebo i více proměnných. Nejdůležitější je t. zv. obyčejná mocninová řada, obsahující jenom celé kladné mocniny proměnných, na př.: $a_0 + a_1x + a_2x^2 + a_3x^3 \ldots$ Může býti konečná nebo nekonečná. Čísla: $a_0, a_1, a_2 \ldots$ jsou koeficienty mocninové řady. M. ř. jsou důležitým prostředkem k vyjadřování funkcí.

Mocnost, používá se často ve smyslu mocnina. Na přímce je nekonečně mnoho bodů (značí se ∞^1), bodů v rovině je ∞^2, neboť rovina je v limitě vyplněna jednou úplně nekonečným množstvím rovnoběžných přímek, z nichž každá obsahuje ∞^1 bodu, v prostoru je bodů ∞^3 (nekonečně mnoho rovin s ∞^2 body). Říkáme: body na přímce tvoří jednomocnou, v rovině dvojmocnou, v prostoru trojmocnou soustavu bodů. Pod mocností se tu rozumí mocnina se základem ∞. Mocnost bodu P ke kružnici je součin vzdáleností bodu P od bodů P_1 a P_2, v nichž protíná sečna, vedená bodem P, zvolenou kružnici; tedy: $PP_1 . PP_2$. Tento součin je pro určitou kružnici a určitý bod P stálý a rovná se: PT^2 (T dotykový bod), t. j. čtverci tečny.

Mocnost (v hor.), síla vrstvy na př. uhelné sloje, žíly rudné a pod.

Mocnosti ústřední, ve svět. válce obvyklé úhrnné označení pro německou říši a rakousko-uherskou monarchii.

Moč (urina, lotium), souhrn již nezužitkovatelných součástek krve, vyloučených ledvinami (☞). M. masožravců je jasná, reakce kyselé, u býložravců většinou kalná a alkalická. Člověk vyloučí denně průměrně 1500—2000 cm^3 m., zbarvené světleji n. temně žlutě, úplně jasné, reakce kyselé; čerstvá páchne lehce aromaticky. Specif. váha silně kolísá, průměr 1,015—1,020. M. obsahuje průměrně asi 4% pevných součástí, z toho asi ⅔ org.; ⅓ jsou anorg. soli, kyseliny sírové, fosforové, uhličité a solné. Nejdůležitější z čet. org. součástí je močovina. Z ostat. dusíkatých součástek přichází kys. močová a kreatinin v m. lidské v množství velmi nepatrném, v ještě menším kys. hippurová. Z barviv močových je nejdůležitější žlutý urochrom. K anorg. látkám v m. náleží i voda, jejíž množství může daleko předčíti množství vodní páry, vyloučené plicemi a koží. Z anorg. solí převládá sůl kychyňská. Kys. sírová, obsažená v moči ve tvaru síranů, tvoří se při rozkladu (okysličování) síru chovajících bílkovin v samém těle. Odměšování m. děje se normálně, protéká-li ledviny živý proud tepenné krve za urč. tlaku. Klesne-li tento, tu odměšování m. poklesne a konečně úplně ustane. Zvýšením tlaku možno odměš. m. podstatně zvětšiti; i při velmi sníženém tlaku krevním dá se opět povzbuditi léky močopudnými (☞). Hl. úlohu při tvoření m. má životní činnost epithelových buněk ledvinných a jejich povzbuzování určit. součástmi krve. Z močových kanálků v ledvinách dostává se m. pánvemi ledvinovými do močovodů a odtud peristaltickým pohybem jejich svalových stěn do močového měchýře. Vyprazdňuje se pak stahem silného svalstva, uloženého ve stěně měchýře. — K doplnění diagnosy je nutno vyšetřiti i m., ježto obsahuje konečné produkty výměny látkové. Vyšetření (analysa) m. týká se vzhledu, barvy, množství, zápachu, reakce, specif. váhy, abnormál. chem. přímésí a abnormálních, drobnohledně zjistitelných, organických n. neorganických součástí. — Množství m. může se nápadně měniti; rozmnožení až na více litrů může se objeviti při nemocech výměny látkové (úplavice cukrová, svraštění ledviny) n.

Obr. 1. Obr. 2. Obr. 3.

Ledvinové ústrojí u červů.

normálně hojným pitím; zmenšení (až k anurii, ↗ zastavení močení) u chorob oběhu krevního, ledvin a měchýř. moč. Barva m. může následkem koncentrace ztmavěti; přimíšením žlučového barviva zhnědne a je až barvy černého piva. Také některými léky se mění (po reveni je žlutá). M. zcela bledé mají obyč. velmi nízkou specif. váhu (výjimkou je m. při cukrovce). Zvýší-li se množství močových solí n. je-li přítomen cukr, zvýší se i spec váha; bílkovina ji nezvyšuje. K abnorm. chem. součástkám patří hl. cukr a bílkovina. Z ostat. abnorm. přimíšenin přichází hlen, barvivo krevní a žlučové, urobilin, aceton a j. Cukr nutno skoro vždy, bílkovinu jen někdy vyšetřiti i kvantitativně. — Nerozpustné součásti m., delším stáním se usazující, nazývají se sediment. M. mohou dodati význačného vzhledu, tak za přítomnosti krve n. hnisu. Ale sediment tvoří často i normální m., buď rozkladem močoviny n. vypadáváním hojných solí. Čerstvá normál. m. může býti zkalena i příliš. množstvím fosforečnanů, jež se přidáváním kyseliny ihned rozpustí. Povaha těchto sraženin zjišťuje se drobnohledně. Pro nemoci ledvin jsou příznačné t. zv. válce, t. j. odlitky nejmenších močových kanálků v ledvinách. Jsou buď zcela hladké (hyalinní ↗) n. zrnité a pokryté buňkami; dále vyskytují se tu cylindroidy, mnohokrát vinuté válcovité útvary z hlenu.

Moča (Mócz), o. na Slov., okr. Parkáň, 1836 ob.

Močálník, ↗ Laccobius.

Močalov Pavel Stepanovič (1800—1848), rus. herec, strhujícího temperamentu a oduševnělé hry, slavný rus. Hamlet, nepřekonat. vzor směru t. zv. hry nitrem.

Močarany, o. na Slov., okr. Michalovce, 600 ob. (462 čs.).

Močení samovolné (incontinentia urinae), projevuje se odtokem moči bez předchozího nucení na moč. Příčiny: 1. Ochrnutí moč. měchýře při chorobách n. poranění míchy (měchýř se přeplní a moč po kapkách odtéká). 2. Oslabení měchýře při funkcionelních chorobách nervových a u dětí (močení do postele, ↗ enuresis). 3. Nemoci a zranění cest močových (kamének vklíněný do hrdla moč. měchýře, rakovinný n. tuberkulosní vřed tamtéž). Onemocnění neb poranění stěny měchýře (těžkým porodem) vede vznikem píštěle k abnormál. spojení měchýře s konečníkem n. pochvou a tím ke stálému s. m. Totéž působí vroz. zrůdnosti (rozštěp měchýře), zadržení moči následkem zúžení mužské roury moč. n. zvětšení m. žlázy předstojné (isohuria paradoxa). Léčení řídí se základní chorobou.

Močenok, o. na Slov., okr. Šala, 3988 ob. (3508 čs.).

Močiar, o. na Slov., okr. Banská Štiavnica, 498 čs. ob.

Močidlany, o. na Slov., okr. Skalice, 473 čs. ob.

Močnik Franjo, rytíř (1814—1892), slovin. pedagog, prof. v Olomouci, pozd. šk. insp. v Kraňsku; autor četných učebnic matem. a geometr.

Močokrevnost, ↗ uraemie.

Močola, rus. -lja (Macsola), o. na P. R., okr. Berehovo, 440 ob.

Močopudné léky (diuretica), odměšování moči urychlující léky, kt. mají vliv na vstřebování nahromaděných tekutin (na př. při vodnatelnosti a při zánětu pohrudnice s odměškem).

Močová kyselina, $C_5H_4O_3N_4$, jest založena na jádře purinovém a jest trioxypurinem. Synteticky dá se připraviti z močoviny nebo z kyseliny barbiturové, též z guana n. z exkrementů hadů. Tvoří bílý, krystalický prášek bez vůně a zápachu, ve vodě rozpouští se málo, více v roztocích solí. Zahříváním rozkládá se v amoniak, kysličník uhličitý a kyanovodík. Působením kyseliny dusičné poskytuje alloxan, který s amoniakem dává murexid (murexidová reakce); manganistanem draselným mění se v allantoin, redukcí lze ji převésti v xanthin, guanin a hypoxanthin. Z methylované kyseliny močové lze připraviti koffein. Kyselina močová nachází se volná nebo vázaná na zásady v moči, v močových a ledvinových kamenech a ve střevech při dně. Ze solí močové kyseliny snadno se rozpouští ve vodě sůl lithnatá (v 368 dílech) a piperazinová (v 50 dílech); proto lithnaté soli obsahující minerální vody nebo piperazin používají se při léčení dny, aby nerozpustné soli kyseliny moč. přešly v soli rozpustné.

Močové kaménky, ↗ kaménky moč.

Močovice, o. v Č., okr. Čáslav, 759 ob.

Močovina (karbamid), $NH_2—CO—NH_2$, přichází v moči všech ssavců, obojživelníků a ryb, v nepatrném množství i v krvi, chylu a potu. Moč ptáků a plazů obsahuje kys. močovou, m. málo n. žádnou. M. je poslední štěpný produkt bílkovin v těle vytvořený; 80—90% dusíku v potravě přijatého vylučuje se opět močí ve tvaru m. Tvoří se v játrech a ledvinami odstraňuje z těla; je isomérní s kyselým kyanidem amonným. Tvoří bezbarvé krystaly bez zápachu, chutná chladivě hořce, lehce se rozpouští ve vodě a alkoholu. S kyselinami a solemi tvoří

dobře krystalující sloučeniny. Četné deriváty m. jsou dobrými uspávacími prostředky, na př. diethylmalonylmočovina čili veronal, slabě hořké krystaly, v horké vodě snadno rozpustné. M. má veliký význam jako hnojivo. Objevena r. 1773 Rouellem.

Močůvka čili hnojůvka, tekutina, získaná při chovu domácích zvířat, hlavně hovězího dobytka, který vydává denně 10—25 litrů moči. Obsahuje 96% vody a 4% pevných látek, 0.4% fosforu, 1.2% drasla mimo kys. fosforečnou, sodík, vápník, amoniak, vesměs látky pro vzrůst rostlinstva důležité. Vzhledem k tomu jest m. velmi cenné hnojivo, vyžadující pečlivého ošetření, hlavně ne příliš dlouhý styk se vzduchem a hromadění ve zvlášť k tomu účelu zařízených jamách, nejlépe vybetonovaných. M. postřikuje se hnůj, prolévá kompost a vodou zředěná používá se k hnojení zeleniny, ovocných stromů, řípy, luk vozovými rozstřikovači.

Móda (lat. modus), životní formy, ať již se projevují tradicemi neb měnivými náladami a oblibami. Neomezeně vládne m. v šatech, ale žádný obor lidské činnosti nevymyká se vlivu m., ať již běží o pokrmy, obydlí, nábytek, dopisy, slavnosti, ba mluví se i o modních filosofech, vědcích a umělcích, avšak zde má příchuť estetické i vědecké méněcennosti. M. se neprojevuje ve společnostech, které řídí se tradičními zákony. Zato u společností volnější struktury vládne neomezeně, bez ohledu na zdraví, pohodlnost, vkus. M. jako jev je zapříčiněna touhou po novosti, pokrokovosti a mezinárodnosti. Tím se i stalo, že m. zatlačila národní kroje a způsob života. Mezinárodním jevem stala se m. od času Ludvíka XIV., který udal styl pánského oděvu, který se nápodobením rozšířil po Evr. Za revoluce franc. nabyl obliby šat anglických protestantů, a od té doby udává tón pánské m. Anglie, dámské Francie (Londýn-Paříž). Ženy podléhají módě daleko více než muži. Rychlým vývojem evropského lidstva se děje, že móda probíhá v daleko větších variacích než u civilisovaných národů asijských, kde převládá tradiční způsob života. Ale rozpětím evropské moci i k národům těm i primitivním vniká evropský způsob života. Pokusy obnoviti národní kroje (Skotsko, Čechy, Německo) neměly zdaru. — Dějiny módy jsou souběžné s dějinami mravů. Přísná m. španělská v XV. stol., veselá m. třicetileté války, slavnostní sloh Ludvíka XIV., titěrný kroj Ludvíka XV., občansky uměřený šat revoluce, eleg. biedermaier, nestylovost způsobu života měšťáckého života v 19. stol., a jednoduchý, volný šat poválečný jsou výsledkem duchovních, kulturních a estetických proudů, které ovládaly dotyčné doby. — Mimo to je m. důležitým činitelem národohospodářským, reguluje výrobu, působí poptávku a nabídku; změna módy ničí často celá odvětví řemesel a průmyslu (parukářství v 18. stol. a j.); proto si zasluhuje pozornosti národohospodářských teoretiků i politiků.

Modalita, způsob, kterým něco existuje, děje se neb jest myšleno, všeobecně vše, co udává existenci věci, ale je při tom náhodné a pozměnitelné. Ve filosofické terminologii Kantově, určení soudu, kde je označen poměr mezi ním a subjektem. Tento poměr je trojího druhu: soud je buď možný, platný n. nutný, tudíž pro myslící subjekt problematický, assertorický neb apodiktický. Z toho plynou t. zv. pojmy modality: možnost, skutečnost a nutnost. ↗ soud, úsudek.

Modder River, řeka v již. Africe, protéká Oraňským svob. státem sev. od Bloemfonteinu a vlévá se do Riet Riveru. — 28. XI. 1899 zde bojovali Boerové (Cronje) s Angličany (Methuen) nerozhodně.

Model (z ital. modello), vzor, vzorec; dřev. figura (fr. mannequin) n. živá osoba, které užívají umělci (hl. sochaři a malíři) ke svému studiu; v řezbářství a kovolitectví značí model onen předmět, který si umělec nejdříve sám ze sádry, vosku nebo z hlíny urobí a podle toho pak teprve vlastní předmět provede; ve stavitelství se zhotovuje m. ze dřeva, lepenky a pod. v rozměru zmenšeném, aby jednotlivé poměry před provedením samotné stavby bylo lze přehlédnouti a posouditi. ↗ akt.

Modelovati, model něčeho dělati, odlévati. Modelováním v širš. smyslu rozumí se v malířství a sochařství plastické vypracování částí těla tak, že působí přirozeně.

Modena, dřív. vévodství v Italii, sahající od Etruských Apenin až po ř. Pád a k Ligurskému moři, zahrnovalo 6132 km² a (1860) přes 600.000 ob.

Modena, it. prov. v Emilii, 2597 km², (1926) 413.554 ob. (159 na km²). — Hl. m. M., (1921) 61.763, jako obec 87.584 (1926), v úrod. rovině mezi Panarem a Secchií, arcibiskupství. Výroba kol, zeměděl. nářadí, lékař. nástrojů, hedvábí, tabák. zboží, košíků, klobouků, obchod s hospodář. výrobky; obch. komora, banky.

Moderna, souhrnný název pro umělecké směry, literární i výtvarné, jež se v posledním desetiletí XIX. st. objevily v evropské umělecké produkci jako odklon od směru předchozích. Česká m.

projevila se manifestem v Rozhledech, časopise J. Pelcla (1895), jejž sepsal J. K. Šlejhar, ale brzy se rozešla. Katolická m. česká byla seskupena v časopise K. Dostála-Lutinova Nový život, ale též brzy zanikla.

Moderna česká, ↗ sv. IV. str. 286.

Moderna katolická, ↗ sv. IV. str. 287.

Moderní galerie, ↗ obrazárny.

Moderní revue, literární měsíčník, zal. r. 1894 Arnoštem Procházkou a Jiřím Karáskem ze Lvovic. Orgán skupiny generace let devadesátých, vyznávající oproti realismu a parnasismu francouzský l'art-pour-l'artismus tvorby symbolické a tak zv. dekadentní. Tato revue, která soustředila nejvýznačnější individuality své a několika mladších generací, zasloužila se o vývoj českého písemnictví kromě původní tvorbou zvláště pronikavou a neoblomnou kritikou v umění slovesném i výtvarném a překladatelskou iniciativou. Její pevné vedení má ráz osobnosti Arn. Procházky, jenž ji svým nákladem vydával až do své smrti r. 1925, kdy posledním svazkem In memoriam A. P. byla ukončena. Vedle ní byla vydávána Knihovna M. R.; obsáhla v 75 svazcích nejvzácnější novodobé české tisky. Lit.: J. Karásek ze Lvovic, Psychol. poznámky k poznání lit. generace let devadesátých (Rozpravy Aventina VI.), J. Krecar (Kulturní zpravodaj II.), S. K. Neumann (Lit. rozhledy XIII.).

Modernismus (moderna), označení pro katol. směr, jenž se snaží přivésti srovnání mezi katol. vírou a moder. životem v nábožen. filosofii, teologii, dějezpytu, morálce a církev. životě a j. M. vznikl téměř současně ve všech kultur. státech. Lev XIII. zavrhl r. 1899 amerikanismus. Proti m. vystoupil Pius X. svým syllabem, encyklikou Pascendi dominici gregis a nařízením přísahy, zavrhující moderní snahy, všech osob na odpovědných církev. místech, avšak přesto trvá m. ještě dnes ve věd. práci.

Modernisovati (z frc.), přizpůsobovati současným poměrům, též odstraňovati zastaralé věci.

Moderovati (z lat.), mírniti.

Modestin Ondřej (1558—1602), č. spis., rektor koleje sv. Klimenta. Sp.: Cesty moskvanské (1581); přeložil do č. Postillu J. Wujka (1592).

Moděstov Vasil. Ivanovič (1839—1907), rus. novinář a filolog, univ. profesor.

Modifikace (lat.), změna, omezení, bližší určení, na př. pojmu. — Modifikovati, uvésti na pravou míru, změniti, omeziti, vyhraniti.

Modius (lat., měřice), největ. starořím. míra dutá = 8·73 l, rozdělena na 16 sextarií, 32 heminae, 64 quartarií, 192 cyathií.

Modla, socha pohanského boha.

Modla, ř. v Sasku, ↗ Mulde.

Modlany (Modlan), o. v Č., okr. Ústí n. L., 1089 ob.

Modličevský J., pseud. Gutha Jiřího Stanislava.

Modlin (1831—1918, rusky Novogeorgjevsk), pevnost v pol. vojvodství a okr. varšav., při ústí západ. Bugu do Visly. Přes 60 km dl. pevnost okruh, zahrnuie Přes 60 km dl. pevnostní okruh, zahrnuje i m. Nowy Dwór a Zakroczyn. Po ústupu Rusů z oblouku varšavského v srpnu 1915 isolován, obléhán něm. arm. oddílem gen. Beselera 14.—20. VIII. a dobyt; zajato při tom 90.000 Rusů a ukořistěno 1600 děl.

Mödling, m. a lázně v Dol. Rakousku, (1923) 18.677 ob. u Vídeňského lesa.

Modlitba, v širším smyslu každé vzývání Boha, spojené s pobožností; m. jeví se buď jako prosba o pomoc boží, nebo jako dík za poskytnutou pomoc.

Modlitební mlýnek, u lamaiských buddhistů (hl. v Tibetu), k rychlému opakování modliteb, až 1 m vysoký; na ose buď rukou neb větrem se otáčející válec obsahuje psané neb tištěné modlitby anebo opisy celých knih.

Modlitební ořechy, malá dřevěná pouzdra, velikosti ořechu, rozdělená na dvě

Modlitební ořechy.

části; uvnitř jsou drobně vyřezány náboženské výjevy (Ukřižování, Madonna a pod.).

Modní zboží, zboží, podléhající častým změnám podle mody (↗).

Modrá (Riegersdorf), o. v Č., okr. Děčín, 1166 ob.

Modrá, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 446 čs. ob.

Modra, o. na Slov., okr. Humenné, 552 ob. (523 čs.).

Modra, okr. m. na Slov., 5046 ob. (4510 čs.). Ev. bisk. a seminář. Vinice.

Modráčci, ↗ Lycenidae.

Modráček František (* 1871 v Habrovči), čes. sociolog a žurnalista; napsal řadu sociál. a polit. spisů (Samospráva práce), pracuje hl. ve družstevnictví a patří k zaklad. čes. dělnického družstev. hnutí. R. 1919 založil s J. Hudcem stranu pokrok. socialistů, r. 1923 vrátil se ale opět do strany soc. dem., za niž zvolen senátorem (1925).

Modrá jeskyně, ↷ Capri a Busi (Biševo).

Modrák (Lusciola suevica), pěnice, v horní polovině těla šedohnědá, na hlavě temnější. Hrdlo a prsa blankytně modrá, s bílou skvrnou uprostřed. Modré zabarvení na dolením konci ohraničeno černým, bílým a širokým pruhem jasně rezivé barvy. Břicho špinavě bílé. Samička má skromnější zabarvení. Po celé Evropě, hlavně na severu rozšířen, u nás hojnější jen v době tahu. Pohyblivý ptáček nesmírně obratný v letu a v běhu, při němž mívá vztýčený ocásek. Zdržuje se nejraději blíže vod, kde si staví hnízdo téměř na zemi mezi větvoví a kořeny křoví.

Modrá krev, tolik, co staršlechtická krev.

Modranka, o. na Slov., okr. Trnava, 1690 ob. (1677 čs.).

Modrá punčocha, přezdívka používaná v Německu pro špehouny, a udavače; od XVIII. stol. pro paní s estet.-liter. sklony, s menším však smyslem pro domácí povinnosti. V tomto významu používalo se toho slova v Anglii. Do literárních kroužků spisov. Mrs. Montagu († 1762), docházeli mnozí, jako přírodopisec B. Stillingflect, místo v společenském oděvu v modrých vlněných punčochách.

Modrá skalice, siran mědnatý, v přírodě nachází se jako minerál chalkanthit, připravuje se většinou uměle, ↷ soli, mědi.

Modrava (něm. Mader), středisko tur. na Šumavě při hoř. toku ř. Vydry, 1006 m n. m. Klostermannova tur. chata.

Modré hony (Blue Mountains, blumauntino). 1. Horské pásmo ve vých. Oregonu, s hlubokými kaňony, část. obklopená řekou Snake River. — 2. Pohoří v sv. Jamaice (↷). — 3. Pohoří v Novém Jižním Walesu (↷).

Modré pondělí, püv. masop. pondělí, ve Švýc. a v Něm. slaveno lid. slavnostmi, jež často končily výstřelky a byly proto zakazovány; vždy však působily zastavení práce. Spojení to vykládá se tak, že o masopustě bývají kostely zdobeny modrým suknem.

Modrič, bos. město na pr. břehu Bosny s 2662 ob. Starý frant. monastýr z r. 1657.

Modrotisk, plátěné a bavlněné tkanivo pro šaty, zástěry atd., barevně vzorkované indigem.

Modrovous, rytíř (franc. Barbe-Bleue, bărb-blö, něm. Blaubart), hrdina známé pohádky, nejdříve u Perraulta se vyskytující (1697), v pozdějším zpracování od Grétryho (opera Raoul, 1789), Offenbacha a Anatola France.

Modrý, citlivost pro barvy, vznikající v normálním oku světlem, jehož počet kmitů činí 6—7.000 bilionů ve vt. (délka vln as 490—430 milimikromů). ↷ Světlo, spektrální analysa.

Modrý Kameň (Kékkö), okr. m. na Sl., 1383 ob. (1284 čs.).

Modrý kříž (něm. Blaues Kreuz), spolek pro záchranu pijáků, založ. 1877 ve Švýcarsku, rozšířený též v Něm., žádá od pijáků naprostou zdrženlivost.

Modrý kříž, otravný plyn, ↷ chemická válka.

Modrý Petr, název modré vlajky s bílým polem ve středu, která se vztyčuje

Modrý Petr.

před odplutím lodi na širé moře.

Modrzejewska Helena z Bludów (1842—1908), vynik. polská dramat. umělkyně. Od r. 1876 v Americe, kdež vystupovala s velkým úspěchem. R. 1891 hrála též v Praze.

Modřany, o. v Č., okr. Praha-venkov, 2779 ob. čs. Cukrovar a raf. cukru.

Modřenec (Muscari), cibulnatá bylina z čeledi liliovitých (Liliaceae) s čárkovitými listy a jednoduchým stvolem, který jest ukončen bohatě shloučeným květným hroznem. — M. chocholatý (M. comosum) s okvětím zvonkovitým, modře fialovým. Roste porůznu na písečnatých, travnatých místech. Jemu se podobá m. tenkokvětý (M. tenniflorum) z keřnatých porostů. V zahrádkách a v sadech hojně se pěstují druhy jihoevropského původu u nás zhusta zdivočilé: M. hroznatý (M. racemosum) s velmi hustým, hroznem květů tmavomodrých a m. šírolistý (M. botryoides) s květem světle modrým.

Modř kyselá stálá R, vzniká z p-fenetidinu působením chloridu dichlorfluoresceinu a sulfonací; kyselé pyroninové barvivo pro vlnu a hedvábí.

Modřev, ↷ Modřín.

Modřice (Mödritz), o. na Mor., okr. Brno-venkov, 2231 ob.

Modřín (modřev, Larix Mill.), rod rostlin z řádu jehličnatých (Coniferae), štíhlé, vysoké stromy s měkkým, na podzim opa-

dajícím jehličím, kt. je na mladých letorostech střídavé, na krátkých úžlabních větévkách tvoří chomáče. Je 5 druhů v Evr. a s. Asii, 3 v Sev. Am. M. evropský

Modřínová větvička

(L. europaea DC., Pinus larix L.) je 25—45 m vys. strom s pyramidovitou korunou, světle zeleným jehličím. Květy jsou jednodomé: prašné jednotlivě na konci krátkých větviček delších letorostů, vaječné,

Modřín evropský.

dvojnásobné velikosti a karmínově červené, tvoří šištice i na konci krátkých větviček. Okřídlená semena zrají v říjnu a příštího jara odlétají. M. je v Evr. rozšířen v Alpách, v malé oblasti v úvale mor.-slezském, v rozsáhlém okrsku v Polsku, v Tatrách a v sev.-vých. Rusku se Sibiří. Roste v Alpách a Karpatech mezi 900 a 3000 m nad moř. Vysazováním rozšířil se daleko na s. i j.; jako okrasný strom je ve velké oblibě. — M. sibiřský (L sibirica

Větvička jap. modřínu.

Větvička s květy prašnými (m) a vaječnými (w).

Ledeb.), s delším jehličím a bledě zelenými samičími květy, tvoří v Sibiři a s.-v. Rusku rozsáhlé lesy, rovněž L. dohurica Fisch. v oblasti amurské a kamčatské. Japonský druh L. leptolepis Gord vyznačuje se leskle zeleným jehličím a červenavými větvičkami. V Sev. Am. přicházejí

Šupiny šišky se semeny.

Zralá šiška.

druhy L. occidentalis Nutt., L. pendula Salisb. a L. americana Mich. — M. vyžaduje hluboké, kypré půdy a hojně světla; nesnáší žádného překlenutí. Skýtá cenné dřevo, hojným padáním jehličí zlepšuje půdu. Vysazují se nejlépe dvouleté sazenice. Největším jeho nepřítelem je rakovina. Na starých kmenech přichází houba choroš (Q. Polyporus). Mrazem a sněhem m. sotva trpí. Dřevo je velmi trvanlivé a slouží zvl. ke stavbám. Kůry užívá se k barvení a v koželužství. V j. Tyrolsku se m. z jara navrtává, čímž se

získává t. zv. benátský terpentýn. V j. krajích (dep. Hautes Alpes) sbírá se na m. briançonská mana; na Uréle poskytuje t. zv. orenburskou gumu, která se stejně jako mana pojídá.

Modřina (lat. livedo), skvrny na lidské kůži, způsob. krevními podlitinami při úderu, který potrhává podkožní tkanivo a drobnější cevy krevní sítě vlásečnic, a krev rozlévá se do podkožní tkáně, kde po ztrátě haemoglob. kyslíku promodrává skrze kůži, postupně mění barvy ze zelené do hnědé a mizí časem vstřebáním krve, stlačené v podlitině.

Modřišice, o. v Č., okr. Turnov, 523 ob čs.

Modulace (lat.), v hudbě změna tónu, změna hlasu; přechod do jiné toniny. — M. v rozhlas. technice označují se přeměny nízkofrekvent. proudů na vysokofrekvent. záchvěvy a vlny, jež jako nosné vlny umožňují zprostředkování na dálku.

Modus (lat.), druh, míra, způsob; v gramatice slují modi výrok. tvary: indikativ, konjunktiv, optativ, též imperativ. — V hudbě značí m. toninu. — M. vivendi (lat.), doslovně přelož.: způsob života, a rozumí se jím snesitelný způsob soužití. Užívá se v círk. právu pro urč. způsob úpravy poměrů mezi státem a papežskou stolicí na rozdíl od konkordátu, který jest ještě důkladnější než m. v. a řeší zvláště poměr církve ke státu. — ČSR. uzavřela se Svatou Stolicí m. v. dne 17. XII. 1927, který byl ratifikován dne 3. II. 1928. Podle této mezinárodní smlouvy jest určeno, že žádná část území ČSR. nebude podřízena církevnímu hodnostáři, který by měl sídlo za hranicemi (dosud část čsl. území podléhá biskupovi vratislavskému a ostřihomskému), nýbrž že se hranice diecésí budou krýti s hranicemi státními. O vyřešení těchto otázek ve smyslu m. v. a též o úpravu majetkovou jedná od r. 1929 zvláštní komise, která pravděpodobně skončí své dílo do konce roku 1931. Dále ustanovuje m. v. závazek Sv. Stolice, že před jmenováním vyšších církev. hodnostářů oznámí jméno kandidátovo čsl. vládě, aby zjistila, není-li proti němu námitek rázu politického. Podmínkou jest, aby kandidát byl čsl. stát. příslušníkem. Nemá-li čsl. vláda námitek, oznámí Sv. Stolici svůj souhlas, načež se provede jmenování. Jmenovaný círk. hodnostář jest povinen vykonati přísahu věrnosti Čsl. republice podle formule obsažené v m. v.

Modzalevškyj Vadym Lvovyč (1882—1920), ukraj. archivář, hist. a heraldik. Hl. práce: Malorossijskij rodoslovnik (4 díly), Malorossiskij gerbovnik s risunkami J. Narbuta (1914). Za jeho redakce vydán mezi jiným Dnevnik Jakova Markovyča (1913).

Moebius Maxmilián (* v Norimberce), knihtiskař v Praze na Starém městě roku 1770.

Moellendorf Richard Joachim Heinrich, Graf von (1724—1816), něm. polní maršálek (od 1793); bojoval ve druhé slezské a v sedmileté válce.

Möen (mön), dánský ostrov, 217 km², (1925) 14.646 ob., na j.-v. straně Själlandu, od něhož oddělen Ulosundem a od Falstru Grönsundem, je rozdělen zátokou Stege Nor ve dva díly.

Moesie (lat. Moesia), řím. provincie na dolním Dunaji, od ústí Drinu do Sávy až po Dobrudžu.

Mogador (arab. Sueïra [krásná], berber. Tassurt), přístav. m. již. Marokka, (1921) 19.503 ob. (polov. Židů); výroba maroquinu a zboží z tažené mědi.

Mogila, pahorek 395 m vys., ležící na jihozáp. od Zborova (⤷). Za bitvy u Zborova 2. VII. 1917 byl klíčem rak.-uh. postavení a dobyt po hrdinném boji mužstvem čs. brigády (⤷ legie ruské).

Mogilev, dříve gouvernement na Bílé Rusi, 48.047 km², (1913) 2,342.961 ob., patří od 1926 téměř celý k sovětské republice běloruské.

Mogilevskij Aleksandr (* 1887), r. malíř; zabývá se hl. uměl. výzdobou knižní.

Mogiljanskij Nikolaj Michajl. (* 1871), r. etnograf a antropolog, prof. ruského ped. ústavu J. A. Komenského v Praze a prof. ruské lid. univ. Četné spisy odbor.

Mogul (ind. Móghal), titul vladařů z rodu Timurova.

Moháč (maď. Mohács), m. v maď. komitátu Baranya, (1921) 15.864 ob., větš. katol., proti Moháčskému (též Markétinu) ostrovu, na Dunaji, stanice parníků, na trati M.—Pětikostelí; parní mlýny, textilní průmysl. — Jižně od M. zvítězil 29. VIII. 1526 Soliman II. nad Ludvíkem II. Uherským.

Mohammed (arab. Muhammad, velmi oslavovaný) Abul Kâsim ibn Abdalláh (* kolem 570 v Mekce, † 8. VI. 632 v Medině), zakladatel islámu. Pocházel z rodu Kuraišovců, kteří měli v opatrování Kábu, národ. svatyni Arabů v Mekce. Osiřev záhy, byl vychován u svého strýce Abú Táliba, jenž ho chtěl míti kupcem. Ve službách bohaté vdovy Chadídže konal daleké cesty obchodní po Syrii a Malé Asii. Tu pojal úmysl založiti nové náboženství. Oženiv se s Chadídžou, stal se samostatným a váženým; počal vyhledávati samotu, pohřižoval se v rozjímání o věcech víry a pomýšlel, jak by svůj národ vyvedl ze zpustlosti mravní. Ve svých 40 letech začal hlásati novou

víru, již prý mu vnukl sám archanděl Gabriel. Její obsah byl: Není boha mimo Boha a Mohamed jest jeho prorok. K tomuto základ. učení přidal mnohá přikázání, jimiž se vyznavači jeho víry měli říditi. V poslání M. uvěřili s počátku toliko nejbližší příbuzní jeho. Když ohlásil se v Mekce i veřejně jako prorok, musil utéci do Jatribu (r. 622). Tento útěk (hedžra) stal se později počátkem moham. letopočtu. V Jatribu získal M. tolik přívrženců, že dáno městu tomuto jm. Medína (město prorokovo). Z Medíny šířil M. dále své učení mečem mezi usedlými a kočovnými kmeny vnitř. Arabie. Když M. dobyl i Mekky, stal se pánem téměř celé Arabie. Zanechal jedinou dceru Fátímu, kterou statečný Alí pojal za manželku. Hrob M. stal se moslemínům posvát. poutn. místem. — Mohamedovo učení. V Mekce prohlásil Mohamed víru v jednoho boha (Alaha), sebe pokládaje za jeho vyslance. Varoval před hrůzami blízkého posledního soudu, zavedl cvičení v pobožnosti, hlásal posty a dobročinnost k chudým. V Medině dostalo se islamu pevnějších základů. Vytýčeno 5 „pilířů náboženství": 1. Víra v jednoho boha a uznání Mohameda za jeho vyslance; 2. veřejná bohoslužba v pátek; 3. odevzdávání almužny podle příjmů; 4. půsty, 9. měsíce (Ramazán); pouť do Mekky (haddž) ke Kábě. Zevní známkou příslušnosti k i. je obřízka (převzatá od židů). K i. náleží i víra v anděly, knihu (korán), proroky (zvl. Mojžíš a Ježíš) a ve vzkříšení z mrtvých, kdy bude Allah konati poslední soud; zbožní muslimové přijdou do „zahrady" (dženne), zlí a nevěřící do pekla (džehennem). Za proroka se Mohamed nikdy neprohlásil, ale věřící pokládali ho již za jeho života za největšího proroka a jeho učení za božské zjevení. Po jeho smrti stanoven za jednu ze základních povinností i. i boj proti nevěřícím (☞ džihâd). Když Mohamed zemřel, byly jeho nauky zapsány jen zčásti. Kalif Othman (644—656) dal je sebrati a spojiti v jedné knize; tak vznikl korán. Kromě toho utvořilo se brzy podání (hadîth), jehož obsahem byla sunna, souhrn obyčejů a názorů Mohademových a nejstarší obce věřících. Jednotlivé zprávy rostly jako lavina. Šest sbírek hadîthu dosáhlo konečně u většiny muslimů uznání, především dílo Bochâriho (810—870). Korán a hadîth jsou prameny poznání toho, v co má muslim věřiti a co má činiti. Ježto si však v mnohém odporovaly a na mnoho otázek neodpovídaly, otevřena další dvě zřídla věroučná: idžmâ, „shoda" a kijâss. K jednotné věrouce nemohl i. dospěti, ježto chyběla nejvyšší autorita. Dogmatické rozpory vedly ke vzniku sekt, kt. se ostře potírají. Všechny muslimovy počiny dělí i. na 5 skupin: 1. skutky přikázané (fard, wâdžib), 2. záslužné (mutahabb), 3. zakázané (harâm), 4. nechvalné (makrûh) a 5. lhostejné (mubâh). Velký je počet sekt. Châridžité („odcházející") vznikli 657. Jejich puritanismus přeháněli fanatičtí Asrakité, kt. kárali a vraždili ty, kdož nebyli muslimany; byli brzy vyhubeni. Z Châridžitů vyšli v 1. stol. hedžry Ibadhité (Abadhité), žijící ještě dnes, zvl. v s. Afr., kt. se vyznačují přísností mravů. Nejsilnější sekta, Šiea (☞ Šiité), vznikla po smrti Husseinově (680). Jako její opak označují se ostatní pravověrní muslimové, obyč. Sunnity (☞). Muetasilité, zal. k. 730, čistě theologická sekta, zavedli rozum jako zřídlo náboženského poznání a zavrhli st. anthropomorfistické představy o Allahovi. Ašearité zdůrazňovali bohosloveckou dialektiku (kalâm) k odůvodnění článků víry. Vahabité, přívrženci Mohameda Ibn al Vahâba († 1787), zavrhovali všechny novoty po Mohamedovi (i tabák a kávu). Nejmladší sekty jsou babismus (☞ Babi) a bahaismus. Mimořádně veliký je počet islamských řádů a bratrstev. I. je ve vysokém stupni schopen vývoje. Otřesy, způsobené světovou válkou oživily další rozvoj a modernisaci v islamských zemích.

Mohammed (Mehemed, Mehmed), jm. šesti tur. emirů (sultánů): 1. M. I. Čelebi (pán), (1387—1421), dosáhl 1413 po vyhubení svých bratří samovlády a zajistil hranice říše, velice zmenš. vpády Timurovými. — 2. M. II. Bujuk (veliký), vnuk předch. (1430—1481); obsadil 29. V. 1453 Cařihrad a zvolil jej za svoji residenci. Dobyl Srbska (bez Bělehradu), Bosny, Albanie, Řecka, Trapezuntu a j. Vedl dlouhotrvající války s Persií. M., jenž přijal 1473 titul sultána, psal básně pod jm. Auni, pěstoval umění a vědu. — 3. M. III. (1566—1603), vládl od r. 1595; dal zavražditi 19 bratří, pronásledoval křesťany a s úpěchem bojoval v Uhrách. — 4. M. IV. (1638—1692), 1648 nastoupil na trůn a ukázal se přesto, že měl výborné velkovezíry M. a. Ahmeda Köprülü, jako slabý vladař; za něho bylo 1683 druhé marné obléhání Vídně. R. 1687 byl sesazen. 5. M. V., Ghâzi (1844—1918), následoval jako princ M. Rešad po svém bratru Abd ul-Hamidovi 27. IV. 1909. Tripolskou válkou 1911—12 utrpěl ztrátu posl. bezprostř. tur. panství v Africe a Balkánskou válk. (1912—13) ztratil větš. evrop. držav. M. vstoupil 1. XI. 1914 do svět. války po boku ústřed. mocností. —

6. M. VI., 36. (poslední) sultán tur., bratr předch. (1861—1926), stál proti zhroucení se říše bezmocně a byl v Ankaře Národním shromážd. 2. XI. 1922 sesazen.

Mohammed ben Abdullah, Hadži (Abdallah; zv. pomatený Mullah, angl. the mad Mullah), Angličanům nepřátelský Mahdi v Brit. Somalsku, způsobil 6. X. 1902 Angličanům porážku u Mudugu a 17. IV. 1903 u Gumburru. Italie ho 1904 uznala pánem pobřež. pásma se zázemím. Koncem r. 1908 zaujal znovu nepřátel. postavení, byl však 1909 sultánem z Obbie poražen a 1910 zavražděn prý u Narunu.

Mohammed es-Sadôck, tuninský bey (od 1859), (1813—1882), 23. X. 1871 postavil se pod ochranu Turecka, musil však 23. V. 1881 přijmouti svrchovanost Francie.

Mohan (Main), něm. řeka, pravý přítok Rýna, dl. 500 km; pramení jako Červený M. ve Francké Juře a jako Bílý M. v něm. Smrčinách. Stok obou pod Kulmbachem. Protéká Frankfurtem a ústí u Mohuče do Rýna.

Mohapl Antonín (* 1864), č. kat. spis., farář v Hrabové u Vítkovic.

Moharram (arab., zakázané, zapověděné), první měsíc mohammed. roku; u Šiitů měsíc pokání a smutku, na památku smrti jejich nábož. světce Husseina. ♋.

Mohave (Mojave), bojovný kmen indiánský, na dol. Coloradu, asi 1360 hlav; živí se zemědělstvím.

Mohave Desert (Mohavská pustina), poušť asi 35.000 km² velká, v již. vnitrozemí Kalifornie, na jihu a záp. vroubena horami, sahá na vých. až k ř. Colorado, na sev. přechází do Velké kotliny Nevadské. U Bennettových pramenů Údolí smrti, 146 m pod moř. hladinou, jest nejhlubší prolákninou Ameriky.

Mohawk, indián. kmen Irokesů, asi 1500 hlav, patřící k Svazu pěti národů, na reservacích již. od ř. sv. Vavřince.

Mohawk, přítok Hudsonu v sev.-am. státě newyorském, 257 km dl.

Mohelka, říčka v Č., pravý přítok Jizery u Mnich. Hradiště. Pramení j. od Jablonce n. N.

Mohelnice (Müglitz), m. na Mor., okr. Zábřeh, 4751 ob. Zem. vychovat. Praeh. nálezy.

Mohelnický, pseud. Vavřince Nigrina.

Mohelno, ms. na Mor., okr. Třebíč, 1403 ob. Zvl. květena v hadcov. území.

Mohér (mohair, ♋ angorská vlna), v obchodě též jemné látky, tkané jedině z této vlny.

Mohikáni (Mohegan), indián. kmen v Sev. Americe, nyní již vymřelý, mezi ř. Hudsonem a Connecticutem, přátelé Delawarů. — Podle románu Cooperova Poslední Mohikán příslov. osoba, jež je poslední svého národa, kmene, rodu a p.

Mohl Antonín (1859—1924), č. zeměd. spisovatel, organisátor č. chmelařství, ředitel hosp. školy chmelařské v Rakovníku. Zakl. Č. spolku chmel. a čas. Chmelařské Listy. Odb. spisovatel. Byl též zemským poslancem.

Moholy-Nagy (mohoj nađ) Lucien, maďarský emigrant. Býv. prof. na Bauhausu. Autor mnohých abstraktních obrazů. Využívá fotograf. tvorby k zcela novým účelům. Jako teoretik nové optické tvorby a modern. umění vůbec, píše m. j.: Malerei, Photographie, Film (1925), Von Material zur Architektur (1930).

Mohorovičić Andrija, PhDr. (* 1857), chorv. meteorolog a seismolog, profesor univ. záhřebské. Organisoval meteorolog. službu v Chorvatsku a vydával: Mjesečni izveštaj (1892—1901) a Godišnaja izvješča (1901—1917). Četné odborné spisy.

Mohorovičić Stjepan, PhDr. (* 1890), chorv. meteorolog, prof. v Záhřebě. Četné odborné spisy v jazyku německém.

Mohuč (něm. Mainz), hl. m. hes. rýnské provincie, (1925) 108.537 ob.; leží při ústí řeky Mohanu. Skládá se ze starého města s úzkými a neprav. ulicemi. Donedávna obklopen hradbami. Nábřeží rýnské jako promenáda 7 km dl. Nejdůl. náměstí: Guttenbergovo (s pomníkem Gutenberga) a Schillerovo; z ulic: Ludwigstrasse, Rheinstrasse a j. Katedrála sv. Martina z r. 978, několikráte shořela, v l. 1856—79 obnovena: vedle toho má M. ještě několik kostelů a kaplí kat. a tři evang., dvě synagogy. Značný počet stav. památek. Z nových jest městský dům, centrální nádraží, říšská banka a nové gymnasium. Pěkný je též měst. park a nové sady. Průmysl: hl. nábytek, vozy a stroje. Dosud zachován rodný domek Guttenbergův. Vyniká průmysl chem. a kovový. M. má kat. kněž. seminář, ped. ústav, hudeb. konserv. a akad., několik střed. škol. Měst. knihovna čítá 275.000 svazků. M. jest také sídlem kat. biskupa.

Mohučské arcibiskupství a kurfiřtství, starořím. křesť. obec, zvelebena arcib. sv. Bonifaciem († 755), jemuž kromě německ. byla podřízena biskupství pražské a olomoucké, kdež Č. přijímali z rukou svého metropolity svěcení biskupské. Zde Jindřich IV., oceňuje mnoholeté služby Vratislava II., syna Břetislava I., propůjčil mu hodnost krále českého a polského a vlastnoručně mu vložil korunu na hlavu r. 1085. R. 1803 bylo přeloženo sídlo m. a. z Mohuče do Řezna.

Mohur (zl. rupie) zl. mince v Britské Vých. Indii do 1853.

Mohyla, slovanský název pro násyp nad hrobem z hlíny nebo kamene. Zachovaly se jmenovitě v Rusku (kurhany) a v již. Čechách. Pocházejí hl. z doby bronzové, v Čechách se udržely do doby křesťanské. Konstrukce jejich je kamenná, násyp hliněný, průměr činí někde i 10 m. — V nové době stavějí se m. na paměť mrtvých velikánů nebo padlých vojínů, obyčejně z kamene.

Mohyla Petro (1596—1647), syn multánského vládce, ukr. bohoslovec, od 1632 kyjevský metropolita. M. stál na stráži pravoslavné církve a staral se o vývoj ukr. kultury. Za tím účelem M. posílal mládež na studie do zahranič. vysokých škol a 1631 založil v Kyjevě kolegium podle vzoru záp.-evrop. vysokých škol. 1701 kolegium přetvořeno bylo na Mohylovu akad., ze které šířeno vzdělání nejenom do celé Ukrajiny, ale i do Moskevska, Multánska a Srbska.

Mohylev, (bělorus. Magilevy), okr. m. v sov. státě běloruském, (1926) 46.562 ob. (52% Bělorusů, 39% Židů), v pahork. krajině po obou stranách ř. Dněpru. Za svět. války hlav. rus. stan. — 23. VII. 1917 odebral se předseda Nár. Rady čs. Masaryk do M., aby zde jednal o další formování čs. vojska. Masaryk podal vrch. veliteli gen. Brusilovu tři memoranda; 1. memor. pojednávalo o expedici čsl. dobrovolníků a zajatců-specialistů do Francie; 2. memor. mělo vyjasnit poměr čsl. vojska k rus. vládě a dožadovalo se konečného zformování čsl. střel. korpusu (arm. sboru); o téže otázce pojednávalo i 3. memor., t. zv. vojenské. Gen. Brusilov vyslovil se všemi memorandy svůj principielní souhlas.

Mochna stříbrná, ♃ v. Potentilla.

Mochnacki Maurycy (1804—1834), p. lit. kritik a spisovatel. Pro účast na povstání r. 1831 donucen k emigraci a žil ve Francii. Sp.: Powstanie nar. polskiego 1830—1831 (1834).

Mochov, ms. v Č., okr. Čes. Brod, 1032 čs. ob.

Mochovce (Mohi), o. na Slov., okr. Vráble, 712 ob.

Mochyně, ♃ Physalis.

Moir, pseud. A. Rosenzweiga.

Moiré (franc.), tkaniny se zvl. leskem, jenž je způsoben zploštěním útkových nití. — M. métalique, pocínovaný plech s leptaným vzorem.

Moiry, řec. bohyně osudu, sudičky: Klóthó, Lachesis a Atropos, dcery Diovy a Themidiny. U Římanů sluly Parky ♃. Homér zná jen jednu Moiru, bohyni od narození určeného osudu.

Moissan Henry (1852—1907), slavný fr. chemik, profesor na École supérieure de pharmacie a na univ. pařížské. Zabýval se hl. studiem syntetické výroby drahokamů a zhotovil r. 1893 první diamanty v elektr. peci, po něm nazvané. Isoloval a zkapalnil též fluor. Za svoji vědeckou činnost vyznamenán r. 1906 Nobelovou cenou. Sp.: Recherches sur l'isolement du fluor (1887), Le four électrique (1897), Traité de chimie minerale (1905).

Moissi Alexander (* 1880), něm. herec, syn ital. rodičů; ve Vídni dostalo se mu prvního div. vzdělání, 1903—1905 u něm. divadla v Praze, přešel pak k Reinhardtovu divadlu v Berlíně, kdež záhy vynikl. Jeho velké herec. umění má silnou oporu v jeho skvělém hlasovém orgáně.

Moja Hela (Helena Morawski) (* 1896 v Mnichově), německá herečka divadelní a populární herečka filmová berlínských ateliérů.

Moje teta, tvoje teta, hazardní hra v karty.

Moji (modži), přístav. m. na sev. cípu japon. ostr. Kyušu, (1925) 95.087 ob. Nedaleko kamenouhelné doly.

Mojmír, jméno panovníků říše velkomoravské: M. I. (830—846), první známý kníže kmenů moravských, jež pod svou vládou sjednotil. Zmocnil se i Nitranska, odkud vypudil knížete Privinu. Byl v područí říše francké a nebránil pronikání křesťanství, které kněží němečtí mezi jeho lidem šířili. Nástupcem jeho se stal Rostislav. — M. II. (894—907?), poslední kníže velkomoravský, nástupce Svatoplukův. Vynikal sice i jako politik a vojevůdce, přesto však neudržel pod svou nadvládou knížata čes. ani luž.-srbská. Jinak dovedl uhájiti říši proti několika útokům Franků; též samostatnost církevní hájil, vyžádav si na papeži Janu IX. zvláštního arcibiskupa. Vzrůstající útoky Maďarů učinily však posléze konec říši, rozervané nadto vnitřními spory mezi panovníkem a jeho bratry, údělnými knížaty.

Mojné, o. v Č., okr. Čes. Krumlov, 417 čs. ob.

Mojsicowics Edmund (1839—1907), rak. geolog, ředitel říšského geol. ústavu ve Vídni.

Mojtín, o. na Sl., okr. Ilava, 960 čs. ob.

Mojžíř (Mosern), o. v Č., okr. Ústí n. L., 825 ob.

Mojžíš (hebr. Móše, z egypt. Mešú, dítě), z kmene Lévi, vůdce a soudce národa israelského, zakladatel náboženství Jehovova. Jeho postava je tak pověstmi opředena, že někteří badatelé pochybovali o jeho skutečnosti. Byly mu připisovány zákony, jež vznikly až po zajetí babylonském a i jinak byla jeho postava značně zkreslena.

Mosaika.

1. Ornament z chrámu sv. Marka v Benátkách. 2. Zlomek mosaiky z Pompeje. 3. a 4. Mosaika z kostela sv. Františka v Assisi. 5. Starořímská mosaika. 6. Mramorová mosaika v kostele P. Marie v Miláně. 7. Zbytky mosaiky z předsíně chrámu Diova na Olympu. 8. Moderní skleněná mosaika se zlatým podkladem.

Mojžíš Antonín (1856—1927), čes. spis. pedag., ředitel měšť. školy v Karlíně, zakladatel čas. Pokladnice mládeže a Zlatého mládí; jeden z iniciat. založ. Bolzanova učit. sirotčince. Psal hl. knihy pro mládež. Pseud. A. M. Lounský.

Mojžíš Stanislav, JUDr., syn předešl., ☞ Lom Stanislav.

Mokasín, algonkinské slovo, označení pro polobotkovitou obuv indián. (bez podpatku) z jelení kůže, řemínky pěkně zdobenou.

Mokča-Krisov (Mokcsa-Kerész), o. na Sl., okr. Veľké Kapušany, 506 ob.

Mokka (Macha, -ka), m. v arab. Imàmatu Jemenu, asi 2000 ob., u Rudého moře; má opevněný přístav, teď sešlý po přeložení obchodu (káva mokka) do Adenu a Hodeidy.

Mokka, nejl. druh kávy, dovážený z příst. Mokka. Též černá káva, připravovaná podle tur. způsobu (s usazeninou).

Mok-po (Mokpho, Moppo, Mokho), korejský přístav, asi 20.000 ob., chráněný ostrovy; vývoz rýže a hrubé bavlny.

Mokrá (Mugrau), o. v Č., okr. Čes. Krumlov, 463 ob.

Mokrá, o. na Mor., okr. Brno-venkov, 650 čs. ob.

Mokrá Hora, o. na Mor., okr. Brno-venkov, 411 čs. ob.

Mokrá Lhota, o. v Č., okr. Benešov, 451 čs. ob.

Mokrá Lúka, o. na Slov., okr. Revúca, 728 čs. ob.

Mokrá Anna (* 1895 v Karlíně), čes. dekor. umělkyně, pracuje v uměl. průmyslu pro vnitřní zařízení bytová.

Mokrance, ob. na Slov., okr. Moldava nad Bodvou, 843 ob.

Mokranjac Stevan (1855—1914), srb. hudební skladatel, dirigent Beogradskog Pevačkog Družtva, které povznesl na vys. uměl. úroveň, a ředitel Srbské hud. školy. Byl organisátorem hud. života srbského a představitel nár. hud. umění.

Mokranjska planina v Albanii, na j.-z. břehu Ochridského jezera, s horami: Čerdaki (1280 m) a Mucal (1525).

Mokrá úprava rud a uhlí, záleží v oddělování rudy a uhlí od jaloviny na základě rozdílu specif. váh a různé rychlosti pádu zrn ve vodě. Při této úpravě užívá se sazeček a splavů. M. ú. je dosud nejužívanější u rud a uhlí, předpokládá však dostatek vody.

Mokré (Gauendorf), ob. v Č., okr. Čes. Budějovice, 479 ob. (301 čs.).

Mokré, ob. v Č., okr. Nové Město n. Metují, 397 ob. čs.

Mokré, rus. Mokroje, ob. na P. R. okr. Perečín, 401 ob.

Mokré Lazce, ob. ve Slez., okr. Opava, 792 ob.

Mokrejšová Lilliana P., čes.-am. nár. a kult. pracovnice, rodem ze Cedar Rapidsů. Přeložila do angl. svazek povídek Wenigových Beyond the Giant Mountains.

Mokrin, obec v býv. Banátě (od 1921 jihoslov.), okr. Bělehrad, (1921) 8656 ob.

Mokroluh, ob. na Slov., okr. Bardějov, 533 ob.

Mokronowski Stanisław (1761—1821), p. generál; zúčastnil se bitvy pod Zieleńcami, byl poté voj. velitelem varšavským; po nezdaru povstání emigroval do Italie.

Mokrovrata, ob. v Č., okr. Příbram, 404 ob. čs.

Mokrý František Viktor (8. IV. 1892), č. malíř a grafik, žák Preislerův, výtv. kritik Venkova (F. W. M.). Řídil uměl. revue Náš směr a Spirála. Jest spoluautorem monografie Život a dílo Jar. Čermáka (1930).

Mokrý Otakar (* 25. V. 1854 v Čes. Budějovicích, † 1. I. 1899 ve Vodňanech), č. básník; notář ve Vodňanech, kde s Fr. Heritesem a Jul. Zeyerem tvořili liter. kroužek. Za pobytu v Praze byl v redakci Nár. listů, redigoval Ottovu Lacinou knihovnu nár. a čas. Domácí krb. Jako básník vystoupil v „Anemonkách", almanachu jihočes. omladiny (1872, pseud. O. Halina); samostatně vydal: Povídky a drobné kresby (1873), Jihočeské melodie (1880), Básně (1883), Povídky a arabesky (1884), Na Dívčím kameni (1885), Povídky a drobné dresby (1886), Dumy a legendy (1888), Jasem a šerem (1893). V Ottových Čechách popsal Vltavu od Vyš. Brodu. Z Julia Słowackého přeložil dva svazky lyriky „Básně" (Poesie světová XIV. a XX. 1876 a 1880), Balladynu a Lillu Wenedu (Sbor. svět. poesie 21. a 44. 1893 a 1896), P. de Musseta Zuby Turcovy (1896) a L. Biarta Silverii (1896). Mnoho jeho překladů zůstalo buď v rukopise nebo roztroušeno po časopisech.

Mokrý Theodor, Ing. (* 1. VII. 1857 ve Vodňanech), vrch. les. rada a řed. velkostatku ve Lnářích, čest. doktor čes. vys. učení technick. Práce: Dějiny lesnictví, lovectví a rybářství v kraji Blatenském (1912), Deset let invase bobříka pižmového (ondatry) (1920), Vývoj bobříka pižmového v druhém desetiletí (1926) atd.

Mokrýš, ☞ Chrysosplenium.

Mokrý Háj, ob. na Slov., okr. Skalica, 761 ob. čs.

Mol, ☞ moli.

Mol (lat. favus, ○), kožní choroba, kt. se jeví ohraničenými bezvlasými místy s lesklou pokožkou. Příčinou je plíseň Achorion Schönleini, kt. prorůstá vlasové kořeny, takže vlasy vypadávají a již nenarostou.

Mola di Bari, m. v ital. prov. Bari, (1921) 15.455 ob., u Adriatického moře.

Molbech Christian (1783—1857), dán. dějepisec a jazykozpytec, prof. dějin literatury v Kodani. 1830 člen ředitelstva král. divadel. Důležitější jsou jeho slovníky: Dansk Dialekt-Lexikon (1833—41); Dansk Glossarium, eller Ordbog over for aeldede danske Ord (1853—66); Samlede Smaaskrifter (1834—36, 2 sv.); Blandede Skrifter (1853—56, 4 sv.).

Molbech Christian Knud Frederik (1821—1888), syn předchoz., dán. kritik a básník; 1853—64 prof. v Kielu, 1871—81 divad. censor v Kodani; daroval Dánsku svůj klas. překlad Dantea (1853—64, 3 díly); psal lyr. básně (Obrazy ze života Ježíšova, 1841; Básně, 1845) a dramata (Ambrosius, 1878).

Môlča, o. na Slov., okr. Banská Bystrica, 417 čs. ob.

Molčanovškyj Nykandr (1856—1906), ukr. dějepisec. Spolupracoval v časopisu Kijevskaja Starina, kde uveřejnil mnoho článků (na př. Anglijskoje izvěstije o zaporožcach 1736 g., Něskolko dannych o smerti i naslědstvě getmana Mazepy a recense na nové knihy z obsahu ukrajinské historiografie.

Molčík Method (1860—1897), prof. gym. v Uh. Hradišti a klasický filolog.

Moldánky, jednoduchý hud. nástroj pastýřský, ○ syrinx.

Moldau, něm. název Vltavy.

Moldava (Multánsko), část Rumunska, nazv. podle ř. Moldavy, mezi Besarabií, Bukovinou a Sedmihradskem, Valašskem a Dobrudžou, 38.058 km², (1925) 2,337.000 ob. (61 na km²). Záp. od Seretu je M. lesem pokrytá pahorkatina a vrchovina, vých. až k řece Prutu 60—90 km šir. náhor. rovina. V již M. blízko Dunaje leží jez. Bratesu; četné léčivé prameny. Obyvatelstvo je rumunské (Multánci), provozuje na úrodné půdě rolnictví a chov dobytka, též vinařství (Cotnari) a hedvábnictví; Târgu Ocna má solné doly; Solont dobývání nafty; průmysl a obchod omezuje se na výrobky pol. a les. hospodářství. M. je rozdělena ve 13 okresů. Hl. m. je Jasy. R. 1861 připojena M. k Rumunsku.

Moldava (Moldau), o. v Č., okr. Teplice-Šanov, 930 ob. Pohr. stanice.

Moldava, pr. přítok Seretu v Multánsku (Rumunsku), 190 km dl.,

Moldava nad Bodvou (Szepsi), o. na Slov., okr. Košice, 2007 ob.

Moldavija, autonom. sovět. republika v sovět. Ukrajině, na levém bř. Dněstru. Vznikla 12. X. 1924 z částí gub. oděsské a podolské. 7835 km², 572.300 ob. Úrodný kraj zemědělský. M. rozdělena na 11 rayonů. Hl. m. Balta do r. 1927; nyní Tiraspol. Sovětská zkratka pro Moldaviji A. M. S. S. R.

Moldenhauer Paul, Dr. (* 1876 v Kolíně n. R.), něm. státník. Ř. prof. poj. hospodářství na kolínské univ. Podnikl četné studijní cesty po Evropě, Asii, Americe i Africe. Říšskému sněmu náleží od r. 1920. V listopadu 1929 jmenován říšským min. hospodářství.

Moldenhauer Alexandr (1840—1909), p. právník, zakladatel varšavského Tow. Prawniczego a president Spolku pro ochranu mládeže. Vrchní soudní rada ve Varšavě.

Molé Matthieu (1584—1656), franc. státník, syn Eduarda M. († 1614), předseda paříž. parlamentu, 1650 ochránce pečeti. Jeho Mémoires vyšly 1855—1858.

Molé Matthieu Louis, hr. (1781—1855), potomek předch., fr. státník; byl v přízni Napoléonově, po skvělé úřed. dráze stal se ministrem spravedlnosti. Za Bourbonů royalistou, 1815 pairem, nato po několik let ministrem, 1836 utvořil vlastní kabinet, 1839 musil však odstoupiti. Sp.: Essai de morale et de politique (1806).

Molè Vojeslav, PhDr. (* 1886), slovin. uměl historik a básník, profesor dějin umění na univ. lublaňské, od r. 1925 profesor slov. umění na Jagiel. univ. v Krakově. Napsal dvě sbírky básní (Ko so uvele rože, 1910, Tristia ex Siberia, 1920). Překladatel z dánštiny, norštiny, frančtiny a polštiny. Četné spisy odborné.

Molekula, nejmenší částečka látky, která se nedá mechanicky již dále děliti. Chemicky lze ji rozděliti ještě na atomy. Molekuly prvků složeny jsou z atomů stejnorod., molekuly sloučenin z atomů různorodých. Existence molekul dokázána byla Perrinem v r. 1909 a stanovena jejich velikost a počet v 1 cm³ hmoty. Tak na př. činí průměr molekuly vodíku (H_2) $2.3 . 10^{-8}$ cm, dusíku (N_2) $2.9 . 10^{-8}$ cm atd. Počet molekul v 1 cm³ je t. zv. číslo Loschmidtovo a činí za normálních podmínek as 21 trilionů ($2.705.10^{19}$). V poslední době raději se udává počet molekul v 1 grammolekule plynu za normálních podmínek a činí $6.062 . 10^{23}$ (t. zv. číslo Avogadrovo).

Molekulární fysika, nauka o fysikálních zjevech, které se vykládají působením molekulárních sil.

Molekulární objem, objem onoho množství plynu, odpovídající molekul. váze vyjádřené v gramech, t. j. na př. objem

2.02 g vodíku, 16 g kyslíku a pod. Toto množství libovolného plynu zaujímá za normálních podmínek vždy týž objem, a to 22.412 litru. Podle toho můžeme pak určiti, jaký objem zaujímá libovolné množství nějakého plynu. Tak na př. 3.82 g vodíku budou zaujímati objem xl, který vypočítáme podle úměry: 22.412 : x = 2.02 : 3.82, t. j. x = 42.38 l.

Molekulární síly, mezi molekulami nějaké látky působící síly. S předpokladem samostatných nejmenších částiček (atomů a molekul) je nutně spojena představa, že tyto částice se bezprostředně nedotýkají, nýbrž jsou od sebe odděleny prázdnotou (pouze éterem vyplněným prostorem). Pak mezi nimi musí působiti nějaké síly, které je drží pohromadě, podobně jako planetární soustavy drží pohromadě síla gravitační. Intensita těchto molekulárních sil zmenšuje se rychle s rostoucí vzdáleností molekul od sebe a stává se zanedbatelnou již ve vzdálenosti velmi nepatrné, která se nazývá poloměrem účinnosti molekulárních sil a podle Quinckeho rovná se asi 50, podle Waalse ani ne 1 miliontině milimetru. Molekulární síly, které drží jednotlivé molekuly téže látky pohromadě (molekulární atrakce) nazývají se kohesí (soudržnost), síly, které drží pohromadě dvě různé látky, nazývají se adhesí (přilnavost). Podle nových představ molekulární síly, jakož i síly, které drží pohromadě atomy v molekule, a síly, které jsou příčinou chemické afinity, jsou povahy elektrické. ⟶ atomová teorie a chemická afinita.

Molekulární váha, též molekulová hmota, je poměrná váha, jež se vypočítá sečtením příslušných atomových vah. Stanovení těchto vah provádí se různými způsoby, nejjednodušeji z hutnoty dané látky ve stavu plynném. Hutnoty plynů jsou totiž přímo úměrné molekulárním vahám. Tak na př. molek. váha libovolného plynu x se zjistí z jeho hutnoty h podle rovnice: 32 : x = 1.10535 : h, kde číslo 1.10535 jest hutnotou kyslíku. Z toho x = 28.94 × h. Určení hutnoty plynu nebo páry provádí se pak několika způsoby, na př. přímým vážením v uzavřeném skleněném balonku nebo změřením objemu páry za určité teploty a tlaku z odváženého množství látky (metoda Hoffmanova a Meyerova).

Molenaer (= nār) Jan Miense (* po 1606, † 1668), nizozem. malíř; vzory mu byli Frans a Dirk Hals, později Rembrandt.

Molenburk, o. na Mor., okr. Boskovice, 620 ob.

Moleskin (angl. mólskin), silná bavlněná látka z tuhé příze na pracovní obleky, spodní kalhoty, střevíce a p., též zv. anglická kůže.

Molettování (z franc.), vroubkování růz. předmětů vroubk. kolečky ocelovými n. válci (moletty), v mincovnictví zdobení a vroubkování okraje mincí, vytlačování písmen na okraj mincí.

Molge, ⟶ čolci.

Moli (Tineidae), skupina drobných motýlů, s úzkými křídly. Housenky zakuklující se v tkanivu, jiné žijí ve vnitřku lístů, které provrtávají (m. vrtavý); m. čalounový (Trochophaga tapetiella

Mol šatní s larvou.

L.), m. kožišní (Tinea pallionella L.) a mol šatní (Tinea biselliella Humm), jejichž housenky se objevují v srpnu a zhotovují rourky, ve kterých přezimují a později se zakuklují. Chránit se proti molům lze častým proklepáváním a vě-

Mol kmínový s larvou.

tráním látek a kožešin. M. obilní (Tinea granella L.), ničí uskladněné obilí. M. švestkový (Hyponomenta malinella), na ovocn. stromech, ovoce předčasně opadává; m. kávový (Cemiostoma coffecella

Mol švestkový s larvou.

Staint), v listech kávovníku; m. bavlníkový (Gelechia gossipiella Saund), ničí tobolky bavlníku; m. včelí, m. moučný, m. dlouhorohý, (Nemotois scabiosellus Scop.) a různé jiné druhy.

Molidae, čeleď mořských ryb kostnatých s tělem krátk. a vysok., jako uťatým ocasem. Mezi ně patří Měsíční ryba (Orthagariscus) tvaru téměř okrouhlého.

Molière (moliér) vlastně Jean Baptiste Poquelin (* 15. I. 1622 v Paříži, † tam-

též 17. II. 1673), největší franc. básník veseloher; studoval práva a vstoupil 1643 jako M. do herecké společnosti (L'Illustre Théâtre); stal se brzy ředitelem. Cestoval po venkově, od 1658 opět v Paříži, od 1661 v Palais-Royal, kdež získal přízeň krále. 1662 oženil se s herečkou Armande Béjari, která mu zkazila život. Své zklam. vylíčil v L'école des femmes. 1666 napsal Misanthrope, nejlepší své dílo, 1667 Tartuffe, který vzbudil bouři odporu. Následoval L'Avare a Les femmes savantes a poslední dílo Malade imaginaire, při jehož provozování stihla autora smrt chrlením krve. — M. byl znamenitý herec a básník. Již v jeho prvních dílech, určených pro dvorskou zábavu, jeví se bohatství fantasie, tvůrčí síly, hluboká moudrost a jadrný vtip. Pozdějšími veselohrami stal se však básníkem světového rázu. Jeho markýz, Tartuffe (náboženský pokrytec) a lakomec staly se typickými. Podivuhodné jest jeho umění vynalézati zápletky a zachovati si pozornost diváka až do konce. Motivy jeho prací nejsou originální, jest odvislý od antických vzorů hl. Terencia a Plauta. Řeč jeho je vybroušená, přirozená a rozmanitá; dovede mluviti řečí všech tříd a všech citů. Nejlepší vyd. spisů je od Despoise a Mesnarda (1873—1900, 13 sv.). Téměř všechna jeho díla jsou přeložena do češtiny (Vrchlický, Zeyer). Nejnověji vydává Česká Akademie souborné překlady B. Kaminského.

Molík František (* 1894), čes. malíř a grafik. Dřevority a ex libris.

Molinos Miguel de (1640—1697), špan. mystik, byl pro svůj spis Guida spirituale (Duchovní vůdce) z r. 1675, v němž doporučoval kvietismus q. v., odsouzen papežem r. 1687 k doživotnímu vězení.

Molisch Hans, PhDr. (* 1856), něm. botanik, býv. prof. něm. univ. pražské, zaklad. moderní fysiologie rostl. Četné věd. spisy, hl. z oboru fysiologie a mikrochemie.

Molitor Gabriel Jean Joseph, hrabě (1770—1849), franc. maršál; bojoval pod Pichegruem, Moreauem a Jourdanem v Německu, 1799 ve Švýcarsku, 1805 místodržitelem v Dalmacii a 1807 dobyl Stralsundu. Do 1814 bojoval pod Napoléonem, pak se podrobil Bourbonům a stal se pairem. Za Ludvíka Filipa velitelem invalidů, 1849 velkokancléřem Čestné legie.

Molitor Jan Petr, též Müller, Miller (1702—1756), něm. malíř, žák V. V. Rainera, činný v Praze od 1730. Maloval zde četné podobizny, fresky, genry a krajiny.

Molitor Otto (1889), č. malíř, sochař a grafik, žák Ženíškův, nyní farář čsl. církve ve Vratimově (Slezsko).

Moll, tónový rod, opak dur, měkčího rázu. Stupnice moll probíhá o tercii níže než příbuzná stupnice dur. K C-dur druží se A-moll a pod.

Molla (mulla, per.-tur. mevlâ, arab. maulâ, pán), u pers. a tur. mohamedánů titul duchovních a učenců.

Mollenda Alois (* 1847), řed. z. hosp. školy v Roudnici a č. zeměď. pracovník. Četné spisy odb.

Mollenda Ladislav, JUDr. (* 1878), odb. přednosta Obch. a živn. komory, odborník v otázkách živn. práva.

Mollenda Václav (1840—1903), č. spis., vrchní polic. rada v Praze.

Moller Albin Mag. (1542—1626), d.-luž. spis. a astronom, farář v Třupcu (Straupitz), autor první luž. tištěné knihy v Budyšíně u Wohlraba 1574: Der kleine Catechismus atd. a Das wendische Gesangbuch atd., obsahující potřebné modlitby, zpěvy a formule při hlavních církevních úkonech. Vzácnou tuto knížku, dochovanou dnes v jediném výtisku v Pannachově knih. v Budyšíně, popsal K. A. Jenč v Čas. Mać. Serb. 1858. Autor věnoval ji čes. pánu Jar. Kolovratovi, tehdy hejtmanu v Dol. Luž. Mimo to M. tiskl něm. kalendáře, počínaje r. 1574, posledně 1626 v Zaháni.

Mollino, podle druhu mex. bavlny nazvaný, na tuho upravený kartoun; slouží bílený jako látka na prádlo, barvený a potištěný jako šatová látka.

Mollov Dimitr, MUDr. (1845—1914), bulharský lékař a politik. Za hercegovského povstání byl šéfem rus. sanitní mise. Ve vládě Dragana Cankova r. 1883 byl min. nár. osvěty, pak starostou m. Sofie, předs. lékař. Svazu a 30 let předs. bulh. Červ. kříže.

Mollov Janaki Stefanov (* 1882), bulh. národohospodář. Od r. 1927 je prof. zeměděl. hospodářství na sof. univ. Byl min. zemědělství od r. 1923—26. Význač. věd. práce: Opitnoto delo kato osnova za podobrenie na našeto selsko stopanstvo, 1919, Arendata i arendnite otnošenija u nas, 1923, Exportni i importni rajoni na někoi zemledelski proizvedenija v Balgarija, 1927, Prinos kam proučvane na paričnite prichodi i razchodi v bjudžeta na njakoi zemledelski stopanstva v Balgarija, 1927, a j.

Mollov Vasil MUDr. (* 1875 v Moskvě), bulh. lékař. Od r. 1918 je prof. pro vnitřní choroby na sof. univ. Spolurediguje čas. Balgarski lekar a Letopisi na Lekarskija sajuz. Význač. práce vědecké.

Mollov Vladimir, JUDr., bulh. politik a právník. Na sofij. univ. přednáší trestní soud. řízení. Byl min. nár. osvěty v r. 1910, min. želez. a pošt. v r. 1918, a v l. 1926—31 min. financí. Význačná díla: Pravnata osnova v uglavnata davnost (1898), Bolgarsko nakazatelno zadoproizvodstvo (1927), vedle řady drobných studií a úvah.

Mollový akord, trojzvuk, slož. z kvinty a malé tercie. Př.: C-dur akord je složen z tonů: c-e-g, kdežto c-moll z tonů: c-es-g.

Mollusca (měkkýši), samostatný kmen nižších živočichů; mají tělo zpravidla oboustranně souměrné, měkké, sliznaté, význačné úplným nedostatkem členitosti. Vnitřní složitá úprava těla jest chráněna skořápkou. Na hřbetní straně záhyb zdvojené kůže, tak zvaný plášť, na břišní straně ústrojí pohybu svalnatá noha. Jsou opatřeni zrakovým i sluchovým smyslem, tykadly, zažívacím ústrojím. Dýchají žabrami, některé druhy zevními plášťovými plicemi i povrchem těla. Pohlaví jest odděleno nebo obojetné, nepohlavní rozmnožování se nevyskytuje. Rozmnožují se vajíčky, z nichž líhnou se larvy dospělým tvarem těla podobné nebo dočasně volně plující. Původně mořští živočichové v některých případech přizpůsobení k životu na souši, vždy však vlhkomilní. Živí se potravou rostlinnou i živočišnou. Dělí se na pět tříd: Měkkýši ostnatí (Amphineura), kelnatky (Scaphopoda), mlži (Lamellibranchiata), plži (Gastropoda), hlavonožci (Cephalopoda).

Molluscum, měkký nádor kožní.

Molnár Daniel Bohumil (1819—1889), č. evang. kněz, farář u sv. Salvátora v Praze, od 1874 superint. č. diecése.

Molnár Daniel Bohumil, JUC. (1856—1886), č. nábož. ev. dějepisec, vyd. Nové knihovny našeho lidu a almanachu Biblí k svobodě.

Molnár Felix Th. (1846—1908), č. evang. kněz, farář v Plzni a v Praze, člen zem. šk. rady za evang. církev.

Molnár Ed. G. A. (1856—1927), č. ev. farář a nábož. spisovatel.

Molnár Ferencz (* 12. I. 1878), maďar. spisovatel technicky obratných dramat s vtipným dialogem: Ďábel (1907, přel. V. Štech 1911), Masopust (1917), Hra na zámku (1927) a j. Nejcennější z jeho prací je žák. román Chlapci z Pavlovy ulice a dramat. předměst. legenda Liliom, jež jsou hluboce psychoanalytické.

Molnár Kristián August (1808—1881), č. ev. kněz, farář v Křižlicích, pozd. v pruském Festenbergu. Napsal biografii K. Pácalta.

Molnár Petr, MUDr. (* 1829, † 4. I. 1872), měst. lékař v Nymburce, lidumil a národovec. Sp.: Škrkavky co příčina padoucnice (1863), Kámen ve střevě (1870), Z kasuistiky lékařské (1871) atd.

Molnoš, o. na Slov., okr. Nitra, 794 čs. ob.

Molo (ital.), hráz (dřevěná nebo kamenná), při vjezdu do přístavu, k ochraně proti vlnobití a nánosu písku.

Moločnaja (nebo Moločnyja Vody), řeka v ukraj. okr. Melitopol, 107 km dl., ústí do Moločanského jez. u Azovského moře, měřícího 207 km².

Mołodeczno, m. v pol. vojvodství Nowogródek, okr. Wilejka, (1921) 1997, jako obec 9782 ob., větš. Bělorusů. Obchod s dobytkem a obilím.

Moloch, starofoin. bůh slunce, jemuž přinášeny i lidské oběti.

Moloch (Moloch Gray), rod malých ještěrek z čel. agam (Agamidae), s velkými, silnými ostny po těle. Jen jeden druh, M. horridus Gray (moloch); žije v Australii.

Molokai, ostrov malomocných, velmi úrodný ostrov v Havayském souostroví, kam vyvážejí se malomocní. Velikých zásluh získal si o tyto nešťastníky jesuita Damien. Vstup na ostrov zakázán.

Molokáni, rus. nábož. sekta, založ. ve druhé pol. XVIII. stol. tambovským krejčím Semjonem Uklejinem. Zavrhují církevní obřady, ikony, hierarchii, zamítají posty (odtud název, protože pijí mléko ve dny přís. pravosl. postů). Kristus jest jim jediným arcikněžem, modlitba vším, neuznávajíce svátostí ani symbol. tajemství. Dosud četní v Zakavkazsku, stř. Povolží, v dřívějších gub. Tambovské a Voroněžské.

Molossové, řec. národ v Epiru, jehož lovečtí psi byli světoznámí; jejich říše trvala až do r. 192 př. Kr.

Molossus, v metrice stopa o třech dlouhých slabikách, na př. skákávám (— — —).

Moltke Helmuth Karl Bernhard, hr. (1800—1891), prus. maršál, jeden z největších moderních válečníků. Pocházeje ze st. rodu, jehož jedna větev usídlena v Dán., vstoupil nejprve do dán., pak od 1822 do prus. arm.; dostal se již 1832 do gen. štábu a přijal 1835 topografické poslání v Tur., kde se účastnil války s Mehemetem Alím. 1855 ve štábu pr. Friedricha Karla, od 1858 náčelník velkého gen. štábu. Přijav za svou doktrinu Clausewitzovu o zdolávací strategii, odvozenou z vál. napoélonských, vychovával v ní budoucí prus. velitele, což se mu však podařilo jen neúplně; mnozí

gen. považovali slepé řícení se vpřed za vrchol umění voj., kdežto M. žádal, aby se přizpůsobili operační myšlence vrchního velitele. Ježto M. nechával svým podřízeným značnou samostatnost, nebyli zvyklí poslouchat, což značně stěžovalo skutečné operace za vál. M. připravil armádu i vál. plány pro všecky prus. vál.: 1864, 1866 a 1870/71. První nevedl, ježto vrchním velit. jmen. Wrangel, a M. teprve nakonec pověřen řízením operací (→ dánská vál.), v obou druhých vál. byl však navrhovatelem a prováděčem rozkazů, které dával císař Vilém I. jako nejvyšší velitel; musil se však v politice přizpůsobovati vlivu Bismarckovu; v častých sporech s ním o strategické prostředky rozhodoval císař. M. měl v obou vál. podobnou základní myšlenku: operovati se 3 armádami, z nichž střední, nejsilnější, měla úkol poutat nepřítele, a obě boční byly určeny k obchvatnému manévru do boků nepřátelských armád. Ale ani v jedné z válek tato myšlenka nebyla provedena: 1866 proto, že — z technických důvodů — byl nucen nástup provésti v příliš široké frontě a střední arm. se při tom spojila s obchvatnou skupinou pravého boku příliš záhy (již u Jičína); 1870 pak zase velit. I. arm. na pr. boku se hnal příliš dopředu a předčasně napadnuv fr. posunuté sbory přinutil je k ústupu na Mety, ač M. je chtěl právě obklopiti mezi Metami a Saarburkem. Tak se ukázalo, podle M. výroku, že strategie je jen systém výpomocí; nicméně i tak výsledky byly rozhodující: u Hradce Král. se rozhodlo vítězství 1866 včasným postupem II. arm. do pravého boku Benedekova a 1870 na radu Blumenthalovu (→), uvedena Mac Mahonova arm. do takové situace, že po bitvě u Sedanu musila kapitulovati, zatím co druhá fr. arm. byla uzavřena a obležena v Metách. Také v druhé části vál. řídil M. mistrně operace proti fr. arm. Po vál. odměněn titulem hr. a darem 3 mil. Mk a slaven jako největší stratég po Napoléonovi; pracoval dál v gen. štábu a jeho práce byly podkladem vál. plánům pozdějších jeho nástupců, kteří byli vesměs jeho žáky. Osobně byl skromný, zamyšlený a velmi mlčelivý (Der große Schweiger); ve své často odvážné operace měl vždy pevnou důvěru. Sp.: Gesammelte Schriften u. Denkwürdigkeiten (7 sv., 1891).

Moltke Helmuth Johannes Ludwig, von (1848—1916), synovec předch., prus. gen.; jako pobočník a oblíbenec cís. Viléma II. se stal náčelníkem vel. gen. štábu po Schlieffenovi (1906), jehož plán pro vál. na dvě fronty změnil, ježto jednak neměl ve skutečnosti tolik formací, které — na papíře — počítal Schlieffen, jednak se obával rostoucí útočné schopnosti Fr. a Rusů. Tím rozředil obchvatnou mohutnost svého pravého křídla ve Fr. a ježto v rozhodném okamžiku, před bitvou na Marně (→), odeslal dva sbory do Vých. Prus proti Rus., a jsa churav, nedovedl podržeti řízení bitvy pevně v rukou a něm. arm. utrpěla porážku. Upadnuv v nemilost a zbaven byv pro churavost svého postavení, nahrazen Falkenhaynem a byl pak zástupcem náčelníka gen. štábu v Berlíně. Sp.: Erinnerungen, Briefe, Dokumente 1877—1916 (1922) a Aufzeichnungen, Briefe, Schriften, Reden (1923) vydala jeho žena.

Molukky (Molucké ostrovy, Kořenné ostrovy), nejvých. souostroví Nizozem. Indie, vých. od Celebesu, 55.741, se Sulovými ostr. 61.270 km², asi 450.000 ob. Nejvyšší hora Pinaia na Ceramu (3010 m); v sev. Molukkách utvořily se též mladé sopky (v činnosti jsou sopky na ostr. Ternate, 1800 m, na Makjanu, Bandě a Tidore). Z nerostů nalézají se na Ceramu cín, uhlí, nafta, na Bačanu uhlí a zlato, též železo. — Podnebí je horké, avšak ne nezdravé. Z rostlinstva daří se především sagovníku a hřebíčku. Zvířena patří z části východní (Cervus moluccensis) a z části austral. papuán. krajinám. Obyv. jsou domorodí Alfurové a na pobřeží malajští kolonisté. Hl. m. je Amboina.

Molybden, Mo, at. v. 96.0, atom. č. 42, nachází se v přírodě toliko ve sloučeninách. Nejdůležitější jeho rudou jest leštěnec molybdenový či molybdenit, MoS_2, a wulfenit, molybdenan olovn., $PbMoO_4$. Molybden vyrábí se žíháním kysličníku molybdenového nebo chloridů v proudu vodíku nebo žíháním směsi kysličníku a uhlí v elektrické peci. V poslední době vyrábí se molybden elektrolysou roztavené směsi chloridu molybdenatého s kovovým sodíkem. Vyrobený molybden tvoří buď šedivý prášek nebo lesklý, stříbrobílý, křehký kov. Taje teprve při teplotě nad 2550° C, jeho hutnota činí 9.1, v kyselině dusičné a konc. kyselině sírové se rozpouští. Čistý kov nemá velkého použití, slitiny se železem (ferromolybden) vyrobené přímo z rud, chovajících vedle molybdenu i železo, užívá se při výrobě speciální oceli, slitiny s wolframem, chromem a kobaltem užívá se pod názvem stellitu na výrobu nástrojů (lékařských a j.). Ze sloučenin molybdenu nejdůležitější jsou sloučeniny molybdenové: kysličník molybdenový, kyselina molybdenová a její soli, molybdenany. Kysličník molybdenový MoO_3 získá se přímým pra-

žením molybdenitu nebo rozkladem kyselinou dusičnou a žíháním vykrystalované soli v podobě bílého lehkého prášku, který při silnějším zahřátí žloutne a taje při 791° C na červenožlutou kapalinu. Ve vodě se téměř nerozpouští, v žíravinách se snadno rozpouští za tvorby solí. Kyselina molybdenová vylučuje se z rozpustných molybdenanů působením kyseliny solné nebo dusičné v podobě bílých nerozpustných krystalků. Z jejích solí důležitou jest molybdenan amonný $(NH_4)_6 Mo_7O_{24} . 4 H_2O$, sloužící ve formě molybdenové soluce k dokazování a stanovení kyseliny fosforečné.

Molybdenit, leštěnec molybdenový, sirník molybdeničitý, MoS_2; vyskytuje se jako důležitá ruda molybdenová v malém množství v Čechách u Slavkova, na zlatonosných žilách u N. Knína, u Kašper. Hor, v cizině hlavně v Kanadě a v Austrálii. Přichází v tuze podobných lupéncích barvy olověné s odstínem do fialova, lesku kovového, na omak mastný. Tvrdost jest malá (1), hutnota 4.7—4.8. Od tuhy se pozná srovnáním vrypu. Obsahuje 59.9% molybdenu a 40.1% síry. Dříve byl považován za tuhu.

Molybdenový okr, kysličník molybdenový, MoO_3, nachází se jako povlak a nálet, zemitý, žlutý, mdlý, na leštěnci molybdenovém ve Švédsku, Norsku, Tyrolsku atd.

Molyn (-ein) Pieter de (asi 1595—1661), nizozem. malíř, žák Franse Halse.

Mölzer Eustach, Ing. (* 1. IX. 1878 v Kutné Hoře), č. technik, min. rada, předs. el. podn. hl. m. Prahy a stát. regul. komise. Od 1919 zasedá na pražské radnici za stranu nár. soc. Vypracoval s Ing. Kobzou projekt střekovského zdýmadla. Práce: Pohyblivé jezy při závodech na využitkování vodní síly (1910), Úprava stř. Vltavy (1921), Generální projekt na stavbu velkého zdýmadla a elektrárny u Střekova na Labi atd.

Mombasa (Mombas), ostrov a město na jihu brit. afr. kolonie Kenya, (1926) 40.565 ob. (870 Evropanů); přístav, východisko Ugandské dráhy. Od 1890 patří Anglii.

Mombert Alfred, Dr. (* 6. II. 1872 v Karlsruhe v Badensku), německý básník. Jeho dílo je živelní poesie, opěvající božské v člověku v řadě knih, v nichž básník prožívá kosmický mythus. Mombert je představitelem titanismu ve světové poesii. Jeho dílo obsahuje knihy básní: Den a Noc (1894), Žhoucí (1896), Stvoření (1897), Myslitel (1901), Květ Chaosu (1905), Nebeský hodovník (1909), Hudba světa, Bohatýr země (1918), Trůn času (1925), Atair (1925). Symptonická dramata: Aeon, hledaný světem (1907), Aeon mezi ženami (1910), Aeon před Syrakusami (1911), Původ Aiglé (1929). Do češtiny přeložil výbor. z jeho díla Emanuel z Lešehradu (A. Mombert 1908, Mod. německá lyrika 1912). Studie: K. H. Strobl: A. M. 1906, Kurt Benndorf: A. M. 1910, Em. Lešehrad: Ideje a Profily 1903 a A. M. (Rozpravy Aventina 1929.) Literatura o Mombertovi: Lešehrad: Hovory s nebeským hodovníkem (1931). Básníci zítřku (Whitman-Mombert; nový výbor z jejich děl) 1931.

Momčil Vojvoda († 1345), bulh. legend. hrdina. Vedl odboj proti byzantské nadvládě a stal se samost. vládcem rodopské oblasti. Padl v boji proti Joanu Kantakuzénu, zrazen svými poddanými.

Momčilov Ivan N. (1819—69), bulh. budit. a spis. Vydal: Gramatika za starobolgarskija ezik, 1865. Bolgar. gramatika za novobolgarskija ezik, 1868.

Momenfis (nyní Menuf), st. m. v dol. Egyptě, na průplavu z kanobského ramene Nilu do Mareotiského jez.

Moment (lat.), okamžik; ve fys. pohybující, pohyb způsobující, zvl. v mechanice; statický m. (točivý m.) síly, její součin se svislou vzdáleností jejího směru od nějakého bodu n. rovné čáry n. od roviny (↗ páka); zabírací m. elektr. strojů je statický moment při rozjezdu. V přenes. smyslu jmenujeme m., co při zkušebném pozorování předmětu poskytuje nám základ rozhodnutí po té n. oné stránce.

Momentní fotografie, fotogr. snímek, exponovaný od $^1/_{25}$ vteřiny.

Mommsen Theodor (1817—1903), dějezpytec, 1848 prof. práv v Lipsku, 1850 pro demokr. názory propuštěn; 1852 profesorem římského práva v Curychu, 1854 prof. star. dějin v Berlíně. Jeho Römische Geschichte vzbudila veliký rozruch. Věnoval se hl. badání ve staré historii řím. a vydal více spisů z téhož oboru, na př.: Die römische Chronologie bis auf Cäsar (1858), Römische Forschungen (2. sv., 1865 a 1879) a mn. j. Jako svobodomyslný člen parlamentu 1873—82 byl protivníkem Bismarkovým. R. 1897 vydal manifest rak. Němcům, ve kterém hrubě napadl Slovany (Apoštolé barbarství). Odpověděli mu zaslouženě z české strany Pekař a Sova, z polské O. Balzer a z francouzské E. Denis. 1902 obdržel Nobelovu cenu.

Momoti (Momotidae), čeleď ptáků podřádu mandelíků, dělí se na podčel. pilany a dvojzubce; žijí v lesích Střední a

Již. Amer. Momot či pilan brasilský (Momotus momota L.), 50 cm dl.

Momotus momota L.

Monaco, suverenní knížetství pod franc. ochranou (od 17. IX. 1918), na Středozemním moři, s městy: Monaco, La Condamine a Monte Carlo, spojenými od r. 1917 v jednu obec; M. měří 1.5 km² a má 23.418 (1921) fr. ob. Chráněno horstvem před sev. větry má M. velmi mírné podnebí. Daří se citronům, pomerančům a olivovníkům. Hl. zdroj příjmů tvoří cizin. ruch, podporovaný přitažlivou mocí herny, kasina. Kníže vládne společ. s ministerstvem a stát. radou, v zákonodárství s národ. radou (15 členů, volených na čtyři roky). V přítomné době vládne kn. Ludvík II. (* 1870).

Znak Monaca.

Monada (řec.), původně jednotka, ve kterémž smyslu jí už používali staří matematikové, hlavně Euklides. Platón rozuměl monadami, pro něž používal též výrazu henady, svoje ideje, jež mu byly jednotkami a mnohé nebo nekonečné, t. j. neurčitelnou rozmanitost jednotl. věcí, mezi sebou obsahovati měly (⟶ Leibniz); jinak: jednoduchá, prostá věc, domnělá, základ. podstať organická, jednoduchost, nesloženo.

Monaghan (irsky Muineachán), vnitrozem. hrabství v Irském svob. státě, prov. Ulster, 1291 km² s (1926) 65.143 ob.

Monako, ⟶ Monaco.

Monakov Konstantin (* 1853), rus. fysiolog, prof. univ. v Curychu.

Monaldeschi Gian (Giovanni) Rinaldo, markýz (* 1657), ital. milec Kristiny Švédské. Zprvu vůdce franc. strany v Římě, doprovázel od 1656 Kristinu jako vrch. štolba do Francie a byl ve Fontainebleau na její rozkaz pro velezradu zavražděn, protože prý prozradil Španělsku plán, ujednaný mezi královnou a Mazarinem, na dobytí král. neapolského.

Monarda L. (zavrnutka), rod rostlin z čel. pyskatých (Labiatae), s velkými, nachovými květy; asi 20 druhů v S. Am. M. didyma L., od Kanady do Georgie, 30—90 cm vys., s nachově červenými květy. Listů užívá se jako čaje a pod., jiných druhů i v lék., na př. M. punctata L. (z. tečkovaná).

Monarchie (řec., monokracie, samovláda, jedno-), státní forma, podle níž státní moc přenesena je pouze na jednu osobu (monarchu, suveréna, zeměpána); opakem je republika. Při dědičné m. je postavení panovníkovo v rodině podle určitého pořadu posloupnosti na trůn dědičné, většinou v agnatické (příbuzné, pokrevní po otci n. po meči) posloupnosti a prvorozenství. V absolutní m. (autokracii), na př. v cís. Rusku před zavedením Dumy (1906), nebyl panovník vázán právn. hranicemi; v konstituční m. jest upraveno vykonávání stát. moci ústavou, přece však i zde přísluší zásadně rozhodování jen monarchovi (monarchický princip). Parlamentární m., ⟶ parlamentární. — Monarchismus, jednostran. pojetí monarchické zásady.

Monastir, ⟶ Bitolj. — M. (Mistir, antická Ruspina), tunis. příst. na poloostr. v zál. Hammametově, (1921) 8000 ob. (mnoho Italů a Maltánů); vyváží se mýdlo a má obchod s olejem.

Monastýr (řec. monastérion), klášter ve vých. církvi.

Monastyrišče, obec na Ukrajině, okr. Umaň, (1923) 9666 ob.

Monaxoní (jednoosí) živočichové, zvířata, jichž tělo stavěno je radiálně-souměrně s hl. osou. Patří k nim většina Coelenterat a ostrokožců.

Monazit, nerost krystalující v soustavě jednoklonné; nachází se ve větším množství v Brasilii, na Uralu a v Australii, u nás v pegmatitu u Sušice, Písku a v Krkonoších. Nejčastěji se vyskytuje v podobě písku, řidčeji v podobě zrn nebo krystalků. Podle chemického složení jest to směs fosforečnanů vzácných zemin a to hlavně 40—60% ceru, 3—4% yttria a lanthanu a jako nejcennější součásti 3—9% thoria. Má tvrdost 5—5·5, hutnotu 4·9, lesk mastný, lom lasturnatý a barvu žluto- až červenohnědou. Slouží hlavně na výrobu sloučenin ceru, thoria, na výrobu plynových punčošek a také na výrobu některých vzácných zemin jako yttria, neodymu, praseodymu, lanthanu atd.

Mon bijou (franc.), můj klenot; odtud Monbijou, název četných letohrádků, na př. u Berlína.

Moncada Francisco de, hrabě z Osony, (1586—1653), špan. vojevůdce a dějepisec,

vyslanec ve Vídni, místodržitel špan. v Nizozemsku.

Moncada Hugo de (1476—1528), špan. vojevůdce, vyznamenal se ve válce s Francií a stal se místokrálem sicilským. Osvobodil r. 1526 papeže Klementa VII. ze zajetí.

Moncalieri, it. město středověkého rázu, prov. Turin, 10.743 obyv. Továrna na nábytek a sirky, mlýny. Blíže letiště Mirafiori.

Monção, opevněné pohraniční město v Portugalsku v provincii Minho, asi 2.200 ob.

Moncey Ben Adrien Jeannot de M., vévoda (1754—1842), fr. maršál; donutil r. 1495 Španělsko k míru; vystupoval proti imperialismu Napoléonově.

Monck George, vévoda z Albemarle (1608--1670), angl. vojevůdce a námořní hrdina, od r. 1625 v armádě; při vypuknutí občanské války bojoval na straně royalistů, r. 1650 pod Cromwellem; po smrti Cromwellově zasazoval se o to, aby Stuartové nastoupili znovu trůn, 1666 bojoval proti Holanďanům, 1667 stal se prvním lordem pokladu.

Monczáková Helena (* 1886), čes. operetní subreta a herečka, od 1908 u Měst. divadla na Vinohradech, 1910 v Brně, 1910—12 v Plzni, pak opětně u Nár. div. v Brně, u divadel východoč., od 1924—28 ve Vinohradské zpěvohře, od 1930 v Malé operetě.

Mond Ludwig (1839—1909), něm. chemik, vynálezce metody výroby síry ze zbytků při výrobě sody. Továrna na výrobu čpavku, jím r. 1873 ve Winningtonu v Anglii založená, jest největší svého druhu na světě. Vynalezl též nový způsob výroby vodíku a niklu.

Mondego, řeka v Portugalsku, 225 km dlouhá.

Mondement, osada se zámkem, s.-v. od Sézanne, dep. Marne, ve Fr. Byl předmětem útoků obou stran v bitvě na Marně (fr. arm. Fochova a něm. arm. Bülowova); koncem bitvy v rukou Němců, kteří však po ústupu 9. IX. večer jej opustili.

Mondéna (fr. mondaine), velká dáma, lepší název žen z polosvěta.

Mondrian Piet, holandský malíř, zakladatel ⚲ neoplasticismu. Jeho čistě abstraktní obrazy jsou založeny na rovnováze bezbarvých (větších) a barevných (menších) ploch, ohraničených vodorovnými a svislými čarami.

Mondsee (č. Měsíční jezero), v hornorakouské Solné komoře, 481 m n. m., 142 km² veliké, 68 m hluboké. Na jeho břehu obec Mondsee, 1555 ob., lázeň. místo.

Monesis grandiflora (Tirola uniflora), hruštička jednokvětá, jednokvítek, vytrvalá bylinka srostlokorunná z čeledi hruštičkovitých (Pirolaceae). Má vždy zelené, pouze přízemní listy vejčité až okrouhlé, pilovité a na nízkém, jen několik cm vysokém stvolu, nicí, velký, vonný květ o bílé, úhledné koruně pětiplátečné. Ve stinných lesích dosti hojná. Jest zajímavá tím, že ze semene velmi malého (0·000004 g) vytváří vlákno saprofyticky v humusu vegetující, ze kterého teprve, jako druhá generace, vznikají nové lodyžky.

Monet Claude (1840—1926), fr. malíř, žák Manetův. Jest jedním z nejvýznačnějších představitelů impresionismu.

Moneta, příjmení bohyně Juno; ve starém Římě mincovny zřízené při chrámě Junony na Kapitolu; též název pro peníze, měnu.

Moneta Ernesto Teodoro (1833—1918), it. pacifista, zakl. Ital. mír. společnosti, šéfred. čas. Secolo. Vyznamenán r. 1907 Nobelovou cenou mír.

Money (angl.), peníze.

Monfalcone (slov. Tržič), m. v bývalém hrabství gorickém, od 1920 italské, prov. Terst, 11.838 ob. Přádelny bavlny, chem. továrny, vinice, ovocnářství. Za světové války obsazeno 1915 Italy, ale 1917 dobyto Rakušany.

Mongolové, 1. vlastní mongolská rasa, zabírá národy východní, střední a severní Asie a některé severoevropské; charakteristickým znakem tělesným jest dlouhý, tvrdý vlas, málo vousů, žlutá pokožka, vystupující lícní kosti. 2. Mongolové v užším slova smyslu dělí se na Mongoly severní (Burjati), západní (Kalmykové) a východní (vlastní Mongolové). K posledním (asi 2 mil. hlav) náleží Chalchové, Čachaři a Uroti; jsou dobromyslní, pěstují hlavně dobytek a místy provozují zemědělství. Obývají v kožených stanech. Oděv jest u obou pohlaví stejný. Žijí v jednoženství. Dělí se na několik stavů (knížata, šlechta, kněží, lid a pariové). Náboženství jsou lamaistického. — Řeč vlastních M. náleží k jazykům uralaltajským. Písmo mají samostatné a píší odleva napravo. — Literatura, jedině náboženská, pozůstává z překladů z tibetštiny a čínštiny. — M. byli kdysi bojovný národ, v XIII. a XIV. stol. zaplavovali svými nájezdy Čínu i Evropu.

Mongolsko, severovýchodní část vnitřní Asie, 2,307.000 km², 3 mil. ob., prostoupená několika horstvy. Fysikálně se dělí na 3 části: 1. severozápadní M. od Džungarska až k pohoří Kentei, horna-

tina, tvořící rozvodí mezi sibiřskými řekami a četnými stepními řekami, které se vlévají v čet. solná jezera (Ulungue, Karanssu, Kirgis Nor); 2. jižní M. neboli Gobi; 3. Pešan (↘). — Podnebí jest výlučně kontinentální, velmi studené zimy, horká léta. — Hory jsou porostlé jehličnatým lesem sibiřského typu, v rovinách jest jednotvárná stepní květena. Zvířena chudá, podobná evropské, částečně indické. — Obyvatelstvo pozůstává z původních východomongolských kmenů a kolonistů čínských. Vládnoucím nábožen. jest lamaismus. Veškeré kmeny kočují se stády dobytka. Dopravu zprostředkují hlavně velbloudí karavany, v posledních letech automobily. Politicky se dělí M. na M. vnitřní a vnější. Vnitřní M., 1,022.000 km², asi 2,370.000 ob. náleží k Číně. Vnější M. 1,285.000 km², asi 800.000 ob., jest od r. 1921 lid. rep. Hl. m. Ulan-Batur (Urga). Republika stojí pod ruským vlivem. Obchod jest převážně v čínských rukou.

Mongolsko-Burjatsko (úředně Burjatsko-Mongolská socialistická sovětská republika), rus. autonomní spolkový stát u jez. Bajkalského, 378.200 km², 487.363 ob. (1926).

Monier Joseph (1823—1906), fr. inženýr, vynálezce po něm nazv. staveb. cementových.

Moník Josef, JUDr. (* 1862), adv. v Kr. Městci, č. spisovatel odb. i beletr.

Monika, křesť. svatá (331—387), matka Augustinova.

Monin Teodor (1858—1893), čes. matematik. Byl v r. 1882 povolán vládou Vých. Rumelie na reál. gymn. ve Slivnu v již. Bulharsku, kde působil do r. 1886. V l. 1886—89 byl asistentem na čes. technice v Praze, odkud byl povolán poč. r. 1889 na Vys. školu v Sofii za prof. matematiky. Pro churavost byl nucen po dvou letech vzdáti se profes.

Monis Antoine Em. Ernest (1846—1929), franc. politik, vinař v Bordeaux; byl několikrát ministrem.

Monismns (řec.), každá metafysická hypotésa, podle které se svět skládá pouze z jedné substance neb principu nebo bytosti; protiklad: dualismus a pluralismus. V novější době nazývá se M. světový názor, vycházející z vývojové teorie, kt. popírá veškeré bytí mimo fysický svět a pokládá tento za souvislý jednotný celek (v němž je zahrnut i člověk), který je podřízen jen přírodním zákonům.

Moniteur universal nebo Gazette nationale, pařížský časopis, založený r. 1789, r. 1800 vládní časopis až do r. 1868.

Monitor, pobřežní n. říční obrněná loď s malým ponorem, nízkým bokem a děly ve věžích. První loď toho jména postavena Ericssonem (↘) 1862 podle myšlenky Angl. Th. R. Timbyho (1819—1909), který 1843 patentoval otáčivou dělovou věž; měl 1000 t, rychlost 6 uzlů, vnor 3.20 m, nořil se z vody jen 60 cm, měl úplný pás 13 cm brnění a věž obrněnou 20 cm se 2 děly 28cm, hladkými to předovkami. Nicméně dne 9. III. 1862 v zápase s Merrimacem (↘) se osvědčil jako neporanitelný a od těch dob tento typ reprodukován dále; naposled za svět. vál. v Anglii vystavěna řada m. s nosností 1000—7000 t, s výzbrojí 12 cm až 38 cm, rychlosti až 12 uzlů. Užito jich s prospěchem k bombardování pobřeží belg. a Dardanel; měly též zvl. ochranu proti torpédům a minám (bulges, výduti na spodní části trupu, naplněné celulosou). Již před vál. mělo Rak.-Uh. na Dunaji flotilu m., jejíž zbytky po vál. rozděleny mezi Jugoslavii a Rumunsko.

Moniuszko Jan Czesław (1857—1908), polský malíř ve Varšavě.

Moniuszko Stanisław (* 17. V. 1817, † 4. VI. 1872), pol. hud. skladatel, ředit. konservatoře, tvůrce národní opery pol.

Monk George, anglický vojevůdce, ↘ Monck G.

Monnier Henri Bonaventure (1799—1877), franc. spisovatel a malíř, znamenitý karikaturista a ilustrátor Bérangerových písní a Lafontainea.

Mono..., řecká předpona: jedno...; v chemických vazbách značí, že atom n. atomová skupina, dávající ráz sloučenině, se vyskytuje jen jedenkráte, na př. mononatriumfosfát NaH_2PO_4, kaliummonochromát K_2CrO_4.

Monoceros (jednorožec), souhv. v mléč. dráze.

Monocykl, jednokolový velociped, používaný jen v cirku.

Monocotyledones, ↘ jednoděložné rostliny.

Monodie (z řec.), jednotl. zpěv starověku, pův. bez doprovodu až do IX. stol., pak s doprov. nástroje, který hrál souč. melodii sebou (kytharodie, aulodie) jak dosud je ve zpěvu lidovém. Všechny zpěvy gregoriánské, hymny, církevní a duchovní písně jsou první m. Sólový zpěv s doprovodem nástroje, vzniklý asi ve XIII. stol. působením potul. ↘ troubadourů, rozšířil se po celé Italii, Francii, Španělích a zatlačen v XVI. stol. stylem a capella.

Monoecie (z řec.), v zoologii výskyt zvířat samčího i samičího pohlaví na témže trsu (na př. u siphonophór).

Monofyletický (řec.), jednokmenný. Označuje se tak názor, že vyšší organismy se vyvinuly z jediného nižšího, na rozdíl polyfyletického vývoje, který předpokládá vývoj vyšších organismů z více než jediného.

Monofysité (řec.), na rozdíl od diofysitů (difysité, zvaní tak, poněvadž učili dvojí přirozenost v Kristu), křesť. sekta; uznávali jen jednu, a to božskou přirozenost Krista. Jejich učení nalezlo rozšíření v Syrii, Palestýně a Egyptě. Rozlišovaly se dva směry, mírnější a radikální. Vůdcem extremní strany, jejíž stoupenci se nazývali afthartodoketi (ctit. neporušitelnosti), poněvadž tvrdili neporušitelnost těla Kristova již na zemi, byl biskup Julián z Halikarnassu; vůdcem mírnějších, zvaných fthartolatrové (ctitelé porušitelnosti), byl biskup Severus z Antiochie. Monofysitické učení má církev arménská, Jakobité a Koptové.

Monogamie (řec. jednoženství), manželství mezi jedním mužem a jednou ženou.

Monogram (řec.), vlastně jednotlivé písmeno nebo písemný znak; pak znamení, spojující více jednotlivých písmen jednoho slova, myšlenky nebo věty v celek.

Monogramy umělecké, značky, sestávající z počátečních písmen jmen nebo z figurálních skupin, jimiž opatřovali mnozí umělci, zejména malíři a grafikové, svá díla. Všechny u. m. nejsou ještě rozřešeny; podle nich bývají pak tito neznámí umělci označováni (monogramisté).

Monochlorethan, ↪ Ethylchlorid.

Monochord (řec.), prastarý, Pytagorejci užívaný přístroj k demonstraci poměrů délek struny určitých intervalů. Skládal se z resonanční skříně, na níž byla přes posuvnou kobylku napiata struna.

Monochrom (řec.), jednobarevný obraz, malovaný jedinou barvou v různých odstínech. Monochromie, jednobarevnost.

Monokl (franc. monocle), druh brýlí o jednom skle, pouze pro jedno oko; po prvé se vyskytuje r. 1740.

Monolit (řec.), umělecké dílo, vytesané z jednoho kusu kamene. Zvláště sloupy chrámové ve starověku takto zhotovovány. — Na nádvoří praž. hradu postaven r. 1927 m. z jednoho kusu mrákotínské žuly ve výšce 18 m.

Monolog (řec., samomluva), v dramatu opak dialogu, scéna, kdy jedna osoba mluví sama k sobě.

Monom (lépe mononom, řec.), v matematice každý výraz, sestávající jen z jednoho členu, na př. 4a, oproti binomu, trinomu, polynomu.

Monomach, rodné jm. ruského knížete Vladimíra Vsevolodoviče a byz. císaře Konstantina IX.

Monomachie (řec.), souboj.

Monometalismus, mincovní soustava, při níž se zákonné platidlo (peníz) razí jen z jednoho kovu (ze zlata nebo ze stříbra), na rozdíl od bimetalismu, kde se ražba provádí ze dvou kovů, jež jsou k sobě v určitém poměru, podle jejich ceny. ↪ měna.

Monoplan (řec., lat.), jednoplošník, letoun s jednou řadou křídel.

Monopodie (řec.), metrum o jedné stopě.

Monopol, výhradné provozování určité hospodářské činnosti v ohraničeném území. Spočívá-li tato výhradná činnost na oprávnění, propůjčeném autoritativně, je tu monopol právní. Jestliže vyloučení soutěže při určité hospodářské činnosti podnikatelově nastalo a je udržováno buď poměry přirozenými neb uměle vytvořenými, mluví se o monopolu přirozeném (na př. výroba radia v Jáchymově, výroba a prodej patentovaných předmětů). Osoba, která se výhradnou hospodářskou činností zabývá, sluje monopolista, zisk jí z této činnosti plynoucí je ziskem monopolním a dotčené ohraničené území zove se oblastí monopolovou. Monopol může vykonávati stát neb jiná osoba (sdružení osob). Podle toho rozeznáváme monopoly státní a nestátní (soukromé). V dnešní době jsou státní monopoly pravidlem, nestátní monopoly pouze výjimkou. Důležitým soukromým monopolem je výhradné oprávnění cedulových bank vydávati papírové peníze, ovšem za ingerence státu. — Hledíce k účelu, jaký je monopolem sledován, rozeznáváme: a) monopoly správní, b) monopoly národohospodářské, c) monopoly daňové, d) monopoly policejní. Je-li účelem výhradní činnosti státní především obecné blaho (veřejný zájem) a teprve v druhé řadě snad docílení zisku, mluví se o monopolu správním. Správními monopoly jsou na př.: provoz železnic, pošt, telegrafů, telefonů, autobusů, mincoven, poštovní spořitelny a j. Sleduje-li stát monopolem toliko zájmy hospodářské politiky, na př. úpravu cen určitého zboží neb řádné zásobování domácího obyvatelstva určitým zbožím za přiměřenou cenu, je tu monopol národohospodářský. Takovým je státní obilní monopol portugalský, kukuřicový monopol v Německu a takovým byl zrušený státní obilní monopol švýcarský. Jde-li státu při monopolu pouze o zisk co mož-

ná největší, který obracen je k úhradě státních potřeb, je tu monopol daňový (finanční), zvaný tak proto, že v monopolním zisku je vedle obyčejného zisku podnikatelského zahrnuta nepřímá (spotřební) daň. — Předmětem daňového monopolu mohou býti různé věci; nejlépe se k tomu hodí předměty široké spotřeby, které jsou zbytny a které připouštějí zdanění podle jakosti. V Československu jsou předměty daňového monopolu: tabák, sůl, umělá sladidla a výbušné látky, pak hra loterní (třídní loterie). Prostředkem daňového monopolu může býti výroba nebo prodej určitého zboží nebo obojí. Zdali a jak dalece stát při výkonu monopolu připouští účast osob jiných, mluví se o monopolu úplném neb částečném. Při úplném monopolu nesmí nikdo jiný bez povolení úřadů předměty monopolu vyráběti, kupovati a zcizovati. Při částečném monopolu vyhražuje si stát výrobu a prodej je volný, nebo naopak vyhrazen je prodej a volná je výroba; tak na př. při solném monopolu československém stát výhradně dobývá a zpracuje kuchyňskou sůl, načež ji dává za stanovenou velkoobchodní cenu do volného prodeje; při tabákovém monopolu zase výhradní zpracování a prodej tabáku má stát, pěstění tabákových rostlin ponecháno je, ovšem pod úředním dozorem, zemědělcům. Daňový monopol může stát přenechati také soukromému podnikateli, který mu za to odvádí ujednanou část zisku (u nás monopol sladidel), nebo jej může propachtovati (polský monopol sirkový), ve kterýchžto případech stát si vždy vyhražuje určitou ingerenci. Policejní monopol má především účel chránit lidi a majetek proti zlomyslnému neb neopatrnému používání určitých nebezpečných látek a výrobků; tak je na př. monopolisován střelný prach ve Francii, v Rakousku, Maďarsku a v Jugoslavii; opium v Indii. Čsl. monopol výbušných látek a ruský monopol lihový mají částečně též povahu monopolů policejních. Právo monopolisty proti soutěži je chráněno trestními předpisy zákona. Soukromý dovoz, průvoz i vývoz předmětů monopolních je zásadně zakázán a smí se díti jenom na úřední povolení, které se váže na určité zákonné předpoklady a podmínky. Při dovozu předmětů daňového monopolu vybírá se zároveň se clem licenční poplatek, který nahražuje monopol. dávku.

Monosy, ↘ cukry.

Monotheismus (řecko-lat.), protiklad: polytheismus (↘); uctívání jediného boha.

Monotheletismus (řec.), na rozdíl od dyotheletismu (učení o dvojí vůli), učení sekty v pravoslavné církvi, která se drží jedné vůle v Kristu, přes to, že uznává dvojí přirozenost. Učení monotheletů bylo zavrženo papežem Agathem (680—681).

Monotonní (řec.), jednotvárný; monotonie, jednotvárnost.

Monotropa L. (hnilák), zelina, náležející k pirolaceím; tři druhy, z nichž M. hypopitys se vyskytuje v Evropě a Asii jako humusová rostlina v hlubokých lesích.

Monotypie, druh grafického umění, při němž se obraz namaluje na postříbřenou měděnou desku olejovými barvami a otiskne na papír; otisk jest pak podobný barevnému leptu.

Monrad Ditlev Gothard (1811—1887), dánský státník a teolog, ministr vyučování, pak předseda vlády. Vedl dánskou politiku za války s Německem (1864).

Monrad Marcus Jacob (1816—1897), norský filosof, Hegelián.

Monro Sir Charles Carmichael (1860—1929), brit. gen.; sloužil v Již. Afr. za vál. 1899—1902, pak vel. střel. školy v Hythe. Za svět. války zprvu vel. 2. div., koncem 1914 I. sboru, od čce 1915 III. arm. Jmenován byv nástupcem Hamiltonovým na Gallipoli, prohlásil se pro vyklizení poloostrova, které šťastně a beze ztrát provedl. zač. 1916. Na podzim vrchním velit. v Indii; získal si zásluhy o její zesílení a včasné odeslání posil na afr. a asij. bojiště. Od 1923 do 1927 velit. Gibraltaru, pak do výslužby.

Monroe James (1758—1831), amer. státník a právník, pátý president USA. (1816—20). Znám jest vyslovením t. zv. Monroeovy doktriny (↘). Za jeho vlády získána Florida.

Monroeova doktrina, Monroem (↘) r. 1823 prohlášená zásada, podle níž není dovoleno evropským mocnostem se vměšovati do vnitřních záležitostí amerických (Amerika Američanům), jakož i úplný nezájem USA. na evropských poměrech.

Mons, m. v Belgii (vlámsky Bergen), 27.900 ob., 50 km jihozáp. od Bruselu. Za svět. války první bitva angl. arm. (23. VIII. 1914), která držela obsazenou posici na kanále od Condé k M. a dál na jihových. téměř až k Sambře. Po hrdinném boji s 1. a 2. něm. arm. byli Angl. nuceni před přesilou ustoupiti v úplném pořádku k Le Cateau.

Monse Josef Vratislav (1733—1793), mor. právník, prof. st. práva na univ. olomoucké a brněnské, odpůrce církve

kat. a její hierarchie. Spolupracoval na vyd. st. práva mor.: Jura primaeva Moraviae (1781) a vydal četné spisy právn., jednající o starých právech mor. měst. 1789—1793 vyd. Mähr. Magazin.

Monseigneur (fr.), ve středověku oslovení šlechticů; za Ludvíka XIV. titul dauphina, nyní biskupů.

Monserrat (Montserrat), část katalonského pobřeží ve Špaň., 1236 m vysoká, skalnatá a divoká. Jest zde benediktinské opatství, založené r. 880, s velkou knihovnou (180.000 svazků), museem a meteorolog. observatoří. Poutní místo.

Monsieur (fr., mosijé, mn. č. messieurs), můj pán, zkratka M., obvyklé oslovení ve Francii.

Monsignore (ital.), můj pán, Vaše milost; od středověku titul katolických duchovních, udělovaný papežem (zkratka Msgre).

Monsigny (monsiňi) Pierre Alexandre (1729—1817), franc. op. skladatel, od 1815 člen Akademie; psal komické opery, z nichž nejúspěšnější Félix (1777).

Monsko-annamitské řeči, jazyk. skupina, zahrnující v sobě řeči Zadní Indie: annamitskou, khmerskou (kambodžanskou) a monskou; spojovací článek mezi indočínskými a austrickými jazyky.

Monsonia L., tropicko-africký rod Geraniaceí; 30 druhů, z nichž M. ovata Cav. je v již. Africe užívána jako lék proti dysenterii, uštknutí a j.

Monster (angl., z lat. monstrum, ohromný), ve složeninách značí: obrovský, na př. monsterkoncert atd.

Monstera, z čeledi aronovitých (Araceae), polokřovitá bylina, hojně kořenující a po stromech popínavá. 27 druhů,

Monstera adans.

z nichž mnohé cizopasí na stromech. Široké čepele v mládí celé, nevelké, později zvláště ve výši stromových korun se nápadně zveličují, dělí se v nepravidelné laloky a vznikají v čepeli podlouhlé nebo okrouhlé otvory, kterými světlo může na spodní listy pronikati. Proti každému listu vytvořuje hojné vzdušné kořeny, jednoduché, až několik metrů dlouhé, které při doteku s půdou do ní zarůstají a se rozvětvují. Velmi oblíbené skleníkové a pokojové rostliny. M. pertusa velmi mnohotvárná z pralesů brasilských, obecně Philodendron zvaná. M. deliciosa z hor mexických, která i u nás vzácně ve skleníku rozkvétá ve světle žlutavý toulec s obojakými dvoučetnými kvítky. M. Lindeni cizopasí v tropech amerických na stromové kůře.

Monstrance (z lat.), zv. též ostensorium, v katol. církvi liturgická nádoba ze skla nebo křišťálu, obklopená věncem paprsků z drahého kovu, užívaná k přechovávání hostií nebo vzácných reliquií.

Monstrum (lat.), příšera, potvora, obluda, netvor, zrůda, ve smyslu fysickém i mravním.

Monsún (z arab. mausim), vzduchový proud, povstávající následkem tepelných rozdílů mezi mořem a zemí, vanoucí v létě a zimě, střídavě opačným směrem. Nazývají se tak zvláště větry v Indickém oceáně a sousedních zemích. Vlhké letní monsuny vanou od vých. pobřeží afrického směrem k pobřeží indickému, čínskému a filipinskému. Přinášejí s sebou deště. Zimní monsuny (od října do března) vanou směrem opačným a jsou suché.

Mont (franc. mn. č. monts; monte, ital. mn. č. monti, též špan. a portug. mn. č. montes), hora; časté v zeměpis. názvech.

Mont Karl Maria Pol de (* 1857), nizozemský básník, lyrik, uměl. kritik, stoupenec vlámského hnutí.

Montagna Bartolommeo (* asi 1450, † 1523), ital. malíř, maloval hl. náboženské výjevy.

Montagna Benedetto (asi 1470—1545), syn předešlého, ital. malíř a mědirytec.

Montaigne (monteu) Michel Eyquem de (1533—1592), franc. skeptik a moralista; napsal slavné Essais (1580), v nichž podává svoje názory o světě a lidstvu, často spojené s frivolní neomaleností.

Montalembert Charles Forbes de Tryon, hrabě z (1810—1870), franc. spisovatel a politik; pracoval o povznesení moci církve katolické.

Montalembert Marc René, markýz (1714—1800), fr. gen. a stavitel pevností; zavrhl systém baštový a nahrazoval jej klešťovitým a polygonálním (Q, opevňo-

vání) s mohutnou křížovou palbou předpolí a dobrým flankováním příkopu z kavalírů a kaponiér. Ve Fr. jeho soustava nedošla uznání, zato v Prus. (Fridrich II.) přejaty mnohé jeho zásady, na př. obytné kasematy a posunutá v terénu opevnění. Sp.: La fortification perpendiculaire (1796).

Montalván Juan Pérez de (1602—1638), španělský dramatik a novelista.

Montalivet Jean Pierre Bachasson, hrabě (1766—1823), franc. státník, 1809 ministr vnitra, činný za restaurace, od 1819 pair.

Montalivet Camille Bachasson, hrabě (1801—1885), syn předešlého, franc. státník; byl několikráte ministrem, hájil 1848 Ludvíka Filipa.

Montana (úř. zkratka Mont.), hornatý stát v z. části USA, 380.706 km², 646.806 ob. (1925). Západní část leží v Horách Skalistých, východní nižší část je protékána několika řekami. Na úpatí hor pramení Missouri s četnými přítoky. Podnebí jest mírnější na záp. než na vých. Les pokrývá 18% plochy. Vynikající je chov dobytka. Největší bohatství státu záleží v minerálních ložiskách. M. jest druhým producent. mědi na světě. Průmyslová střediska jsou Butte, Anaconda a Great Falls. Velké huti, zpracování dřeva, mlynářství. Hl. m. jest Helena, nejv. ale Butte City.

Montaña (špan. pohoří), špan. název jihoamer. horských lesních území.

Montanista, znalec v oboru hornictví.

Montanisté, křesťanští sektáři z II. a III. stol. mají jméno po Frygijci Montanovi, který kolem r. 156 vystupoval jako Paraklés, o němž je psáno v evangeliu sv. Jana, a jenž sliboval zdokonalení křesťanství. Nový Jerusalem měl se zjeviti ve dvou frygických vesnicích Pepuza a Thymion, celý život křesťanů měl býti věnován přípravě na blížící se konec nejpřísnější askesí, zavrhující světské vzdělání a umění.

Montauban (monóban), hl. m. ve fr. dep. Tarn-el-Garonne, 26.829 ob.

Montáž (z franc. montage), stavba, sestavování strojů, strojov. zařízení, kovových konstrukcí mostů a p. ze součástí předem připravených. — Ve filmové technice překopírování různých střídavých výjevů na týž film k současnému rychlému promítání pro dosažení výrazu nálady duševního procesu hrdiny n. děje. ↗ fotomontáž.

Montblanc, nejvyšší horská skupina Evropy (4807 m) v Savojských Alpách, na hranicích Italie, Švýcarska a Francie, 13 km široká, 45 km dlouhá, na ploše 600 km²; pozůstává z útvaru žulového. Vlastní M. vysoký 4807 m leží přesně na hranicích, jižně od něho M. de Courmayeur (4748 m, nazvaný od r. 1927 Benito Mussolini).

Montcalm Louis Joseph, marquis de (1712—1759), franc. vojevůdce; zúčastnil se války o dědictví rakouské, od r. 1756 vrchním velitelem v Kanadě.

Mont Cenis, it. Monte Cenitio, 2098 m vysoký průsmyk záp. Alp, na hran. Fr. a Italie, mezi údolím Area a Dora Riparia. Průsmyku od r. 1871 (po otevření tunelu), používá se velmi málo. Tento tunel, 13 km dlouhý, prochází pohořím 22 km záp. od Mont C. pod Col de Fréjus, od stanice Modany v Savoy až k Bardonechia v Piemontu. Nejvyšší bod (ve stř. tunelu) leží 1294 m n. m. a 1650 pod vrcholem hor.

Mont de Marsan, hl. m. franc. dep. Landes, 10.836 ob., na splavné řece Midouze.

Montdidier, m. ve Fr. dep. Somme, 34 km jih.-v. od Amiensu. Bylo za první jarní něm. ofensivy 1918 cílem útoků něm. 18. arm. (Hutier) a vzato 27. III. po porážce V. angl. arm. (Gough). Dalšího cíle, Amiensu, Něm. však nedosáhli. Druhá bitva u M. byla 8.—15. VIII., kdy za Fochovy veliké ofensivy IV. angl. arm. (Rawlinson) a I. fr. arm. (Debeney) velkou porážkou 2. a 18. něm. armády zastavily možnost dalšího postupu Něm. a přesvědčily Ludendorffa o nutnosti jednati o mír. (Černý den něm. arm.)

Mont du Pilat, ↗ Pilat.

Mont d'Or, 1. vápencové pohoří ve fr. Juře, až 1464 m vysoké, blíže švýcarských hranic; 2. vápencový masiv 5 km sev. od Lyonu, dosahující výše 625 m.

Mont-Dore, Le, lázeň. místo ve Francii, dép. Puy de Dome, 2003 ob. u řeky Dordogne; radioaktivní léčebné prameny.

Monte Albán, velkolepé mexické zříceniny, blíže Oaxaca, ve výši 1800 m. — **M. Altissimo,** nejvyšší vrcholek masivu Monte Baldo (↗), 2098 m. Posice pod vrcholem obsazena od srpna 1918 čs. legionáři. — **M. Baldo,** horský masiv vých. od Gardského jez. v sev. It., v Tridentských Alpách, pne se do výše 2200 m (vrchol M. Maggiore). Jeviště mnohých bojů rak. arm. 1706, 1796 a 1848, oblíbené výletní místo pro turisty z Rivy, Rovereta a j. — **M. Baldo,** hora ssz. od Asiaga v sev. It., byla za rak.-uh. ofensivy do It. v květnu 1916 od It. silně opevněna, vzata rak.-uh. vojskem a držena do konce války. — **M. Berico,** úzký vrcholek pahorkatiny Monti Berici, již. od Vicenzy v sev. It. Tam 10. VI. 1848 za Radeckého ofensivy na Vicenzu hrdinný boj 10. prap. cís. myslivců (pluk. K.

Kopal) proti voj. gen. Duranda; otevřel Radeckému vstup do města, Kopal však smrtelně raněn. Na památku toho obdržel prapor na věčné časy jméno Kopalovo a jako odznak zlatý roh s nápisem: M. B. Kopal volá. — **M. Carlo,** světové lázeňské místo v knížetství Monackém, 9428 ob., známé svou hernou. — **M. Cassino,** býv. klášter v Italii, v provincii Frosinone, veliký archiv (80.000 listin). Založ. byl r. 529 Benediktem z Nursie. — **M. Cristo,** starověká Oglasa, ital. ostrov v provincii livornské v moři Tyrrhénském, 42 km na jih od Elby, 645 m. vys., 10 km² plochy, pustá žulová skála. Majetek a lovecký revír ital. krále. Proslaven románem Alexandra Dumasa. — **M. Grappa,** horský hřbet v sev. It., vých. od Asiaga, mezi údolím ř. Piave a Brenty. Za svět. války čtyři bitvy: 1. 11.—18. XI. 1917 zastaveny tam útoky rak.-uh. vojska při ofensivě na Piave. 2. 11.—22. XII. 1917 odehrávala se tam část ofensivy rak.-uh. na Monte Asolone, při níž dobyli It. již. svahu hory. 3. Jeviště nezdařeného rak.-uh. útoku 14.—15. VI. 1918 (☞ Piave). 4. Útoky VI. it. arm. a franc. oddílu Grazianiho proti 11. rak.-uh. arm. jsou částí ofensivy na Vittorio Veneto (☞). — **M. Majo,** hora 7 km na záp. od Arsiera; na ní bojovala část výzvědné roty Astico 39. pl. čs. it. legií (☞). — **M. Meletta,** hora 7 km sev.-vých. od Asiaga v sev. It., 1827 m, blíže býv. tyrol. hranic. Byla od léta 1916 v bitevní čáře a proti ní na it. straně operovaly 5. a 6. rota 39. čs. výzvědného pluku it. legií. — **M. Pasubio,** hora (2236 m), 15 km jihových. Rovereda na býv. tyrolské hranici. Při rak.-uh. ofensivě 1916 byla dobyta 20. V. a od té doby v bitevní čáře do konce vál. O její vrchol se konaly zuřivé boje, zejm. v říj. 1916, září 1917 a březnu 1918. V létě 1918 část její obsazena rotou Astico čs. legií (☞). — **M. Pincio,** ☞ Pincio. — **M. Rosa,** hlavní skupina Penninských Alp, na hranicích Švýcarska a Italie. Nejvyšší vrchol jest Dufourspitze, vys. 4635 m. Z ledovců jest význačný ledovec Gornerský. — **M. San Gabriele,** vrcholek 4 km sev.-vých. od Gorice v It. Prudké boje o Bainsizské plateau skončily v XI. bitvě na Soči v září 1917 dobytím této hory Italy; bylo to nejhustší obsazení útočné fronty it za svět. války (1400 děl a 25 divisí nasazeno v šíři 7 km po 3 dny). — **M. San Michele,** výšina 275 m na Doberdské planině, 8 km j.-z. od Gorice v It. Dobyta Italy při veliké ofensivě na Gorici, v 6. sočské bitvě spolu s Goricí a Doberdou. — **M. Tomba,** hora v Benátských Alpách, 474 m vys. — **M. Tonale,** hora (2700 m) a průsmyk téhož jména na býv. tyrol. hranici sev.-záp. od Tridentu v Alpách Adamellských. Za svět. války v létě 1918 působiště 1. roty výzvědného 39. pl. čsl. legií v It. (☞). — **M. Val Bella,** hora (1315 m), vých. od Asiaga v sev. It. Tam bojovaly za posl. rak.-uh. ofensivy 25.—29. VI. 1918 dvě roty (5. a 6.) 9. výzvědného pl. čsl. legií v Italii.

Montecuculi Raimondo, kníže (1609—1680), rakouský vojevůdce, mistr strategie; 1647 porazil švédského gen. Melandra, 1658 dobyl Pomořan, 1. srpna 1664 porazil Turky u sv. Gottharda, 1672—1675 úspěšně bojoval v Nizozemí proti Condému a Turennovi.

Montefiore, Sir Moses (1784—1885), židovský filantrop; pečoval všemi silami o své souvěrce.

Montejus, ☞ kotel tlakový.

Montelius Oscar (1843—1921), švédský archeolog, od r. 1863 v archeolog. museu ve Štokholmu; pak ředitelem musea ve Štokholmu. Vypracoval podrobně t. zv. typologickou metodu jako podklad chronologie při badání předhistorickém.

Montello, horský hřbet v sev. Italii na j. straně dolního toku ř. Piave, s.-z. od Trevisa. Za rak.-uh. postupu k Piave v list. 1917 bylo oň bojováno; rak.-uh. voj. jej musila na konec vykliditi. Za letní ofensivy 1918 se rovněž rak-uh. voj. 14.—20. VI. marně pokoušela ztéci vrchol M., držený XIV. sborem, v němž zařaděn též 1. prapor 33. pl. čes. legií. Za postupu na Vittorio Veneto byl dobyt IV. it. armádou (gen. Robilant).

Montemayor Jorge, de (1520—1561), španělský básník. Založil španělský pastýřský román.

Montenegro (it.). ☞ Černá Hora.

Montenuovo Wilhelm Albrecht, kníže (1811—1895), rakouský generál; bojoval v Italii a Uhrách. R. 1866—78 zem. vojenským velitelem v Čechách.

Montépin Xavier (1823—1902) franc. populární spisovatel románů a dramat.

Montér (frc. monteur), zručný strojník n. dělník, provádějící montáže strojů a stavby.

Monterey, hl. m. mexického státu Nuevo León, 88.458 ob. Ocelárny a železárny.

Montes (lat.), dříve v Italii název ústavů, kde se ukládaly peníze; od 13. stol. Montes pietatis („hory milosrdenství") měly chrániti lid před vykořisťováním lichváři.

Montes Ismael (* 1861), president republiky bolivijské 1913—1917; vypověděl Německu válku.

Montespan Françoise Athénaïs, markýza de (1641—1707), milenka Ludvíka

XIV.; krásná a duchaplná, ovládala úplně krále od r. 1668—79.

Montesquieu (monteskie), Charles de Secondat, Baron de la Brède et de M. (1689—1755), franc. filosofický spisovatel; napsal Lettres persanes (přel. J. Kopal, 1926), v nichž bičuje politický, sociální a literární život Francouzů; za účelem studia práv cestoval v Německu, Italii, Švýcarsku, Holandsku a Anglii. Velký rozruch způsobily jeho Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence a jeho hlavní dílo: De l'esprit des lois, ve kterém po prvé jsou zákonitá zřízení odvozována od zeměpisných a sociálních poměrů jednotlivých zemí; základní myšlenkou je rozdělení na tři moci (zákonodárná, výkonná a soudcovská).

Monteur (fr.), ↷ montér.

Monteverdi Claudio (1567—1643), italský skladatel; od r. 1613 kapelník při chrámu sv. Marka v Benátkách. Slavný jako skladatel madrigalů.

Montevideo, hl. m. a přístav Uruguaye, zároveň departementu M. (664 km² s 439.993 ob.), při ústí Rio de la Plata. Ruch obchodní v přístavě velmi čilý. Vyváží se zmrzlé maso, konservy, masový extrakt, vlna, kůže, obilí a živý dobytek. — M. bylo založeno Portugalci r. 1724 jako pevnost.

Montez Lola (vlastně Maria D. Gilbert) (1818—1861), špan. tanečnice; vystupovala po celé Evropě; známá svým poměrem k bav. králi Ludvíkovi I., jímž povýšena na hrab. z Landsfeldu a jehož donutila k abdikaci r. 1848.

Montezuma (* asi 1480, † 1520), poslední aztecký panovník mexické domorodé říše. R. 1519 přijal pohostinně Corteza se Španěly; byl však jimi uvězněn a donucen uznati jejich nadvládu. Jeho nejstarší syn dostal od císaře Karla V. titul hraběte z Montezumy.

Montfaucon, ves ve franc. dép. Meuse, sev.-záp. od Verdunu, 2.—3. září 1914 svedena zde bitva Francouzů s Němci, ↷ Varennes.

Montfleury Zacharie de (1600—1667), franc. herec, nenáviděný Molièrem a Cyranem z Bergeracu.

Montgolfier Joseph Michel (1740—1810), franc. vynálezce; studoval se svým bratrem matematiku, mechaniku a fysiku a sestrojil r. 1783 první balon. — Jeho bratr Jacques Étienne (1745—1799) byl architektem. Napsali společně několik spisů o vzduchoplavectví.

Montgomery (möntgameri) James (1771—1854), angl. básník; jest předchůdce Byronův.

Montgomery Robert August (1834—1898), fin. právník a státník, stoupenec směru liberálního.

Montherlant Henry, comte de (1896), franc. katol. spisovatel, vůdce nejmladší básnické generace katolické.

Montholon Charles Tristan de M., hrabě z Lee (1783—1853), franc. důstojník; provázel císaře Napoléona I. na sv. Helenu jako jeho pobočník. Sp.: Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon, écrits à Ste Helène sous sa dictée (1822—25).

Monti Lovro, JUDr. (1835—1898), dalm. politik, advokát v Kninu, z. a ř. národní poslanec. Stoupenec shody chorvatsko-srbské v Dalmacii a sloučení s Chorvatskem.

Monticellit, druh olivinu, křemičitan hořečnato-váp., $MgCaSiO_4$, tvoří sklově lesklé, světle šedé, rhombické krystaly, tvrdost 5,5; vyskyt. se vrostlý do zrnitého vápence na Vesuvu, v Arkansasu a j.

Monticola saxatilis, drozd skalní, pták z čeledi rehků, jímž se nápadně zjevem i způsobem života podobá, jest však o třetinu těla větší. Základní barva peří modrošedá, na břiše jasně rezavočervená. Na lopatkách břidlicovitě černá, letky černohnědé, velká krycí pera bíle vroubená. Samička na hnědé půdě světle skvrnitá. Obývá skalnatá pohoří hl. na jihu Evropy, rovinám a lesům se vyhýbá. U nás pořídku v Krkonoších a na vých. Moravě, hojněji na Slovensku. Neskrývá se, rád se usazuje na volné místo, kývá tělem a ocasem jako rehek a hmyz chytá z větší části v letu. K nám přilétá nejpozději v dubnu a odlétá v září. Hnízdo si staví velmi nepořádně ve skulinách skal, zdí nebo v hromadě kamení. Výtečný zpěvák, který v dokonalosti zpěvu téměř dostihuje drozda.

Montijo (monticho), m. ve Španělsku, prov. Badajoz, 8999 ob. Hrad rodu hrabat z Montijo, z něhož pocházela francouzská císařovna Eugenie.

Montluc (monyk) Blaise de (1502—1577), franc. maršál, bojoval proti císaři Karlu V., r. 1555 hájil Siennu.

Montluçon, franc. město, dep. Allier, 37.504 ob. Vysoké pece, železárny, tkalcovny, sklárny a průmysl chemický.

Montmartre (z lat. Mons Martyrum, hora mučedníků), výšina (127 m) a severní čtvrť v Paříži. M. bylo bydlištěm bohémy; množství zábavních podniků, navštěvovaných hlav. cizinci. Starý hřbitov s hrobem V. Brožíka.

Montmirail, m. ve fr. dép. Marne, na říčce Petit Morin, vých. od Paříže. Tam 11. II. 1814 vítězství Napoléonovo nad Blücherem; ve svět. válce za bitvy na

Marně důlež. opěrný bod arm. Bülowovy ve dnech 6.—8. IX. 1914 proti útokům V. franc. armády (Franchet d'Espérey).

Montmorency, m. ve Francii, dép. Seine-et-Oise, 8490 ob. Rousseauovo museum.

Montmorency (monmornsi), šlecht. rod ve Francii a Nizozemsku, známý od r. 980. Důležití členové jsou: 1. Mathieu II. (1189—1260), zv. velký connétable. 2. Anne I., vévoda z M., connétable francouzský (1493—1567). Bojoval se Španěly r. 1557 u St. Quentinu, kde byl ale poražen a zajat. 3. Henri II. (1595—1632), bojoval v Languedocu za vévodu Gastona Orléanského. 4. Matthieu Jean Felicité (1767—1826), bojoval v severoamerické válce za svobodu jako generál.

Montoro, m. ve Španělsku na řece Guadalquiviru, prov. Cordoba, 9448 ob.

Montovati (franc.), zříditi, postaviti, zvláště sestaviti stroj. ℘ montáž.

Montparnasse, pařížská čtvrť na levém břehu Seiny, obývaná umělci.

Mont Pelé, sopka na ostrově Martinique ve francouzské Západní Indii.

Montpellier, důl. fr. m. v dép. Hérault, 68.573 ob.; hvězdárna, továrny na mýdlo, svíčky, chemikalie, výroba hedvábí.

Montpensier, franc. hrabství, patřící od XV. stol. Bourbonům, r. 1608 dostalo se sňatkem rodu Orléanskému. Význační členové této orléanské větve: 1. Anna Marie Louis d'Orléans, vévodkyně z (1627—1693), krásná a duchaplná. Ve svých pamětech líčí svůj boj s Ludvíkem XIV. Známá p. jm. Grande Mademoiselle. 2. Antoine d'Orléans, vévoda z (1824—1890), syn krále Ludvíka Filipa; bojoval v Alžíru.

Mont Perdu, jedna z nejvyš. hor pyrenejských, 3350 m vysoká.

Montreal, nejv. obch. a prům. m. a přístav v Kanadě v provincii Quebec na ostrově řeky sv. Vavřince, 907.500 ob.

Montreux, klimatické místo ve Švýcarsku, kanton Vaud, u jezera Ženevského, 18.300 ob.

Montrose James Graham, marquess of (1612—1650), bojoval ve válce třicetileté na straně protestantů. Byl popraven.

Montrose, přístavní město ve Skotsku, 10.979 ob.

Mont Saint-Michel Le, žulová skála na francouzském pobřeží La Manche. 50 m vysoká, spojená hrází s pobřežím. Bývalý benediktinský klášter.

Montsalvage, hora, na které Templáři hlídali sv. Graal.

Montserrat, britský ostrov v Malých Antilách, původu sopečného, jihozáp. od Antiguy, 83 km², 17.673 ob. Hl. h. jest Plymouth (1730 ob.).

Montserrat, ital. krajina v Piemontu. Dnes tvoří provincii Alessandrii a část prov. Cuneo.

Montt Jorge (* 1847), chilský státník, vyznamenal se ve válce s Peru, presidentem 1872—96; uspořádal stát. finance.

Montt Pedro (1848—1910), chilský státník, byl několikráte ministrem. Od r. 1906—10 presidentem republiky.

Montu, egyptský bůh války, uctívaný zvláště v Thébách a Hermonthisu; zobrazuje se s hlavou krahujce.

Monument (z lat.), pomník.

Monumentální (lat.), velkolepý. Užívá se hlavně o stavbách a v malířství.

Monza, m. v Italii, prov. Milán, 42.987 ob. (1921), starobylý dóm, četná umělecká díla a památky. Průmysl textilní, výroba koberců a strojírny; automobilové závodiště. V blízké Villa reale zastřelen r. 1900 ital. král Humbert.

Monzie Anatole de (* 1876), franc. politik, bojoval pro jednotnou státní školu; byl několikráte ministrem.

Moody Dwight Lyman (1837—1899), významný amer. evangelista methodistické církve, pův. obuvník, od r. 1856 činný jako kazatel v Chicagu, pak v Anglii, Skotsku a opět v Americe, kde všude získával ohromný vliv nejen na masy lidové, ale i na kruhy vzdělané. Založil vzděl. ústavy a školy církevní pro mládež a duchovní.

Moor Karel (* 26. XII. 1873 v Bělohradě), čes. hudeb. skladatel operní (Vij, 1903, Hjordis, 1905) a operet (Pan profesor v pekle, Výlet pana Broučka na měsíc a j.), písní a mnoha skladeb orchestrálních a instrumentálních.

Moore Colleen (* 1900), popul. amer. filmová herečka veseloherní.

Moore Owen (* 1887 v Meath v Irsku); v dětském věku 11 let přišel s rodiči do Ameriky, byl hercem divad. a filmovým.

Moore Tom (* 1886 v Meath v Irsku), bratr předešl., rovněž amer. film. herec.

Moore Thomas (1779—1852), irský básník. Za svého pobytu v Benátkách r. 1819 sešel se s Byronem, který mu svěřil své Paměti. M. začal svou básnickou činnost překlady z řečtiny. Hl. dílem jest kniha Irish Melodie (přeložil G. Dörft 1899), lyrické básně, skládané ve stylu starých irských písní.

Moorea, ostrov ve Vých. Polynésii, 132 km², 1917 ob. Hl. m. Papetoai.

Moose Jaw (Mûs-Džáó), m. v kanadské provincii Saskačevan, (1926) 19.039 ob., v úrodné krajině, na kanadské pacifické dráze.

Moose River, řeka v kanadské prov. Ontario, 400 km dl., ústí do Jamesovy zátoky zálivu Hudsonova.

Mor (lat. pestis), ve starověku a v lidové mluvě ještě ve středověku každá zhoubná epidemická nemoc; zvláště nakažlivá akutní nemoc, jevící se těžkým onemocněním jednotlivých oddílů lymfatického ústrojí a vznikem nežitů. Jako epidemie se vyskytovala často v Syrii a Egyptě a v VI. stol. se rozšířila po celé Evropě. M. je endemickou nemocí v již. Asii, odkud při obchodních stycích byl zavlečen často do jiných zemí. V Indii zemřelo na př. r. 1907: 1,180.473 lidí na mor. Původcem moru je morový bacil, r. 1894 objevený Kitasatem a Yersinem. Úmrtnost je zaviněna hlavně (až z 95%) srdeční slabostí. Po několika měsících epidemie rychle mizí. Překonání nemoci způsobuje imunitu, trvající mnoho let. Umělou imunisaci nelze u člověka provésti pro příliš veliké nebezpečí smrtelného onemocnění. Morové bacily mimo tělo rychle hynou, zvláště působí-li na ně sluneční světlo nebo desinfekční prostředky (sublimát, kyselina karbolová). Účinně lze bojovati proti moru po rychlé a správné diagnose prvních případů isolováním onemocnělých a zároveň ošetřujícího personálu a desinfekcí. Podle morové konvence z benátské konference r. 1897 musí lodi, připluvší do Evropy z Indie, projíti karanténami (u Suezu a j.) a každý stát je povinen podati diplomatickou cestou zprávu o vypuknutí moru. — M. (Hiobova nemoc) často řádil v Evropě ve středověku. Poslední všeobecná epidemie v Německu byla r. 1682. Ještě na počátku XVIII. stol. se objevoval místně. V XVI. a XVII. stol. se v některých státech žádaly od cestujících zvláštní pasy, kde bylo potvrzeno, že poslední místo pobytu nebylo zamořeno morem. — M. hovězí (Pestis bovina), nejnebezpeč. nákaza hov. dob. a větších přežvykavců; jeví se skvrnitým zrudnutím, viditelných sliznic, hl. v ústech, horečnatostí, ke konci průjmem, smrt nastává do týdne. Úmrtnost až 90%; uzdravená zvířata jsou imunní. — M. plicní, skot napadající nakažlivý kruposní zánět plic a pohrudnice; rozšiřuje se od zvířete k zvířeti, ale též osobním stykem a jinými prostředníky. Nakažlivá látka proniká všemi filtry. Je to podle posledních výzkumů mikrob Acterococcus mycoides. P. m. vypukne 3—6 týdnů po nákaze, vývoj trvá 2—6 týdnů a projevuje se kašláním. Zánět plic a pohrudnice vede ve 2—3 týdnech k smrti nebo přechází v ozdravění (často neúplné). U nakaženého dobytka se šíří dýchaným vzduchem. Odstranění onemocnělého dobytka je nejlepším prostředkem k potlačení p. m. Maso poraženého dobytčete platí za méněcenné. — První vědecké pojednání pochází od A. v. Hallera.

Mora (lat.), prodlení; periculum in m., nebezpečí v prodlení.

Moraceae, ⚲ morus.

Moraczewski Andrzej (1802—1855), pol. historik. Sp.: Starożytności polskie, Dzieje rzeczypospolitej, Opis zjazdu praskiego a j.

Moraczewski Jędrzej, Ing. (1870), pol. politik, říšský poslanec, 1918—1919 min. předseda a min. železnic, 1919 poslanec Sejmu, 1925—1926 min. veř. prací.

Morača, řeka na Černé Hoře, 110 km dlouhá s četnými vodopády, vlévá se do Skadarského jezera, které opět opouští jako řeka Bojana.

Moračevśkyj Pylyp (1806—1879), ukraj. učenec. Koncem 50. let počal překládati evangelium do ukraj., ale Nejsvětější Synoda v Petrohradě nedovolila vytisknouti tento překlad, neboť právě tehdy nastalo pronásledování ukraj. řeči se strany rus. vlády. Překlad evangelia, připravený M. dostal se do veřejnosti až po jeho smrti. — Lit.: J. Slavík (Slov. Přehled, č. 1, 3, 4—6, 1930).

Moraes Barros, Prudente de (1841—1902), brasilský státník, horlivý republikán; 1894—98 president republiky.

Morák Václav (* 1817 v Král. Dvoře), měditiskař a kamenotiskař v Praze od r. 1873.

Morales Christobal de (1512—1553), špaň. hud. skladatel mší a motett, jeden z nejv. své doby.

Morales Luis de (1510—1586), špaň. nábož. malíř v Seville, nazv. El Divino (božský).

Moralisovati, kárati nemravnost a nepravosti, odtud moralista, kazatel očisty mravů.

Moralita, vnitřní, mravní pojetí povinností, jako protiklad k legalitě, k pojetí vnějšímu, zákonnému.

Morality (franc. moralites, angl. moralities), v pozdním středověku poučné, často alegorické divadelní hry, ukazující boj cností a neřestí u člověka; používaly biblické, legendární a historické látky a zasahovaly zvl. za reformace do bojů politických a náboženských.

Morálka, ⚲ mravní filosofie.

Morální (mravní) filosofie, ⚲ mravní filosofie. M. principy, základní poučky, z kterých se odvozují mravní pravidla života. M. nátlak, ovlivňování vůle v otázce mravů. M. vědy, vědy duchové. M. teologie, vědecké zpracování křesťan-

ské mravnosti na podkladě katolické církve.

Morální slabomyslnost (angl. moral insanity), forma slabomyslnosti s nedostatkem morálních citů a pojmů (nedostatek altruismu), nepokládá se již za samostatnou chorobu.

Morální statistika, podle G. v. Mayra statistika stavů a zjevů mravního života, dokud jsou přístupné statistickému pozorování, tedy všeobecně pouze zjevů nemorálních. Mayr rozlišuje m. s. primární a sekundární, podle toho, zdali je vzat hlavní zřetel na mravní zjevy, nebo zdali morální stránka ustupuje jiným hlediskům, na př. hospodářským. K primérním počítá hl. statistiku kriminální, prostituce, péče o výchovu, rozvodů a sebevražd, ale i církevního života, nadací a pod. K sekundérním patří výsledky všech statistik, které jsou nějak morálně zabarveny, na př. ze statistiky obyvatelstva, statistika ubývání porodů, nemanželských porodů a j.

Moran Lois (* 1909 v Pittsburgu), zprvu tanečnice v pařížské Opeře, později herečkou divadla v New Yorku, nyní u filmu.

Morand Paul (* 13. III. 1888), franc. spisovatel, legační tajemník v Londýně, Římě a Madridě. Známá jsou jeho líčení poválečného internacionál. velkoměstského života evropského. Četná jeho díla jsou přeložena do češtiny.

Morašice, ob. v Č., okr. Litomyšl, 592 ob. č. — Nedaleko nalézá se t. zv. Růžový palouček, kdež se loučívali s vlastí čeští exulanti před odchodem do ciziny.

Morašice (dř. —sice), ob. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 439 ob. čs.

Moratin Nicolás Fernández de (1737—1780), špan. básník.

Moratin Leandro Fernández de (1760—1828), syn předch., špan. dramatik; pokoušel se reformovati španělské divadlo podle francouzských vzorů.

Moratorium, příročí, jednání, jímž se dlužníku neb určité skupině dlužníků povoluje lhůta, během níž věřitel nemůže svou pohledávku vymáhati. Moratoria se užívá za dob mimořádné finanční tísně, na př. za světové války.

Morava, země v ČSR., 22.315 km², 2,662.884 ob. Jest ohraničena Českomoravskou vysočinou (Javořice 835 m), na západě, na severovýchodě Vých. Sudetami (Velký Sněžník 1424 m), Pradědem (1490 m), na vých. Bílými Karpat. (Javorina 968 m) a Moravskými Bezkydami (Radhošť, Smrk, Javorník). Hl. řeka je Morava. Rybníky pokrývají plochu 15 km². Podnebí je různé: jih má podnebí mírné, kdežto západ a sever drsné. Střední roční teplota 10°, srážky 500 m. Z ob. bylo na 80% Čechů, 20% Němců, podle náboženství 92% katol., 3% čsl., 1·5% Židů, zbytek protestanté. Školy: M. má českou universitu, českou a něm. techniku, vys. zvěrolékařskou školu a zemědělskou vys. školu, 2 teol. učiliště, 35 českých a 15 něm. gymnasií, 27 reálek, 11 učitelských ústavů, 8 obchod. akademií, 56 zemědělských škol, 3247 obecných škol. Zemědělstvím se zabývá 38% ob., průmysl je velmi vyvinut. Země má ložiska kamen. uhlí (Ostrava, Karvinná, Rosice), hněd. uhlí a grafitu. Železnic je 2010 km, silnic 14.346 km. Správa: Podle reformy z r. 1927 tvoří M. se Slezskem samosprávný celek zemi Moravskoslezskou se zem. úřadem a zastupitelstvem o 54 čl. ze $^2/_3$ volených a z $^1/_3$ jmenov. vládou, kteří ze sebe zvolí Zemský výbor. Na místo okresních správ nastoupily okresní úřady. Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Kroměříž a Uherské Hradiště mají zvláštní statut. Mimo zemský soud v Brně, je 5 krajských a 79 okresních soudů, finanční ředitelství a 4 fin. okresní ředitelství. — Dějiny: Jméno M. souvisí se jménem hl. řeky (lat. Marus, starohornoněm. Maraha). Prvotní obyvatelé byli Keltové, snad Volcae Tectosages, kteří zemi obývali do r. 50 př. Kr. Po nich následovali Kvádové (podle Tacita), v VI. neb. VII. stol. přišli Slované, kteří zde v IX. stol. založili velkomoravskou říši pod Mojmírem, Rostislavem a Svatoplukem. Za Rostislava přišli r. 863 Cyril a Method do země hlásat křesťanství. Po Svatoplukově smrti r. 894 říše se rozpadla a stala se r. 906 kořistí Maďarů. Země sama připadla r. 1000 k Polsku, 1029 k Čechám. 1182 obdržela M. titul markrabství, 1197 byl upraven její poměr k Čechám. Karel IV. zřídil na M. sekundogenituru lucemburského rodu a odstoupil M. svému bratru Janu, jehož vláda byla velmi šťastná. Po jeho smrti 1375 byla M. rozdělena mezi jeho syny Jošta, Prokopa a Jana Soběslava. 1411 připadla M. Václavu IV. Jeho nástupce Zikmund dal M. 1423 Albrechtu Rakouskému. Ladislav Pohrobek stal se dříve m. vládcem než českým. Jiřika Poděbradského nechtěli mor. katol. stavové uznati. V míru 1478 byla M. odstoupena uherskému králi. Po smrti Matyášově připadla opět k Čechám a s nimi

Znak Moravy.

1526 Rakousku. Za Maxmiliana II. rozšířil se velmi protestantismus. Karel Žerotínský a František z Dietrichsteina byli vůdcové obou náboženských stran. Velmi utrpěla země třicetitelou válkou a tureckými nájezdy 1663. Války za Marie Terezie přivedly nepřátelské armády do země. Dějiny země od 1884 charakterisuje boj mezi češstvím a němectvím. 1905 nabyli Češi moci v zemském sněmu. 28. X. 1918 stala se M. částí Československé republiky. — Lit.: Codex diplomaticus et epistolarie Moraviae (1836—1903), Dudík: Dějiny Moravy (1860—89), Bretholz: D. M. (1893).

Morava (něm. March), hl. řeka Moravy, 378 km dl.; pramení na již. straně Králického Sněžníku ve výši 1260 m, tvoří od Rohatce hranici Moravy, pak Rakouska proti Slovensku a ústí nad Bratislavou, kdež je široká 450 m, do Dunaje. Přítoky: zleva: Bečva, Oskava, Olšava, Myjava; zprava: Mor. Sázava, Haná, Dyje. Dolní tok splavný.

Morava, ř. v Jugoslavii, pr. přítok Dunaje, 420 km dl.; ústí do Dunaje pod Smederevem.

Moravany, o. v Č., okr. Pardubice, 951 čs. ob.

Moravany (Morbes), o. na Mor., okr. Brno-venkov, 600 ob.

Moravany, o. na Mor., okr. Kyjov, 1040 čs. ob.

Moravany nad Váhom, o. na Slov., okr. Piešťany, 958 ob.

Moravce Zlaté, ⚲ Zlaté Moravce.

Moravci, obyvatelstvo české národnosti v Pruském Slezsku při hranicích Opavska a Moravy. Jsou na tomto území starousedlí, kdežto pobělohorští vystěhovalci, od nichž jest nutno je rozeznávati, sídlí hlouběji v zemi v okolí Hlohova. K Prusku se dostali r. 1472. Čeština byla ponechána jen ve škole a v kostele, ale 2. pol. XIX. stol. vypuzena i ze škol (1873) a r. 1906 zakázáno i nábož. vyučovati čes. a čeština se stala zcela bezprávnou. Někdejší území se značně zmenšilo, jen na Hlučínsku zůstalo kompaktní území, jinak jen ostrovy. Vedle něm. živlu pronikal i živel polský. Germanisace potlačila úplně vědomí býv. příslušnosti k zemím čes. i v těch obcích, kde se čeština udržela, takže při sčítání obyv. se hlásilo jako Němci nebo Poláci. Po svět. v. připadla s Hlučínskem asi polovina M. k ČSR., kdežto Hlubčicko již zůstalo Německu. Z obyv. na Hlučínsku přihlásilo se r. 1921 83% k národnosti české.

Moravec, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 522 ob. čs.

Moraveč, o. v Č., okr. Pelhřimov, 535 ob. čs.

Moravec Alois (* 1899), č. malíř a grafik, žák Švabinského. Krásné jsou jeho obrazy z Prácheňska. Vyniká též v dřevorytu a v graf. výzdobě knižní.

Moravec Bedřich (* 1859), č. spis., říd. uč. v Trokavci u Rokycan. Pseud. B. Semov.

Moravec František (1859—1920), učitel a red. Labských Proudů v Kolíně. Vydal Evropa a její državy, metodické výklady zeměpisné pro nejvyšší třídu školy obecné, různá díla Verneova v úpravě pro mládež a j. Zúčastnil se s Dr. Heroldem politického boje v Praze, později v Kolíně. Za války internován v Göllerdorfu, odkudž poslední ze všech propuštěn. Krátce na to v důsledku válečných útrap zemřel.

Moravec František Adolf (1734—1814), č. historik, piarista a prof. v Kroměříži. Sp.: Moraviae historia politica et ecclesiatica (1785).

Moravec Josef, MUDr. (* 15 VIII. 1850 v Čes. Petrovicích), č. menšin. a nár. pracovník, městský fysik ve Dvoře Králové n. L. Byl zakladatelem Ú. M. Š., Nár. J. Sev., nějaký čas poslancem. Byl také dlouhá leta starostou města Dvora Král. Sp.: Obec, samospráva a lékař (Čas. čes. lékařů 1891).

Moravec Otakar (* 1887), č. spis. v Kolíně; vydal r. 1910 monografii k sedmdesátce Jakuba Arbesa, r. 1922 O naší zahraniční armádě v Italii a pod pseud. Robur řadu studií literárních, hudebních a divadelních. Zúčastnil se v Kolíně horlivě legionářského života a 2 roky vydával leg. týdeník V boj!

Morávek (Morawek) Adolf, MUDr. (* 11. XI. 1816 v Praze, † 11. XI. 1855 ve Würcburku), univ. prof. chirurgie ve Würcburku. Z prací původních je nejcennější jeho popis cesty po Německu a Francii.

Morávek Antonín (* 1896), č. grafik.

Morávek Jan (* 1888 v Kam. Přívoze n. Sáz.), žurnalista, spisovatel a dramatik, šéfredaktor Pražského Ill. Zpravodaje. Sp. bel.: Boj o nebe, Nový Cyrano, Historie psí, kočičí a jen trochu lidská; dram. sp.: Sražený orel, Růženka z kantýny, Fanynka z Údolí a j. — S malířem Landou vydal obrázkové knihy pro děti.

Morávek Jan, PhDr. (* 1887), č. archivář, správce archivu pražského hradu. Sp.: O Pražském hradu a chrámu sv. Víta.

Morávek Josef, JUDr. (* 1873), min. rada min. zdrav., organisátor čsl. st. lázní a veř. zdrav. služby v obcích.

Morávek Vladimír, RNDr. a PhDr. (* 15. I. 1896 v Kuklenách u Hradce Kr.), docent chemické fysiologie Masarykovy univ. Studoval v biolog. stanici Carmelu u San Franciska a v Kanadě rakovinové nádory.

Moraviany, o. na Slov., okr. Michalovce, 895 ob.

Moravice (j. č.) (Morawitz), o. ve Slez., okr. Opava, 603 ob.

Moravice, ř. ve Slezsku; pramení u Vysoké Hole (1464) nedaleko Pradědu a ústí po toku 100 km dl. do Opavy.

Moravičanský, pseud. Fr. Pluskala.

Moravičany, o. na Mor., okr. Zábřeh, 899 ob. čs.

Morávka, o. ve Slez., okr. Frýdek, 3470 ob. čs.

Moravská brána (Porta Moravica), úžlabina mezi Sudetami a Karpatami; tvoří rozvodí mezi Bečvou a Odrou, jest 310 m vysoká.

Moravská hospodářská společnost, původně c. k. mor. spol. pro zvelebení hospodářství, založ. 1769 v Brně. Po zřízení Mor. zem. rady rozdělena v Českou a Něm. hosp. spol. (1897). Vydává Zemědělskou politiku.

Moravská Húzová, o. na Mor., okr. Šternberk, 815 ob.

Moravská Chrastová (Mähr. Chrostau), o. na Mor., okr. Mor. Třebová, 1278 ob. (731 čs.).

Moravská Libina (Böhmisch Liebau), o. na Mor., okr. Šternberk, 844 ob.

Moravská Loděnice, o. na Mor., okr. Olomouc, 744 ob. čs.

Moravská Nová Ves, ms. na Mor., okr. Hodonín, 2883 čs. ob.

Moravská oblast, kraj v Srbsku, 2899 km² s 183.960 ob. s hl. m. Čuprijou. Protéká jí řeka Morava se svými přítoky (Crnica, Ravanica, Resava, Belica, Lugomir, Kalenićka reka). Rudní bohatství.

Moravská Ostrava (Mährisch Ostrau), kraj. m. na Mor., 113.709 ob., z nich 22.190 Němců, 13.291 cizozemců. Velkou M. O. tvoří obce: Már. Hory, Hrabůvka, Přívoz, Nová Ves, Vítkovice, Zábřeh n. Odrou. — Kraj. soud, stát. zastup., cejch. úř., hl. cel. úř., živn. insp., báň. revírní úř., stát. policie, čet. pátr. stanice. Úst.: nár. div., něm. div. m. museum, knih., elektr. dr. Šk.: čes. a něm. stát. gymn., čes. a něm. dív. stát. reálka, čes. stát. ref. reál. gymn., obch. akad. Prům.: kamenouhelné doly, koksovny, chem. továrny, ocelárny, válcovna, kotlárna, mostárna, petrol. rafinerie, vel. elektr. a j. Krematorium.

Znak Moravské Ostravy.

Moravská Radiměř (Mährisch Rothmühl), ms. na Mor., okr. Mor. Třebová, 1456 ob.

Moravská Třebová (Mährisch Trübau), okr. m. na Mor., 6686 ob. Pivovar, tov. stříbr. zb., alpaky, pian, čerpadel, slévárna železa, textilní továrna.

Moravské Bránice, o. na Mor., okr. Brno, 911 čs. ob.

Moravské Budějovice, okr. m. na Mor., 3933 ob. (3819 čs.). Tov. hosp. strojů, kov. a perleť. zboží. Stát. reál. gymnasium.

Moravské Knínice, o. na Mor., okr. Tišnov, 806 čs. ob.

Moravské Křižánky, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 760 čs. ob.

Moravské Lieskové, o. na Slov., okr. Nové Mesto nad Váhom, 4831 čs. ob.

Moravské Málkovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 629 čs. ob.

Moravské Prusy, o. na Mor., okr. Vyškov, 677 čs. ob.

Moravské pole (Marchfeld), rovina mezi ř. Moravou a Dunajem, sev. od Vídně, směrem k hranicím Moravy. Dějiště mnohých důležitých bitev, tak: 1. vítězství Přemysla II. Otakara nad uh. králem Bélou IV. (13. VII. 1260, bitva u Suchých Krůt); 2. vítězství Rudolfa I. Habsburského nad Přemyslem II. Otakarem, jenž zde padl (26. VIII. 1278); 3. porážka Napoléonova, zv. bitvou u Asper (22. V. 1809); 4. vítězství Napoléonovo nad arciv. Karlem, zv. bitvou u Wagramu (6. VII. 1909).

Moravský Beroun (Bärn), okr. m. na Mor., 2981 ob. Tov. lněn. a bavln. zboží, umělé kůže, pletené zboží.

Moravský Karlov (Mährisch Karlsdorf), ob. na Mor., okr. Zábřeh, 746 ob.

Moravský Kočov (Mährisch Kotzendorf), o. na Mor., okr. Rýmařov, 684 ob.

Moravský Krumlov, okr. m. na Mor., 3484 ob. (2844 čs.). Zem. sirotčinec.

Moravský Lačnov (Mährisch Lotschnau), o. na Mor., okr. Mor. Třebová, 1867 ob.

Moravský J., pseud. Jana Hudce.
M. Jiří Luděk, pseud. Arn. Kučery.
M. O., pseud. Edvarda Reicha.

Moravský Písek, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 2061 čs. ob.

Moravský Svätý Ján, o. na Slov., okr Malacky, 1995 ob. (1896 čs.).

Moravský Žižkov, o. na Mor., okr. Hodonín, 1012 čs. ob.

Moravští bratři, Čeští bratři ochranovští (herenhutští), v Anglii a Americe zvaní Moravians a Moravian Brethren.

Morawek Adolf, ↗ Morávek Adolf.

Morawetz Richard (* 1881), č. národohospodář a průmyslník, předseda akc. spol. Juta v Praze.

Morawski Franciszek (* 1868), redaktor Kurjera Poznańskiego, posl. říšského sněmu. Sp.: Z zachodnich kresów.

Morawski Kazimierz (1852—1925), pol. historik a klas. filolog, president Akademie a prof. na univ. Jagiell. v Krakově. Sp.: Historja univerzytetu krakowskiego (1903), Historja literatury rzymskiej (1910) a j.

Morawski Teodor (1797—1879), pol. historik, r. 1831 člen Nár. Rady, pak v emigraci. Sp.: Dzieje narodu polskiego (1871), Moje przygody (1873) a j.

Morbidita, morbilita (z lat.), v lékařské a zdravotní statistice počet onemocnění v poměru k počtu obyv. vůbec, nebo podle věku, pohlaví, povolání, bydliště, příčin a průběhu onemocnění.

Morbidní, nemocný, unavený; v umění jemný, hebký, pružný.

Morbilli, osypky, spalničky.

Morbus (lat.), nemoc. — M. Addisonii, choroby nadledvinek. — M. aegyptiacus, 1. trachom, 2. mázdřivka. — M. anglicus, andělská nemoc, křivice. — M. caducus, padoucnice. — M. cerealis, otrava námelem. — M. hungaricus, skvrnitý tyf. — M. sacer ↗ epilepsie.

Morčák (Mergus), rod ptáků husovitých, útlí, s úzkým zob., výborní plavci a potápěči: m. malý (M. albelus Linn), černý, bíle zbarvený, v zimě táhne do již. krajin; m. veilký (Merganser Linn.), 80 cm dl., v Evr., Asii, u nás se objevuje v zimě.

Morče ↗ hlodavci.

Mordasewicz Kazimierz (1859—1924), p. malíř, hl. pastelů.

Mordella L., rod brouků z čel. Mordellidae. M. fasciata F. (↗ tab. Brouci I, 53), 5 mm dl., žije na květech.

Mordoveć (Mordovcev) Danylo (1830—1905), ukr. a rus. spis., Po prvé vystoupil na lit. poli básní ukr. psanou Kozaky i more (1859) a pozd. povídkami Dzvonař, Saldatka (v časopisu Osnova, 1860) Mnohem větší stopy zanechává M. v rus. lit. svými hist. pověstmi, geografickými náčrty a j. romány.

Mordvíni, kmen východofinský, v rus. guberniích Uljanovsk, Saratov, Samara, Penza, v Tatarské a Baškirské svob. republice, asi 1½ mil. hlav, dělící se v několik rodů. Mordvíni jsou rolníci, provozují též rybářství a chovají dobytek. Jejich řeč patří do skupiny řečí finskougrických.

More (mór) Thomas, sir (1478—1535), angl. státník, člen tajné rady a velkokancléř. Byl popraven jako velezrádce, protože nechtěl uznati sňatek krále s Annou Boleynovou za právoplatný. Nesmrtelný jest jeho román Utopia, kde se zabývá národohospodář. problémy.

More Miss Hannah (1745—1833), angl. spisovatelka. Napsala četné romány pro dívky, náboženské a mravoučné povídky.

Moréas Jean, vlast. jm. Papadiamantopulos (* 15. IV. 1856 v Athénách, † 30. III. 1910 v Saint-Mandé), francouz. básník a spisovatel. Pův. Řek. Cestoval mnoho po Evropě; od r. 1882 trvale usídlen v Paříži. Zprvu se hlásil k symbolismu, později založil školu romanistů. Vydal sbírkyy Les Syrtes (1884), Les Cantilènes (1886), Le Pélerin passionné (1890), Autant en emporte le vent (1893), Eriphyle (1894), Enone au claire visage, Sylves et Sylves nouvelles (1896), šest knih Stances (1899—1908). Napsal dva romány s Paulem Adamem: Le Thé chez Mirande (1886), Les Demoiselles Goubert (1887), Histoire de Jean de Paris (1902), Voyages en Grèce en 1897 (1902), Contes de la vieille France (1903). Přel. z Euripida Iphigénie à Aulis (1903). Do češt. překl. básně: Vrchlický (Mod. básn. franc.), Lešehrad (Mod. lyrika franc.), Bíbl (Ozvěny), prósy J. Borecký (Povídky ze staré Francie).

Moreau Gustave (1826—1898), franc. malíř, žák Pieotův.

Moreau Jean Victor (1763—1813), franc. generál, porazil bavor. vojsko u Rastattu, r. 1799 bojoval v Italii proti Rusům. Zúčastnil se s Napoléonem státního převratu. Jeho vítězství u Hohenlinden urychlil mír v Luneville.

Moreau Mathurin (1822—1912), franc. sochař, vytvořil bronzová a mramorová díla v klasickém stylu.

Morek, kostní dřeň.

Morellet André (1727—1819), fr. encyklopedista, od r. 1785 člen Akademie. Jeho spis Mélanges de littérature et de philosophie du XVIII. siècles jest věrným obrazem liberálních, filosofických a hospodářských myšlenek v XVIII. stol.

Morelli Domenico, vlastně Soliero (1826—1901), ital. hist. malíř.

Moréna (moraena), ↗ ledovec.

Morena Erna (Erna Fuchs), (* 1892), něm. herečka divadelní (u Reinhardta); r. 1918 založila vlastní film. společ. a sama hrála hl. role mnoha filmů.

Morendo (ital.), zmírající, označ. hudební největšího diminuenda se souč. ritardandem.

Morenga Jakob, vůdce Hererů, povstalých proti Němcům v Něm. Jihozáp. Africe r. 1905—06.

Moreno Antonio (* 1888), španěl. herec, od r. 1902 u divadel amerických, později trvale u filmu.

Moreno Francisco Josué-Pascasio (1852—1919), argent. cestovatel a zeměpisec. probádal r. 1874 Patagonii a založil r. 1905 museum v La Plata.

Moreno Mariano (1778—1811), argent. státník, tajemník první samostatné argentinské vlády, hlavní spolupracovník při utvoření nového státu.

Moresca (morisca), název zvl. maurských váleč. tanců v XV.—XVII. stol. oblíbených na Korsice a vyjadřujících boj se Saracény.

Moreto y Cabaña Augustin (1618—1668), špaň. dramatik.

Moretto da Brescia (breša) vlastně Alessandro Buonvicino (1498—1555), ital. malíř. Vzdělal se na Tizianovi a Raffaelovi.

Morfea, → lepra.

Morfeus, řecký bůh spánku a snů, syn Hypnův.

Morfill Richard William (1834—1909), angl. slavista, prof. slov. jaz. na univ. oxfordské. Sp.: A Grammar of the Bohemian or Čech language (1899). Člen české Akademie.

Morfin, $C_{17}H_{17}NO(OH)_2+H_2O$, alkaloid, jenž jest v mléčné šťávě nezralých makovic druhu Papaver somniferum a v opiu, z nich připraveném (10—12%). Tvoří krystaly; je tercierní zásadou, s kyselinami tvoří ve vodě rozpustné soli, z nichž se užívá v lékařství morfinhydrochlorid. Působí konejšivě na centrální nervstvo: účinek na velký mozek se jeví snížením citlivosti, upadnutím ve spánek a bezvědomím; pak se projeví účinek na prodlouženou míchu, snížením hloubky dýchání, při otravě dušením a konečně ustáním dýchání, čímž je způsobena smrt. Lékařská dávka (0.03 g) přesahovati nesmí denně 0.1 g; smrtelná dávka je 0.2—0.5 g. Ze sloučenin m. se užívá v lékařství: morfosanu, peroninu, kodeinu, dioninu, heroinu. M. objeven r. 1805 Sertürnerem.

Morfinismus, požíváním morfia přivoděný chorobný stav, hlavně podkožním vstřikováním morfia. Jeví se zúžením zorničky (miosis), zmenšenými pohyby střeva, chvěním a slabostí svalů, snížením činnosti nervového systému a žlaz, hallucinacemi a poklesem inteligence; při neustálém požívání jedu dojde k smrtelné slabosti. M. může býti vyléčen jen metodickou léčbou v lékařsky řízených ozdravovnách.

Morfium, → morfin.

Morfologie (řec., tvarosloví, též organografie), věda o zákonitostech ve tvaru živočichů a v jejich vývoji; založil ji Goethe, Cuvier, Baer a Roux. Zaujímá nejen anatomii, ale i dějiny a mechaniku rozvoje, kt. usiluje o příčinný výzkum vývojových pochodů. Zároveň je m. podkladem fysiologie. Současným zkoumáním poměrů útvarlivosti a jejich fysiologického významu zabývá se organografie. — Pokusná m., → mechanika rozvoje. — M. povrchu zemského, → geomorfologie.

Morfosan, morfinbrommethylát,

$C_{17}H_{19}O_3N \cdot CH_3Br + H_2O$,

tvoří bílé, ve vodě a alkoholu rozpustné krystalky, tající při 266° C. Slouží v lékařství místo morfia na př. proti kašli v dávkách 0.05—0.2 g pro dospělé.

Morfotropie, v krystalografii nauka o změnách krystalového tvaru, nastávající při substituci atomů nebo atomových skupin velmi odlišnými složkami jinými. Hlavně v organických sloučeninách náhradou vodíku skupinami OH, NH_2, NO_2 a j.; nemění se sice soustava krystalografická, avšak pozměňuje se tvar krystalu, v němž se poměry poloos v určitém směru zvětšují nebo zmenšují.

Morfová-Lukášová Christina (* 1888), bulh. operní pěvkyně, odchovaná školou Pivodovou. Debutovala r. 1908 v Brně. V Praze dosáhla největší popularity v r. 1918 jako představitelka Libuše.

Morgan John Pierpont (1837—1913), severoamerický finančník; r. 1895 založil bankovní společnost, která sanovala zruinované am. železnice, od r. 1899 uvedl evropské půjčky na sev.-amer. peněžní trh. R. 1900 utvořil ohromný ocelářský a r. 1902 paroplavební trust. — Jeho syn jest John Pierpont M., president ocelářského trustu.

Morgana, keltská víla, která uzdravila zraněného krále Artuše; podle ní nazván zjev fata morgana (→).

Morganické manželství, m. nerovnorodé, kde manželka byla nižšího rodu než manžel (muž šlechtic, žena městská dcerka). V době feudální ve středověku a i v době monarchické v novověku mělo důležitý právní důsledek, že na manželku a na děti z tohoto manželství vzešlé nepřecházela práva manželova (otcova), jež by byla přešla při m. rovnorodém. Jeho význam patří dnes minulosti, protože se u nás neuznávají výsady jednotl. stavů a zvl. šlechtictví bylo zrušeno.

Morgensäuler Josef Jan, knihtiskař v Plzni v l. 1787—1816. Lit.: J. Volf, Plzeňský tiskař J. J. M. (1920).

Morgenstierne Bredo Henrik von Munthe of (* 1851), norský právník a politik; r. 1878—84 ministr spravedlnosti, od r. 1887 profesor na universitě.

Morghen Raffaello (1758—1833), ital. mědirytec ve Florencii.

Morgue, 1. franc. márnice, vl. mrtvolna v Paříži, budova nedaleko chrámu Notre-Dame, kde vystavovány jsou mrtvoly neznámých mrtvých ke zjištění své totožnosti. Téhož názvu užito pro podobné budovy zříz. v jiných městech, na př. v Berlíně a j. — 2. Zásuvné pozorovací okénko pro stráže v trestnici.

Morhange (něm. Mörchingen), m. v Lotrinsku ve Fr., 40 km jihových. od Met. Tam za svět války 20.—23. VIII. 1914 pohraniční bitva mezi I. a II. arm. fr. (Dubail a Castelnau), a 6. a 7. arm. něm. (princ Ruprecht a Heeringen), v níž fr. arm. po počáteční ofensivě poraženy a přinuceny s vel. ztrátami ustoupiti na posici u Grand Couronné před Nancy.

Morchella conica, smrž špičatá, po žampionu čili pečárce nejlepší jedlá houba, v Čechách dosti vzácná.

Morchenstern, ↷ Smržovka.

Moribundus (lat.), umírající.

Moric, kurfirst saský (1521—1553), přestoupil 1539 k protestantství. Padl ve válce s markrabětem braniborským.

Moric, princ Oraňský, hrabě nasavský (1567—1625), místodržitel v Nizozemsku. Postavil se v čelo vzpoury proti Španělům, nad nimiž zvítězil r. 1600.

Moric, hrabě saský (1696—1750), nemanželský syn Augusta II. saského; bojoval ve Flandrech, v Polsku, s Turky, s Rakouskem, většinou ve francouzských službách.

Morice (moris) Charles (1861—1919), francouzský spisovatel, kritik. Zastánce symbolismu a abstraktnosti v umění. 1801 založil l'École française, jež měla pěstovati řecko-latinské a renesanční tradice. Ze spisů jeho: La littérature de tout à l'heure (1889), Opinions (1895), Chérubin (1891), divadelní hra, Il est ressuscité (román, 1911) a j. Do češtiny přel.: O moderních podmínkách krásy (přel. M. Majerová a F. X. Šalda, 1912).

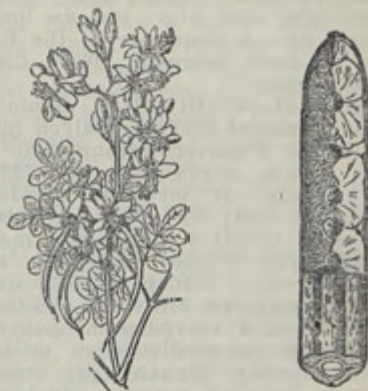
Moričané, též Moračané, lutický kmen slov. mezi Labem a Havolou. R. 928 podrobil si je Jindřich Ptáčník; r. 983 se na krátko z moci Němců vymanili, ale brzy dostali se pod panství arcibiskupů magdeburských, za nichž se od poč. XII. stol. rychle poněmčovali.

Mörike Eduard (1804—1875), německý básník, evangelický farář v Kleversulzbachu, později učitel dívčí školy ve Štuttgartu (1851—1866). Romantický, snivý lyrik, inklinující až k lidové písni, jemné zladěnosti formové. Vydal Gedichte (1838), román Maler Nolten (1832), novelu Mozart auf der Reise nach Prag (1856, do češt. přel. Aglaja Wukadinovičová 1906), povídku Idylle am Bodensee (1846), překlady z Theokrita a Anakreonta a j. R. 1920 založena Gesellschaft der Möricke-Freunde. Souborné spisy M. vydal Scholze (1922).

Morin (morinová kyselina), přichází ve žlutém dřevě (↷) stromu Clorophora tinctoria (↷); bezbarvé krystaly, rozpustné v alkaliích.

Moringa Gärnt., rod rostlin luštinatých z čel. sapanovitých (Caesalpineae), veliké stromy s listy 2—3krát zpeřenými, s bílými n. červenými květy a luskovitým plodem; tři druhy v Sev. Amer., Přední Asii a Vých. Indii. — M. oleifera Lam. (↷ obr.), ve Vých. Indii, má na prst silné lusky, z nichž se lisuje behenový olej (↷).

Moringaceae, dřeviny z řádu Rhocadales s velkými bílými neb červenými květy a plodem luskou s četnými, jak

Moringa oleifera.
Větvička s květy a část plodu se semeny.

lískový ořech velkými semeny, třemi křídly opatřenými. M. oleifera pěstuje se v tropických krajinách a z plodů behenových oříšků tlačí se olej, používaný jako projímadlo; nezralé plody jako zelenina. — M. arabica v Arabii a sev. Africe.

Morioka, m. v Japonsku, v sev. části ostrova Hondo, 50.030 ob.

Morion, ↷ záhněda.

Morison Stanley (* 1889), insp. universitní tiskárny v Cambridgi, knižní umělec a odbor. znalec dějin tištěného písma.

Morituri te salutant (lat.), na smrt odcházející tě pozdravují; pozdrav gladiatorů, vstupujících do arény před zápasem.

Morková vrstva, vnitřek nedutých orgánů, na rozdíl od kůry, zvl. při mozku (↗).

Morkovice, ms. na Mor., okr. Kroměříž, 2218 čs. ob.

Morkovin Boris Vladimirovič (* 1882), rus. spisovatel, lektor ruštiny na univ. Karlově v Praze, od 1926 předn. Slov. ústavu univ. v Los Angeles. Vydal m. j. Rusko-český slovník (1921).

Morkůvky, o. na Mor., okr. Hustopeč, 811 čs. ob.

Morlákové, Morlaši, jihoslov. kmen v sev. Dalmacii a Istrii, asi 80.000 hlav.

Morman Julius (* 1877), č. hud. skladatel, žák Fibichův. Působil dl. leta na Balkáně a složil mladotur. hymnu. Autor četných symfonií, operet a písní. Znám též jako dirigent a hud. pedagog.

Mormoni (vlastní pojmenov. Latter Day Saints, církev Ježíše Krista svatých posledních dnů), z křesťanství sice vyšlá, ale značně od něho se uchylující náboženská spol. Jejím zakladatelem je Joseph Smith (1805—1844), jenž tvrdil, že na základě zjevení vykopal v horách zlaté desky, které jen on sám na základě kouzelného kamene mohl čísti, a kt. obsahovaly The Book of Mormon. Smith nalézal rychle přívržence, zaved. mnohoženství ale vyvolávalo prudké spory, které konečně vedly k jeho zavraždění. 1847 založ. jeho přívrženci rychle vzkvétající stát (Utah) na západě, s hlavním městem Salt Lake City, v němž bylo veřejně zavedeno mnohoženství. Pro M. prakticky přestal monotheismus, lidé kteří byli pokřtěni mormonským způsobem, vyvíjejí se v bohy a duchy. M. vynikají pracovitostí, mírností a šetrností. Počet v Americe asi 500.000.

Mormugão, hl. přístav v portugalské kolonii východoindické Goa, asi 6000 ob.

Mornay Philippe de (1549—1623), fr. státník; stal se r. 1560 protestantem a spolupůsobil při vyd. ediktu Nantského.

Morning Post (ranní pošta), konservativní denník londýnský, zal. r. 1772.

Moronobu Hišikava (1618—1694), jap malíř, zvelebitel dřevorytectví v Jap.

Morósní, smutný, ponurý.

Morov Teodor, Dr. (* 1877), bulh. biolog a histolog. Je řád. prof. srovnáv. anatomie a histologie na sof. univ.

Morozewicz Józef (* 1865), p. geolog a ředitel polského St. ústavu geolog. ve Varšavě.

Morozov Aleksandr Ivanovič (1835—1904), r. malíř, genrista a portretista.

Morozov Nik. Aleksandrovič (* 1854), ruský učenec a revolucionář, vášnivý stoupenec terroru. 1882 odsouz. k smrti, trest změněn na doživotní žalář, amnestován 1905, poté věnoval se vědecké práci různých oborů (chemie, dějiny, náboženství a j.).

Morozov Petr (* 1881), bulh. malíř, žák prof. I. Mrkvičky. Maluje krajiny i komposice.

Morphinismus, ↗ morfinismus.

Morphy Paul (1837—1884), severoamerický šachista. Zvítězil 1858—60 v Evr.

Morpiones, vši hrmy, muňky.

Morpurgo Maxm. Alex. (* 1906 v Terstu), sekretář terstské pojišťovny a vynikající it. lawntennisový hráč.

Morra (ital.), oblíb. hra lidová v Italii, při níž hráč o sázku hádá, kolik prstů ruky spoluhráč otevře.

Morris William (1834—1896), angl. básník. Zabýval se též grafikou a malířstvím. Jeho slávu založil epos The Life and Death of Jason. Stoupenec social. idejí.

Mors (lat.), smrt.

Morse Samuel Finley Breese (1791—1872), amer. fysik, spoluzaklad. telegrafie; sestavil abecedu z teček a čárek, později v telegrafii zavedenou a vynalezl telegr. přístroj, dosud používaný.

Morsö, dánský ostrov v Jutsku, 367 km², (1925) 26.284 ob. Hl. m. Nyköbing.

Morstadt Vincenc (1802—1875), č. rytec a malíř, rada z. s. v Praze. Od něho poch. četné pražské pohledy.

Mortadella, oblíb. it. salám, vyráb. v Bologni z hov. a vepř. masa. Průměr až 50 cm.

Mortalita (lat.), úmrtnost.

Mortensson Ivar (1857—1910), nor. básník a politik; řídil časopis Feldraheimen, pak Fridom; vlastní básnická činnost obsahuje lyriku a prósu.

Mort-Homme, výšina (côte 295) 12 km sev.-záp. od Verdunu; za něm. útoků 1916 silně obsazena Fr., ježto spolu s kotou 265 a 304 ovládala přístup k tvrzím levého bř. Mósy. Dobyta arm. Gallwitzovou po krvavých bojích 22. V. 1916 a Němci se pak dostali až k oblouku Mósy u Marre. Za fr. protiofensivy 1917 dobyta zpět 20. VIII. arm. Guillaumatovou.

Mortier Édouard Adolphe Casimir Josèphe, vév. z Trevisa (1768—1835), maršál franc.; vstoupil 1791 do revol. vojska, vyznamenal se v Belgii a na Rýně, 1798

bojoval ve Švýc. pod Massénou, od 1804 maršál. Byl jako vel. sboru 11. XI. 1805 u Dürrnsteina Kutuzovem poražen, 1806 obsadil sev. Něm., 1809 bojoval úspěšně ve Špaň., odkud se pro nemoc navrátil do Francie, 1812 velit. cís. gardy, 1813 mladé gardy. V tažení 1814 poražen u Bar-sur-Aube 24. I., pak 30. III. u Paříže kapituloval a radil 6. IV. Napoléonovi k abdikaci. Po návratu cís. z Elby se k němu připojil, po nové restauraci Bourbonů odmítl souditi Neye a odebral se do ústraní. 1834 min. vál.; usmrcen pumou při spiknutí Fieschiho proti králi 28. VII.

Mortifikace (lat.), odumírání tělesných tkání, též umrtvení světských žádostí, askese.

Mortifikační konto, účet umořovací.

Mortimer Petr (1750—1828), angl. hud. sklad., církev. učitel, moravský bratr, posledně v Ochranově; napsal hudeb. sp. historické Sborový zpěv období reformace (1821—23), dosud z nejlepších spisů o církevní hudbě.

Mortimer Roger, hrabě z Marchu (1287—1330), místodržitel Irska; dal zabíti krále Eduarda II. a vládl s jeho manželkou Isabellou až Eduard III. jej dal popraviti.

Morton Julius Sterling (1837—1902), sev.-amer. farmář a politik, 1897 ministr zemědělství.

Morton Lévi Parsons (1824—1920), sev.-amer. státník, 1881 vyslanec v Paříži, 1889—93 vicepresident USA.

Morton Oliver Perry (1823—1877), sev.-amer. státník; od 1866 senátor a vůdce republikánů.

Mortuarium (lat.), odúmrť.

Morus L. (moruše), rod stejnojmenné čeledi, keř nebo strom s prašníkovými květy, asi 10 druhů, v mírném podnebí

Morus alba.

sev. polokoule. M. alba (m. bílá), pochází z Číny, pěstuje se od XII. stol. v oblasti Středoz. moře, místy je zdivočelá, plody žlutobílé, listy jsou potravou bource hedv. — M. migra L. (m. černá), s černými, mdle sladkými plody, původem z Persie. — M. rubra L. (m. červená), ze Sev. Amer., červené, velmi chutné plody.

Morus, vl. More (mór) Thomas (1478 1535), angl. státník, humanista, od 1504 členem parlamentu a ve státních službách, 1529—32 velký kancléř. Nepřítel reformace. Pro své stanovisko proti králi byl popraven. Hlavní jeho dílo: De optimo statu rei publicae deque nova insula Utopia (1516; do češtiny přelož. J. Foustka 1911), líčí obraz ideálního státu na podkladě úplné demokracie.

Mor vodní, ⚬ Helodea Rich. et. Mch.

Morzkowska Walerya (1836—1903), pol. spisovatelka; psala romány a novely.

Moře, souvislá vodní plocha, zaujímající 361 mil. km² zemského povrchu (celý povrch zemský 511 mil. km²). Světové moře dělí se ve tři oceány: oceán Tichý nebo-li Pacifický (180 mil. km²), Atlantický (106 mil. km²) a Indický (74.9 mil. km²). Severní moře ledové náleží k oceánu atlantickému, Jižní moře ledové jest rozděleno mezi tři oceány. Hranicí mezi oceánem Atlantickým a Tichým jest Beringova úžina na severu a Drakeova úžina na jihu. Indic. oceán jest oddělen od Atlantického oceánu poledníkem mysu Agulhas (J. Afrika), od oceánu Tichého poledníkem, procházejícím jižním mysem Tasmanie. Moře australasijské patří k oceánu Tichému. Střední hloubka světového moře jest asi 3800 m. Největší známá hloubka jest v Tichém oceáně, východ. od ostrova Mindanaa a měří 10.800 m. V mořské vodě jsou rozpuštěny různé soli, dodávající jí slaně-trpkou chuť. Jsou to soli sodnaté, hořečnaté, draselnaté a vápenaté. Teplota mořské vody na povrchu pohybuje se mezi 29° v tropických vodách a —1° až —2° v mořích arktických a antarktických.

Moření, postup, při němž se kov leptá, dřevo barví, tkanina napouští solemi kovovými atd. Moření kovů provádí se nejčastěji směsí kyseliny sírové a dusičné za přísady různých solí podle toho, zdali chceme dostati povrch lesklý nebo matný. Moření dřeva, vlastně barvení dřeva provádí se buď roztoky anorganických i organických solí, jako na př. dvojchromanem draselným, chloridem měďnatým, zelenou skalicí, manganistanem draselným, taninem a pod., nebo přímo některými barvivy jako na př. mahagonovou hnědí (umbra), červení perskou a j. M. tkanin děje se za tím účelem, aby barvivo lépe lpělo na tka-

nině. Tato se nejprve moří v lázni z kovových solí chromu, hliníku, železa a j. a pak se máčí v roztoku barviva, čímž vytvořuje se přímo na vlákně nerozpustná sloučenina barviva, t. zv. barevný lak. M. osiva provádí se za tím účelem, aby se zničily různé zárodky snětí a j. chorob na zrnu před setím. Provádí se buď za mokra, na př. roztok. modré skalice, formalinu n. za sucha práškem jako na př. některými uměl. mořidly (abavit a j.).

Mořenový lak, červená minerální barva; sráží se sodou z roztoku připraveného vařením garancinu (→ mořena) s kamencem; přidáním ciničitých solí zvýší se jeho ohnivost.

Mořic, → Mauritius, Moric.

Mořice, o. na Mor., okr. Přerov, 581 ob.

Mořidla, → moření.

Mořina, o. v Č., okr. Hořovice, 652 ob.

Mořkov, o. na Mor., okr. Nový Jičín, 1625 ob.

Mořská cibule, → Urginea maritima.

Mořská krysa, název pro rybu Chimaera monstrosa L. (→ Chimaera m.)

Mořská loupež (pirátství), napadení cizí lodi na otevřeném moři s úmyslem zmocniti se osob a věcí. Loď podezřelá z pirátství může býti bez ohledu na vlajku zadržena a prohledána každou válečnou lodí.

Mořská nemoc, postihuje cestující na lodích, v menším stupni při houpání a pod. Její symptony jsou: zprvu lehká, rychle vzrůstající nevolnost, malátnost údů, vrhnutí. Za vzrůstajícího pocitu slabosti bývá nemocný pokryt studeným potem a je apatický.

Mořská pěna, vodn. křemičitan hořečnatý; dobývá se výhradně v Malé Asii, kde se vyskytuje podobně jako kamenné uhlí v různých hloubkách pod zemí. Čerstvě těžená m. p. jest tak měkká, že lze ji nožem krájeti a barvy bílé se žlutým nádechem. Sušená m. p. se čistí a lešti. načež se třídí a odesílá k zpracování.

Mořská střenka (Soleň L.), rod mlžů, dl., úzkých se silnou, válcovitou nohou, jíž se zahrabávají do písku. V zemích k. Středozemního moře pojídají se za syrova a tvoří část frutti di mare.

Mořská sůl, → sůl kamenná.

Mořská tráva, → Zostera.

Mořská úžina, úzká část moře mezi dvěma pevninami, spojující dvě větší moře.

Mořská vzdálenost, vzdálenost jednotlivých míst povrchu zem. od pobřeží.

Mořská zvířena, zvířata žijící v moři; jsou zastoupeny všechny třídy živočichů. Četné skupiny jsou jen mořské: radiolarie, hvězdice, chobotnice, šípatci, sepie, čet jsou druhy měkkýšů a raků. Hmyz jen ojediněle; obratlovci jsou ryby, želvy a mořští ssavci. — Moře jest největš. oživen. prostorem; jest obydleno až do největších hlubin. Nejdůležitějším činitelem, podmiňujícím kolmé rozšíření m. z. jest světlo, na němž závisí život mořských rostlin a zvířat jimi

Pásma litorálního okruhu:
Ia, arktická, Ib, pacifická, IIa, indopacifická, IIb, západoamerická, IIc, východoamerická, IId, západoafrická, IIe, mediteránní, III, antarktická.

se živících. V hloubce pod 400 m přestávají žijící rostliny; tudíž zvířata jimi se živící žijí též jen do této hloubky. Blíže k pólům jest tato hranice menší než 400 m, ježto světelné paprsky, dopadající příliš šikmo, neproniknou tak hluboko. Živočichové žijící v hloubkách nad 400 m tvoří hlubinou zvířenu. Dalším důležitým činitelem jest teplota mořské vody; korály žijí jen ve vodě teplé (20°), jsou omezeni tudíž jen na tropické pásmo. Jiné druhy jsou závislé od množství soli ve vodě (radiolarie). Moře se dělí v několik oblastí, podle životních podmínek skýtaných zvířeně. 1. Oblast pobřežní č. litorální, zabírá zvířena pobřežní. 2. Oblast hlubinná zaujímá ohromné prostory od 400 m hloubky. Panuje v ní úplná temnota. Úplný klid vody podmiňuje život nejjemnějších organismů.

Mořské housenky (Aphroditidae), čeleď červů štětinatých, hřbet jejich pokryt vel. šupinami; m. h. obec. (Aphrodita aculeata L.), dom. na všech svrop. pobřežích, skvostně zlatolesklá.

Mořské lázně, lázně na otevř. moři, působí vlnobitím, obsahem soli ve vodě a podnebím

Mořské mapy, grafické znázornění moří nebo jejich jednotlivých dílů s přiléhajícím pobřežím; jsou nepostrádatelné při mořských jízdách. Podle rozlohy zakresleného území se rozeznávají přehledné mapy (měřítko 1:300.000 až

1:12,000.000), pobřežní m. (pod 1:300.000). speciální m. pro jednotlivé vodní cesty a plány přístavů (1:5000 a více).

Mořské oko, ⚲ Czarny staw.

Mořské právo, právní zásady týkající se jízdy po moři a námořnictví. Dělí se na veřejné a soukromé právo. Veřejné je buď státní nebo mezinárodní m. p. Ke státnímu m. p. přísluší registrování, právo vlajky, prozkoumání nehod na moři, uspořádání dopravy a pod.; mezinárodnímu obchodní a lodní smlouvy, neutralita, blokáda atd.

Mořské vápno, vápenec, vznikající ještě dnes na mořském pobřeží ztmelením trosek lastur, plžů a korálů.

Mořské želvy, ⚲ želvy.

Mořský ceremoniel, formality při styku válečných lodí různých států. U válečných lodí je předepsaným projevem úcty k cizí vlajce čestná salva.

Mořský jazyk, ⚲ solea.

Mořský pes, ⚲ tuleni.

Mořský štír, ⚲ štíři.

Mořský tygr, ⚲ Soltini.

Mořští hadi, čili vodnáři (Hydrophiinae), podčeleď jedovatých hadů, se zploštělým tělem i ocasem, malou hlavou a rýh. jedovatými zuby. Žijí společně v moři u Madagaskaru, mezi jižní Čínou a sev. Australií, rodí živá mláďata, živí se rybami a raky. Sem patří: vlnožil ploský (Laticauda laticaudata L.), až 1 m dlouhý, v čínském a indickém moři, vodnář dvoubarevný (Pelamydrus platurus L.), nahoře hnědočerný, vespod hnědobílý, v mořích od Madagaskaru až k Panamě.

Mosaický, od Mojžíše pocházející.

Mosaika (z arab. musanik, „ozdobený“), ozdobení plochy určitě seřazenými různobarevnými kaménky nebo sklíčky; již u Peršanů a Egypťanů byly tvořeny. Zprvu se zdobily jen podlahy mosaikovými ornamenty, zdobení stěn a stropů mosaikovými obrazy začalo u Římanů až v době císařské. V 5.—10. stol. se zdobily mosaikami i kupole, fasády, postranní stěny chrámů; vysoké umělecké hodnoty nabyly m. v XI.—XIV. stol. zároveň s vývojem román. malířství. V XVIII. a XIX. stol. vyšly umělecké práce mosaikové zvláště z Florencie a Benátek. ⚲ příloha ve sv. XII.

Mosaismus, kult Mojžíšův.

Mosak-Kłosopólski Karel August (1820—1898), h.-luž. spisovatel a soud. rada v Lubiji, člen německého říšsk. sněmu v Berlíně. Jako student pěstoval slov. jazyky, organisoval stud. luž. k nár. dílu, referoval o luž. věcech kult. a lit. do Nového Luž. Magazinu a do pražské revue Ost a West, byl ve stycích se všemi luž. vlastenci, hl. s J. A. Smoleřem, zúčastnil se také činně zal. Matice luž. v Budyšíně, které před smrtí odkázal svou bohatou slov. knihovnu. Byl z nemnohých Luž. zemanského původu a podpisoval se něm. úředně Mosig von Aehrenfeld. — Spolu s H. Wuttkem přel. a v Lipsku 1843—44 vydal Šafaříkovy Slovanské starožitnosti na něm. jaz.

Mosaz, slitina mědi a zinku, za studena kujná a tažná, tvrdší a pevnější než měď, neoxyduje tolik na vzduchu; snáze se taví a lépe se lije než měď. Barva je při větším obsahu mědi zlatočervená, při převaze zinku světlejší až bílá. Specif. váha kolem 8.5. Podle obsahu mědi rozeznává se α-mosaz (63% a více mědi), měkká, vhodná pro studené zpracování, β-mosaz (63—40% mědi) tvrdší, γ-mosaz (40—31% mědi) atd.

Mościcki Ignácy, RTDr. (* 1867), třetí president rep. Polské, prof. elektrochemie a chemie fys. na technice ve Lvově, od r. 1922 ředitel továrny dusíkatých látek v Chorzowie, doktor h. c. techniky

Ignacy Mościcki.

varšavské a lvovské. Věnoval se hlavně studiu výroby dusíku ze vzduchu a stal se zakladatelem dusík. průmyslu v Polsku. Založil též ve Lvově Chemiczny Instytut Badawczy, který přesídlil do Varšavy. Uveřejnil mnoho prací odborných. 1. VI. 1926 zvolen presidentem republiky Polské.

Mosela (fr. Moselle), levý přítok Rýna, protékající Francií, Lotrinskem a Rýnskou provincií, 545 km dlouhý. Ústí u Koblence do Rýna.

Moselská vína, vína z území Moselly a vedlejších údolí. V pruské a luxemburské části jsou výhradně bílá, v lotrinské většinou červená. Pravé M. v. se udrží až 40 let.

Moser Bedřich (1821—1864), č. hum. spisovatel, vyd. čas. Brejle. Pro satirické svoje články žalářován.

Moser Viktor, JUDr. (* 20. VIII. 1826 v Sušici), víd. advokát, menšinový pracovník ve Vídni, odb. spisovatel.

Moser Viktor Roman (* 1864), č. houslista a hud. skladatel, žák Fibichův a Lachnerův, prof. m. hud. školy v Plzni, Vydal Katolog Fibichových skladeb.

Mosheim Greta (* 1905), něm. divadel. a film. herečka dívčích postav; choť herce Osk. Homolky.

Moscheles Ignác (* 30. V. 1794 v Praze, † 10. III. 1870 v Lipsku), něm. hudeb. sklad., žák Dion. Webra v Praze, přítel Beethovenův a Meyerbeerův. Hledaný učitel hudby a populární hudeb. sklad.

Moschinae, kabaři, přežvykavci bez rohů i parohů a slizních žlaz. Druh: Moschus moschiferus L., kabar pižmový, 1 m dl., zadek vyšší předku, v lesn. horách Stř. Asie; loví se pro pižmo, kt. samci vylučují ze zvlášt. váčku.

Moschus moschiferus, ↗ Moschinae.

Moskevské umělecké divadlo (Moskovskij Chudožestvennyj těatr), založ. 1898 v Moskvě Vl. I. Němirovičem-Dančenkem a K. S. Stanislavským, z něhož vzešly 4 odbočky (studia): První, nejumělečtější s názvem M. u. d., druhé — Malá scéna M. u. d., třetí — divadlo Vachtangovovo, jež dosáhlo velkého rozkvětu, čtvrté — realistické divadlo. Divadelní reprodukce M. u. d. vynikala a pronikla dokonalou souhrou, prvotřídním obsazením všech rolí i episod, náladovostí scénickou, realistického stylu. Po pronikavém úspěchu v Rusku podniklo M. u. d. řadu zájezdů po městech evropských, zanechávajíc všude vliv svého stylu hereckého i režijního, stejně i při zájezdu do Ameriky. M. u. d. dalo umění řadu vynikajících herců (Moskvin, Kačalov, Leonidov, Knipper-Čechovova a j.) a režisérů (Stanislavskij, Vachtangov, Sullеržickij a j.); hl. v reprodukci klasických her ruského repertoáru (Čechov, Gribojedov, Gogol, Ostrovskij, Dostojevskij, Andrejev, Gorkij a j.) jsou nedostižní.

Moskevský sjezd, byl sjezd čs. spolků na Rusi, konaný 7.—11. III. 1915, z něhož vzešel Svaz čs. spolků na Rusi, kt. byl ústředním orgánem všech čes. korporací v Rus. za svět. vál. Předsedou m. s. byl inž. Rixi; spolků zúčastněných bylo 12, zastoupených 34 delegáty. Zvoleni za předsedu Svazu B. Čermák, za místopředsedu J. Moravec, za tajemníka J. Klecanda a za členy správy Svazu bez funkce A. Wölz a F. Reif. Sídlem Svazu stanoven Petrohrad. Napřed probírány otázky finanční, aby mohl Svaz vyhověti svým budoucím úkolům, zejm. vůdčí ideji: účastniti se přímo na válce po boku Dohody vlastním čs. vojskem. Tato voj. otázka byla druhým nejdůležitějším článkem programu sjezdu; pro její řešení zvolena voj. technická komise se sídlem v Kyjevě, kde se vytvořila Čes. Družina (↗). Jiným závažným bodem jednání byla otázka propagandy čs. odboje, ke kterémužto konci usneseno vydávat časopis Čechoslovák (red. Bohdan Pavlů) jako oficiální orgán psaný česky, slovensky a rusky. Usnesení m. s. bylo podstatným a základním kamenem v budov. čs. legií na Rusi (↗).

Moskov M. (* 1863), bulh. spis. Jeho liter. činnost je velmi všestranná a bohatá. Vedle histor. studií, z nichž zvl. cenná je monografie o Christo Botjovu, napsal řadu novel a povídek; psal též verše a překládal ze slov. jazyků.

Moskovskij telegraf, první ruský zábavně-poučný list vydávaný 1825—34 N. A. Polevým.

Moskovskije vědomosti, druhé tištěné rus. noviny, vydávané od r. 1756 mosk. univ. do 1812 dvakráte do týdne, pak třikráte v týdnu, od 1859 denně. Vládní orgán. Od r. 1863, v nich uveřejňovány úřední vyhlášky. Přestaly vycházet po únorové revoluci 1917.

Moskva, gub. v rus. centrální průmyslové oblasti, 1921—23 velmi zvětšena, 44.751 km²; nízkými pahorky přerušovaná rovina tvoří střed t. zv. Moskevské kamenouhelné pánve. Náleží k povodí horní Volhy na s.-z. a Oky na j.-v. Obyv. (1926) je 4,529.908, zaměstnává se orbou. Průmysl stojí na prvním místě (textilní, chemický, výroba strojů; též domácí prů-

Znak Moskvy.

mysl). Celá gub. je rozdělena na 17 krajů. — M., hlavní město sovětské unie a jejího největšího státu, R. S. F. a gub. Moskvy, (1926) 2,019.453 ob. Původní střed města, Kreml, vznikl v l. 1485—95, do

XVIII. stol. byl sídlem carovým; je tvořen paláci, chrámy, kláštery, úředními budovami. Kitaj Gorod je sídlem lidového komisariátu, bank a trustů. Obyvatelé jsou většinou řecko-pravoslavní Velkorusové. Vedle Petrohradu je M. nejvýznamnějším průmyslovým sovětským městem; 1926 měla 794 průmyslových podniků s 208.461 dělníky (nejvíce průmysl strojařský a kovový, potom výroba životních prostředků, průmysl polygrafický, oděvní, textilní atd.). 75% továren náleží státu nebo družstvům. Velkou úlohu hraje M. v sovětském obchodu, podporována jedenácti z ní vycházejícími železnicemi a třemi leteckými liniemi. Od r. 1918 je M. jako hl. město též střediskem kulturního života země. — M., levý přítok Oky v Rusku, 508 km dl.

Moskvin Ivan Michajlovič (* 1874), vynikající rus. herec, od r. 1898 člen Moskevského uměleckého divadla.

Moskviťjanin, konservativní list ruský, vycházející v Moskvě. od r. 1841 do 1856 za redakce historika M. P. Pogodina (☞).

Moskyti (špaň. mosquito), bodající a jedovatí komáři (☞) různých rodů.

Mosolov Aleksander Vasiljevič (* 1900), rus. hudební skladatel.

Mosquera (moskera) Joaquin (1787—1877), kolumb. státník, prosadil osvobození otroků, 1830 se stal státním presidentem Kolumbie.

Mosquitos, ☞ moskyti.

Mossámedes, okr. hl. m. portug. kolonie Angola (j.-z. Afrika), asi 5000 ob.

Mosse Rudolf (1843—1920), něm. vydavatel časopisů a majitel zpravodajské kanceláře. 1872 založil Berliner Tageblatt (1889) a Berliner Morgenzeitung.

Mossin a **Nagant,** franc. zbrojíři, vynálezci revolveru, zavedeného ve fr. arm. před svět. válkou, a opakovačky, zavedené od 1891 v rus. arm. (trechlinějka), jíž byla rus. arm. (a naše rus. legie) ozbrojena za svět. války. Ráže 7.62 mm (tři čárky rus., odtud jméno), zásobník ve středu zbraně na 5 ran, střela špičatá, počáteční rychlost 885 m/s., donosnost 2000 m.

Most (Brüx), kraj. m. v Č., 27.239 ob. (8802 čs., 1001 ciz.). Kraj. a horní soud, hor. řed., rev. hor. úř. Posádk. vel. I.—III. a náhr. prap. ppl. č. 9 K. Havlíčka B. Čs. ref. reál. gymn., něm, reál. gymn., něm. obch. šk., divadlo, m. museum, krematorium, nemoc., několik bank a záložen. Doly hnědouhelné, tov. kov. a smalt. zboží, slév., ocelárny, tov. hospodář strojů, cukrovar.

Znak města Mostu.

Most loďový, ☞ loďový most.

Most na Ostrove (Bruck), o. na Slov., okr. Šamorín, 1375 ob.

Mostar, hl. m. Hercegoviny (od 1920 jihoslov.) a okr. M., (1921) 18.176 ob.; přes řeku Narentu vede kolem r. 1500 vystavěný kamenný most (Stari most).

Mostek (Mastig), o. v Č., okr. Vrchlabí, 964 ob. Lázně.

Mostkov (Moskelle), o. na Mor., okr. Šternberk, 409 ob.

Mostkovice, o. na Mor., okr. Prostějov, 683 čs. ob.

Mostky (Pernlesdorf), o. v Č., okr. Kaplice, 604 ob.

Mostová Kerť (Hidas-Kürt), o. na Slov., okr. Galanta, 1606 ob.

Mosty, o. v Č., okr. Jindřichův Hradec, 462 čs. ob.

Mosty, o. v Slez., okr. Jablunkov, 576 čs. ob.

Mosty, o. ve Slez., okr. Čes. Těšín, 2601 ob.

Mosty. a) V š e o b e c n é o m o s t e c h. M. jsou stavby sloužící ke spojení komunikací, jež jsou překážkami rozděleny. Rozeznáváme m.: 1. podle účelu: chodníkové, silniční, železniční, kanálové a dopravní. 2. Podle stavebního materiálu rozeznáváme m. dřevěné, železné, kamenné, betonové a železobetonové. Dřevěné m. mají nejmenší a kamenné nejdelší trvanlivost; dřevěná stavba vyžaduje nejmenší a kamenná největší investice. 3. Dále rozeznáváme šikmé nebo rovné m. podle půdorysu. Šikmých m. se skoro už nepoužívá. 4. S ohledem na působení podpěr: a) nosníkové m., při svislém zatížení se vykonává na pilíře pouze svislý tlak; b) obloukové m. (v širším slova smyslu) se šikmými tlaky v podpěrách. Nosná konstrukce má křivkový tvar a je namáhána pouze na tlak; c) visuté m.; nosná konstrukce je dospodu prohnutá, namáhavá upevnění na tlak. Jako pohyblivé m. označujeme ony mosty, které uvolňují otvory k přejezdu lodí. K dočasnému použití máme též t. zv. pomocné m., jako: nouzové, pracovní a vojenské m. (☞). Jako zatížení mostu nutno bráti v úvahu vlastní váhu, užitečné, resp. dopravní zatížení, tlak sněhu a větru, při železničních m. též brzdící síly, a jsou-li kolejnice položeny ve křivce, též odstředivou sílu vlaků. Hlavní části m. jsou: 1. základy, 2. podpěry (pilíře, staví se obyčejně z kamene, méně však ze dřeva, litiny nebo železobetonu). 3. Přemostění je konstruk-

ce spojující otvory mezi pilíři. Je to obyčejně obloukovitá konstrukce z kamene, betonu, železobetonu nebo ze železa. 4. Uložení nosné konstrukce na pilířích se provádí zvláštní konstrukcí, která umožňuje samostatný malý pohyb přemostění následkem tepelných rozdílů. Vzdálenost mezi dvěma takovýmito uloženími se nazývá vzdáleností podpěr, vzdálenost mezi pilíři nazývá se světlostí mostu. U nosníkových m. se udává obyčejně první, u obloukových druhá míra, při čemž všeobecně se používá výrazu rozpětí. Stavitelství m. vykazuje v posl. době neobyčejný rozmach následkem obrovského vývoje dopravních cest. Provedení těchto konstrukcí bylo umožněno pokrokem teoret. poznatků na poli statiky a nauky pevnosti.

B. Dřevěné mosty. Dřevěné m. jsou prvními m. vůbec a jsou pro malou trvanlivost a nebezpečí požáru ve Stř. Evropě jen velmi málo stavěny. Více se jich používá na záp. Sev. Ameriky. Pro dočasné (válečné) m. jest ovšem dříví nejlepším stav. materiálem. Rozeznáváme: 1. Nosníkové m., 2. podpěrové m. Hlavní nosníky jsou obyčejné dřevěné trámy, často spojované několikanásobnými nosiči. Dále jsou konstrukce prutových soustav, ve kterých se kombinuje již i železo. Jsou to na př. nosiče Howeovy a Townovy. 2. Podpěrové mosty. Vlastní m. obloukové ze zakřivených nosičů jsou již zastaralé. Jako stavebního materiálu se používá hlavně dubového dřeva a dřeva z jehličn. stromů. Trvanlivost konstrukce se zvýší impregnováním materiálu.

c) Železné mosty. Původní stavby se prováděly z litiny. V l. 1840—1890 se používalo svářkového železa, později již jen plávkového. Všeobecně se používá měkčí, plávkové ocele. Nověji se dějí pokusy též s použitím vysokotlaké niklové oceli. Části: 1. Plnostěnné na pohyb namáhané nosiče; pro malá rozpětí jsou to válcované profily, pro větší zase nýtované nosiče sestávající ze stojiny a pásů. 2. Z tyčovitě článkovaných, prutových nosníků, sestávajících z jednotlivých prutů, namáhaných pouze na tlak. Prutové soustavy umožňují nejrůznější konstrukce, dnes se však dává přednost konstrukci jednoduché. 3. Konstrukce jízdní dráhy sestává buď z dřeveného nebo železného podkladu s nejrůznější povrchovou úpravou. Železné m. můžeme rozděliti do tří základních stupňů. I. Nosníkové mosty. III. nosiče mají obyčejně jedno pevné a jedno pohyblivé uložení a jsou vzhledem k vnějším silám staticky určité. Nosiče o více než dvou podpěrách jsou staticky neurčité a musí se opatřiti podle Gerberova způsobu zvláštními ukládacími klouby, kterými se přeměňují ve staticky určité. Tyto se jmenují pak Gerberovy nebo výložníkové m., angl. cantilever. Při uložení je velmi důležité zachycení tlaků. Při menších konstrukcích se používá t. zv. tangenciálních ploch, při větších se tlaky zachycují pohyblivými čepy. Pevné zachycení se téměř nevyskytuje. II. Obloukové mosty. Jsou podle druhu obsahu buď oboustranně pevně uloženy a jsou pak vícenásobně staticky neurčité, anebo spočívají na dvou kloubových ložiskách a jsou pak jednoduše staticky neurčité, resp. se uspořádáním třetího kloubu ve vrcholu nosníku přeměňují ve staticky určité. Toto uspořádání je obvyklejší. Obloukové m. dosahují dnes již největších rozpětí. Různé způsoby provádění stavby jim toto dobře umožňují. III. Visuté mosty. Jejich pravzor nacházíme v m. primitiv. národů, které bývaly zhotovovány z rostlinných provazců. Železných řetězů jako nosných pásů se používalo prý již před staletími v Číně a v Indii. Dříve se používalo obyčejných, článkových řetězů. Dnes se používá řetězů z několika plošek, pomocí čepů spojovaných, anebo úlohu nosného pásu zastávají drátěná lana. Visutých m. se používá výhradně pro obrovská rozpětí. Stupeň jejich statické neurčitosti závisí na druhu vystužení. Nejzajímavější jsou lanové m. přes East River v New Yorku a nově projektovaný m. tamtéž, jehož největší rozpětí činí 1036 m.

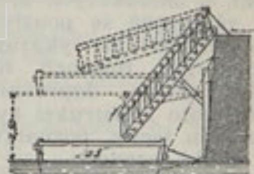
D. Obloukové mosty z kamene, betonu a železobetonu. Kamenné m. dosáhly určité důležitosti vynálezem oblouků. Ve starověku se vyznamenávali v tomto oboru Římané a oblouky mostů jimi zhotovených měly rozpětí až 36 m. Tato vzdálenost byla překonána až v pozdním středověku. Obloukové m. vykazují většinou polokruhové, ploché nebo eliptické oblouky. V novější době se používá místo ryze geometrických tvarů, tvarů křivek tlakových. Síla oblouku přibývá od temene k patě. Stupeň statické neurčitosti se zmenšuje vkládáním kloubů. Při použití železobetonu se způsob stavby velmi blíží stavbě železného mostu. Stavba těchto mostů umožňuje široké pole architektonického řešení.

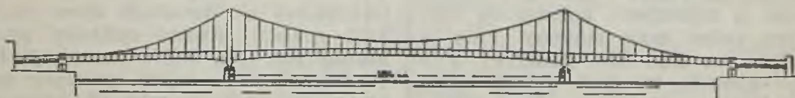
E. Nosníkové mosty železobetonové. Zatím co nosníkové m. z kamene přicházejí v úvahu jen pro ne-

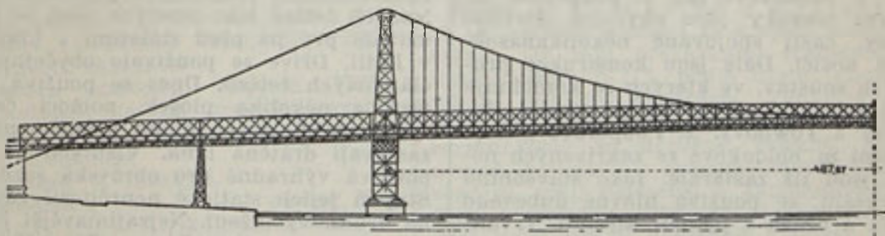
patrné délky, dají se tyto ze železobetonu zhotovovati mnohem lépe. Způsobuje to rozdíl v ohybové pevnosti železobetonu a kamene. Při větších rozpětích se určují samostatné hlavní nosiče, které jsou buď plstěnné nebo článkovité. Stavební uspořádání hledí se přizpůsobiti konstrukci železných m. Provádějí se v nejrůznějších konstrukcích.

F. P o h y b l i v é m o s t y. I. Pohyblivé m. s pevným základem. Přemostění se pohybuje lidskou nebo strojní silou. 1. Posunovné m., přemostění se pohybuje ve vodorovné rovině. 2. Zvedací m., pohyb se děje ve svislém směru. 3. Otáčivé m. Pohyb se děje kol svisle položeného čepu. Jsou buď stejno- nebo různoramené. Za takovýto druh lze považovati též m. jeřábové. 4. Sklápěcí m. Otáčení se děje kol vodorovné osy. Jsou to zvlášť v Holandsku oblíbené portálové m. Provádějí se v nejrůznějších konstrukcích se zvláštními způsoby vyvážení pohybující se části. II. M o s t y s p l o v o u c í m z á k l a d e m jsou lodní a pontonové m., spočívající na lodicích (pontonech). Tyto m. sledují pohyb hladiny vodní. Vyžadují však též pohyblivý příjezd a odjezd. Přístavní m. slouží k umožnění přistání lodí. III. R o z k l á d a c í m o s t y, nejvíce použív. ve vojenství. — M. v á l e č n ý, snadno sestavitelný z materiálu předem připraveného a systemisovaného, normalisovaného do urč. typů. Jsou to hl. m. k přechodu armády přes vodní toky a údolí (rokle atd.) a m. železniční k témuž účelu. První m. musejí míti materiál, který se dá snadno dopravovat na vozech a připouští zatížení i pro největší břemena armády (obléhací děla, těžká auta); druhé se dopravují na železničních vozech a musejí unésti normální vlaky. Mostní materiál je buďto na plovoucích nebo nehybných podporách; onen se nazývá pontonový (loďky, použité 1650 Holanďany, nazvány pontony); tento bárkový. Je množství soustav: u nás, v Rak., Rus., Španěl. a Švýc. Biragova; dále v ČSR. též Rothova, Herbertova, Kohnova; v Anglii Clarksonova, v It. Cavalliho, ve Skand. zemích Normannova. Bližší ↷ tato jména. Každý m. v. musí býti u břehu připevněn na zákl. elementu mostním, zv. práh; pak teprve lze proti proudu zakotvovati pontony nebo zarážeti bárky. M. jsou opatřeny propustmi, t. j. pohyblivými články (obyčejně 2 pontony), jež lze otevříti, nebo poli, jež lze zdvihnouti, aby mohla plavidla (temporary, bridges), plující kmeny a j. věci pod m. proplouti. Výpomocné m. (Behelfsbrücken, ponts passagers) lze stavěti z materiálu libovolného, který je po ruce (kmeny, sudy, trámce, žebříky a j. nosníky). — Určitý počet mostního materiálu (pontony, podélníky, příčníky, části mostovky atd.) s příslušnými dopravními prostředky (vozy, auty), stačící pro stavbu m. určité délky, sluje mostní souprava.

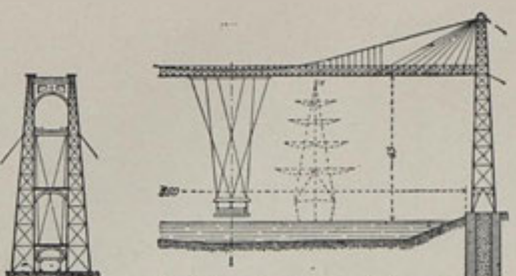

Otáč. most přes Harlem v New Yorku.

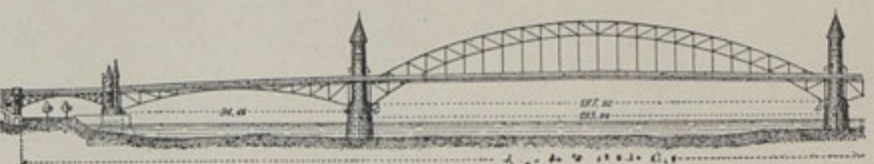

Přístavní lávka.

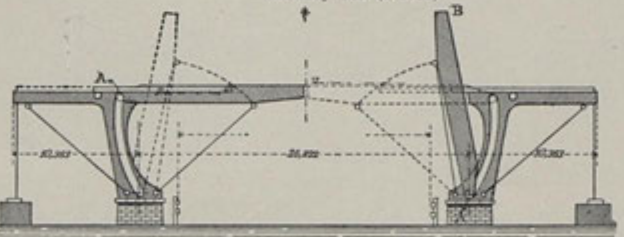

Rýnský most u Kolína, 1915 (1:4000).

Lanový most přes East River u New Yorku 1917 (1:3600).

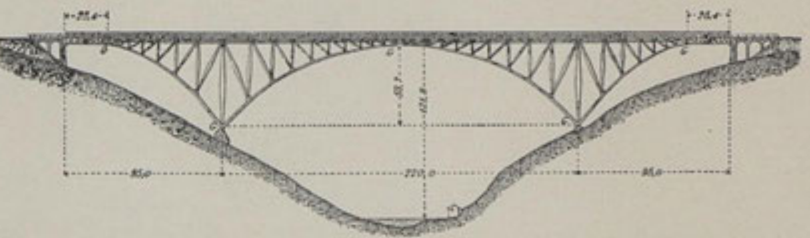
Mosty I.

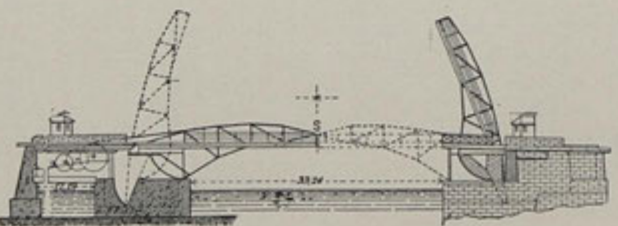

Průřez. Visutý most u Portugalete ve Španělsku. Podélný řez (1:2500).

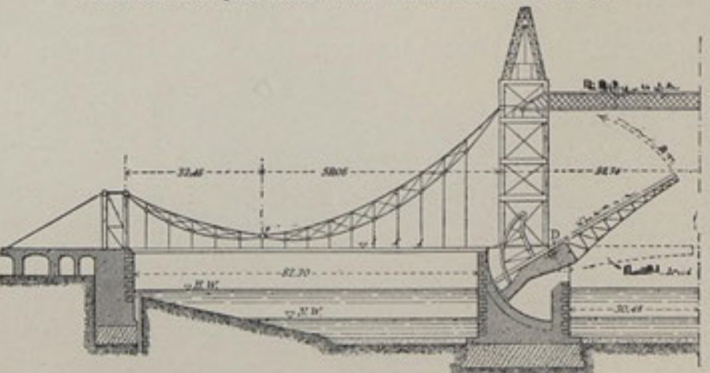

Silniční most přes Rýn (Bonn-Beuel) (1:3000).

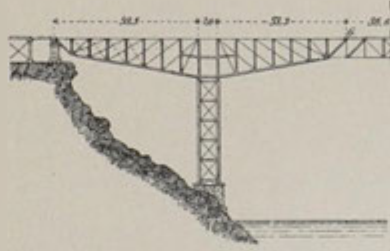
Sklápěcí most v Milwaukee (1:600).

Železniční most přes údolí Viauru v Jižní Francii (1:4500).

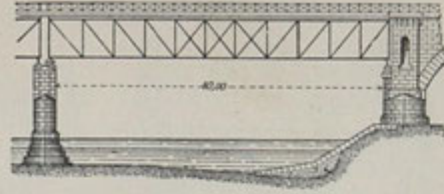

Houpací most v Chicago (1:950).

Most towerský v Londýně 1886—1894 (1:1750).

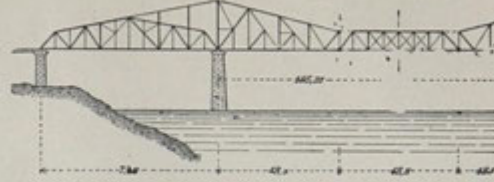
Mosty II.

Železniční most přes Niagaru (1:3000).

Železniční most přes Weseru (1:900).

Most přes Hanawha v U. S. A. (1:3000).

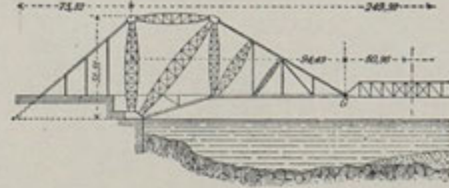
Železniční most přes Dunaj u Černé vody (1:7500).

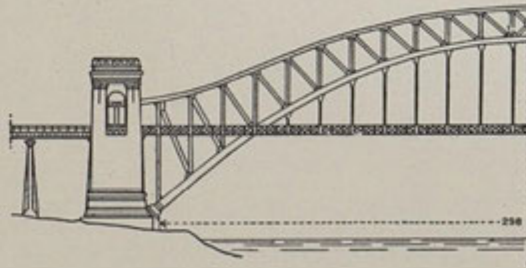
Most přes Rýn u Ruhrortu 1907 (1:5000).

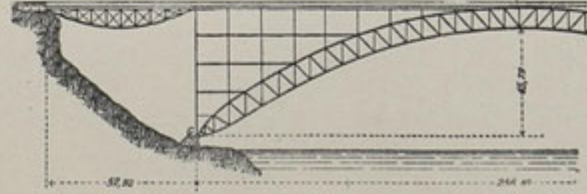
Železniční most přes řeku sv. Vavřince u Quebecu v Kanadě 1917 (1:9500).

Most přes řeku Indus u Sukkuru (1:3300).

Železniční most přes East River v N. Yorku (1:3000).

Cliftonův most přes Niagaru (1:3000). Podélný řez.

Průřez.

Naše vál. m. s. obsahuje na př. 14 vozů s materiálem pro stavbu 53 m. lehkého nebo 26·5 m těžkého m. Pro širší překážku nutno kombinovati několik m. souprav.

Mosul, vilajet brit. mandátového území Iraku v horní Mesopotamii po obou stranách Tigridu, 91.056 km² a (1921) 703.378. ob., živících se chovem dobytka, zemědělstvím a průmyslem. V okolí ložiska nafty.

Mosyr, okr. město na Bělorusi, (1926) 9535 ob.

Moszczéńska-Rzepecka Izabella (* 1864), polská organisátorka žen. hnutí emancip.

Moszczeński Stefan (* 1871), p. zeměď. pracovník, prof. hosp. školy ve Varšavě. Četné spisy odborné.

Mošna (Brotsack; étui-musette; haversack), voj. vak z nepromokavého plátna (waterproof), který se nosí po levém boku buď na opasku nebo na zvl. závěsu přes rameno a slouží u pěchoty k uschování chleba a j. denního proviantu neb i reservního střeliva, aby v boji bylo po ruce.

Mošna Jindřich (* 1. VIII. 1837 v Karlíně, † 6. V. 1911 v Praze), čes. dramat. umělec, v l. 1859—64 zprvu hrál jako ochotník, pak u venk. div. společ. (Prokopa a Štandery), 1864 u samost. čes. divadla v Praze, pak přední člen Nár. divadla jako populární komik veseloherní a operetní, ale i herec velkých rolí charakterních (Shylok, Harpagon, Polonius, Jiráskův Otec, principál v Prodané nevěstě, Jupiter v Orfeu v podsvětí, Kofránek ve Vodním družstvu, Hadrián z Římsu a m. j.), jež hrával mimo Prahu hojně jako host div. společ. a ochotnických divadel. Vydával též svoje humoristické Sólové výstupy.

Jindřich Mošna.

Mošner František Jan, MUDr. (1797—1876 v Kroměříži), ředitel všeob. nemocnice v Olomouci, odborník v gynaeologii.

Mošnov (Engelswald), o. na Mor., okr. Nový Jičín, 859 ob.

Mošovce, o. na Slov., okr. Turčiansky Svätý Martin, 1576 ob. (1535 čs.).

Mošovský, pseud. Jiřího Tesáka.

Mošt, šťáva vylisovaná z ovoce nebo z hroznů, z něhož kvašením vzniká víno.

Moštenica, o. na Slov., okr. Báňská Bystrica, 492 čs. ob.

Mošus, ⚲ pižmo.

Mot K. E., pseud. F. Tomka.

Motacilla, ⚲ konipasi.

Moták, v řeči spodiny tajná písemná zpráva mezi vězni nebo nějaké vnější osobě.

Circus pygargus.

Moták (Circus pygargus), dravý pták z rodu luňákovitých (⚲).

Motáková-Štoková Libuše, česko-amer. nár. pracovnice v Chicagu, předs. pomoc. odb. Čsl. Nár. rady americké.

Motella, ⚲ vousavka.

Motěšický Kašpar († 1689), č. nábož. spis. a kazatel v Žitavě od 1675. Sp.: Křesť. domácí postilla (1682).

Motetto (ital.), vícehlasý chrámový zpěv bez instrumentálního doprovodu.

Motilita (lat.), pohyblivost, čilost.

Motilones (špaň.), kmen Karaibů v Sieře di Perijá (Venezuela).

Motiv (z lat.), všeobecně příčina pohybu. V psychologii souhrn psychických pochodů, které působí volné jednání. V estetice každý prožitek, který může uvést v činnost tvůrčí fantasii umělcovu. — M. vůdčí, častěji se vracející výraz. motiv (symbol), jenž postavením, v němž zprvu vystoupil, n. slovy, jimiž byl dříve pronesen, dostane určitý význam a, kde opět vystupuje, vzbuzuje při tom vzpomínku, čímž se stává důlež. činitelem pro účinek umělec., zvl. hudeb. představ. prostředků. V. m. objevuje se u hudeb. klasiků ponejvíce v podobě nahodilé charakteristiky osob (Leporellovy terce v Don Juanovi atd.); s plným významem vystupuje nejprve v Berliozově Symphonie phantastique (L'idée fixe), v Haroldu v Italii, ve Wagnerově Bludném Holanďanu a Lohengrinu.

Motivovati (franc.), v umění, zvl. v básnictví: děj nebo událost učiniti pomocí jiných částí uměleckého díla srozumitelnou a odůvodniti ji, takže se jeví logic-

kou a pravděpodobnou. V právnictví: odůvodniti.

Motocykl, vozidlo o dvou kolech, poháněné motorem. Původně jízdní kolo, opatřené motorem, změnilo dnes naprosto svůj tvar a účel. Rozšíření m. má přirozeně za následek obrovský rozmach motocyklového průmyslu. K porovnání budiž uvedeno, že r. 1928 bylo v ČSR. vedle 47.000 automobilů v provozu ještě 25.000 motocyklů. 1. Dvoutaktní motocykly. Dvoutaktního motoru se používá většinou pro menší kola asi do obsahu válce 250 cm^3. Jsou to bezventilové motory, úsporné. Motor má vysoké obrátky (i 6—7000 za min.), obyčejně je vzduchem chlazený a má poměrně malou sílu, takže vyžaduje k uspokojivému výkonu dobrých silnic. 2. Čtyřtaktní motory tvoří největší část všech motocyklů. Podle obsahu válců se dělí na: a) 350 cm^3, oblíbená vozidla dosahují rychlosti a spolehlivosti stejně jako b) 500 cm^3 motocykly, které se používají již s kočárky; c) motocykly víceválcové s obsahem 600, 750, 1000 a 1200 cm^3. Obyčejně sportovní a obchodní vozidla s nadbytkem síly, pro nejnamáhavější službu. U nás nejrozšířenější značky jsou, domácí: Orion, Premier, BD, Jawa; americké: Harley-Davidson, Indian; anglické: Ariel, A. J. S., BSA, Matchless, Norton, Triumph atd. Jednoválcové motory se staví obyčejně se svislým válcem, dvouválcové s válci do V, jen výjimečně s válci proti sobě napříč (BMW), nebo podél kola (Douglas). Nejcharakterističtější známkou moderního motocyklu je sedlová nádržka, vytvořená tím způsobem, že umožňuje velmi nízké umístění sedla za účelem získání stability vozidla. Důležitým problémem bylo řízení ventilů motocyklu. Původní, pomocí vačkové hřídele spodem řízené a postranní ventily (SV a OHC) se dnes nahražují pro vysokovýkonné stroje ventily horem řízenými (OHV). Mazání motorů obstarává automatické čerpadlo. Výfuk se provádí dokonale tlumený. Rychlostní skříň obsahuje obyčejně 3 rychlostní předlohy. Každý stroj má vlastní elektrické zařízení (akumulátorové) pro zapalování i osvětlování. Kromě benzinové nádrže má každý stroj ještě nádržku na olej. Pohon se děje obyčejně řetězem (často krytým) na zadní kolo, nejnověji též t. zv. pohon kardanový pomocí hřídele (BMW, JAWA). Brzdy jsou obyčejně dvě. Brzda na přední kolo (pásová) se obsluhuje pákou s řidítek, zadní brzda (špalková) se obsluhuje nohou. Trubkový rám se v poslední době nahražuje lisovaným ocelovým rámem. Cestovní kola se vyzbrojují pneumatikami, vesměs většími, v nejčastějších rozměrech 26×3″ až 28×4″. Signální zařízení sestává kromě předepsané ruční trubky též z houkačky elektrické t. zv. klaxonu. Postranní vozíky (sidecary) si vytvořily rovněž již svůj vlastní průmysl, u nás značně rozšířený (Aero). Každý motocyklový rám je konstruován tak, aby se k němu vozík mohl připojiti. Připojení se děje obyčejně 3 šrouby na nálitky. Vozík je stejně jako motocykl velmi dobře odpérován, takže jízda v něm si nezadá jízdě v automobilu.

Motocyklista, osoba, která řídí motocykl.

Motol (dř. -y), o. v Č., část hl. města Praha XVII., 722 ob. čs., okr. Praha-záp.

Motolice (Fasciola, Distomum), z řádu pijavek a podřádu dvojústých, jejichž nejznámější zástupce je 2—3 cm dl. motolice ovčí (F. hepatica L.), tvaru tykvového jádra. Žije ve žlučovodech přežvýkavců, zvl. ovcí, řidčeji u člověka. Z vajíček vylíhlé larvy, žijící ve vodě, zavrtají se do plže (Limnaea truncatula, v němž se změní ve sporocysty, svalovité to váčky, v jejich vnitru vzniknou t. zv. redie. Z nich povstanou buď zase redie n. cerkarie, které jsou podobné dospělým červům až na chybějící pohlavní ústrojí. Opustivše hostitele, encystují se na vodních rostlinách. Dostanou-li se do přežvýkavce n. člověka, přemění se v m.

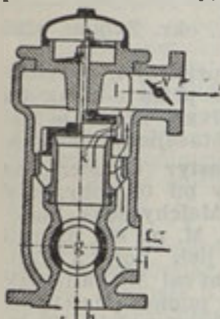
Motolice (distomatosis), nemoc přežvýkavců; vzniká pozřením larev motolic při pastvě. Tyto lpějí ve vlhkých letech na mokrých lukách a pastvinách na rostlinách a jsou tak rozšířeny, že působí veliké ztráty. Ježto celé stádo se pase v týchž místech, onemocní vždy více zvířat. Motolice vniknou do jater z dvanáctníku, rozmnoží se ve žlučovodech a vniknou i do paterní tkáně a větví vrátnice. Hl. onemocnějí žlučovody, z nichž se stanou tlusté provazce, druhotně i jaterní tkáň. Nepatrné množství motolic nezpůsobí celkového onemocnění, na jaře odejdou přirozenou cestou; změny ve žlučovodech zůstanou a naleznou se u zabitých zvířat (taková játra nehodí se k požívání, ale motolice se na člověka nepřenáší). Jehňata, slabší a těžce postižená zvířata, onemocnějí na podzim a v zimě za příznaků chudokrevnosti, bledničky (bledé sliznice), hubnutí, vodnatelných otoků a vysílení. Nemoc zjistí se zabitím jednotl. zvířat, také drobnohledným vyšetřením výkalů (vajíčka). Nyní jsou účinné léky (distol, serapis a j.). Mimo to třeba silné

výživy. Důležitější je potírání motolic prohlížením podezřelých děr s vodou, příkopů a pastvišť, nejsou-li v nich plži, známí jako hostitelé motoličích larev. Dospělý dobytek onemocní přes postižení jater řídčeji, kozy častěji. Také vepři mohou pozříti larvy motolice, rovněž zajíci (☞) a daňci.

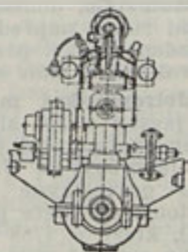
Motonobu (1476—1559), jap. malíř, zeť Mitsunobův (☞) a pod jeho vlivem, ale převládá u něho čínský element.

Motoori Norinaga (1730—1801), jap. filosof a filolog, z hlavních zakladatelů novější japonské filologie.

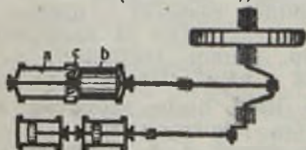
Motor, stroj, převádějící energii, na př. tepelnou, v technicky použitelnou formu energie mechanické. Prameny energie jsou svalová síla lidská či zvířecí, síla vodní (vody proudící, opadající, pohybující se nahoru či dolů, ☞ vodní stroje), síla větru nebo v hořlavinách se vyvíjející tepelná energie. Rozeznávají se motory v užším smyslu (stroje prvého řádu, primární motory), poháněné bezprostředně přírodní silou, a stroje v širším smyslu (sekundární motory), jimž je hnací síla dodávána uměle. Primární motory přijímají 1. lidskou nebo zvířecí sílu (páka, žentour), 2. elementární síly, na př. vodní (vodní m.), vzduchové (větrná korouhev), rozpětí par (parní stroje, p. turbiny), rozpětí vzduchu (kalorické motory), napětí plynů (spalovací m.). Sekundární m. jsou elektromotory atd., motory založené na tlaku vzduchu a p., jejichž hnací sílu zjednávají stroje jiné. — Motory založené na síle zvířecí a vodní, byly známy už pradávno. Teprve ale v XVIII. st. došlo k vynálezu parního stroje a k zdokonalení vodních motorů; konečně v XIX. st. přistoupily motory, založené na horkém vzduchu, spalovací a elektromotory. — Motor výbušný je stroj, u kterého se využívá výbušné síly výbušných látek. Jako látky poháněcí lze použíti svítiplynu nebo plynu zemního, je ale také možno rozprášením olejů nebo lihu utvořit směs vzduchu a paliva, která stejně působí jako výbušná látka (☞ Dieselův motor). — M. Dieselův je konstruován na základě výbušných motorů. Stlačením plynu se podle zákonů termodynamických rozehřeje a dosáhne-li stlačení dostatečné výšky, stoupne teplota tak, že se plyn zapálí bez jakéhokoliv umělého zažehnutí. Všeobecně se používají čtyři takty na jeden oběh. V prvním vtáhne píst čistý vzduch do válce, při druhém jej stlačí až na 30—40 atm. a tím zahřeje na 500—700° C. Ke konci druhého taktu, když se píst již blíží mrtvému bodu své polohy, když tedy nastává nejvyšší tlak a teplota, vstřikne se pomocí ještě vyššího vnějšího tlaku palivo do válce, které se pro vysokou teplotu hned zapálí. V třetím taktu nastávající výbuch a roztaživost plynu ženou píst do polohy nejvzdálenější. Ve čtvrtém taktu se z válce vytlačuje spálený plyn. Hodnota dosaženého tlaku a tím také hodnota teploty se řídí podle jakosti paliva. Čím těžší

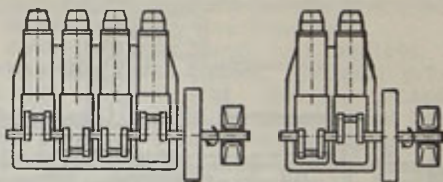
Řez uzávěrkou motorovou.

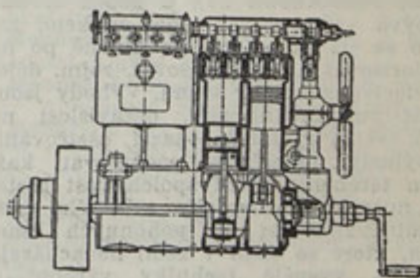
Čtyřcylindr. automob motor.

Dvoutaktní Körtingův plynový motor.

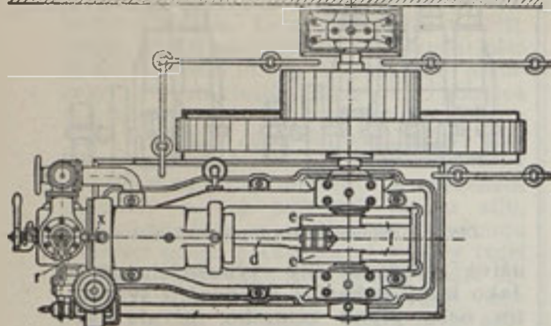

Čtyř- a dvoucylindrový plynový motor.

Čtyřcylindr. automob. motor.

látka a čím vyšší její bod zápalný, tím vyšší musí být konečný tlak a teplota ve válci stlačeného vzduchu. Tím způsobem možno u Dieselova motoru použíti nejen lehkých olejů, jako jsou benziny a benzoly, nýbrž také olejů těžkých, jako jsou těžké petroleje a destilační zbytky

Körtingův plynový motor. Pohled shora.

nafty. D. m. se používají u lokomobil, lokomotiv a v novější době také hojně v lodnictví. Připravuje se také používání v letectví. Čtyřtaktový pracovní postup lze také změniti ve dvoutaktový, kde průběh čtyřdílný se provede v jediném tam-zpět pohybu pístu. V obou případech lze použíti místo oleje také nějakých hořlavých plynů.

Motorisace a mechanisace armády, sluje zaměnění živočišného tahu u bojových prostředků prací strojovou, zejm. motoru spalovacího. Tam, kde pohybovaný předmět je sám opatřen motorem, nazýváme to motorisací; kde jde o trakci vůbec, mechanisací. Ježto se za svět. války ukázalo, že jen rychlý pohyb reserv nebo přemístění velkých jednotek může rozhodnouti boj, u něhož obrana nabývá vždy převahy nad útokem, začalo se již za války, ale hlavně po ní, motorisovat a mechanisovat, zejm. dělostřelectvo a kolony trénu. Výhody jsou: lepší zužitkování síly, nezávislost na píci, větší rychlost, snazší ošetřování; nevýhody: nemožnost postupovati každým terénem, menší spolehlivost motoru, nutnost mechanicky cvičeného personálu, závislost na pohonných hmotách, které se snad v zemi nenacházejí, potřeba vyspělé techniky výrobní a opravní. Zdá se, že úplná m. a m. armády nebude možná; nahrazení všech koní traktory bylo by též velmi nákladné, neboť typy se mění a standardisace a normalisace typů u technického prostředku stále se vyvíjejícího jest jen dočasně možná.

Motorové lodi, lodi poháněné spalovacími motory. ⟶ též motorový člun.

Motorové sáně, vozidlo se sanicemi k pohybu po sněhu nebo ledě. Poháněny jsou buď vrtulí nebo do sněhu zasahujícími pohonnými koly.

Motorový člun, voj. plavidlo opatřené spalovacím motorem a stavěné pro potřebu sladkovodní neb námořní; užívá se ho hl. k službě hlídkové a strážní, též jako vlečné lodi, méně jako dělové lodice (⟶); na moři zejm. ke kladení neb odstraňování min a jako malého člunu torpedového (it. motoscafó). Za svět. vál. konaly výbornou službu proti ponorkám. Hlavní požadavky jsou malý ponor (pro potřebu říční a na moři, aby nenarazil na minu), veliká rychlost (u námořního až 30, u říčního nejméně 13 nám. mil/hod.), co možná nehlučný motor a snadná doprava po suchu (u člunů sladkovodních). V čs. arm. jsou m. č. typů Fiat a Warchalowski přiděleny ženijním voj., na Dunaji jsou důležitou částí obrany.

Môťová, o. na Slov., okr. Zvolen, 1225 čs. ob.

Motovidlo, domácí přístroj k převinování ručně napředené příze z cívek na přadena. Jako přezdívka označuje neohrabaného, stále se otáčejícího člověka.

Motronynškyj manastyr (klášter), na Kyjevsku nabyl slávy od té doby, kdy jeho opatem stal se Melchysedek Značko-Javorškyj (r. 1753). M. m. byl oporou pro pravoslavné v jich boji s unií. V tomto klášteře přebýval M. Zaliznjak (⟶), který r. 1768 za pomoci Melchysedeka počal povstání proti polské vládě, známé pod jm. Kolijivščyna.

Motta Giuseppe (* 1871), švýc. politik a právník. 1915, 1920 a 1927 spolkový president, 1920 a 1924 byl čestným předsedou shromáždění Svazu národů v Ženevě.

la Motte Jar. Arsen (* 1886 v Písku), novinář a spisov., přednosta redakč. a insert. odděl. cestovní a doprav. kanc. Čedok v Praze. Píše čl. cestopisné, národohosp., humor. feuilletony a básně, překládá z němč., franšt. a polštiny.

Motto (ital.), heslo, průpověď; symbolická věta jakožto nadpis.

Motúz, pseud. J. A. Wagnera.

Motyčín, ms. v Č., okr. Slaný, 4133 ob. Kamenouhelné doly.

Motyčka Jaroslav (* 1886), č. spisov., pracovník ve Volné Myšlence a red. jejích listů. Od 1926 člen předs. strany nár. soc. a fin. ref. Za války internován.

Motyčky, o. na Slov., okr. Banská Bystrica, 431 čs. ob.

Motyka, nástroj na kopání n. kypření půdy; na dřevěném topůrku železná čepel různé délky a tvaru podle účelu práce.

Motýli (Lepidoptera), samostatný řád hmyzu s tělem zřetelně rozčleněným na hlavu, hruď a zadeček. Ssavé ústní ústrojí. Čelisti proměněny v kratší nebo delší sosák, někdy svinutelný. Žuchvy zakrnělé. Makadla dokonale vyvinutá a po obou stranách sosáku nahoru zahnutá. Dva páry křídel, pokryté v celé ploše barevnými šupinkami, jež jsou tenkým kořenem ke křídlu přirostlé a uložené jako tašky na střeše domu. Změnu ve směru letu docilují změnou těžiště těla (pohybem zadečku). Vývoj děje se dokonalou proměnou. Samička snáší vajíčka na rostliny, kterou se larvy, housenky, živí. Housenky jsou válcovitého těla, až na tvrdou hlavu měkké, se třemi páry pravých a 1—5 páry nepravých noh čili panožek. V dospělosti mění se v kuklu, u některých druhů v zámotku ukrytou. Někdy pohlavní dvojtvárnost, dobový dimorfismus a u bource morušového též i parthenogenetické rozmnožování. Jsou rozšířeni po celém světě, pokud rostlinstvo sahá, největší a nejkrásnější žijí v tropech. Housenky některých druhů při hromadných výskytech činí ohromné škody na polních a lesních kulturách, jediný bourec morušový člověku přináší přímý užitek. 42 čeledí. 1. Hepialidae, hrotnokřídlci. 2. Micropterygidae. 3. Psychidae, vakonoši. 4. Cossidae, drvopleni. 5. Encleidae, slimákovci. 6. Pyralidae, zavíječi. 7. Bolidae. 8. Galleriidae. 9. Grambidae, nosatky. 10. Phycitidae. 11. Pterophoridae, pernatušky. 12. Alucitidae. 13. Tortricidae, obaleči. 14. Conchylidae. 15. Grapholithidae. 16. Tineidae, moli. 17. Adelidae. 18. Hyponomentidae. 19. Coleophoridae. 20. Gracilariidae. 21. Sesiidae, nesytky. 22. Notodontidae, zubokřídlci. 23. Brephidae, černoproužky. 24. Geometridae, píďalky. 25. Drepanidae, srpokřídlci. 26. Cymatophoridae, vlnočárnice. 27. Nocturidae, můry. 28. Liparidae, bekyně. 29. Archiidae, přástevníci 30. Lithosiidae, lišejníkovci. 31. Zygaenidae, vřetenušky. 32. Syntomidae, běloskvrňáci. 33. Thyrididae, okenáči. 34. Sphingidae, lyšajové. 35. Bombycidae, bourci. 36. Saturniidae, martináči. 37. Lasiocampidae, bourovci. 38. Hesperiidae, soumračníci. 39. Papilionidae, otakárci. 40. Pieridae, běláskové. 41. Lycaenidae, modráčkové. 42. Nymphalidae, babočky. → příloha ve svazku XII.

Motýlice (Calopteryx), hmyz mřížokřídlý z čeledi vážek (Odonata), štíhlého těla a s dvěma páry blanitých křídel, hustě žilkami protkaných, s hlavou vyzbrojenou kousacím ústrojím. Živí se hmyzem Larvy se třemi žabrovými lupínky na zadečku žijí ve vodě a jsou rovněž dravci. — M. obecná (C. virgo), všude u vod v létě hojná. — M. lesklá (C. splendens), s křídly kovově lesklými.

Motýlokvěté, → Papilionaceae.

Motys Ludevit, pseud. Lad. Mattuše.

Moučka, jemný prášek, vyrobený pravidelně rozemíláním. Moučka dětská (dextrinová) vyrábí se z praženého pečiva z mouky pšeničné a sladové, jež se rozemílá a prosívá, mísí s cukrem a výživnými solemi a balí. Moučka kostní (odklížená) získá se rozemíláním vysušených kostí, odpadajících při výrobě klihu. Je důležitým fosforečným hnojivem. Moučka Thomasova, též moučka z Thomasovy strusky, získá se rozemíláním strusky, odpadající při výrobě oceli způsobem Thomasovým. Svým složením jest to fosforečnan vápenatý $Ca_4P_2O_9$ a proto se jí užívá taktéž jako fosforečného. hnojiva. — Moučka v hor., drť vzniklá vrtáním nebozezem ve vrtné díře.

Moučná jídla, → moučník.

Moučnice, truhla k uschování mouky, dříve národními ornamenty zdobená.

Moučník, pokrm připravený z různých druhů mouky a moučných vařiv.

Moudrá-Mrhová Pavla (* 1861 v Praze), čes. spisovatelka, průkopnice hnutí mírového, abstinent., ochrany zvířat; napsala řadu úvah a článků mravovědných a teosofických. Hojná je její činnost přednášková. Založ. žen. list Lada v Praze. Sp.: Do rozmaru a do pláče (1900), Rok dětství (1910), Do dívčích let (1911), Výbor přednášek (1918), Můj odkaz světu (1923) a jiné. Četné překlady z angličiny.

Moudrý Cyril S. (1859), č. spis. a překladatel, hlavně z ruštiny.

Moudrý Gabriel (1869—1930), č. novinář, dlouholetý redaktor Nár. Listů.

Moudrý Karel (* 1881 v Červ. Řečici), prof. prům. školy v Praze, býv. čl. revol. NS., poslanec str. nár. soc. Sp.: Boj o internacionálu.

Moudrý Karel, pseud. Karla Růžičky.

Moucha domácí, → Homalomyia canicularis.

Moucha Anton, PhDr. (1882), ředitel knihovny vys. škol techn. a něm. spis. odb.; lektor knihovnictví na něm. univ. pražské, instruktor něm. lid. knihoven.

Mouchnice, o. na Mor., okr. Vyškov, 786 čs. ob.

Mouchy (Muscidae), hojně rozšířená čeleď hmyzu, zabírající více než třetinu

všeho hmyzu dvoukřídlého. Mají zavalité tělo, tykadla trojčlenná, na třetím článku citovými brvami a osinou opatřená. Sosák vždy vyvinutý, oči veliké, kyvadélka přikrytá. a) Kuklice (Tachinidae), samičky snášejí vajíčka na kůži housenek a jiných larev. Vylíhlé larvy vnikají do těla hostitele a vyžírají je do své dospělosti, kdy se proděravějí ven a v zemi se zakuklují. Dravé a ničením hmyzu velmi užitečné. Echinomyia fera hubí housenky různých bourců, hl. mnišky. b) Masařky (Sarcophaginae) snášejí vajíčka na zdechliny a rozkládající se látky. M. obecná (S. carnata), znatelná po zadečku černě kostkovaném, ráda snáší vajíčka na maso. c) Dexiinae. Dospělé zdržují se na květech, larvy cizopasí

Moucha domácí.

jako kuklice. Dexia rustica ničí ponravy. d) Mouchy (Muscinae). M. obecná (Musca domestica), obtížná svou dotěrností, klade vajíčka na hnůj a rozkládající se látky rostlinné. Vývoj netrvá ani celý měsíc. Bodalka domácí (Stomoxys calcitrans), menší, tmavá, dotěrná, citlivě bodající. V srpnu a v září poblíže hnojišť. Glossina, Wied., africká moucha, která přenáší nemoc Trypanosoma. Gl. morsitans, moucha tse-tse, ve vnitru Afriky hubí přežvýkavce. Gl. palpalis přenáší smrtelnou spavou nemoc v afrických tropech. Moucha zlatá (Lucilia caesar), krásně kovově zelená, na výkalech. M. bzučivá (Calliphora vomitoria), kovově modrá, snáší vajíčka na maso. Cynomyia mortuorum snáší vajíčka na mrtvoly. e) Květilky (Anthomyinae) sedávají na okoličnatých rostlinách. Larvy žijí na hnijících látkách nebo cizopasí. Napadají i kulturní rostliny a jsou proto nejhoršími škůdci zemědělců. Hylemyia antiqua rozežírá cibuli, Chortophila laducae salát hlávkový, pěstovaný na semeno, Ch. brassicae košťál zelný a ředkvičku. Rhagoletis cerasi třešně, Ortalis fulminans chřest, Piophila casei starý sýr, Prila rosae mrkev. Zelenuška žlutopásá (Chlorops taeniopus) způsobuje velké škody na pšenici a bzunka ječná (Oscinis frit. L.) na ječmeni a ovsu.

Mouka, rozemleté semeno obilné. Slupka zrna neobsahuje žádných výživných látek. Při mletí může se rozmělniti buď celé zrno, nebo se obal navlhčením chrání před úplným rozemletím, a tu vnitřek se pak jemně semele a zachovají se hrubé otruby. Mouka se považuje za tím jemnější, čím méně obsahuje otrub. Ježto otruby jsou tmavé barvy, jest nejjemnější mouka zároveň nejbělejší. Dobrá mouka jest čistě bílá se žlutým nádechem, příjemně voní a sladce chutná. Vlhkem se kazí, ztuchne a stává se k požívání nezpůsobilou. Falšována bývá sádrou, křídou, hlinou, magnesiem a pod.

Moulage (fr.), otisk, odlitek; zvláště napodobení abnormálních nebo nemocných částí těla ve vosku.

Moulin-Rouge (fr., Červený mlýn), záb. podnik na pařížském Montmartru.

Moulins (mulē), hl. m. franc. dep. Allier, (1926) 23.306 ob.

Moulmein (Maulmín), hl. m. divise Tenasserim v brit.-ind. prov. Birma, (1921) 61.301 ob.

Mount (angl.), hora; moutains, pohoří.

Mount Clemens, město v sev.-amer. státě Michiganu, (1920) 9488 ob.

Mount Everest, ⚲ Everest.

Mount Vernon, zahrad. předměstí na sev. New Yorku, 50.820 ob.

Mour, směs drobného uhlí a uhelného prachu, odpadající při třídění uhlí. Slouží jednak na výrobu briket nebo se dnes spaluje přímo ve zvláštně zařízených topeništích na topení uhelným prachem.

Mourek Jaroslav, MUDr. (* 26. VII. 1863 v Praze, † 16. II. 1910 v Opořanech), č. lékař, primář ústavu choromyslných v Opořanech. Napsal: Poznámky k návrhu reformy zákonodárství o choromyslných (1904), Příspěvek k symptomatologii a pathol. anatomii kompresse krční míchy (1908) a j.

Mourek Jindřich, MUDr. (* 1863, † 20. VII. 1896), čes. spisov. a prakt. lékař v Praze. Mimo básně, jež vyšly v různých časopisech, napsal tyto vědecké práce: Léčení metodou Kochovou (1891), Ke klinickým známostem účinku nukleinu (1893), a j.

Mourek Václav Emanuel, PhDr. (1846—1911), zakladatel č. germanistiky, prof. germ. filologie na univ. pražské a odb. spisovatel. Ve svých věd. pracích všímal si hl. kult. styků česko-něm. (O stycích č. a něm. liter., 1895.) Vydal také četné učebnice a slovníky němčiny a angličiny.

Mourovina, v hor. trhliny v uhelné sloji, vyplněné rozdrceným uhlím, často s kyzem železným. Velmi nebezpečné pro vznik důlních ohňů.

Mouřenín (ze slova maur), černoch.

Mouřínov, o. na Mor., okr. Vyškov, 808 čs. ob.

Mousquetaires (fr., musketär), tělesná stráž franc. krále, r. 1622 Ludvíkem XIII. založená.

Mousquets (franc.), jemné, velmi husté vlněné koberce z Malé Asie s pestrými, živě zbarvenými kresbami.

Mousselin, ↷ mušelín.

Mousson Teodor (* 1887), malíř slovenského folkloru.

Moutnice (mn. č.), o. na Mor., okr. Hustopeč, 730 čs. ob.

Mouvaux (muvó), město ve franc. dep. Nord, (1926), 8639 ob.; výroba cikorky, provazů a příze.

Movens (lat.), pohybující, hybný.

Movitosti, ↷ mobilia.

Möwe, něm. pomocný křižník o 2000 t za svět. války. Pod velením hr. Dohna zu Schlodien, prolomil konc. 1915 angl. blokádu, položil miny na atlant. pobřeží, na nichž se potopila angl. bitevní loď King Edward VII., potopil 27 obchodních lodí o 58.000 t a vrátil se poč. března 1916 zase do Kielu.

Mova Vasyl (vlast. jm. Lymańskyj), (1842—1891), ukraj. básník. Většina básní M. vyšla posmrtně v časopisech.

Moyses (Moyzes) Štefan (* 24. X. 1797 ve Veselém, † 5. VII. 1869 v Banské Bystrici), slov. biskup. Byl z chudobného rodu rolnického. Studoval v Trnavě a bohosloví v Pešti, jež ukončil r. 1819. Po dvou letech byl vysvěcen a kaplanoval v Pešti. Po promoci na doktora filosofie odešel do Záhřebu, kde působil 17 let, všeobecně vážen. Ač nepožíval přízně vlády, přece byl jmenován kanovníkem 1847 a zvolen kapitulárním poslancem na bratislavský sněm, kde se seznámil s L. Štúrem. Po návratu ze sněmu byl bánem Jelačičem jmenován přednostou odboru banské rady a r. 1850 biskupem v Baňské Bystrici, jímž zůstal až do smrti. Při uvolnění politických pout postavil se v čelo slovenského národa a byl prvým předsedou Matice Slovenské, o niž si získal velkých zásluh, jakož se vůbec zasloužil o tehdejší rozmach slovenský hlavně tím, že spojoval stranu evangelickou s katolickou.

Moyš Ladislav (* 8. IV. 1867 v Lipt. Sv. Michalu), nyní ředitel Radiojournalu v Bratislavě, významný slov. buditel na Spiši, před válkou řím.-kat. farář v Haligovcích, kde mezi neuvědomělým lidem konal národně-buditelskou práci s takovým úspěchem, že se lid jednomyslně připojil k čs. republice. Byl parlamentářem u pol. vojska za převratu, pak jmenován županem v Užhorodě a později byl poslán v politické misi do Ameriky.

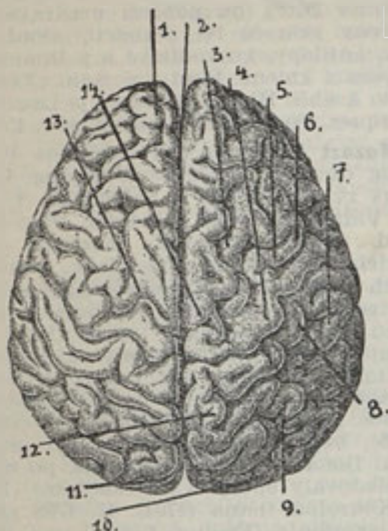
Mozambik (Colonia de Moçambique, též Portug. Vých. Afrika), portug. území při Indickém oceáně, 1,108.800 km² a (1920) 3,120.000 ob. Bažinaté pobřeží stoupá v pohoří Namuli a Msenga (při jezeru Njassa), step Gasa je obklopena pohořím Lebombo. Z řek je největší Zambezi a Limpopo. Klima je horké (roční průměr 26.0°), na pobřeží nezdravé; ze zvířeny jsou tu lvi, levharti, sloni, zebry, antilopy, krokodilové a j. Domorodci jsou z kmene Bantu a Sulu. Těží se zlato a uhlí. Hl. m. a přístav je Laurenço Marquez. Portugalcům náleží od r. 1507.

Mozart Johannes Chrysostomus Wolfgang Gottlieb, obyčejně Wolfgang Amadeus zvaný (* 1756 v Salcburku, † 1791 ve Vídni), hudební skladatel. Otec Leopold, dvorní skladatel, obezřetně vedl hudební nadání synovo. Jako osmiletý hoch hrál své houslové sonaty na koncertech. Na vybídku Josefa II. složil svou první komickou operu La finta semplice (1768). R. 1770 cestoval s otcem v Italii; v Miláně slož. operu Mitridate a Ascanio v Albě. Po dalších úspěších (Únos ze Serailu 1781, Figarova svatba 1785), největší triumf slavil při provedení Dona Juana 1787 v Praze, po němž následovaly opery: Cosi fan tutte (1790) a Kouzelná flétna (1791). R. 1788 složil tři symfonie (Es-dur, G-moll a C-dur). Ke korunovaci Leopolda II. složil La clemenza di Tito. Posledním dílem bylo Requiem, dokončené jeho žákem F. H. Süssmayerem. Jako operní skladatel přivedl komickou operu do té výše, do jaké povznesl Gluck operu tragickou. Úplné, kritické vydání jeho děl uspořádal v letech 1876—86 Breitkopf & Härtel. — Lit.: R. Procházka, Mozart in Prag (1900).

Mozeček, ↷ mozek.

Mozek (lat. cerebrum, řec.-lat. encephalum), v hlavě uložená část soustavy nervové, vzniklá z ektodermu jako roura medulární, na níž se utvoří pět prvotních mozkových váčků: přední, střední, zadní a dva prvotní váčky oční; z posledních dvou vzniknou oči, vpředu lalok čichový. Přední váček, pozdější přední m., vyvine se ve velký m. (cerebrum) a konečně v hemisféry, kt. u člověka ostatní m. kryjí a na svém povrchu vykazují rýhy (fissury) a závity (gyri). Ze zadního prvotního váčku (zadního m.) vznikne mozeček (cerebellum) a prodloužená mícha (medulla oblongata). Velký m. zaujímá u člověka asi $^6/_7$ celého m., jenž u muže váží kolem 1400, u ženy 1300 g; ve vysokém stáří méně. Obě hemisféry odděluje hluboká podélná rýha, na jejíž spodině spojuje je trámec (corpus callosum) a

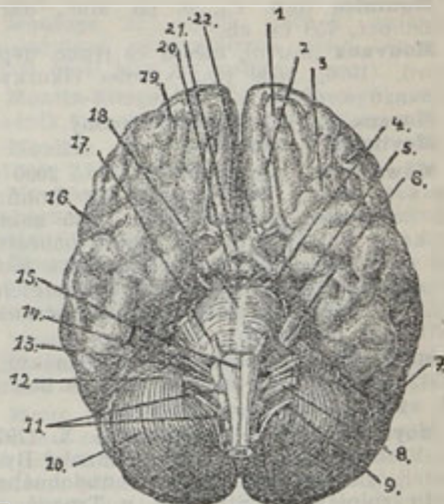
se střed. m. dva stonky mozkové (pedunculi cerebri). Hluboká rýha, jáma Sylviova (fossa Sylvii) vniká po straně do hemisfér, takže vzniká lalok čelní, temenní, kt. přechází v týlní a dva spánkové. Úzká dutina obou hemisfér (postranní komory, ventriculi cerebri) rozdělena je přepážkou, jejíž zadní část —

Velký mozek. Pohled shora.

1. Přední lalok.
2. Podélný zářez.
3. Střední závit čelní.
4. Zadní závit centrální.
5. Přední závit centrální.
6. Zevní závit čelní.
7. Zevní závit spánkový.
8. Pravá polovice velkého mozku.
9. Střední závit spánkový.
10. Závity týlní.
11. Zadní lalok.
12. Vnitřní závit temenní.
13. Levá polovina velkého mozku.
14. Vnitřní závit čelní.

klenutí (fornix) vychází na spodině mozku z útvarů zv. corpora caudicantia. Úzký otvor Monroův (foramen Monroi) spojuje postranní komory s třetí komorou v mezimozku. — Velký m. sestává z kůry mozk. hnědé, asi 5 mm silné a velmi bohaté gangliovými buňkami, a z bílé hmoty, složené z nervových vláken. Třetí komora vybíhá dolů v malou uzavřenou nálevku — infundibulum, na níž nasedá podvěsek mozkový (hypophysis cerebri, glandula pituitaria), orgán velmi důležitý ve vnitřní sekreci. Rovněž z mezimozku vychází, ale nahoru odbočuje šišimka (epiphysis cerebri, glandula pinealis), kt. je u člověka zbytkem orgánu, důležitého u nižších a vymřelých obratlovců (⟶ semenní oko). H. částí mezimozku jsou lůžka zraková (thalami optici), z nichž vstupují četná vlákna do zrakových nervů. Velice úzká, rourovitá dutina středního mozku — vodovod Sylviův (aquaeductus Sylvii) spojuje třetí komoru se dvěma komorami v zadním m.; čtverohrbolí (corpora quadrigemina) nasedá na střední m. — Na mozečku jsou

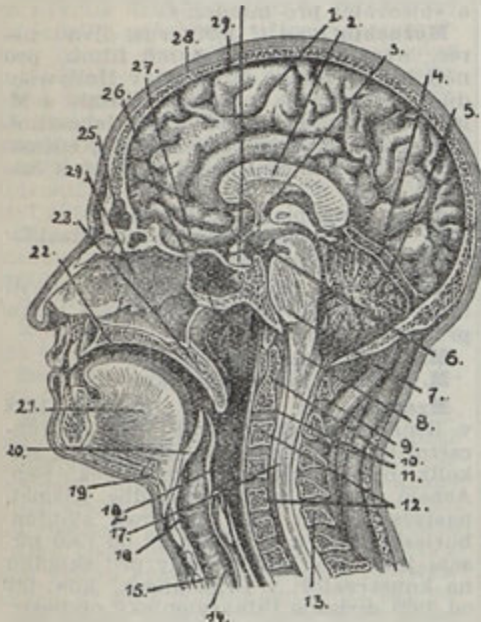

Mozek při pohledu zdola.

1. Levý přední lalok.
2. Nerv čichový (Nervus olfactorius).
3. Jáma Sylviova.
4. Nerv okohybný (N. oculomotorius).
5. Nerv kladkový (N. trochlearis).
6. Nerv trojklaný (N. trigeminus).
7. Levá polovina mozečku.
8. Nerv bloudivý (N. vagus).
9. Nerv přídatný (N. accessorius).
10. Pravá polovina mozečku.
11. Nerv podjazykový (N. hypoglossus).
12. Nerv jazykohltanový (N. glosspharyugens).
13. Nerv sluchový (N. acusticus).
14. Nerv obličejový (N. facialis).
15. Prodloužená mícha.
16. Střední lalok.
17. Nervus abducens.
18. Most Varolův.
19. Pravý přední lalok velkého mozku.
20. Corporia mamillaria.
21. Skřížení nervů zrakových.
22. Nerv zrakový (N. opticus).

dvě hemisféry a část střední, jež je spojuje — červ (vermis). Kůra je tu asi 3 mm silná, hluboce zbrázděná; na průřezu tvoří stromovitý obrazec — strom života (arbor vitae). Prodloužená mícha přechází v míchu (⟶); tuto a střední části m. spojuje most Varolův (pons Varoli). — M. (a také míchu) obalují blány, pleny mozkové (meninges); zevně tvrdá pl. (dura mater), dělící se na dva listy, mezi nimi probíhá splav tvrdé pl. (sinus durae

matris), a vysílající výběžky mezi části mozku, (jako teutorium cerebelli, falx [= srp] cerebri a f. cerebelli). Vnitřní blána, měkká plena (pia mater), je tenká a bohatá cévami, vnikajícími do mozku. Mezi oběma leží velmi jemná, přes rýhy se táhnoucí pavučnice (arachnoidea). — Krev přivádějí mozku čtyři tepny, dvě arteriae carotides internae a dvě art. vertebrales. Opotřebovaná (žilní) krev sbírá se ve dvou příčných splavech a vedou z prodlouž. míchy k zevnímu přímému svalu očnímu; 7. n. obličejové (n. faciales) ovládají svalstvo obličeje (a tedy jeho výraz); 8. n. sluchové (n. acustici), vedou ze spodiny čtvrté komory jako dvě hl. větve dovnitř ucha (☞); 9. n. jazykohltanové (n. glossopharyngei), vedou z prodloužené míchy k jazyku a hltanu, jsou to nervy chuťové; 10. n. bloudivé (n. vagi), mají více kořenů a vedou k hltanu, jícnu, hrtanu, žaludku, střevu,

Hlava a krk (řez veden shora dolů).

1. Pravá polovice velkého mozku.
2. Trámec (corpus callosum).
3. Fornix.
4. Splavy mozkové (v srpku mozečku).
5. Mozeček (průřez, „strom života").
6. Corpus mamillare.
7. Most Varolův.
8. Prodloužená mícha.
9. Atlas.
10. Zub epistrofeu.
11. 2. obratel krční (epistrofeus).
12. Tělo 3. a 5. krčního obratle.
13. Trny krčních obratlů.
14. Jícen.
15. Průdušnice.
16. Hrtan.
17. Mícha.
18. Hltan.
19. Jazylka.
20. Příklopka hrtanová.
21. Jazyk.
22. Tvrdé patro.
23. Měkké patro (čípek).
24. Přepážka nosní.
25. Dutina čelní.
26. Dutina v těle kosti klínové.
27. Nosohltan.
28. Povázka lební.
29. Koštěný kryt lebky.
30. Hypofysis (přívěšek mozkový).

vrací se k srdci dvěma vnitřními žilami hrdelními (venae jugulares internae). — Ze spodiny m. vystupuje u člověka dvanáct párů mozkových nervů: 1. nervy čichové (nervi olfactorii), vedou z čichového laloku do nosu; 2. n. zrakové (n. optici), vedoucí z lůžek zrakových a čtverohrbolí do oka, při čemž ve skřížení nervů zrak. (chiasma opticum) vyměňují vzájemně vlákna vlevo i vpravo; 3. n. okohybné (n. oculomotorii), které ovládají čtyři oční svaly a zúčastňují se na zúžování zornice; 4. n. kladkové (n. trochleares) vedou ze čtverohrbolí k hor. šikmým svalům očním; 5. n. trojklanné (n. trigemini), kt. krátce po opuštění m. zduřují oboustranně ve velké gangion (g. semilunare, g. Gasseri); horní větev vede k čelu a očnici, střední k hor. čelisti, dolní ke svalům žvýkacím, k dol. čelisti a jazyku; 6. n. odvratné (n. abducentes), plicím a srdci (☞ vagus); 11. n. přídatné (n. accessorii), opouštějí m. vedle n. bloudivých a ovládají sval kápový a kývač (☞ svaly); 12. n. podjazyčné (n. hypoglossi) vedou z krční části míchy ke svalstvu jazyka a jazylky. — Drobnohledná skladba m. je neobyč. složitá. Jsou tu husté pletené gangliových buněk s t. zv. jádry nervů, z nichž vycházejí mozk. nervy, velký počet vláken nervových a buněk podpůrných (neuroglie). — Lit.: Janošík, Anatomie člověka; Weigner, Topografická anat. — F y s i o l o g i e. Velký m. je tím vyvinutější, čím větší jsou duševní vlohy živočichovy. V souhlasu s tím jsou pak změny, jež se objeví u živočicha po odstranění velkého m., tím menší, čím níže je v řadě obratlovců. U ryb nepozoruje se ničeho; u žab jen určitý nedostatek iniciativy; holubi ztrácejí schopnost přijímati samostatně po-

travu, ale spolknou ji, byla-li jim vpravena do zobáku. Umělým krmením lze je udržeti na živu; mohou běhati, létati i jinak se pohybovati, ale jejich pohyby jsou pohyby automatu. Péče o mláďata a strach před dravci vymizí. Pes udrží se zpříma a provádí místní pohyby; reaguje, ovšem tupě, na silnější vjemy smyslové, ale správný jejich výklad, rozvaha, paměť a všechny projevy rozumu odpadají. S tím souhlasí i to, že duševní život dítěte, které přichází na svět s neúplně vyvinutým velkým m., rozvine se znenáhlu teprve jeho dalším vývojem. Dále i zkušenosti lékařů u choromyslných odpovídají výsledkům pokusů na zvířatech. Nedostatečný vývoj velkého m. podmiňuje idiotismus. Podle toho nutno velký m. pokládati za orgán myšlení, pocitů, vůle a uvědomování smyslových vjemů. — Popud ke chtěným pohybům svalstva vychází z motorické oblasti v zad. laloku čelním (čili je tam lokalisován), a to tím, že z každého místa uvedou se v činnost pouze určité svaly opačné poloviny těla. Po zranění n. onemocnění těchto míst příslušné svaly ochrnou, podráždění vyvolá křeče. Zakončení smyslových drah nervových v kůře jmenují se okrsky smyslové. Jejich poškození výkonnost příslušného smyslu zmenšuje neb i zrušuje. Okrsek zrakový leží v laloku týlním, sluchový ve spánkovém, okrsek pocitů hmatových v před. laloku temenním. Poškození posledního způsobuje poruchy pocitů na opačné straně těla; onemocnění laloku týlního vyvolává slepotu, neúplné poškození slepotu duševní, t. j. nemocný předměty sice vidí, ale nepozná již jich význam. Poraněním okrsku sluchového vzniká hluchota slovná (nerozumí se mluvenému). Schopnost článkované řeči nachází se v nejzadnějším oddílu dol. závitu čelního (motorické středisko řeči), jehož poranění způsobuje neschopnost řeči (afasie, ⟶).

Mozol, trvalým tlakem vznikající zrohovatění kůže, hl. na dlaních a na chodidlech.

Možděnice (j. č.), o. v Č., okr. Chrudim, 429 čs. ob.

Moždíř (Mörser; mortier; mortar), dělo s krátkou hlavní, obyčejně hrubé ráže, vrhající střelu zprvu kulatou, nyní ogivální, v oblouku velmi zakřiveném (elevace až 80°). Užívá se ho ve válce pevnostní k ničení silných krytů strmou palbou. Bližší ⟶ dělo. Moždířem zákopovým se jm. v někt. arm. minomet (⟶).

Mozzetta (z ital. mozzo, zkráceno), límec s malou kapucí, nosí jej na př. biskupové.

Možnost souhlas, nemožnost, nesouhlas sběhu věcí s podmínkami myšlení nebo bytí. Rozeznáváme tudíž mezi logickou (formální) a reální m. a nemožností. Obor log. m., jež žádá, aby myšlené bylo prosté vnitř. odporů, je neomezený; jen část reálně možného je však též reálně možná.

Možný, pseud. J. Ladeckého.

Možný Jan (1822—1863), učitel v Praze a spisovatel pro mládež.

Možuchin Ivan (* 1892), rus. divad. herec, nyní z nejpopul. herců filmu, pro nějž hrál v Rusku, v Paříži, v Hollywoodu a nyní trvale v Berlíně. Filmy s M. jsou obvykle sensací biografů. Jeho choť, film. herečka Agnes Petersenová, zúčastnila se též natáčení českých filmů s českými herci.

m. p., mezzopiano, ⟶ Mezzo.

M. P., v telegrafním styku: vlastnoručně (franc. [à] mains propres).

m. p. nebo **m. pr.,** mensis praeteriti (lat.), minulého měsíce. Též značí manu propria (vlastnoručně).

Mr. (angl.), zkr. Mister, pán.

M. r. (zkr.), minulého roku.

Mraczek Jos. Gust. (* 12. III. 1878 v Brně), hud. sklad.; v l. 1897—02 koncertní mistr brněn. něm. div. Napsal několik oper (Skleněný pantoflíček, Sen, Aebelö, Ikdar), scénické hudby Kismet, pastýřskou hru Der Liebesrat, symfon. burlesku Max u. Moritz a j.; od 1909 působí jako prof. mistr. třídy pro skladbu na konservatoři v Drážďanech, kde též od 1923 diriguje Filharmonický orchestr.

Mrač. o. v Č., okr. Benešov, 483 čs. ob.

Mráček František, MUDr. (1848—1908), dv. rada a univ. prof. ve Vídni. Nejcennějším jeho dílem je názorný atlas kožních a příjičných nemocí.

Mráček Jan (1874), č. architekt v Brně.

Mračna, ⟶ oblaka.

Mrak Alexander, pseud. D. Panýrka.

Mrak Beda, pseud. K. B. Mádla.

Mrakodrap, vžité pojmenování vysoké budovy o mnoha patrech, stavěných po prvé v amerických městech pro uspoření staveb. místa. Konstrukce jejich bývá ocelová n. železobetonová (u nižších) a většinou jsou m. budovami obchodními (banky, tiskárny s redakcí velkých listů a p.). Doprava osob i zboží do všech pater děje se řadou zdviží, schodiště jest jen nouzovým opatřením v případě nebezpečí, požáru a p.

Mrákotín, o. v Č., okr. Vysoké Mýto, 511 čs. ob.

Mrákotín, ms. na Mor., okr. Dačice, 1066 čs. ob.

Mrákov, o. v Č., okr. Domažlice, 496 čs. ob.

Mramor, zrnitý agregát vápencového živce, tvrdosti 3., na hranách průsvitný, bílý, šedý, červený a černý, zřídka žlutý, někdy jednobarevný, častěji pestrý, žilnatý. Často obsahuje slídu, chlorit, serpentin, turmalin, korund a j. Mineralogie označuje jako m. ty horniny, jež při zrnité struktuře sestávají z uhličitanu vápenatého. V technice se rozeznává několik druhů mramorů: jednoduchý m. je bílý, průsvitný, užívaný v sochařství již ve starověku Druhou skupinu tvoří brekciové m., jež jsou z části skutečné brekcie, zložené z hranatých, různě zbarvených úlomků, z části konglomeráty se zaoblenými úlomky. Jsou rozmanitě zbarvené. Třetí skupinu tvoří lasturnaté m., obsahující ve velkém množství zkameněliny.

Mramorová omítka, omítka z tří dílů mramorového prachu a jednoho dílu jemného písku vždy po dvou vrstvách, z nichž hořejší se leští a hladí.

Mramotice, o. na Mor., okr. Znojmo, 426 čs. ob.

Mratín, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 717 čs. ob.

Mrav, ustálený způsob a zvyklosti jednání společenského. M. vytváří se různě podle země, kraje, národa, skupiny společenské (lid vesnický, městský, kruhy proletářské, měšťanské, šlechtické a p.); souvisí úzce s morálkou a rozvrstvením lidské společnosti, vztahuje se na širokou vrstvu výkonů a zvyklostí společenských, ať již v potřebě praktické neb odlišné zvyky (etiketa, různé módy pomíjející, revoluční, výstřední a j.). Mravy jsou souhrnem způsobů vnějšího chování a žití týkající se mravnosti.

Mravec, pseud. J. Gašparíka.

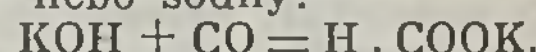
Mravenci (Formicidae), samostat. skupina hmyzu blanokřídlého, jsou nápadní velkou hlavou, opatřenou silnými žuchvami. Tykadla mají lomená, oči u některých druhů dokonalé, u některých zakrnělé. Nohy štíhlé, opatřené čističem na tykadla. Žijí ve velkých společenstvech, ve státu, který jest na vyšším stupni než včelí stát, lépe uspořádaný, neboť mravenec se dovede značněji přizpůsobiti daným poměrům než včela. Ve státě žije často i několik matek, větších, dokonale pohlavně vyvinutých samiček, a dělnice, pohlavně zakrnělé samičky, které však duševním nadáním matku předstihují. V jednom státě bývá dělnic až na sto tisíc. Občas vyskytují se ve státě i samečkové, štíhlého těla, s poměrně nejméně vyvinutým mozečkem, se slabými kusadly a okřídlení. Dělnice vyznačují se přesným rozdělením pracovní povinnosti. Jedna krmí výhradně larvy, druhá vynáší kukly na slunce, třetí vychází za kořistí, čtvrtá staví hnízdo, po celé týdny každá koná tutéž práci. V důsledku toho nacházíme u nich mnohotvárnost (polymorphismus). U amerického druhu Atta dělnice pouze v hnízdě zaměstnané jsou jen 2 mm dlouhé, dělnice ven na lup vycházející dosahují 15 mm délky. Odchylnou formou dělnice jest voják, vyzbrojený ohromnou hlavou a silnými kusadly. U druhů ve dřevě žijících může voják svojí hlavou, jako zátkou, úzký vchod do hnízda uzavříti. Jinou formou jsou medonoši amerického druhu Myrmecystus, dělnice tak hojně medem krmené v době hojnosti, že jejich zadeček zduří v poměru k tělu ve velikou kouli, zásobárnu, z které v době nouze hladovícím med zpět vydávají. Po rojení m., které se děje v červnu až srpnu, samečkové hynou a oplodněná samička-matka zakládá novou osadu. Uzavře a zazdí se na příhodném místě, na př. v opuštěném zámotku nějakého brouka, a snese několik vajíček, z nichž část obětuje na krmení vylíhlých larev a vlastní výživu. Když první slabé a drobné dělnice dospějí, prorazí si cestu ven, přinášejí již potravu zvenčí a převezmou výživu a ochranu larev. Hojně krmená matka zesílí a začne klásti početná vajíčka. Z malé osady během let vzrůstá m. stát, který u našeho lesního mravence může dosáhnouti sta tisíců jedinců. Matka dosahuje až 15 roků stáří. Dělnice největší péči věnují měkkým, beznohým larvám, které podle stavu teploty a vlhkosti přenášejí ve hnízdě z komory do komory, čistí je, krmí a u našich mravenců, kteří se zapřádají v zámotek (t. zv. mravenčí vajíčka) pomáhají při zapřádání a opouštění zámotku. Od okamžiku, ve kterém dělnice odebrala rodící se vajíčko z matky, až do úplné dospělosti, požívá mladý m. největší péče a ochrany zvlášť k tomu stanovených dělnic. Nadání a schopnost, přizpůsobiti se poměrům, nejlépe dokazují m. při stavbě hnízd. Lesní naši mravenci stavějí si kupy až 1½ m vysoké, ve kterých kvašením rostlinných látek vzniká teplota vyšší o 10—15° C nad okolní teplotu. Tropičtí m. sestrojují si visutá hnízda na stromech z hlíny nebo z papírové hmoty, která visí jako krápníky s větví stromů, a jeden druh ceylonských m. sešívá si hnízdo z listů pomocí svých larev. — M. jsou všežravci a především znamenitými ochránci lesa.

Veliký m. stát spotřebuje denně na sto tisíc kusů hmyzu všeho druhu, hlavně housenek, vajíček larev, a jest tudíž m. pro lesní hospodářství nesmírně užitečný. Stěhovaví mravenci jsou hubiteli termitů a jiného hmyzu, ale při tom obtíží, že při svých výpravách v lidském obydlí zničí vše, co jest jedlého. M. mají zálibu ve sladkém a v olejnatém masíčku (elaisomy) některých rostlin. Okusováním neporuší se klíčivost semene a m. stávají se rozšiřovateli semen rostlin myrmekochorních: vlaštovníku, violky, dymnivky, kopytníku, petrklíče, pryšce, jaterníku, orseje, zběhovce a j. Zimu přespávají ve ztuhlém stavu a nečiní si zásob na zimu. Jihoevropský druh dělá si však již velké zásoby obilí, které přímo z klasů odnáší si do podzemního hnizdiště. Zrno chová v suchu, podle potřeby vynáší do vlhka, aby vzklíčilo a vzklíčené znovu vysušuje. Činí totéž, co my činíme s ječmenem, abychom docílili sladkého sladu. Jihoamerický druh Atta působí škody okusováním listů. Částice listů zanáší do hnízda, kde je rozkouše na kaši. Listovou kaši rozprostírá a na této podložce pěstuje houbu z rodu Ammanita. Mycelium této houby obsahuje bílkoviny, kterou se živí. Tyto houbové zahrádky mívají často rozlohu až 6 m v průměru. Stará se dále, aby časem, kdy výživnost listového podkladu se zmenšila, podklad byl obnoven, a při zakládání nového hnízda matka přenese zárodek houby do svého nového sídla. M. jsou chtiví sladké šťávy, kterou mšice ze svého těla vylučují, chrání je proto a obezdívají hliněným valem kolonie mšic, aby si je k svému prospěchu udrželi. Jsou pamětihodní přepadáváním sousedních hnízd m. jiného druhu, při čemž konají často i výpravy čistě otrokářské. Uchvacují cizí larvy a kukly a vychovávají si z nich své pracovníky. Některý druh m. bez takto získaných, uloupených dělných sil, by se ani neudržel. — V tropické Americe kousaví mravenci nalézají vhodné místo v dutých lodyhách některých dřevin a zato pohostinnou rostlinu chrání před m. listožravými. — M. dřevokaz (Camponotus liguiperdus) v pařezech a starých stromech, m. obrovský (C. herculaneus) v trouchnivějícím dřevu, m. lesní (Formica rufa) staví v lese velká hnízda z jehličí a jiných částic rostlinných, m. snášející (Formica congerens) hnízdí pod kameny, m. černolesklý (Lasius fuliginosus) ve starých stromech, m. černý (L. niger) v zemi, hlavně na vřesovištích a suchých lukách, m. drnový (Tetramorium caespitum) v drnech, m. žlutý (Lasius flavus) na suchých travnatých místech, ze všech nejkousavější.

Mravenčany, sole kys. mravenčí.

Mravenčení, svědění, brnění.

Mravenčí kyselina, H . COOH (Acidum formicicum), obsažena je v těle mravenčím, v chlupech kopřivy žahavky, v jehličí smrkovém, v některých plodech, v potu, šťávě svalové, medu atd. Nejdříve připravovala se zahříváním kyseliny šťavelové s glycerinem, dnes výhradně působením kysličníku uhelnatého (generátorového plynu) na hydroxyd draselný nebo sodný:

$$KOH + CO = H . COOK.$$

Vzniklý mravenčan draselný nebo sodný se pak rozloží kyselinou. Také se připravuje destilací škrobu nebo cukru s burelem a kyselinou sírovou. Bezvodá kyselina mravenčí jest pronikavě ostře páchnoucí, kůži leptající, čirá kapalina, hutnoty 1.226, vroucí při 100.8°, tuhnoucí při +8.6° C. Nejčastěji přichází jako 24—25% o hutnotě 1.060—1.063. Slouží v lékařství, v barvířství jako mořidlo, v koželužství, ke konservování ovocných šťav a zavařenin, k okyselování zápar při kvašení lihu, k desinfekci sudů v pivovarství a vinařství a k přípravě mravenčanů. Největší význam má v barvířství, kde dnes nahrazuje kyselinu octovou, šťavelovou a mléčnou.

Mravenčí vajíčka, kukly mravenců.

Mraveneční k hřívnatý (Myrmecophaga jubata), ssavec chudozubý, z pustých suchých rovin jihoamerických. Má táhlé tělo, pokryté štětinovitými, na čtvrt metru dlouhými chlupy, protáhnou hlavu a válcovitý čenich. Dlouhý hřívnatý ocas. Zubů nemá. Ústa nízká, jazyk dlouhý červovitého tvaru, jenž může býti zvl. uspořádáním svalstva až na 50 cm vyplazen. Oči a uši malé. Dosahuje délky přes metr, s ocasem dvakrát tolik. Žije v podzemních doupatech a norách, které si sám vyhrabuje. Živí se téměř výhradně mravenci, termity, jejichž pevné stavby svými mohutnými drápy rozhrabuje a mravence vyplašené sbírá vyplazeným jazykem. Mívá jedno mládě, které dlouho nosí na zádech. M. tetradoctyla a M. didactyla, menší druhy, oba v jižní Americe.

Mravkodavi, ⚲ mravkolev.

Mravkolev obecný (Myrmeleon europaeus), hmyz síťokřídlý, s dokonalou proměnou. Má štíhlé tělo, barvy hnědé a velká křídla, která v klidu skládá střechovitě nad sebou. Larva jeho vyznačuje se zřetelně oddělenou hlavou, opatřenou párem dlouhých kusadel. Jest zajímavá svým způsobem života, neboť si vyhrabává v jemném písku ně-

kolik cm hlubokou jamku. Na nejhlubším místě jamky se sama ukrývá tak hluboko, že jen kusadla z písku vyčnívají. Spadne-li do jamky mravenec neb jiný drobný hmyz, svalí se přímo do kusadel, larvy, která sevřením kusadel vytvoří si kanálek, chycenou kořist vyssaje a vyssátou pohybem hlavy vyhodí z jamky. Na písčitých lesních pasekách bývají celé kolonie jamek s larvami. Na spodu jamky se i larva zakukluje v kulovitý zámotek, který jest z hustého rediva a zevně pískem obalený.

Mravní filosofie (etika, morálka), část filosofie (i teologie) zabývající se normami mravného jednání a zkoumáním dobra a zla. M. f. má odpovídati na tři základní otázky: 1. Jaká jest podstata mravného jednání? Co jest dobro a zlo? — 2. Jest mravnost jedna, absolutní pro všechny doby a okolnosti, anebo vyvíjí se mravnost vzrůstem kultury? M. f. studuje tedy vývoj mravnosti všech národů. Pomocné vědy jsou: psychologie, psychoanalysa, biologie, etnologie, antropologie a sociologie. — 3. Třetí úlohou m. f. je kritika. Stanoví tu filosof nové normy mravnosti a hodnot. Tento obor pěstovali však více proroci, reformátoři a buditelé lidu než filosofové z povolání. — Dějiny: M. f. zaujímá většinu čínské a indické filosofie. Laotse vidí ideál mravního jednání v záporu vůle, Konfucius v snaze zachovati uměřenost a střední cestu. U Indů vlivem budhismu zvítězil názor, že nejvyšší dobro jest v nirváně, popření osobní vůle. U Řeků počíná m. f. Sokratem (před ním tvořily m. f. mravoučné sentence sedmi filosofů), který založil jakousi vědu o dobru, kterým je pravda a všeobec. užitečnost. Ze žáků Sokratových pokládal cynik Antisthenés za mravnost nemíti požadavků, hedonik Aristippos nejvyšší možnost rozkoše, zatím co Plato vidí nejvyšší dobro v ctnosti, kotvící v harmonii duše. Aristotelés pokládá blaženost a pravidlo jednání uprostřed extrémů. Epikuros učinil cnost pouze prostředkem blaženosti, skeptikové nalézali blažen. v ataraxii (neochvějitelnosti vůle). Středověk založil svou morálku na židovském dekalogu a lásce k Bohu a lidem, opíraje ji o autoritu boží. Morální ideál křesťanský stal se všeobecným i moderní době, a s hlediska jeho bývá hodnoceno. Ve filosofii šel však vývoj poněkud jinak. Vědecky a filosoficky zdůvodnila křesťanskou morálku církev katolická na základu sv. Tomáše Akvinského. V renesanci objevily se však myšlenky antické znovu. Ve filosofii objevují se snahy po etice bez sankce boží a úmysl učiniti z m. f. vědu (Spinoza, Hobbes, Shaftesbury, Hume). Kant snažil se dokázati neodvislost etiky od teologie a metafysiky, kdežto romantická filosofie řešila m. f. se stanoviska metafysiky (Fichte, Schelling, Hegel). Filosofie XIX. stol. zabýv. se již méně otázkou o podstatě mravného a dobra, nýbrž studovala vývoj a příčiny mravnosti s hlediska biologie, psychologie a j. věd. (Mill, Spencer, Wundt.) Přes to však novokantovci obnovili zájem o zásadní a věčně nevyřešené principie etiky. Proti Kantovu formalismu převládá v moderní filosofii mravnosti hledisko, odvoditi podstatu mravnosti z obsahu mravního aktu, tudíž hledisko materielní, obsahové (Scheler, Hartmann). Liter.: Krejčí: Positivní etika (1922).

Mravní výchova (etická, morální), plánovité vedení vývoje mravního hodnocení a charakteru, nejdůležitější část pedagogiky, která normuje instinkty tak, aby odpovídaly mravnosti určité společnosti. Nejdůležitější je t. zv. pohlavní výchova, která má naučiti mládež ovládati pohlavní pud. M. v. byla spojena po tisíciletí s výchovou náboženskou, a za mravní normy byly pokládány mravní předpisy církve. V novější době objevují se pokusy o laickou m. v. Normy mravouky celkem souhlasí s mravností náboženskou, běží však o jinou metodu a jiné zdůvodnění mravnosti. Vědecky zabývá se m. v. morální pedagogika, založená Herbartem.

Mravnost, způsob života a jednání, které je v souhlase se zákony mravními, obecně uznanými (moralitě, na rozdíl od pouhé legality). Stupeň mravnosti jest odvislý od základního pojmu společnosti, o normě mravného jednání.

Mravný, člověk cítící, myslící a jednající podle mravních zásad společenských z mravní nutnosti.

Mráz, teplota pod bodem mrazu; suchý mráz bez sněhu. — V lék. se nazývá mrazem (Horripilatio), v malých stupních mražení, nepříjemný pocit, jenž povstává při silnějším ochlazení hlavy zbavováním tepla, na př. v chladném vzduchu, v chladné koupeli. Při silném mrazivém pocitu nastávají malé třesavé křeče na čelistních svalech a přecházejí poznenáhlu na celé tělo (třesavka).

Mráz Alexandr, pseud. D. Panýrka.

Mráz František (1816—1881), č. železn. inženýr, gener. ředitel pražsko-duchc. dráhy.

Mráz Jaro (1880—1927), č. sběratel hmyzu v São Paulu; věnoval svoje sbírky (300.000 exempl.) Nár. museu.

Mráz Jan (1829—1861), sochař v Praze.

Mráz Josef, JUDr. (* 14. IV. 1882 v Josefově), vicepresident stát. stat. úřadu, soukr. docent na vys. škole obchod. a zeměděl. a lesního inženýrství. Spisy o statistice.

Mráz K. F., pseud. K. Domorázka.

Mráz Ondrej (* 1904), slov. spis. a lit. kritik.

Mráz Stanislav (1864—1919 v Praze), čes. spisovatel; pův. typograf. Byl nějaký čas v ústavu choromyslných, což zanechalo stopy v jeho literární činnosti. Zemřel v bídě. Zprvu psal verše po způsobu školy Vrchlického (Měli jsme, budeme zase míti..., Písně člověka, V poháru mládí), později oblíbil si zmatený, násilný styl, plný echolalií. — Lit.: Lešehrad: Dva trosečníci (Odeon č. 4, 1930).

Mrazec (mrazek) Louis (* 1867), rumun. mineralog a geolog, od 1894 univ. profesor v Bukurešti.

Mrázek Alois, PhDr. (* 1868 v Příbrami, † 1923), prof. zoologie na Karlově univ. v Praze. Napsal mnoho vědeckých pojednání a byl nejlepším znalcem čes. korýšů sladkovodních.

Mrázek František (* 1876), malíř samouk, ředitel továrny na tabák ve Spišské Belé.

Mrázek Josef, PhDr. (* 20. III. 1890 v Novém Městě na Moravě), profesor st. ústavu učitelského v Žatci, čes. jazykozpytec, menšinový pracovník, redaktor týdeníku Žatecký kraj. Napsal: Dialekt širšího Žatecka patří k nářečí jihozápadnímu, Rozbor jmen vesnic a měst na Žatecku, Rozbor jmen vesnic a měst na Podbořansku, Jazykový výklad místních jmen na Rakovnicku, Starobylé rysy mluvy jihočeského lidu.

Mrázek Václav, Ing. (1826—1874), prof. hutnictví na báňské akademii v Příbrami, odb. spisovatel.

Mrázek Vojtěch, MUDr. (1864—1925), č. lékař, ředitel lázní v Letinách a balneolog. Vydal Soupis láz. míst v Evropě a sev. Africe (1902).

Mrazík Jan (1848—1923), č. pedagog, starosta Dědictví Komenského, řed. měšť. škol v Litoměřicích. Získal si velké zásluhy o organisaci čes. učitelstva a o prohloubení výchovy žactva. Četné spisy odb.

Mrazík Vladimír, JUDr. (* 1887), rada nejv. správního soudu v Praze, č. šachista a red. čas. Čs. šach.

Mrazotvorné směsi, ↷ zimotvorné směsi.

Mrazović Matija (1824—1896), chorv. politik, básník a publicista; vydavatel Pravnika (1852—54), 1860 založil Pozor v Záhřebě, v němž hájil státní právo chorv., 1861 zvolen posl. hrv. saboru, 1879—81 starosta m. Záhřebu. Způsobil pád chorv. bánů, Coroniniho a Raucha. Hájil vždy zdravý oportunismus chorv.

Mražení horniny, užívá se při hloubení šachet horninou nasycenou vodou, na př. kuřavkou. Umělým chlazením docílí se zmražení horniny do pevného stavu, takže se šachta pak hloubí způsobem obvyklým v pevné hornině. U nás hlouben tak na př. státní důl President Masaryk v Břešťanech.

Mrha V., pseud. K. Zákouckého.

Mrchoviště, úř. určené místo, kde se zakopávají zdechliny.

Mrchožrouti, ↷ Silphidae.

Mrkev (Daucus), bylina dvouletá, okoličnatá, s dvakráte zpeřenými tmavozelenými listy a žlutavě bílými kvítky. Plod vejčitý, ježatý. M. obecná (Daucus Carota), na lukách a u polních cest rost., vyznačuje se dlouhým, tenkým a tuhým kořenem, ale v kultuře vypěstováno bylo mnoho druhů, které již v prvním roce dávají znamenitou zeleninu: masité sladké kořeny. Oblíbený druh jest karotka s krátkým, téměř kulovitým kořenem, která se dá i rychliti a druhy válcovitého tvaru. Veliké druhy žlutavobílé, nesladké, pěstují se ve velkém na poli ke krmení dobytka, hlavně pro koně jest pochoutkou. Klíčí pomalu, musí se síti brzy z jara, při pěstování na poli seje se do obilí. Obsahuje mimo cukr, uhlohydráty a bílkoviny barvivo karotin, jež se pokládá za součást chlorofylu.

Mrklov, o. v Č., okr. Jilemnice, 538 čs. ob.

Mrkonjić Petar, pseud. Atanasija Pejatoviće.

Mrkos Josef (1869—1927), ředitel Strakovy akademie a překladatel z orientálních jazyků.

Mrkva Antoš, pseud. P. Fabiana Ovesného.

Mrkvan Tomáš, Ing. (* 1885), č. zeměd. spis., propagátor používání umělých hnojiv, vrchní odb. rada min. zemědělství.

Mrkvička Ivan V. (* 23. IV. 1856 ve Vidimi u Náchoda), čes. malíř. Vystudoval pražskou Akad. a pak rok pobyl v Mnichově u prof. Seitze. Po návratu do Prahy prováděl malířskou výzdobu poslední Alešovy Lunety v Nár. div. V r. 1881 povolán za prof. kreslení do Bulharska na plovdivské gymnasium, na němž působil do r. 1889, pak odešel do Sofie, kdež

se mu podařilo r. 1896 založiti kreslířskou školu podle vzoru pražské uměl.-prům. školy. Řídil ji jako ředitel až do r. 1908, působil na ní jako prof. do r. 1921, když škola proměněna v Akademii. M. nazván je otcem bulh. moder. umění, je-

Ivan Mrkvička.

hož je vlastním zakladatelem a průkopníkem. Zvláště bohatou žeň pro svoji tvorbu nalézal v bulh. přírodě a v životě bulh. lidu. Jeho genrové obrazy a folkloristické záhy upozornily na něho i cizinu. Z obrazů historických zvláště vyniká O. Paysi, píšící svému lidu první dějiny. Působivý je M-ův cyklus Utrpení Bulharska, předvádějící na velikých plátnech hrůzy turecké poroby v Bulharsku a v Makedonii. Vytvořil také řadu ikon, zvláště pak Madon, z nichž nejkrásnější tři zdobí dóm Alexandra Nevského, kapli Duchovní akad. v Sofii a hrobku bulh. mec. Evlogi Georgieva v Bukurešti. Ikonám dodává starobylého rázu zavedením mosaiky a zachováváním ikonograf. předpisů byzant. umění církevního. Z četných portrétů nejznamenitější jsou: cara Ferdinanda, básníků I. Vazova a K. Veličkova, univ. prof. Miletiče, kat. arcib. Meniniho, metrop. Symeona, irského mecenáše O'Mahoniho a mn. j. Po návratu do vlasti vytvořil rovněž řadu portrétů. Bulharsku odchoval řadu vynik. umělců. Obrazy M. vynikají sytým koloritem, pečlivou kresbou a výstižným zachycením života.

Mrkvička Otakar (* 1898), čes. malíř, grafik a ilustrátor.

Mrkvičková-Hlobilová Marie (* 1903), česká malířka, žačka Kyselova. Vyniká v grafice a ve dřevorytu.

Mrnjačevići, srbský vlad. rod, z něhož vynikl král Vukašín a jeho syn Marko.

Mrňák František, čsl. vojín rakouské armády, který v srpnu 1916 vysvobodil z rak. zajetí vynik. rus. gen. Kornilova. Oba vyšli v přestrojení z maďar. města Kessegu a po přechodu rumun. hranic byl M. v hostinci, kde sháněl potraviny, zatčen rak. četníky. Mělo se zato, že byl M. v Bratislavě popraven. Za svůj hrdin. čin byl M. posmrtně zařaděn do 1. čety 1. roty I. čsl. pluku a každodenně bylo jeho jméno při přehlídce vyvoláváno první. Památka M. byla uctívána až do konce 1918; později vyšlo najevo, že M. byl žalářován až do r. 1918, načež se zúčastnil čsl. akce na Slovensku.

Mrňák Ignác (* 1809), akad. malíř a učitel kreslení na reálce v Praze; jeho bratr Josef (1793—1867), akadem. a histor. malíř v Praze.

Mroczkowski Alexandr (* 1850), p. malíř. S počátku maloval ve stylu Matejkově, později věnoval se výhradně krajinářství.

Mrózak Jan Heřman (1841—1902), h. luž. nár. pracovník, farář v Budestecích (Postwitz) u Budyšína v sas. Horní Lužici, místopředseda Matice luž. a Luž. hl. kazatel. sboru, spoluzaklad. důlež. stud. podpůrného spolku Towařstwo pomocy za studowacych Serbow v r. 1880. Svou kazat. činností získal si vel. zásluhy o zachování luž. kraje a lidu v nejjiž. části Horní Lužice.

Mroži, ⚲ Odobenidae.

Mrskači, ⚲ flagelanti.

Mrsklesy (Nirklovitz), o. na Mor., okr. Olomouc, 746 ob.

Mrskoč Josef (* 1801 v Kejích u Prahy), knihtiskař v Praze.

Mrskorád, ps. M. V. Bělohrobského.

Mršníci (Histeridae), tvoří čeleď drobných brouků s tělem krátkým, širokým, tykadly krátkými, lomenými, kyjorohými a štítem v předu vykrojeným. Žijí ve hnijících látkách živočišných i rostlinných, na mršinách a ve hnoji, některé druhy i pod kůrou stromovou a v mraveništích. M. čtveroskvrnný (H. quadrimaculatus) největší 10—12 mm dlouhý černé barvy s červenou skvrnou na krovkách. M. čtveroznaký (H. quadrinotatus), m. mrvový (H. fimetarius), obecný (H. cadaverinus), jednobarvý (H. unicolor), hnojní (H. stercocavius), blatní (H. merdarius).

Mrštík Norbert, MUDr. (* 1867 v Jimramově, † 18. II. 1905 v Brně), obv. lékař ve Višnově; překladatel z polštiny a ruštiny.

Alois Mrštík.

Mrštík Alois (* 14. X. 1861 v Jimramově, † 24. II. 1925 v Divákách), č. spisovatel. Byl učitelem na Mor., posléze správcem jednotřídky v Divákách. Spolupracoval se svým bratrem Vilémem Mrštíkem a samostatně napsal cestopisné a realistické povídky z moravského prostředí, jako Do-

bré duše (1893), Obrazy z Tater (1904), Hore Váhom (1918). Nejvýzn. jeho dílem je lyricky pojatá kronika morav. dědiny Habrůvky, zachycující idylu celoročního života Rok na vsi (1904). Vydal též Úvahu o našem obec. školství (1886). Lit.: J. Kamper (Obzor lit. a uměl. 1901), E. Sokol (Niva IX.), Fr. Pražák (Zvon XXV.), A. Veselý, A. M. (1925).

Mrštík Vilém (* 14. V. 1863 v Jimramově, † 2. III. 1912 v Divákách), český spisovatel. Po krátkém studiu malířství a práv oddal se spisovatelství. Vystoupil v době vlivu franc. naturalismu a ruského realismu, jež propagoval v české literatuře překlady. Po cestách do Mnichova a Vídně žil s bratrem Aloisem M. v Divákách. Po naturalist. dramatu Paní Urbanové (1889) napsal s ním drama Maryšu (1894), vytěžené ze života, prudkého dramat. spádu a slováckého koloritu, jež bylo velkým úspěchem tehdej. divadla. Širokého úspěchu docílil románem mladé lásky, inscenovaném v koloristicky rozjásané přírodě Pohádka máje (pův. 1892 ve Světozoru, knižně v úpravě Z. Braunerové 1897), vedle níž román tragické zhouby moravského studenta v milované Praze Santa Lucia (1893 a 1903) zůstal nedoceněn. Naturalistický malířský sklon k náladové drobnomalbě projevuje se i v jeho povídkách jako jsou Stíny (1899), Obrázky (1899), společně s bratrem psané Bavlnkovy ženy a j. povídky (1907), Babetta, Verunka a drobné povídky (1902). Později přimkl se M. k starší slovesné tradici a zanechávaje naturalistické malebnosti, obracel se k aktuálnímu zájmu, žánru a idyle. Z toho období je ztroskotaný román Zumři (1912, dokončil E. Sokol) a sbírka přírodních obrázků a aforismů Zlatá nit (1907). Dojmy z cest po Šumavě, Krkonoších, Slováckem a cizinou, zvláště Ruskem sebral v Knihu cest (1904) a propagační stati všeho druhu v Moje sny, Pia desideria (1902-3), kamž zařadil i brožuru na obranu starého rázu Prahy Bestia triumphans (1897). Ze studií o ruské literatuře, provázejících jeho překlady z Tolstého, Dostojevského, Garšína, Pizemského, Michajlova a Potapenka vydal stať A. S. Pizemskij (1907), jevící vliv A. G. Bělinského. Pod M. jménem vyšlo i drama Anežka, jež je dílem jeho choti Boženy (Květy 1906). Literatura: F. V. Krejčí (Rozhledy 1897), J. Kamper (Obzor lit. a uměl. 1901), J. Karásek ze Lvovic, Impresionisté a ironikové (1903), F. X. Šalda, Duše a dílo (1913), J. z Wojkowicz (Lumír 1914), J. K. Pojezdný (Osvěta 1914).

Vilém Mrštík.

Mrť lesní, shrabané lesní jehličí, ⚲ hrabanka.

Mrtník, o. v Č., okr. Kralovice, 414 ob.

Mrtvá ruka (lat. manus mortua), název pro nemovitý majetek katol. církve, vzniklý z dojmu, že tento majetek nemůže přecházeti na dědice a státi se předmětem obchodu a jest proto domněle ztracen, zvláště když nepodléhá veř. břemenům, neplatí nikdy daň dědickou a pod. U nás byl během novověku církevní majetek často zákonem omezován (na př. za Josefa II., po převratu při provádění pozemkové reformy) a podléhá dnes poplatkovému ekvivalentu.

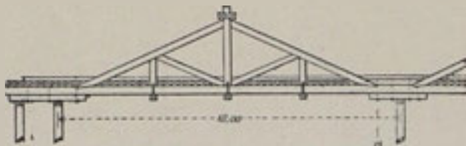
Mrtvé moře, slané jezero v Palestýně, 77 km dlouhé, 18 km široké, 387 pod hladinou moře, 399 m hluboké. Voda obsahuje 24% soli, brom, chlor, sodík, hořčík a vápník. Organického života nemá. Hl. přítok je Jordán. Odtoku nemá. Na březích jsou bohatá ložiska asfaltu, soli kamenné a sirné prameny.

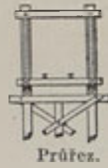
Mrtvice srdeční, lidový výraz pro náhlou smrt, při níž se předpokládá selhání činnosti srdeč., ochrnutí srdce. Náhlé zastavení srdce může nastati poraněním srdce, samovolným roztržením chorobného svalu srdeč., ale i bez něho při různých chorobách srdce. (⚲)

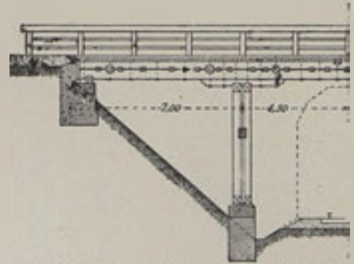
Mrtvola (lat. cadaver), zvířecí a lidské tělo po smrti. U lidské mrtvoly snadněji se rozkládající organické látky podléhají rozkladu ihned po smrti. Po několika hodinách m. jest již vychladlá, krev a svalové bílkoviny sražené, nastává posmrtná ztrnulost m., která postupuje od hlavy k nohám. Krev stéká do níže položených částí a zbarvuje je červenomodře. Posmrtné (mrtvolné) skvrny, které se objevují po 3 až 12 hodinách, nutno rozeznávati od modrých skvrn, způsobených podlitinami. Po 1½ až 3 dnech ztrnulost m. obyčejně mizí. V krátké době způsobí postupující hnití pronikavější změny a vzniká zvláštní mrtvolný zápach. Má-li se m. zachovati na několik dní, umístí se hned po smrti do studené, vzdušné místnosti, nechá se zde, lehce přikryta, vychladnouti a chladí se pak ledem.

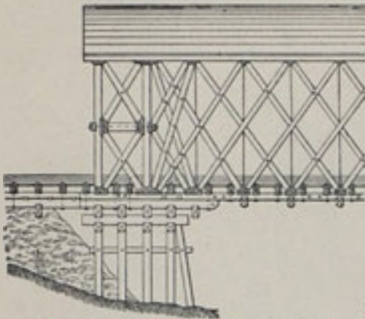
Mrtvolný jed, v lidské a zvíř. mrtvole nastávající po smrti chemický rozklad šťav a tkaniva. Jsou to pravděpodobně ptomainy, které mohou nakaziti (infikovati) rány (⚲).

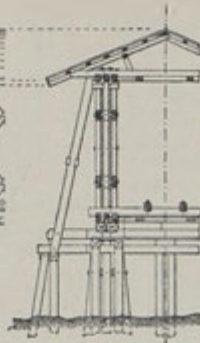
Mosty III.

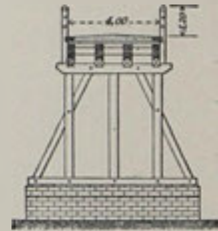

Dřevěný visutý most (1:375).

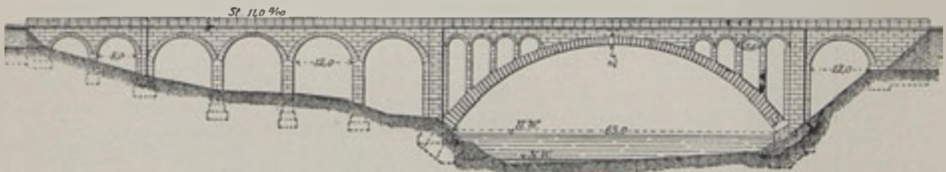

Průřez.

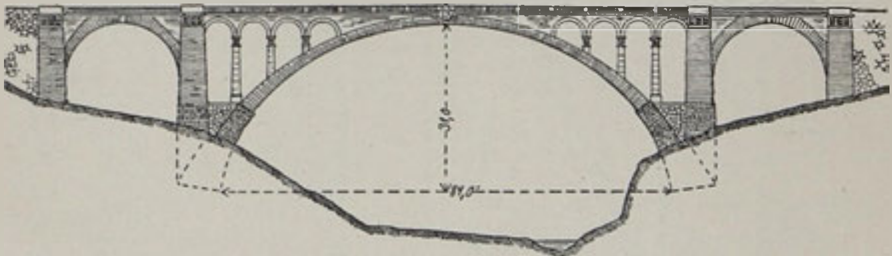

Količkovaný trámový most (1:350).

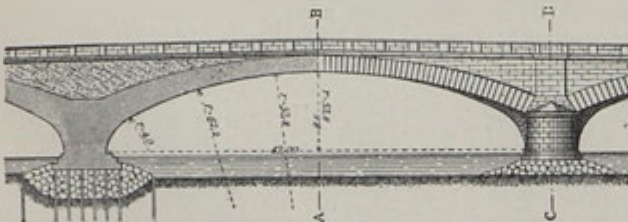

Howeův nosič přehradový (1:400).

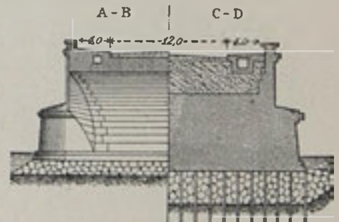

Průřez.

Průřez trámu mostu.

Železniční most přes Prut u Jaremcze 1892—94 (1:1500).

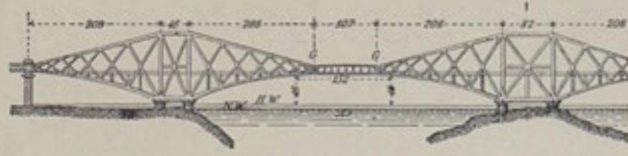

Silniční most přes Petrovo údolí v Lucemburku 1903 (1:1350).

Most de l'Alma v Paříži 1854—55 (1:750).

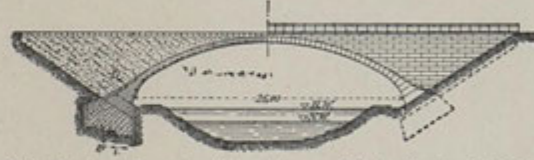
Průřez A, B a C, D.

Mosty IV.

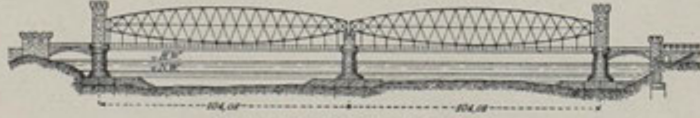

Železniční most přes Firth of Forth (1:12000).

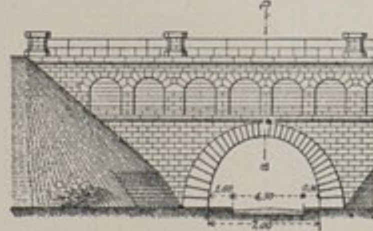
Most cara Alexandra III. v Paříži 1896—1900 (1:1000).

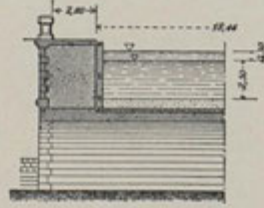
Železobetonový most u Draulitten ve Vých. Prusku (1:750).

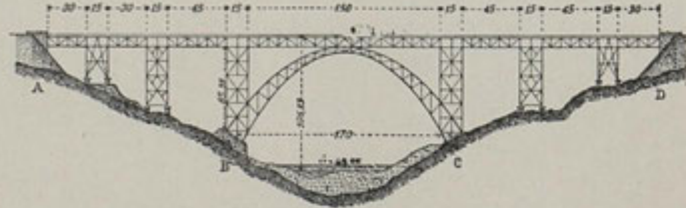
Most u Marienburgu (1:3000).

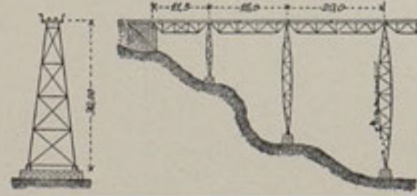
Průplavní most u Dortmundu (1:525).

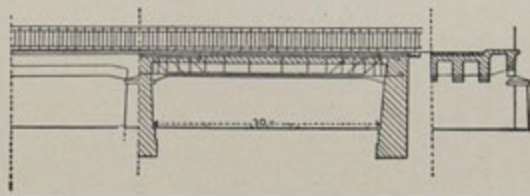
Průřez.

Most cís. Viléma přes müngstenské údolí (1:5650).

Průřez. Železniční most přes údolí solberské (1:1500).

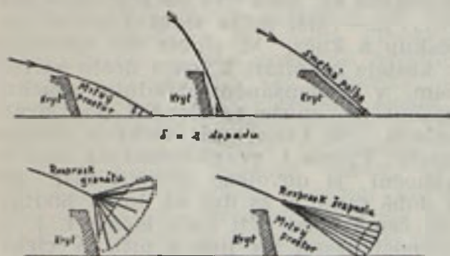
Železobetonový trámový most (1:320).

Nosič.

Mrtvý bod, b. obratu ve strojnictví, v němž část strojového mechanismu je v mrtvé poloze před obrácením pohybu.

Mrtvý prostor, v balistice a střelbě vůbec prostor, jenž nemůže být čelmo postřelován, poněvadž není ve směru dráhy střely n. jejích střepin. Mění se podle druhu střely, náplně a míření. Tak na př. prostor na svahu odvráceném od děla jej postřelujícího je m., je-li cíl v místě mezi svahem a částí trajektorie (křivky letu střely) před jejím úhlem dopadu. K tomu je nutno, aby úhel svahu byl

Mrtvý prostor.

větší, než úhel dopadu (doletu). Užijeme-li však děla strmonosného, jehož trajektorie je velmi zakřivená, možno úhel doletu stanoviti tak, aby se rovnal úhlu svahu, čímž dosáhneme, že střela letí rovnoběžně se svahem a při správně odhadnuté vzdálenosti (náměr) i za samým svahem (smetná palba). Podobně lze užitím slabšího prachového náboje i u děla s plošší trajektorií dosáhnouti zkrácení a tím zakřivení klesající větve trajektorie. Rozhodový úhel střepin granátu je větší než úhel rozptylu šrapnelových kuliček a tudíž granátové úlomky vniknou i za kryty, do míst, kterých rozpraskový kužel šrapnelu nezasáhne. Opak mrtvého prostoru je p. smetný, t. j. prostor, v němž na každém místě může cíl býti zasažen. M. p. úplně vyloučiti lze jen flankováním.

Mrva, ⟶ hnůj.

Mrvení, hnojení polí nebo luk tím, že se na nich nechá pásti nějakou dobu dobytek, zvláště ovce.

Mrvka, válečka (Brachypodium), vytrvalá, vysoká tráva s plochým širokým listem a přisedlými klásky v dvouřadém klasovitém hroznu. M. prapořitá (B pinnatum) s odenkem plazivým, šupinatým, klasem přímým, na světlých lesních okrajích. M. lesní (B. silvaticum) s odenkem trsnatým a hroznem převislým. Ve vlhkých houštinách a na humosních půdách dosti rozšířená.

Mrzák, osoba, která nemůže užívati svého těla normálně buď pro nemoci kostí, kloubů, svalů nebo nervů, či pro nedostatek určitých údů. — Péče o mrzáky, část charitativní péče, mající za úkol učiniti z mrzáka člověka aspoň částečně schopného výdělečného zaměstnání. V některých zemích (Německo, Skandinavie) je p. o m. uzákoněna, jinde (u nás) přenechána ústavům soukromým. P. o m. spočívá jednak v pomoci lékařské (odstranění chorobných údů, kosmetických vad), jednak sociální (výcvik údů jiných, vyučování). V ČSR. byl vynikajícím odborníkem v tomto oboru lékař a lidumil MUDr. R. Jedlička. Ústav pro mrzáky, slouží: 1. k trvalému pobytu mrzáků, kteří se nemohou sami uživiti; 2. k dočasnému pobytu pro ty, kteří podle lékařského úsudku potřebují odborné péče a současně mají býti vyučeni nějakému zaměstnání. V některých zemích jsou ú. p. m. státní, v ČSR. jsou ponechány péči soukromníků za podpory státní a veř. — Lit.: O. Schulz, P. o m.; R. Jedlička, P. o m.; J. V. Klíma, Výchova mrzáků, zvl. vojínů-invalidů ku práci výdělečné.

Mrzkovice, o. v Č., okr. Ledeč n. Sáz., 392 čs. ob.

Mrzli vrh (slovin.), horský masiv v Julských Alpách, na levém břehu ř. Soči, středisko třetí bitvy na Soči v říjnu 1915.

Mřenka (Nemachilus barbata), kaprovitá rybka, nanejvýše 15 cm dlouhá, s válcovitým tělem a šesti páry vousků kolem úst, na hřbetě tmavozelená, po bocích žlutavá, po různu tečkovaná, na břiše popelavá. Libuje si ve vodách značně proudících. Choulostivá. Poskytuje velmi chutné maso. V Praze oblíbené grundle, které však často z velké části se doplňují a nahrazují jinými drobnými rybkami.

Mřenka Jan (* 1771 v Praze), varhaník v Praze.

Mříč, o. v Č., okr. Čes. Krumlov, 573 čs. ob.

Mříčná, o. v Č., okr. Jilemnice, 1146 čs. ob.

Mříž hradní, též hřeben (porte-coulisse; portcullis), uzávěra brány středověkého hradu. Byla to visutá mříž s pruty dole zahrocenými, jež se při nebezpečí spustila ve bráně a zaryla do země; tvořila důležitou překážku zejm. ve vnitřních branách hradu.

Mřížokřídlí, ⟶ Pseudoneuroptera.

Mřížovci, ⟶ Radiolaria.

Ms., zkr. lat. manuscriptum, rukopis.

M. s., zkr. it. mano sinistra, levou rukou.

Msgre, zkr. Monsignore.

Msta krevní, ꝗ krevní msta.

Mstera, městys v rus. gub. Vladimir, (1926) 4043 ob., na trati Moskva—Novgorod.

Mstislav, jméno rus. knížecího rodu, z něhož v XI. st. vynikl: 1. M. Konst. Vladimirovič († asi 1035), který opanoval Rusko od Dněpru na Východ, pokořiv Chazary a Čerkesy; 2. M. Gavr. Vladimirovič Velký (1075—1132), kníže kijevský od 1125, 3. M. Mstislavič, zv. Udatný, kníže novgorodský a haličský, 1219 opanoval Halič, korunován, 1223 po nešťastné bitvě nad Kalkou oblékl roucho řeholní a † 1228.

Mstišov (Tischau), okr. Teplice-Šanov, 2452 ob. Doly a sklárny.

Mše (z lat. missa), podle učení katol. církve oběť Nového Zákona, ve které se Kristus obětuje jako na kříži svému Otci nebeskému, ovšem nekrvavě, pod způsobami chleba a vína. Ustanovil ji sám Kristus při poslední večeři, když proměnil slovy: „Totoť jest tělo mé" atd. chléb ve své tělo, a slovy: „Totoť jest krev má" atd. víno ve svou krev. Apoštolům dal příkaz, aby činili totéž na jeho památku. Úkon, při kterém tento příkaz vyplňovali, nazýval se: lámání chleba, večeře Páně, mysterium (tajemství), sacrum (posvátný úkon), eucharistie (díkůčinění). Ve II. stol. zaveden na některých místech název missa, podle dvojího propouštění věřících, které se dělo při oběti, jedno před početím vlastní oběti, kdy propouštěni z místa bohoslužby katechumeni, druhé na konci oběti, kdy propouštěni věřící, přítomní celému obětnímu úkonu. — Hlavní části mše jsou: Introit (vstup) s Kyrie a Gloria (Sláva na výsostech Bohu atd.), dále epištola a evangelium (při kterých se čtou úryvky v Písma sv.), po evang. obyčejně následuje Credo (apoštol. vyznání víry), potom obětování, zvané tak jednak proto, že v prvních dobách křesťanských přinášeli také laikové ke mši obětní dary: chléb, víno, olej a někdy peněžité dary pro chudé, jednak proto, že kněz kalich s vínem a patenu (misku) s chlebem (hostií) pozdvihuje do výše a tím jaksi Bohu obětuje. Po předepsaných modlitbách říká kněz nebo zpívá prefaci (předmluva), t. j. přípravný zpěv k nejdůležitějšímu oddílu mše — k proměňování. Při proměňování čili pozdvihování opakuje kněz oba shora uvedené výroky Kristovy při poslední večeři; po výroku vždy pozdvihuje obětní dar do výše, nejprve hostii, potom kalich s vínem, a na znamení úcty k tělu a krvi Kristově pokleká. Po modlitbě Otče náš počíná druhá důležitá část mše, zvaná přijímání. Kněz láme hostii na tři díly, potom se bije třikrát v prsa slovy „Pane, nejsem hoden" atd., nato po modlitbách přijímá pod obojí způsobou nebo dává přijímati věřícím pod způsobou chleba. Po zdraviv naposled věřící slovy: „Pán s vámi", ohlašuje konec mše výrokem „Ite, missa est" (jděte, mše je skončena), v čase kajícím „Benedicamus Domino" (dobrořečte Pánu). Od XVI. stol. připojeno po těchto slovech žehnání lidu rukou v podobě kříže a čtení začátku evangelia sv. Jana (Na počátku bylo Slovo..."). — Mši může sloužiti platně jen biskup a kněz. M. slouží se zpravidla v kostele na oltáři k tomu účelu zařízeném, v předepsaném obřadním rouchu; výjimečně může se sloužiti pod širým nebem (ve válce, při velkých slavnostech). Vyjma t. zv. půlnoční na Hod B. vánoční je dovoleno sloužiti mši jen v době ranní a za dne až do 13. hodiny, při čemž musí býti kněz lačný, t. j. od půlnoci nesmí nic jísti a píti. V církvi katol. užívá se ke mši pšeničného chleba nekvašeného, v pravoslavné kvašeného, v obou pak vína z révy vinné.

Mšec, ms. v Č., okr. Slaný, 1363 ob.

Mšecké Žehrovice, o. v Č., okr. Slaný, 626 ob.

Mšené (dř. Mšeno), o. v Č., okr. Roudnice n. Lab., 1049 ob.

Znak města Mšena.

Mšeno, m. v Č., okr. Mělník, 2060 ob.

Mšeno nad Nisou (Grünwald an der Neisse), ms. v Č., okr. Jablonec n. Nisou. Sklářství od r. 1548.

Mšice (Aphidae), hmyz s nedokonalou proměnou; má útlé, měkké tělo, buď bez křídel nebo čtyřmi čirými křídly opatřené. Sosák má tříčlenný, nevtažitelný, tykadla štětinkovitá, nohy dlouhé, kráčivé. Na hřbetě u šesti článků při některých druzích rourka nebo hrbolek, vypouštějící sladkou až 30% hroznového cukru obsahující šťávu. Mnohé druhy vylučují voskovitou hmotu v podobě prášku nebo vlny. V letě vyskytují se jen bezkřídlé samičky, které rodí 30—40 mláďat. Tato zapouštějí sosák do výživné rostliny a čtyřikráte do své dospělosti se svlékají. Na konci leta objevují se i okřídlení samečkové a samičky pohlavně vyvinuté, které po zúrodnění snášejí na dobře chráněné místo 1—4 vajíčka. Z těchto líhnou se

na jaře samičky rodící mláďata. Za příznivých okolností, na př. ve skleníku, množí se partenogeneticky i po několik roků za sebou. Přes svou zdánlivou neschopnost k odporu náležejí k nejhorším škůdcům rostlinstva a nedají se téměř ničím vyhubiti pro svoji neobyčejnou schopnost rozmnožovací. Nejlepší ničitel jejich jest brouček slunéčko a jeho larva. — M. růžová (Aphis rosea), zelená, obaluje a ničí mladé letorosty růží. M. maková (A. papaveris), škodí na máku. M. chmelová (Phorodon humuli), ničí se nákladným postřikováním chmelnic 1% tabákovým výtažkem. M. obilná (Toxoptera graminum), u nás poměrně neškodná, byla zavlečena do sev. Ameriky, kde v některých letech způsobila škody na obilí za mnoho milionů dolarů. M. krvavá (Esiosoma lanigera), též vlnatka zvaná, bezkřídlá, medové barvy, krytá chomáčkovitou vlnou. Jedinci okřídlení jsou leskle černí se zadečkem čokoládově hnědým a vlnou bílou. Od června do září na mladých ratolestech jabloní. Velice nebezpečná, která zničila již celé jabloňové sady. Hubí se postřikováním 15% emulse surového petroleje. Vajíčka přezimují na kořenech stromu. M. jabloňová (Aphis mali), zelená, žije na jabloni, jejíž listy zkrucuje. Ve výmětech této mšice žije houba Fumago vacans, původce černých skvrn na jablkách. Velmi škodlivá. M. révová, révokaz (Phyloxera vastratrix), v sev. Americe nebyla znatelně škodlivá, ale když v roce 1868 byla zavlečena na evropskou révu (Vitis vinifera), stala se úžasně škodlivou. Ve Francii zničila na milion hektarů vinic a i na Moravě těžce poškodila vinařství. Napadený trs m. r. po čtyřech letech hyne. Americké druhy (Vitis riparia, V. rupestris) révokaz nenapadá.

Mšice (Mausdorf), o. na Mor., okr. Znojmo, 703 ob.

Mt., na mapách zkr. Mount, hora.

Mtesa (1842—1884), sultán z Ugandy, známý svou pohostinností k evrop. cestovatelům: Spekeovi, Grantovi, Bakerovi, Stanleyovi, Felkinovi a Wilsonovi, sídlil v Rubaze.

Muávija I. († 680), zaklad. arabské dynastie Omajjovců (☞).

MUC., zkr. lat. Medicinae Universae Candidatus, kandidát lékařství.

Mucek Jan (pseud. Pavel Albieri, 1861—1901), čes. novelista a žurnalista. Počátkem 90. let odstěhoval se do Am., kde v Chicagu byl redaktorem; pobyl pak ještě krátký čas v Praze a usadil se trvale v Chicagu. Plodný a vtipný novelista vojen. a histor., zašel si pro látky do všech století naší minulosti. Sloh jeho poutavý a plynný byl školen v družině Lumírovců, jimž zůstal věren až do smrti. Vydal knižně: Pro jmění a úřad (1881), rokokovou novelu A temno posud... (1882), vojen. novely ze sedmidenního tažení 1866 (1882), Na kastellu (1882), patero vojen. novel o Rakousku v Italii 1848 až 1866 (1883), příhody rak. vojáka v Bosně: Povstání v Bosně (1883), histor. povídky a humoresky Z českých krajů 1883) a Z české domoviny (1884), Toleranční patent (1884), román. příběh z velké doby Stráž na Rýně (1884), novely z velké doby 1792 až 1794 (1884), příhody z roku 1866 Utíkejte, Prajzi jdou! (1885), dva šporkovské příběhy Kukské povídky (1890), histor. Z Čech a pro Čechy (1890), vojen. novela Pod kolem (Chicago 1890, Praha 1896), dvě vojen. novely V zajetí Armidy (1891), dvě nové špork. Povídky pátera Cyrina (1892), voj. nov. Z různého šiku (1892), vypravování čes. bojovníka za svododu států severoamer. Jak jsem se octl v Americe (1897), českoamer. obrázek z Chicaga Nevěsta za padesát dolarů (1898), Z amerických toulek (1898), povídka z upomínek českoam. kněze Za krvavou stopou (1906) a příběhy prvních českých vystěhovalců Nová země (1906).

Mucius, řím. plebejský rod, proslavený pověstí o Gaju M., jenž chtěl osvoboditi Řím zabitím krále Etrusků Porsenny, ale omylem zabil písaře; za to vložil pravici do ohně a nechal ji uhořeti, takže Porsenna z obdivu ho propustil na svobodu a uzavřel mír. Gajus M. měl příjmení Scaevola, t. j. Levičák. — V dějinách vystupuje rod M. po prvé ve III. st. př. Kr.: 1. Publius M. Scaevola, konsul r. 133 a příznivec Tiberia Graccha; 2. Quintus M. Sc., r. 117 konsul, byl učitelem Ciceronovým; 3. Quintus M. Sc., r. 95 konsul; jeho 18 knih obsahující dílo se stalo základem občanského římského práva.

Muck Karl, PhDr. (1859), zn. něm. dirigent filharm. koncertů v Hamburku.

Mücke Heinrich (1806—1891), něm. malíř a prof. Akademie v Düsseldorfu.

Mucor Mich., plíseň hlavičková, nejob. plísn. houba. M. mucedo, na koňském trusu a zbytcích jídla, m. racemosus Fresen, v kvasitelných tekutinách vyvolává podobný pochod jako kvasnice; m. stolomifer Ehrb., velmi často na ovoci.

Mucuna Adans., dlouhovec (dlouhatec), čeleď motýlokvětých, keře s trojčenými listy, červ. nebo žlutozel. květy a slupkou, posetou žahavými chloupky,

asi 50 druhů, větš. trop. M. pruriens Dec., dlouhovec svrbitý, ind. keř, jehož slupky způsobují nesnesitelné svědění kůže.

Mucus (hlen), tuhá, nitkovitá tekutina alkal., vyměšovaná sliznicemi. Zabraňuje tření v organismu a umož. odstranění i škodlivých látek z těla, které zaobaluje.

Muczény, pseud. Fr. Hrnčíře.

Mučedníci, všeobecně osoby, které trpí pro své politické nebo náboženské přesvědčení; ve staré církvi oběti padlé za pronásledování křesťanů. Ostatky m. byly s úctou zachovávány jako relikvie.

Mučení (lat. tortura), způsobení tělesných útrap, aby se od obžalovaného vynutilo doznání. V Římě používáno nejprve u otroků, později i u svobodných. Pak zavedeno i do ostatních zemí, stalo se zbraní mocných a církve k vynucení požadovaných odpovědí a tím k odsuzování nevinných (kouzelníci, čarodějnice). Nebyly-li odpovědi dostačující, stupňovalo se mučení. V XVI. stol. se mučení omezovalo, v XVIII. stol. odstraněno vůbec.

Mučenkovité, ♀ Passifloraceae.

Mučicí nástroje, používané k vynucování přiznání obžalovaných: kleště na prsty, španělské boty a j.; mučilo se natahováním těla na lavici nebo žebříku, pálením v bocích neb na nehtech, ranami bičem na natáhnuté tělo a p.

Mučín (Mucsiny), o. na Slov., okr. Lučenec, 558 ob.

Mučink-Horisław Jan Bohuvěr (1821—1904), h.-luž. spis., básník, etnograf a včelař, povoláním učitel. Napsal a porůznu vytiskl veliké množství drobných lyr. básní, některé věn. luž. básnířce Hertě Wićazec, vytiskl také mnoho drobných povídek, u lidu oblíb. Samost. vyšly Hród na Zhorjelskej horje (1850, 3. vyd. 1884), Swěrnaj susodaj (1850), soubor povídek Wěnc fijalkow (1867) a j. Zajímavа je jeho knížka populární občanské výchovy Ribowčenjo abo politiske powědaňčko, kterou vydala Mat. luž. v pohnutých letech polit. života 1849. Velmi plasticky vylíčil život v přírodě ve 2 sv. Boža krasnosć w stwórbje (1851 a 1854). V l. 1871 přel. do luž. srbšt. Björnsonova Otce. Vytiskl také značné množství luž. lidovědného materiálu. Zal. 1856 první sas. ústřední včelařské družstvo. — Lit.: O. Wićaz, Łužica 1930.

Mudanije, m. v tur. vilajetu Brussa, asi 5.900 ob., s přístavem. 11. X. 1922 bylo v M. uzavřeno příměří mezi Turky a Řeky.

Mudar, ♀ Calotropis.

Mudir (arab., správce), v Turecku předseda úředního soudu; v Egyptě guvernér provincie.

MUDr., zkr. Medicinae Universae Doctor, doktor veškerého lékařství (od 1873).

Mudra Josef, pseud. Netřesk (1853—1923), č. spis., říd. učitel v Jerovicích.

Mudra Bruno von (* 1851), gen. prus. Byl na poč. svět. války velit. XVI. sboru, od listopadu 1916 velit. 8. arm. v Livonsku, 1917 velit. arm. oddílu A na západ. bojišti v Lotrinsku, 1918 velel 1., potom 17. arm., s nimiž se účastnil ofensivy a pak ústupu z Francie.

Mudroch Bedřich (* 1898 v Bavorově), č. malíř-krajinář a grafik, prof. na reálce v Trutnově.

Mudroň Ján, JUDr. (1866—1926), slov. politik, advokát v Turčan. Sv. Martině. Před převratem byl vůdčí osobností konservativní politiky slovenské, po převratě však jeho význam upadl, zvláště, když vstoupil do Hlinkovy ľudové strany, v níž byl jediným evangelíkem. Za tuto stranu byl i senátorem do r. 1925.

Mudroň Michal, JUDr. (1835—1887), slov. buditel, advokát v Bratislavě. Podle úsudku maďarských odborníků byl právnickou kapacitou v celém Uhersku. Horlivě se zúčastňoval národního života slovenského, slynul jako prvotřídní řečník, ale byl pronásledován, a když se mu žena pomátla a dostal se do finančních nesnází, odešel z veřejného života do Turč. Sv. Martina, kde i zemřel.

Mudroň Pavel, JUDr. (1835—1914), blíženec předešlého, slov. pracovník, advokát v Turč. Sv. Martině, významný pracovník ve staré Matici Slov., předseda spořitelny v Martině a konsorcia Národ. Novin. Od r. 1874 byl předsedou národní strany, za niž sedmkrát kandidoval, ale vždy bez úspěchu. Mnoho trpěl od Maďarů a pro své konservativní názory byl přezírán i mladou generací slovenskou.

Mudrončik Eduard (* 1892), slov. malíř v Michalovicích na Slovensku.

Mudruňka Alois (* 1888), č. malíř.

Muezzin (arab.), při větších mešitách úředník, volající lid z minaretu k modlitbě, kdežto v menších je k tomu účelu ustanoven imâm. Volání se zove esân.

Muffle, nádoba z ohnivzdorné hlíny, řidčeji ze železa, na jedné straně uzavřená nebo na obou otevřená.

Mufti (arab.), islamský znalec práv, který uděloval bezplatně právní dobrozdání, byl nezávislý na kadim a tento zase nebyl vázán dbáti jeho dobrozdání.

Mugil Art. (cípal), rod ryb ostnoploutvých z čel. stejného jm. (Mugilidae); pro-

táhlé ryby se zploštělou hlavou, málo zuby a s dvěma hřbetními ploutvemi. Jsou družné a žijí ve sladkých vodách, spojených s mořem a v mělkých zátokách. M. chelo Cuv. a M. capito Cuv. (c. pruhovaný), oba 40—50 cm dl., na hřbetě

Mugil chelo Cuv.

modrošedí, žijí od Středozem. moře až k Severnímu. Živí se hnijícími zvířecími částmi, jejich maso je neobyč. jemné. Ve Středozemním moři žije c. hlavatý (M. cephalus L.).

Muglinov, o. ve Slezsku, okr. Frýdek, 2698 ob. (1950 čs.). Kamenouh. doly.

Muhâdžir (arab., vystěhovalec), v Turecku od 1923 islamští emigranti z Ruska, Bosny atd., kteří obdrží od turecké vlády pozemky. Muhâdžirin se jmenují první vyznavači islámu.

Muhamed, ↘ Mohamed.

Mühlbach, o. v Č., okr. Cheb, 596 ob.

Mühlhausen, m. v Durynsku, (1925) 36.755 ob.; vlněné a bavlněné zboží, nábytek.

Mühlstein Bohumil (* 12. IV. 1896 v Č. Budějovicích), pův. učitel, později novinář (Nár. Osvobození). Sp.: Lásky halekání (lyrika), Věčný milenec (novela).

Mühlstein Gustav, MUDr. (* 19. IV. 1870, Stará Huť), lektor čes. lékař. terminologie na něm. univ. v Praze, překladatel věd. prací a referent o české literatuře v německých časopisech.

Mühlsteinová Berta (1841—1887), česká spisovatelka; napsala romány: Vlasti a Tobě, Na březích Nežárky. I některé její písně byly zhudebněny.

Mucha Alfons Maria (* 1860, Ivančice), člen Čes. akademie věd a umění, český histor. malíř, ilustrátor. průkopník umění dekor.; pracoval dlouho ve Francii, kdež proslul v umění affichovém, pak v Americe přednášel na akad. v Chicagu a N. Yorku, dosáhl mnoha vyznamenání, 1900 grand prix svět. výstavy v Paříži a mn. j.; zdruje se v Praze, kdež vytvořil dílo Slovanská epopea, cyklus 20 obrazů z dějin Slovanstva. Navrhoval čsl. známky pošt., a bankovky. Vydal: Roberta de Flers, Ilsée, princesse de Tripolis (1877), Les documents décoratifs (1898), Les figures dé-

Alfons Mucha.

coratives (1904), Otčenáš (1902). — Lit.: Krecar, Řemeslo a umění (1927).

Muchnice (Bibionidae), hmyz dvoukřídlý, komárovitý (Nematocera) s tělem dosti zavalitým, tykadly kratšími než hruď, 9—12člennými, silnými nohami a protáhlým zadečkem. Larvy živí se rostlinnými látkami. M. zahradní (Bibio hortulanus) barvy černé, bělavě pýřitá, samička až na černou hlavu a hruď žlutočervená. Vyskýtá se hojně v dubnu až červnu, larvy její ožírají kořínky a způsobují v některých letech velké škody na polních plodinách. M. dubnová (B. marci), leskle černá.

Muchničky, ↘ Simuliidae.

Mucholapka, ↘ Dionaea muscipula.

Mucholapka, vyrábí se natřením dřeva, prutů, papíru a pod. mušním lepem. Základní masou je kolophonium, jež bývá smíšeno s ricinovým olejem a s glycerinem.

Muchomůrka (Amanita), bedlovitá houba, velmi úhledná, ale nebezpečná. Klobouk má kulovitý, později rozprostřený, plachetka povrchová i vnitřní závoj a límec na třeni. M. hlíznatá (Am. phalloides) s kloboukem masitým bílým až olivově zeleným, často pruhovaným. V listnatých lesích. Smrtelně jedovatá. M. citronová (Am. citrina), s kloboukem bělavým, až žlutým, vždy pokrytým více méně zbytky plachetky. V lesích jehličnatých; jedovatá. M. žlutavá (Am. jonquillea), s kloboukem žloutkově žlutým. M. menší (Am. recutita), drobná, hnědá, pokrytá širokým zbytkem plachetky. M. porfýrová (Am. porphyrea), šedohnědá se třeni fialovou. M. tygrovaná (Am. pantherina), s límcem čistě bílým. M. obecná (Am. muscaria), s kloboukem krvavě až šarlatově červeným. M. královská (Am. regalis), ve vlhčích smrčinách, purpurová. M. načervenalá (Am. rubescens), jediná jedlá, příjemné chuti.

Má hnědý klobouk nebo masově červenavý, s bledými zbytky plachetky. Dužina bílá, u staré houby červenavě skvrnitá. Velká bradavčitá hlíza na spodu třeně bývá vždy larvami hmyzu proniklá a porušená místa třeně jsou masově zčervenalá.

Muchovské skály, v sev. Čechách, východní část hřbetu Černé Studnice (Schwarzbrunn), 786 m vys., bizarní útvary skal u Tanvaldu. Turist. chata.

Muchtar paša, 1. Ahmed, Ghází (1832—1918), turecký mušír, 1877 porazil dvakrát Rusy, pozd. však poražen a odvolán. Roku 1912 jako velkovezír ujednal s Italií mír. — 2. Mahmud, syn předešl. (* 1867), 1910 a 1912 ministr námořnictví, 1913—15 vyslanec v Berlíně.

Muir Ramsay (* 1872), angl. dějepisec, profesor v Liverpoolu, 1913—21 v Manchestru, 1923—24 liberální člen parlamentu. Napsal: History of the British Commonwealth a j.

Muk, pseud. V. Martínka.

Muk Jan, PhDr. (* 1901), č. historik, profesor v Jindř. Hradci. Prostudoval jindřichohrad. archiv a uveřejnil mnoho hist. prací z tohoto pramene.

Muk obecný, ♃ Sorbus aria.

Muka Arnošt (* 1854), rodem z Wulkého Wosyka (Gross-Hähnchen, v sas. H. Luž.), vynikající luž. slavista, důst. nástupce luž. buditelů J. A. Smoleřa a M. Hórnika, od mládí jejich horlivý spolupracovník. Po studiu budyš. gymnasia věnoval se klasické a slov. filologii na univ. lipské, kde zejména navštěvoval přednášky Leskienovy. Po vzoru Smoleřově M. od mládí chodil po luž. venkově, studoval lid, jeho jazyk, zvyky a obyčeje, zapisoval jeho písně, pohádky, pověsti a přísloví, při čemž si umínil, že hlavní péči věnuje ohrožené Dol. Lužici v Prusku. Jako student byl spolured. Lipy serbske, s básníkem J. Bartem-Čišinským dal podnět k slav. prázdninovým sjezdům luž. studentstva, t. zv. skhadźowankám, jež trvají podnes. První byla r. 1875 a na ní byl bouřlivě prohlášen nový nár. program mladolužický, jímž se začala nová epocha v malé slov. Lužici. Byl to hlavně protest proti knize německého etnografa R. Andreea: Wendische Wanderstudien (1874), v níž autor dokazoval nutný zánik Lužice, především Dolní. M. vytrvalou prací dokázal nepravdu tohoto tvrzení. Svou Statistikou (1886) vědecky ukázal jsoucnost Luž. Srbů, knihou Historische Laut- u. Formenlehre der niederserb. Sprache (1891) ve srovnání s h.-luž. srbštinou podal hist. mluv. rodné mluvy, jejíž podklad, pro d.-luž. srbšt. vyčerpávajícím způsobem, uložil do životního díla Słownik dolnoserb. rěcy a jeje narěcow (nákl. rus. a čes. Akad. 1911—1928, 3 sv.). Mimo to M. shromáždil zbytky polabštiny lüneburské (Szczątki jęz. połab. Wendów lüneb. Krakov 1903, čes. Praha 1904, rus. a něm. v Petrohradě 1905 v pozměn. zprac.), vydal přír. Serb. zemjepisny słownik (5. vyd. 1927), vydal stručný h.-luž. přír. slovník 1920, a vytiskl veliké množství jazykověd. studií, zvl. z oboru míst. a vlast. jmen. Z liter. hist. vytiskl mnoho drobných příspěvků v Łužici, kterou zal. 1882, a v Čas. Mać. Serb., jejž vede od smrti Hórnikovy 1894 podnes (duben 1931). Vyd. Zhromadźene spisy H. Zejlerja ve 4 sv. 1883—91, pomáhal krásné lit. překlady div. kusů, pro něž zal. vlastní knih. 1879 a beletrii slouží vlast. Luž. lid. knih. od r. 1901. Z lidovědy doplnil a vyd. J. Radyserba-Wjely Přisłowa H.-łuž. Serbow (1902), Bausteine zur Heimatkunde des Kreises Luchau (1918). Byl všude, kde šlo o prospěch luž. věci. Působil jako profesor ve Freiberku, od 1917 na odpoč. v Budyšíně. Zasloužil se o dobudování a otevření Matičního domu v Budyšíně 1904. Je uznaným vůdcem Luž. Srbů, svět. jména. — Lit.: O. Wićaz: A. Muka, Bud. 1924; Jos. Páta, Mukův sborníček, Praha 1924.

Arnošt Muka.

Mukačevo (maď. Munkács), m. na Podkarpatské Rusi, 20.865 ob. (1921). Obch. akademie, gymnasium, státní tabáková továrna, slévárna, pily, lihovary. V okolí jsou veliké vinice. Mírem Trianonským připojeno k ČSR.

Mukanov Sabit (* 1900), kozácký básník proletářský; ve spisech svých líčí život kozáckých dělníků, nádenníků a chudého lidu selského (veršov. román Sulu-Šaš a báseň Batrak včera i batrak segodňa a j.).

Mukařov, o. v Č., okr. Mnichovo Hradiště, 598 ob.

Mukařov, letovisko v hlub. lesích černokosteleckých u Říčan.

Mukařovský Jan, PhDr. (* 1891), doc. estetiky na univ. Karlově.

Mukařovský Josef (1851—1921), malíř a ilustrátor. Žil většinou v Mnichově.

Mukden (čín. býv. Fengtien), hl. m. čísko-mandžurské prov. Fengtien, asi 180.000 ob. Kult. a hosp. střed. Mandžurska.

Muklevič Romuald Adamovič (* 1890), ruský souč. sovět. politik, činitel vojenský, od 1926 velitel námořnictva.

Mul, míšenec osla a koně, ↷ mezek.

Mulahacén Cumbre de, nejvyšší hora v Sieře Nevadě (Pyrenejský poloostrov), 3481 m vys.

Mulaj (Abd ul-) Háfid († 1927), posl. marocký sultán 1908—12, nejstarší syn sultána Mulaj (el-) Hassana (1873—94). Přijal r. 1912 franc. protektorát, odstoupil a žil pak ve Francii.

Mulásim (tur.), v Turecku nejnižší stupeň právníků; ve voj. jako poručík.

Mulat, míšenec bělocha a černošky.

Mulde, Modla, saská ř., pram. v Kruš. Horách, protéká do Saska, spojena z M. Freiberské (od Moldavy v Č. s Šopavou) a M. Cvikovské u Koledic; po délce toku 346 km ústí u Desavy zleva do Labe.

Müldner Josef, PhDr. (* 21. VIII. 1880 v Praze VIII.), čes. hist., spis. a překl., prof. II. č. stát. reálky v Praze. Básník, povidkář a romanopisec intimních námětů milostných, napínavých scén a dobrodruž. dějů, vyznavač vášnivé lásky s duchaplným šermířstvím slova a jemně iron. zahroceným cynismem, s bohatým pokladem slovným, neobyčejnou znalostí evropského světa, jejž celý osobně na četných cestách poznal. Na-

Jos. Müldner.

dšený turista, propagátor slov. moře, v odborné próse znatel otázek čs., zvláště národně-územních, současně znatel celého slov. světa. — Sp.: Od r. 1900 do 1913 vydal 7 sbírek veršů, z nichž Výčitky (1911) byly poctěny cenou Čes. akademie. Z prósy: Poslední Kentaur (1919), Smutek políbených (1920), Dopisy paní du Barry (1921), Zločin dra Modrana (1922), Zpovědnice dona Juana (1922), Útok života (1924), Dům u dvou bohyní (1924), Blouznění mnicha Inocence (1924), Hvězdná lavina (1926); mimo to: Křižník sv. Jiří. Film. drama námoř. odboje za svět. války (1927). Z odborných prací: Organisační síla území ve vývoji států (1910), Území ČSR. a moře (1919), Slov. přístup k moři (1926) a j. Redig. po převratu čas. Moře Slovanům!, v němž vytiskl důkl. Úvod do mořevědy II. v roč. I.—III. K tisku má uchyst. monografii o balt. Slovanech. Z cest. lit.: Riviera (1928), ze společ. života: Moderní tance, Společenská estetika (obojí 1923). Od r. 1919 vyd. M. své práce v Sebr. spisech. Vyšlo dosud 15 sv., mezi nimi také vál. paměti: Zvířata a lidé ve válce (1928) a Ubohé Rakousko! (1928).

Mulec, nosní lysina přežvýkavců, vždy vlhká u zvířat zdravých, typických barev jako znaku plemenného.

Mulgedium Cass., mléčivec, čeleď složnokvětých s drobnými kvítky, vedle se-

Mulgedium Alpinum.

be stěsnanými (v úbory), asi 25 druhů. M. alpinum Cass., m. modrý, ve vlhkých alpských údolích, v Krkonoších, na Šumavě, v Beskydách.

Mulhall Jack (* 1894), amer. herec filmový, popul. partner Mary Pickfordové.

Mulhouse (něm. Mühlhausen, Mylhúsy), m. v H. Alsasku (od 1918 franc.), (1926) 99.892 ob., na Illu a rýnsko-rónském průplavu. Průmysl vzkvétá od r. 1746, hl. textilní (vlnařský i bavlnářský); obchoduje se tkanými látkami, vínem, obilím, dřevem. — Za svět. války byl 8. VIII. 1914 vyklizen Němci a obsazen franc. vojskem. V bitvě u M. (9.—10. VIII. 1914) se Němci města znovu zmocnili, Francouzi ustoupili 25. VIII. 1914.

Mulier Pieter (1637—1701), nizozemský malíř, v Italii zvaný Cavalière Tempesto.

Mülich, pražský něm. básník období minnesängrů: (XIV. stol.). Jeho písně vyd. 1905 R. Batka a P. Runge.

Mull, moll, mul, franc. organdie, bílá bavlněná tkanina z jemné příze, hustší a tužší než ↗ mušelín, v šířce až 145 cm, používaná na damské letní šaty, košile k selským krojům, šátečky a p. s názvy různých batistů. Sterilisovaný m. též jako obvazová látka.

Mullá (arab.), nejnižší islámský duchovní.

Muller Pieter Lodewijk (1842—1904), nizozem. dějepisec a univ. profesor.

Muller Samuel (* 1848), nizozem. dějepisec, archivář v Utrechtu.

Müller Adolf (Schmidt), 1. (1801—1886), popul. víd. skladatel operet a zpěv. frašek, jichž napsal přes 600; 2. jeho syn Adolf M. (1839—1901), kapelník div. na Vídeňce, rovněž hud. skladatel několika oper a operet.

Müller Ant. (* 1791 v Praze), knihtiskař v Praze; odešel 1870 do Plzně.

Müller Ant. (1792—1843), č. estetik, univ. prof.; jeho syn Ottomar (* 1834) byl hudebním umělcem.

Müller Antonín, Ing. (1852—1927), vynikající č. technik, zaklad. fy. Kapsa & Müller v Plzni; vynikl hl. jako mostní odborník. Zakladatel S. I. A.

Müller Arnošt (* 1776), hud. ředitel v Praze.

Müller August (* 1798), malíř v Praze.

Müller Bohumil (* 1897), č. novinář, redaktor Slov. Východu a později Hlasu z Bratislavě.

Müller Bohuslav, Ing. (* 1869, Praha), zplnomoc. ministr a odbor. přednosta min. veř. prací; organisoval po převratu min. veř. prací v Praze, byl zástupcem čsl. vlády na dunajské konferenci v Paříži 1920 a hl. deleg. ČSR. v mezinár. dunajské, labské a oderské komisi, jakož i ve Stálé komisi pro mezinárodní plaveb. sjezdy v Bruselu.

Müller Celestýn (* 1827 v Kolešově), učitel kreslení v Praze do r. 1864 a majitel soukrom. ústavu pro vyuč. hudbě (od r. 1852); založil v Praze r. 1852 Humanistický hudební spolek pro výchovu nemajetných hochů a dívek.

Müller Eduard (* 2. I. 1880), č. žurnalista a překladatel z polštiny, srbochorvatštiny a němčiny. Novinářský pseudonym Remi.

Müller Eduard, ↗ Milén Ed.

Müller Emil, Ing., Dr. (* 1889), něm.-č. mostní inženýr, prof. na něm. technice v Praze.

Müller Ernst (* 1866), něm. politik; byl od r. 1918 dvakrát bavorským ministrem; napsal několik právních pojednání.

Müller Ferdinand, Ing. (* 1874 v Rudniku), prof. Vys. školy zeměd. v Brně; píše do odb. časopisů o hrazení bystřin a lesním dopravnictví.

Müller Frant. (* 1798 v Praze), knihtiskař v Praze.

Müller Frant. (* 1800 v Libni u Prahy), rytec v Praze.

Müller Frant. (1833—1917), čes. malíř v Chrudimi.

Müller Frant. Ing. (1835—1900), prof. geodesie na pražské č. technice.

Müller Frant., JUDr. (1867—1929), odb. předn. minist. obchodu, odb. v živnost. polit. otázkách.

Müller Frant., Ing. (* 1882), prof. stavitelství železn., silničního a tunelového na české technice v Brně.

Müller Friedrich (1749—1825), básník, malíř a mědirytec; od r. 1777 žil v Římě, kdež přestoupil ke katolictví. Význačnější než obrazy jsou jeho básně, vyznačující se realismem a geniální náplní slova. Napsal též některá dramata.

Müller Gustav, MUDr. (* 1875, Karlín), profesor gynekologie a porodnictví na univ. v Bratislavě, žák prof. Pavlíka; řídil bratislavskou porodnicko-gynekol. kliniku. Od 1925 profesor Masarykovy univ. v Brně a ředitel zemské porodnice mor.; vydal řadu vědec. prací a článků v odb. časop. z oboru porodnictví.

Müller Hermann (1876—1931), něm. politik, jeden z vůdců strany sociálně demokratické, ministr zahraničí 1919—1920; podepsal za Německo mírovou smlouvu versailleskou, 1927 člen hospodářské komise Svazu národů.

Müller Hugo, JUDr. (* 30. X. 1882 v Ústí n. L.), náměstek řed. České hypot. banky, soukr. docent národohospod. na něm. univers. v Praze. Práce: Wechselkurs und Güterpreise (Jena 1926), Geld und Verteilung (Praha 1929).

Müller Jan Karel Bedřich (1820—1861), malíř porculánu v Praze od r. 1845.

Müller Jan (1782—1828), slov. malíř v Levoči.

Müller Jan Bohuslav, PhDr. (1823—1885), č. spis. a překl. v Třebíči na Mor. Vychovatel v šlechtických rodinách.

Müller Jos. (1800—1836), rytec v Praze.

Müller Josef Frant., MUDr. (1811—1845), fysik kraje kouřimského. Jeho práce jsou ponejvíce z etnografie a z policejního zdravotnictví.

Müller Josef, Ing. (1834—1910), ředitel hl. minc. úř. ve Vídni, vynik. č. numismatický odborník, zemský poslanec na č. sněmu 1889—95. Sp.: O rukopisech kroniky Přibíka z Radenína (1888), Die Münzreformen in Österreich (1899).

Müller Josef Theodor (* 1854), něm. ev. bohoslovec, prof. v Gnadenfeldě, dějepisec Jednoty bratrské a ředitel jejich archivu v Ochranově.

Müller Karel (* 1899), č. malíř.

Müller Lanzo (1863—1926), brasilský ministr zahraničí, inženýr; za světové války prosadil přerušení styků s Německem.

Müller Matěj (* 1811 v Holubicích), vojenský kapelník v Praze.

Müller Richard (* 1880), něm. politik, aktivní účastník pokusu o převrat 11. XI. 1918, kdy byl předsedou výkonného výboru rady vojáků a dělníků. Vystupoval pro hospodářský bolševismus.

Müller Richard (* 1841 v Praze), člen divadla ve Štýrském Hradci.

Müller Richard (* 1874), prof. Akademie v Drážďanech a č.-něm. malíř-figuralista.

Müller Rudolf Josef (* 1816), histor. malíř a malíř portretů v Praze od 1841.

Müller Tomáš (* 1800 v Borovanech u Č. Budějovic), uměl. brusič skla v Praze od r. 1840.

Müller Václav, PhDr. a JUDr. (* 1875 v Turnově), odb. přednosta min. školství, Praha; řídí oddělení pro věci kultu.

Müller Václav, Msgre (*1865 v Karlíně), sídelní kanovník kol. kapituly vyšehradské; zasloužil se o českou hudbu; byl zakladatelem České Filharmonie, od r. 1905 jednatelem Čes. filharm. družstva.

Müller Vilém (* 1833 v Klecanech), uměl. řezbář v Praze.

Müller Wilhelm (1794—1827), německý básník; zúčastnil se jako dobrovolník války s Napoléonem. Znám jest básněmi, v nichž vyjadřuje sympatie Němců s Řeky v boji za svobodu.

Müller Václav (* 26. IX. 1717 v Trnové na Mor., † 3 VIII. 1835 v Badenu u Vídně), operní skladatel, kapelník brněnského divadla, od r. 1786 ve Vídni, napsal 225 divadelních děl.

Mulock Dinah Maria (1826—1887), angl. romanopiska; pronikla románem John Halifax Gentleman.

Multan (Mooltan), m. v Britské Indii v prov. Pandžáb, 84.806 ob.; zříceniny starých krásných staveb. Hedvábnictví, tkalcovny, výroba koberců.

Multánsko, ↷ Moldava.

Multánský svobodný stát (Moldavija, zkratka: AMSSR.), autonomní soc. sov. stát v ukrajin. sov. státě, na lev. břehu Dněstru, 7835 km², (1926) 567.306 obyv., které se živí rolnictvím, chovem koní, dobytka a ovcí. Je rozdělen v 11 obvodů. Hl. m. je Balta; sídlo vlády má býti přeloženo do Birsuly. — M. s. s., neuznaný Rumunskem, byl utvořen 12. X. 1924 z částí dřív. ukrajin. vlád. okresů Oděssy a Podolí.

Multigraf, rozmnožovací přístroj.

Multimilionář, mnohonásobný milionář.

Multiplikátor (v mat.), násobitel.

Multrus Josef (* 1898), č. malíř-genrista, žák Nechlebův.

Multus, multa, multum, mnohý, mnohá, mnohé.

Mumie, (z arab. mumiyâ), tělo chráněné uměle před rozkladem; nejznámější jsou mumie egyptské. Tento zvyk sahá do dob nejstarších, udržel se až do VI. st. př. Kr. a jest v těsné spojitosti s vírou v posmrtný život. Jak se mumifikování provádělo, víme z krátkých zpráv Herodota a Diodora. Egypťané mumifikovali též těla posvátných zvířat, býků, koček, ibisů, krokodilů a j. Obyvatelé Mexika a Peru nechali vysušovati mrtvoly na slunci neb v písku. V Birmě se balsamují mrtvoly kněží.

Mumin, věřící, mohamedán: Emir ul-Muminîn (vůdce věřících), titul kalifů. M. se nazývá též kněz, před nímž se koná mohamedánský sňatek.

Mumlava, něm. Mummel, levý přítok Jizery, pramení v Krkonoších, protéká Labskou loukou a spadá vodopádem 728 m vys., teče pak Harrachovem a N. Světem.

Mummius Lucius M., Říman z plebejského rodu; porazil jako konsul 146 př. Kr. Achajce u Leukopetry, zpustošil Korinth a odvezl umělecké památky do Italie. Dostal příjmení Achaicus.

Mun Albert, hrabě de (1841—1914), fr. politik, zaklad. ultramontánního hnutí katolických dělnických spolků.

Muna (Propithecus), poloopice z rodiny lemurů, žijící na ostrově Madagaskaru. Má útlé tělo, hlavu připomínající hlavu psa neb lišky, srst vlnitou a zadní nohy delší než přední. Noční zvíře. Zdržuje se téměř výhradně na stromech a živí se ovocem. Duševní vlastnosti méně dokonalé. M. vínkovitá (P. diadema) dosahuje délky jednoho metru, z čehož na ocas připadá polovina. M. mayotská (Lemur mayothensis) žije v tlupách o 6—8 kusech. M. pestrobarevná (L. varius) s bohatou vlnitou srstí barvy černé a bílé. M. mouřenínská (L. macaco), černě vybarvená.

Muna Alois (* 1886), č. komunistický propagátor, nyní redaktor na Kladně.

Muncie (mansi), m. v sev.-amer. státě Indiana, 36.524 ob.; sklářský průmysl.

Munclingr Josef (* 1888), čes. oper. pěvec; studoval ve Lvově (univ. a konserv.), na jevišti po prvé 1911 ve Lvově, pak

člen opery ve Varšavě, v Cáchách, Poznani, Budapešti, Bratislavi, Olomouci a od r. 1923 členem opery Nár. div. v Praze (basista) a režis. opery. Napsal řadu uměl. prací vědeckých. Horlivý pracovník stavovský, člen výboru Mezinár. herecké Unie, dlouhol. předseda org. čsl. herectva.

Munda, římská kolonie ve Španělsku, snad dnešní Campo de Munda; r. 216 př. Kr. zvítězil zde Scipio nad Kartha-ginci, r. 45 př. Kr. Cesar nad syny Pompejovými.

Mundum, čistopis; mundant, opisovač.

Muneira, španělský tanec ve volném 3/4 taktu s doprovodem kastagnet.

Mungos, ↗ promyky.

Mungotinae (promyky), podčeleď pucholovitých (Viverridae); malé šelmy se štíhlým tělem, zašpičatělou tlamou, krátkýma ušima a úzkýma nohama s nevtažitelnými drápy; po stranách řiti mají žlázy, vylučující velmi páchnoucí hmotu. Dají se ochočiti a hojně se chovají k vyhubení krys, myší a hadů.

Mangusta zebrovitá.

P. ichneumon (Mungus ichneumon L.), 65 cm dl., ocas 45 cm, má drsnou, dlouhou srst zelenavě šedou. Domovem v sev. Afr. a záp. Asii, pustoší kurníky a holubníky. Ve starém Eg. se věřilo, že hubí krokodily, vlézaje, spícím do tlamy a vyžírá jim srdce. Mungo (M. mungo Gm.), 50 cm dl. (ocas také tolik), bledě šedý, stříbřitý, žije ve Vých. Indii; je nejhorším nepřítelem brejlovců, jež rád požírá (↗ vzdornost proti jedu). Afr. mangusta zebrovitá (Crossarchus fasciatus Desm., ↗ obr.), je 47 cm dl. (ocas 28 cm), hnědavě šedá, s temnými a světlými proužky na zádech. V j. a záp. Afr. až k jez. Čadskému žije surikata (Suricata tetradactyla Illig.), žlutavě šedohnědá s 8—10 tmavšími páskami.

Munch Andreas (1811—1884), norský básník a dramatik. Četné jsou jeho románové cykly a novelistické cestopisné črty.

Munch Edvard (* 1863), norský malíř a grafik, jeden z vůdců moderního evropského malířství, význačný zvláště pro směr expresionistický.

Munch (munk) Peter Andreas (1810—1863), norský dějepisec; vydal staré nordické texty.

München, ↗ Mnichov.

Münchhausen Karl Friedrich Hieronymus, svob. pán z (1720—1797), znám pode jménem baron Prášil. Něm. důst.

Münchheimer Adam (1830—1904), pol. hud. skladatel a ředitel varšavské opery; pozd. knihovník div. varšavských a iniciátor symfon. koncertů. Složil opery: Mazepa, Otton łucznik, Stradjota, Mściciel, mimo jiná hudební díla.

Munice (munition; ammunition), pův. veškeré válečné potřeby; nyní má užší význam: střelivo (dělové, puškové, pistolové, vrhací, rakety), trhadla, rozněcovadla a světlice. Bližší ↗ jednotl. hesla.

Muniční vůz (caisson; ammunition wagon), vozidlo pro dopravu dělového střeliva v poli; skládá se zpravidla z kolesny a hlomozny, obou dvoukolových; jsou zařaděny jednak v bateriích, jednak tvoří se z nich zvl. muniční odřady a kolony. U horských jednotek jsou dvoukolové lehké káry, tažené zvířaty, někdy lidmi, jichž v obtížném terénu (písčiny, bažiny) užívají též polní formace.

Municipální (lat.), městský; municipalita (franc. municipalité), sbor městských úředníků, zvláště ve Francii; municipální právo, právo městské, propůjčené nějaké obci; municipální město ↗ municipium. — M. g a r d a, strážný sbor vojensky organisovaný a zřízený v některých městech k udržování pořádku (policejní služba), tak zejména v Paříži v různých dobách. R. 1870—71 jí bylo též vojensky využito k obraně města. V širším smyslu patří do m. g. též měšťanské sbory ozbrojené (↗).

Municipia (lat.), u starých Římanů města, jejichž občané měli jen omezené právo občanské, bez aktivního i pasivního práva volebního, ale správu měla svou vlastní. — V Maďarsku samosprávné sbory: a) komitáty a b) města s právem municipálním, jimž stojí v čele vrchní župan resp. starosta.

Munificence (lat.), štědrost, dobročinnost.

Munk František, Ing. (* 1901), ředit. zahr. odd. PVV., býv. šéfred. obch. týd. Svět a reklamní odborník.

Muňka, rod vší, ↗ Phthirius pubis.

Munkácsy Mihály, vl. Lieb (1846—1900), maďarský malíř, portretista a genrista.

Munro Hector Hugh (1870—1916), angl. žurnalista a romanopisec; autor vtipných humoristických skiz a novel.

Munster (něm. Münster im Gregoriental), m. v Alsasku, od 1918 franc., 3932 ob.; průmysl textilní, výroba sýrů.

Munster (irsky Cuige Mumhan), provincie ve Svob. státě Irském, 24.133 km² s 971.033 ob.

Münster, bývalé biskupství ve Vestfálsku, založené r. 791. Biskup münsterský Frant. z Waldecku (1532—53) vyhubil 1535 sektu novokřtěnců.

Münster, hl. m. Vestfálska, 106.418 ob. (1925). Rozsáhlý průmysl, čilý obchod. Letiště. Universita s bibliotékou, četné školy odborné, zoologická a botanická zahrada.

z Münsterberka, ↷ z Minsterberka.

Munthe Ludwig (1841—1896), norský malíř.

Munus, ve starém Římě dar úředníků lidu v podobě slavnostních her.

Munzar Josef, Dr. (* 13. III. 1863, † 1926), prof. na vys. škole zeměd. v Brně a odb. spisovatel. Sp.: Lukařství (1896, 1919), Nauka o půdě (1894), Zušlechťování obilí (1907), Cukrovarnický kartel (1900), Leguminosy (1918) a m. j.

Munzar Karel (* 1897), č. spisovatel románů a novel.

Münzberger Bedřich (1846—1928), č. architekt v Praze (Most Palackého, Budova č. techniky, Karlínská radnice a hl. Průmyslový palác na jub. výstavě r. 1891).

Münzenberg Vilém (* 1889), něm. komunista, jeden z vůdců kom. hnutí mládeže v Německu, polit. činný již za svět. války ve Švýcařích, 1914—21 byl tajemníkem Mezinár. soc. internac. mládeže, 1921 spoluorganisoval Mežrabpom (Meždunarodnaja rabočija pomošč), již řídí, od r. 1924 poslancem říš. sněmu. Napsal řadu spisů o hnutí komunist. mládeže.

Mura, l. přítok Drávy, 483 km dl.

Můra, ↷ můry.

Murad, jméno turec. sultánů: M. I. (1319—1389), vládl 1359—89. — 2. M. II., vládl 1421—51. — 3. M. III. (1574—1595), ukrutný vladař. — 4. M. IV. (1623—1640), též krutý. — 5. M. V. (1840—1904), vládl jen r. 1876, pak sesazen.

Murad Efendi (Franz von Werner), (1836—1881), něm. spisovatel a turecký diplomat.

Muradbegović Ahmed (* 1898), bos. mohamed. básník chorv. Sp.: Haremska lirika (1921), Haremske novele (1924), román Ponos (1927) a několik dramat.

Muraenidae, ↷ úhoři.

Muráň, hora na vých. Slov., v pohoří Hnileckém, 1261 m vys., porostlá lesem.

Muráň, ves na Slov., 1320 ob (1921), na trati Plešivec—Muráň. Blízko zříceniny hradu Muráně, založ. českými vojsky Jiskry z Brandýsa.

Murano, ostrov u Benátek; hutě skelní.

Muránska Dlhá Lúka, o. na Slov., okr. Revúca, 853 ob. (806 čs.).

Muránska Zdychava, o. na Slov., okr. Revúca, 582 čs. ob.

Muraško Olexander (1875—1919), ukraj. akad. malíř, žák I. Rěpina. Od r. 1917 byl prof. Kyjevské akad. umění. V r. 1919 M. byl zákeřně zabit v Kyjevě.

Murat Joachim, král neapolský, vév. z Bergu (1771—1815), maršál fr.; studoval pův. teologii, od 1787 na vojně u jezdectva. Seznámil se záhy s Bonapartem a spřátelil se s ním úzce; účastnil se jeho tažení v Italii a Egyptě a zejm. též pařížských bouří 1795 (13. vendémiairu), a převratu z 18. brumairu 1799, jenž povznesl Napoléona ke konsulátu. Od 1800 manžel sestry Napoléonovy Karoliny; od 1804 maršál, od 1805 princ, od 1808 král obou Sicilií. Hrál vynikající úlohu ve všech dalších taženích císařových, zpravidla jako velit. jezdeckých vojsk, ke kterémuž úkolu měl vrozené schopnosti; při tom rád vystupoval velmi okázale a obklopoval se nádherou. Hlubšího strategického nadání se mu nedostávalo. R. 1814 opustil Napoléona a potvrzen od velmocí za panovníka neapolského, připojil se však v době 100 dní opět k císaři a snažil se mu dovésti pomoc, byl 2. V. 1815 u Tolentina na hlavu poražen a zbaven koruny; později, chtěje znovu ji získati, poražen u Pizza a popraven.

Muratori Lodovico Antonio (1672—1750), italský učenec, bibliotékář vévody modenského.

Murajev Aleksandr Nikolajevič (1792—1863), rus. politik děkabrista, člen a organisátor tajných rus. polit. sdružení; vypovězen na Sibiř, později svěřeny mu vysoké úřední hodnosti, posledně byl gubernátorem Archangelska.

Muravjev-Apostol Sergěj Ivanovič (1796—1826), rus. děkabrista, autor revoluční proklamace k vojsku Pravoslavnyj katechisis. Odsouzen a pověšen.

Muravjev Artamon Zacharovič (1794—1846), rus. plukovník; člen hnutí děkabristů; vypověděn na Sibiř, kde zemřel.

Muravjev Michajil Artěmjevič (1880—1918), plukovník carský, po únorové revoluci velitel bolšev. vojsk v Rusku v bojích proti Kerenskému, Krasnovi a ukrajinské centr. radě. 1918 na Ukrajině smluvně zaručil prof. Masarykovi volný odchod ozbroj. vojska rus. čsl. legií do

Francie. V červenci 1918 zapleten do moskevského spiknutí levých soc. revol. a dal příkaz k odchodu vojsk z fronty na Moskvu. Usmrcen v Simbirsku, podle úřed. zpráv skončil prý (?) sebevraždou.

Muravjev Michajil Nikolajevič (1796—1866), rus. státník, carský generál, vášnivý odpůrce reforem, 1830 účasten potlačení polského povstání. 1863 jako gen. guber. Litvy smutně se proslavil krutým potlačením povstání polského, začež obdržel titul hraběte, v historii pak nazvání Muravjev-věšatěl.

Muravjev Nikita Michajlovič (1796—1843), rus. děkabrista, autor t. zv. konstituce, usilující hl. o zlepšení poměrů střední šlechty, trpící tehdejší agrární krisí dvacátých let. Vyslán na Sibiř, kde zemřel.

Muravjev Nikolaj Nikol., zv. Amurskij (1809—1891), rus. hrabě, státník, dobyvatel Amuru a Sachalinu, kolonisátor Sibiře.

Murcia (mursia), bývalé království ve Španělsku při Středozemním moři, zaujímalo dnešní provincie Murcia a Albacete. — Provincie Murcia měří 11.317 km², 663.000 ob. Hl. m. Murcia, 35.211 ob.

Murdock (Murdoch) William (1754—1839), angl. inženýr; konal první pokusy s osvětlováním plynem.

Murény (Muraenidae), rod moř. ryb z čel. úhořů, těmto podobné ryby bez prvních ploutví a šupin; přes 120 druhů. Muréna římská (Muraena helena L.), až 1.5 m dl. a 6 kg těžká, vpředu žlutá, vzadu hnědavá s hnědými skvrnami, obklopenými tmavými pruhy, žije ve Středozemním moři a v j. části Atlantického oceánu.

Murex, ostránka, mořský plž s ulitou, tenkým víčkem opatřenou a pěkně růz-

Murex brandaris.

nými hrboly a trny vyzdobenou. M. brandaris a M. truncutus ze Středozemního moře.

Murexid, amonatá sůl kyseliny purpurové, ve volném stavu neznámý; objeven r. 1839 Liebigem a Wöhlerem. Vzniká různými pochody z dusíkatých látek.

Murgaš, nejv. vrch Golemé planiny, kterou počíná Stara-Planina v Bulharsku (1688 m).

Murgaš Josef (1864—1929), am. slov. kněz a předák ve Wilkesbarre. Činný národovec a badatel v oboru radiotelegrafie. Svoje patenty prodal Marconimu (☉). Po válce byl předsedou Slov. Nár. Sdružení v Am.

Murger Henri (1822—1861), fr. spisov., autor popul. románu Scènes de la vie de Bohême 1851, líčího život paříž. studentů a ovzduší t. zv. latinské čtvrti (do češt. přel. J. J. Benešovský-Veselý 1893, L. Hodanová 1919), podklad libreta Pucciniho opery Bohême. Z dalších prací M. Le pays latin, Adeline Protat, Scènes de campagne, Le sabot rouge, Le roman d'un capucin, 1868, přel. K. Titz 1901 a verše Les mits d'hiver, 1861.

Muridae, ☉ hlodavci.

Murillo (muriljo) Bartolomé Estéban (1617—1682), sl. špan. malíř v Seville. Byl realistou, typicky španělským v pojímání barev a tónů.

Murko Anton Janez (1809—1871), slovinský filolog.

Murko Matyáš PhDr. (* 10. II. 1861), slov. slavista, od r. 1920 řád. prof. jihoslov. jazyků a lit. na Karlově univ. v Praze. Vědecky se uvedl 1890 zdařilou monografií Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven, všeobecnou pozornost vzbudil věd. spisem Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slav. Romantik, v jehož 1. sv. (1897) pojednal o něm. vlivech na romantiku čes. Stejně tak orig. a významný je spis Geschichte der älteren südslav. Literaturen (1908) s četnými novými hledisky a výzkumy. Průkopnický ráz má také kniha Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven (1927). Mimo to M. napsal značné množství článků z celé slov. filologie, pro niž po převratu zal. revui Slavia. Lit.: Jos. Páta, Prof. dr. M. Murko (1931).

Murmansk (Murman), 1. rus. gubernie, vzniklá 13. VI. 1921 z okr. alexandrovského v archang. gubernii, 133.947 km² s 22,920 ob. (1926). Od 1. X. 1927 okr. novězříz. leningrad. oblasti. — 2. hl. m. m. okr. leningr. obl. (do 1916 Kateřinský přístav), 8777 ob. (1926), konečná st. tr. Leningrad-M. (m. dráha) na východním pobř. kolského zál. zal. 1915 po vybudov. m. dráhy s rychle vzkvét. obch. vývozn. — Murmanská výprava Dohody na jaře 1918. Ježto zásobování Rus. za svět. války bylo po moři ztíženo tím, že Něm. ovládalo Baltské a Tur. Čer. moře, postavilo Rus. 1915—17 novou trať mezi Petrohradem a Murmanskem na pobř. Sev. ledového moře. Dráha měla čilou

frekvenci, když však vypukla revoluce (na jaře 1917), ve které nakonec nabyli převahy bolševici (od list. 1917), byla dráha ohrožena Finskem, které se 1918 odtrhlo od Rus. a zavolalo na pomoc něm. voj. Dohoda chtějíc si zachovati přímé spojení s rus. nebolševickými stranami, vyslala na jaře 1918 voj. fr., brit. a am., aby obsadilo dráhu a udrželo ji proti bolševikům. To se celkem dařilo až do září 1919, kdy spojenecká voj. (gen. Maynard) za pomocí rus. polit. vůdce Čajkovského dospěli až k Petrozavodsku (Oněžské jezero), ale pak, když místní sověty přešly do rukou bolševiků, byla výprava nucena koncem 1919 vyklidit území i dráhu.

Murmanské pobřeží, sev. pobř. rus. poloostr. Kola, sahající od nor. hranic do mysu Svjatoj Nos, přes 420 km dl.; blízkost Golfova proudu ochraň. je před zamrzáním, žul. skály dosah. místy 200 m n. m. Četné zálivy. V době letní rozsáhlý rybolov.

Murner Tomáš (1475—1537), něm. básník a satyrik, mnich. frant. ve Strassburku. V kn. Nova Germania (1502) dokazoval oprávněnost nároků Francie na Alsasko. Odpůrce reformace.

Murnik Viktor, JUDr. (* 1874), náčelník Svazu slovinského Sokolstva a red. Slov. Sokola.

Murnik Rado (* 1870), slov. spisovatel-humorista. Napsal ale též vážný román a novely.

Muro Lucano, m. it. prov. Potenza (1921) 7321 ob.

Murom, új. m. gub. vladiměřské, (1926) 22.621 ob., na l. bř. ř. Oky (ř. příst.); st. katedr., kláštery, museum, biol. stan. zeměď., tkalc., olejny. Význ. výr. trhy, obch. lnem. koží, dřívím, obilím.

Muromcev Serg. Andrejevič (1850—1910), vynikající právník ruský, politik, předseda první dumy; univ. prof. a významný činitel strany konst. dem.

Muromec Ilja, pseud. K. Štěpánka.

Murray (möré) nebo Gulva, největší ř. australská, 1632 km dl., zabírá úvodí 910.000 km².

Murray (möré) vl. Mac. M. John (1778—1843), naklad. angl.; založil Family Library, světozn. knižnici lacin. vydání lidových.

Murray Eustace Clare Aragon Grenville-M. (1824—1881), angl. dipl. a spis.

Murray Sir John (1841—1914), britský přírodov.; úč. se věd. výprav za výzkumy biolog., oceanogr., geol. a meteorol.

Murray Sir Archibald James (* 1860), brit. gen.; 1916—17 vrch. velit. v Egyptě, po neúspěchu u Gazy odvolán.

Murray Mae (* 1893 v Porthsmouthu), amer. popul. filmová herečka; vynikla v řadě veseloherních i dramat. filmů.

Murri Romolo (* 1870), it. kněz a politik, vůdce it. modernismu, organis. it. křesť. demokracii a zal. Lega democratica nazionale. 1909 exkomunikován; jsa součas. zvolen do parlam. bojoval proti klerikálům.

Můry, → Noctuidae.

Můry, v lidové víře noční duchové, kteří spící trýznili a prováděli různá kouzla.

Mürzsteg, ves a letovisko ve Štýrsku, okr. Mürzzuschlag, 1521 ob.

Mürzzuschlag, okr. m. ve Štýrsku, 7275 ob., na ř. Muřici; let. a zim. klim. místo.

Muří noha (muří kříž, pythagorejské znamení, pentagram), mystické znamení, na mnoha starých mincích maloasijských jako symbol tajemství, dokonalosti, všehomíra a zdraví, dále jako značka tajných společností, na př. středověkých stavebních hutí (odtud též jako okenní růžice gotických chrámů), ve středověku jako kouzlo proti zlým duchům.

Mus (myši), → hlodavci.

Musa L. (banán, pisang), veliká, stromovitá rostlina s ohromnými listy. Mezi nimi vyrůstá květ. Plod jest podobný okurce. Známe asi 42 druhů v tropické Asii, Africe i Australii; vypěstováno na 200 druhů, rozšířených po všech tropech. Musa paradisiaca L. (obyčejný banán), jest 6 m vysoký, s listy až 4 m dlouhými, květy má žlutobílé s červenou špičkou. Plody jsou dlouhé 20—30 cm. Lodyha odumírá po uzrání plodů a ihned z kořene vyrůstají nové, velmi rychle rostoucí výhonky. Banán nyní neroste divoce. Jeho pravlastí jest pravděpodobně Vých. Indie; v mnohých tropických zemích jsou jeho plody hlavní potravou obyvat. Rozeznáváme banány moučné a ovocné, tyto obsahují více cukru. Jedna rostlina může dodati za rok přes 100 kg plodů. Ve Vých. Indii a Malajsku se požívá i banánová mouka. Z Číny pochází M. cavendishi (zakrslý banán), rostoucí i v severní části tropů, vysoký asi 2 m, plody velmi aromatické. Z listů se získ. vlákna, známá pode jménem manilské konopí. Nejlepší jest z druhu Musa textilis. M. ensete (habešský banán) jest 9 m vysoký, listy dlouhé 6 m. Jeho plody jsou nepoživatelné. Roste v Habeši.

Musa, → Musy.

Musabekov Gazanfar (* 1886), rus. revolucionář, lékař, organisátor studentů azerbajdžanských, člen sovětské vlády Azerbajdžanu od 1920.

Musaceae, banánovité, čeleď rostlin jednoděložních z řádu Scitamineae; obsahuje byliny se střídavými listy a souměrnými květy. Plod jest buď bobulovitý neb tobolkovitý. Nejdůležitější druhy této čeledi jsou Musa, Heliconia, Strelitzia a Ravenala, vesměs v tropech.

Musaffer-eddín (1853—1907), per. šach, syn zavr. Nasr-edína; vládl od 1896, vyd. po gen. stávce v pros. 1906 novou ústavu.

Musa-ibn-Nusseir (640—716), arab. vojevůdce; od 704 místodrž. sev. Afriky; dobyl říše visigotské.

Musaios, myth. básník attický. Jemu jsou připisovány různé hymny a věštby.

Musaios, gramatik, básník V. st. př. Kr., napsal mil. epos Héró a Leander. (Přel. O. Jiráni 1916.)

Musakov Vladimir († 1916), bulh. spis. Padl za svět. války. V r. 1921 vydána byla posmrtná sbírka povídek Krvavi petna. Drama Dalila.

Musala, hora v Rile (2923 m). Je to nejvyšší vrch Bulharska a po Olympu druhý nejvyšší vrch Balk. poloostrova vůbec.

Musanga R. Br., rod morušovitých s jediným druhem M. smithi R. Br., v Kongu, vysoký strom se štítovitými listy.

Musca, mouchy.

Muscari Mill. (modřenec, muškátový hyacint), rod liliovitých; nízké cibulovité rostliny s úzkými listy; asi 40 druhů v zemích kol moře Středozemního. Většina druhů se pěst. v zahradách.

Muscari comosum Mill.

Musci, ⤷ mechy.

Muscicapidae, ⤷ lejskové.

Muscidae, ⤷ mouchy.

Musculus (mn. číslo musculi; lat. myška), 1. sval; — 2. při římských obléhacích pracích zvláštní úkryt, spočívající na dřevěných válcích.

Müselerova lampa, bezpečnostní důlní lampa, opatřená komínkem.

Muselin, ⤷ mušelín.

Muserib, el- (Mzeríb), ves. ve fr. mand. území syrském, v sandž. hauránském, asi 500 ob.

Musette (fr., myzet), dudy; též za Ludvíka XIV. oblíb. pastorál. tanec, doprovázený dudami.

Museum (z řec.), pův. sídlo Mus, pak místo, zasvěcené umění a vědám, výstava věcí, památek a sbírek uměl., přírodovědec. a jiných. V st. věku největší m. s knihovnou bylo v Alexandrii (za Caesara znič. požárem). Sbírky soukromé z maj. kníž. dochovány jsou v museích Louvre v Paříži, Prado v Madridě, Ufficií ve Florencii, uměl. prům. ve Vídni. Umožněním přístupu veř. dán podnět k zakládání stát., měst. a j. m. a sbírek. Nár. m. v Praze bylo zal. 1818 z podnětu hrabat Fr. Klebelsberga, Fr. A. Kolovrata a Kašp. Šternberga. M. uměl.-prům. v Praze (zal. obch. kom. v Praze). M. technické na Hradčanech. M. města Prahy. M. Komenského v Praze (od r. 1890), M. Odboje (osvobození) v Praze, M. průmyslové, Náprstkovo (od r. 1862), M. vlastenecké v Olomouci (od r. 1883), M. moravské zemské v Brně (od r. 1817) a j. v. Národopisu věnováno Národopisné m. v Praze (⤷) a nověji M. v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Valašský skansen, s jehož stavbou započato v r. 1925. Budovatelem je Musejní a národopisný spolek za součinnosti státu, země a města Rožnova p. R., iniciátory a technickými řediteli jsou malíři bratří Jaroňkové. Je to syntetická valašská dědina, živé m., jehož účelem jest periodickým pořádáním národopisných slavností a zvyků, znázorněním valaš. bydlišť, řemesel, horské orby a pastýřství péčí musejní vědy udržeti zhuštěné tradice valašského selství a řemeslnictví. — V Č. je 191 museí, na Mor. 44, ve Slez. 15, na Slov. 22. Od r. 1919 Svaz čsl. museí vlastivědných.

Muschus, rod přežvýkavců, z něho nejdůlež.: Kabar pižmový, 90—100 cm dlouhý, 50—55 cm vysoký, končetiny má útlé, krk krátký, hlavu má protáhlou, v tlamě tupě zaokrouhlenou. Oko jest prostředně veliké, boltce asi jako polovina hlavy veliké. Ocas krátký, skoro trojhranný, u samce až na chvostek na konci lysý. Srst těsně přilehlá. Barva zvířete je rozmanitá (tmavě hnědá, špinavě bílá atd.). U samce špičáky vynikají 5—7 cm z tlamy, u samice zůstávají v tlamě. Váček pižmový leží mezi pupkem a pohlavními orgány. Váček obsahuje u dospělého kusu asi 30 g cenné látky, pižma. Žije v horských lesích středoasijských, dále i v jižní Sibiři a Mongolsku.

Musica, ⤷ hudba.

Musica antiqua, cenná dvousvazková sbírka starších skladeb (XII.—XVIII. st.), vydaná r. 1812 J. Stafford Smithem.

Music Teachers National Association, r. 1876 založ. sdruž. učitelů hudby USA., pořádající každoroční kongresy a usilující o rozkvět hudeb. pedagogiky.

Musica divina, 1. sbírka madrigalů, vyd. r. 1583 P. Phalèsem v Antverpách; 2. velká sbírka 4 sv. 1853—63, obsah. mše, motetta epochy Palestriniho.

Musica transalpina, nejstarší sbírka ital. madrigalů s angl. texty z r. 1588 v Londýně, vyd. dva díly 1597.

Musical Antiquarian Society, v Londýně r. 1840 založ. společnost, vydávající staré skladby hud. starých angl. mistrů.

Musiciens célèbres, od r. 1907 H. Laurensem v Paříži vydávaná sbírka životopisů hudeb. skladatelů (red. Elie Poirée).

Musil Alois, ThDr. (* 30. VI. 1868), čs. orientalista a badatel Arabie. Prof. na teol. fakultě v Olomouci (1902), r. 1909 profesorem na universitě ve Vídni a po válce světové prof. pomoc. věd východ. a nov. arabštiny na Karlově univ. v Praze. Za svého dlouhého pobytu v Palestýně a Syrii 1896, 1897 a 1898 M. prozkoumal biblické kraje Negeb, Edom a Moab čili klasickou Arabia Petraea. Jeho vědeckým účelem bylo, aby poznal místopis a lidopis těchto krajů, tak důležitých pro dějiny biblické i světské. Na východ od Moabu objevil 1895 proslulý zámeček Kusejr Amra, jedinou zachovanou stavbu z doby prvního islámu a ozdobenou malbami a řeckými i arabskými nápisy. Od 1908 M. zkoumal rozlehlé kraje sever. Arabie a sousední Mesopotamie. 1910 pátral v sev.-západ. rohu Arabia Felix po poloze biblické hory Sinaj, po stanicích Exodu a po tábořištích kmenů madianských a ismaelských. 1912 navštívil Palmyrenu, pravý břeh středního Eufratu a okolí posvátných měst muslimů šíitských Kerbely a Nedžefu. Jižní a jihovýchodní pomezí své mapy sev. Arabie dokončil na své cestě 1914—15, kdy bádal v krajích Eben Rašidových a sledoval starou cestu Poutnickou z Kúfy do Hedžázu. Vraceje se z Nedždu prozkoumal dolní tok tajemné řeky Tartár ve vnitru Mesopotamie, levý břeh Eufratu, důležitý pro dějiny a Ptolomaiovu Chalybonitis. — Podrobné výsledky jeho cest v Arabii a jižní Mesopotamii, v krajích, jež kdysi byly pojítkem mezi osvětami babylonskou, egyptskou a jihozápadní Arabie uveřejnila pod protektorátem České akademie věd a umění a Mra Charles F. Crane Americká zeměpisná společnost v New Yorku v šesti knihách a třech mapách. — Sp. č.: Pod ochranou Núriho (1929); V posvátném Hedžázu (1929); V zemi královny Zenobie (1930); V biblickém ráji (1930); Mezi Šammary (1931).

Musil Ant. (1805—1869), č. spisovatel, ingrossátor u zem. desk a archivář zemského soudu v Praze. Sp.: Pragmat. historie svobodníků v Č. (1847).

Musil Beneš, pseud. E. Konráda.

Musil Čeněk, Ing. arch. (* 1889 v Kolíně n. Lab.), civ. inženýr v Jičíně; projektoval řadu veřej. i soukrom. budov po českém venkově.

Musil Emil, pseud Daňkovský (* 1857), č. spis. hl. povídek z mysliv. života, národopis. obrázků a spisů pro mládež.

Musil František (1829—1898), farář v Žitovlicích u Nymburka a čes. homiletik.

Musil František (1852—1908), č. virtuos na varhany a círk. hud. sklad. v Brně. Vydal též Mor. Písně a 10 slováckých sborů.

Musil Josef, JUDr. (* 1869), taj. okr. zastup. v Čáslavi a samospr. prac. i sp.

Musil Robert (* 1880), víd. něm. spis. a autor psychol. románů.

Muskarin, alkaloid, obsažený vedle cholinu v muchomůrkách (aganicus muscarius) a jiných jedovatých houbách; tvoří bezbarvé krystaly bez chuti a zápachu, vyvolává u člověka slinotok, nával krve do hlavy, zúžení panenky, slabost srdce, resp. smrt zastavením srdeční činnosti.

Musketýr Jan (* 1814 v Praze), kamenotiskař v Praze.

Muskingum (möskingem), pravý přítok ř. Ohio (sev.-am.), 250 km dl., v hoř. toku se značnou silou vodní, v dol. toku splavný; ústí u Marietty.

Muslim (arab.), mn. č. muslimin, vyznavač islámu.

Muslim ibn el-Hadžadž, (817—875), arab. filos.; napsal sbírku náb. právn. tradic ed-Džámi es-sahíh (pravá sbírka), doplněnou komentáři.

Musonius (C. Musonius Rufus), řím. filosof šk. stoické, 65 po Kr., Neronem z Říma zapuzen, později zpět povolán, kazatel morálky.

Musophagidae (banánožrouti), afr. čel. ptáků z řádu kukačkovitých (Cuculiformes), s krátkým, silným zobákem, jemně zoubkovaným, s lysinou kol oka, s krátkýma, silnýma nohama s chápavými prsty, s krátkými, zaokrouhlenými křídly a dl. ocasem. Banánovec ob. (Musophaga violacea Is.), je 50 cm dl., nachově černý, letky má červené a zobák žlutý, žije v Guinei a živí se zvl. banány.

Musorgskij Modest Petrovič (1839—1881), rus. skladatel, žák Kjujův a Balakirevův; byl geniem invence, veliký mistr stylisace, v níž všestranně dokonale byl vystižen svéráz rus. hudby lidové. Uznání došel svojí operou Boris Godunov. Napsal opery: Chovanščina,

Soročinská jarmarka (v úryvkách). Písně: Hopák, Sirotka, Zapomenutý (na obr. Vereščagina), Písně a tance smrti, V dětské světnici, Ukolébavka (matka u lože umír. dítěte), operní náměty na Flaubertovu Salambo a Gogolovu Ženitbu. Z orchestr. skladeb vyniká Noc na Lysé hoře v úpravě Rimského-Korsakova; pro klavír zanechal řadu náčrtků, jimž podnětem byly kresby přítele jeho malíře Obrázky z výstavy (1874).

Muspratt (mespret) James (1793—1886) brit. chemik a prům. je pokládán za zakladatele tovární výroby sody.

Muspratt James Sheridan (1821—1871), chemik, zal. 1848 v Liverpoolu ústav chemický a vyd. Slovník chemický (1853, 2 sv.).

Musset (myse) Alfred de (1810—1857), franc. básník-romantik. Jeho soubor básní Contes d'Espagne et d'Italie, jimiž 1829 po prvé úspěšně vystoupil na veřejnost, vynikají lehkostí a elegancí. 1833 seznámil se s George Sandovou, s níž odjel do Italie. Poměr s ní byl 1835 přerušen. V zádumčivé melancholii napsal jako ozvěnu vzrušných let čtyři Nuits (sb. Noci). Román Zpověď dítěte našeho věku (1836) přibližuje jej čtenáři dobově látkou, čerpanou z básn. života a prostředí. Jako dramatik napsal řadu komedií. 1852 zvolen byl členem Franc. akademie. Do č. byl hojně překládán.

Musset Paul de (1804—1880), bratr před., franc. romanopisec, vydal Lui et Elle (1860) na zákl. biogr. pozn. bratrových jako odpověď na G. Sandové Elle et Lui a žviotopis A. de M., Sa vie et ses oeuvres, 1877.

Mussolini Benito (* 1883 v Predappiu), ital. státník, pův. učitel; prchl 1902 do Švýc., odkud pro social. činnost byl vypověděn; poté uchýlil se do Tridentu, kdež při Cesare Battistim byl novin. činným; od 1912 hl. šéfred. milánského Avanti. Zamítnuv 1914 ideje social., horoval pro účast Italie ve svět. válce a řídil milánský Popolo d'Italia, 1917 vyléčiv se z těžkého zranění na bojišti, povzbuzoval ducha vítězství. Po válce dal vznik fašismu, určoval směr mocenské politiky a bojoval proti snahám převratovým. Od 1. XI. 1922, stav se předsedou vlády, spojil ve svých rukou diktátora Italie, min. vnitra, zahran., války, námořn. a letectví. S krajní bezohledností, nedbaje mírových smluv, prováděl soustavnou italianisaci již. Tyrolska a připojených krajů slovinských. Ve vnější politice veden byl zájmy Italie, jako vedoucí velmoci nad mořem Středozemním. Sp.: Giov. Hus (1913), Discorsi politici (1921), Il mio diaria di guerra (1920), Diuturna (1924), La nuova politica del Italia (1925), Il nuovo Stato unitario italiano (1927).

Mustafa Kemál paša, ⚲ Kemál-paša Mustafa.

Mustafyz, tur. totéž co domobrana (⚲).

Mustang, zdivočelý kůň v Americe, svého času velmi hojný, během doby ale vychytaný.

Můstek (něm. Brückel), hora na Šumavě, 1284 m vys., v pohraničním hřebenu u Pancíře.

Můstek (v tělocv.), pružné odraziště při skoku do dálky neb výšky, neb na různá tělocv. nářadí. V lyžařství m., umožňující docílení nejvyšší délky skoku. — M. nakládací, podélný přístavek skladiště ve výšce dna nákladních vozů k pohodlnému nakládání zboží. — M. velitelský, zařízení na lodích pro velitele, lodivoda a na stráži stojícího důstojníka. na pancéřových lodích s pancéřovou velitelskou věží.

Mustelidae, ⚲ kunovité.

Mustoxydis Andreas (1785—1860), n.-řec. historik a archeolog; několikráte byl ministrem vyučování.

Musulin Stjepan (* 1885), lektor češtiny na univ. záhřebské a překladatel z česk. a polsk. jazyka. Vydal též čes. mluvnici.

Musuros Konstantin (1807—1891), tur. státník řec. původu, tur. vysl. ve Vídni a Londýně. Hájil zájmy Turecka (1878) na cařihradské mírové konferenci.

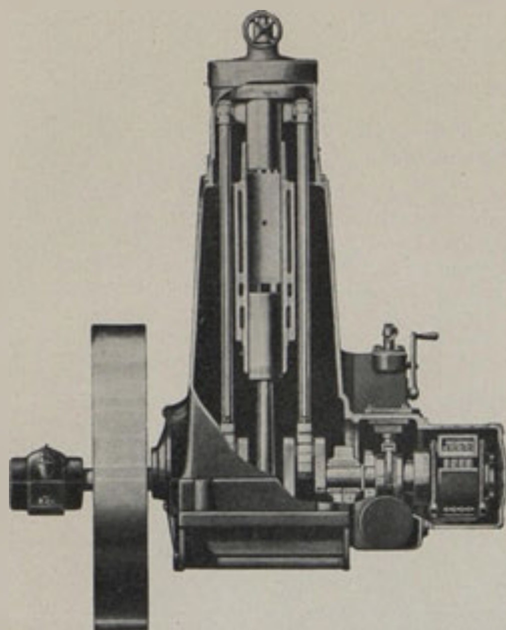
Musuros Markos (kol 1470—1517), řec. humanista; učil v Padově, Benátkách a Římě. Vyd. řecí klasiky.

Musy, v řec. bájesloví nymfy pramenů, pozd. boh. zpěvu, věd a umění, dcery Diovy a Mnémosyniny. Základní kult byl thrácký v Pierii při Olympu a boiótský na Helikónu, kdež ctěny

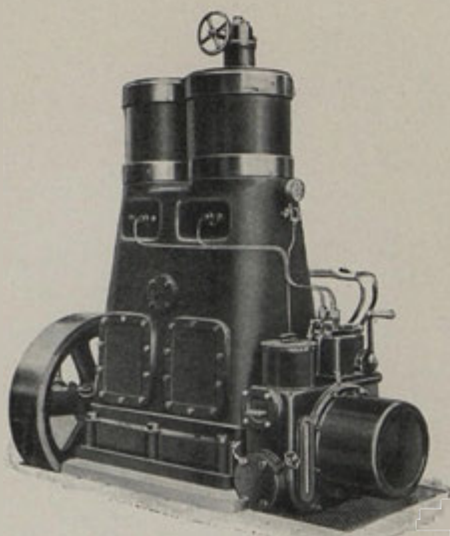

Sarkofag mus v pařížském Louvre.

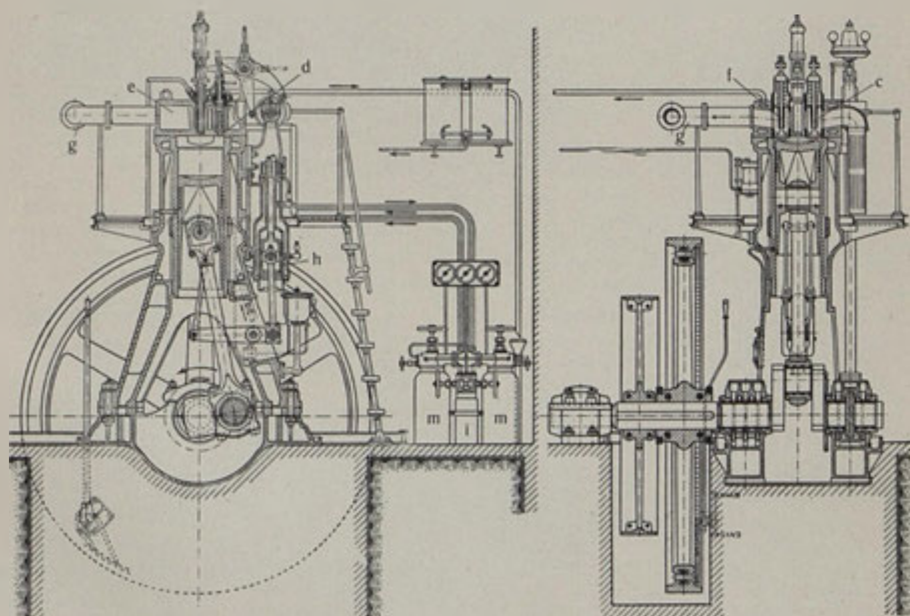
Motor I.

Junkersův dvoupístový Dieselův motor.

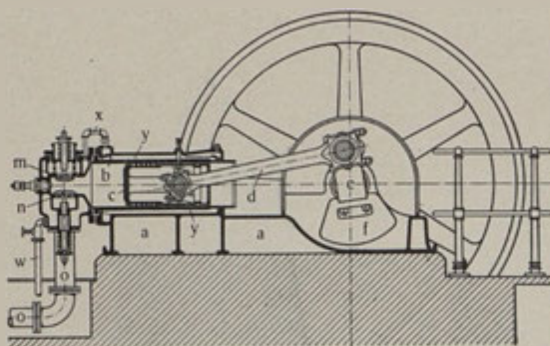
Junkersův dvoupístový Dieselův motor o 50 HP.

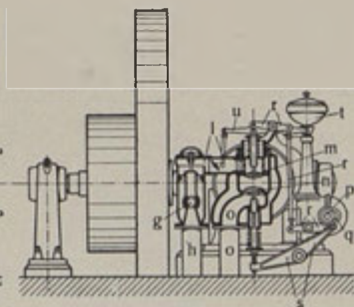
Nákres sestavení Dieselova motoru.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

Motor II.

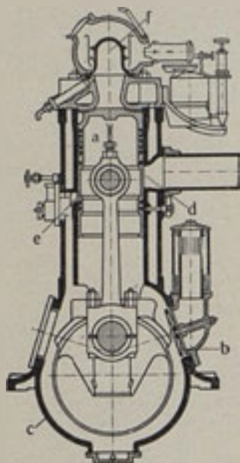

Příčný řez.

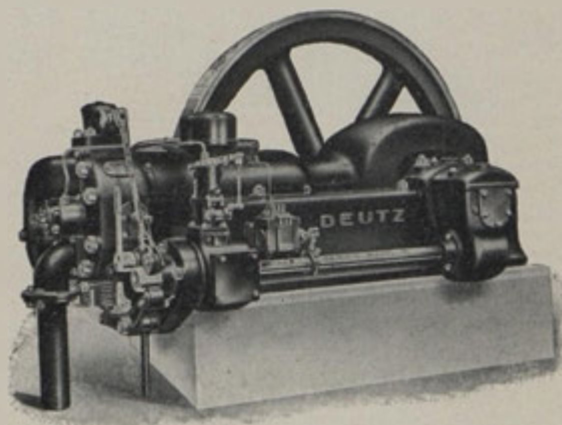

Podélný řez.

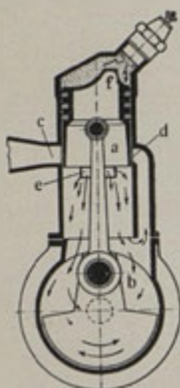
Körtingův plynový motor.

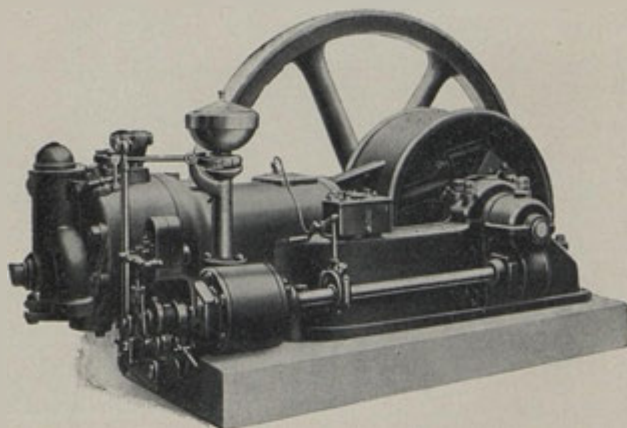
Podélný řez
Deutzova spalov. motoru.

Körtingův plynový motor.

Podélný řez dvoutaktním motorem DKW.

Deutz-Dieselův motor bez hustiče.

byly tři: Meleté, Mnemé a Aiodé. Hesiod zná 9 m.: Kleió (historiogr.), Euterpé (lyrika), Erató (píseň mil.), Thaleia (drama), Melpoméné (tragédie), Terpsichoré (tanec), Polyhymnia (hudba vážná), Urania (hvězdářství), Kalliopé (výpravné épos). Mimo Helikón oblíb. sídlem mus byl Parnassos.

Musy (Müzi) Jean (* 1876), švýc. spolk. rada; od 1912 člen stát. rady, od 1919 spolk. rady, od 1925 spolk. president.

Mušek Ant. (* 1821 v Praze), č. herec.

Mušek Antonín (* 1. XI. 1851), čes. herec z divad. rodiny Mušků; u řady venk. div. společ., od r. 1919 člen Slov. Nár. div. v Bratislavi. V letech 1898—1912 samostatným ředitelem.

Mušek Karel (1867—1925), čes. herec a režisér Národ. divadla v Praze, překladatel div. her z angličtiny (soubor her G. B. Shawa).

Mušelín, muselín, muslin, fr. mousselin, bavlněná tkanina z jemné příze, pův. v Orientě vyráběná (Mosul, odtud název). Jest zhotovován bílý n. barevný, pruhovaný i pestře tištěný s různými názvy, nejjemn. druh zefír. Vlněné m. jsou tkané z jemné, málo kroucené, měkké, česané příze vlněné.

Mušelinové sklo, tab. sklo s průsvit. vzory s matov. podkladem, nyní již vytlačené sklem leptaným.

Mušicki Lukijan (1777—1837), srbský nár. buditel, spisovatel; pravosl. biskup v G. Kralovci. Sp.: Glas narodoljupca (1819), Glas harfe šišatovačke (1821).

Muška (Korn; guidon; fore-sight, bead), miřidlo (⚲) palné zbraně, nalézající se blíže ústí hlavně; je u brokovnic tvaru kuličky na krátkém krčku, u kulovnic tvaru hranolku nebo podlouhlého zrna, obráceného kruhovitou ploškou k oku střelce, často ze stříbra n. slonoviny, aby nerezavěla.

Muška Eugen, PhDr. (1876—1907), prof. v Chrudimi a český geograf. Sp.: Katechismus zeměpisu (1901), Stará Chrudim (1908) a j.

Muškát, ⚲ Pelargonium zonale.

Muškatirović Jovan (1743—1809), srbský spisovatel, advokát v Pešti a sběrat. národních přísloví.

Muškátová vína, silná, červená neb bílá vína z vin. hroznů m., s charakt. koř. příchutí.

Muškátový olej, éterický olej, získávaný z muškátových květů destilací s vodou; bezbarvý neb nažloutlý, velmi aromatický, rozpouští se lehce v alkoholu a éteru.

Muškátový květ, koření, ⚲ Myristica.

Mušketa (Muskete; mousquet; musket), pův. (XVI. stol.) dlouhá a těžká arkebuza s doutnákovým, později též kolečkovým zámkem. Nejprve zavedena u španěl. pěchoty (kolem 1550, vév. Alba), měla větší ráži (asi 2 cm) a donosnost (300 kroků) než hákovnice n. arkebuza, ale byla též značně těžší (až 8 kg), takže ji střelec při míření opíral o vidlici, kterou zarazil před sebe do země. Vidlice odstranil Gustav Adolf, jenž zavedl lehké m. Jméno se odvozuje od muscetus, ostříž, jako nejmenší druh sokola, falco, podle něhož zvána tehdy drobná děla (falkonety). Později zvána m. každá voj. předovka na křesací kámen. Mušketýry sluli voj., ozbrojeni m.; tvořili zprvu menšinu houfů (korouhviček) vedle pikenýrů; od 30leté války však již většinu. Když pikenýři vymizeli, zvána mušketýry těžká pěchota, nosící široký proti fisilírům, nosícím čepice n. čáky. Ve Fr. zváni v XVI. a XVII. st. tak členové šlechtického sboru voj., kteří nahradili býv. kadety.

Mušketov Ivan Vasiljevič (1850—1902), rus. geolog; prozkoumal velkou část Stř. Asie, Ural a Kavkaz; napsal na 120 vědeckých prací a 2 svazky fysikální geologie.

Mušketýr, ⚲ mušketa.

Mušov (Muschau), ms. na Mor., okr. Mikulov, 742 ob.

Mutace (z lat., změna, přechod), 1. doba hlasového vývoje u chlapců od 14—18, u děvčat od 12 do 16 let; 2. náhlá variabilita od dědičného typu v říši rostlin a zvířat.

Mutační teorie, ⚲ mutace.

Mutafčiev Petr (* 1883), bulh. byzantolog, mimoř. profesor dějin vých. Evropy a Byzance na sofijské univ. Své vědecké studie ukládá hlavně do čas. Byzantinische Zeitschrift jako řádný její spolupracovník a do bulh. časopisů.

Mutafov Alexandr (* 1879), bulh. malíř a profesor sof. Akademie umění. Je předním bulh. marinistou.

Mutafov Čavdar (* 1889), bulh. spis. Zaujímá výjimečné postavení v nové bulh. literatuře i pokud jde o volbu témat, i pokud jde o stránku jazykovou. Vydal knihy: Marionetky, 1920 (stylové imprese), Poker't na temperamentite, 1926, a dekorativní román Diletant, 1926.

Mutafov Konstantin (* 1889), bulhar. dram. spisov. S úspěchem dávány hry: Juda, 1914, Omortag chan, 1926.

Mutanabbi Abu't-Tajjib (* 915, zavraž. 965), nejslav. básník arab.; vydával se za proroka (el Mutannabbi). Žil od 948 v Aleppu, od 957 stříd. v Egyptě, Bagdadu a Persii. Soubor 289 jeho básní Diván.

Mutasarrif (arab.), v Turecku do 1924 hodn. guvern. sandžaku, podříz. místodrž. vilajetu, valimu, nadříz. kajmakama.

Mutasilité (arab.), sekta muham. racionalistů, zal. Vasil-ibn-Atou († 747). Odmítá učení absol. předurčení, defin. boha jako pramen všeho dobra, nikoliv zla, přiznává člověku svobod. vůli atd. Hnutí bylo kol 850 potlačeno.

Mutějovice, o. v Č., okr. Rakovník, 1257 čs. ob. Kamenouhelné doly.

Mutěnice, m. na Mor., okr. Hodonín, 2702 čs. ob. Doly dřev. uhlí (lignitu).

Mutěnín (Muttersdorf), ms. v Č., okr. Horšovský Týn, 1161 ob.

Mutev Dimitr St. (1818—64), bulh. spis. Zal. a vyd. čas. Bolgarski Knižici. Psal folkloristické studie. Vydal Estestvena istorija.

Muteva Elena († 1857 v Oděse), první bulh. básnířka. Upozornila na sebe překladem Weltmannovy novely Rajna, bulh. kněžna. Přispívala do cařihrad. čas. Bolgarski Knižici.

Muther Richard (1860—1909), známý něm. uměl. historik, prof. university vratislavské a propagátor mod. směrů uměl. Sp.: Geschichte der Malerei des XIX. Jhrh. (1893—94), Geschicte der Malerei (1899—1902, přel. F. A. Šubrt), jakož i dějiny mal. franc., belg. a angl.

Mutimír (žil kol X. st.), poslední kníže dalm. Chorvatů, pravděp. otec prvního chorv. krále Tomislava.

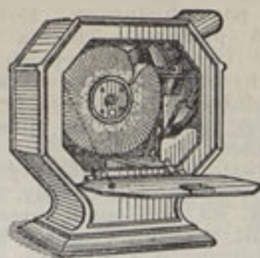
Mutkurov Sava A. (1852—91), bulhar. generál a politik. V r. 1885 byl členem dočasné vlády, v r. 1886 do zvolení Ferdinanda I. knížetem byl zároveň se Stambolovem a Karavelovem regentem. Jako ministr vojenství (1887—91), provedl reorganisaci bulharské armády.

Mutňanský Vladimír, JUDr. (* 1885), první slov. starosta m. Košic (od 1919), národní a kulturní pracovník slovenský. Byl prvním slov. advokátem v Košicích, za maď. režimu pronásledovaný. R. 1928 zvolen opět starostou.

JUDr. Vladimír Mutňanský.

Mutné, o. na Slov., okr. Námestovo, 1641 ob. (1622 čs.).

Mutoskop (z lat.), předchůdce kinematograf. přístrojů. Rychlým otáčením obrázků, znázorňujících jednotlivé fáze pohybu, objevuje se oku pohyblivý obraz.

Mutoskop.

Mutov Jindřich, pseud. J. Tumpacha.

Mutsuhito (1850—1912), jap. císař (od 1867). Získal si zn. zásluhu o mod. Japonsko, hl. založ. univ. v Tokiu a prováděním četných reforem evropských. R. 1899 prohlásil novou ústavu.

Muttich Kamil Vladislav (1873—1924), č. malíř a ilustrátor, propagátor zimních sportů.

Muttermilch Michal (* 1874), polský spisovatel-novelista.

Mutualismus, ↷ symbiosa.

Mutualisté (z lat.), přívrženci nár. hosp. teorie social., hlásané filosofem Proudhonem. Hlavní zásady tohoto směru byly: dělnictvo musí dobýti i polit. moci, má-li zlepšiti své sociální postavení, jest nutno zakládati družstva a záložny, aby se v praksi mohla prováděti svépomoc, a konati práci charitativní. Silné hnutí m, jež vydávalo několik časopisů a bylo důležitým členem I. Internacionály, bylo velmi zeslabeno nezdarem pařížské komuny a další neúspěchy způsobily, že někteří vůdci dali se v polovině XIX. st. do služeb marxismu. M. mají ten význam, že se z jejich hnutí vyvinul směr solidaristický. Po světové válce založili m. ve Fr. opět nové organisace, hlásajíce solidarismus a vzájemnou podporu a vyžadujíce od státu více sociální péče. Rozvoje organisačního života XIX. st. však po válce zdaleka nedosáhli a nemají proto také příliš mnoho vlivu na vnitřní poměry franc., při čemž do ciziny toto hnutí vůbec nezasahuje. (V I. pol. min. st. měli m. stoupence v Belgii, Německu a hl. v Anglii.)

Mutuátní (z lat.), vzájemný.

Mutuum (lat.), zápůjčka.

Muzika František (* 1900), č. malíř-figuralista, žák Obrovského. Knižní úpravy, karikatury.

Muž Stanislav (* 5. II. 1896), čes. operní pěvec (baryton), člen opery Nár. divadla v Praze.

Mužák Petr (1821—1892), učitel kreslení na reálné škole a později prof. krasopisu a kreslení na ústavu učitel. v Praze, manžel Johanny Rottovy (↗ Světlá Karolina). Nadšený národní pracovník a spisovatel četných učebnic kreslení.

Mužáková Johanna, ↗ Světlá Karol.

Mužatství (viraginitas), vývojová odchylka, tkvící hl. v tom, že mužatky (viragines) mají neúplně vyvinutou pohlavní soustavu, hranaté a hrubé tělo. Jsou však ženami.

Mužijovo (Muzsaly), o. na Podk. Rusi, okr. Berehovo, 1647 ob.

Mužik, ruský sedlák.

Mužík Antonín (1845—1877), č. homilet. spisovatel, katecheta v Praze.

Mužík Augustin Eugen (1859—1925), č. básník a red. Redigoval Světozor a Besedy lidu. Pod vlivem V. Huga a Jarosl. Vrchlického psal lyrické básně: Hlasy člověka, Chrám bosých, Mír, Krůpěje rosy, Duchu Husovu, Písně života, Černé perly, Jarní bouře. Psal i beletrii: Trosky života, Skvrny a paprsky. Nově přeložil Fausta.

Mužík Frank (* 1881), č. spisovatel a pedagog; vyd. a red. časopisů a dětské literatury.

Mužla (Muzsla), o. na Slov., okr. Parkan, 3088 ob.

Mužský, 1. vrch v sev. Č. u Mnich. Hradiště, 465 m n. m., pískovcové a kamenné lomy, r. 1926 j. v. svah úpatí M. sesul se, pobořil část osady Dnebohu a zničil okr. silnici do Olšiny; 2. M., vesnice na již. svahu M., 400 č. ob.

MVDr., zkr. Medicinae Veterinariae Doctor, doktor zvěrolékařství.

MVS., zkr. Mezinár. Všeodborový Svaz.

Mwanga, stř.-afr. náčelník v Ugandě, nást. Mtesův; kladl odpor Eminu Pašovi, pozbyl 1898 své říše a zemřel 1903.

Mya L., rod mlžů z čel. Siphoniata; mlži se silnými, soustředně pruhovanými lasturami, 10 druhů, zvl. v chladnějších mořích. Zahrabávají se do mořského dna, hl. při ústí řek. Mya arenaria L., 15 cm dl., žije v sev. Atlant. a Tichém oceánu, Severním a Východním moři.

Myacoceti, ↗ kytovci.

Myalgie, reumat. bolesti svalstva.

Mycelium, ↗ houby.

Mycetismus, otrava houbami.

Mycetomy, orgány zvířat, podobné žlazám, v jejichž buňkách žijí symbitické houby. Zvlášť hojné jsou u hmyzu, živícího se dřevem. Jejich fermenty jsou pro výměnu látkovou svých živitelů velmi důležité, někdy i nutné k životu. M. jsou někdy i světélkujícími orgány.

Mycielski Jerzy, PhDr. (1856—1928), p. uměl. historik a prof. university Jagiell. v Krakově, ředitel Tow. Sztuk Pięknych. Sp.: Sto lat dziejów malarstwa w Polsce; vydavatel Przeglądu Polskiego.

Mycielski Józef (1855—1918), p. historik a statkář u Poznaně; poslanec říš. sněmu něm. Sp.: Grobowe Piastów pomniki na Śląsku (1897), Pierwotne słowiańskie nazwiska miejscowości na Śląsku pruskim (1900).

Mycielski Ludwik (1854—1926), p. politik a poslanec sněmu pruského, president Nár. rady na Wielkopolsce.

Mycoderma Pers. (plíseň), rod hub nedokonalých, jehož některé druhy náleží k plísním, jiné ke kvasinkám. M. vini Desm., plíseň vinná, a M. cerevisiae způsobují kažení vína a piva.

Myčenín, pseud. K. I. Černého.

Mydaus meliceps, jezevec smrdutý, kunovitá šelma, dosahující velikosti naší kuny. Tělo zavalité, rypákovitý čenich, oči malé, uši ukryté v srsti a ocas jen krátký, chlupatý pahýl. Kožich tmavohnědý s hedvábně měkkou podsadou. Po hřbetě až k ocasu bílý pruh. Při ústí konečníku žláza s páchnoucí tekutinou. Na Javě a Sumatře v horách nad 2000 m vysokých. Váhavé noční zvíře, které ve dne přespává v norách a v noci loví larvy, červy a žížaly.

Mydaus meliceps.

Mýdelník, ↗ Sapindus.

Mýdelníkovité, ↗ Sapindaceae.

Mýdelný líh (spiritus saponatus), roztok draselného mýdla v lihu; používá se ho jako slabě dráždivého prostředku při omrznutí a k desinfekci rukou.

Mýdla, sodné nebo draselné soli vyšších mastných kyselin a to hlavně kyseliny palmitové, stearové a olejové. Vyrábějí se buď přímým působením louhu sodného nebo draselného na tuk nebo z volných mastných kyselin a uhličitanů (sody nebo potaše). Tento druhý způsob je výhodnější a je skoro výhradně dnes používán. Tuky lze štěpiti (zmýdelniti) buď přebytkem vápenného mléka za tepla a rozkladem vzniklého nerozpustného vápenatého mýdla kyseli-

nou sírovou nebo přímo vodní parou za tlaku v t. zv. autoklavech za přídavku jen malého množství vápenného mléka. Při těchto způsobech získává se poměrně čistý roztok glycerinu. Získané surové mastné kyseliny se přečistí destilací za sníženého tlaku a zpracují se buď na stearin a olein, nebo přímo na mýdlo. Podle surovin použitých při výrobě dělíme mýdla na tvrdá či sodná a na mazlavá či draselná. Mýdla tvrdá jsou buď vysolená, zv. jádrová, nebo nevysolená, zv. klihová. Jádrové mýdlo vyrábí se z mastných kyselin, které se roztaví a připouští pozvolna k horkému roztoku sody. Vzniklé sodné mýdlo se pak z roztoku vysolí přídavkem kuchyňské soli, spodní odpadní louh se vypustí. Mýdlo se pak znovu povaří s přídavkem vody a znovu se vysolí a ještě za horka lije se do hranolovitých chlazených forem, po př. se pod tlakem vhání do skříňovitých lisů, zevně chlazených vodou. Získané desky se pak rozřezávají na hranolky a kostky. V menších podnicích vyrábí se mýdlo přímo z tuku, který se zmýdelňuje louhem sodným. Vytvořený mýdlový klih se pak vysoluje, čímž oddělí se jádrové mýdlo od spodního louhu, obsahujícího glycerin, přebytečný louh a sůl. Mýdla klihová připravují se bez vysolování, celý obsah kotle nechá se ztuhnouti, takže veškerý louh zůstává v mýdle. Často obsahují také mýdla značné množství plnidel jako vodního skla, mastku atd. Mýdla toiletní připravují se z nejlepšího jádrového mýdla, které se rozřeže v šupinky, jež se vysuší, obarví, parfumují a pak ve zvláštních strojích hnětacích dokonale prohnětou, lisují se z nich sloupky určitého tvaru, ty se pak rozřeží a na strojích razících nabudou žádaného tvaru. Mýdla mazlavá jsou mýdla draselná, jež se vyrábějí z méněcenných kapalných tuků (rybí tuk, lněný a konopný olej zmydelňováním louhem draselným. Kovová mýdla (stříbrná m.), soli mastných kyselin a těžkých kovů, slouží k přípravě natěradel, impregnačních a desinfekčních prostředků, ve směsi s plavenou křídou a anglickou červení k čištění kovů. Získaný mýdlový klih se přímo nalévá do sudů. Slouží hlavně v textil. průmyslu.

Mydlářský Josef, pseud. J. Svitila.

Mydlářství, ↘ mýdla.

Mydlice (Saponaria L.), rod bylin čeledi silenkovitých, s kopinat. listy, úhlednými květy, plody mají tobolky. M. lékařská (S. officinalis L.), v křovích a na březích vod; kořen obsahuje saponin ↘.

Myelitis, tlakové ochromení míchy; může nastati náhle zlomením nebo vymknutím páteře nebo znenáhla různými nemocemi, hlavně vznikáním otekliny v míše nebo jejím okolí. Hlavními příznaky jsou ochromení pohybu a citlivosti stehen, jakož i měchýře a konečníku. Léčení má směřovati k tomu, aby byla odstraněna příčina tlaku.

Mygale avicularia, sklípkan, jihoamerický pavouk 5 cm, s nohami 18 cm dlouhý, huňatý, barvy tmavé až černé. Nestaví sítě, živí se hmyzem, který uchvacuje skokem a přepadá a vyssává i ptáčata v hnízdech. Jeho kousnutí u člověka vzbuzuje bolestivý, prudký zánět. V dutých stromech hotoví si úkryt z přediva v podobě válce, utkaného do hloubky 15 cm. Ještě větší sklípkan Blondiův (M. Blondii) připravuje si hnízda podobná na půl metru hluboká.

My house is my castle, „můj dům jest mým hradem", angl. práv. pořekadlo. Ochrana soukr. bytu též před úřední libovůlí.

Mychalčuk Kosť (1840—1914), ukr. učenec. 1877 uveř. článek Narěčija, podnarěčija i govory Južnoj Rossii a Polaky Jugo-zapadnago kraja.

Myitis, zánět svalu.

Myjava, řeka v j.-z. Slov., levý přítok Moravy, 60 km dl.

Myjava, okr. m. na Slov., 9250 ob. (9004 Čs.). Obyv. větš. luteránské, zachovává nár. kroje.

Mykensko-krétská kultura (↘ přílohu). V 2. tisíciletí př. Kr. vyvinula se na Krétě neobyčejně vyspělá kultura, jejíž tvůrci byli pravděpodobně praobyvatelé řecké pevniny před příchodem Řeků. Kultura tato zove se též minoiskou. Podle zachovaných památek a výkopů poznáváme, že byli stavěny velké paláce (v Knossu), zdobené alabastrem a dřevěnými sloupy. Množství nádob zlatých a stříbrných, barevná keramika, figurky ze slonové kosti, bronzu, ukazují uměleckou vyspělost. Na řecké pevnině na Peloponésu kultura krétská vyvinula se v kulturu mykénskou již kol r. 1600 př. Kr. Mohutné hrady v té době stavěny v Mykenách, Spartě, Athenách a j. Kyklopské zdi ohraničovaly nádvoří. Vchod do hradu tvořila monumentální brána, na př. známá Lví brána v Mykenách. Ke konci 1. tisíciletí byly mykenské hrady zničeny. S krétskou kulturou zanikla i mykénská, dala však základ pozdější kultuře řecké.

Mykény, prast. řec. m. v sev. Argolidě, zbud. domněle Perseem, pův. sídlo Agamemnonovo, dobyto a rozbořeno 463 př. Kr. argeiskými. Zříceniny, zbytky kru-

hov. kyklopského zdiva, chovají proslulou arch. pam. Lví bránu (krétsko-mykénská kultura) a podzemní kopulovou

Půdorys paláce tyrhenského.
a) Věže, b) komory, c) chodba, d) schody, f) velký dvůr, g) hl. vchod, h) velký propylon, e) vnitřní brána, k) malý propylon, l) dvůr s oltářem, m) megaron mužů, n) dvůr žen, o) sál žen, t) vedl. vchod, u) sklep, v) cisterny, z) zadní dvůr.

budovu, hrobku-klenotnici Atreovu. Poklady objevené Schliemanem, převezené do Nár. musea athén., vykazují vynikající předm. ant. keramiky. Druhé tisíciletí př. Kr. zove též dobou mykénskou.

Mykologie, nauka o houbách.

Mykorrhiza (Mycorrhiza), spojení kořenů rozmanitých rostlin cévnatých, pokud rostou v půdách humusovitých, s podhoubím některých hub. Některé rostliny m. k životu nutně potřebují.

Mykosa (Trehalosa), druh cukru, nalézající se v některých druzích hub.

Mykosy, onemocnění tkáně u ssavců a ptáků, způsobené parasytickým vzrůstem nižších druhů hub. U ptáků vzniká tak zápal plic.

Mylady (angl. milédi, má lady), oslovení vznešených dam, oprávněných k titulu lady.

Mylhúsy, ↷ Mulhouse.

Mylitta (z babyl. mullittu „rodička"), babylonská Afrodita.

Mylius-Erichsen Ludwig (1872—1907), dán. badatel Grónska, řídil 1902—04 dán. literární výpravu grónskou za účelem studia národop. Eskymáků, 1906—07 řídil Danmark-Expedici ku probádání s.-v Grónska, při které zjistil ostrovní tvar Grónska. Při návratu s průvodci zahynul.

Mylnar, pseud. B. D. Molnára.

Myloradovyč Hryhorij (1839—1905), ukr. bibliograf a hist. Hl. práce: Ukazatel inostrannych istočnikov dla istoriji Malorossii (1859), Ukazatěl bibliografičeskich svěděnij o zaměčatělnych ljudach Malorossii (1859) a m. j.

Myloradovyč Vasyl (1845—1911), ukr. etnograf. Hl. práce: Svadebnyja pěsni, O rožděstvenskich svjatkach, Narodnyja pěsni i obrjady Lubenskago ujezda, uveřejněné v časopisu Kijevskaja Starina a v Trudy Poltavskoj Archivnoj Komissii.

Mynheer (minhér), můj pane, holand. oslovení, též žert. přezdívka Nizozemce.

Myogalinae (chochulové), podčel. krtkovitých (↷), vodní zvířata s plovacími blanami na nohou, se silným ocasem a s velmi pohyblivým protaženým rypá-

Myogale moschata.

kem; žijí v norách, ústících do vody. Myogale moschata Pall. (chochul moskevský, desman), 25 cm dl., ocas 17 cm, svrchu červenohnědý, vespod stříbrošedý, žije od jihových. Ruska do Buchary, živě se hmyzem a drobnou vodní zvířenou. Jeho kožišinka přichází do obchodu.

Myologie, nauka o svalech.

Myopia, krátkozrakost.

Myositis (řec.), zánět svalů; M. ossificans, onemocnění, způsobující tvoření kostí ve svalstvu.

Myosotis L., pomněnka, rod rostlin drsnolistých s květenstvím vrcholíkovitým, květy modré, růžové neb bílé; asi

Myosotis palustris.

40 druhů v mírném pásmu, vyjma Ameriky. M. palustris, pomněnka bahenní, podél potoků rostoucí, má blankytně modré květy. Ozdobné druhy jsou M. silvatica, pomněnka lesní, rostlina dvouletá, a M. alpestris, pomněnka alpská.

Myosurus L., myší ocásek, rod rostlin pryskyřníkovitých; 7 druhů v mírném pásmu. M. minimus, myší ocásek nej-

Myosurus minimus.

menší, roste v Čechách na vlhkých polích, jest 5—10 cm vysoký, má malé žlutavé květy.

Myotonie (řec.), Thomsenova choroba, vrozené a dědičné nervové onemocnění, jevící se ztrnulostí svalů. Tato ztrnulost nastává jen tehdy, odpočíval-li sval nějakou dobu.

Myria- (z řec., zkratka μ), ve slož. názvech měr a vah desetitisící násobek; na př.: myria-gram = 10.000 g, myriametr = 10.000 m atd.

Myriada, 10.000.

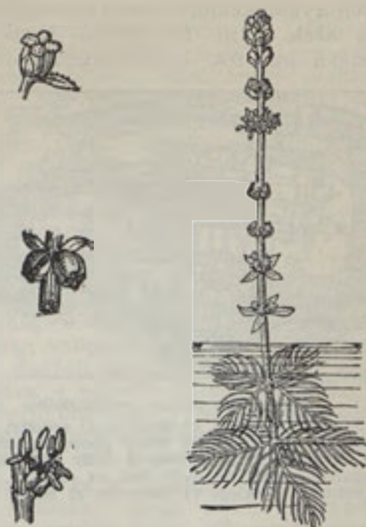
Myrica L., voskovník, rod rostlin z čeledi voskovníkovitých (Myricaceae), obsahující stromy neb keře s listy střídavými, malými květy a malými bobulovitými plody, které vylučují vosk; asi přes 40 druhů, jeden z nich v Evropě. M. cerifera L., voskovník obecný, roste v Sev. Americe.

Myricaceae, čeleď rostlin jevnosnubných, asi 40 druhů.

Myrina, řec. pobř. m. ve st. v. Aiolii (M. Asii), na s. od Kymé. Vykopávkami franc. od 1881 objeveny cenné antické terrakoty.

Myrinx, ⚲ ušní bubínek.

Myriophyllum L., stolístek, rod rostlin z čeledi zrnulovitých (Haloragidaceae), obsahující vytrvalé vodní byliny, s listy peřenodílnými, s drobnými kvítky. Dolení květy jsou pestíkové, hoření prašné. M. jest zastoupeno asi 40 druhy po celém světě. M. spicatum, stolístek klasnatý, jest hojný u nás v tůních a po krajích rybníků.

Myriophyllum spicatum a květy.

Myristica L., muškátový strom, rod rostlin, keřů neb stromů vždy se zelenými listy, malými květy a masitými plody. Asi 80 druhů, hlavně v Asii, 20 druhů v J. Americe. Myristica moschata, pravý muškátový strom, 8 m vysoký, na Molukách původně rostoucí, na Antilách pěstovaný. Plody, muškátové ořechy, složeny jsou z jádra s bílkem mnohonásobně zprohýbaným a obaleným míškem dřípatě děleným. Semena i květ náleží k nejvonnějšímu a nejoblíbenějšímu koření.

Myristicaceae, rod tropických rostlin, čítající asi 255 druhů. Nejdůležitější druh Myristica.

Myrmecodia Jack., čeleď rostlin mařinkovitých (Rabiaceae), polokeře s kožovitými listy, malými květy a malými bílými neb žlutými plody; 18 druhů ve Vých. Asii a Malajském souostroví. Nejznámější jest M. echinata Jack.

Myrmecophaga, ⚲ mravenečník.

Myrmidoni, achajský kmen, pův. v Thesalii, jenž poté Aiginu kolonisoval.

Myrnyj Panas (skutečné jm. Rudčenko), (1849—1921), ukraj. spis. Již v prvních svých povídkách (Lychyj poputav, Pjanycja a j.) M. klade do popředí jeden z nejsilnějších postulátů lidské povahy: hledání pravdy. Zvl. popularity požívá román, psaný M. společně s bratrem Ivanem (ps. I. Bilyk) Chyba revuť voly, koly jasla povni, kde hrdina Čipka, nenašev pravdy, stává se buřičem proti

všem normám veř. ladu. Z jiných spisů M. sluší poznamenati pověst Povija, drama Lymerivna a j. Spisy M. vyznačují se uměl. popisováním obrazů přírody.

Myrobalány, plody rostliny Terminalia chebula z Indie, Ceylonu a Sundských ostrovů, podlouhlé, zelenožluté až černohnědé, 2—5 cm dlouhé, obsahují 32—45% třísloviny, mimo to kyselinu duběnkovou a pigment. Používají se v barvířství a jirchářství.

Myrón, slavný athénský sochař, kol r. 450 př. Kr., vytvořil převážně díla kovolitecká, sochy bohů, heroů a atletů.

Myron Jiří (Prošek), (* 1884), čes. herec (od r. 1904), režisér Moravsko-slez. Nár. div. v Mor. Ostravě.

Myroxylon L. (Toluifera L., balsámový strom), vysoké stromy v tropické Americe, šest druhů. Z kůry druhu M. balsamum genuinum, rostoucího ve Venezuele a Kolumbii, získává se balsám tolujský, z druhu M. balsamum pereirae, ze Střední Ameriky, balsám peruvijský.

Myroxylon balsamum genuinum.

Myrrha, ztuhlá šťáva, vyteklá z kůry trnitého teplomilného stromku Commiphora abyssinica (Balsamodendron) v Arabii a na somalském pobřeží domácího. Původně šťáva hutnoty mléka po výronu ztuhne ve větší nebo menší zrna nepravidelného tvaru, žluté až hnědé barvy, křehká, prosvítající, hořce aromatická. Obsahuje klovatinu, pryskyřici a éterické oleje. S vodou dává emulsi, v alkoholu se zčásti rozpouští. Od nejstarších dob již známa.

Myrrholin, roztok myrrhové pryskyřice v ricinovém oleji, používá se v kosmetice a v lékařství.

Myrsinacae, řád rostlin srostloplát., obsahující asi 1000 trop. druhů, s kožovitými listy a pětičetnými listy; nejdůležitější druh: Ardisia.

Myrta, ↗ Myrtus.

Myrtiflorae, myrtokvěté, řád rostlin dvojděložných, prostoplátečných, květů pravidelných, 4—5četných.

Myrtilos, v řec. bájesloví otěžník kr. Oinomaa, jejž zradil. Tím dopomohl Pelopovi k vítězství, ale později jím svržen do moře (zv. myrtoiského).

Myrtové dřevo, dřevo různých druhů rostlin rodu Eugenia (↗); používá se k výrobě jemného nábytku.

Myrtovité, Myrtaeae, čeleď rostlin myrtokvětých, stromy neb keře s listy vždy zelenými, pravidelnými, četnými květy. 2750 druhů, většinou tropických (zvláště v Australii a Americe). Důležitější druhy jsou: Eugenia (hřebíček), Eucalyptus (blahovičník), Melaleuca, Myrtus (myrta) a j.

Myrtus L., myrta, řád myrtokvětých rostlin s listy vždy zelenými, keře neb stromy s jednoduchými lístky, červenými n. bílými květy a bobulovitými plody; asi 60 druhů ve všech dílech světa. Myrta obecná (Myrtus communis), roste divoce v zemích kol Středozemního moře, keř vysoký 2—4 m n. strom s vonícími listy a bílým květem.

Myrtus communis.

Mys Dobré Naděje (angl. Cape of Good Hope, kép ow gud hop), holý zemský výběžek v již. Africe na skalnatém polostrově pod 34° 22′ jižní šířky.

Mysia, lesnatá horn. krajina s.-z. M. Asie, hory Ida, Olympos, na j. Temnos, ř. Granikos a Skamandros, m. Lampsakos, Ilion a Pergamon. Obyv. smíšené z řec. Aioliů a pův. ob. Mysiů, pastevců.

Mysl (angl. mood, lat. mens, nálada, odvoz. pravděp. z řec. menis, hněv), vnitřní stránka obsahu vědomí a osobnosti, jmenovitě schopnost citová na rozdíl od myšlení a chtění. Lidový názor, že mysl prýští ze srdce, pochází z toho, že veškeré pocity jsou ve spojitosti s činností srdeční, zvláště při zvýšeném vzrušení m. Podle stupně vznětlivosti mysli a převládajících pocitů rozeznáváme: m. prchlivou a mírnou, měnivou a trvalou, ubohou a velikou, surovou a něžnou, vážnou a veselou, bohu oddanou a světáckou, zlou a dobrou. V užším smyslu též soucit, soustrast u vnímavé m.

Mysl, filosof. všeobecný měsíčník bolševický, vycházel v Moskvě od prosince 1910 do dubna 1911 (celkem 5 čísel) s cennými příspěvky.

Myslava, ob. na Slov., okr. Košice, 1322 ob. (1306 čs.).

Myslbek Josef ml. (* 1884), č. malíř-krajinář.

Myslbek Josef Václav, PhDr. h. c. (* 20. VI. 1848 na Smíchově, † 2. VI. 1922 tamtéž), čes. sochař, žák pražské Akad. umění, školy prof. T. Trenkwalda. Sochařství se učil u Tom. Seidana, s kterým jel do Vídně. Tam se seznámil s Václ. Levým, který ho vzal pak do Prahy do své dílny. Již jeho první práce

Josef Václav Myslbek.

v r. 1872 zaujaly veřejnost: Model k pomníku Čechů u studánky v Gräfenbergu a modely dvou postav nad postran, portálem Nár. divadla. Dále sousoší Libuše a Přemysl, Záboj a Slavoj. Dobýval si pak svými pracemi stále rostoucího uznání. Od konce 70. let vytvořil řadu nádherných sochařských prací: Žižkův pomník pro Čáslav, model náhrobku Václ. Švagrovského, Oddanost pro parlament vídeňský, pomník kard. Schwarzenberka, sochu sv. Václava, Kristus na kříži. Mnohé práce byly vyznamenány na různých evropských výstavách cenami. Dále vytvořil mnoho portretů jako: Smetany, Riegra, Kounice, Lanny, K. B. Mádla a j. Od r. 1885 profesor na pražské Akad. umění; vychoval mnoho výborných sochařů. Jeho práce vynikají klidným, pevným stylem; při naturalistickém provedení smyslem pro monumentalitu.

Myslbek Petr (* 1810), akadem. malíř.

Myslbek Karel (1874—1915), č. malíř a grafik, žák Pirnerův a Hynaisův, středoškolský profesor.

Myslejovice, o. na Mor., okr. Prostějov, 561 ob.

Myslibořice, ms. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 878 ob.

Myslichovice, o. na Mor., okr. Litovel, 475 ob.

Myslík, o. na Mor., okr. Místek, 713 ob.

Myslík Jan (* 1895), malíř v Praze.

Myslík Julius (* 1877), vynik. pracovník ve Volné Myšlence, zakladatel a předseda hnutí volných myslitelů a red. jejich časopisů. Za svět. války internován. Nyní taj. Pens. ústavu pro zaměstn. nemoc. pojišťoven v Praze.

Myslimír, pseud. J. Mysl. Ludvíka.

Mysliv, o. v Č., okr. Klatovy, 588 ob.

Myslivec, odborník myslivosti, název též v pod. smyslu jako lesník, lovec. — Myslivci (Jäger; chasseurs; riflemen), lehká pěchota vycvičená především ve střeleckém boji. Byli zprvu (v XVII.—XVIII. stol.) vybíráni z lesnického personálu (odtud jm.), nosívali zelené n. šedozelené uniformy, klobouky s pérovou ozdobou n. myslivecké čepice. Jejich pušky byly ryhované a nesly přesněji a dále, než zbraně řadové pěchoty. Užívalo se jich k boji harcovnickému. Byli voj. elitními a zůstávají jimi namnoze dodnes (it. bersaglieri, fr. chasseurs alpins), ač nemají toho významu jako dříve, ježto všecka pěchota má od konce XIX. stol. tentýž výcvik střelecký a tutéž zbraň. Jsou organisováni po starém zvyku v prapory, ne v pluky. M. na koních (Jäger zu Pferde; chasseurs à cheval; v Belg. guides) jsou lehkým jezdectvem, užívaným též pro službu zpravodajskou.

Myslivec František (* 1829), rytec v Praze.

Myslivec František (* 1890 v Brně), akadem. malíř v Brně, žák prof. Maxe Pirnera. Je malířem krajin i figurální komposice a kreslíř-ilustrátor.

Myslivec František (* 1873), nár. a kult. pracovník slezský, prof. náb. na č. gym. v Opavě. Četné práce národopisné. Sběratel slezských národních písní.

Myslivec Josef, JUDr. (* 1871), adv. v Praze, žurnalista, předseda Svazu slepeckých spolků a Spolku nevidomých intelektuálů. Od r. 1907—11 byl poslancem na říšské radě.

Myslivec Václav (* 1875), č. novinář a polit. čs. strany lidové, spoluzakl. strany křesť. soc. a redaktor Čecha. Poslanec na říšské radě a od 1920 poslancem N. S.

Mysliveček Jan (* 1814 v Praze, člen orkestru v Štýrském Hradci v letech padesátých.

Mysliveček Josef (* 9. III. 1737 v Praze, † 4. II. 1781 v Římě), čes. hudeb. skladatel; již v r. 1760 vydal šest skvělých symfonií, 1763 v Benátkách věnuje se skladbě oper, jichž napsal přes 30 pro divadla v Neapoli, Římě, Bologni, Parmě, Miláně a j.; stal se slaveným po celé Italii, kde zván byl Il divino Boëmo nebo Venatorini; žil výstředně, marnotratně a často upadal do největší nouze.

Mysliveček Václav (* 1812), akadem. malíř.

Mysliveček Zdeněk, MUDr. (* 1881), č. psychiatr a neurolog, prof. na univ. Komenského v Bratislavě. Napsal četné odborné práce.

Myslivost, souhrn výkonů honebních a různých činností chovu zvěře, ošetřování zvěře a její zužitkování; zásadní předmět honebního práva. ↷.

Myslkovice, o. v Č., okr. Tábor, 577 ob.

Mysločovice, o. na Mor., okr. Holešov, 525 ob.

Mystagogické bohosloví, ve vých. círk. teorie, podkládající obřadu symbolický vztah k dogmatu a bibli. Vůdci m. b. byli Dionysios Areopagita a Maximus Confessor, ve stř. Nikolaos Kabasilas.

Mystéria (řec. tajemství), tajné kulty, přístupné jedině zasvěcencům, též slavnosti za účasti určitých tříd stát. přísl., thesmoforie v Athénách pod dozorem stát., vázané na zvl. obřadnosti. Nejvýzn. byly m. eleusinská, samothrácká a kult Isidin. Soukr. m. byla na př. orfická k poctě básníka Orféa.

Mysterie (z lat.) ve stř.-v. hry duch. scénické obrazy st.- a n.-zákonní. Pův. latinské, od XII. stol. ve Francii. ve XIII. stol. v Německu též frašky. Lidové hry, pašije, vánoční, mirakule. Svět. pozornosti těší se na př. m., pořádané v bavor. Oberammergau, Šumavských Hořicích a v Neapoli.

Mysticismus (řec.), sklon k nadsmyslnému oddávání se blouznivé, nekritické fantasii.

Mystika (z řec. myein, zavírati oči), pův. odklon od norm. duševního stavu za účelem splynutí s božstvím (unio mystica). Stupňovaný tento stav uvádí do vytržení (extase). Takto zastřené vědomí béře svůj vznik různ. dráždidly i prostředky omamnými, na př. hudbou, tancem a asketismem. Vyšší. filos. a nábož. m. symbolisuje zjevy a pochody duševní. Zevní dráždidla ustupují meditaci a kontemplaci, vedoucím k osvícení ducha. Nejdůl. formy m. jsou: čínský tauismus (Laotse, Cesta k Bohu a ctnosti), indická m. mod. theosofie, učení řec. přír. filosofů o uceleném názoru na život a na svět (pokrač. Giordano Bruno, Spinoza, Herder, Goethe, Schelling, Baader a j.) a novoplatonismus.

Mystifikace (řec.-lat.), oklamání, přelhání, šíření falešné zprávy.

Mystopol Jan († 1568), kněz str. podobojí, Lutherův žák, kazatel kaple betlémské a administrátor konsistoře podobojí.

Myšák šedý, ↷ kovaříci.

Myši, ↷ hlodavci.

Myškař, nunvář, osoba, která odstraňuje pohlavní žlázy domácích zvířat, hl. u vepřového dobytka.

Myškin Ippolit Nikitič (1848—1885), ruský revolucionář-nacionalista.

Myškovský František (* 1830 v Kouřimi) malíř porculánu v Praze.

Myškovský Josef (* 1823), měditiskař v Praze.

Myšlení, podle staré logiky tvoření pojmů, úsudků a závěrů. Správné myšlení je řízeno pravidly logiky (zákonů myšlení), oproti falešnému v nesouhlasu s posledními. U Kanta je myšlení úkonem rozumu oproti názornosti úkonu (činnosti smyslu). Bez smyslu nedostalo by se nám žádného předmětu a bez rozumu žádný nedal by se mysliti. — V moderní poznávací teorii jest myšlení psychická činnost, při které obsahy vědomí se obnovují, dělí a pojí v úsudky a závěry podle zákonů, jež mají své odůvodnění buď v předmětech, vzniklých z této činnosti, neb z psychologické organisace myslícího.

Myštěves, ob. v Č., okr. Nový Bydžov, 583 ob. čs. Pův. Myslčeves.

z Mýta Vysokého Matěj, bakalář pražské univ. a lékař ve Vys. Mýtě; přeložil 1496 spis Jiřího z Augspurka Světlo apatekářův.

Mythografové (řec.), st. v. sběratelé a vykladači mythů; na př. řec. Apollodóros, Parthenios.

Mythologie (řec.), nár. bájesloví o bozích, bož. bytostech, hrdinech, jich činech a zjeveních, poté věd. badání o těchto tradicích. V řec. m. vypravování o bozích a heroích dávnověkých do dob dorských. Nejst. forma mythů bere vznik z představ sil přír. a jich ztělesnění v božstvech (animismus a bůh). Hrdinný mythus víže se k hrdinovi, příp. osobě historické a jeho činům, pův. k božství a jeho kultu, nebo bytosti smýšlené. V dobách antických lid věřil v mythy, později s vývojem věd fysikálních a náboženství ustupovaly představy pravdě a nabývají významu alegorického, podporovaného i v modern. romantismu. Isolační m. omezuje se na řeckou m. Srovnávací m. hledá vztahy k nár. jiným. Etymologická škola (Adalb. Kuhn, Max Müller) pokoušela se o znovuvybudování pranáboženství pro národy indoevr. V popředí stojí dnes škola etnologická na základě výsledků badání národopis. a srovn. nábož. kultur.

Mythus (lat., řec. mythos), bájesloví o bytostech bož. a hrd., vypravování z dob předhist. — Mythický, smýšlený.

Mytiléné, ↷ Mytilini.

Mytilidae, čeleď mlžů s podlouhlou lasturou vejčitého nebo trojúhelníkového tvaru, se zámkovou lištnou vzad prodlouženou a výkrojkem opatřenou na předním okraji pro byssus, kterým se na stanovisku udržují. Slávka jedlá (Mytilus edulis) 8 cm dlouhá s lasturou barvy až fialově tmavé; žije ve všech mořích kolem Evropy se nacházejících, hlavně však podél francouzského a německého pobřeží. Jest jedlá a chová se proto i uměle. V Benátkách se chová na plovoucích dřevěných trámech. Ve Francii u La Rochelle byly zavedeny chovy již ve 13. st. a chovají se dodnes na trámoví do moře zapuštěném a až 300 m do moře zabíhajícím. S. obsahuje v sobě betain, který, když jeho nositelka žije v poměrech nepříznivých, na př. v příliš tiché vodě, mění se v prudce jedovatý mytilotoxin. Otrava s. bývá někdy i smrtelnou. S. z volného moře vylovená není nikdy jedovatá. Slávinka (Dreissensia polymorpha) proniká pozvolna z moře do řek a byla již i v Čechách vylovena v Labi u Ústí n. L.

Mytilini (Kastron, st. ř. Mytiléné), hl. m. řec. ostr. Lesbu v Egej. moři, (1923) 39.733 ob. V st. v. nejdůl. m. asij. Aiolů s dvěma příst., slynulo uměním a vědou. V stř. v. M. (tur. Midilli) název celého ostrova.

Mytilus, ↪ Mytilidae.

Mýtina, mýť, vykácené místo v lese, kt. se znova zalesňuje.

Mytišči, m. v gub. mosk., (1926) 10.417 ob.; tov. na vagony, pily a mosk. měst. vodárna od r. 1779.

Mýtna, o. na Slov., okr. Lučenec, 947 čs. ob.

Mýtné Ludany (Vámos-Ladány), o. na Slov., okr. Levice, 1295 ob.

Mýtnice (Mauthaus), o. v Č., okr. Horšovský Týn, 872 ob.

Mýto, bývalá dávka, která se vybírala od povozníků na udržování silnic a mostů. Pro obtížnost vybírání byla v Rak. zrušena na stát. mostech v r. 1891, na stát. silnicích v r. 1902. M. vybíralo se a někdy se i nyní vybírá z vodních cest (poplatek za použití zdymadla n. propusti, příp. i poplatek přístavní). Ve městech má často název dlažebné, jež se dosud v častých případech vybírá na hranicích města, jsouc odstupňováno podle velikosti a povahy povozu.

Mýto, m. v Č., okr. Rokycany, 2191 ob.

Mýto pod Ďumbierom, o. na Slov., okr. Brezno n. Hronom, 1024 čs. ob.

Mýto Vysoké, ↪ Vysoké Mýto.

Mytský Mudromil, pseud. Al. V. Šembery.

Mýval (Procyon lotor), zavalitý medvídek (Subursina), s hlavou vzadu značně rozšířenou a krátkým čenichem. Velké oči leží blízko sebe, zaoblené velké boltce po stranách hlavy. Nohy poměrně vysoké tenké, ocas dlouhý, kožich složený z měkkých chlupů neurčité barvy žlutočervené až tmavé (barva kůry a země). Dosahuje až 90 cm délky, 30 cm výšky. Žije v sev. Americe v lesnatých končinách poblíže vody, neboť má zvyk, cokoliv sežene k snědku, práti a mýti prackami ve vodě. Šplhá s úžasnou jistotou a obratností po stromech a skáče s větve na větev. Živí se ovocem, vejci, drobnými obratlovci, pustoší kurníky farmářů a obratně chytá ryby a raky. Mívá v pelechu v dutém stromě zřízeném 4—6 mláďat, která v roce dospívají. V mládí chycen, zkrotne a jest i v zajetí zábavný, veselý, čiperný, zvědavý. Pro svou cennou kožišinu chová se hojně na farmách kožišinových zvířat, též i na našich dost často.

Myxine glutinosa, sliznatka, rybka asi 30 cm dlouhá, žijící v mořích severní Evropy. Kruhoústá, s nízce vyvinutým ústrojím, s nedokonalou páteří, zakrnělým okem a slinnými žlázami podél těla. Hadovitého tvaru. Zavrtává se do těl jiných ryb a vyssává je. Vývoj se děje proměnou (metamorfosou), o níž se ví dosud velmi málo.

Myxoedem (z řec.), choroba vyvolaná v podstatě atrofií (úbytem) štítné žlázy a hypofysy mozkové. Projevuje se těstovitým zduřením pokožky, hl. v obličeji, také na trupu a končetinách, poruchami kožní výživy (vypadávání vlasů, lomivost nehtů); nemocní duševně zlení a ztupnou, výměna látková je snížena.

Myxom (řec.), nádor, obsahující hlen.

Myxomycetes, hlenky, samostatná skupina mezi houbami a vyššími organismy. Jsou podobné amebám, jejich rozplozovací tělíska jsou podobná jako u hub. Většina z nich žije na trouchnivějícím dříví, v setlelém listí, na hnoji a p.

M'zábité, muham. sev.-alžír. kmen, obývající čtyři osady (Ghardaja a j.), asi 30.000 hlav; zeměď., výr. střel. prachu, burnusů a koberců. Muži provoz. obchod v pobřežních místech.

Mzda, vzájemně smluvená odměna za vykonanou práci. Pro dělníky nazývá se mzdou, u zaměstnanců služným nebo příjmem, u vojínů žoldem, u spisovatelů, lékařů honorářem, u herců a artistů gáží. Podle způsobu mzdy rozeznáváme různé systémy. Naturální mzda, t. j. ve zboží, potravě atd., peněžní mzda, t. j. v penězích nebo kombinace obou ve formě deputátů. Podle způsobu počítání

mzdy rozeznáváme časovou mzdu, kde se platí odpracovaná doba bez ohledu na výkon, a akordní, kde se honoruje určitý výkon bez ohledu na dobu, ve které byl vykonán. Mimo to zavádí se někdy t. zv. systém prémií, t. j. že se platí hodinová mzda, ale poskytují se prémie za práci, kterou dělník vykonal nad určitý průměr. Způsob a užití různých systémů je předmětem mezdní politiky. Rozeznává se mezdní politika zaměstnavatelů, zaměstnanců a organisací dělníků. Zaměstnavatel snaží se dosáhnouti hodnotné a nízké mzdy, poněvadž ale trh práce současně nedodává obé, platí zaměstnavatel takové mzdy, aby dělníka dostatečně pobízely k zvětšenému výkonu a kloní se proto spíše k systému akordnímu nebo prémiovému. — Zaměstnanec, je-li snaživý, bude chtíti svoji práci prodati co nejdráže a volí tedy také způsob akordní; možných poklesů mzdy, vzniklých velkou nabídkou na trhu práce, hledí se vystříhati organisací v nějakém dělnickém sdružení. — Dělnické svazy hledí spíše prospěti celku dělnictva a bojují proto proti všem mzdovým systémům, kromě časového. Namítají proti akordním mzdám, že podněcují dělníka k přepínání sil a podlamují jeho zdraví. T. zv. teorie moci nepřisuzuje vliv na výši mzdy pouze hospodářským důvodům, nýbrž i okamžitému stavu třídního boje, představovaným dělnickými organisacemi, jichž moc je sesilována politickými stranami. — Produktivní teorie hledá závislost mezi kapitálem, který je v nějakém hospodářství v provozu a výši mzdy. Zákonodárství všeobecně neovlivňuje ustanovení mzdy a přenechává je dohodě mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem až na některé výjimky, jako na př. stanovení min. mzdy pro zemědělské dělnictvo sezonní.

Mzdová politika, část distribuční politiky, týkající se mezd.

Mzdová taxa, úředně stanovená mzda pro veřejné sluhy, nosiče a osoby ve veřejném provozu; též pro autodrožky.

Mzensk, m. v r. gub. Orlovské, (1926) 10.045 ob., na ř. Suša. Krajkářství a obch. plodinami.

Mžany, o. v Č., okr. Hradec Králové, 392 čs. ob.

Mže, nejdelší l. přítok Vltavy; pramení v Českém Lese u Tachova, u Plzně přijímá Radbuzu, Úhlavu, Úslavu zprava, Střelu z Tepelských vrchů, Rakovnický potok a Kačák zleva; zprava na střed. a dol. toku Zbirožský potok a Litavku, a ústí u Zbraslavi do Vltavy. Na dol. toku od Berouna nazývá se Berounkou.

Mžik Jan (* 1876 v Rzeszově), p. orientalista, od r. 1920 předn. kartogr. sbírek nár. (dř. dvorní) knihovny ve Vídni, vyd. Museion a Bibl. arab. historiků a geografů. Sp.: Cesty arab. Ibn-Batuty (1911), Afrika v arab. úpravě Ptolomejově (1916).

Mžurka (membrana nictitans), třetí oční víčko u četných obratlovců, vycházející ze spojivky; přetahuje se ze vnitřního koutku očního přes oko a slouží k jeho častějšímu čištění. U člověka a opic je jen bezvýznamným lalůčkem (plica semilunaris, poloměsíčitá řasa).

N

N, nosová zubná souhláska. N = Numerus, Neutrum, Nominativ. V obch. n = netto, v chemii N chem. zn. dusíku (nitrogenium).

Na, chem. zn. prvku sodíku (Natrium).

Naaf Ant. E. Aug. (* 1885), něm. básník a redaktor v Praze, Teplicích a j. Ve Vídni redigoval 1881 Musikalische Welt a 1882 Lyru. Mnohé z jeho básní zhudebněny Abtem, Speidlem a j.

Naarden, opevn. m. v nizoz. prov. Sev. Holandska, asi 6000 ob., jihových. od Amsterodamu; 1572 Španěly pobořeno. V N. byl 22. XI. 1670 pochován Jan Amos Komenský. Komenského museum a pomník.

Nabat, 1. ruský revoluč. časopis, vydávaný v Ženevě 1875—1881 (s přestávkami) za red. P. N. Tkačeva. — 2. Skupina ukr. anarchistů-syndikalistů z hnutí Machnova.

Nábělek František, PhDr. (1852—1915), č. hvězdář, prof. stř. školy.

Nábělek Frant., PhDr. (* 1884 v Kroměříži), prof. gymn., docent syst. botaniky Mas. univ. v Brně. Konal četné vědecké cesty za účel. studií botanických v zemích záp. Asie.

Nabídka (offerta), z franc. offre, podání, návrh smlouvy; zvláště návrh k uzavření obchodu. O návrhu k uzavření obchodu, přijetí oferty atd., rozhodují buď usance neb ustanovení §§ 862 a 862a, všeobecného občanského zákoníka a §§ 318—322 obchod. zákoníka.

Nabídkové řízení, ř. o nabídkách většího rozsahu při dodávkách pro stát i pro jiné veř. korporace. N. ř. se zahajuje vypsáním veř. soutěže, které se může každý dodavatel zúčastniti, a končí rozhodnutím o jednom z uchazečů. Stát. dodávky jsou upraveny vlád. nař. č. 667/20 (t. zv. zadávacím řádem). Bez soutěže lze zadati práce do Kč 50.000— a dodávky do Kč 20.000.—, užší soutěží (aspoň na tři uchazeče) práce a dodávky do Kč 80.000.—. Vše nad tuto sumu musí býti vypsáno veřejnou soutěží.

Nabielak Ludwik (1804—1883), polský spisovatel, emigrant. Slavjanofil. Překl. též z češtiny.

Nabíhání, změna barvy kovu, způsobená zahříváním, vzduchem nebo vlhkostí. Obyčejně tvoří se na povrchu slabá vrstva kysličníku nebo uhličitanu a tím stává se povrch jinak zbarveným n. matným. Tak na př. některé kovy, na vzduchu nestálé, jako sodík, draslík a j., na řezu ihned se pokrývají vrstvou kysličníku po př. hydroxydu. Podobně olovo, leží-li na vzduchu, šedne, neboť se na povrchu oxyduje. Tato vrstva kysličníku chraní však olovo před další oxydací. Prakticky využito je této změny při napouštění oceli, které má za účel zmenšiti křehkost kalené oceli. Provádí se pozvolným zahříváním oceli v olejové lázni až na určitou teplotu a opětovným pozvolným ochlazením. Podle teploty při napouštění nabývá ocel různé barvy a také různé tvrdosti a pružnosti. Žlutě napouštěné předměty jsou tvrdé a křehké, modře napouštěné jsou měkké a pružné. Tak na př. zahříváním na 220° C je ocel bleděžlutá a užívá se na chirurgické nástroje, při 245° je hnědá (nůžky), při 265° je purpurová (nože, hoblíky), při 285° je světlemodrá (péra hodin), při 290° je tmavěmodrá (pily, vrtáky) atd.

Nabiják, dřevěná nebo kovová tyč ke vpravování náboje do starých střelných zbraní (předovek), ☞ ručnice. — N. v hor., slouží k stlačení nálože trhaviny a ucpávky ve vrtné díře.

Nabíječka, 1. u děl lopatka, opatřená dlouhou násadou, jíž se u starých předovek náplň prachu nabírala a vpravovala do komory děla. — 2. u ručnic přístrojek tvaru trubky, nálevkovitě rozšířené, do něhož se nastrčí nábojnice, nálevkovitým otvorem se nasype odměrka prachu, naň se nasadí a nabíjecím kolíkem zatlačí zátka a pak se totéž opakuje s broky.

Nabíjení akumulátoru, ukládání elektrické energie připojením akumulátoru

na zdroj stejnosměrného elektrického proudu. Energie elektrická mění se při tom v energii chemickou, která při odebírání proudu z akumulátoru mění se opět v energii elektrickou.

Nabis, tyran spartský; vládl do r. 192 př. Kr.

Nabl Franz (* 1883), č.-něm. romanopisec a dramatik, žijící v Badenu u Vídně. Sp.: Galgenfrist (1921).

Nabla, staroeg. hud. nástroj, podobný dnešní mandolině.

Nabob (arab.), titul správců provincií v ind. krajích mohamed.; později v Anglii a Holandsku každý, kdo zbohatl v Indii; boháč.

Náboj, u ručních zbraní vše, co se nabíjí (Ladung; charge), t. j. prach, zátka, střela; u zadovek tolik jako patrona, t. j. hotový n., obsahující všecky potřebné součástky k výstřelu, totiž nábojnici (touleček papírový nebo kovový, opatřený roznětkou k zapálení prachu), náplň prachu, dále u brokového n. zátku, broky a krytku; u kulového se plná střela přímo nasadí na prach. Okraj nábojnice se ohne dovnitř, aby krytka nebo střela nevypadla. Celek sluje též ostrý n. Slepým n. se zve jen nábojnice naplněná prachem a uzavřená zátkou, beze střely. Cvičným n. se nazývá patrona se slabší náplní prachu a často i menší střelou, jíž se užívá ke střelbě do terče v uzavřené místnosti (v kasárnách a p.).

Nabokov Konst. Dmitrijevič (1872—1927), ruský diplomat; za války v r. 1915 velvyslancem v Londýně, pak diplomat. zástupce Kolčakův a Denikinův.

Nabokov Vladimír Dmitrijevič (1869—1922), rus. politik, právník, konst. dem., redaktor Řěči, poslanec první dumy, r. 1917 člen prozat. vlády, redaktor Rulja. 1919 ministrem spravedl. druhé krymské protibolšev. vlády. Zabit v Berlíně při polit. atentátu na Miljukova.

Nabonassar (Nabunassir), král babylonský 747—734 př. K.

Nabopolassar (Nabu-aplu-usur), král babyl. 620—605, zakl. novobabyl. říše. V boji s Assyřany zničil jejich hl. m. Ninive.

Náboženská Matice, ☞ Matice náboženská.

Náboženská věda, lépe věda o náboženství, neb srovnávací věda náboženská, duchová věda studující dějiny, vývoj, psychologii a sociální působnost náboženských systémů, zatím co filosofie náboženství jednotlivé systémy hodnotí a zkoumá jejich dosah a význam nebo přítomnost a budoucnost. Zakladatelem n. v. je F. M. Müller, hl. pěstitelé jsou Bertholet, Lehmann, u nás O. Pertold. — Lit.: Pertold, Základy všeobecné vědy náboženské (1920); Tvrdý, Filosofie náboženství (1921).

Náboženská výchova, v., opírající se o náboženství vůbec, n. o urč. náboženské vyznání zvl. Základem a cílem n. v. jest tudíž etika, která byla hlavním rysem veškerého vyučování a výchovy až do dob franc. revoluce. I reformátoři (Hus, Komenský a j.) opírali veškerou výchovu o náboženství. Od poč. XIX. stol. dějí se s poměrně velmi malými úspěchy pokusy o zavádění výchovy laické (podkladem jest t. zv. laická morálka), jež jest opakem n. v. V ČSR. pěstují n. v. hlavně oba největší náboženské směry: katolický (časopis Vychovatelské listy, redigovaný doc. J. Kratochvílem) a protestantský (čas. Kalich, F. Kučera).

Náboženské knihy. Nejslavnější je bible; ze středověku je to sv. Augustin (Zpověď mého života; O milosti boží; O městě božím), sv. Tomáš Kempenský (O následování Ježíše Kr.), sv. Tomáš Akvinský (Soubor theologie), Jan Hus (Postilla, O církvi, Výklady víry, Desatera, Otčenáše atd.), Petr Chelčický (Postilla, Síť viery pravé), M. Luther (Postilly), Komenský (Praxis pietatis), novější něm. a angl. autoři (Stark, Bogatzky, Zschokke; Baxter, Bunyan). Denní nábožnou knihou kat. kněze je breviář. Hluboké myšlenky obsahují Tolstého spisy náboženské: Co dělat? Má zpověď. Kruh četby.

Náboženské obce, správní jednotky nábož. společnosti, nazývané též kultové obce neb sbory. Sdružují všechny příslušníky jednoho nábož. vyznání, bydlící na území o., obstarávají činnost náboženskou a vykonávají všechny úkoly pro výkon administrativy jim svěřené. N. o. volí ze sebe radu starších (představenstvo, výbor), která vyřizuje běžné záležitosti. Společné náklady (náklady správní, různé výdaje, plat duchovního) hradí se ze společného jmění a z členských příspěvků, jež jsou povinné. Vedle toho se konávají dobrovolné sbírky, odvádějí se dary a pod. U nás mají n. o. všecky nábož. společnosti kromě církve řím.-katol. a řec.-katol., které mají t. zv. farnosti a podle toho t. zv. farní o., a kde se náklady nehradí povinnými příspěvky. Farníci katol. nemají vliv na obsazování místa duchovního jako je tomu u n. o., které si kněze mnohdy přímo vybírají. U ev. se obce jmenují sbory, u čsl. církve n. o. a u židů kultové o. N. o. jsou podřízeny vyšším správ. jednotkám (diecése, kraje, senioráty) a samy vykonávají dozor nad nižšími jednotkami (expositury, filiální

o.). Členské příspěvky jest možno na členech vymáhati za pomoci státu.

Náboženské společnosti, sdružení osob téhož nábož. přesvědčení v jednu organisaci. N. s. se též říká církev. Organisace n. s. jest dvojí: vnitřní (podmínky členství, povinnosti a práva členů, správní struktura), a vnější (poměr k ostat. nábož. vyznáním a zvl. poměr ke státu, na jehož území n. s. existuje). Jednotlivosti v obou těchto směrech jsou u každé církve různé. Rozeznáváme n. s. státem uznané a státem neuznané (buď o uznání nepožádaly, nebo by jim vzhledem k jejich formě a podmínkám nemohlo býti uznání přiznáno; mohou však existovati na území státu, opírajíce se o všeob. předpisy práva spolčovacího a shromažďovacího). Oba tyto druhy n. s. jsou i u nás. Státem uznané n. s. u nás jsou: církev řím.-katol., řec.-katol., českobratrská, evang., něm. evang., Jednota bratrská, augšpurská evang. ve vých. Slezsku i na Slov., čsl. církev, církev pravoslavná, starokatolická, n. s. židovská, reformovaná na Slov. a baptistická na Slovensku. Právní poměry n. s. určuje čsl. ústava a recipované rak. zákony. N. s. jest veř. korporací. Duchovní církví mají plat upravený podle kongruového zákona č. 122/1926. Stát vykonává nad církvemi urč. dozor, jehož dosah se řídí úpravou poměru státu k církvi.

Náboženské vyznání, konfese, zevní forma, pod kterou vyjadřují lidé své osobní nábož. přesvědčení. Protože osoby téhož n. v. tvoří dohromady nábož. společnost neboli církev, zaměňuje se často pojem n. v. s pojmem církve. Býti určitého n. v. znamená pak tolik, jako býti příslušníkem urč. církve. Všude stát zaujímá k n. v. nějaké stanovisko, ježto jde pravidelně o veliký počet lidí a státu nesmí býti lhostejno, jakého nábož. přesvědčení obyvatelstvo jest. U nás právní poměry nábož. jsou upraveny ústavou v §§ 121—125, v nichž se praví, že svoboda svědomí a vyznání jest zaručena, že všichni obyvatelé ČSR. mají v stejných mezích jako stát. občané právo vykonávati veřejně i soukromě jakékoliv vyznání, náboženství nebo víru, pokud výkon ten není v neshodě s veř. pořádkem a řádem n. s dobrými mravy, nikdo nesmí býti ani přímo ani nepřímo nucen k účasti na jakémkoliv nábož. úkonu, s výhradou práv plynoucích z moci otcovské n. poručenské, všechna n. v. jsou si před zákonem rovna, vykonávati urč. náb. úkony může býti zakázáno, odporují-li veř. pořádku n. mravnosti. Posléze se v § 128 úst. listiny stanoví, že rozdíl v náboženství, víře, vyznání a jazyku není stát. občanu čsl. na závadu při ucházení se o veř. službu, úřad n. jakoukoliv živnost a povolání. ↷ nábož. společnosti a obce.

Náboženství. Vývoj nábož. představy boží sahá až do dob primit. náboženství. První stupeň ve vývoji je animismus, t. j. víra v duchy. Naproti tomu prim. náb. zná neosobní, hmotě podobný dar nebes (manu), který jako tajemná síla účinně zasahuje (vůdce, lékař, kněz). Jiná představa, totiž o tvůrci světa, nám zobrazuje Boha jako Stvořitele, zákonodárce, ochránce pořádku, pomocníka v nejvyšši nouzi. Dějiny: Čínské n. vyvíjí se na základě víry ve Stvořitele. V Egyptě, Assyrii, Indii a Řecku zvítězil nejvyšší Bůh nad ostatními bohy lidu. V židovství jsou vedle sebe rysy animistické i povaha Stvořitele; zde vzniká představa o mravní nejvyšší bytosti. — Křesťanská myšlenka n. zná abstraktní všeob. i osobně patrné rysy boží, a tím i vnitřní napětí mezi klidným a činným, neosobním a zosobněným b. — Islam řeší problém zesílením vůle Boha až ke zvůli. V křesťanství zachovala památka Ježíšova boží myšlence úplně mravní charakter, byla však příčinou častých sporů o poměr dějinného zjevení k nadsvětskému b. (na př. o Trojici).

Náboženství indická. Vývoj ind. náb. lze rozděliti ve tři velká období: 1. náboženství doby védské (asi od XV. do VI. stol. př. Kr.), 2. buddhismus, který je nejvýznačnějším náb. ind. v době od VI. stol. př. Kr. do X. stol. po Kr.; v této době ztratil půdu v Indii (udržel se do nové doby v čistší formě jen na Ceylonu; ve své severní formě pak v Birmě a Nepalu, rozšířil se však daleko za hranice Indie, ↷ buddhismus). V téže době vyvinul se jemu příbuzný džainismus (↷) a trvá staré měnící se náb. védské, keré dosahuje pak svého nového rozvětu v 3. hinduismu. Základní prvky náb., jež nazýváme podle posvátných jeho knih védským, přinesli si Indové do své nové vlasti, Indie, ze své pravlasti, kterou sdíleli spolu s Iránci. Bylo to uctívání zosobněných sil přírodních. V nejčistší formě je to zachováno v Rgvédu, jedné ze čtyř posvátných knih (ostatní jsou: Atharvavédah, Sámavédah, Jadžurvédah) starého náb. ind. Avšak již ve staré době byli starší bozi (dévové) zapomínáni a noví stavěni na jejich místo, a tak lze mezi nimi rozeznávati čtyři vrstvy: 1. k nejstarší náleží bozi, kteří byli uctíváni již v ide. pravěku, t. j. Djauspitar (řec. Zeus, lat. Jupiter), bůh zářivého

nebe a nejvyšší z bohů, Prthiví, bohyně plodonosné země, Aditi, bohyně nekonečného prostoru a času. Ti jsou skoro již zapomínáni. 2. Na ústupu jsou Aditiové, devět synů Aditiných, z nichž nejslavnější byli Varunah a Mitrah; V. byl bohem světového řádu (rta), Mitra, starý sluneční bůh, uctívaný také od Iránců, od nichž je přijali Římané; mysterie, pojící se k jeho uctívání, rozšířily se po celé římské říši a tak po velké části Evropy. 3. Hlavními bohy doby véd. jsou však bozi, v nichž lze poznati ještě dobře původní síly přírodní: Indrah, bůh blesku a hromu, jenž porazil draka Vrtra a uvolnil po dlouhotrvajícím suchu proudy blahodárných vod, Ušás, krásná bohyně Jitřenka (lat. Aurora), blíženci Marutové, přinášející s větrem vodu, Súrjah, bůh slunce, jehož vůz táhnou dva Ašvinové. 4. Méně byli v té době uctíváni bozi Rudrah (= Šivah), Višnuh a Brahma, pozdější hlavní bozi hinduismu a Pradžapatih a Brahmanaspatih. — K ostatním důležitým bohům véd. náleží Agnih, bůh ohně nebeského i pozemského, a Jamah, původně první člověk, který odvádí lidi do své podsvětní říše. V tomto starém náboženství ještě nebylo předepsáno rozvrstvení na kasty (↘), jak je zachovává a předpisuje pozdější hinduismus. Bohům byla přinášena v oběť zvířata (koza, býk, kráva, beran; hlavně však byl na oslavu velkých vítězství obětován kůň). V době, kdy vznikl a šířil se buddhismus, měnilo se také značně vlivem filosofické spekulace (Upanišady) i vlivy lidovými staré náb. — V téže době jako buddh. vzniklo učení, zv. džainism, jehož zakladatel Vardhamanah Nattaputtah, zvaný Mahávírah (= velký hrdina), byl starším současníkem Buddhovým; na rozdíl od tohoto uznával realitu duší a hlásal přísnou askesi, jeho následovníci rozdělili se na sekty Dígambarů a Švétambarů. — Pokračování véd. náboženství jest hinduismus, který v něm pokračoval jednak směrem filosofickým a mystickým, jednak směrem lidovějším. Ve směru filosof. vypracovali jej zvl. Jadžňavalkjah a Šankárah (↘ ind. filosofie). Hlavními zákony hind. učení jsou myšlenka o stěhování duší (sansárah) a o věčné odplatě (karma). Po stránce vnější je vyznačen hind. svým pestrým množstvím bohů a názorů o nich. Jest jej obtížno definovati, neboť nemá ustáleného učení a není církví. Je to spíše sociální systém, prolnutý uved. zákony sansáru a karmanu, založený na spisech doby povédské; nábož. úkony jsou svěřeny bráhmanům; předmětem úcty jest také posvátná kráva, která bývá často příčinou srážek mezi Hindy a vyznavači Mohamedovými. — Hlavními bohy hind. jsou stvořitel Brahma, udržovatel Višnuh a ničitel Šivah, kteří tvoří dohromady božskou trojici (trimúrti). Pantheistický směr a spekulace brahmanů pojí se hlavně k Brahmanu, exstatická spekulace sekt bhaktických k Višnuovi, k Šivovi pak theosofická metafysika. Manželkami jejich jsou Sarasvati, bohyně moudrosti; milostná Lakšmí, Šivova manželka je hrozná krvelačná Kalí. Vedle těchto hlavních bohů je plno bohů jiných, z nichž někteří jsou pokládáni za vtělení (avatárah) Višnuovo nebo Šivovo. Takových avatárů Višnuových se uvádí devět. Jedním z nich jest Kršnah, vystupující také v Bhagavadgítě (↘ Mahábháratam), pův. bůh pastýřský, známý svými milostnými příběhy s krásnými pastýřkami. Jiný bůh jest Ramah, hrdina eposu Rámájanam (↘); o nich obou vypravuje Bhagavatapuránam. Všichni tito bozi a bohyně i mnoho jiných, často jen místní význam majících, jsou znázorňováni sochami a různými symboly, z nichž jsou zvl. v již. Indii uctívány symboly plodivé síly mužské a ženské (lingam, odtud se nazývají jejich uctivači Lingajaté, a jóní), a mají často obrovské chrámy. Za svatá jsou pokládána také různá místa, hory a řeky, z nich zvl. Gangá v Benáresu, ale i jinde, v ní se Hindové koupají a tak se očišťují od svých hříchů. Jinými nábož. úkony jsou poustevnictví anebo snášení dobrovolných útrap (tapas); tací lidé nazývají se jóginy aneb sanjasiny. Mystický směr zastupuje t. zv. bhakti, který se projevuje již v Bhagavadgítě; nejvyššího stupně dosáhl u Rámunudža, který žil v XI.—XII. st. po Kr. Podle toho, kterého boha hlavně uctívají, dělí se Hindové na vyznavače Višnuovy (vaišnavism) nebo na Šivovy (šaivism). Ze sekt hinduistických vynikla zvl. t. zv. Kabirpanth, následovníci mystika Kabira (žil v XV.—XVI. st.), jenž se pokusil spojiti mohamedanism a hinduism, a sikhism, jehož hlavním učením jest božská jednota, bratrství všech lidí, zamítání kast a odpor proti uctívání soch; vznikl v XV. st. v Pandžabu (zakladatel slul Nanak); také v něm jsou prvky hind. a mohamed. spojeny; učí se v něm, že božská jiskra, která sídlila v Nanakovi, přešla na jeho nástupce; desátý z nich, Har Govind (XVII. st.) utvořil si udatné vojsko (nazývali se „singh“, t. j. lev), jež založilo v boji s Mohamedány mocnou říši; tak se stal sikhism politickou

mocí. Když s britskou vládou přišla do Indie větší známost západní kultury, část Indů se odvrátila od hinduist. teologie a filosofie, ale jiná část chtěla ji reformovat; tak vzniklo starší hnutí, zv. Brahmo-Samadž, a mladší, zv. Arja-Samadž, které se osvědčilo silnějším a postavilo se proti křesťanství; hlásá sociální a nábož. reformu, ale hledá svou oporu ve védech a chce býti návratem k primitivnímu náboženství arijskému, stavíc se také proti lidovým pověrám. Vedle tohoto nejrozšířenějšího náb. ind. (má na 218,000.000 příslušníků) a ostatních ind. náboženství (4 mil. křesťanů, 3 mil. sikhů, 1 mil. džainů) jest nejvíce rozšířen mohamedanism (70 milionů); buddhism birmský je smíšenina buddh. s animismem (↘); ostatní obyv. Indie vyznává různé kulty pohanské. Pou.

Nabřežina, slovinská přímořská obec v terstském zálivu, nyní italská, 1863 ob. Velké mramorové lomy.

Nabuchodonosor, ↘ Nebukadnesar.

Nabu-na'id (řec. Nabonetos), posl. král babyl. říše (556—539 př. Kr.); obnovil mnoho starých chrámů.

Nábytečné, náhrada za nábytek, jest jednak odškodné za náklady vzešlé poškozením nábytku při dopravě stěhováním, jednak také odškodnění za balení, dopravu každému stát. zaměstnanci, kt. jest přinuc. nastoup. jiné místo služební.

Nábytek, veškeré bytové domácí náčiní, v užším smyslu zařízení obytných a pracovních prostor, v nové době hotovené většinou ze dřeva, ač středověk a starověk znal n. kamenný a kovový. Možno je děliti na odpočivadla (židle, postele, pohovky), stoly a skříně. Koberce a polštáře byly nepostradatelny u národů orientálních. Zvyk ležeti přišel z východu a zakotvil u Řeků a Římanů. Pro ukládání předmětů sloužily ve starověku truhly, teprve později objevuje se skříň. Středověký n. jest pokračováním starověkého: kamenné lavičky u oken, truhly, tabulované stěny, vše těžké a masivní. V románské době byl n. hladký, v gotice vyřezávaný. Středověký — stejně i starověký byt — nebyl n. přeplněn. Vynálezem pily (kol 1330) jest umožněna výroba tenkých prken, což umožňuje nové konstrukce. Renesance přinesla vzory velmi podobné našim. Skříň stává se hl. nářadím, k němuž přistupují kabinety s množstvím zásuvek, mohutné kredence, knihovny, truhly, stoly, taburety, zbrojírny, sedadla pro laiky i duchovní. N. bývá vykládán mramorem, kovem, polodrahokamy. Mohutné formy baroka vystřídalo lehké rokoko. N. má vlnovité formy, jest bílý, zlatem zdobený. V II. pol. XVIII. stol. vzniká reakce proti rokoku a nastává návrat k přímce. Anglie šla vlastní cestou. N. angl. vyznačuje se klasickými liniemi a účelností. Hl. hotovitelé: Chippendale, Sheraton, Hepplewithe. Z angl. vzorů vyvinuly se slohy empiré a biedermeier, vládnoucí do 1848. Pak nastává období uměleckého průmyslu, vzniká mohutná pohovka, byt je přeplněn. Slohu tomu se říká německá renesance. Ve XX. stol. nastává reakce a vyzdvihuje se věcnost, střízlivost, účelnost a vzdušnost bytu. Anglická uměřenost jest stupňována ve Francii v rafinovanou eleganci. V nejnověší době objevuje se hladká plocha, jako materiálu používá se i kovu. Hl. zástupci bytové kultury jsou: Gallé, Majorelle, Gaillard, van de Velde, Riemerschmid, Pankok, Paul, Olbrich, Hoffmann, Billing, Behrens, Bertsch, Schneck, Niemeyer, Tessenow.

Nacina Ves, o. na Slov., okr. Michalovce, 994 čs. ob.

Nacionalisace (z lat.), znárodnění, ponárodnění. Může se týkati osob i věcí. N. příslušníků jiného národa, který žije ve stát. hranicích, je buď násilná (vládnoucí národ odnárodňuje menšinu), n. dobrovolná (přistěhovalci). O n. mluvíme, přechází-li majetek (nemovitosti, továrny, banky) do rukou příslušníka domácího státu z rukou příslušníka menšiny neb cizince. U nás jest nacionální vykupování továrních objektů, bank, turistických chat atd. z rukou něm. a maď. do rukou čes. neb slov. — Opakem je denacionalisace, odnárodňování, jež se opět může týkati jak osob, tak věcí.

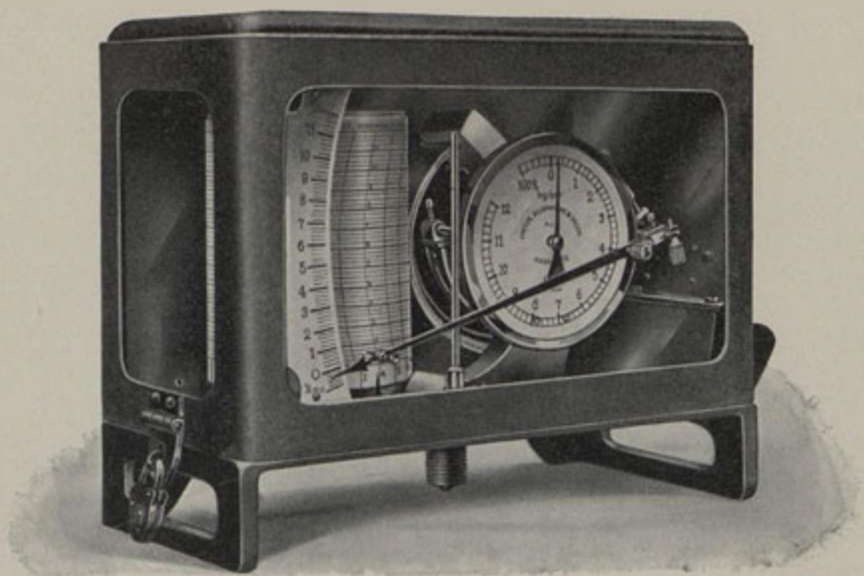
Nacionalismus (fr.), stupňované národní vědomí, na rozdíl od patriotismu; nedbá tolik historických svazků, více zdůrazňuje pokrevní společenství; oproti chauvinismu nepohrdá jinými národy.

Nacionalisté, hlasatelé nacionalismu (↘); dívají se na veškero světové dění toliko se stanoviska svého národa a urychlují namnoze hrozící válečné zápletky.

Nacionální (lat., národní), náležející k národu, prohlašující důležit. národa.

Naczelny Komitet Narodowy (NKN), založ. v srpnu 1914 v Krakově, ve kterém z počátku byli zastoupeny všechny polit. strany polské v Haliči. Na podzim t. r. vystoupili ale zást. nár. demokracie a t. zv. podoláci. NKN budoval svoji polit. orientaci na vítězství ústř. mocností.

Načalo (začátek), 1. rus. měsíčník, orgán leg. marxistů, vych. 1899 v Petrohradě (celkem 5 čísel) s řadou vynik. spolupracovníků polit. Úředně zastaven. 2. Deník soc. dem. menševiků v Petro-

Zapisující manometr Rosenkranzův.

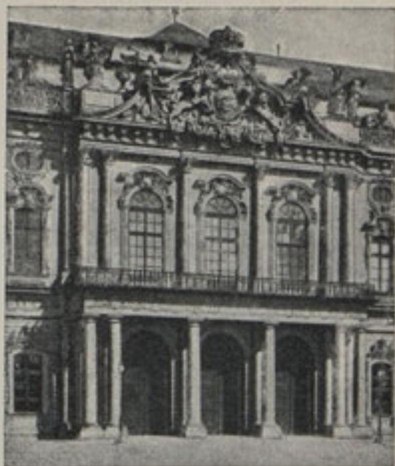

Valašské museum v přírodě.

Německo.

Frauenkirche v Drážďanech
(G. Baehr, 1726—38).

Střední část residence ve Würzburku
(Balt. Neumann, 1720—44).

Pellerův dům v Norimberku.

Renes. dům v Hildesheimu.
(Knochenhaueramtshaus).

hradě, vych. 13. XI.—30. XI. 1905. Hl. spolupracovník L. Trockij.

Náčelník, vůdce kmene, též přednosta, správce. — N. generálního štábu (též hlavního štábu) [Chef des grossen Generalstabes; chef d'état-major général; chief of the general staff], hlava generálního štábu branné moci státu, pravidelně v hodnosti vyššího generála; bývá podřízen ministru národní obrany, je představeným všech důstojníků g. š. a v míru odpověden ministru za veškeré přípravy, konané k obraně státu a pohotovosti armády; za vál. se stává buď sám vrch. velitelem operujících vojsk, aneb, je-li jmenován jiný generalismus (nebo tam, kde je panovník nejvyšším velitelem), stává se buď náčelníkem jeho štábu neb jeho pomocníkem. U námořnictva sluje n. admirál. št. — N. št. vojskového tělesa (divise, sboru atd.) je důstojník, který je přednostou štábu tohoto tělesa a spoluodpověden za všecky rozkazy atd. vydávané tělesu velitelem. ☞ štáb.

Načeradec, m. v Č., okr. Benešov, 1419 ob. čs.

Načeratice (Naschetitz), ob. na Mor., okr. Znojmo, 490 ob.

Načešice, ob. v Č., okr. Chrudim, 443 ob. čs.

Načetín (Natschung), ob. v Č., okr. Chomutov, 985 ob.

Náčinek, léčebná procedura, mající účel působiti na povrch těla tekutinami, obsahujícími léčivo, pomocí látky. Složený ručník, čistý hadr, namočený ve vodě neb odvaru bylin, přiložený na místo bolestivé. Známé jsou náčinky z bílé vody (octanu hlinit.), náčinky nebo obaly Priessnitzovy. Teplé náčinky ze lněného semena, z bahna pišťanského, z rúz. bylin. N. horké i studené, podle choroby.

Načov Nikola (* 1859), bulh. spis. a publicista. Napsal novely Dedo Genko sevdata, Buntovnik a Na Carevec a řadu studií z dějin bulh. nár. obrození. Pozoruhodná je kniha Carigrad kato kulturen centr na bolgarite do 1871 god.

Načovič Grigor (1845—1920), bulh. státník. Byl prvním bulh. ministrem financí v ústavní vládě Th. Burmova. Ministerstvo financí spravoval ještě dvakráte, dvakráte byl též min. zahraničním, zastupoval Bulh. jako vyslanec ve Vídni a Cařihradě. Byl odpůrcem ruské politiky. Patřil k blízkým přátelům dra K. Jirečka ještě z doby před osvobozením Bulh.

Náčrt, nahozená myšlenka, do detailů neprovedená.

Nada, skupina žáků I. bělehradského gymnasia, zal. r. 1867, s cílem vzájemného duševního a morál. rozvíjení; vyd. Spomenice (1901, 1909).

Nadabula, ob. na Slov., okr. Rožnava, 618 ob.

Nadace, jmění movité či nemovité, věnované k nějakému trvalému účelu hospodář., kulturnímu nebo sociálnímu. V právu se považují n. za právnické osobnosti. N. vznikly na poč. středověku působením katol. církve, která zakládala sama n. z peněz svých příslušníků, charitativní ústavy, zvl. nemocnice a útulky. Během doby, zvl. rozvojem školství, byly n. zřizovány za tím účelem, aby mohli nemajetní studenti pokračovati ve studiích. V našich zemích byl velmi značný rozvoj n. Jejich význam zvyšovalo to, že se stát až do převratu příliš mnoho nestaral o sociální a kultur. povznesení lidu, takže byly téměř jediným zařízením toho druhu. Čsl. stát převzal sice na sebe řadu nových úkolů, ale i tak význam n. jest stále velmi značný. N. vzniká projevem vůle zakladatelovy, že věnuje určité jmění jím stanovenému účelu a přijetím n. se strany státu. Zakladatel má možnost stanoviti bližší podmínky nároku na podporu z n. Může ji věnovati všeobecně prospěšnému účelu a neomezovati okruh účastníků, může však stanoviti, že se má n. především pokytnouti členům jedné rodiny a pak teprve ostatním. O zřízení se sestavuje nadační listina. Zakladatel nemůže odvolati zřízení n., povolující úřad nemůže dodatečně odvolati svého přijetí. Nadační jmění se má spravovati jako jmění sirotčí; to znamená, že se může ukládati v nemovitostech, v hypotékách, ve stát. a jim na roveň postavených dlužních úpisech a malá část u tuzemských spořitelen. N. spravuje stát n. veř. korporace (obce, země) podle vůle zakladatelovy. Aby bylo nadačního účelu trvale a plně dosaženo, jest správce n. povinen jmění řádně spravovati, aby zůstalo neztenčeno. Uprázdněná n. se vypisuje veřejným konkursem, který obsahuje sdělení podmínek a lhůtu, do které jest u urč. úřadu podati řádně doloženou žádost. N. jsou sice zřizovány pro všecky budoucí časy, ale během doby mohou se změniti na tolik poměry, že nemůže býti buď fakticky n. právně plněn účel n. V tom případě rozhodne příslušné ministerstvo buď o zrušení nebo o změně (permutaci) n. V ČSR. jsou velmi početné n. studentské, a to jak pro středoškoláky, tak pro vysokoškoláky. Vedle nemajetnosti uchazečovy vyžaduje se u jednotl. nadací často i výborný prospěch ve studiích. N. spadají u nás do kompetence min. vnitra. Z této

zásady jsou jen dvě výjimky: do kompetence min. školství a nár. osvěty spadají n., jichž účelem jest podporovati studium na školách tomuto ministerstvu podřízených a dále vliv na n. církevní, pokud ovšem jest státní moci vyhrazen; do kompetence min. nár. obrany příslušejí n. vojenské, zvl. pokud jde o obsazování míst na vojenských učilištích. — N. bývají nazývány též nadání, což jest prý správnější název. Toto označení se však asi dlouho nevžije pro historický pojem slova n. a proto, že slovo nadání má ještě jiný význam (schopnost ke studiu).

Nadání (nadace) círk. (zbožné), je jmění, které je určeno k účelu bohosluž. nebo dobročinnému. Někdy se rozumí právní n. úkon, kterým se odevzdávají cenné předměty účelu výše zmíněnému. N. círk. jsou na př. n. mešní, dotace oltářů, kaplí, kostelů, klášterů, seminářů, pro studenty, hluchoněmé, sirotky a pod. N. mešní (též zvaná stipendia mešní nebo fundace m.) jsou nejčastější, a jsou to takové, ze kterých náležejí příjmy duchovním za sloužení mší za určité osoby nebo rodiny. Tvoří je buď peněž. částka n. věci, které jsou příspěvkem k výživě duchovního. (naturálie).

Nádasdy Ferencz (III.), (1625—1671), bohatý maď. magnát; podporoval vědu a literaturu.

Nádasdy Franjo Grof († 1783), chorv.-dalmat.-slavon. ban 1756—1783.

Nádasdy Tamás (1498—1562), maď. palatin; přešel od Ferdinanda I. k protikráli Janu Zápolskému, 1536 opět na straně Ferdinandově. Bojoval proti Turkům a podporoval protestantismus.

Nádaš, ob. na Slov., okr. Trnava, 1553 ob. (1456 čs.).

Nádaši Ladislav, MUDr., ps. Ján Grob a Jégé (* 12. II. 1866 v Dol. Kubíně, kde působí jako lékař), slov. spisovatel. Studoval v Kežmarku, Ružomberku, Levoči a Praze. Napsal: historické romány Adam Šangala (1923) a Svätopluk (1928), novely Wieniawského legenda (1927), Z dávnych časov (1927), Cesta životom (1930) a veselohru Krpčeky sv. Floriana (1925).

Ladislav Nádaši.

Nádavek, obch. obvykle poskytovaný odběrateli náhradou za ztrátu zboží, vzniklou vytroušením, přebalem, rozdrobením při nákupu velkém.

Nadčlověk (z něm. Übermensch), ⚲ Nietzsche F.

Naddůlní, vrchní dozorce v podzemí dolu.

Nadějkov, ms. v Č., okr. Sedlčany, 653 čs. ob.

Nádeník, dělník, provádějící práci, k níž není třeba předběžných vědomostí a zvláštního výcviku.

Nadezdívka, zdivo, které zatěžuje svojí vahou jinou část stavby.

Naděždin Nikolaj Ivanovič (1804—1856), rus. literární kritik, národopisec a historik.

Naděždin L. (Jěvgenij Osip. Zelenskij, 1877—1905), rus. revolucionář ve Švýcarech, organisoval revoluční soc. skupinu Svoboda, později menševik.

Naděždinsk, m. v Rusku v Tagilském okrese, 33.000 ob., velké závody železář.

Nadherny Josef (* 1882), něm. spisovatel v Čechách.

Nádherný Emanuel (* 1866), č. malíř a ilustrátor v Americe.

Nádherný Ervín, JUDr. (* 1876 v Chotovinách), místopředs. Svazu čsl. velkostatkářů, vynik. odborník zemědělský.

Nádherný Ignác Florentin, rytíř, MUDr. (* 7. IX. 1789 v Praze, † 3. VIII. 1867 ve Vídni), minist. rada ve Vídni. R. 1814 stal se prof. stát. věd lékařských na univ. v Praze. Velikých zásluh získal si o omezení epidemie cholery, založení fysiol. ústavu a ústavu patolog. anatomického a o vystav. všeob. nemocnice.

Nádherný Oskar, JUDr. (* 1871 v Chotovinách), min. rada min. obchodu. Odborník živnostensko-právních otázek.

Nadhodnota (Mehrwert), podle Karla Marxe rozdíl mezi cenou poskytnuté práce a odměnou. Cena zboží odpovídá podle Marxe pracovní době (⚲ teorie hodnoty práce), které je třeba k jeho zhotovení. Cena pravé pracovní síly rovná se tedy pracovní době, které je třeba k zhotovení toho, co dělník a jeho rodina bezpodmínečně potřebují ke svému živobytí. Dělník má obdržeti mzdu, která mu právě postačí ke koupi produktů jako náhrady za spotřebovanou pracovní sílu. Tato mzda má býti rovnocenná s pracovní dobou, které by dělník potřeboval, kdyby si tyto produkty sám vyráběl. Tato nutná pracovní doba budiž vždy kratší než doba (skutečná pracovní doba), po kterou dělník kapitalistou je skutečně zaměstnán. Dělník v „nutné“ pracovní době má produkovati protihodnotu své mzdy. Co dělník ve zbýv. pracovní době produkuje, přivlastní si kapitalista na základě své hospodářské síly, vlastnictví pracovních strojů, bez odměny. O nadhodnotu je dělník využitkováván.

Nâdir (1688—1747), perský šach, původu turkmenského; válčil úspěšně s Tureckem a Ruskem, s velkomogulem Mohammedem XIV. (1739), byl zavražděn.

Nadir chán, afgánský emir od května 1929.

Nádivka, kašovitá náplň různých pečení, drůbeže, ryb nebo zvěřiny, připravená ze strouhaných housek, vajec, másla, sekaného nebo mletého masa, hub, mandlí, koření, česneku, cibule atd. Do různých druhů pečiv, buchet, závinů a p. přidávají se n. ovocné, zavařeniny, mák, třené ořechy, mandle a p.

Nadlac (nedlak, maď. Nagylak), m. v Sedmihradsku (od 1921 rumun.), (1921) 13.988 ob.

Nadledvinka (Glandula suprarenales) patří do skupiny žláz vnitřní sekrece, vyrábějící hormony, které regulují měnu látkovou, vzrůst a oběh krevní. N. nasedá jako čepec na horní část ledviny, se kterou ale funkcionelně nijak nesouvisí. Vyrábí adrenalin, který má vliv na tlak krevní, oxydaci cukru v krvi, stažení cév. Při zánětu n. (tuberkul.) kůže nabývá bronzové barvy, morbus Addisoni. Adrenalin, již uměle vyráběný, je důležitým lékem při astmatu a kolapsu.

Nadler Josef, PhDr. (* 1884), něm. lit. historik, prof. univ. v Královci.

Nadlesní, titul lesního správce okresů přes 1000 ha.

Nadlice, o. na Slov., okr. Topoľčany, 705 ob. (687 čs.). Lihovar.

Nadloží, v hor. vrstvy horniny uložené na př. nad uhelnou slojí a pod.

Nadmutí (tympanitis, meteorismus), chorobný stav, vzniklý vytvořením plynů při přílišné neb nepravidelné fermentaci, často při ochrnutí pohybu střev. Je spojeno se značnými bolestmi, které způsobují tlak na bránici, při těžkém, obtížném dýchání.

Nádoby spojité, nádoby nebo trubice, navzájem spojené (na př. kropicí konev s výtokovou trubicí). Jsou-li naplněny kapalinou, stojí tato v obou stejně vysoko, poněvadž tlaky v těchto nádobách na horizontální rovinu, procházející kapalinou, musejí býti stejné; tlaky se rovnají váze sloupců kapaliny nad rovinou.

Nádor (tumor), samostatný novotvar, jehož vzrůst je podmíněn novotvořením tkání (neoplasma, novotvar). Rozdělení: 1. n. vazivový (fibromy), 2. n. tkáně svalové a nervové, 3. n. epithetiální. Pak jsou n. smíšené a n., obsahující kromě tkání zbytky orgánů (zuby, vlasy) — teratomy (↗). Vzrůst děje se bujením buněk z většího přílivu krve. N. vycházejí z různých částí těla; jejich vzrůst je neomezený. Buď tvoří uzlovité ztluštěniny, vynikající nad okolí n. mají tvar polypovitý n. houbovitý; některé jsou rozšířeny po celém těle. N. lhostejný zůstane místně ohraničen a okolí poškozuje jen mechanicky. N. zhoubné pronikají do okolí, do cev mizních a krevních, zavlečením jejich součástí vznikají v těle nádory druhotné, metastasy. Diseminace n. vzniká rozšířením uvolněných částic po povrchu, na př. v serosních dutinách (metastasy transplantační). N. mozku jsou nebezpečné svým sídlem; mnoho nádorů škodí celému organismu, vyvolávajíce kachexii (chřadnutí). Vlastní příčina n. není dodnes známa. Uvádí se dráždění mechanické a chemické, poruchy vývoje, parasiti.

Nadorp Franz (1794—1876), něm. malíř, žák Berglerův v Praze.

Nadošany, o. na Slov., okr. Levice, 521 čs. ob.

Nádošť, o. na Slov., okr. Košice, 1082 ob.

Nadporučík (Oberleutnant, lieutenant), pův. zástupce kapitána (setníka, hejtmana) u menší jednotky; nyní stupeň hodnosti subalterního důstojníka mezi kapitánem a poručíkem; je pravidelně třetí důstojnickou hodností. V čs. arm. má jako distinkci nyní 3 trojcípé hvězdičky na náramenících a na čepici. U námořnictva odpovídá mu hodností fregatní poručík.

Nadprodukce, ↗ nadvýroba.

Nádraží, budova a prostor, věnovaný železniční službě (správa stanice, čekárny, nastupiště, skladiště, seřazování a vybavování vlaků). Jsou buď osobní, nákladní nebo seřazovací, průjezdná neb konečná. Největší n. v Evropě je v Hammu, pak Štutgartě a Lipsku, v ČSR. nádraží v Přerově. — N. regulační (Übergangsstation, Weiterleitungsstelle, gare regulatrice), jest v etapě (↗) veliká stanice, s množstvím kolejí, skladišť a jiných budov, kde sídlí regulační komise, která přejímá všecku dopravu ze zápolí k operačnímu pásmu a naopak a řídí ji pak příslušným směrem k dopravnímu velitelství nebo zpět do zápolí.

Nadržování, zločin, jehož se podle nař. trest. zák. dopouští ten, kdo ze zlomyslnosti opomine překaziti zločin, kdo ukrývá n. přechovává zločince, zatajuje úřadům skutečnosti, které by mohly vésti k objevení zločinu n. vypátrání pachatele, neb kdo pomáhá k útěku osobě, pro zločin zatčené. Jde-li o přečin a přestupek, jest n. rovněž trest. činem, není však uložena povinnost překaziti je. Tresty u zločinů: 6 měs. až 10 let, u přeč.

a přestupků: 8 dnů až 3 měs. Vedle trest. zák. upravují u nás n. i zák. další (zák. na ochranu rep. a zák. o padělání peněz).

Nádrž vodní, ⚲ cisterna a ⚲ vodojem.

Nadsázka, ⚲ hyperbola.

Nadsklepní, domácí úředník, jemuž náleží pečovati o víno a vinný sklep; u fr. králů dvorní úřad (officier du gobelet).

Nadson Semen Jakovlevič (1862—1887), rus. básník, autor mnoha náladových, citově roztoužených básní vlasteneckých a milostných, jež získaly mu veliké popularity a úspěchu. Výbor jeho básní přeložil 1914 J. Pelíšek.

Nádszeg, o. na Slov., okr. Galanta, 2524 ob.

Náduvník, v pivovarnictví nádoba, ve které se namáčí ječmen, jinak zv, máčecí štok, stavěn kovový ze silného plechu nebo i železobetonový, přímo nad humnem, kam se pak namočený ječmen vypouští.

Nadvaječník, ep-(par-)ovarium, malý útvar žlazový mezi vaječníkem a vejcovodem. Je to zbytek zárodečné prvoledviny, obdobný nadvarleti, jenže nic nevyrábí. Snad má význam vnitřní sekrece.

Nadvarle (ř. epididymis), přídatný orgán varlete, na které nasedá jako čepec s hlavou a ocasem. Ve varleti semeno (sperma) se vyrábí a stočenými kanálky varlete i nadvarlete (v délce as 500 m) probíhá a ústí do chamovodu (vas deferens). Cestou zárod. buňky dozrávají. N. povstalo embryologicky z prvoledviny. Onemocní často při kapavce (epididymitis).

Nadvláda, ⚲ hégemonie.

Nadvláda na moři (Seebeherrschung, maîtrise de la mer, command of the sea), ovládání komunikací buď na určitém moři neb na mořích vůbec, které zaručuje jednomu státu (nebo koalici států) volný pohyb na moři, kdežto druhý (druhé) zbavuje možnosti využíti moře jako zásobovacího prostředí. Ježto úplné ovládání moře není možné, poněvadž pohyb na něm není vázán cestami, je správnější mluviti jen o nadvládě, která však musí býti taková, aby jedné straně zaručovala úspěch. Pojem n. n. m. se týká hlavně námořní války, ježto v míru je moře volné všem státům. Za války mezi státy, pro něž je moře důležitou neb dokonce podstatnou podmínkou zásobování potravinami a jinými prostředky k vedení války potřebnými, má získání n. n. m. často rozhodující význam k dobytí vítězství, zejm. mezi námořními státy, jež nemají společných pozemních hranic. Ježto světové komunikace se dějí po moři, má při každé světové válce n. n. m. základní vliv na celé vedení války, a proto pochopíme, že za světových konfliktů (války řecko-perské, 2. válka punská, válka o dědictví španělské, válka sedmiletá, války napoléonské, válka 1914—18) vždy strana hodlající dobýti světové moci, se vynasnažovala strhnouti n. n. m. na sebe a zbaviti své protivníky volnosti pohybu po moři a zpravidla tím také vál. vyhrála. N. n. m. lze dosáhnouti různým způsobem, jenž závisí na zeměpisné (strategické) situaci obou bojujících stran, na jejich námořní moci (⚲), hospodářských podmínkách života (u státu soběstačného nepadá tak na váhu, jako u státu odkázaného na dovoz) atd. U stran, které mají obě silné válečné i obchodní námořnictvo, bývá nutno si ji vybojovati bitvou mezi oběma válečnými loďstvy, aby obchod. lodi poraženého zůstaly bez ochrany; je-li jeden z protivníků na moři vojensky slabší, lze n. n. m. poměrně snadno dosíci stíháním jeho obchodních lodí nebo blokádou (⚲) jeho pobřeží, při čemž slabší se třeba ani neodváží o převahu bojovati (centrální mocnosti za světové války) a vzdá se úplně komunikací po oceánech (Něm. 1914—18). N. n. m. je buď absolutní, t. j. vztahuje se na všecka moře (mimo vnitrozemská), nebo relativní (lokální), týkajíc se jen určitých moří (na př. Něm. mělo za svět. vál. n. n. m. na Baltském moři); může být buď trvalá, po celou dobu vál., nebo jen dočasná, sloužící k tomu, aby byly umožněny určité operace, na př. vysazení voj. na břeh nepřátelského státu (invase). N. n. m. spočívá ovšem jako každá válečná operace na technice své doby: za lodí veslových, jež závisely na počasí a nebyly nauticky dosti zdatné, bývala jen dočasná a relativní; za lodí plachetních, které se vyznačovaly velkou vytrvalostí v křižování, mohla býti absolutní; trvalá však nebyla, ježto nepříznivé větry nedovolovaly často uplatnit loďstva v určitém směru. Parní (v poslední době i motorová) loď potřebuje častěji obnoviti pohonné hmoty a vyžaduje oprav; lze tedy n. n. m. provozovati jen, máme-li četné a dostatečné zásobovací a opravné stanice (opěrné body, přístavy, skladiště střeliva, uhlí a benzinu, doky atd.). Nedostatek jich znemožnil na př. Německu za svět. vál. pokusit se o n. na mořích, kde jeho loďstvo nemělo opory. Blokáda pobřeží se dala dříve lépe prováděti, než nyní, kdy hlídání přístavů nepřátelskými plavidly je velmi ztíženo, ne-li zne-

možněno, minami, ponorkami a pobřežním torpedovým loďstvem, dokonce i letouny. Na tom zakládala frc. jeune école (adm. Aube) v letech 80. min. stol. svou námořní politiku, považujíc obranu pobřeží za zajištěnou torpédovým loďstvem a pobřežními obrněnci a hodlajíc boj o námořní nadvládu vésti jen křižníky, stíhajícími obchodní lodi protivníkovy; při tom považovala vel. bitevní lodi za zbytečné. Něm., když poznali v bitvě u Jutska (31. V. 1916), že jejich širomořské loďstvo nestačí jim vybojovat n. n. m. na loďstvu angl., které blokovalo vstup do Německého moře, přešli k ponorkové vál., kterou hodlali zničiti nebo podvázati angl. obchod a zjednati si tím rovněž bez bitvy n. n. m.; jejich povrchové loďstvo hrálo při tom úlohu Fleet-in-being (☞), hájící operační základny ponorek. Kdyby se Dohodě nebylo podařilo — s napětím všech sil — zažehnati nebezpečí ponorek, bylo by Něm. jimi skutečně získalo n. n. m. a možnost skončiti vál. vítězně; ježto však ponorky od konce r. 1917 byly úspěšně potírány a doprava do Angl. a Fr. nepřerušena, zůstala n. n. m. v rukou Dohody a tím i podmínka pro úspěch vysilovací strategie, kterou Dohoda provozovala vůči ústředním mocnostem a která úplně vyčerpala v list. 1918 jejich odolnost. — N. v e v z d u c h u pojem obdobný n. na moři; vznikl teprve za svět. vál. N. ve v. se vztahuje jen na vzduchové bojové prostředky nepřítelovy, nikoliv na celý vzduchový prostor. Kdežto n. na moři je dosaženo, je-li nepřátelské loďstvo buď zničeno, neb uzavřeno v přístavech, odkud nemůže vyplouti, nelze při vál. ve vzduchu blokovati nepřátelská letadla tak, aby vůbec nemohla vzlétnouti. Na druhé straně pak lze — v opak loďstva — boj proti nepřátelským letounům vésti nejen v jejich živlu — tedy opět letadly — nýbrž i s kteréhokoli místa země (protiletadlová děla a j.). Rozdíl je také v tom, že letadla jsou mnohem choulostivější než lodi a potřebují mnohem častěji doplňovati zásoby; k tomu konci se musí vraceti do svých operačních základen, které se na nepřátelském území nedají improvisovati. Mimoto lze zničené letadlo mnohem snáze a rychleji nahraditi, než loď, takže i dočasná katastrofa vzduchových vojsk jedné strany nemusí protivníku pojistit na delší dobu n. ve v. Jest tedy n. ve v. vždy jen dočasná a relativní a má-li se uplatniti, musí jí býti co nejrychleji využito k tomu, aby ten ze soků, který ovládne vzduch, zničil pokud možná všechna obranná zařízení a všecku výrobu letadel a jejich potřeb svého soka.

Nadvorník Emil (* 1889), ředitel záhřebského, sarajevského a novosadského divadla, žák Reinhardtův. Nyní novinářem v jihosl. odd. agencie Ceps v Praze.

Naegle August, ThDr. a PhDr. h. c. (* 1869), něm.-čes. theolog a politik, prof. círk. dějin na něm. pražské univ., senátor. Literárně obíral se otázkou svatováclavskou a prvních dějin Č.

Naevius Gnaeus († kolem 200 př. Kr.), římský básník z Kampanie; bojoval v prvé punské válce; přepracovával řecké komedie, psal tragedie s národními látkami a složil první národní épos (Bellum punicum).

Naevus, smaha, znaménko, útvar kožní v podobě skvrny, čočky, výrůstku většího i menšího nebo plochého nádorku. N. je holý, chlupatý, někdy pigmentovaný, jindy silně krevnatý, takže je nápadný jako „oheň“. Vada pouze kosmetická, jež se dá lehce léčit leptáním nebo spálením elektr. proudem.

Nafta, přirozená směs hořlavých uhlovodíků, barvy světle- nebo temněhnědé až černé, řídká nebo hustá, často doprovázená hořlavým zemním plynem (☞); obsahuje velmi snadno těkavé součásti i netěkavé oleje a rozpuštěné tuhé látky (parafin), oxydací přechází v mazlavou směs. Nachází se v různých geologických formacích, nejčastěji v písčitých a porésních vrstvách (olejové formace), které jsou omezeny na všech stranách nepropustnými, hlinitými vrstvami. Někdy prostupuje stejnoměrně písčitou půdou a dobývá se pak destilací jí prosáklých písků, jindy nachází se v uzavřených dutinách pod tlakem, obyčejně rozprostřena mezi vrstvou vody a zemního plynu. Navrtá-li se taková vrstva, buď uniká nejdříve zemní plyn a pak naftu nutno dopravovati na povrch pumpami, nebo zemní plyn sám vytlačuje naftu na povrch. — Velmi mnoho nafty nachází se v Sev. a Střed. Americe, hl. v Pensylvánii a ve státě New York. Nejdůležitějším nalezištěm jest však okolí Kavkazu a Kaspického moře, s nesmírně vydatnými prameny hlavně v okolí Baku. V Evropě nachází se nafta na mnoha místech, avšak vydatnější ložiska nacházejí se pouze v Haliči (Boryslaw) a v Rumunsku. Na Slovensku nachází se nafta u Gbel, na Moravě u Hodonína. Nafta na některých místech vyvěrá ze země sama, obyčejně získává se navrtáním půdy a pumpuje se pak do prostorných nádrží nebo vede se potrubím do rafinerií. Konstituce nafty z různých nalezišť jest velmi rozdílná (spec. váha 0,79—0,94). Řídká, lehká nafta nachází se v Pensylvánii, Haliči a na Sumatře; hustá, těžká v Baku a v Kali-

fornii. Některá nafta vysílá již při 6° hořlavé plyny, obyčejně vře při 30—40°. Průběhem destilace stoupá bod varu, poslední frakce destiluje až při 400°. V kotli zůstává smolný zbytek. — Nafta skládá se v podstatě z nasycených uhlovodíků řady methanové a naftenové. Vysokovroucí frakce, husté oleje, obsahují mnoho nenasycených uhlovodíků, olefinů, které se snadno slučují s kyslíkem, pročež tyto oleje stáním na vzduchu houstnou. Podle Mendělejeva ložiska nafty vznikla působením vody na karbidy kovů, obsažené v zemské kůře. Tato anorganická teorie byla zatlačena Englerovou a Höfrovou organickou teorií, podle které nafta vznikla rozkladem ohromných spoust zvířecích látek za vysoké teploty a tlaku. Engler získal totiž suchou destilací rybího tuku pod tlakem 4—10 atm. umělou naftu, která se skládala z těchže uhlovodíků jako nafta z Pensylvánie. — Destilační produkty a použití. Surové nafty lze použíti pouze k topení a k pohánění spalovacích motorů; obyčejně se podrobuje frakcionové destilaci: první frakce jest velmi těkavá a spec. lehká (surový benzin), druhou frakcí jest petrolej, jako třetí frakce prchají těžké oleje; v kotli zůstává mazlavý zbytek. Dnes provádí se destilace nafty nejčastěji způsobem nepřetržitým. Řada kotlů, z nichž každý leží asi o 1—1,5 m níže předešlého, jest mezi sebou spojena rourami. Kotel níže ležící jest zahříván na teplotu vyšší než předcházející. Surová nafta vpouští se do kotle nejvýše položeného, a protéká postupně všemi kotly. Z jednotlivých kotlů unikají páry nestejně těkavé, které se vedou odděleně ke kondensaci, čímž jest docíleno rozdělení různě těkavých látek. Jednotlivé frankce se čistí dále kyselinou sírovou, která rozpouští pryskyřičnaté látky, a louhem, kterým se odstraňují látky kyselé povahy. — Novější metodou Edeleanovou lze rozděliit uhlovodíky kapalným kysličníkem šiřičitým, který rozpouští aromatické a nenasycené uhlovodíky, kdežto parafiny a naftaliny zůstávají nerozpuštěny. Po odpaření kysličníku šiřičitého zůstávají tyto uhlovodíky v témže stavu, jak byly obsaženy v naftě. Surový benzin, frakce destilující do 150°, opětnou destilací rozdělí se na další frakce; podle amerického způsobu jsou to: 1. petrolejový éter čili gazolin nebo krezolen, spec. v. asi 0.67, vod varu 50—60°, slouží jako rozpustidlo olejů a tuků, k chem. čištění a k přípravě generátorového plynu (⚲); 2. benzin, spec. v. asi 0.70, bod varu 70—120°, slouží k čištění, hlavně však k pohánění výbušných motorů; 3. ligroin, spec. v. 0.73, bod varu 120—135°, slouží k čištění, extrakci, svícení, ke karburaci svítiplynu a m. j. 4. těžký benzin, minerální, terpentinový olej, petrolejový benzin, spec. v. 0.74—0.75, slouží k rozpouštění zahustlých olejů k mazání, k čištění strojů, k zřeďování fermeží a pod. Surový petrolej, frakce přecházející mezi 150—300°, podrobuje se důkladné rafinaci, než ho lze použíti ke svícení. Jest pak vodojasný nebo nažloutlý, fluoreskuje modře, spec. v. 0.78—0.82 až 0.86, vře při 150°, hoří pouze na knotu. Mísí se v každém poměru se sirouhlíkem, éterem, terpentinovým olejem, nikoliv s alkoholem; tuky a pryskyřice rozpouští méně než benzin. Slouží k svícení, vaření a topení. Olej plynový nebo střední, frakce destilující při 250—360°, spec. v. 0.83—0.88, hustější petroleje, barvy hnědé s nádechem do modra nebo zelena (fluorescence), slouží k přípravě olejového plynu a k pohánění motorů. Mazlavý zbytek, který při destilaci surové nafty zbývá v kotli, tuhnoucí často při obyčejné teplotě, barvy tmavozelené nebo černohnědé, o spec. váze 0.88—1, vroucí nad 300°, slouží k topení pod kotly parních strojů (mazut, pakura), k mazání strojů a k výrobě vaseliny. Někdy podrobuje se i tento zbytek destilaci při teplotách nad 300°. Vznikají velmi těžko těkající oleje a v kotli zbývá pak asfalt nebo petrolejový kok (podle stupně destilace).

Naftalan, směs částí kavkazské nafty s 2.5—4% mýdla; hmota petrolejem páchnoucí, tmavě hnědozelená; jako mast proti spáleninám, též proti kopřivce.

Naftalin, $C_{10}H_8$, uhlovodík řady arom., nachází se v kamenouhelném a dřevěném dehtu; tvoří bezbarvé, často stříbřitě se lesknoucí, pronikavě páchnoucí lístky; rozpouští se v teplém alkoholu, v éteru a v olejích, nikoli ve vodě. N. je důležitý produkt v chem. prům. pro výrobu barev, třaskavin a j.; jako ochranný prostředek při vycpávání zvířat, jakož i dobrý desinfekční prostředek.

Nafteny (hexahydrobenzoly), hl. součástky kavkazské nafty; jsou i v hnědouheln. dehtu, též v pryskyřicových olejích, připravovaných destilací kalafuny.

Naftol, $C_{10}H_7 . OH$, hydroxyderivát naftalinu; tvoří bezbarvé jehličky, aroma jako fenol, pálí, prach jeho dráždí ke kýchání, rozpustný v alkoholu a éteru. Důležité sloučeniny n.: Asaprol, protihnilobný prostředek, též proti horečce a reumatismu; benzolnaftol, střevní antisept. prostř.: betol, orphol, alumnol.

Naftylamin (aminonaftalin),

$C_{10}H_7 . NH_2$;

a) vzniká z nitronaftalinu, tvoří bezbar-

vé jehličky, nepříjemně páchne, rozpouští se v alkoholu a éteru, zbarvuje se na vzduchu červeně; slouží k výrobě barviv; β) z naftolu; tvoří bílé, nezapáchající lístečky, rozpouští se ve vodě, alkoholu a éteru; rovněž k výrobě barviv.

Nagajka (rus.), původně východoasijský bič (9.—10. stol.) s bodci.

Nagano, hl. město jap. kenu N. v s.-v. Hondu, (1925) 66.555 obyv.; povětrnostní stanice.

Naganowski Edmund (1853—1915), pol. spisovatel, spolupracovník angl. listů, bibliotékář nadace Baworowskich ve Lvově a lektor angl. na technice.

Nagaoka, město na ostrově Hondo, (1925) 53.156 ob.

Nagaoka Haruiši (* 1877), jap. diplomat, 1921—23 vyslanec v Praze.

Nágarí, abeceda, které se dnes užívá pro sanskr. a některé novoindické jazyky

Nagasaki, hl. město jap. kenu N., (1925) 189.071 ob.; válečný a obch. přístav.

Nagel Conrad (* 1897), pův. amer. architekt, pak herec, za války u námořnictva, pak u filmu, kde setrval.

Nagiel Henryk (1859—1900), p. žurnalista v Chicagu, kdež vydával Dziennik Chicagowski.

Nagórny Antoni (1821—1896), p. národohospodář, vydav. Ekonomisty a ředitel Banku Polskiega.

Nagové, indočínský národ mezi Brahmaputrou a horním tokem Čindvinu (Zadní Indie), asi 160.000 hlav. Jsou zemědělci.

Nagovicyn Jos. Aleksejevič (* 1888), sovětský politik vojácký.

Ňagov, ob. na Slov., okr. Medzilaborce, 396 ob.

Ňagovo, ob. na P. R., okr. Ťačovo, 1122 obyv.

Nagoya (Nagoja), jap. m. na ostr. Hondo, (1925) 768.558 ob.

Nágpur, divise brit.-ind. centrální provincie, 62.261 km², (1921) 3,146.228 obyv.; úrodná; skýtá zlato, železo, uhlí. Hl. m. N., (1921) 145.193 ob.

Nagy (maď.), velký.

Nagy Kamil (* 1873), českobr. ev. kněz, sociální pracovník mor., konsenior českobr. církve ev. v Brně. Organis. soc. ústavů v Myslibořicích na Mor.

Nagy Karel (1836—1900), českobr. ev. kněz a organis. círk. pracovník, farář v Semonicích v Č.

v. Nagy Käthe (* 1910), něm. herečka divad., nyní filmová.

Nagykanisza, ⚲ Kaniža.

Nagyszeben, ⚲ Sibiň.

Nagyvarád, ⚲ Velký Varadín.

Naháč, ⚲ ocún.

Naháč, o. na Slov., okr. Trnava, 523 ob.

Nahajka, ⚲ nagajka.

Naharro (nááro), Bartolome de Torres, jeden z nejstarších špaň. dramatiků v 16. stol.

Nahá zbraň, též holá z. (Blanke Waffe, arme blanche, side-arm), zbraň, jíž se užívá na krátkou vzdálenost k bodání n. sekání. Sem patří: meč, kord a jejich různé obměny (rapír, palaš, šavle), dýka a bodák; lze k nim též počítati kopí a oštěp (piku) s obměnami jako partyzána, halapartna, sudlice atd., zbraně vesměs bodné nebo sečné, též válečná sekyra n. palcát, zbraň spíše bicí. Bližší ⚲ jednotlivá hesla. N. z. bývá schráněna v pochvu, z níž se tasí jen v čas potřeby; odtud též jm.

Náhlovská, roz. Oliveriusová Tekla (1847—1916), spis. divad. her.

Náhlovský František (1807—1853), kněz, správce lužic. semináře v Praze, účastník r. 1848.

Náhlovský Jan, JUDr. (* 1876 v Jaroměři), min. rada St. úřadu statistického v Praze. Od r. 1919 rediguje Čsl. věstník a Knihovnu statistického věstníku.

Náhlovský Vilém (* 1784 v Praze), rytec a měšťan v Praze.

Náhlovský Vincenc, ThDr. (1817—1891), prof. na theol. fakultě v Praze.

Náhlý soud, též stanný soud, stanné právo (Standgericht, Standrecht; justice sommaire, cour martiale; martial law), soud, jenž ve výjimečných případech (vzbouření, vzpoura, časté násilí na životě a majetku) nahrazuje řádné soudy v urč. území, kde je vyhlášen. U nás jej vyhlašuje a opět zrušuje min. vnitra po dohodě s min. spravedlnosti, nebo v naléhavých případech president zemského úřadu po dohodě s presidentem vrchního soudu a vrchním státním zástupcem; v případech zvl. naléhavých i hlava okresního úřadu po dohodě s presidentem krajského soudu a příslušným státním zástupcem. Oznámení v okresích, kde má n. s. býti zřízen, musí se díti vyvěšenými vyhláškami, novinami, s kazatelen, jakož i ústním vyhlášením (vybubnováním) s udáním zločinů, na něž se vztahuje, a musí o něm býti zpravena voj. velitelství. Skládá se ze 4 soudců a musí o zločinu rozhodnouti do 3 dnů od předvedení obžalovaného, který dostane obhájce. Pravidelný trest při jednomyslném odsouzení jest smrt, která může být zmírněna na těžký žalář 5—20letý, zejm. není-li již třeba dáti odstrašující příklad; osoby pod 20 let nepodléhají trestu smrti. N. s. platí pro všecky osoby od 14. roku,

vyjímaje těhotné ženy a osoby těžce nemocné, které mohou býti pohnány jen před řádný soud; rovněž ti obžalovaní, o jejichž vině nelze do tří dnů dosíci ukončené řízení a jednomyslnosti rozsudku. Trest musí býti vykonán do tří hodin po vyhlášení rozsudku; odvolání není. Pomine-li důvod n. s., jest třeba jej zrušiti stejným způsobem, jako byl vyhlášen; rozsudky dosud nevykonané nesmějí už býti provedeny a spisy nutno postoupiti soudům řádným, které zase nastoupí v platnost. Srv. § 85 tr. z. a §§ 429—446 tr. ř. a §§ 443—450 voj. tr. ř.

Náhoda, událost, která nemohla býti předvídána. Jest to tedy nečekaná skutečnost, která změní pravidelný chod a příp. i má vliv na výsledek dění. — N. v trest. právu není trestná, prokáže-li se, že škoda vznikla náhodně, t. j. bez úmyslného jednání nebo bez opominutí. — N. v civilním právu má důležitý význam při náhradě škody. Platí zde pravidlo, že za škodu ručí ten, v jehož osobě n. vznikla. Jdu-li na př. po ulici a náhodou upadnu a při tom vyrazím protijdoucímu chodci z rukou předmět, který se rozbije, ručím mu za tuto škodu.

Nahořany, o. v Č., okr. Nové Město nad Metují, 417 ob. čs.

Nahořany, ob. v Č., okr. Strakonice, 440 ob. čs.

Nahosemenné rostliny (Gymnospermae), jichž semena nejsou uzavřena do semeníku, nýbrž leží volně na listech semenných. K nim patří: jehličnaté n. šiškonosné (borovice, modřín, smrk, jedle); cypřišovité (jalovec, zerav), tisovité (tis).

Nahozubci (Gymnodontes), druh ryb srostločelistných, v teplých pobřežních vodách, dělí se na ryby ježíkovité a dvojzubce (diodontidae) a ryby čtyřzubcovité (tetrodontidae).

Náhrada, úplata neb jiné plnění, které se provádí namísto původního závazku. V obč. zák. jest podrobně upravena otázka náhrady škody. Zásadně se její výše určuje tím, že má plně nahraditi ztrátu škodou způsobenou. Kdo úmyslně nebo z hrubé nedbalosti způsobil škodu, jest povinen dáti poškozenému plné zadostiučinění. Za škodu, způsobenou osobami zjednanými, ručí zaměstnavatel jen tehdy, lze-li mu přičísti nedbalost při jejich výběru. Toto omezení ručební povinnosti neplatí u hostinských, povozníků a majitelů lodí, kteří ručí za škody jejich zaměstnanci způsobené na svěřených věcech hostů a cestujících. Byla-li škoda způsobena zvířetem, ručí za n. jeho majitel, neprokáže-li, že se postaral o dostatečný dozor. Majitel bytu (nájemník) ručí za škodu, která nastala vylitím n. vyhozením věci z bytu ven. Odborník (lékař, advokát, inženýr) ručí za škodu, způsobenou špatnou jeho radou, vzal-li za tuto radu úplatu, jinak jen tehdy, dal-li vědomě nesprávnou radu. Způsobilo-li škodu více účastníků, ručí každý jen poměrně. Nemůže-li škůdce dáti poškozenému náhradou právě takovou věc, je povinen postarati se o n. v penězích. Stala-li se škoda hrubou nedbalostí, musí se nahraditi i ušlý zisk, stala-li se ze zlomyslnosti nebo trestním činem, nahradí se i hodnota zvláštní obliby (pretium affectionis). Nastalo-li poškození tělesné, jest nutno přihlížeti i k tomu, zdali a do jaké míry ztratil poškozený způsobilost k výdělku, jak velikou bolest vytrpěl, zdali tím byl zohyžděn (zvl. důležité u žen, nemají-li proto zmenšené vyhlídky na uzavření sňatku, n. u herců vůbec, ztrácejí-li možnost vystupovati na jevišti). Za škodu, způsobenou náhodou, ručí ten, v jehož osobě náhoda vzešla. Trestní soud při rozhodování o trestném činu škůdcově může rozhodnouti i o civilních nárocích poškozeného na n. N. se poskytuje i u urážek na cti (obyč. jest to jen satisfakce), u neodůvodněné vazby (peněžitá n.), při poškození na těle, způsobeném železnicí nebo silostrojem (zde není třeba prokazovati zavinění škůdcovo, železnice a auto neručí jen tehdy, prokáže-li vinu poškozeného nebo vis maior).

Náhradník, osoba, která nastupuje na místo řádně zvoleného neb jmenovaného člena, nemůže-li tento svou povinnost z jakýchkoliv důvodů vykonávati (pro nepřítomnost, pro nemoc). N. jest pozván jen do jedné schůze, trvá-li nemoc nebo nepřítomnost jen právě přes onu schůzi. To platí zvl. o životě spolkovém a družstevním. Zemře-li člen, nebo vzdá-li se trvale funkce, nastupuje n. na celý zbytek funkčního období na jeho místo. Při volbách do posl. sněmovny a do samosprávných svazků jsou osoby, které byly na kandidátní listině uvedeny těsně za zvolenými členy, jejich n. Nastupují na jejich místo teprve až se místo trvale uprázdní (nikoliv v době kratší nemoci a pod.). — N., vojín, který převzal povinnost sloužiti za jinou osobu řádně odvedenou. Byli to většinou lidé chudších vrstev, kteří za peníze se uvolili sloužiti za brance vylosované v konskripčním systému (XVIII.—XIX. stol.), pokud se tito nevykoupili složením předepsané peněžité částky aneb nechtěli sloužiti osobně.

Náhradník, pseud. J. Škultétyho.

Náhradní pojištění, p. prováděné náhradními ústavy. Vyskytuje se v pensijním pojištění soukr. zaměstnanců, kde veliké podniky mají vlastní náhr. ústav (Škodovy závody, Českomor.-Kolben), neb skupina firem na místo, aby přihlašovala své zaměstnance u některé úřadovny Všeobecného pensij. ústavu, přihlašuje je u náhrad. ústavu. N. ústavy vznikly v pens. pojištění již za Rak. Byla jich celá řada, avšak zpřísněním podmínek jich jednak ubývá, jednak nové jsou velmi spoře zřizovány. N. ústav musí zaručovati vyšší nároky nežli jaké by zaměstnanec měl u Všeob. pens. úst., jeho vznik musí býti schválen ministrem soc. péče. Ministerstvu soc. péče přísluší také stálý dozor nad n. ústavy. Přestoupí-li zaměstnanec k jinému zaměstnavateli a je pojištěn u Všeobec. pens. ústavu, převádí za něho dosavadní nositel pojištění úhradový podíl, který jest větší než zákonný a z něhož vzniká pojištěnci k dobru přeplatek. V nemoc. pojištění jsou za n. ústavy považovány zapsané nemoc. pojišťovny, jež provádějí pojištění namísto okr. nemoc. pojišťovny, avšak název ten se v praxi téměř neužívá.

Náhradní útvary (Ersatzformationen; troupes de dépôt; depot troops), vojskové útvary, z nichž se doplňují v poli ztráty na mužstvu a materiálu. Jsou v míru obyčejně jen rámci (cadre), sestávajícími z důstoj., poddůstoj. a něco málo mužstva; ve válce (po mobilisaci) zůstávají jako n. tělesa (prapory, eskadrony, baterie, letky) v sídle posádky mobilisovaného útvaru, přijímají nováčky, cvičí je, opatřují výzbrojí a posílají je jako zvl. formace (pochodové a j. zvané) do pole, kde se dále cvičí v t. zv. výcvikových střediscích, odkudž se posílají k doplnění ztrát svým útvarům v poli. Mají označení a číslování zpravidla táž jako jejich mateřské útvary, jen s označením náhradní, na př. náhradní prapor pěšího pluku č. 6.

Náhradní záloha (Ersatzreserve; hommes en disponibilité; special reserve), u některých států, na př. v ČSR. branci, kteří jsou sice schopni voj. služby, ale byli odvedeni již po vyčerpání počtu stanoveného kontingentu, aneb jsou živiteli svých rodin (rodičů, dědů), nebo majetníky zděděné selské usedlosti, nebo z růz. jiných důvodů (na př. pro omezenou tělesnou zdatnost) zasluhují zvl. zřetele. Mají jen 12nedělní povšechný výcvik a jsou pak propuštěni domů; konají obvyklá záložní cvičení ve zbrani a nadto ještě jedno mimořádné.

Náhražky, látky, které při nedostatku surovin, potřebných buď k výživě nebo v technice a průmyslu zastupují tyto. Po válce většina náhražek zmizela; u některých výroba se však tak zdokonalila, že se staly hledanou surovinou, na př. umělé hedvábí, kterého se nyní trvale užívá.

Náhrdelník, ozdoba krku, kterou nalézáme u všech národů starověku, jakož i u žijících národů divokých i kult.

Nahromadění vzduchu (řec. pneumatosis), patologické nahromadění vzduchu nebo plynů v plicích, ve střevech, v pohrudnicovém pytli, v krevních cévách, někdy i v pletivu. Přílišné nahromadění vzduchu v žaludečním střevním kanálu nazývá se meteorismem, v plicních bublinkách plicním emfysemem, v pohrudnicovém pytli pneumothoraxem, v podkožním buněčném pletivu emfysemem atd. Bacil plynové sněti může způsobiti velmi silný vývoj plynů.

Nahtigal Rajko, PhDr. (* 1877), slovinský slavista, žák Jagičův, dř. prof. slov. filologie ve Št. Hradci, nyní v Lublani.

Nahua, název starých Mexičanů pro všecky ostatní kmeny jejich řeči; dnes název jazykové skupiny (Azteků, Pipilů, Nicaraoů a j.).

Náhůnek Karel, Ing. (* 20. II. 1891 v Třešti u Jihlavy), arch. a projektant zem. úřadu v Brně.

Nahur (bharal, Pseudois nahoor [nayar] Hodgs.), dutorohý přežvýkavec se znaky ovcí a koz, na horní straně modrošedé barvy, vespod bílé, kozlové mají černé skvrny; žije ve střední Asii.

Nahý Újezdec (Naketendörflas), o. v Č., okr. Planá (u Mar. Lázní), 412 ob.

Nach, ⚲ purpur.

Nachičevan, 1. město sovět. republiky na úpatí Araratu, 9000 ob., stanice zakavkazské železnice; koželužny, mlýny, ovocné zahrady, nedaleko naleziště kam. soli; — 2. město, nyní součást Rostova na Donu, velký průmysl, 71.000 ob., většinou Arménců.

Nachimov Pavel Stepanovič (1803—1855), rus. admirál, velitel černomořské eskadry; zničil 30. XI. 1853 turecké loďstvo u Sinope; padl při hájení Sevastopola.

Nachlazení, poškození těla přímým ochlazením. Dříve pokládalo se za důležitou příčinu nemocí; v éře bakteriologické se neprávem zneuznávalo. Dnes panuje přesvědčení, že n. je příčinou některých chorob, i když způsob účinku není zcela jasný. Snad jde u většiny chorob z n. o nedostatečnou reakci cév kožních a slizničních na ochlazení, u dru-

hých snad o přímé poškození buněk chladem (zvl. u obrn nervů a u neuralgií). Nejčastější choroby z n. jsou katary cest dýchacích (rýma, katar hrtanu, průdušnice a průdušek). U druhých chorob je účinek nepřímý (katar střevní, měchýře a záněty ledvin). Zkušenost ukazuje, že nemoci reumatické, zvl. vleklé, závisí na n. Choroba z n. může poskytnouti příp. infekci vhodnou půdu k vývoji. Některé osoby, zvl. chudokrevné, tuberkulosní a s nemocemi ledvin, mají k n. velký sklon.

Náchod, okr. m. v Č., 12.244 ob. (11.954 čs.). Sídlo okres. úř., reál. gymn., odb. šk. tkalc., obch. šk.; m. museum, zámek s arch.; prům. textil. s bělidly, příd. Jos. Bartoně a s.; slév. kovů, strojírna, továrna asbestového zboží; lomy pískovcové.

Znak města Náchoda.

Náchodská Gisela (vl. Leona Gabrtová), (1856—1923), čes. spisovatelka. Povídky z rus. života.

Náchodský, pseud. Josefa Krapky.

Náchodský Štěpán Frant. (* kol 1700), probošt pražského řádu knižovnického a katol. spis.

Nachovec, ↷ Purpura.

Nachtigal František (* 1894), č. malíř, grafik.

Nachtigal Gustav, MUDr. (1834—1885), něm. cestov. po střední Africe.; při cestě z Toga do Kamerunu zemřel před Kap Palmas.

Nachtikal František, PhDr. (* 1. XII. 1874 v Královicích u Plzně), r. 1921—26 prof. čes. tech. v Brně, od té doby prof. čes. tech. v Praze. Napsal: Učeb. fysiky pro vyšší stř. školy a školy odb. (se spoluprac.), Princip relativity (1929) a j.

Nachtman Jaroslav (* 1887 v Hrádku u Březnice), učitel a div. kapelník v Kladně. Složil operety: Kráska ze Šumavy, Kouzlo mládí, Salon panny Marcely, melodram. hudbu k div. hře Hrabě Monte Christo a j. skladby.

Náchylnost, ↷ disposice.

Ná'ib (ar.), místodržící ve vých. zemích islamských.

Naivita (z lat. nativus, vrozený), přirozenost a nepovědomost cítění na rozdíl od cítění vědomě prohloubeného, zvnitřnělého.

Naivní, přirozený, nevinný, nehledaný.

Naja, ↷ brejlovec.

Najadaceae (řečankovité), čel. jednoděložných rostlin asi s 10 druhy, žijící pod vodou, s listy vstříčnými a květy jedno- nebo dvoudomými; po celé zemi roste rod Najas L. (řečanka).

Najas major Alb.

Najades, ↷ Unionidae.

Najády, ↷ nymfy.

Najas, ↷ Najadaceae.

Najbrt Václav, Ph. Dr. (* 1886), č. filolog, řed. obch. akad. v Uh. Hradišti. Za vál. v rus. leg., kdež byl komisařem I. div. a vedl vyjednávání s Trockým. Napsal Cvičebnici rus. jaz. a Dějiny ruské liter.

Najdenov Nikola (* 1880), bulh. státník. Byl min. nár. osvěty v kabinetě A. Ljapčeva od r. 1926—30, pak předsedou Nár. sobrání. Je činný publicisticky.

Najdenovič Alexandr Ivan (1858—1927), bulh. chemik. Napsal řadu drobných vědeckých studií z oboru chemie a o léčebných vodách v Bulharsku. Zorganisoval chemický ústav při Nejv. lék. radě.

Nájem, upravení poměru mezi dvěma stranami o pronájmu bytu, nemovitosti neb práva. Uzavírá se smlouvou nájemní, jež může býti písemná i ústní. Jedna strana se zavazuje poskytovati užívání věci na určitý čas a za urč. úplatu. Pronajimatel jest povinen odevzdati věci v umluveném čase v náležitém stavu, ponechati ji nájemci po celou smluvenou dobu, udržovati věc ve stavu způsobilém k užívání a nahraditi nájemci útraty, které nájemce s opravou nebo udržováním věci měl, ačkoliv je měl hraditi pronájemce. Nájemce jest povinen dobře věcí nakládati, platiti smluvené nájemné a vrátiti věc v řádném stavu pronajimateli. Jest oprávněn uzavříti s třetí osobou podnájemní smlouvu a dáti pronajatou věc do podnájmu. Pronájemce má pro činži zák. zást. právo na svršcích nájemcových a podnájemcových a na věcech jim svěřených, byly-li do najatých místností vneseny a pokud se tam nalézají v den podání žaloby (t. zv. invecta et illata). Nájemce jest také oprávněn dáti si nájemní smlouvu vtěliti do poz. knih, což má svůj značný význam při prodeji nemovitosti. K zrušení n. dojde po úplné neb nahodilé zkáze věci nebo po projití nájemní doby. Smlouva se může obnoviti na další dobu. Není-li doba nájemní umluvena, jest nutno ke zrušení poměru, aby dal pronajimatel nájemci výpověď. Výpověď se může dáti

s obou stran, nejsou-li podmínky smlouvy dodržovány. U smluv, uzavřených aspoň na dobu jednoho roku, činí výpovědní lhůta tři měsíce, u smluv uzavřených na 1 měsíc, aspoň 14 dnů, v ostatních případech osm dnů, u movitostí 24 hodiny. Pokud jde o pronájmy bytů ⚲ ochrana nájemníků.

Nájezd, voj. druh invase (vpádu ⚲), provedené jezdeckými vojsky do cizího (nepřátelského) území; jeho účelem jest jednak vzbuditi strach v obyvatelstvu, na němž se při tom buď vymáhají kontribuce, nebo se jinak týrá, jednak působiti na komunikační tepny nepřátelské arm. (nájezd do týla) a tím ji nutiti, aby se zeslabovala odesíláním zajišťovacích oddílů a p. Je tedy n. druhem manévru (⚲), který vyhýbaje se boji, hledí způsobiti diversi nepřátelské armádě. Proslulé byly n. gen. konfed. států Stuarta v obč. vál. sev.-amer. 1861—5. N. konaly odedávna zejm. barbarští a jezdečtí národové (Germáni, Avaři, Hunové, Maďaři) do sousedních zemí. V námořní válce sluje nájezdem vpád na pobřeží cizího státu, který má jen lokální význam a je proveden menšími vojsky na břeh vysazenými; podmínkou k němu jest aspoň dočasná nadvláda na moři (⚲) ve vodách, kde má býti proveden.

Najímání branců (Werbung; racolage; recruiting), též verbování, způsob, kterak se doplňují armády s dobrovolnou služební soustavou, jak se to dálo až do XIX. stol. u novodobých armád a děje v někt. arm. (Něm., Rak., Angl.) dosud. Branci jsou při tom najímáni na určitou dobu; dříve i na neurčitou n. doživotně. V XV.—XVIII. stol. byly k tomu zřízeny zvl. verbovací komise, jež cestovaly po krajích a snažily se voj. službu vylíčiti mladým mužům co nejpříznivěji; často též různými triky (opíjením atd.) přiměly je k podepsání smlouvy. Při tom se vyplácel závdavek, který byl zpravidla rovněž ihned propit. Dnes u arm. států, které buď podle ústavy n. podle mírových smluv nesmějí míti jiné arm. než dobrovolnické, jsou k tomu konci zvl. kanceláře, v Angl. t. zv. recruiting sergeants (verbující šikovatelé), kteří přijímají přihlášky ke vstupu do arm. neb loďstva.

Najman Josef Václ. (* 1882 v Bohdanecké Skále u Hořic), čes. obchodník a politik. Po převratu organisoval politicky vrstvy obchodní a živnostenské ve Středostavovské straně živnostensko-obchodní a založil ústř. orgán str. Reformu. Od 1920 posl. NS. Byl ministrem železnic ve vládě Švehlově (1926—29).

Nakanuně (rus. v předvečer), rus. denník, vych. v Berlíně od 26. III. 1922—1925 za redakce J. V. Ključnikova a G. A. Kirděcova.

Nakaz (rus.), instrukce; nařízení vládní.

Nákaza, ⚲ epidemie.

Nakažlivé nemoci, choroby vyvolané zárodkem, vniklým zvenku do těla a v něm se rozmnožujícím. Již dříve tušený vznik těchto chorob zjistila moderní bakteriologie, kt. zahájily výzkumy Pasteurovy a Roberta Kocha (1876). O způsobu šíření se n. n. rozhodují životní podmínky choroboplodných zárodků. U některých nemocí zůstane nakažlivá látka účinnou pouze uvnitř těla a mimo ně tak rychle zaniká, že vlastně chorobu může vyvolati pouze přímé přenesení (nákaza) z nemocného na zdravého (vlastní kontagiosní n. n.). Jiní vyvolavatelé nákaz mohou si svou schopnost nakaziti zachovati déle, i leta, mimo tělo. Zdroji nákazy jsou především výměšky nemocného: kožní šupiny (neštovice), stolice (cholera, tyfus), vykašlaný obsah (souchotiny, chřipka), vykašlané kousky pablán (difterie), moč (tyfus). Také ložní prádlo, jídelní náčiní, nádobí k pití a obvazy nemocných mohou přivoditi nákazu. Tato může dále nastati prostřednictvím osob, které sice nejeví chorobných příznaků, ale vylučují bakterie (t. zv. nositelé bacilů). N. n. mohou probíhati prudce (akutně) neb vlekle (chronicky). Prudký průběh je pravidlem na př. u tyfu, spály, spalniček, neštovic, difterie, cholery, moru a j. Trvání jednotlivých období choroby a způsob vyléčení (zponenáhla n. náhle), podroben je u každé nemoci jistým pravidlům. Rozeznává se období (stadium) inkubace (⚲ inkubační doba), kdy choroboplodný jed již vnikl do těla, ale ještě neúčinkuje, pak období prodromální (předběžných příznaků), v němž se objevují lehčí příznaky jako předzvěst choroby a období vyvinuté nemoci (stadium acmes), většinou s vysokou horečkou, která při přechodu k zotavení (rekonvalescenci) náhle (kriticky) n. znenáhla (lyticky) klesá. K chronickým n. n. patří na př. tuberkulosa, v některých případech i malarie, dále příjice (syfilis). Mnohé n. n. zanechávají po sobě, proběhnuvše jednou, imunitu (⚲) proti téže nemoci, a to buď na čas nebo navždy. K průkazu n. n. slouží chem. reakce. Tak Ehrlichova reakce diazová má význam pro diagnosu břišního tyfu, dále u spalniček a na poč. trichinosy, řidčeji u těžkých tuberkulos. ⚲ také reakci Wassermannovu. Individuální léčení provádí se podle všeob. pravidel, platných u prudkých chorob (šetření a posilování organismu). Zvl.

péče vyžaduje léčení horečky (↘). U řady chorob přichází v úvahu léčení specifické, jež je buď chemické (chinin u malarie, rtuť a arsen u příjice), nebo séry (↘ imunita, léčení séry, chemoterapie). Průběh n. n. závisí na závažnosti nákazy a výši obrany organismu. Číslo úmrtnosti se v posledních letech až do války 1914—18 podstatně menšilo a jejím vlivem opět značně stouplo. Přehled důležitějších n. n. ↘ inkubační doba. — N n. snadno vzrostou v epidemii. Ke vzniku n. n. nepostačí mikrob, nýbrž je třeba řady podmínek, aby mohl do těla vniknouti a tam se projeviti. K tomu náleží individuální disposice (↘ konstituce). Pro jsoucnost dočasné disposice mluví zkušenost, že jisté n. n., jako cholera a tyfus, s oblibou vyskytují se ve střed. Evropě v pozdním létě a na podzim, kdy vyšší teplota a vlhkost vzduchu mají příznivý vliv na jedovatost choroboplodných zárodků. O místní disposici lze mluviti vlastně jen u malarie, ježto povaha půdy (bažiny) podporuje rozvoj přechodného hostitele, komára druhu Anopheles (↘ malarie). Také dopravní poměry místa a země, zvyky a obyčeje životní, zámožnost národa, poměry bydlení a výživy mají úlohu při šíření se n. n.

Nákelský F., pseud. Frant. Pišmistra.

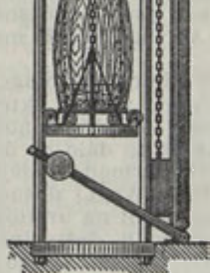
Nakić Petar (Nachini, Nanchini), (1700—1770), stavitel varhan, františkán, v Benátkách si zřídil varhanickou dílnu.

Nákilep, pseud. J. V. Pelikána.

Náklad, zboží, převzaté k dopravě (zboží nákladní); také obnos, potřebný k placení převozu n. dovozu (dovozné). V dopravě námořní k nákladu lodnímu nepatří jenom zboží, dopravované na zákl. nákl. smlouvy, ale všechno zboží, které se nalézá na palubě za účelem přepravy, tedy také takové, které se béře bezplatně nebo které náleží samému zasílateli, kromě toho pošta, zboží cestujících atd. — N. palubní je náklad, umístěný na palubě lodi nákladní; bývá to zpravidla lehké zboží i dříví. Žádná loď nesmí přijímati větších n. p., které by převyšovaly její únosnost a stabilitu, při tom nutno bráti zřetel na období zimní, kdy ledem je váha zvyšována. — N. soudní, požadavek státu, aby strany nesly samy náklady s jejich činností ve sporu spojené. K těmto n. patří jednak dávky, které musí plniti i stát sám, jednak výlohy, které vznikají přímo stranám samým při soudní rozepři. Povinnost k náhradě nákladů soudních stihá především stranu, která ve sporu úplně podlehla. Z této zásady jsou však uznány výjimky (vítěz sporu nese n. s., jestliže uváděl skutkové okolnosti ve sporu opožděně, ač mohl tak učiniti dříve; náklady jest možno též uložiti osobám třetím, [jež je zavinily] nebo soudu [pro hrubé zavinění]. Ve věcech trestních jest měřítkem pro výši soudních n. pravoplatně nalezený trest.

Nakládací doba, v námořském a vnitrozemském nákladním právu doba, kterou má nákladník k disposici k naložení nákladu, za kterou (nebylo-li jinak ujednáno) nelze činiti žádných nároků na náhradu a po jejímž uplynutí počíná doba proležení (↘). Nakládací doba počíná následujícím dnem po dni, kdy nákladní povozník ohlásil pohotovost k naložení.

Nakládací a skládací zařízení, slouží k dopravě a zvedání větších hmot (uhlí, rudy, obilí, sudů atd.) ze skladiště do místa další dopravy neb naopak, nebo mezi jednotl. doprav. prostředky

Nakladač.

Nakladatelská smlouva, s., kt. autor, t. j. původce nějakého literár. nebo uměl. díla n. jeho zástupce svěřuje jeho vydání a rozmnožení nakladateli, kt. bude míti právo rozšiřovati je na svůj náklad. Jest u nás upravena zákonem ze dne 11. V. 1923, č. 106 Sb. z. a n., jenž v zásadě ponechává oběma stranám volnost při sjednávání podmínek n. s., ale v hlav. bodech upravuje jednotlivosti sám a nepřipouští změny. Byl dělán za tím účelem, aby byl autor chráněn ve svých právech a nebyl druhou stranou snad poškozen. Donucovacími ustanoveními n. s. jsou zvláště tyto předpisy, kt. musejí býti v každé s. obsaženy: Autor n. jeho právní zástupce má právo vydati své dílo ve vydání souborném, uplynulo-li již 15 let od konce roku, kdy bylo vydáno (může tak učiniti i dříve, jsou-li všechna vydání, k nimž byl nakladatel podle s. oprávněn, rozebrána, n. zakoupí-li od naklad. zbytek výtisků). Autor může rozmnožovati a rozšiřovati překlad díla n. jeho zpracování v jiné formě (pro divadlo, film). Nakladatel jest povinen vydati dílo v druhém a dalším vydání v době co nejkratší, bylo-li do-

savadní vydání rozebr. (to platí ovšem jen pro případ, že původce zadal nakladateli více vydání). Nakladatel musí se postarati o vhodnou úpravu vydání, jest povinen se dohodnouti s původcem o formě vydání i o způsobu reklamy, uvésti dílo ve známost a pečovati o jeho odbyt. Autorovi dává nakladatel buď autorský honorář jednou pro vždy, nebo s ním smluví pravidelný roční poplatek, jehož výše může se učiniti závislou na počtu výtisků za rok rozprodaných. Krámskou cenu stanoví nakladatel sám, má však při tom přihlížeti k tomu, aby příliš vysokou cenou neznemožnil rozprodej. Autor má právo na urč. počet výtisků zdarma, další si může od nakladatele zakoupiti za n. cenu. Zákon č. 106/1923 platí od 2. VI. 1923.

Nakladatelství, koncesovaná živnost, zabývající se vydáváním a rozmnožováním literár. a umělec. děl. Jedině n. soukromé, jež vydává toliko vlastní knihy, nepodléhá koncesi. S n. uzavírá původce nakladatel. smlouvu (⤷). Cenu knihy stanoví nakladatel. Nejčastěji majitel n. jest současně i knihkupcem, takže sám též díla rozšiřuje. Nemá-li současně knihkupectví, může rozprodávati díla, (knihy, hudebniny, fotografie) jedině knihkupcům. Činí tak za n. cenu, jež bývá o 33% nižší nežli cena krámská. Výše ceny dá se měniti jen se souhlasem autorovým. Je-li prvé vydání díla (počet výtisků bývá zcela různý podle obsahu: u vědeck. knih poměrně malý, u zábavné četby, časových brožur a letáků velmi značný) již vyprodáno, říká se, že jest dílo rozebráno a přistupuje se k druhému a dalšímu vydání. Jméno nakladatelovo resp. označení jeho firmy bývá uváděno na titulní stránce knihy. U dalších vydání se vyznačí, kolikáté vydání to jest a případně se uvede, je-li to vydání opravené, pozměněné, doplněné a pod., provedl-li autor nějaké změny. Chce-li se naznačiti, že tisk je zcela týž jako u vydání prvého, uvede se na prvé stránce: druhé nezměněné vydání. N. vydává autorovi buď jen jednu knihu n. více knih v časovém pořadí, jak jsou napsány aut. — a to se děje dosti často. až po smrti autorově — vydává sebrané spisy, což jest soubor všech autorem sepsaných knih, uspořádaný podle přání autorova n. jeho pozůstalých, označený pořadovými čísly svazků a mající stejnou vazbu. K vydávání sebraných spisů přistupují toliko větší n. a to jen u významných autorů. Nakladatelé se sdružují v zájmové organisace jako jsou u nás Svaz knihkupců a nakladatelů, Kmen (moderní čeští nakladatelé), krajská gremia atd. Vydavatelé a nakladat. časopisů jsou sdruženi ve Svazu čs. vydavatelů a redaktorů časop. a periodických spisů.

Nákladní list, v dopravnictví, obzvláště železničním, nákladní list odesilatele, který se přikládá jako úřední průvodka k zavazadlu; seznam jednotlivých kusů nákladního zboží.

Nákladní plošina, v nákladním provozu používaná stabilní nebo posunovatelná plocha ve výšce dna nákladních vozů, snižující se na některé od vozu odvrácené straně pozvolna až k zemi, čímž jest usnadněno nakládání a vykládání zboží, dobytka a pod. N. p. bývají umístěny buď vedle kolejnic, anebo zakončuje se jimi některá slepá kolej. Posledních používá se hl. k nakládání děl, vozidel a p., ⤷ nádraží. — N. průřez železničních vozů (nákladní profil), mnohoúhelník, přes jehož okraje nesmí přečnívati volně naložený železniční vůz; jeho tvar jest podmíněn velikostí nejmenšího na trati se vyskytujícího profilu. K snadné a rychlé kontrole průřezu naloženého železničního vozu slouží na vedlejších kolejích nákladních nádraží postavené šablony, pod nimiž vozy po naložení se prosunují.

Nákladový zákon, národohosp. z., určující výši tržní ceny: ceny výrobků mají tendenci vyrovnati se n. alespoň co nejvíce se přibližiti výrobním nákladům a proto u různých výrobků jest cena jejich v poměru jejich nákladů. N. z. platí však toliko pro výrobky obecné, ne specifické a jen pro případ úplné soutěže. Je-li cena nižší nežli náklady, nevyplácí se ono zboží vyráběti, nastane menší nabídka a cena jde nahoru. Převyšuje-li cena výrobní náklady, obracejí se rychle noví podnikatelé k této výrobě, čímž se zvětšuje nabídka a ceny klesají. Obě cesty vedou k nutnému vyrovnání cen výrobků v poměru k jejich nákladům.

Naklepávání, ostření kos kováním na malé kovadlince (babce), čímž ostří se ztenčuje (⤷ kosa).

Nakléřov (Nollendorf), o. v Č., okr. Ústí n. L., 376 ob.

Náklo, o. na Mor., okr. Litovel, 1177 čs. ob.

Nakło, m. v Poznaňsku, od 1920 pol., (1921) 7427 ob.

Nakloněná rovina, ⤷ rovina.

Nákolník, zařízení ke zmenšení rychlosti povozu, mírně zahnutá železná deska, upevněná řetězem k podvozku a položená před kolo, jež pak musí po

něm klouzat. Používá se ho též k zamezení zpětné jízdy vozu.

Nákrční šátek, část mužského oděvu, který byl zaveden za času Ludvíka XIV., když paruky zatlačily široké límce. V XVIII. st. byl nahrazen jabotem, ale vrátil se v r. 1780 znovu a byl vázán pod límcem. Od r. 1850 ponenáhlu nákrční šátek mizí a ustupuje t. zv. nákrčníkům (kravatám).

Nákří, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 374 čs. ob.

Nakšbendí, jméno velmi rozšířeného tureckého řádu dervišů. Zakladatel Pîr Bahâ ed-dîn-Nakšbend († 1389).

Nakvasovice, o. v Č., okr. Ledeč, 409 čs. ob.

Nákyp, lehký moučník, různý podle hl. součástí (rýžový, krupicový, nudlový, jahelník) s moukou, cukrem, vejci, šlehaným bílkem, růz. ovocem, s troškou mléka, pečený ve zvl. formě na mírném ohni, nejchutnější čerstvý ihned po upečení za tepla.

Nālandā, proslulé budhistické univ. m. v Magadha (Bihar); zaniklo ve XII. st.

Nalbandjan Michael (1829—1866), arménský spisovatel a představitel revoluč. hnutí let 50.—60. Všestranně činný, psal články novinářské, histor. filolog. badatelské, básně a povídky. Jeho báseň Svoboda nadšeně recitována revoluční mládeží.

Nalbant, horský hřeben v Bulharsku, připojující se k Musale, s nejvyš. vrchy Marica (2767 m), Manču (2707 m), Juruški čal (2774 m) a Nalbant (2636 m).

Naldi Nita (* 1899), zprvu tanečnice, později u filmu.

Nale, ☞ Nalješković.

Náledí, hladká ledová pokrývka na pevných předmětech (půdě, stromech a pod.). Vzniká jednak padáním teplého deště na zmrzlé předměty, jednak procházejí-li dešťové kapky studenou vzduchovou vrstvou (t. zv. ledový déšť).

Nalepiński Tadeusz (1884—1918), pol. básník a spisovatel.

Nálet, zahříváním způsobené povrchové zbarvení kovů; též zkušebný let.

Nálevka, v hor. zařízení, používané k rozdělení jemných rudných zrn ve vodě.

Nálevka Antonín (* 1893), č. herec a spisovatel. Sp.: Návrat (1927), Ze dne na den (1928).

Nálevka Jan (* 1856), č. spis., hl. dětské lit. Pseud. Jan Vřesnický.

Nálevníci, ☞ Infusoria.

Nálevníci celobrví, ☞ Holotricha.

Nález, objev; nalezení a ponechání si ztracené věci. Nálezce má vrátiti ztracenou věc tomu, kdo ji ztratil, nebo když ho nezná, oznámiti to neprodleně na policejním úřadě. Může ovšem od toho, kdo věc ztratil, požadovati odměnu za nález.

Nález soudní, s. rozhodnutí n. usnesení. O každé žalobě rozhoduje civ. soud po předchozím řízení písemně. Tato listina obsahuje dvě části: n. (enunciát, rozhodnutí), jímž soud rozhoduje (vyhovuje, zamítá, mění) návrh žalobcův a rozhodovací důvody, které vysvětlují, co vedlo soud k takovému n. V trest. právu rovněž n. rozhodnutí soudu, zvl. jest však užíváno tohoto pojmu u usnesení vyšších stolic, jež se obyč. uspořádávají do sbírek. U nás n. Nejv. správ. soudu sestavuje do sbírky Dr. Bohuslav, n. nejv. soudu Dr. Vážný. Pojmu n. se užívá i o rozsudcích rozhodčích soudů (na př. bursovních a hornických).

Nalezinec, ústav k bezplatnému přijetí dítek (nalezenců), kdež nacházejí útulek a jakousi náhradu za péči rodičů (vl. mateřskou). Vznikly v VIII. stol. v Miláně, poté svěřeny řádu Sv. Ducha. Rozmohly se ve st. XVI. a XVII., v Praze od XVI. st. U nás jich správa svěřena samospráv. ústavům zemským. Zdravotní péče o těhotné, rodičky, šestinedělky, kojence, nalezence spadá do oboru působnosti min. veř. zdravotnictví, ve směru sociálním a právním minist. soc. péče.

Nálezné, právní zásady, platné k peněžní odměně nalezených věcí; v horn. přednostní právo nálezce k těžení jím objevených skrytých nerostů.

Náležitost, podmínka, předpoklad správnosti. V právním jednání rozeznáváme náležitosti všeobecné (na př. způsobilost k právním činům, projev vůle) a zvláštní, jež jsou různé u jednotlivých jednání, na př. n. kupní smlouvy, pachtu, rekursu atd. Jiné dělení: n. zevní, přihlížíme-li k formě (dvojmo, trojmo a pod.) a vnitřní (náležitý obsah). Ve stát. účetnictví n., nárok státu na urč. plnění i povinnost státu na urč. vydání.

Nalješković Augustin (Nall, * v 2. pol. XV. st., † 1527 v Dubrovníku), dominikán, biskup trebinjský, učený autor lat. děl teologických.

Nalješković Nikola (Nale, * na poč. XVI. st., † 1587 v Dubrovníku), kupec a básník, jenž psal konvenční poesii, pastýřské hry a zajímavější komedie.

Nałęcz Włodimierz (* 1865), souč. malíř polský, hl. mořských nálad.

Nałęcz-Dobrowolski Marceli (* 1876), p. uměl. historik a malíř. Sp.: Ceramika i szkło, Madonny Polskie.

Nałkowska Zofja (* 1885), p. spisovatelka povídek a novel.

Nałkowski Wacław (1852—1911), pol. geograf a spisovatel. Sp.: Geografja fizyczna, Ziemia i czlowiek a j.

Nallesgrün, o. v Č., okr. Loket, 492 ob.

Nálož, trhavina vložená do vývrtu a utěsněná ucpávkou na př. z hlíny.

Nalyvajko Severyn, ukraj. povstalec v r. 1595—96 proti pol. šlechtě. Spolu se záporožským hetmanem Hryhorijem Lobodou N. vystoupil se svou tlupou proti pol. vojsku. U m. Lubni na Poltavsku Poláci donutili kozáky vzdáti se a vydati jim Nalyvajka a j. důstojníky. N. Poláci odvezli do Varšavy, popravili a jeho tělo pověsili pro výstrahu.

Nalžovice, o. v Č., okr. Sedlčany, 835 čs. ob.

Nalžovské Hory, → Stříbrné Hory.

Nalžovy, o. v Č., okr. Klatovy, 565 čs. ob. Zámek s hnihovnou a obrazárnou. Výroba sýra.

Namáčka, vyučence namáčeti. Knihtiskaři, zachovávajíce starý zvyk, namáčeli kdysi vyučence (křtili ho na pomocníka), při čemž ho posadili na mokrou houbu a proti výkupnému vydali mu žertovné vysvědčení nebo diplom, který ho chránil před novou namáčkou i v jiném závodě.

Namangan, m. středoasij. uzbecké sovětské rep. v oase téhož jména, 73.000 ob. Čilý tkalcovský průmysl domácí.

Námel (Secale cornutum), choroba zrn obilných, zvl. žita, méně pšenice a ječmene, způsobená houbou Claviceps purpurea Tul. Vyvíjí se současně s klíčením zrna a vzrůstem klasu. Námel obsahuje alkaloidy ergotamin a ergotoxin, velmi jedovaté a mnoho jiných méně nebezpečných. Výtažky z něho jsou ergotin, kornutin a klavin.

Náměr a odměr (Höhen- u. Seitenrichtung; hauteur & direction; elevation & direction), voj. základní úhly při zaměřování děla. Je-li cíl v poloze horizontální, je n. úhel elevační, jejž třeba hlavni uděliti, aby střela dolétla k cíli (→ balistika); je-li cíl nad horizontem, nutno úhel ten zvětšiti o úhel polohový. N. se stanoví na zaměřovači (kvadrantu) O. je bočné posunutí hlavně, potřebné k tomu, aby se cíl dostal do zaměřovacího dalekohledu; měří se od určitého, předem daného (t. zv. odměrného) bodu až k azimutu cíle; stanoví se na stupnici dalekohledu (strana a oprava). Oba úhly se udělují hlavni řididly (n-ovým a o-vým) a udávají se zpravidla ne v stupních, nýbrž v dílcích dělostřeleckých ($^1/_{6400}$ obvodu kruhu) →.

Náměsíčnost, → somnambulismus

Náměstek, zástupce starosty města.

Náměstek Josef (* 1878), č. spisov. a učitel (pseud. Albatros).

Náměstka, → zájmeno.

Námestovo, nejsev. okr. m. na Slov., 1510 ob. (1318 čs.). Dom. výroba plátna.

Náměšť na Hané, ms. na Mor., okr. Olomouc, 1019 čs. ob.

Náměšť nad Oslavou, m. na Mor., okr. Třebíč, 1975 ob. (1933 čs.). Zámek Žerotínův, 1530 bratrská tiskárna.

Námezdní vojsko, žoldnéři (Söldner; soldats mercennaires; mercenaries), voj. najímané z dobrovolníků (→ najímání branců) na určitou dobu (kapitulaci) a sloužící za mzdu (žold). Bylo od nejstarších dob vedle voj. občanského a v některých státech dosud, jest základem branné soustavy (dobrovolnické). Obyčejně se n. v. myslí žoldnéři XV.—XVIII. st. od vzniku stálých státních arm. do doby všeobecné branné povinnosti, t. j. do doby vojsk národních, ježto žoldnéři bývali často najímáni z cizinců.

Námitka, → obrana.

Namitkiewicz Jan (* 1880), p. právník, prof. univ. varšavské a přísedící polskoněm. soudu v Paříži.

Námořnický uzel, pevný a přece lehce rozvazatelný uzel, při němž se oba konce provazu neb lana křižují.

Námořnictvo (Marine), souhrn věcí, zařízení a osob, které slouží námořnímu státu k provádění námořní politiky a obchodu. Jsou to: I. Válečné námořnictvo. Jeho účelem jest ochrana pobřeží proti nepřátelským útokům, ochrana zámořských zájmů (plavba, námořní obchod, kolonie) a možnost útoku na nepřítele za války. Válečná marina se roztřiďuje na válečné loďstvo (→ loď vál.) a úřady a zařízení nutné k jeho činnosti. K úřadům počítáme centrální úřady, velitelství a správy v přístavech. K zařízením počítáme loděnice, ústavy pro výchovu (→ námořní učiliště). Námořní loďstvo se vyvinulo v poslední době na velmi důležitý politický činitel pro přímořské státy. Čím podstatnějším se stal námořní obchod pro hospodářský vývoj státu, tím potřebnější se stala náležitá ochrana silným loďstvem. Válečné loďstvo se skládá z bitevních (řadových) lodí a bitevních křižáků, které jsou určeny hlavně k dobytí námořní nadvlády (→) bitvou na širém moři, z loďstva lehkého (křižáky, dělové, torpédové čluny a podmořské čluny), které slouží k boji proti obchodu, boji u pobřeží, zajištění dopravy (konvoj), průzkumu a v míru k ochraně zámořských zájmů státu (křižáky, dělové lodi-

ce). Dále jsou nosiči letounů, které tvoří pohyblivou námořní základnu pro letadla, jež doplňují činnost loďstva a konečně lodi pro zvláštní služby jako jsou: kladení a lovení min, zásobování pohonnými hmotami, vyměřování, účely školní, sanitní a j. Novodobé válečné loďstvo je složkou obrany technicky velmi složitou, vyžadující pečlivé obsluhy a proto jsou válečné lodi již za míru téměř v úplné pohotovosti, aby se mobilisace mohla díti co nejrychleji. — II. Obchodní loďstvo. Obchodní loďstva obstarávají dopravu nákladů a osob mezi přímořskými státy nebo na vlastním pobřeží a to buď v určitých (paro)plavebních liniích, nebo volně (tramp-shipping). Každá obchodní loď musí býti zapsána v lodním rejstříku a bezpečnost, druh a počet posádky a maximální náklad jsou předepsány zákonem. Činnost obchodního loďstva má ráz čistě obchodní. Velikost obchodních lodí se vyjadřuje v t. zv. registrových tunách (☞). Síla loďstva se řídí podle množství dopravovaného zboží, tedy podle dovozu a vývozu; to není však pravidlem u všech států. — III. Personál. Skládá se z důstojníků a mužstva; představeným na lodi je kapitán (patron); musí míti zkoušku buď pro dalekou (zámořskou) nebo pro pobřežní plavbu, podle toho, jaké cesty koná. Též ostatní důstojnictvo má odborné vzdělání z námořních škol. Název pro vůdce lodi je plavec (Schiffer; navigateur, batelier; master mariner), mužstvo sluje lodníci (Matrosen; matelots; seamen), pokud nejsou vyučeni, plavčíci (Schiffsjungen; mousses, boys); souborný název pro veškerý personál je námořník (Seemann; marin; sailor). U válečného loďstva bývá námořnictvo doplněno námořními vojsky (Marinetruppen; troupes maritimes; marines), která vznikla za dob, kdy námořnictvo vál. nebylo přesně odděleno od obchodního a celé lodi s posádkou za vál. přijímány do státních služeb, námořní voj. byla při tom policejním orgánem, udržujícím pořádek v neukázněném mužstvu. Nyní se uplatňují hlavně ve službě strážní a dělostřelecké a v operacích na pevnině. Námořnictvo se doplňovalo vždy většinou z obyvatel pobřeží, rybářů a plavců z povolání; u veslových lodí většina mužstva byli dělníci (často otroci), vycvičení jen ve veslování; skutečných plavců bylo málo. Teprve na plachetních lodích a zejména po vynálezu kompasu a navigačních přístrojů (astroláb, chronometr, sextant) bylo třeba nauticky vycvičeného personálu; v té době vzniklo též odborné vzdělání důstojnictva, pro něž zakládány školy a výcvikové kursy. Ježto loď je — na širém moři — samostatným celkem, je kapitán vybaven rozsáhlou pravomocí i soudní (právo stanné za vzpoury a p.); obchodně je vždy zástupcem rejdaře neb společnosti, jíž loď náleží.

Námořní konference, mezistátní úmluvy k úpravě námořní politiky, práva, obyčejů a zejm. války; v poslední době je jejich hl. účelem omezení zbrojení na moři, jsou to tedy odzbrojovací k. První byla Pařížská, svolaná po Krymské válce r. 1856, která stanovila pravidla o blokádě a odstranila kaperství; dále Londýnská z r. 1909, jež jednala o vymezení kontrabandu, právu prohlídky a ničení neutrálních kořistí. Nejznámější však je n. k. Washingtonská, konaná 1921—22 jako odzbrojovací, která stanovila na 10 let (do r. 1932) u pěti námořních mocností (Anglie, USA., Japonsko, Francie a Italie) úhrnnou maximální přípustnou tonáž některých kategorií lodí a vedle toho jejich maximální velikost, kalibr děl a j. Tak stanovena maximální velikost řadové lodi (bitevní neb bitevního křižníku) na 35.000 t (angl. à 1016 kg) a ráže jejích děl nejvýše 40.6 cm (16 angl. palců); maximální velikost křižníku na 10.000 t s děly nejvýš 20.3 cm (8 palců); maximální ráže děl ozbrojených obchodních lodí na 15.5 cm (6 palců). Dále stanovena jako úhrnná tonáž bitevních lodí pro Anglii a USA. po 525.000 t, Japonsko 315.000 t, Francii a Italii po 175.000 t, při čemž vypočítány starší lodi, které musí býti, jako přesahující tuto úhrnnou tonáž, zrušeny. Tonáž letadlových lodí (nosičů letadel) v témž pořadí států stanovena na 135.000 t, 135.000 t, 81.000 t, 60.000 t, 60.000 t. Další úmluvy stran omezení celkové tonáže u křižníků, torpedoborců a ponorek projednávány v Ženevě r. 1927, uzavřeny však teprve na konferenci v Londýně (21. I. až 15. IV. 1930) mezi třemi námořními velmocemi a stanoví (mimo vyřadění urč. lodí) u hotových lodí maximální stáří (t. j. dobu, kdy může loď býti nahrazena), a to u lodí do 3000 t, pocházejících z doby před 1. I. 1921, na 12 let, z lodí po 1. I. 1921 na 16 let; u lodí od 3000 do 10.000 t na 16, resp. 20 let; u větších lodí stáří zatím neomezeno. Dále definována přesně loď letadlová, která nesmí míti větší ráž děl než 15.5 cm; žádná řadová loď nesmí míti přistávací platformu nebo palubu pro letouny. Déplacement ponorky omezeno na 2000 t a ráže děl na 13 cm (5.1 palce); hotové výjimky u Fr. a j. států připuštěny; rovněž dovoleno míti tři lodi tohoto druhu s velikostí do 2800 t a děly do 15.5 cm. Lodi menší než 600 t a lodi

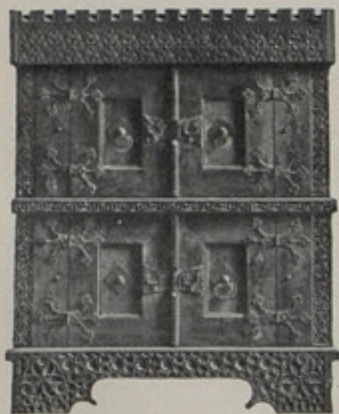
Nábytek I.

Gotická truhla Francie, pol. XV. stol.

Gotická skříň, Německo, XVI. stol.

Římský stůl bronzový.

Islandská stolice.

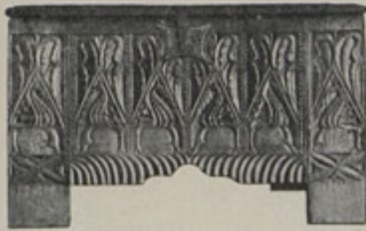

Gotická skříň s malovanými řezbami, 2. pol. XV. stol.

Gotická skříň, malovaná, Dolní Porýní, XV. stol.

Nábytek II.

Křeslo Francie, XVI. stol.

Gotická truhla, Německo, XVI. stol.

Pult ke čtení, Francie, XV. stol.

Truhla, Švýcary, pol. XVI. stol.

Sklápěcí židle, XVI. stol.

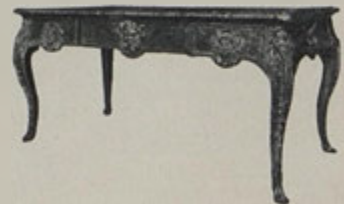
Stůl, Německo, XV. stol.

Křeslo, Ludvík XIII.

Truhla rodiny Strozzi, Florencie 1512.

Psací stůl. Dílna Karla Boulle, 1700.

600—2000 t, nemají-li větší ráže než jedno dělo nejvýš 15.5 cm nebo čtyři děla nejvýš 7.6 cm (3 palce), nejsou v počtu omezeny; lodi pomocné nesmějí míti brnění a zařízení na kladení min a platformu na letouny. Nové minovače nesmějí přesahovati 5000 t a jejich rychlost 20 uzlů. Křižák definován jako loď povrchová, jiná než loď řadová a loď letounová, velikosti nad 1850 t s děly přes 13 cm. Rozděleny na 2 kategorie: a) s ráží nad 15·5 cm a b) s ráží od 13 do 15·5 cm. Křižáků kategorie a) povoleno tun: Angl. 148.800 (t. j. max. 15 lodí po 10.000 t), USA. 180.000 (t. j. max. 18), Jap. 108.400 t (12), křižáků kategorie b): Angl. 192.200 t, USA. 143.500 t, Jap. 100.400 t. Jako torpedoborec definována povrchová loď pod 1850 t s děly pod 13 cm. Těchto povoleno Angl. a USA. po 150.000 t, Jap. 105.500 t; ponorek povoleno všem třem státům po 52.000 t. — Fr. a It. nechtěly přistoupiti na toto omezení a jednáno tedy mezi nimi dále; dosud (červ. 1931) však nedosaženo definitivní úmluvy. — Obmezení velikosti lodí, jakož i kalibru jejich děl má podstatný význam pro taktiku, neboť při omezených rozměrech nelze jednotlivé prvky (rychlost, kapacitu paliva, ochranu, dělostřelbu) volně rozvinovati.

Námořní miny, ☞ miny.

Námořní mocnost, v politick. smyslu stát, který leží při moři a má k hájení svých námořních zejm. obchodních zájmů námořní moc (Seegewalt, potentiel maritime; Sea-power), skládající se z loďstva, politické a hospodářské mohutnosti. Stát, který je závislý na zámořském dovozu a vývozu, potřebuje v neklidné a zvl. ve válečné době nutně ochrany svých námořních zájmů, k níž hl. slouží vál. loďstvo.

Námořní politika, zahrnuje všecky politické prostředky, které se vztahují na vývoj, rozvoj a ochranu námořních práv státu (získání nových odbytišť, zakládání kolonií atd.). ☞ nadvláda na moři.

Námořní právo, souhrn právních předpisů upravujících poměry plavby po moři. N. p. vzniklo z p. zvykového, jež se postupem doby změnilo v uznávané mezinár. p. Dnes se uzavírají mezistátní smlouvy mezi dvěma n. více státy o vzájemné úpravě poměrů na moři jak v míru tak ve válce. Válečné n. p. jest mnohem lépe vybudováno a upravuje velmi podrobně nejrůznější skutečnosti, jež se mohou za války na moři vyskytnouti (váleč. kořist, kontraband, lodi s nemocnými, kladení min, lodi rybářské, postavení neutrálních států a pod.). Do úpravy n. p. zasáhly po válce i mír. smlouvy.

Námořní stanice, pobřežní osady, v jejichž vodách se trvale združuje část vál loďstva a námořnictva; v jejich čele je vyšší důstojník jako správce n. s.

Námořní učiliště, školy pro odborné vzdělání personálu námořnictva (☞), vál. a obchodního. Sem patří: V Angl. Námořní akadamie (Naval College) v Greenwichu, jež vychovává námořní důstojníky, stavitele lodí, inženýry a Námořní kadetní škola (Cadet College) v Dartmouthu. Vedle toho je vysoká námoř. škola (Staff College) v Portsmouthu. Ve Francii námořní škola v Brestu ke vzdělání důstojníků. V Italii námořní akademie v Livornu, v Německu námořní škola v Kielu, v USA námořní kadetní škola v Annapolis a námořní akademie v Newportu pro důstojníky.

Námořní válka, ☞ válka.

Namožení, myslí se tím obyč. přepětí činnosti svalové, takže se objeví nikoliv normální únava, ale bolestivá vyčerpanost. Při celkovém n. jedná se o nedostatečné vyloučení rozkladových látek (kyseliny mléčné), což se děje delším odpočinkem a masáží.

Namur (vlámsky Namen), belg. provincie, 3360 km², (1926) 353.363 ob., na jv. hranici, protékaná řekami Meusou a Sambrou. Hl. m. je N., pevnost, (1926) 31.164 ob.; průmysl železářský, strojařský, sklářský, kožený, mydlářský a j. Poblíž se těží uhlí a železná ruda.

Znak Namuru.

Namysłowski Boleslaw (* 1882), p. botanik a prof. univ. poznaňské. Člen Č. Akademie.

Nána, o. na Slov., okr. Parkan, 1232 ob.

Nana Sáhib (1825—1857?), maharadža Bitúrský, vlast. jm. Dandhu Panth, hodlal obnoviti panství Mahrattů a za odboje sepojů, který sám podporoval, postavil se v čelo chanpúrských povstalců a přiměl angl. gen. Wheelera ke kapitulaci, po níž však, zrušiv své slovo, dal všecky zajaté Angličany popraviti. V červnu 1857 byl Chanpúr po bojích obsazen gen. Havelockem a N. S., uprchnuv včas z města, zmizel kdesi v Nepálu.

Nának Bābā, Guru n. Šāh (1469—1538), zakladatel sikhského náboženství; chtěl spojiti mohamedanismus s hinduismem.

Nancy, hl. m. dep. franc. Meurthe-et-Moselle, 115.000, na ř. Meurthe a Marne-rýnském kanálu; sklářství, um. nábytek, piana, zboží text., kovové; v blízk. žel.

ruda, vys. pece a válcovny, universita, bot. zahrada, knihovna, lesn. vys. škola, jediná ve Francii, vys. obch. šk., konservatoř, 5 museí; r. 1766 N. připadlo Francii, 1870 pevnost; 1914 útočili Němci na pevnost N. a Epinal, po bitvě na Marně však od útoků upustili.

Znak města Nancy.

Nan-čang, hl. m. čín. prov. Kinag-si, asi 300.000 ob., na deltě Kan-kiangu.

Nančić Laza (1854—1887), srb. novinář, hlav. spoluprac. Zastave a jiných listů, propagátor sjednocení srbské mládeže v Uhrách i Srbsku.

Nanda, indická dynastie ve IV. stol. př. Kr. v Magadhá (Bihar).

Nandraž, o. na Slov., okr. Revúca, 442 čs. ob. Doly.

Nanduové (Rheae), podřád ptáků z řádu pštrosovitých (Ratites) s jediným rodem nandu (Rhea Moehr.). Jsou to pštrosům podobní ptáci s velmi dl. běháky a zakrnělými křídly. Způsobem života podobají se celkem pštrosům. Jsou tři druhy v J. Am.: N. savannový (R. macrorhyncha Sclat), n. Darwinův (R. Darwini Gould) a n. pampový (R. americana Linn.).

Nanchini, ↪ Nakić Petar.

Nanini Giovanni Maria (1545—1607), sl. it. hud. sklad. círk., zakladatel t. zv. římské školy, kapelník Sixtinské kaple.

Nanismus n. nanosomie (rec.), trpaslictví, trpasličí vzrůst celého těla při souměrném vývinu všech údů a ústrojů, n. zakrslý vzrůst jednotl. částí. Příčinou n. jest zpravidla nedostateč. výživa, nebo choroby vzrůstu kostry a j. U rostlin n. způsoben nedostatkem vláhy, uměle pěstují se zakrslé stromky t. zv. japonských zahrádek. Nižší zvíř. (plži a j.) omezeni prostorem jsou menší než týž druh žijící ve velkých prostorách vodních.

Nan-king (Jižní hlavní město, úředně Kiang-ning), hl. m. čínské prov. Kiangsu, (1924) 395.000 ob., na již. břehu Jangtse. Má od r. 1921 st. universitu, od r. 1910 misionářskou. Vyrábí se bavlněné látky, papír, porculánové zboží, hedvábí.

Nankovo, o. na P. R., okr. Chust, 1441 obyvatel.

Nanni (Nani) Giovanni (Giovanni da Udine) (1487—1564), it. malíř, žák Raffaelův.

Nan-ning (úředně Jungning), hl. m. čín. prov. Kuang-si, (1924) 52.000 ob.; čilý obchod.

Nános, v geologii vrstvy přeskupené a nashromážděné vodou, vzduchem a p. v dobách diluvia a alluvia.

Nanosomie, ↪ nanismus.

Nánožník, pytel na nohy při jízdě saněmi, podšitý kožišinami.

Nansen Eva (roz. Sars) (1858—1912), choť slavného polárního badatele Frithjofa N., jedna z nejlepších norských pěvkyň písní.

Nansen Fridtjof (* 1861), norský cestov. a přírodopisec; pronikl v té době nejdále do severních krajů a sice až k 86° 13'. 1897 řed. mezin. laboratoře pro výzkum moře. Jako politik potíral unii se Švédskem; 1906—08 norským vysl. v Londýně. Po svět. válce řídil z rozkazu Svazu Národů dopravu zajatců z Ruska; od r. 1927 zást. Norska v odzbr. výb. Svazu národů. R. 1922 obdržel Nobelovu cenu mírovou za svoji pomocnou výpravu do hladem zamořeného Ruska. Jeho spis Fram byl přeložen též do češtiny (Na severní točnu).

Nansen Petr (1861—1918), dánský spis.

Nansouty Etienne Antoine Marie Champion, hrabě (1768—1815), fr. gen.; vyznamenal se pod Moreauem v Něm., pak pod Napoléonem 1805 u Slavkova a zejm. 1809 u Wagramu. Za tažení do R. 1812 vel. I. jezd. sboru a u Borodina těžce raněn; 1813 bojoval znovu s velkým úspěchem u Lipska a Hanau, tažení 1814 se účastnil s Napoléonem. Onemocněv, byl za restaurace velit. mušketýrské gardy.

Nanšan, hora asi 2 km již. od m. Kinčou na převlace k poloostrovu Ljaotungu v již. Mandžusku, hájí přístup k Port-Arthuru a Dálnému. Tam 25.—26. V. 1904 bitva mezi arm. rus. (gen. Fock) a jap. arm. (gen. Oku).

Nantes, hl. m. franc. dep. Loire-Inférieure, 185.000 ob., 52 km od Atl. oceánu, na ostrovech šestiramenné řeky Loiry (21 mostů); krásná nám. a promenády, s vynik. stavbami: katedrály, prefektura, bursa a j., loděnice, stavba lokom. a strojů, tov. na konservy; Pasteurův ú., vyšší obch., nautická škola, konservatoř, musea. Památné stalo se ediktem nanteským (13. IV. 1598).

Znak města Nantes.

Nanticoke, m. v s.-amer. státě Pensylvania, (1920) 22.614 ob., těžba antractiu.

Naón Rómulo (* 1875), argentin. státník, od 1902 poslanec; zastupoval Argen-

tinu na 2. haagské konferenci 1907, 1914 při niagarské konferenci.

Nap, pseud. M. Fučíka.

Nápadnické právo, úprava dědické posloupnosti na selském statku, směřující k tomu, aby statek zůstal jako jediný celek v rukou jednoho dědice a netříštil se mezi několik dědiců. U nás platí zem. zákon č. 68/1908 o dělení pozůstalosti při rolnických usedlostech střední velikosti. Soud pozůstalostní rozhodne, jde-li o usedlost střední velikosti, přihlížeje k rozloze a k výnosu usedlosti a vyslechnuv znalce a starostu obce. Usedlost připadne toliko jednomu dědici (nápadníku), který má povinnost ostatní dědice (nejčastěji ovšem sourozence) určitým způsobem vybýti. Kdo se má státi nápadníkem, určuje buď zemřelý ve své poslední vůli, anebo dohoda spoludědiců. Nedohodnou-li se, platí ustanovení práva dědického, ale příbuzný bližší vylučuje vzdálenějšího, starší vylučuje mladšího, pohlaví mužské má přednost před pohlavím ženským, při stejném stáří rozhoduje los. Pozůstalý manžel má přednost před všemi ostatními dědici kromě před dětmi. Soud může — nemaje možnost výběru mezi dědici a zvláště tehdy, nemá-li jistotu, že statek bude dobře obhospodařován — nemovitost prodati a výtěžek rozděliti mezi dědice. Pro odhad usedlosti platí pravidlo, že soud — nedohodnou-li se o ceně účastníci — nepřihlíží ke skutečné hodnotě, nýbrž hledí k tomu, aby nápadník mohl na statku obstáti a učiniti zadost všem břemenům na nemovitosti již vloženým, i těm, které přibudou z pohledávek ostat. spoludědiců proti nápadníkovi. Zákon č. 68/1908 byl vyvolán špatnými poměry na venkově, kde se statky tříštily a hospodářství nemohlo býti tak dobré jako při větších celcích.

Napajedla, m. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 3608 ob. (3516 čs.). Chov čistokrevných koní.

Napájení, krytí spotřeby vodní u zvířat. Při suché potravě spotřebuje kůň denně 20—30, hov. dobytek 30—50, ovce 1·5—3, vepř 9—12 l vody.

Napětí, ve fysice stav hmoty, způsobený rovnováhou sil, pružné n. způsobeno tlakem nebo tahem, deformuje těleso; n. par jest atmosférický tlak par n. plynu, vyjádřeno tlakem na 1 cm² stěny nádoby, v níž utěsněn; povrchové n. způsobují soudržné síly molekul kapaliny; n. elektrické vyjadřuje potenciální rozdíl mezi dvěma vodiči nebo dvěma místy téhož proudovodu, u zdrojů proudových nazývá se elektromotorickou silou, jednotkou el. n. jest 1 Volt, za nízké n. označuje se do 300 V, přes 300 V. jako n. vysoké. V psycholog. projevu jest napětí stavem zvědavého očekávání.

Nápěv, melodický sled tónů v těsném spojení se slovním textem, při národní písni tvořen současně se slovem, při písni umělé podle rytmických zákonů. V círk. chorál. zpěvu ustálený nápěv nazývá se cantus firmus.

Naphtali Fritz (* 1880), něm. soc. národohospodář, 1912—20 red. hosp. části v Berliner Morgenpost a Vossische Zeitung; od 1926 řídí výzkumný ústav hospodářské politiky v Berlíně. Je stoupencem hnutí zionistického. Z odb. spisů: Kontrola kapitálu (1919), Konjunktura, dělnická třída a soc. hospodářská politika a j.

Napier, hl. m. v prov. Hawkesbai na sev. ostrovu Nového Zélandu, (1926) 17.933 ob., s přístavem Port Ahuriri.

Napier John, baron of Merchiston (1550—1617), skotský matematik, vynál. logaritmů; uveř. první logaritm. tabul.

Napier Robert Cornelis, baron of Magdala (1810—1890), brit. pol. maršálek.

Napier Sir Charles James (1782—1853), brit. generál; bojoval v Irsku, potom ve Španělsku proti Napoléonovi, proti USA.; zničil moc Emirů Sindských v Indii.

Napinač drátu, zařízení pro napínání drátů. Sestává v podstatě z dvojité matky, do níž zasahují levým resp. pravým závitem opatřené konce drátů. Otáčením matky se oba konce drátu sbližují.

Napínáček, pákové zařízení u přesných ryhovaných zbraní, jímž může býti spoušť tak nařízena, by spustila lehkým dotknutím. Účel je ten, by si střelec při jemném míření „nestrhl" ránu. Je buď tak upraven, aby se natáhl stisknutím spouště od zadu dopředu (způsob hlavně v Německu oblíbený u loveckých zbraní), nebo se natahuje zvl. spoušťovým jazýčkem za vlastní spouští zbraně (způsob franc.).

Napiórkowski Alexandr (* 1880), pol. soc. spisovatel, legionář, poslanec ústavodárného sněmu; padl roku 1920 před Varšavou.

Náplasť, ⚕ emplastrum.

Náplecník, půlměsícovitým tvarem z pozlaceného nebo postříbřeného plechu a prýmky olemovaný štítek. Stálá součást stejnokroje někt. elitních pluků.

Náplň (Ladung, charge), množství prachu (t. zv. hnací n.) v nábojce n. trhací, plynotvorné, dýmotvorné a j. látky ve

střele (trhací, plynová atd n.). U pušky se stanoví obyčejně podle kalibru a váhy střely tak, aby balistické účinky byly co nejlepší (plochá dráha letu; velká průraznost; patřičný rozhod u brokové rány, t. zv. krytí atd.). Ježto se bezdýmné prachy těžce zapalují, přiměšuje se do jejich náplní něco černého prachu (n. počinová). Trhací n., jež způsobí rozprask střely, se řídí druhem této; u šrapnelu je z výbušiny méně brisantní (černý a p. prach), ježto nejde o roztržení šrapnelu, nýbrž jen o vymetení kuličkového náboje z něho; u granátu proti cílům neživým je z výbušiny velmi tříštivé (ammonal, trinitrotuol atd.), u střel plynových je slabá n. trhací a zato silná chemická (↘ chemická válka). Většina střel dělových obsahuje jisté množství dýmotvorné náplně, aby rozprask střely (obláček) bylo dobře viděti; zvl. dýmotvorné střely obsahují silnou n. tvořící dým nebo mlhu k zastírání cíle.

Napo, l. přítok Amazonky, 800 km dl.

Napodobení, zjev, viděné nebo slyšené představy přirozeně reprodukovati, na př. častěji slyšené zvuky či slova, postřehnuté pohyby, posunky, zvyky.

Nápoj, důležitý pro lidský org., jemuž nahrazuje vodu, ztracenou močí, potem, vydechováním vodních par atd. Voda jest nejpřirozenějším nápojem a nezbytna nejen pro pochod zažívací, rozpouštění látek v potravinách, ale i oběh a vstřebání výživ. roztoků do krve a vyměšování látek rozkladných. N. je současně tekutou potravou. Ovocné šťávy, různé limonády, syruby, mléko a jeho přípravky, minerální vody, dále n. lihové (piva, vína, likéry), odvary rostlinné (čaj, káva, thé). Tělo lidské potřebuje prům. denně 3 l vody a množství její nemá klesnouti pod 10% váhy. U zvířat je spotřeba vody různá podle druhu krmiva, roční doby a p.

Nápoje lihové, ↘ Lihové nápoje.

Nápojová daň, ↘ Všeob. daň nápojová.

Napoléon I. Bonaparte, císař franc., syn advokáta Carla B. (* 15. VIII. 1769 v Ajaccio na Korsice, † 5. V. 1821 ve vyhnanství na ostr. sv. Heleny); 1779 vystudoval vál. školu v Brienne, 1789 nadporučíkem v Grenoble; 1793 vyznamenal se již při dobytí Toulonu jako dělostřel. setník; stal se nato brig. gen. dělostřel. Při Robespierrově (↘) pádu zatčen a později propuštěn na svobodu; žil chudobně v Paříži, vyškrtnut z listiny důstojníků. Příležitostně potlačil vzpouru royalistů a stal se divisním generálem; 27. II. 1796 vrch. vel. ital. armády; válčil vítězně v Italii, porazil Piemonťany u Mondovi, Rakušany u Lodi a přinutil je k míru v Campo Formio 1797. Bojoval též proti Anglii, podnikl výpravu do Egypta 1798, kde pozbyl však loďstva a

Napoléon Bonaparte.

odkudž se narychlo vrátil, opustiv své vojsko. 1799 zvolen byl konsulem na deset let; v té době začal N. nové, geniální uspořádání státu na podkladě rovnoprávnosti (Code N. 1800). R. 1801 uzavřel konkordát s papežem, 1802 založil Čestnou Legii. Svoji moc upevnil vítězstvím nad Rakušany u Marenga (1800) a mírem v Luneville (1801). R. 1803 zvolen doživotním konsulem a v květnu 1804 dědičným cís. francouzským, 2. XII. 1804 korunován papežem Piem VI. V četných a velkých válkách zůstal vítězem nad celou Evropou (bitvy: Ulm, Slavkov, Jena, Auerstadt); 1807 uzavřel spolek s carem Alexandrem v Erfurtu. Ve znovu vypuknuvší válce porazil Rakušany u Řezna a vtáhl do Vídně; u Ošprů bojoval zprvu bezúspěšně, ale záhy nato zvítězil u Wagramu; mír ve Vídni. N. dal se rozvésti s Josefinou a oženil se s Marií Louisou, dcerou Frant. Rakouského. Spojení s Ruskem ztroskotalo, N. pak vnikl s velkým vojskem do Ruska, po vítězství u Smolenska a Borodina až k Moskvě, kde byl přinucen k ústupu s vojskem napolo zničeným. S novou armádou porazil opětně Prusy a Rusy a zatlačil je do Slezska. Po vítězné bitvě u Drážďan byl poražen v bitvě národů u Lipska převahou spoj. vojsk. Donucen spoj. velmocemi, zřekl se trůnu (1814) a dán do vyhnanství na ostrov Elbu. 1815 se vrátil, porazil Blüchera u Ligny, byl však sám poražen u Waterloo a odvezen na ostrov sv. Heleny; zde pod přísným dozorem diktoval své paměti. Zemřel na žal. rakovinu. N. povznesl se vál. uměním, ve kterém nebyl dosud překonán, na pána Evropy; nevyčerpatelně pracovitý a samostatně rozhodující měl vždy úspěchy. Panství N. probudilo nacionalismus národů a ve Francii připravilo půdu liberalismu.

Napoléon II. (1811—32), král řím., syn předešlého, po pádu svého otce vévoda Zákupský, zemřel ve Vídni; byl střežen, aby nár. francouzský ho neučinil cís. francouzským. (⚲ M. Rostand: Orlík.)

Napoléon III., Karel Ludvík, cís. francouzský (1808—1873); po revoluci 1848 poslanec, hlasováním lidu 10. XII. pres. republiky, 2. XII. 1852 cís. francouzský, jako N. III. od velmocí uznán. V krymské válce byl obráncem svobody proti carovi; 1859 porazil u Magenty a Solferina Rakušany; mírem ve Villafranca získala Francie Savojsko a Nizzu. 1867 výprava do Mexika, která skončila zastřelením Maximiliana Rak., 1870 dal se strhnouti do války s Pruskem, která skončila pro něj nešťastně u Sedanu, kde byl zajat a zbaven trůnu.

Napoléon IV., Eugéne Louis Jean Josef, princ, syn. N. III. (1856—1879), padl jako dobrovolník ve válce Anglie se Zulukafry r. 1879.

Napoléon d'or.

Napoléon d'or, zlatý dvacetifrank, ražený za N. I. a III.

Napoli (it.), ⚲ Neapol.

Napoličar, v někt. jihosl. krajích, hl. přímořských, hospodář. dělník, jenž přijímá plat v produktech, obyč. polovinu.

Napomáhání, trestný čin, jehož se dopouští ten, kdo pachateli trest. činu pomáhá úmyslným opatřováním prostředků a odvracením překážek. Čin je trestný i tehdy, jestliže pachatel prostředků nepoužil. Kvalifikuje se až na malé výjimky tak jako trestný čin sám; je-li tedy čin pachatelův zločinem, dopustil se i napomáhač zločinu. Není-li skutek trestný pro okolnosti v osobě pachatelově (osoba nepříčetná, mladší než 10 let), jest napomahač trestán bez ohledu na beztrestnost pachatelovu.

Napotnik Mihail, Dr. (* 1850 v Konjicích), biskup lavantský, spisov. histor., etnogr. a teologických děl.

Napouštění, impregnování, značí nasycení pevných hmot kapalinou pro docílení určitých vlastností (dřevo chrání se před hnilobou; voskem, tukem n. olejem nap. papír je průsvitný; látky nepromokavé a p.). Dřevo napouští se růz. mořidly, podlahy lakem, fermeží, voskem.

Napp Cyrill František (1792—1867), opat a z. prelát v Brně, přítel J. Dobrovského a Palackého; čl. z. výboru a nár. buditel moravský.

Napraď (Naprágy), o. na Slov., okr. Tornaľa, 483 ob.

Napravník Eduard (1839—1916), hud. skladatel, od r. 1860 první kapelník dvorního divadla v Petrohradě, psal opery (u nás zn. Dubrovský), symfonie, písně a j.

Nápravník Robert, JUDr. (1840—1877), advokát a vynikající právník, od r. 1866—67 redaktor Nár. Listů. R. 1874 se usadil jako advokát ve Vlašimi. Vedle žurnalistické činnosti hojně překládal Viktora Huga, Julia Vernea a j.

Naprej zastava slave, slovin. národ. hymna, složená Davorinem Jenkem na slova Simona Jenka r. 1861, jejíž počátek je dnes složkou státní hymny jihoslovanské.

Náprsník, ⚲ brnění.

Náprstek Ferdinand Pravoslav, pův. Fingerhut (1824—1887), vlastenec a nadšený podporovatel umění dramatického. Zúčastnil se polit. bouří v Praze roku 1848 a byl vládou rak. pronásledován. R. 1857 založil cenu na nejlepší drama z dějin slovanských.

Náprstek Vojta (Fingerhut), (* 1826 v Praze u Halánků, † 1894 tamtéž), český mecenáš, význam. kult. pracovník doma i v Americe. R. 1848 uprchl do Ameriky, pracoval s počátku jako dělník v New Yorku, odejel r. 1849 do Milwaukee, Wis., kdež zřídil knihkupectví. R. 1852 založil Flugblätter a stal se r. 1853 spoluzaklad. Svobodné obce. R. 1857 vrátil se do vlasti k své dobré matce, „paňmámě chudého lidu". Dal podnět k zal. spolku Slovanská lípa. V Praze založil Průmyslové museum (⚲).

Vojta Náprstek.

Náprstková Anna, roz. Homová (1788—1873), matka Ferd. a Vojty N., choť Ant. N. R. 1824 získala dům u Halánků v Praze I. R. 1832 ovdověla.

Náprstková Josefa, roz. Křížková (1838—1907), choť a spolupracovnice Vojty N., organisátorka Prům. museo jejího chotě.

Náprstkovo české průmyslové museum v Praze, založil Vojta Náprstek; vzniklo r. 1862 zprvu jako výstavka sbírek jeho a cestovatele Friče na Střeleckém ostrově, v l. 1885—1891 vybudoval pro tyto a nové sbírky rozsáhlou budovu o 17 sá-

lech a poslední vůlí zřídil nadaci Prům. musea ku vzdělání lidu československého. Podle plánu zakladatel. má přispívati a působiti ku povznešení a zlepšení průmyslové výroby předváděním vzorů a dokladů techn. pokroků, ukázkami postupu výroby od suroviny až po hotové zboží průmyslu užitkového i uměleckého zdokonalováním strojů, nástrojů a postupu výroby. Nejcennější jsou bohaté sbírky národopisné, domácího průmyslu českého a cizokrajného, hl. sbírky cestovatelů a osobních přátel V. Náprstka (celá sbírka A. Sachse). Obsáhlá knihovna (na 60.000 svazků) odborná, encyklopedie, bibliografie, životopisy, spisy o ženské otázce a dělnickém hnutí, o Češích mimo vlast. Po převratu sjednáno spojení N. musea s národním museem pod společnou správou po převedení nadačního jmění v majetek země České, a smlouvou z r. 1928 stalo se ústavem zemským a provždy mu zachováno jméno Náprstkovo museum všeobecného národopisu.

Náprstník, ↘ digitalis.

Napuli Valtazar šl. Dvorničić Koprivničanin, Dr. (1561—1624), kanovník záhřebský; stal se zakladatelem chorvat. kolegia ve Vídni, z něhož vycházeli osvět. vůdcové národa, učiniv dobročinné odkazy, jež pak zvětšeny jinými.

Naquet (nake) Alfred (1834—1916), fr. politik a chemik, jako radikál několikrát ve vězení, 1871 poslanec nejkrajn. levice; r. 1900 se stal socialistou.

Nara, hl. m. jap. kenu Nara na j.-z. ostr. Hondo, (1825) 48.879 ob.; má slavný chrám Budhův a cís. hrobky.

Narajówka, l. přítok Dněstru; na ní byly svedeny mezi něm. již. armádou a Rusy čtyři bitvy (31. VIII. až 8. IX., 16.—19. IX, 5—6. X., 15.—22. X. 1916).

Náramеč, o. na Mor., okr. Třebíč, 453 čs. ob.

Náramek, ozdoba rámě n. zápěstí ženy, řidčeji muže, z kovů, kostí, mušlí, perel, drahokamů, skla; kruhovitý, spirálný, prstenovitý n. řetízkový, objevuje se jako nejstarší ozdobný skvost zprvu jako čestný odznak mužů (u Germánů a Římanů, Peršanů), později pouze ozdoba ženy. Formou podléhal růz. modám.

Náramenik u uniformy, ↘ epoleta.

Narančić Nikola, JUDr. (* 1882), jihosl. advokát v Gospiću (Chorv.), kulturní a politický pracovník.

Naranovič Pavel Andrejevič (1801—1874), ruský lékař vojen., prof. chirurgie vojen. akad. petrohradské, carský osobní lékař. Vědecké práce o nemocech kostí, hypnotismu, éterové narkose a j.

Naranovič Petr Andrejevič (1805—1858), ruský lékař, bratr předešl., prof. vojen. akad., pak na universitě charkovské. Vynikající chirurg oční.

Náraz n. odraz zpětný (Rückstoss, récul; recoil), pohyb vypálené zbraně dozadu, povstalý v okamžiku, kdy se střela začne pohybovat dopředu, a přestávající, když opustí hlaveň; fysikálně se rovná moment pohybu střely momentu zpětného pohybu zbraně, z čehož se dá vypočísti rychlost a tedy i energie z. n. U ručních zbraní se z. n. zachycuje paží neb ramenem, o něž jest zbraň opřena; u děl, kulometů a j. musí býti zvl. tlumicí zařízení (brzda, povětšině kapalinová) z. n., jinak popojede dělo po výstřelu až o několik metrů nazad. U samočinných zbraní se z. n. využívá k otevření komory a nabití nového náboje; u raket a raketových motorů k pohybu předmětu dopředu (t. j. vlastně nazad).

Náraziště, v hor. prostora zřízená v podzemí dolu přímo u jámy, v níž hromadí se plné vozíky, které se pak narážejí do těžné klece.

Nárazné splavy, ↘ splavy.

Nárazné vrtání, v hor., v., při němž nebozez vrtá vrtnou díru nárazy na její dno. Při n. v. hlubinných vrtů používá se soutyčí, při n. v. vrtných děr pro odstřelování horniny dnes skorem výhradně vrtných kladiv, poháněných stlačeným vzduchem. Počet nárazů u těchto 280—400 za min.

Nárazník, pérující, nárazovými deskami opatřená část stroje, zachycující náraz pohybujícího se tělesa a činí jej tak neškodným na př. u železničních vozů, kovadlin atd. K pérování nárazníků se používá válcovitých neb kuželovitých šroubovitých per, gumových prstenců neb vzduchu, který jest stlačován do silnostěnného válce a tvoří tak elastický polštář.

Nárazníkový stát (franc. État-tampon), podle názoru Thiersova stát, ležící mezi dvěma rivalisujícími státy, mající zabrániti nepřátelským srážkám.

Nárazová palba (Aufschlagschiessen; fir percutant; percussion-fire), palba střelami se zapalovačem (↘) nárazovým, t. j. takovým, který nárazem střely o cíl způsobí její rozprask.

Narážení na kůl, středov. trest smrti pro vražednice dítek, násilníky, též pro čarodějnice.

Narážeti, v hor., plniti vozíky uhlím, rudou a pod., neb je zasunovati do těžné klece.

Narbadá (sanskrt. Narmadá), ř. v Přední Indii, hranice mezi Hindustanem a Dekhanem, dlouhá 1280 km.

Narbonne, hl. m. franc. depart. Aude, 30.000 ob., spojené kanálem de la Robine se Středozemním m.; nám. škola, výv. obchod.

Znak města Narbonne.

Narbut Georgij (1886—1920), nejvýzn. ukr. grafik, profesor Ukraj. akad. umění v Kyjevě.

Narbutt Justyn (1776—1845), pol. dějepisec; psal zvláště o dějinách Litvy.

Narbutt Theodor (1784—1864), pol. dějepisec.

Narcein ($C_{23}H_{27}NO_8 + 3H_2O$) alkaloid opia; vzniká zahřátím narkotinchlormethylátu s žíravinami; je silně narkotický, utišuje bolesti.

Narcis (Narcissus), rod bylin lilijovitých s vytrvalou cibulí, obsahuje asi 40 druhů vesměs v jižní Evropě domácích. N. bílý (N. poeticus) nese na bezlistém stvolu bílé okvětí, dlouze trubkovité, jehož ústí jest věnčeno pakorunkou na

Narcis poeticus.

okraji rumělkově zbarvenou. Ve své domovině ve Švýcarsku pokrývá z jara ve velkých porostech statisíci květy horské lučiny a vlhké stráně. N. žlutý (N. pseudonarcissus) má květ žlutý a zvlášť velkou pakorunku na okraji vlnitou. V západní Evropě na lukách hojný, jedovatý. Oba výše uvedené druhy pro krásný vonný květ pěstují se s oblibou v zahradách v různých odrůdách a plných tvarech tak jako další druhy: N. odorus se žlutým květem a vícekvětým stvolem. N. tazetta s několika květy na jednom stvolu v okolíku na nestejně dlouhých stopkách. Bílé okvětí se žlutou pakorunkou. N. incomparabilis se žlutým květem a krátkou pakorunkou.

Narcis, pseud. L. N. Zvěřiny.

Narcisovité, ⤷ Amaryllidaceae.

Narcissus, ⤷ Narkissos.

Narcissus, křesť. světec, biskup v Geroně (Španělsko); umučen r. 306.

Narenta, ⤷ Neretva.

Nares (lat.), chřípě.

Nares (närs), Sir George Strong (1831—1915), britský námořní důstojník a polární cestovatel.

Narew, ř. v Polsku, 424 km dl., pramení v Bialowické stepi, pod Pultuskem se spojuje s Bugem, jehož dolní tok v délce 36 km sluje též N. Narewská linie prolom. po gorlické porážce (1915).

Narewská armáda, na počátku světové války ruská 2. arm. (gen. Samsonova), která se v srpnu soustředila na ř. Narewu s cílem vniknouti do Vých. Prus. od jihu; poražena a zničena Hindenburgem v bitvě u Tannenbergu (30. VIII. 1914).

Narewská opevněná čára, rus. vybudovaná posice na ř. Narewu, vyztuž. pevnými místy: Pultusk, Rożań, Ostrołęka, Lomża, byla spolu s linií ř. Bobru (pevnůstka Osowiec) a Bugu (Modlin, býv. Novogeorgijevsk, Zegrże) hl. překážkou něm. postupu do sev. Polska. Překročena teprve v srpnu 1915 při všeobecném ústupu Rusů od Varšavy.

Nárgilé, orient. dýmka perského původu; kouř se vede dlouhým, ohebným troubelem nádobou, naplněnou studenou vodou, aby se ochladil.

Narimanov Nariman (1872—1925), sovětský politik, spisovatel-revolucionář, činný v Baku, Tiflise, Astrachanni, posledně v Azerbajdžanu, autor románů a dramat ze současného života.

Narkissos (Narcis), v řec. bájesloví krásný syn říčního boha Kefisa zamiloval se do svého obrazu, jejž spatřil ve studánce a proměněn byl v narcis.

Narkissos.

Narkolepsie (řec.), spánku podobný přechodný stav při některých nervových chorobách; jeví se zakalením vědomí a

selháním svalové činnosti, nutné k udržení rovnováhy.

Narkosa, ⚲ uspání.

Narkotika (lat.), omamující prostředky; užívá se jich v lékařství k uspání a tím k přivodění necitelnosti při operacích.

Narkotin (opianin), alkaloid opia; získá se z opia extrakcí éterem; jeho jodmethylát tvoří s alkaliemi narcein.

Naro, m. na Sicilii, (1921) 18.765 ob., těží se síra, pěstuje víno.

Naroczské jezero, v Litvě, 85 km vých. od Vilna, za svět. války jeviště rus. ofensivy v 2. pol. března 1916, zahájené 2. arm. (gen. Ragoza) proti 10. něm. armádě (gen. Eichhorn) na popud z Fr., kt. byla ohrožena útoky na Verdun. Překotná akce, špatně připravená, skončila se po velkých ztrátách rus. náhlým táním, jež zatopilo celou krajinu, stejně jako současná bitva u Postaw, sev. od N. j.

Národ, část lidstva, spojená tradicí a národním uvědoměním, obyčejně společným mravem, jazykem neb státem.

Národ, lidový nár. dem. deník, vych. v Praze od r. 1908. Šéfred. K. Policar.

Narodna Biblioteka v Bělehradě, nejbohatší v Srbsku, dnes ve své budově na Kozančićevu Vencu, mnoho starých rukopisů a liter. památek, s bezplatnou čítárnou. Vznikla z knih. ministerstva osvěty, k níž byly přičleněny knihovny ostatních ministerstev. 1853 dostala prvního bibliotekáře, 16. V. 1856 stal se jím Gjuro Daničić, jenž pro ni vypracoval program a navrhl jméno N. B.

Narodna Enciklopedija, jihosl. encykl. slovník, shrnující veškeré vědomosti o Jugoslavii a co s ní souvisí, za redakce iniciátora univ. prof. St. Stanojeviče (od 1924).

Narodna Odbrana, zal. 1908 v Srbsku, kdy se ukázalo, že musí dojíti časem k válce Srbska a Rak.-Uherska, a rychle se rozšíř. po všech zemích, obýv. Srby, i v Americe; za balk. válek získala celý slovan. jih a po válce pracuje na kulturním obrození Jihoslovanů.

Narodna Skupština, poslanecká sněmovna král. Jugoslavie.

Narodnaja rasprava (též zv. obščestvo topora), tajný ruský revoluční spolek, založ. 1869 S. G. Něčajevem; větš. studenti zeměděl. akademie v Moskvě, za účelem přípravy nár. revoluce v Rusku. Po zabití udavače Ivanova spolek policejně rozpuštěn. V Ženevě vydal Něčajev dvě čísla Izdanija obščestva n. r., při prvním čísle spolupracoval M. A. Bakunin.

Národně-demokratická strana českosl., ⚲ ČSR.: Čsl. pol. strany, sv. IV., str. 186.

Národně-socialistická strana českoslov., ⚲ ČSR.,: Čsl. pol. strany, sv. IV., str. 185.

Národně-socialistická strana německá, založ. r. 1918 A. Hitlerem v Mnichově, antisemitská a radikálně nacionální, bojující proti mírovým smlouvám a proti komunismu. Také v ČSR. ustavená 16. XI. 1919. — ⚲ ČSR.: Čsl. polit. strany, sv. IV., str. 187.

Národní banka československá, ⚲ sv. IV., str. 194 a d.

Národní cítění (nacionální c., n. vědomí), vědomí národní příslušnosti, jež se projevovalo za křížových výprav, sílilo v době reformace a znovu se mocně ohlásilo za osvobozeneckých válek v XIX. a XX. stol., zvl. u národů, které se cítily utlačované (Čechové, Poláci, Řekové, Italové).

Národní divadlo, ⚲ Divadlo národní.

Národní důchod, souhrn všech důchodů obyvatelů jednoho státu (⚲ důchod) po připočtení platů cizinců a po odečtení platů do ciziny. Pro zjištění výše n. d. vytvořila teorie metodu subjektivní (n. d. vypočte se podle daňových přiznání a připočte se jmění těch, kteří dani d. nepodléhají) a objektivní (od peněžité hodnoty všech statků v jednom roce vyrobených se odečte cena surovin při výrobě spotřebovaných amortisace nemovitostí a strojů a k tomu se připočte nebo se odečte saldo obchodu s cizinou (podle toho, je-li aktivní nebo pasivní). Avšak ani jedna metoda není zcela přesná a proto lze n. d. udávati jen přibližně. Národohospodáři se v tom směru dost podstatně různí. Pro ČSR. pohybují se odhady n. d. mezi 60—90 milard. Kč.

Národní garda, ozbrojený sbor měšťanů na ochranu soukromého majetku za nepokojů. Po prvé utvořeny ve Francii roku 1790. U nás vznikly n. g. v březnu a dubnu 1848 nejen v Praze, nýbrž i po venkově, zejm. v průmyslových krajích sev. Čech. V Praze již 21. III. čítala N. g. 2300 členů. Zákonným podkladem pro tvoření N. g. byl prozat. organisační statut n. g. v Rakousku, vyd. 8. IV. min. Pillersdorfem a pro Čechy upravený a doplněný místodržitelem Thunem (11. V. 1848). Ideovým motivem tvoření n. g. mělo být hájení konstituč. svobod, hlav. motivem však byly obavy před bouřemi nezaměstnaných. Ale jak v Praze, tak na venkově se dostalo vedení gard do rukou konservativních, což spolu s netečností členstva způsobilo, že nenabyly většího významu. V Praze za bouří svatodušních r. 1848 N. g. zcela zklamala.

Byly potom reorganisovány, načež roku 1851 byly zrušeny úplně. — Lit.: Fr. Roubík, Sborník archivu min. vnitra, sv. II.

Národní hospodářství, věda popisující a vysvětlující zjevy, které přicházejí, snaží-li se lidé, spojení v celky společenské, ukojiti své hospodářské potřeby. Rozeznáváme teoretické a praktické n. h. Teoretické národohospodářství jest věda, stanovící všeobecné zásady hospodářské, ze zjevů, které se dějí při hospodářských jednáních společenských celků. Pracuje s generalisujícími pojmy, jest vedeno metodou deduktivní. Praktické n. h. jest vědou historickou. Pracuje s individuelními pojmy, postupuje metodou induktivní. Praktické n. h. se dělí podle předmětu na národohospodářskou politiku, finanční vědu, sociální politiku a statistiku.

Národní hymna, píseň, zpívaná nebo hraná při vlasteneckých slavnostních přílež. nebo ve styku mezinárodním při okázalostech representačních. Nejstarší n. h. je nizozemská píseň Wilhelmus von Nassouve z r. 1570 a starofranc. represent. píseň Malbrouc s'en va-t-en guerre již v XVI. stol. známá; anglická n. h. Rulle Britannia z r. 1740 a God save the king z r. 1743, složil H. Carey. Francouzská Marseillaisa z 1792 od Rougeta de l'Isle, rakouská Zachovej nám Hospodině ... z r. 1797 od J. Haydna, (pro Německo s textem Deutschland, Deutschland über alles od Hoffmanna von Fallersleben z 1841); belgická Brabançonne z 1830 (text Jenneval, hudba Campenhout); německá Die Wacht am Rhein z 1840 (na slova M. Schneckenburgera, složil Karl Wilhelm); staroamerická Jankee doodle kol r. 1755 a Hail Columbia již 1798 známá (na text J. Hopkinse, složil kol r. 1790 Philip Phile); Star spangled banner z 1814 (text Francise Scotta Keye na melodii angl. pijácké písně z r. 1770). Naše n. h. Kde domov můj (1834) a slovenská Nad Tatrou sa blýská (z r. 1851 připisována K. Kuzmánymu).

Národní Jednota Pošumavská, nejstarší naše národně-obranná korporace po Ústř. Mat. Školské, neboť byla založena v r. 1884, aby čelila germanisačním cílům Böhmerwaldbundu. Je vedena 35čl. ústředním výborem a v každém kraji svého působení (od Mar. Lázní až k Jihlavě) má jednatelské nebo skupinové výbory a odbory, dále sekretariáty v Č. Budějovicích, v Jihlavě, Jindřichově Hradci, Plzni a Prachaticích, které účinně zasahují do národnostních, hospodářských a sociálních poměrů svěřených krajů. Odborů v roce 1929 měla 894, členů 70.000. V roce 1929 vykázal její pokladniční účet 3,748.268 Kč příjmů, rozvaha na straně aktiv 4,666.000 Kč.

Národní Jednota Severočeská, založena v r. 1885, má ze všech obranných jednot nejrozsáhlejší oblast svého působení: na severozápadě, severu a severovýchodu Čech za čarou od Mar. Lázní přes Litoměřice k Poličce se táhnoucí a obsahující nejbojovnější ohniska germanisační činnosti německé. Za dobu svého trvání vykoupila 24 hostinců, 53 obyt. domů, 8 hospodářských usedlostí a pozemky v 18 místech. Dala svého času podnět k zřízení Klubu českých turistů, zakládá po venkově kampeličky a záložny ve městech národně smíšených a pečuje o každoroční hojnou nadílku dětem hraničářů. Má 25 obytných domů, 10 spolkových domů, udržuje 9 školních budov. Jest vlastníkem hospodářské usedlosti, vlastníkem pramene minerální vody Radiovka v Markartově u Mar. Lázní, Severočeských závodů (papírnictví a knihkupectví) v Praze a je zúčastněna finančně na Severočeské tiskárně v Ústí n. L., kde vydává svůj tiskový orgán, týdeník Hraničář, kromě jiných podniků. Má téměř 1000 odborů organisačně sdružených v 54 okresích a 14 sborech. Členů 120.000. V roce 1929 účet ztráty a zisku vykázal 1,661.037, účet rozvažný 6,954.682 Kč.

Národní knihovna, sbírka knih sloužící ke konservování knižního materiálu jednoho národa. Bývá vybavena právem povinných výtisků a jest většinou presenční.

Národní konvent (Convention nationale, kõvãsiõ-nasional); 1792 ve Francii zvolení zástupci lidu (749 členů), kteří 21. září prohlásili republiku a spravovali stát do 26. X. 1795.

Národní kroj, kroj vlastní nějakému národu, nezávislý na módě a nošený všemi stavy. ⚲ ČSR: Čsl. národopis, Sv. IV., str. 271.

Národní Listy, orgán strany čs. nár. demokracie, počal vycházeti 1. I. 1861. Založ. drem Jul. Grégrem, jenž do první redakce, koncem r. 1860 sestavené, přijal svého bratra Edvarda, bás. V. Hálka, spis. Fr. Šimáčka, Jiljího V. Jahna, Fr. V. Jeřábka, dra J. Jeřábka, dra V. Svátka a hud. sklad. Leop. Zvonaře. N. L. záhy se staly nejvýznamnějším čes. politic. deníkem. V rukou rodiny Grégrů zůstaly do r. 1910, kdy se staly majetkem akc. spol., v čele s drem K. Kramářem. Redakcí N. L. prošli nejvýznamnější č. politici, spisovatelé, umělci a kritici.

Národní museum, ⚲ museum.

Národní noviny, národně-liberální deník, redig. K. Havlíčkem od 5. IV. 1848 do 17. I. 1850 (s přestávkou od 10.—25. VI. 1848). Byly nejčtenějším čes. listem polit. (v červnu 1848 náklad 1200 výt., v březnu 1849 2400 výt.). Vyd. a nakl. byl Vojtěch hrabě Deym. Od 18. V. do 7. VIII. 1849 byl vydáván též večerník.

Národní noviny, orgán Čsl. nár. demokracie na Moravě, zal. I. X. 1925 v Brně, kde dodnes vych. Šéfred. Jos. Friedl.

Národní obec fašistická (NOF.), založ. r. 1925, soustřeďuje ve svých řadách radikální, nár. smýšlející vrstvy čsl. národa. Vůdce gen. r. l. posl. R. Gajda. Ofic. orgán Stráž Říše.

Národní obrana, název daný čs. vojsku domácímu po převratě 28. X. 1918 na rozlišenou od legií (⚲); slova použito i o ministerstvu, zřízeném pro toto voj. (MNO., min. Klofáč), kdežto pro leg. zřízeno min. vojenství (Štefánik), jež však smrtí Štefánikovou zaniklo a veškerá voj. podřízena MNO. Ve Fr. n. o. ⚲ défense nationale.

Národní parky. ⚲ reservace přírodní.

Národní politika, č. lidový list pražský, založen byl r. 1883 jako č. příloha (jmenoval se Česká politika), staroč. něm. Politik za red. A. Srba. Záhy nabyla značného rozšíření a stala se svým nákladem největším č. deníkem, k čemuž hl. pomohla rozsáhlá agenda insertní a populární články ze všech odvětví veř. života. Původně byl listem strany staročeské, nyní směru nár. demokratického.

Národní rada československá, působí v Praze jako celonárodní ústředí svépomocné Čechů i Slováků doma v republice i čs. krajanů ze zahraničí. Založena byla 17. VI. 1900 důsledkem zrušení jazykových nařízení a po začátečních rozporech stran politických byla postupně vybudována pro veškeré obory národní součinnosti a svépomoci. Zastoupeny jsou v NRČ. dnes všecky čs. politické strany státotvorné a kooptováni pracovníci z různých oborů čs. života k součinnosti ve věcech společných; v zájmu všenárodnosti platí pro otázky politické veto kterékoli strany. Úkoly NRČ. naznačuje těchto 10 odborů poradních: národně-politický, samosprávný, národohospodářský a sociální, osvětový a školský, právně-jazykový a zaměstnanecký, vlastinový pro jazykově-smíšené oblasti, hlavně pohraniční, pro otázky čs. krajanů zahraničních, k informaci ciziny a o cizině, Národnostního archivu i musea NRČ. a věci finanční; přičleněna též instituce čestného národního soudu. Sídlo má NRČ. v Praze v ul. Valentinské a její zemské odbočky pracují v Brně, Opavě, Bratislavě a Užhorodě. Vydává dokumentní měsíčník Čechoslovák a sborník Naše zahraničí, jakož i četné publikace z oborů národnostních. Předsedy NRČ. byli poslanci MUDr. Engl, JUDr. Herold, prof. dr. Jar. Čelakovský a JUDr. Podlipný, nyní 16 let posl. dr. Ad. Prokůpek, ředitelem 27 let Augustin Seifert, jenž napsal také různé publikace z oborů její působnosti. V deseti letech předválečných propracovala NRČ. český a slovanský program po všech stránkách a usnadnila tím práci pro obnovu státní samostatnosti za světové války. Také po převratu uplatnily se její všestranné zkušenosti při práci doma i pro mírovou konferenci. President Masaryk vyslovil se, že NRČ. musí býti v republice jakýmsi všenárodním korektivem naším a pak při návštěvě v NRČ. označil ji za svědomí národa. Neoficiálnost NRČ. umožňuje její iniciativnost v čs. věcech národních i slovanských a široký kruh jejích spolupracovníků doma i ve spřáteleném zahraničí usnadňuje její všestrannnou působnost cestou svépomoci.

Národní rada ženská, ⚲ Ženská nár. rada.

Národní rada rakouská, nár. shromáždění republiky rakouské. Podle svazové ústavy z 1. října 1920 vykonává zákonodárství N. r. spolu se Spolkovou radou; N. r. je volena všemi občany republiky na základě všeobecného volebního práva (muži i ženami, kteří dosáhli 20 let), pasivní právo mají občané od 24 let.

Národní rada švýcarská, oddělení spolkového shromáždění, též titul jejího člena.

Národní shromáždění, ústavodárný, zvolený sbor občanů. Ve Francii se vytvořilo v letech 1789—92, 1848—51 a 1871—76. V Polsku se konaly volby do ústavodárného sněmu 26. I. 1919, v Rakousku 16. II. 1919. V nynější franc. republice se zahrnují názvem n. s. obě komory (senát a poslanecká sněmovna). N. s. ČSR. ⚲ sv. IV., str. 184.

Národní strana maďarská, vedená hrabětem A. Apponyim, 1891—99 a 1913—14; žádala větší samostatnost Uher za uznání vyrovnání s Rakouskem z r. 1867.

Národní strana, ⚲ politické strany.

Národní strana svobodomyslná, ⚲ politické strany.

Národní strana práce, ⚲ ČSR.: Čsl. pol. strany, sv. IV., str. 186 a 187.

Národní svátky, úředně uznané, nepracovní a veřejně oslavované dny, na

př. v Československé republice 28. říjen a 1. květen, ve Francii den zboření bastily (14. červenec), v USA. 4. červenec (prohlášení neodvislosti).

Národní výbor československý, ustaven 13. VII. 1918. Vystřídal neúplný ještě N. v. z konce r. 1916. Měl 30 členů, zástupců všech vel. polit. stran (poměr zástupců byl určen podle voleb z r. 1911), pod předsednictvím dr. K. Kramáře. 28. X. 1918 se ujal prozatímně vlády v novém státě čs. jako instituce vládní i zákonodárná až do vyd. prozat. ústavy 13. XI. 1918. Nár. v. pražský byl vzorem místním výborům v obcích; jejich zásluhou hlavně přešla moc do rukou nové vlády klidně a rychle, zejm. v pohraničí.

Národní výbor 1848, sbor předních mužů čes. i něm. národnosti, vzniklý v dubnu 1848 v Praze splynutím t. zv. ⤷ Svatovácl. výboru a třicetičlenné komise mimořádné, dosazené jako poradní sbor zem. presidentem hrabětem R. Stadionem. Úkolem N. v. bylo vykonati přípravy, aby mohl být uskutečněn konstituční princip v duchu kabinetního listu z 8. IV. 1848, zejm. zemský sněm, a aby byl udržen klid v zemi a svornost mezi národností čes. a něm. N. v. byl sborem čistě poradním, záhy si získal důvěry i u obyv. něm. Význam a vliv N. v. byl nepohodlný nástupci Stadionovu hr. Lvu Thunovi, který využil svatoduš. bouří a rozpustil N. v. 26. VI. 1848, poněvadž prý mnozí členové se účastnili bouří. — Lit.: K. Kazbunda, Čes. hnutí r. 1848 (1929).

Narodni ženski savez Jugoslavie, ústř. organisace jihoslov. žen, založ. 1919 v Bělehradě.

Narodnici, ruští stoupenci narodničestva (⤷) let 1860—90. Z hl. představitelů politických: Hercen, Pisarev, Bakunin, Michajlovskij, Lavrov, Černyševskij, Rešechov, ze skupiny spisovatelů beletr. v duchu ideových zásad narodničestva: Glěb Uspenskij, Něfedov, Jakuškin, Zlatovratskij, Slepcov, Nauman a j.

Národničestvo, rus. kulturně-politický směr a radikál. společenské hnutí v letech 1860—90, sledující poznání a studium prostého lidu, hl. mužíků, s heslem všechno pro lid a všechno skrze lid. Kulturní povznesení prostého lidu jako zásadní předpoklad obrody Ruska, Slovanstva a celé evropské společnosti vůbec. Hnutí vyvoláno jako protiklad t. zv. západníků a blížilo se ideově slavjanofilům a proti marxismu, prohlašujíc, že ruský lid může a má dosáhnouti společnosti socialistické přímo bez nutnosti prožíti období kapitalistické, v pevné víře, že ruský člověk svým životem nejspíše může dosáhnouti nového společ. řádu. Hnutí n. zasáhlo hluboko do tehdejší beletrie v celé generaci realistických spisovatelů lidových a v letech 1900 v jeho zásadách sociální revolucionáři pečovali o vzdělání mezi lidem, hl. selským, jehož uvědomělé masy měly jim dopomoci k zamýšlené soc. revoluci proti taktice marxistů.

Národní Liga, opos. polit. strana čsl., radikálně nacionálního směru, v jejímž čele stojí posl. dr. K. Pergler a Jiří Stříbrný. Ofic. orgán: Polední List, Národní Liga. ⤷ politické strany.

Narodno ilirsko skladnoglasja društvo v Záhřebě, zal. r. 1839 při biskup. semináři pro pěstování círk. a nár. písní a dalo vlastně na svých produkcích základ k vytváření nár. stylu v umělé hudební tvorbě ilyrské.

Narodnoje dělo, rus. revoluč. časopis, vyd. emigranty v Ženevě s A. A. Serno-Solovjevičem a N. J. Utinem v čele, směru anarchist. od 1. IX. 1868—69 celkem 10 čísel, prvé za red. Bakunina a N. J. Žukovského, od 2. čísla, kdy skupina N. d. přešla k marxistům, redigoval Utin. V r. 1870 vyšlo 7 čísel N. d.

Národnost, příslušnost k určitému národu. Ve Francii a v Anglii znamená n. příslušnost k určitému státu. Vědomí přináležitosti k určitému n. neb státnímu útvaru a k historické tradici kmene nazývá se národní cit. Národní charakter, svéráz mravů a zvyků určitého národa.

Národnostní právo, souhrn norem upravujících vzájemné poměry mezi jednotlivými národnostmi ve státě, zvláště mezi národem jsoucím v majoritě proti národu jsoucímu v minoritě. Obsah n. p. může býti různý. Nejčastěji jde o předpisy o používání veř. prostředků k účelům humanitním a vzdělávacím, o zastoupení n. menšiny v samosprávě, návštěva školy, předpisy o sčítání lidu atd. U nás jsou poměry n. p. upraveny jednak povšechně v ústavní listině (§§ 130—132), jednak specielně v jednotl. zákonech.

Národohospodářské vědy, teoretické vědy, zabývající se lidskou snahou po ukojení potřeb v pořadí jejich důležitosti. Jednotl. obory jsou: n. v. historická, n. teorie a n. politika.

Národohospodářský ústav při České akademii věd a umění, založ. r. 1906, slouží k hospodář. povznesení nár. čsl., rozdělen na 3 odbory (zemědělství a hosp. průmysl, všeobec. prům. a hornictví, obchod a bankovnictví), středisko

vynik. nár. hosp. odborníků a činitelů všech polit. stran má (v r. 1931) 99 členů (z nich 38 řádných a 61 dopisujících),

Národopisná společnost, český spolek pro národopis, soustřeďuje a ochraňuje n. materiál, pořádá přednášky a pečuje o Národopisné museum. Založil ji Fr. A. Šubert k uspořádání N. výstavy. Ustavena byla 28. IX. 1893. Vydává Národopisný věstník čsl. od 1897.

Národopisné museum čsl. v Praze. ⚲ sv. IV., str. 274.

Národozpyt (etnognosie), věda studující duševní i hmotné poměry národů.

Nárok, oprávnění na urč. konání neb opominutí. N. musí vždy směřovati proti jisté fysické n. právn. osobě. Lze-li n. vynutiti soudně, nazýváme jej n. právním n. také žalobním.

Narovnání, dohoda mezi dvěma spornými stranami o odklizení hrozícího n. již běžícího sporu. Je k němu třeba vzájemných ústupků stran. Může se však jednati toliko o věc, kterou mohou obě strany volně nakládati (ne na př. neplatnost manželství). N. jest neproveditelné o poslední vůli, která nebyla dosud otevřena.

Narowa, odtok jezera Peipus v Estonsku, 72 km dl.

Narses, arménský eunuch, vojevůdce Justiniána I. (478—573); porazil 552 Goty u Taginy, 553 v Kampanii, 554 Alemanny a Franky u Casilina, 555 jmenován exarchem Italie, 567 Justinianem II. sesazen.

Ňaršany, o. na Slov., okr. Sabinov, 786 ob. čs.

Nárt, hřbetní část chodidla od kloubu hlezenného (talocrural.) ke kostem záprstním. Kostní část nártu (tarsus) tvořena je kostí hlezenou (talus), patní (calcavens), loďkovitou, klínovou a kubickou. Tyto kosti tvoří elastickou klenbu chodidla, která se přílišnou vahou snižuje a dělá ploskou nohu.

Nartoun, ⚲ Tarsius tarsius.

Náruční kůň jest zapřažen na pravé straně oje vozidla a opratí spojen s koněm na levé straně, t. zv. podsedním.

Naruszewicz Adam (1733—1796), p. spisovatel, politik, biskup smoleňský; dvorní básník Stanislava Augusta.

Narutowicz Gabriel (* 1865, † 12. XII. 1922 ve Varšavě), pol. státník, inženýr vodních staveb a prof. v Curychu; 1920 polským min. veř. prací. 1922 min. zahran., 9. XII. 1922 zvolen presidentem republiky a 12. XII. zabit nacionalist. fanatikem Eligiem Niewiadomským.

Náruživost (manie), je chorobná touha po jistém požitku. Je náruživý kuřák, piják, cestovatel, sběratel, milovník a p. Je náruživost neškodná a škodná. Je n. krásti, kleptomanie, užívati morfium, opium, alkohol, éter, veronal. Jsou také zvykové a nucené činy a perverse, příbuzné náruživosti. N. se dají léčiti výchovou, všechny pak v pozdějším věku hypnosou, sugescí, léčbou psychickou. Kde manie vychází z degenerativní psychosy, pak ovšem je léčba těžká, jen disciplina.

Gabriel Narutowicz.

Narva, estonská řeka, výtok Pejpuského jezera. Ústí po toku 73 km dl. do Finského zálivu.

Narva, m. v eston. distriktu Wierlandu, (1928) 27.000 obyv.

Narvaez Ramón Marie N., vévoda z Valencie (1800—1868), špaň. státník, 1834—38 odpůrce karlistů; způsobil 1843 pád Esparterův, od 1844 ministerským předsedou, 1866 svým zpátečnictvím přivodil revoluci a pád královny Isabelly.

Narval, ⚲ kytovci.

Naryn, ř. v rus. státu Kirgizistanu, pramení na Tienšanu a tvoří s Kara-Darjou Syr-Darju.

Nárys je kolmý průmět tělesa při pohledu zpředu na průčelnou svislou rovinu (nárysnu).

Narysov, o. v Č., okr. Příbram, 383 čs. obyv.

Naryškinové, starý rus. bojarský rod.

Nářadí, různé předměty, sloužící ku provádění někt. prací neb zaměstnání.

Nařčení, vyslovené podezření z trest. n. nemravného činu n. z opovržlivých vlastností. Je-li neodůvodněné, zakládá přestupek urážky na cti. Zločinem jest n. tehdy, jestliže je učinil někdo věda, že jest křivé, buď přímo u veř. úřadu n. takovým způsobem, že to zavdalo podnět k úřednímu pátrání.

Nářečí, ⚲ dialekt.

Nářez je zvláštní úprava studených i teplých pokrmů, jako masa, sýra, ovoce, zeleniny, na tenké plátky nařezaných.

Narěžnyj Vasilij Trofimovič (1780—1826), rus. spisov., nepatrný voj. úředník.; žil osamocen mimo liter. kruhy a význam jeho nedoceněn tehdejší liter. kritikou. Svými romány jeví se zakladatelem rus. realistického románu a předchůdcem Gogolovým.

Naříkatelnost, možnost odporovati úřednímu výměru n. soudnímu usnesení. U právních jednání znamená n. možnost prohlásiti některá právní jednání za neplatná se zpětnou účinností. Na př. uzavře-li někdo právní jednání z omylu n. z donucení, může mu odporovati, žádaje za jeho zrušení.

Nařízení, právní norma, vydaná výkonnou mocí státní. U nás podle ústavy může n. vydávati vláda jen o provádění určitého zákona, již usneseného. Tato n. nazývají se vládní. Vydávají se ve Sbírce zákonů a nařízení a podpisují je všichni ministři, nejméně však polovice ministrů, na rozdíl od zákona, který podpisuje president republiky, min. předs. a resortní ministr. Vedle těchto vládních n. existují ministerská n., jež vydávají ministři pro své ministerstvo. Takové n. podepisuje ministr sám. Vládní n. jsou doplňkem zákonů a mají tutéž platnost jako zákon. Soudce může však při rozhodování zkoumati platnost n., kdežto u zákona může toliko posuzovati, byl-li řádně vyhlášen.

Ňasa, ↗ Nyasa.

Násada, rukojeť kladiv, sekyr, rýčů a podobně.

Nasalis (lat.), nosový, nosní.

Nasály, hlásky nosové.

Nasavrky, ms. v Č., okr. Chrudim, 844 ob. čs.

do Nascimento Manoel Francisco (1734—1819), portugal. básník-lyrik a překladatel.

Násedlovice, o. na Mor., okr. Kyjov, 1225 ob. čs.

Násep (též násyp, val), voj. obranná hráz, nasypaná ze země, obyčejně vybrané pro střelecké n. jiné zákopy. Kryje dobře proti střelám puškovým a menším granátům; používá se ho na střelnicích, v opevněních a v poli při vybudovaných posicích; v tomto případě bývá zesílen vyzděnými neb jinak vyztuženými kryty, kasematami atd.

Nash John (1752—1835), angl. arch., stavitel Buckinghamského paláce (1825), kt. ale nedokončil.

Nash Thomas (1567—1601), angl. básník; hl. dílo, dobrodr. román The Unfortunate Traveller, or the Life of Jack Wilton a j.

Nashua, m. v sev.-amer. státě New Hampshire, 28.379 ob.; velké elektrárny.

Nashville, hl. m. v sev.-amer. st. Tennessee, 138.000 ob., Vanderbildtova univ., 3 univ. pro barevné obyv.

Násik, hl. m. v brit.-ind. kr. Bombay, 43.000 ob., jedno z nejposv. poutn. míst Hindů.

Násilí, použití fysické n. psychické moci za účelem donucení nějaké osoby k vykonání určitého činu, který by ona dobrovolně jistě neprovedla. Vedle toho zná náš trest. zák. t. zv. veřejné n., pod kterýžto pojem zahrnuje různé trest. činy, jako n. proti ústavním činitelům, proti úředním osobám, nakládání s člověkem jako s otrokem, únos, poškozování veř. zařízení, násilné vpadnutí do cizího majetku. V těchto případech jde vesměs o zločiny, které se trestají různými sazbami podle přitěžujících n. polehčujících okolností.

Násir (arab., dozorce), v býv. Turecku titul ministrů a ředitelů určitých správ.

Násir ed-dín (1829—1896), perský šach, nastoupil 1848 na trůn; navštívil 1873, 1877 a 1889 evropské dvory, o nichž uveřejnil záznamy.

Naskapi (vlastní označení Nencnot), nejsev. indián. kmen na Labradoru, asi 2500 hlav.

Naske František Xaver (* 2. VI. 1884), č. malíř-figuralista, grafik a ilustrátor, žák Schwaigrův. Z nejznám. jeho obrazů: Paridův soud (1918), Diana (1919), Zlatý bažant (1929). Portréty: J. Malypetra, A. Sedláčkové, A. Suchánkové, R. Naskové a j. Pracuje též organis. a lit.

Nasková-Nosková Růžena (* 28. XI. 1884), č. dram. umělkyně, žačka O. Sklenářové a H. Kvapilové, od 1907 u Nár. divadla v Praze.

Naslouchání, voj. zjišťování a lokalisování nepřátelských podkopnických prací sluchem. Děje se tak rovněž z podzemí a to buď prostým uchem (na 30—50 m, podle druhu prostředí; ve skále, která má velkou vodivost, nejdále) nebo zvl. přístroji po způsobu seismografu (zapisujícím otřesy země) a mikrofonu. Sem patří přístroje Akustik, Brasner, Reiner, Siemens-Halske, Vallach a jiné. K naslouchání pod vodou (zejm. v ponorkové válce) se používá zvl. vodních telefonů, zv. hydrofon (↗). N. patří do zvukoměřictví (↗), jehož se ve voj. používá hojnou měrou.

Naslouchátko, zařízení, které zesiluje zvuk zachycením většího množství zvukových vln a zlepšením resonance. Zhotovuje se v trychtýřovitém tvaru ze dřeva, kosti, rohoviny, tvrzené gumy, kovu,

galalitu; zdokonaleno ve způsobě mikrofonu pro nedoslýchavé, se zesilovačem.

Nasmyth (nesmith) James (1808—1890), skot. inženýr; opravil a zlepšil parní kladivo.

Násobení (multiplikace), v matematice základní úkon početní. Dospěje se k němu sčítáním více hodnot stejně velikých na př. 5+5+5 je třikráte pět, což se píše buď 3×5 (znaménko × zavedl Oughtred r. 1631) nebo: 3 . 5 (tečku zavedl Leibnitz v r. 1672). Obecně: a+a+a+ . . . +a (celkem n kráte) = n . a. Číslo a je násobenec. Je to buď číslo prosté nebo má také určitý rozměr (cm, kg, sec. atd.). Číslo n je většinou prosté, nazývá se násobitel. Jsou-li násobenec i násobitel čísla prostá, je číslo, které dostaneme násobením — nazývá se součin (produkt) — číslo prosté. Násobenec i násobitel (nazývají se činitelé, fraktory), jsou stejnocenné a lze je zaměnit (jsou komutativní: a . b = b . a). Je-li násobenec číslo pojmenované a, násobitel číslo prosté, má součin jméno násobence na př. 3×5 kg je 15 kg. Ve fysice nicméně vyskytují se součiny dvou různě pojmenovaných veličin, na př. u rovnoměrného pohybu platí vzorec: s = v . t, t. j. dráha je rovna součinu z rychlosti a času. Zde bylo nutno zavésti jakési násobení rozměrů. Dráhu měříme ve fysice v cm, čas ve vteřinách; aby hoření rovnice i rozměrově byla splněna, musíme rychlosti v přiřaditi rozměr: cm/sec, pak máme rozměrově: $cm = \frac{cm/sec}{sec}$ (rozměr sec jednou v čitateli, po druhé ve jmenovateli se jaksi zkrátí a obě strany mají rozměr: cm; rozměr: cm/sec vlastně říká definici rychlosti: rychlost je dráha za jednotku času). Ve fysice vyskytuje se dále násobení vektorů a to buď vektorové nebo skalární. U vektorového násobení dvou vektorů neplatí zákon komutativní (w . 5 není rovno 5 . w). Při opravdovém násobení s čísly lze pořádek faktorů libovolně zaměniti a postupným vynásobováním vždy dvou faktorů vypočísti součin. Násobením stejných faktorů dospíváme k pojmu mocnina (⤷).

Násobilka, řada výkonů početních, t. zv. množení dvou čísel v čís. oboru 1—10 (malá násob.), 10—20 (vel. násob.).

Nasobůrky, o. na Mor., okr. Litovel, 547 ob.

Nasolení (naložení do soli), konservování masa solí. Rozeznává se n. solným roztokem n. suchou solí.

Násoska obecná, trubice před jedním z konců baňkovitě rozšířená. Zasadíme-li užší konec n. do vody a hor. koncem vysajeme vzduch, zmenší se napětí vzduchu uvnitř n. a tlakem vnějšího vzduchu stoupá kapalina v n. do výše. Uzavřeme-li horní otvor prstem, možno nassátou kapal. přenášeti. — N. ohnutá, ohnutá trubice s jedním ramenem kratším. Ponoří-li se toto do vody a z delšího vyssaje se vzduch, tu přetlakem vnějšího vzduchu vytéká kapalina z nádoby delším ramenem, pokud jeho konec je níže než povrch kapaliny v nádobě. — N. ochranná vznikne, připojíme-li k delšímu rameni n. ohnuté n. rovnou. Užívá se ku převádění kapalin odporných nebo zdraví škodlivých.

Nasr-ed-dín, turecký šašek, k jehož jménu se pojí sbírka žertovných povídek ze 14. stol.

Nassau (Nassava), až do r. 1866 něm. lantkrabství, 4700 km² a (1864) 468.311 ob., nyní hlavní část vládního okresu Wiesbaden, prus. prov. Hessensko-Nassavsko.

Nassengrub, o. v Č., okr. Aš, 1142 ob.

Nässjö (näs-šö), m. ve švéd. länu Jönköping, (1927) 9027 obyv.

Nastasijević Živorad (* 1893), srbský malíř.

Nástavce jezové, pohyblivá část jezu, spočívající na pevném spodním podkladě, jíž se hladina vodní zvyšuje a která se dá za velké vody překlopiti.

Nastić Djorde (1884—1919), známý bosenský agent-provokatér, který falešnými listinami měl zdiskreditovati srbské vládní kruhy a jenž byl odhalen prof. T. G. Masarykem. Za svět. války bojoval v rak. řadách a zemřel ve Št. Hradci.

Nástin, stručné, ale výstižné naznačení určité duševní práce nebo umělecké tvorby v hlavních rysech; též slovy podaný obraz životních dějů.

Nastoupil z Šifenberka Vít Daniel († 1665), probošt ve St. Boleslavi a sufragán arcibiskupa pražského. Byl znám jako výtečný kazatel.

Nástraha voj., 1. totéž jako léčka (⤷); 2. u četnictva druh číhané, jíž se používá hl. proti podloudníkům a j. podezřelým osobám; 3. drobná překážka (⤷), jíž se používá proti zteči nebo atace, jako nástražná třínožka (spojení tří hrotů, z nichž vždy jeden trčí vzhůru), rozsocháč, rohatinka a j.

Nástroj, předmět sloužící ku provádění určitých výkonů při různých zaměstnáních (n. hudební, n. chirurgické a p.).

Nástrojová ocel, ⤷ ocel.

Nastřelování, seřízení střelných zbraní tak, aby miřidla správně ukazovala, aby vývrt hlavně byl přiměřený (rýhování) a aby rozptyl ran byl co nejmenší (u brokovnic jde též o rovnoměrnost a pravidelnost zásahů jednotlivých broků). Jest tedy n. technická úprava zbraně samé.

Naproti tomu zastřelováním jmenujeme hledání správného náměru a odměru pro určitý cíl při palbě v poli.

Nástup, obecně přechod z úzkého a hlubokého tvaru do tvaru širšího a mělčího, při čemž zadnější členy tvaru se staví vedle předních. Ve voj. rozeznáváme: n. s t r a t e g i c k ý n. soustřed. arm. je část vál. plánu (⚲), obsahující opatření, jimiž zmobilisovaná vojska, dopravená drahou do urč. výkladišť, jsou pochodem převedena do prostorů, odkud má nastati postup proti nepříteli, aneb vůbec zahájení operací. Předpokládá tudíž tento n. válečnou sestavu (dispositiv) armád neb částí arm., kterou po skončeném n. vojska musí zaujmouti. Aby tento n. nebyl rušen nepřítelem, je záhodno jej zajistiti t. zv. krytem hranic, t. j. jednotkami již v míru blíže hranic umístěnými v zesíleném početním stavu. N-ový plán je tak důležitou částí váleč. plánu, že chyba v počáteční sestavě a vykázaném směru pochodu jejích jednotek se mstí v provádění operací někdy i dlouhou dobu. — N. ze shromažďovacích do bojových prostorů, rozložení pochodového proudu veliké jednotky na několik částí (vějířovitě) tak, aby každá dospěla nerušeně do svého bojového prostoru. Odtud se pak podnikne n. taktický neboli rozvinutí, t. j. převod z posledních pochodových proudů vějíře do bojového učlenění, kde nižší jednotky zaujmou místo vedle sebe, vyloučí se reservy, posily atd.

Nástup při tělocviku je zákl. postavení ke cvičením, hrám nebo závodům. Může se díti krokem nebo klusem, v řadě čelné nebo bočné a to přímé, lomené, obloukové, kruhové, do čtverce a p., nebo i ve více řad čelných nebo bočných.

Nástupnické státy, vzniklé rozpadnutím Rakousko-uherské říše 1918 (Československo, Polsko), nebo státy, jichž území bylo zvětšeno částmi rozpadlé říše (Rumunsko, Jugoslavie, Italie).

Nástupiště, ⚲ peron.

Nasturtium, ⚲ potočnice.

Nastuzení, ⚲ nachlazení.

Nästved, m. na dán. ostr. Själlandu, (1925) 11.077 obyv.; kovový a papírnický průmysl. Výchovný ústav Herlufsholm.

Nasvad (Naszvad), o. na Slov., okr. Stará Ďala, 4581 ob.

Násyp je nasypaný nebo navezený sypký materiál (písek, štěrk, hlína a pod.) k úpravě terénu při stavbách silničních, železničních a vodních.

Naše řeč, čas. pro reformu pravopisnou, vydáv. III. tř. Čes. akademie; založ. r. 1916.

Naše slovo, r. deník soc. dem., vycházející v Paříži v l. 1915—1916 za red. L. Martova a L. Trockého jako orgán internac. menševiků.

Našiměřice (Naschmeritz), o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 448 ob.

Nať, stonky s listy některých rostlin (brambory, řepa).

Nať (Herba), H. (Summitales) Absinthii, pelyněk; H. Cannabis indicae, indické konopí; H. conii maculati, bolehlav; H. Hyoscyami, blín černý; H. Lobeliae (inflatae), lobelka nadmutá; H. Millefolii, žebříček obec.; H. Violae tricoloris, maceška. ⚲ také Folia.

Natal, hl. m. brasilského státu Rio Grande do Norte, (1920) 30.696 ob.

Natal provincie Jihoafrické unie, na vých. pobřeží již. Afriky, 91.382 km² a (1921) 1,429.398 ob. Má značné bohatství zlata a uhlí vedle asbestu, mědi, tuhy, manganu, železa a j. Klima je na pobřeží subtropické, ve vnitrozemí kontinentální. Obyvatelé jsou Zulové a běloši. V zaměstnání je důležitý vedle hornictví chov dobytka a průmysl. N. je spravován administrátorem, jmenovaným generálním guvernérem Jihoafr. Unie. Hl. m. je Pieter-Maritzburg, hl. přístav Durban.

Natali Franjo (* 1469, † 1542 ve Splitu), chorv. humanista, jenž vystud. v Padově, latin. i chorv. básník.

Natalić Budislavić Toma (Natalis), (* v pol. XIV. stol. v Dubrovníku, † 1608 v Neapoli), boloňský lékař, jenž pobýval v růz. městech; za vyléčení sultána Murata III. dostal Bobany v Hercegovině, asi 1580 přešel do Polska a stal se krakov. kanovníkem, 1606, vrátiv se, byl trebinjsko-mrkanským biskupem.

Natalie (* 1859), dcera rus. pluk. P. J. Keškova a kněžny Sturdzové, srbská královna, od 1875 manželka krále Milána Obrenoviće; poněvadž po rozvodu s ním podporovala vnitropolitické rozpory, byla r. 1891 vypověděna a žije od té doby v klášteře v Paříži.

Natanail metropolita Stojanovič (1820—1908), bulh. círk. spis. V Praze vydána čtyři jeho díla: Dětskij podarok (1852), Prijatelskoe pismo ot bolgarina k grku (1852), Inokentij a Nastavlenie (1853). Hlav. dílem je Za Justinijanovi prava na Ochridska archiepiskopija ili za crkovna nezavisimost i samostojatelnost na Ochridsko-Bolgarsko svjaštennonačalie, Cařihrad, 1873.

Natalita (lat.), statistika počtu narozených v urč. státu neb okresu.

Nátěr, barevná vrstva, kryjící stavební hmoty, jako ochrana proti škodlivým

vlivům, povětrnosti, případě též sloužící účelům okrasným.

Nates (lat.), hýždě.

Náthán (hebr. nāthān), israel. prorok.

Náthán ben Jechiël (* kolem 1035—1106), žid. učenec; sestavil talmudský slovník.

Nathanaël (hebr., dar boží), postava z Janova evangelia (1, 45—52; 21, 2), ideál Kristova učedníka.

Nathansen Henri (* 1868 v Hjorringu), dánský dramatik; v l. 1909—11 režisér král. divadla v Kodani, autor mnoha úspěšných her (Zapovězené ovoce 1901, Příliv 1902, Maminka má pravdu 1905, Dobrý měšťan 1907, Daniel Herz 1909, Damas Have 1911), nejv. úspěchu dosáhl hrou Indefor murene z r. 1912, (čes. Průlom, přel. K. Dušek), z r. 1913 satir. veselohra Aféra a z r. 1918 román Život Hugo Davida.

Natio (lat.), národ.

Nation The, liberální londýnský politický týdeník; vznikl 1907 z týdeníku The Speaker (založ. 1890).

La Nation Tchèque, revue, ↷ Denis E.

Nationale, písemné udání poměrů a vlastnosti určité osoby.

Nátisk, pokusný tisk v knihtiskařství.

Nativita (lat.), narození, porod.

Nativní (z lat.), přírodní, přirozený.

Natoire (natuar) Charles Josephe (1700—1777), franc. malíř, žák Lemoinův.

Natošević Gjorgje (1821—1887), srbský osvět. pracovník v již. Uhrách, inspekt. srbského školství, ředitel gymn. v N. Sadu; vydav. pedag. časopisu Školski list a dětských novin Prijatelj Srpske Mladeži.

Natrium (lat.), sodík (↷).

Natrokalcit, gaylussit (klonivec polohranol.), chem. slož.

$$Na_2CO_3 . CaCO_3 + 5H_2O;$$

čisté krystaly, tvrdosti 2.5, na solných jezerech Nevady (USA.) a Venezuely; tvoří se též uměle při výrobě sody podle Le Blanca.

Natrolith, puchavec hranolový, nerost, chem. slož. $Na_2Al_2Si_3O_{10} . 2H_2O$; tenké hranolky, průsvitné, bezbarvé nebo nažloutlé, tvrdosti 5.5; u Ústí n. L., Jílového, na Islandě.

Natron žíravé, ↷ sodík.

Natronové vápno, směs hydroxydu sodného a vápenatého.

Nátrubek, u dechových hudeb. nástrojů kovová, u některých rohová počáteční část, různé formy, která se při výkonu hudeb. přikládá ke rtům nebo vkládá do úst.

Nátryl, hudební ozdoba, používaná v hudbě instrumentální ke zkrášlení melodie. Záleží v jednoduchém nebo dvojím střídání hlav. tónu svrchním tónem. Podle toho je jednoduchý: n a n. dvojnásobný.

Nátržník, ↷ Potentilla tormentilla.

Nattier (natie) Jean Marc, ml. (1685—1766), franc. malíř.

Natuna, skupina ostrovů Nizoz. Indie, s.-z. od Bornea, 2113 km² a asi 8000 ob., ponejvíce rybářů.

Natura (lat.), přirozenost, příroda, též povaha.

Natura non facit saltum (lat.), příroda neskáče, t. j. v přírodě vše postupuje zvolna. Výrok Fournierův (1613).

Naturálie (lat.), všechna přírodní tělesa, zachovaná v pokud možno nezměněném stavu (minerály, zvířata, rostliny, fossilie). N. jsou uchovávány ve sbírkách. — N., dávky v přírodninách, byt na místo přibytečného.

Naturalisace (lat.), propůjčení státní příslušnosti nějakému cizozemci; naturalisovati, přijmouti do státního svazku.

Naturalismus (lat.), ve filosofii světový názor, podle něhož se vysvětluje příroda z jejích vlastních příčin, bez přijetí vlivu ducha. Etika je naturalistická, učí-li, že je mravné rozvinouti přirozené pudy, estetika, hledá-li podstatu umění v souladu uměleckého díla s přírodou. V malířství směr, jenž vidí úkol umění v napodobení přírody, podobně jako v literatuře v druhé polovině 19. stol. (Zola, Hauptmann, V. Mrštík, Čapek-Chod a j.).

Naturální hospodářství, prvotní stupeň hospodář. vývoje, při němž se děje směna statku opět za statek, nikoliv za peníze.

Naturaščina, u Jihoslovanů zlé, démonické bytosti, jevící se obyč. v noci v podobě zvířat.

Naturel (franc., natürel), souhrn tělesných zvláštností individua. V širším smyslu se mluví o rodinném, kmenovém, národním, pohlavním a věkovém naturelu.

Naucrates, pilot pruhovaný, ryba z rodu Teleostei, skupiny Carangidae. Má

Pilot pruhovaný.

tupou hubu a malou přední ploutev, barvu modře stříbrošedou, břicho bílé. Žije ve Středozemním moři.

Naučný slovník, ↷ encyklopedie.

Naudeau (nodo) Ludovic (* 1872), franc. spisovatel; od 1918 redaktor Temps.

Nábytek III.

Kabinetní skříň Gdaňsko, 1700.

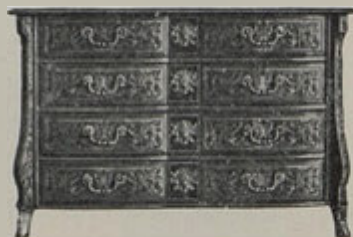
Stolička, Italie.

Postel. Hor. Bavory, zač. XVII. st.

Stůl, pol. XVIII. stol.

Prádelník. Boulle, Ludvík XIV.

Psací stůl dřevem obkládaný, s bronzovým kováním, pol. XVIII. stol.

Židle, Anglie, Chippendale, pol. XVIII. stol.

Komoda, pol. XVIII. stol.

Lenoška. Francie, pol. XVIII. stol.

Nábytek IV.

Židle, Berlín, 1790.

Rokoková komoda.

Lenoška, Německo, pol. XVIII. stol.

Prádelník, Ludvík XVI.

Hrací stůl od Davida Roentgena, konec XVII. stol.

Lakovaný prádelník s bronzovými tepanými ozdobami, Ludvík XV.

Křeslo, Paříž, 1780.

Skříň na porculán z Würzburku, 1760.

Empirové křeslo, 1800.

Nábytek V.

Klavír, Vídeň. Zač. XIX. stol.

Psací stůl od H. Grisebacha, Berlín, 1880.

Skříň od A Petraše, Mnichov, 1900.

Cekretář od Riesenera, Ludvík XVI.

Skříň s hodinami, Vídeň, 1790.

Knihovna od A. Niemeyera, 1925.

Psací stůl od Chareau, Paříž, 1927.

Klubovka z ocel. rour, 1925.

Mechy

1. Marchantia polymorpha (Porostnice mnohotvárná). A B L slabě, C až K silně zvětšeno

A. **Průřez terčem rostliny samičí.**
ar = zárodečníky.

E. **Zárodečník.**
e = vaječná buňka.

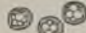
F. **Zárodečník po oplodnění**
em = zárodek.

G. Zralá, výtrusů prostá výtrusnice.

C. Pelatka.

H. **Výtrusy.**

Klíčící výtrus mechu. Silně zvětšeno.

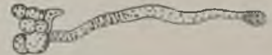
B. **Průřez terčem rostliny samčí.**
an = pelatky.

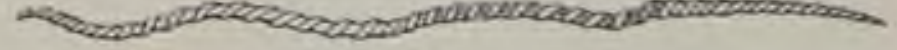
D. **Spermatozoidy.**

Plodový kalíšek s plodovými pupeny.

K. **Klíčící výtrus**

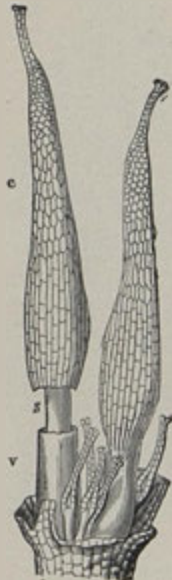
Mrštník.

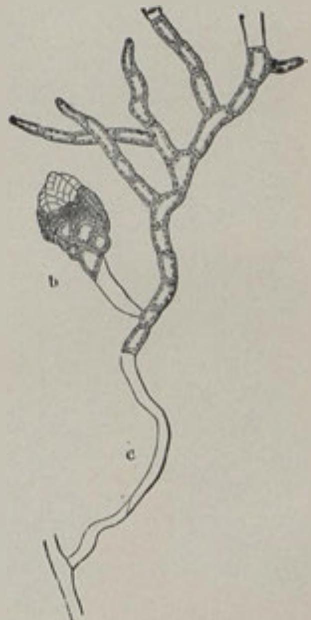
Zkrutek obecný.
Výtrusy ve 3 různých stupních vývoje. Silně zvětšeno.

Funaria hygrometrika.
(Zkrutek obecný.)
a) Průřez puštičkou. Silně zvětšeno, d) víčko, p) obústí, c) střední sloupeček, s) mateční buňky výtrusné.

Pottia lanceolata.
Ženský květ s několika neoplodněnými zárodečníky a 2 výtrusnicemi; c) čepička, s) štět, v) pochva.

Vláknitý prokel mechu.
c) Prokel s počátkem mechové rostlinky. Silně zvětšeno.

Naujalis Juozas (* 1869), litevský hud. sklad., řed. konserv. v Kaunasu. Círk. skladby.

Nauka, souhrn poznatků v určitém oboru ve smyslu praktickém.

Naukratis, řecké obchod. město v záp. nilské Deltě, založ. r. 650 př. Kr.

Naukydés, řecký sochař ze 4. stol. př. Kr.; vytvořil v Argu ze zlata a slonoviny sochu Hébo.

Naulin (nolē) Stanislas (* 1870), franc. generál. 1926 vrchní velitel v Marokku, kde vytlačil Abd el-Krima z franc. území.

Naum sv., jeden ze spolupracovníků sv. Cyrilla a Metoděje. Po smrti Metodějově vyhnán Svatoplukem s ostatními žáky a odebral se do Makedonie na pobřeží Ochridského jezera. Zemřel r. 910 a pohřben byl v klášteře po něm pojmenovaném.

Nauman Arno (* 1887), č. malíř a grafik. Graf. listy, dřevoryty a lepty zakoupeny do sbírek Mod. galerie.

Nauman Jaroslav (* 28. IV. 1881 v Praze), spisovatel a redaktor, mag. úředník v Praze. Sp.: Kročeje, dram. báseň, provoz. ČOS. r. 1919, Písně malostranské (1907), Dlažbou a mechem (1911), Sokolské písně (1913), Písně svobody (1918), Písně doby (1918) a Junácké písně s hudbou Pospíšilovou, román Dvě (1921). Redigoval měsíčník sokolské mládeže Skřivánek a Besídku Volné Myšlenky.

Naumannit, nerost, selenid stříbrný, Ag_2Se, celistvý nebo se šesterečnou štěpností, barvy železově černé; tv. 2.5; nachází se u Tilkerode na Harcu.

Naumburg an der Saale, m. v Sasku, (1925) 29.337 obyv.

Naumenko Volodymyr (1852—1919), ukrajinský učenec a pedagog. Hl. práce: Obzor fonetičeskich osobennostěj malorusskoj rěči (1889), Rukovodstvo dlja izučenija ukrainskago jazyka v russkich školach (1918).

Naumov Dimitr M. (1851—1884), bulh. odb. spis. a veř. pracovník, studoval v Čechách. Založil první bulh. časopis pro otázky zemědělské Zemedelec.

Naumov Nikolaj Ivanovič (1838—1901), rus. spisov. populárních povídek ze skupiny narodníků; idealisoval sibiřského mužíka s polit. tendencí, jež často byla na úkor umělecké formy.

Naumov Petko (* 1878), bulh. hud. sklad. a prof. hud. akademie v Sofii. Je autorem proslulých Bulh. rhapsodií vedle řady písní sborových i solových. Složil též Tutrakanskou epopeji. Je hlavním iniciátorem založení hud. školy, z níž vznikla pak hud. akademie.

Naumovyč Ivan (1826—1891), haličský pracovník moskvofilského směru. V r. 1871 založil ve Lvově ruské noviny Russkaja Rada a čas. Nauka. V r. 1885 přijal pravoslaví a stal se farářem na Kyjevsku.

Naupaktos (též Epattos, ital. Lepanto), městečko v t. zv. Malých Dardanellách, asi 3400 ob.

Nauplia (Navplión), hl. m. Argolidy a Korinthu, (1923) 7300 ob., důležité přímořské místo; nad ním se zvedá hrad Itsch-kale.

Nauplius, larvové stadium, charakteristické pro korýše, s oválním tělem, třemi páry končetin a velikým, obyč. červeným okem.

Nauportus, v řím. době město v hor. Panonii v kraji Taurisků, jihozáp. od Lublaně. Rozboř. při povstání legií za nastoupení Tiberiova a čilý jeho obchod přešel na nově založenou Emonu (Lublaň).

Nausikaa, v řec. bájesloví dcera faiackého krále Alkinoa, která přivedla ztroskotavšího Odyssea do domu svého otce.

Náušnice, umělecké předměty, původu rostlinného (stébla trávy, květiny, dřevěné tyčinky), zvířecího (řetízky ze zvířecích zubů, lastury atd.), neb nerostného (minerály, drahokamy, kovové kruhy atd.), jimiž si zdobí u kulturních národů hlavně ženy a ještě více u národů primitivních (obojí pohlaví) ušní boltce. Děje se tak provrtáním boltce, do otvoru tak vzniklého vloží se ozdoba, resp. zavěsí.

Nautické přístroje k určení zeměp. polohy lodi na moři, k pozorování počasí, na určení hloubky moře, jízdy lodi, teploty vody a vzduchu i tlaku vzduchu.

Nautiloidea, podřád hlavonožců čtyřžabrých (Tetrabranchiata), až na jeden rod Nautilus vymřelý. Má 4 žabra, četná vtažitelná ramena bez přissavných misek s chapadly zatažitelnými, kornoutovitou nesrostlou nohu, zevní komůrkatou skořápku. Tato jest vinuta přesně v rovině a zatočená ke hřbetní straně. Složena z vnější vrstvy barevné a vnitřní perleťové. Uvnitř je skořápka rozdělena v pravidelných mezerách přepážkami dopředu vydutými, ve mnoho komůrek naplněných vzduchem. Středem skořápky prostupuje všemi komůrkami strunovitý přívěsek útrobního vaku. Po stranách hlavy 19 párů tykadel, z nichž hřbetní kožovité a rozšířené mohou vchod do skořápky uzavříti. 12 párů vnitřních tykadel, z nichž některá u samečků jsou přetvořena na ústrojí k páření a u samiček na laloky pro úkon nám dosud neznámý. Rod loděnka (Nautilus) vykazuje 300 druhů fossil-

ních, ze žijících jen několik málo druhů se skořápkou někdy značně velikou, vesměs hnědě nebo červeně žíhanou v Indickém moři a Tichém oceánu. Některé druhy jsou hlubinné, jiné žijí při pobřeží, vesměs masožravé. (N. pompilius, N. Macrocephalus, N. umbilicatus.)

Nautilus, ↷ Nautiloidea.

Nava (Naba), hl. město jap. kenu Okinava v souostroví Ryukyu na ostrově Okinavašima; (1925) 54.643 ob.; vyváží se cukr, bavlna.

Navaga, Eleginus navaga, ryba rodu tresek, až 31 cm délky, žijící v Bílém moři, zálivu Ochotském; hojně lovena k výrobě konserv nebo přichází na trh čerstvá.

Naval Fran, vl. jm. Pogačnik (* 1865), slovinský operní pěvec-tenorista; vystupoval častěji v Praze v mod. i klasickém repertoáru.

Nával krve (kongesce), přeplnění krevních cev (krevnic) krví. N. k. do hlavy je častým průvodním zjevem ženského klimakteria (↷) (dobu přechodu), způsob. rudnutí obličeje, pocity závrati a strachu, bolesti hlavy, nevolnost.

Navánagar, domor. stát v britsko-ind. presid. Bombay, 9819 km² s (1921) 345.353 ob.; síd. místem maharadžovým je N., té Džamnágar (Jamnagar) zvaný, (1921) 42.495 ob.

Navara Vincenc (* 1894), slov. novinář a spisovatel v Košicích, redaktor Slov. Východu a Vesny, píše pod jménem Boleslav Bratislavský povídky a kresby pro nenáročné čtenáře. Vydal: Chaos (1931), Podivuhodné príbehy (1923), Slovenské rhapsodie (2 sv. 1921), Tri chryzanthemy (1922), V borbe s temnotou (1922) a Zúfalé duše (1925).

Navarovský V., pseud. A. V. Svobody.

Navarra, býv. král. po obou stranách Pyrenejí, nyní prov. severošpanělská, 10.506 km² s (1925) 332.213 ob. Hl. m. Pamplona.

Navarrette, 1. Juan Fernández, pro hluchoněmost zv. el Mudo (1526—1579), špan. malíř, dvorní malíř Filipa II. — 2. Martin Fernández de (1765—1844), šp. učenec, senátor a ředit. Akademie dějin.

Navassa, malý ostrov záp. od Haiti, 90 m vysoký; bohatá ložiska guanová; 1857 obsazen USA.

Navašin Sergěj Gavrilovič (* 1857), rus. botanik, prof. na univ. v Kyjevě.

Návay Lajos (1870—1919), maď. politik, člen nár. strany práce; od 1911 předs. sněmovny; byl zastřelen komunisty.

Návěšť, prostředek udávající pravidla pro železniční službu vlakovou. Jsou slyšitelná (znamení píšťalou, trubkou) neb viditelná (ruční, terčová a semafory). Udávají hl. tyto pojmy: volný vjezd (bílá barva, vztyčené rameno u semaforů, u předzvěstí vodorovný terč), stůj (červená barva, vodorovné rameno u semaforů, kruh praporkem neb v noci bílým světlem), pomalu (zelená barva, skleslé rameno u semaforů, vztyčená předzvěst.)

Návěštní doložka, poznámka na směnce, znějící buď: zúčtujte podle návěští, podle zprávy, podle avisa, což znamená, že vedle směnky zasílá vystavitel směnky plátci zprávu, aviso, ve které ho vyrozumívá, proč naň směnku vystavil a jak ji má zúčtovati. Plátce není povinen platiti na směnku dříve, dokud neobdržel návěští. Místo názvu n. d. užívá se v obchodním životě názvu avisová d.

Návětrné ostrovy, souostroví v Z. Indii, v Malých Antillách. Dělí se na Leeward Islands a jižnější Windward Islands. Klima je tropické, vlhké se silnými vichry, půda úrodná. Politicky náleží V. Britanii, Francii a Holandsku.

Navez François (1787—1869), belg. malíř, ředitel Akademie v Bruselu.

Navicula, ↷ rozsivky.

Navier (návie) Louis (1785—1836), fr. inženýr a prof. techniky v Paříži; založil svým Résumé des leçons nauku o pružnosti.

Navigace (lat.), lodní plavba, zplavnění.

Navigační akta (angl. Navigation Act), v Anglii zákony na ochranu plavby a k podporování stavby lodí, jdoucí až do XV. stol. Nejznámější je Cromwellova Magna Charta Maritima z r. 1651. Nejdůležit. z ustanovení byla, že do Anglie může být dováženo zboží jen loďmi angl. nebo loďmi země, z níž zboží pochází, a že na pobřežní plavbu a styk s angl. koloniemi mají právo především lodi angl. a j. R. 1849 n. a. odstraněna.

Navigační důstojník na moři, je ten, jenž je odpověden za řádnou plavbu (navigaci) lodi, k čemuž patří řízení lodi podle kompasu, určování rychlosti lodi podle otoček šroubu nebo podle logu, vedení lodního deníku, udržování navigačních přístrojů a pomůcek (kompasů, chronometrů, sextantů, map) v pořádku, atd.

Navigační školy nazývají se nautické školy (akademie) (↷ námořní učiliště).

Navigazione Generale Italiana, největší italská plavební společnost sídlem v Janově.

Naviglio Grande (naviljo, velký průplav), průplav v ital. provincii Milánské.

Návod, podle §§ 5, 9, 177 trest. zákona ponoukání k trestnímu činu; trest je stejný jako u pachatele.

Návojná, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 482 ob.

Návojník, ☞ vůz.

Navor dvouzubý, ☞ kyjovití.

Navrácení v předešlý stav, ☞ restituce.

Návrat Čeněk, MUDr. (* 1864 v Roketnici u Přerova), řed. zem. léč. ústavu v Kroměříži. Sp.: O samovraždě.

Navratil Ivan (1825—1896), slovinský folklorista a kulturní pracovník, ředitel kancel. Nejv. soudu ve Vídni. Sbíral a vyd. slovinské přísloví, písně, nár. zvyky atd.

Navrátil Antonín (1829—1859), č. malíř a grafik, žák Rubenův, syn Josefa N. Krajinář.

Navrátil Bartoloměj (1848—1927), řed. reálky v Prostějově a č. matematik.

Navrátil Bohumil, PhDr. (* 1870), čes. historik, prof. dějin a řed. hist. semináře Masarykovy univ. v Brně, žák Gollův a Rezkův. Vědecké práce hl. z doby protireformační a z mor. dějin.

Navrátil Eduard (* 1873 v Chvojenci), č. sokol. pracovník, redaktor a nakladatel populár. vzdělávacích časop. (Vzdělání Lidu, Vzkříšení, Lidové jeviště, Knihovna Vzdělání Lidu, Klasy, Jas a p.). Je dlouholetým pracovníkem sokolským v oboru vzdělávacím v ČOS.

Navrátil Emil, Ing., Dr. (1866—1928), č. elektrotechnik, řed. m. elektrár. na Žižkově a od r. 1920 profesor č. vys. učení techn. v Praze; význ. pracovník Elektrotechn. svazu a zakl. mod. ústavu pro elektrárenství. Četné odborné spisy.

Navrátil František, MUDr. (* 29. I. 1848 v Litomyšli), č. lékař. Založ. r. 1895 sanatorium pro vnitř. choroby v Arcu a vyd. lék. spisy v jazyku něm.

Navrátil František, JUDr. (* 1897), č. sociolog a nár. hosp. pracovník, mag. úř. v Praze. Sp.: Rusko (1926), P. Chelčický (1929).

Navrátil Gustav (* 1875 v Mezimostí), č. politik, vrch. insp. st. drah, předseda Spolku čs. úředníků žel. Zúčastnil se před válkou mzdových hnutí a zápasů železničářů. Za války byl persekvován. Po převratu byl čl. revol. N. S. a r. 1920 i 1925 zvolen poslancem za str. nár. dem. Od 1929 senátorem. V parlamentě hájí hl. zájmy státních zaměstnanců.

Navrátil Jan Sark. (1840—1899), podpřevor klášt. rajhradského, čes. básník školy Sušilovy.

Josef Navrátil.

Navrátil Josef (* 1868), kat. básník, farář (pseud. R. Stupavský).

Navrátil Josef (1798—1865), český malíř. Krajinář, genrista a portretista. Nástěnné malby v Liběchově, v Zákupech a Ploškovicích a zátiší. Lit. P. Toman, J. N. (1919).

Navrátil Karel (1836—1914), č. hudební skladatel a pedagog.

Navrátil Karel (* 1867), č. hud. sklad., spisovatel a virtuos na housle, žák Ondříčkův. Sp.: Životopis B. Smetany.

Navrátil Ladislav, JUDr. (1892), č. nár. hosp. spisovatel, odb. rada min. obch. a hl. red. národohosp. části Nár. Politiky.

Navrátil Michal, JUDr. (* 1861), č. kult. spisovatel a novinář; napsal mnoho článků do různých časopisů a samostatně vydal: Almanachy sněmů zemí koruny české, Almanachy právníků, lékařů a j., jakož i životopisy Eima, Riegra, Mattuše a j. Byl sekretářem posl. G. Eima ve Vídni.

Navrátil Richard (1883), č. odb. redaktor, ústř. taj. Sdružení peněžn. úř.

Návratní směnka (ritratta), s. vydaná postihovatelem přímo na postižníka. Je to s. splatná à vista. Postihovatel ji vydává tehdy, nemůže-li od směneč. dlužníka dostati úhradu na směnku. S. zní na dlužný obnos spolu se 6% úroky z prodlení, s útratami a s provisí, činící ⅓%. N. s-y. se užívá, chce-li postihovatel dojíti rychle zaplacení a zvláště je-li postižník vzdálen. Po právní stránce jest n. s. směnkou zcela samostatnou, jež se s-ou hlavní souvisí toliko svým hospodářským účelem. V praktickém životě se však této formy s-y příliš mnoho neužívá.

Navroćkyj Oleksander (1823—1902), ukr. bás. V r. 1847 byl uvězněn spolu se Ševčenkem, Kulišem a Kostomarovem. Ve svých básních, jež byly vytištěny v časopisech Osnova a Kijevskaja Starina, projevuje soucit k prostému lidu.

Navroćkyj Volodymyr (1847—1882), ukrajinský ekonomista a publicista.

Návsí (pol. Nawsie), ob. ve Slez., okr. Čes. Těšín, 2502 ob. Dřevařství.

Nawka Michal (* 1885 v Radvořu v sas. Hor. Luž.), h. luž. spis., filolog, učitel v rodné vsi. Patří k realist. družině h. luž. Je orig. filosofem v řadě tendenčních básní, znamenitým pedagogem ve škole, metodikem a dokonalým znatelem rodné mluvy. Se zvl. zájmem sleduje lid. literaturu, verš. i pros., z níž vyvážil své jazyk. znalosti. Napsal řadu humor. a realist.

obrázků ze života luž. venkovana, vydal lid. Báje, bajky a pohádky (1914), jakož i lidové náboženské písně: Pokěrluški ze serb. luda (1923). Lit. historii posloužil vydán. pražských listů M. Andrického z l. 1886—96 (1925). Němcům určil důkladný Lehrbuch der oberserb. Sprache, jenž uvázl při 1. sv. (1919). Luž. dětem napsal výborné Přewodnîky po serb. řeči (I.—II. 1920—21) a slabikář Na wsy — za wsu (1925) s vlastními pracemi, s pracemi dětskými a přiléhavými obrázky M. Nowaka. Na syntaktické chyby v luž. jazyku upozornil v knížce Zmysł našich słowow (1928). N. je oddaný národovec luž., organisátor, vtipný a svérázný myslitel, reformátor luž. pravopisu, spoluredaktor Sokolských Listů.

Michal Nawka.

Nawrocki Bolesłav (* 1876), souč. malíř polský, portretista.

Naxos, nejstarší řecká kolonie na Sicilii, založená 735 př. Kr.; 415 bojovala s Athenami proti Syrakusám a vzkvétala, až 403 byla zničena Dionysiem I., ⚲ Taormina.

Naxos (Naxia), ř. ostrov v Egej. moři, nejvyšší (Ozia 1003 m) a největší z Kyklad, 423 km² a asi 17.000 ob. Vyváží se víno, ovoce, olej, brambory, pšenice, ječmen, mramor a zvl. smirek. Hl. město N. má asi 1900 obyv.

Naya Karel (* 1817 v Piemontu), daguerotypista a fotograf od r. 1853.

Naz Jan, kanovník pražský, doktor obojího práva, od r. 1408 radou krále Václava IV. Úhlavní nepřítel Husův a Jeronýmův, proti nimž v Kostnici vášnivě vystoupil.

Nazaréni, evangel. sekta, založená Joh. Jak. Wirzem (1778—1856); hájí podivné, částečně spekulativní, částečně racionalistické názory o Kristově narození a z mrtvých vstání, zavrhují pohlavní styk. Málo stoupenců je ve Würtemberku a j. — 2. Nábož. sekta maďarská, zavrhuje křest dětí, přísahu, vojenskou službu; asi 70.000 příslušníků.

Nazarénský, příjmení Kristovo podle jeho bydliště; název přešel na jeho učedníky, pak na všechny křesťany, posléze na skupinu židovských křesťanů.

Nazarénové (nazarenismus), malíři, kteří věnovali se z větší části či zcela malování oltářních obrazů. N. spočívá v zdůraznění ztrnulosti a asketismu. Opomíjí vše lidsky krásné, potlačuje i částečné obnažení, by co nejméně působil na lidskou smyslnost. Z českých malířů přiblížil se snad nejvíce tomuto směru Josef Führich (⚲).

Nazaret, městys v Galileji, známý jako bydliště Ježíšových rodičů. Nové město N. (arab. en-Násira), v sev. distriktu brit. Palestiny, (1922) 7.424 obyv.

„Nazdar“, za svět. války jméno pro 3. setninu praporu C francouzské cizinecké legie (Légion etrangère), skládající se z českých dobrovolníků. Byli to většinou členové české kolonie v Paříži, kteří již 23. VIII. 1914 v počtu 300 se odebrali do Bayonne a přihlásili se k boji proti ústř. mocnostem (⚲ legie čs.). Utvořena z nich „Compagnie Nazdar“, která byla pak postupně doplňována růz. Čechoslováky, kteří byli mimo Fr. (z Angl., Am. a odjinud). Setnina byla již od říj. 1914 ve frontě, účastnila se mnohých bojů r. 1915 (v Artois v kv., u Arrasu a Souches v červnu) a konečně vtělena v srp. 1918 do čs. legie ve Fr., s níž pak bojovala dále zejm. u Teronu.

Nazim Chikmet (* 1902), současný aserbejdžanský proletářský básník a revolucionář.

Nazimova Alla (* 1879 v Jaltě), r. herečka, po r. 1904, kdy odejela na tourné do Anglie a Ameriky, brzo stala se nejpopulárnější herečkou v New Yorku; r. 1916 s úspěchem debut. ve filmu, pro nějž hrála řadu velkých rolí, 1927 hrála na tourné v Paříži a Londýně, kterýmž ukončila svou uměleckou činnost. Je chotí angl. herce Ch. Bryanta.

Názor, ve filosofii představa získaná smyslovým vnímáním.

Nazor Vladimir (* 1876), chorv. spis., řed. dívč. gymn. v Sušaku. Vydal velkou řadu knih prósou i veršem. Branko Vodnik vyd. od r. 1918 jeho sebrané spisy.

Názvosloví, ⚲ terminologie.

Názvoslovná komise při MNO., komise, později oddělení MNO., zřízená 1919 k tomu účelu, aby vytvořila jednotné československé vojenské názvosloví, ježto ho téměř vůbec nebylo. Byla zprvu podřaděna výchovnému, nyní V. odb. MNO. V jejím čele je osvětový rada dr. J. V. Sedlák; má vedle voj., též některé stálé členy z kruhů civilních, jako zástupce voj. historických věd, filologie, techniky atd. Vytvořila přes 80.000 čs. voj. pojmenování, která budou sebrána ve slovník. Ježto ve vojenství jsou obsaženy téměř všecky odbory lidské činnosti, pojímá komise svůj úkol co nejšíře a snaží se o jednotnou terminologii (normalisace názvosloví) ve všech oborech státní správy. — K úkolu tomu je kvalifikována svou dosavadní obsažnou prací. — Též úprava voj. předpisů podlé-

há n. k. po stránce názvoslovné i jazykové vůbec.

Nazym-paša (1851—1913), tur. generál, za války balkán. min. války a vrch. velitel. Zavražděn mladoturky, jichž byl odpůrcem.

Nažka, ↘ plod.

Nb, chem. zn. prvku niobu (↘).

N. b., zkr. lat. nota bene (povšimni si), též douška v dopise.

N. C. (it.), zkr. nostro conto,, náš účet, též zkr. numerus conscriptionis, konskripční (popisné) číslo.

Nd, chem. zn. prvku neodymu (↘).

Ne, chem. zn. prvku neonu (↘).

N. E., zkr. angl. North-East, severovýchod.

Neagh (Lough N.), největší sladkovodní jezero v sev. Irsku, záp. od Belfastu, 396 km², 15 m n. m., 31 m. hl.

Neander, pseud. h.-luž. spis. Jakuba Nowaka-Horjanského.

Neapol (it. Napoli), it. provincie v Kampanii, 3118 km², 2 mil. ob.; hl. m. N. 993.153 ob. Poměry zdravotní se proti minulé době značně zlepšily, cizinecký ruch velmi vyvinutý; průmysl slabý. Důl. je obchod, pravidelné spojení lodní, vzduchoplavba. Universita, technika, obch. vys. škola, orient. ústav, uměl. akad., konservatoř; zoolog. stan., akvaria, hvězdárna, botan. zahr., museum Vesuvu, a Herkulanea, egypt. sbírka, umělecké nár. museum s vykopávkami z Pompejí sbírky, 16 divadel, rozhlas. stan., 21 nemocnic. Nejvíce navštěvované okolí: Pozzuoli, Vesuv, Pompeje a Herkulaneum, ostrovy Capri a Ischia.

Znak Neapole.

Neapolis (ř. nové m.), jméno různých měst starověku, z nichž nejznám. N. v Kampanii, Neapol ↘.

Nearchos, admirál a přítel Alexandra Vel.; na jeho rozkaz zbudoval a vedl loďstvo ku prozkoumání břehu od ústí Indu do Eufratu. Svůj úkol splnil a zprávy podal ve spise Periplus.

Nearktická oblast, západní, mírné, zoologickozeměpisné území Sev. Ameriky, od pásma stromů až k vysočině mexické. Na vých. hornaté, zalesněné, na záp. přechází pozvolna do výšin skalnatých hor. Ssavce má společné s oblastí polární (los); zvl. zvířena v n. o.: sev.-amer. krtek, bobr kamčatský, kakamizl, prérijní pes, skunk skvrnitý, mýval, vidlák (jelen); tetřev, holub; axolotl, mlok úhořový, surýn úhořovitý, slepé ryby jeskynní a j.

Nebe, ↘ obloha.

Nebesák, rybník, nemající ani svých pramenů vlastních ani toků do něho vtékajících nebo jím protékajících, ale živený toliko vodou srážkovou.

Nebeská-Baziková Helena (* 1899), dcera násl., virtuoska na harfu.

Nebeská-Kličková Helena (* 1878 v Praze), em. prof. st. konservatoře hudby, průkopnice moderní harfové školy.

Nebeský El. Fr., pseud. C. L. Friče.

Nebeský Jan, pseud. Jan z Wojkowicz (* 18. V. 1880 v Nymburce), čes. spisovatel. Sensitivní básník školy novoromantické. Vydal verše: Poesie (1900), Meditace (1905), Sny a touhy (1914), Bolesti života (1915), Tmy a světla (1918); prózy: Mizení (1898), Mysteria amorosa (1899), Gerda (román, 1901); úvahu: O problému individualisace (1900).

Nebeský Jaroslav (* 28. III. 1892 v Neveklově), č. spisovatel a novinář. Napsal: Austriaci, Cikánka Maruška.

Nebeský Pavel (1861—1913), č. herec a spisovatel, div. referent plzeň. listů, dramaturg m. div. v Plzni. Napsal pro S. Sudu libreta: Bar-Kochba a Lešetínský kovář, přeložil četné operní a operetní texty, hl. z němčiny.

Nebeský Václav, PhDr. (1889), č. uměl. kritik a novinář.

Nebeský Václav Bolemír (* na Novém Dvoře u Kokořína 18. VIII. 1818, † 17. VIII. 1882 v Praze), čes. básník a lit. historik; působil šest let jako vychovatel u ryt. Neuberga, od r. 1849 jako univ. docent řečtiny, od r. 1850 do r. 1861 jako redaktor Čas. musej., od r. 1851 jako sekretář Českého musea a Matice české až do své smrti. Básnil jen v mladších letech pod vlivem K. H. Máchy, německé romantiky, Lenaua, Byrona a Mickiewicze. Drobné ty lyrické básně, v nichž touží po odpočinku, klidu, smrti, otiskované porůznu v l. 1838—1844, vyšly teprve r. 1886 knižně redakcí Nerudovou ve 27 sv. Poetických besed. Byl přísně autokritický, i zanechal nadobro veršování. R. 1844 vydal lyricko-epickou báseň Protichůdci, slučující známý motiv světové poesie o Ahasvéru, představiteli titanské touhy po svrchovaném poznání, s motivem mladého jezdce, pádícího za rozkoší. Přes nejasnost základní ideje jsou Protichůdci významné dílo moderní české poesie. Poesii zůstal věren jako překladatel klasických děl; z řečtiny přeložil Aischylovy Eumenidy a Promethea (1860), Aristofanovy Acharnské (1849), Rytíře (1850), a Žáby (1870), z latiny Plautovy Pleníky (1873) a Terentiovy Bratry (1871); z moderních literatur Ky-

tici ze španělských romancí (1864 s dr. Jos. Čejkou) a Novořecké národní písně (1864). V mužných letech oddal se literární historii a v hojných rozpravách ukazoval, jak naše stč. památky vyrostly z domácí půdy i jak souvisely s liter. proudy západoevropskými. Lit.: J. Hanuš, Život a spisy V. B. N., 1896.

Nebeský z Blumenberka Václav František, nazv. Coelestinus (1606—1674), čes. spis. nábož., probošt vyšehradský.

Nebeský z Wojkowicz, staroč. ryt. rod na Mělnicku, ☞ Nebeský Jan.

Nebeská Rybná (Himmlisch Rybnai), o. v Č., okr. Žamberk, 869 ob.

Nebezpečí, možnost nějakého škodlivého úkazu; v trestním právu přichází v úvahu jen jako přítomné n. ohrožující, hl. v nouzi a nutné obraně, v občanském právu především jako budoucí možné nebezpečí při odůvodnění právních poměrů, smluv a p. Při pojišťovacích smlouvách přejímá pojišťovna n. na sebe. — N. žluté, asi od r. 1900 obvyklý výraz pro hrozící nebezpečí zápolení o zaměstnání mezi bílou a mongolskou rasou, jejíž příslušníci mají méně požadavků; vzniklo v USA. a v Australii.

Nebílovy, o. v Č., okr. Plzeň, 383 čs. ob.

Ne bis in idem (lat., ne dvakrát v totéž), zásada v trestním procesu, podle níž o trestném jednání již rozsudkem odbytém, nesmí býti po druhé vznesena obžaloba; neodvažuj se dvakrát v totéž nebezpečí.

Nebočady (Neschwitz), o. v Č., okr. Děčín, 662 ob.

Nebojsa, o. na Slov., okr. Galanta, 459 obyv.

Nebory (Niebory), o. ve Slez., okr. Čes. Těšín, 1024 ob.

Nebovidský Bedřich (* 1856), řed. roln. školy v Ml. Boleslavi a č. spis. hosp.

Nebovidy, o. v Č., okr. Kolín, 808 ob.

Nebovidy, o. na Mor., okr. Brno-venkov, 509 ob.

Nebozez, nástroj tvaru šroubového k vrtání otvorů v růz. hmotách jako dřevě, železe, kameni, k vrtání země, skal a p.

Nebraska (zkr. Nebr.), stát v USA., 200.768 km², 1,400.000 ob.; v záp. části suché, slabě zalidn. prérie, v menší, východ. části hustě zalidněná orná půda a louky. Hlav. řeka, zár. vých. hranice, Missouri; podnebí v zimě i v létě suché, s prudkými tepelnými změnami; hl. m. Lincoln, nejv. m. Omaha; st. univ. v Lincolnu. Pěstuje se dobytek a zem. produkty: kuřuř., pšenice, oves, cukrovka, ovoce, hl. jablka. 1925 bylo 127.773 farem. N. vysílá do kongresu dva senátory a šest poslanců; od 1867 státem Unie.

Nebraska City, m. v severoam. státě Nebraska, 6300 ob., na ř. Missouri; obch obilím a dobytkem.

Nebřeziny, o. v Č., okr. Kralovice, 419 obyvatel.

Nebthat.

Nebthat (Nefthys), eg. bohyně, sestra Osirise. Pokládána za manželku Setovu.

Nebukadnezar (hebr., řec. Nabuchodonozor), 2 králové babylonští. N. I. (asi 1146—23 př. Kr.) bojoval šťastně proti Asyřanům. N. II. (605—562 př. Kr.), syn Nabopalazarův, porazil eg. krále Necha, dobyl Syrie, Palestiny, Jerusalemu, zničil král. judské a dovedl lid do babyl. zajetí. Za něho vystavěna babyl. věž a j. velké stavby.

Nebulium (asterium), domnělý chemický prvek, objevený spektroskopicky v mlhovinách. Podle pozdějších výzkumů zjištěno, že se jedná o čárky kyslíku a dusíku.

Nebušice, ob. v Č., okr. Praha-venkov, 1441 čs. ob. Zámek Jenerálka.

Nebuška Otakar (* 1875), č. hud. skladatel a spisovatel, zakl. Hud. Matice a spoluprac. Hud. Revue, min. rada a zást. taj. kanceláře sněmovny posl.

Nebužely, o. v Č., okr. Mělník, 647 čs. ob.

Nécessaire (fr., nesesér), nutný; krabice neb taška s toalet. předměty.

Neckar (u Římanů Nicer, Nicarus, Nicerus), řeka v j.-z. Německu, 397 km, povodí 12.416 km². Pramení u Schweningen (697 m n. m.) a ústí (90 m n. m.) u Mannheimu do Rýna.

Neckář Václav, arch., dr. (* 1896), čes. architekt v Plzni. Projektoval četné repres. stavby: ústav hluchoněm. v Plzni, krematorium v Olomouci, sbor čsl. církve v Č. Budějovicích a j.

Necker Jacques (1732—1804), fr. státník, finanční rádce Ludvíka XVI., 1777 gen. řed. král. pokladu; pozd. uvězněn a teprve dobytím Bastilly vysvobozen. Za revoluce se uchýlil do Švýcar.

Necpalský Josef, pseud. J. Loose.

Necpaly, o. na Slov., okr. Turč. Sv. Martin, 859 ob. (836 čs.).

Necpaly nad Nitrou, o. na Slov., okr. Prievidza, 568 čs. ob.

Nectandra Roland., rod vavřínovitých, dřeviny s kožovitými listy; asi 90 druhů v trop. a subtrop. Jižní Americe. N. puchury Nees. v Brasilii; jeho semena jsou silně aromatická (brasilské neb pichurimové boby) a používají se v lékařství; N. rodioli R. Schomb. roste v Záp. Indii a Guayaně, z jeho kůry se získává bebirin, který jest náhražkou chininu.

Nectariniidae, ☞ medossavky.

Necton, ☞ plankton.

Nectria (hlivenka), druh hub vřeckatých. Žije na hnijícím dříví. Druh N. cinnabarina bývá příč. onemocnění javorů, lip, kaštanů. N. cucurbitula Fr. žije na smrcích.

Nectria cinnabarina.

Necukry, organické i anorganické, ve vodě rozpustné sloučeniny, obsažené v cukerných roztocích vedle cukru. způsobují, že hustota cukerných roztoků je mnohem vyšší, než odpovídá skutečnému obsahu cukru. Tak na př. ve šťávě řepové obsažené soli zhoršují její jakost, neboť veškerý cukr rozpuštěný nelze krystalisací odděliti a odpadá značné množství melasy. Poměr necukrů k cukru, který zjistíme polarisací, nazývá se kvocientem čistoty a je tím větší, čím je šťáva čistší (89—94). Podobně přicházejí necukry také v nápojích lihových (vínu, pivě a j.).

Něčajev Aleksej Petrovič (* 1870), rus. pedagog a psycholog. Spisy: Sovremen. experiment. psychologija v jeje otnošeniji k voprosam školnogo obučenija, Trudy po experiment. pedagogičnoj psychologii. Učebnik psychologii, Rukovodstvo k experiment.-psychologič. issledovaniju dětěj, 1925, Psychologija školnogo kollektiva, 1928, Pamjať čelověka i jeje vospitanije, 1929, a j.

Něčajev Aleksej Vasiljevič (1864—1915), rus. geolog, znalec vých. Ruska, hl. permského útvaru.

Něčajev Sergěj Gennadijevič (1847—1882), rus. revolucionář, povoláním učitel. V letech 1868—1869 jako mimoř. posluchač univ. v Petrohradě účastnil se činné student. hnutí. V lednu 1869 byl nucen prchnouti před policií za hranice. Žil v Ženevě, ale na podzim t. r. se vrátil do Moskvy pod jménem Ivan Petrovič Pavlov. Organisoval kroužky Narodnaja rasprava, ale po zavraždění studenta Ivana Ivanova prchl opět do ciziny. Vyd. časopisy Kolokol, Obščina, Narodnaja rasprava a řadu proklamací, až r. 1872 byl v Curychu prozrazen a vydán Rusku jako prostý vrah. Odsouzen k 20letému žaláři a k doživotnímu vyhnanství na Sibiři.

Nečas Emil Josef (* 1892), č. malíř-krajinář, žák Švabinského.

Nečas Jan (1849—1919), vrch. rada zem. soudu v Těšíně, spisovatel, překladatel a básník. Nár. prac. slezský.

Nečas Jaromír, MUDr. (* 4. I. 1850 v Praze), m. okr. lékař v Praze. Již za svých studií přispíval do různých časopisů, později hlavně do Čas. čes. lékařů.

Nečas Jaromír, MUDr. (* 1879), č. lékař, syn předešl., odborný spisovatel.

Nečas Jaromír, Ing. (* 1888, N. Město na Mor.), čes. politik a žurnalista, poslanec soc. dem. za Podk. Rus, význačný pracovník sociální. Sp.: Ukrajinská otázka, Východoevropská tragedie a Ukrajina, Sborník o Podk. Rusi, Skutečná pravda o sovět. Rusku, Od komunismu ke kapitalismu v Rusku, Spojené státy evropské, a j.

Antonín Nečásek.

Nečásek Antonín (* 1871, Sobčice), redaktor Venkova a č. spisovatel. Napsal řadu statí literárně estetických, politických a sociálních v růz. časopisech a několik knih povídek. Je autorem dramatu Almužna, hraného na Nár. divadle v Praze (1900).

Nečásek Jan (1813—1866, Vysoké nad Jizerou), pedagog a historik, ředitel akademického gymnasia; vydal kulturně-histor. dílo Dějiny gymnasia od r. 1418—1792.

Nečásek Karel (* 1852 v Chebu, † 1914), gymn. prof., řed. malostran. gymnasia v Praze od r. 1895, zemský inspektor a dvorní rada.

Nečasová-Poubová Mar. PhDr. (* 1888), č. soc. pracovnice, prof. vyšší školy soc. péče v Praze. Sp.: Sociální péče rodinná (1923), Úvod do soc. péče (1930).

Nečemice (Nečenitz), o. v Č., okr. Žatec, 430 ob.

Nečesaný J. M., pseud. Jar. Máchy.

Nečín, o. v Č., okr. Příbram, 977 čs. ob.

Nečtiny (Netschetin), ms. v Č., okr. Kralovice, 953 ob.

Nedachlebice, o. na Mor., okr. Uherské Hradiště, 839 čs. ob.

Nedakonice, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 1378 čs. ob.

Nedanovce, o. na Slov., okr. Topoľčany, 713 ob. (694 čs.).

Nedašov, o. na Mor., okr. Uher. Brod, 812 čs. ob.

Nedašova Lhota, o. na Mor., okr. Uh. Brod. 511 čs. ob.

Nedašovce, o. na Slov., okr. Topoľčany, 448 ob. (446 čs.).

Nedbal Karel (* 1888), č. hud. skladatel a dirigent, žák Vítězslava Nováka a J. B. Förstera. Od 1909 dirigent Měst. divadla na Král. Vinohradech a Vinohrad. Hlaholu, od 1921 šéf opery v Olomouci a od 1928 dirigent Slov. Národ. divadla v Bratislavě. Pantomimy: Bruncvík (1916) a Poslední smích (1917).

Nedbal Oskar (* 26. III. 1874 v Táboře, † 24. XII. 1930 v Záhřebě), hudební virtuos, dirigent a skladatel. Absolvovav Pražskou hudební konservatoř, spoluzaložil v roce 1892 slavné České kvarteto, v němž hrál violu, načež brzo věnoval se cele dirigentství. Byl dirigentem Čes. Filharmonie v Praze (1896—1906) a pak dirigent. Tonkünstler-Vereinu ve Vídni. V poslednější vlastnosti sklid. velké úspěchy nejen doma, ale i za hran., jmenov. v Berlíně a v Paříži. R. 1923 byl povol. za řed. Nár. divadla v Bratislavě. V únoru a březnu 1924 absolvoval s operou Slov. Národ. divadla velmi úspěšný zájezd do Barcelony a do Madridu, kde předvedl ukázky české opery představeními Smetanovy Prodané nevěsty a Dvořákovy Rusalky. Obzvlášť vynikající byla N. činnost skladatelská. Z té dlužno uvésti balety: Z pohádky do pohádky, Princezna Hyacinta, Čertova babička, Andersen; pantomimu Pohádka o Honzovi; operety: Cudná Zuzana, Vinobraní, Polská krev, kterážto poslední zjednala mu jméno světové. Dále složil operu Sedlák Jakub a četné skladby pro orchestr, komorní hudbu, klavír a mnoho písní.

Oskar Nedbal.

Nedbalost, lidská vlastnost, spočívající v zanedbávání a nedodržování určitých povinností. Podle trest. zák. (§ 2, odst. f) nemá se trest. čin přičítati obviněnému za zločin, byl-li spáchán neúmyslnou n-í. Polehčující okolností je, byl-li pachatel k trestnímu činu sveden příležitostí, způsobenou cizí nedbalostí.

Neded (Negyed), o. na Slov., okr. Šaľa, 4424 ob.

Nededza, o. na Slov., okr. Žilina, 415 čs. ob.

Neděla Václav (* 1839 v Mšeně, † 1867), operní zpěvák v Praze.

Neděle (lat. Dies solis, den slunce), první den křesť. týdne, jako den Kristova vzkříšení věnován bohoslužbě a odpočinku. Stopy svěcení neděle jako dne Páně jsou doloženy už v nejstarších křesťanských dobách. Podle bohoslužebného času dostaly zvláště důležité neděle svá jména, na př. v postním čase: Invocavit, Oculi atd., jiné byly nazvány souhrnně podle liturgické doby, na př. adventní neděle.

Neděle, totéž jako týden, t. j. 7 dnů.

Neděle Filip, ThDr. (1778—1825), č. spisovatel-bolzanovec, prof. na teol. fakultě v Brně; pro svoje názory ale sesazen a žil jako mnich v august. klášteře. Sp.: Náboženství ve výkladech a rozmlouváních (1808) a j.

Nedelčev Nedelko Radev (* 1890), prof. zeměděl. fak. univ. v Sofii. Platí za nejlepšího odborníka v otázkách vinařských. Vydal řadu odb. studií a spisů.

Neděliště (mn. č.), o. v Č., okr. Hradec Králové, 544 čs. ob.

Nedělja (rus. týden), polit. liter. týdeník, vycházející v Petrohradě od r. 1866 —1901. V letech 1876—93 red. a vydavatelem P. A. Gajdeburov.

Nedeljković Milan (* 1857), prof. univ. bělehradské, srbský meteorolog a organisátor meteorol. služby v Srbsku.

Nedeljković Milan (* 1865), řed. obch. akademie v Novém Sadě, srbský politik a spisovatel. Za svět. války odsouzen pro velezradu, po válce poslanec skupštiny.

Nedeljković Milan (* 1896), srbský sochař, žák Štursův.

Nedělník Josef (* 1850), č. architekt v Prostějově; projektoval novou radnici a letecká kasárna.

Nedělní klid, zastavení práce na jeden den v týdnu, hlav. na neděli, toliko výjimečně na jiný všední den, u osob zaměstnaných v podnicích, majících v neděli otevřeno (v živnosti hostinské). N. k. má původ v zákazech práce o nedělích a svátcích se strany katolické církve, později se stal požadavkem dělnictva z důvodů sociálních. Podle zákona o osmihodinné době pracovní č. 91/18 se musí zaměstnancům poskytnouti jednou týdně nerušená přestávka nejméně 32 hodiny. N. k. pro soukr. zaměstnance se řídí zákonem o obch. pomocnících č. 20/1910. Práce se přerušuje i o svátcích (t. zv. sváteční k.). Zastavení práce je závislé na povaze podniku. Tam, kde z techn. důvodů výrobních nelze práci přerušiti, nahrazuje se zaměstnancům jiný všední den. Nyní končí dělnictvo práci v sobotu o 11. neb 12. hod. polední a nastupuje v 7 (8) hodin ráno v pon-

dělí. V poslední době domáhají se zaměstnanecké organisace dvoudenního přerušení pracovního týdne z důvodů zdravotních. V některých velkých podnicích je toto přerušení (sobota a neděle) již provedeno (na př. Ford, u nás Baťa).

Nedělní písmeno, v chronologii pomůcka k stanovení dne týdne pro měsíční datum. Používá se lat. písmen A—G, a to tak, že připadá-li na neděli 1. leden, je označen A, 2. leden B, 3. leden C atd., takže písmeno toto připadá na celý rok, udává, na který den připadá určité datum a naopak.

Nedić Damnjan a Gligorije († 16. IV. 1804), srbští bratři z Osečine ve valjevském kraji, hajduci, slavní junáci z prvního povstání proti Turkům. Padli u Čokešve.

Nedić Jakov (žil v 2. pol. XVIII. stol. ve srěmské Bobotě), srb. ikonograf.

Nedić Ljubomir, PhDr. (1859—1902), srbský lit. kritik a prof. psychologie na univ. bělehradské, zakladatel moderní srbské kritiky.

Nedić Martin (1810—1895), františkán, básník, opěval růz. histor. a vlastenecké události a osobnosti.

Nedíl, společné jmění rodu, rodiny n. obce. N. měl veliký význam v staročes. právu, kdy všechno, čeho člen rodiny nabyl, patřilo k nedílu. Výjimku tvořilo věno manželky člena rodu. Úpravou dědického a vlastnického práva pozbyl n. v soukr. právu významu. — Selský n., úprava dědické posloupnosti na rol. usedlostech střední velikosti (⚲ nápadnické právo).

Nedoma Antonín, Ing. (* 1. V. 1883 v Borotíně u Jevíčka), prof. dynamiky, hydromechaniky a pružnosti na č. technice v Brně. Práce: Vodní turbiny a turbinové pumpy (1925), Hydromechanika (1925), Dynamika (1927) atd.

Nedoma Bedřich (1837—1919), ilustrátor, inženýr.

Nedoma Jan (1846—1916), č. historik, prof. reálky v Karlíně.

Nedoma Václav (1836—1917), č. politik a novinář, red. Politik, zemský poslanec. Zakladatel České Politiky (pozd. Národ. Politiky).

Nedoma Václav, sochař a měšťan pražský na poč. XIX. st.

Nedomice, o. v Č., okr. Brandýs n. Lab., 407 čs. ob.

Nedopil Moric, MUDr. (1847—1909 v Brně), vl. rada, řed. zem. nemocnice v Brně, vynikající chirurg a odb. spis.

Nedoslýchavost, ⚲ ucho.

Nedospělost, období od 7 do 14 let věku, rozhodné podle našeho obč. zák. pro posuzování platnosti právního jednání. Platná jsou jen jednání, která jsou ke prospěchu nedospělcovu. Není-li nedospělec v zaopatření rodičů, může se zavázati pracovní smlouvou. Co sám vyzíská, tím může volně nakládati a také se do té výše zavázati.

Nedošín, o. v Č., okr. Litomyšl, 397 č. ob.; v oboře Vráticce vystavěl hr. Jiří Jos. Valdštejn r. 1810 kapli sv. Antonína; hřebčinec proměněn v úřednický dům. Dějiště Jiráskovy Filosofské historie.

Nedošínská Antonie (* 16. VI. 1886), č. herečka divadelní a filmová. U divadla od r. 1907, krátce u venkov. společností, pak po 15 let členem Švandova divadla na Smíchově, nyní (od r. 1927) u Národ. divadla v Praze. Herecké umění uplatnila s velkým úspěchem u filmu v rolích dobrých matek a selských žen.

Nedožery, o. na Slov., okr. Prievidza, 828 ob.

Nedrahovice, o. v Č., okr. Sedlčany, 919 čs. ob.

Nedved Antonín (1828—1896), č. hud. sklad., žák Slavíkův, od r. 1856 ředitel lublaňské Filharmonie a učitel zpěvu. Jeho spisy staly se mezi Slovinci velmi populární.

Nedvědice (jedn. č.), ms. na Mor., okr. Tišnov, 1126 čs. ob.

Nedvědický František, Ing. (* 1884), č. technik, úř. č. odb. pro zvelebování živností v Brně.

Nedvězí, o. v Č., okr. Polička, 532 čs. ob.

Nedvězí (Nebes), o. na Mor., okr. Zábřeh, 401 čs. ob.

Nedžd, kraj. ve stř. Arabii, od 1921 samostatný sultanát, 1,072.000 km², asi 600.000 ob., hl. m. E'Riad, dř. Darijê.

Nedžef (Mešhed Ali), m. v Iráku, asi 25.000 ob., 40 km záp. dr. Bagdadské, poutnické místo.

Needra Andrews (* 1871), lotyš. státník a spis., duchovní; byl pro libavský puč obžalován ze zeměзrady a 1924 odsouzen na pevnost, později propuštěn a z Lotyšska vykázán.

Neer Aart (Arnout) van der (asi 1603 —1677), nizoz. malíř; — N. Eglon Hendrick van der (1635—1703), syn předešl., nizozemský malíř.

Neera, pseud. it. spisov. Anna Radius Zuccari (1846—1916); napsala román Il marito dell'amica, Nel sogno, Anima sola a j. Přelož. do č. M. Kalašovou, V. Jiřinou, M. Kolářovou a j.

Neergaard Niels Thomasius (* 1854), dánský dějepisec, národohospodář a státník, 1908 fin. min., později ministerský předseda.

Neerwinden, ves v Belgii, 40 km sev.-záp. od Lutychu, známá dvěma bitvami: 1. dne 29. VII. 1693 vítězství Luxemburgovo nad Vilémem III. Oraňským (3. loupežná válka Ludv. XIV.); 2. dne 18. III. 1793 vítězství Koburgovo nad revol. gen. Dumouriezem (válka 1. koalice proti Fr.).

Něfědov Filip Diomidovič (1838—1902), ruský spis. vlasteneckých povídek z venkovského života.

Nefelin, nerost, v přírodě hojně rozšířený, vždy v horninách vyvřelých, chem. slož. křemičitan hlinitosodnatý; krystaluje v soustavě hexagonální, tvrdost 5·5—6.

Nefelometr (ř., turpidokolorimetr, turbidimetr), přístroj, jímž se měří stupeň zakalení kapaliny porovnáním světlosti zakalenými částmi reflektovaného světla.

Nefoskop (ř.), přístroj na měření směru a rychlosti pohybu mračen.

Nefrit, nerost ze skupiny amfibolů, tuhý paprskovec; skládá se z jemných šedozelených vláken. t. = 6, spec. váha 3. V dobách předhist. zhotovovaly se z něho kamenné nástroje. Největší ložiska nefritu jsou v Turkestanu.

Nefritis (řec.), zánět ledvin.

Nefros, ↗ ledviny.

Negace (lat.), zápor, negativní, záporný. V logice je n. soud, jenž vzniká tím, že se sloveso určité věty dá do záporu. Negativní pojem je takový, jehož obsah vzniká popřením jiného pojmu (na př. tma je nepřítomnost světla).

Negativ, ↗ fotografie.

Negativní čísla (záporná č.), v aritmetice čísla, udávající výsledek odčítání (subtrakce), jestliže odčitatel je větší než menšenec (minuendus), na př.: $5-7=-2$, totiž $5-7=5-(5+2)=5-5-2=0-2$, což jest negativní č., oproti $+2$ (positivní č.). Součin dvou pos. č. nebo dvou neg. č. je positivní, součin pos. a neg. č. je vždy negativní. Indové znali n. č. již v VI. st., v Evropě se jich používá od XVI. st.

Negaunee, m. v sev.-am. st. Michigan, 7500 ob., středisko horn. okr. Marquette Range.

Negligé (fr.) nedbalky, ranní šat, domácí pohodlný oděv.

Negoj, nejvyšší hora v Rum., v j. Karpatech, 2544 m.

Negotin, m. v Srbsku, (1924) 6236 ob., vinařství.

Negotium (lat.), zaměstnání, úřad, obchod. Negotiorum gestor, obchodvedoucí, negotiorum gestio, obchodní vedení (↗).

Negri Ada (* 1870), ital. básnířka; líčí ve formálně dokonalých básních chudobu nejnižších vrstev.

Negri Cristoforo (1809—1896), ital. politik, prof. státního práva v Padově; 1867 založil Italskou zeměpisnou společnost.

Negri Gaëtano (1838—1902), ital. svobodomyslný spisovatel.

Negri Pola (* 30. XII. 1897). V 16 letech u divadla ve Varšavě, pak u carského baletu v Petrohradě. Po ruské revoluci v Berlíně u filmu (Láska a vášeň, Cikánská krev, Madame Du Barry), poté angaž. do Ameriky, kde hrála hlavní role v řadě velkých filmů.

Négrier François Oscar de (1839—1913), fr. gen. a vynikající taktik; bojoval od 1859 v Alžíru, pak 1870 raněn v Metách, prchl ze zajetí a účastnil se dalších bojů vál. 1870—71. Po druhé raněn v Tonkingu 1882 jako gen.; od 1889 člen nejvyšší vál. rady. Přívrženec obchvatné taktiky (proti průlomu) a řídkých formací, jež odvozoval ze zkušeností boerské války.

Negritos (špan., malí negři), zbytky staré rasy na Filippinách a Sundských ostrovech; malí, tmavohnědí.

Negroponte, ↗ Euboia.

Negros, ostrov ve Filippinách, sev. od Mindanao, 12.098 km² a 400.000 ob.

Negrovec, o. na Podk. Rusi, okr. Volové, 1351 ob.

Negrovo, o. na Podk. R., okr. Mukačevo. 1101 ob.

Negruzzi Constantin (1808—1868), rum. spisovatel; napsal histor. báseň Aprodul Purice, dramata, sociální a historické novely a j.

Negři, ↗ černoši.

Nehajev Milutin, vl. jm. Milutin Cihlar, Dr. (* 1880), chorvat. žurnalista, novinář a dramatik.

Nehemiáš (hebr. nehemjá), číšník perského krále Artaxerxa I. v Susách; 445 př. Kr. se stal místodržitelem Judeje, povznesl Jerusalem a pečoval o rozkvět obyvatelstva.

Nehet, zrohovatělá část (útvar) pokožky konce prstů, jež vyrůstá jako vlas ze širokého lůžka nehtového, vchlípeniny kožní. I kdyby nehet byl vytržen, z lůžka vyroste nový. Záděry a poranění kol nehtů nutno dobře antisepticky (jodem) ošetřiti.

Nehring Władysław (1830—1909), p. lit. historik, univ. prof. a tvůrce mod. badání vědeckého v dějinách lit. polské.

Nehtovec (rostl.), ↗ Illecebrum.

Nehvizdy, ms. v Č., okr. Brandýs n. L., 812 čs. ob.

Nechanice, m. v Č., okr. Hradec Králové. 1746 ob. (1726 čs.); kdysi harfenictví.

Nechleba Alois, Ing. (* 1859), profesor lesní ochrany na vys. škole zeměd. a les-

ního inž. v Praze, odb. lesnický. Četné spisy lesnické.

Nechleba Vratislav (* 1885 na Vinohradech), č. malíř. Po absolvování reálky v Lounech vstoupil na malíř. Akademii výtv. umění v Praze a byl žákem školy prof. Pirnera (Q). Studoval pak ve Vídni, Německu, Italii a Francii. Od roku 1918 prof. Akademie výtv. umění v Praze; jeden z nejlepších čes. portretistů. Pěstoval zprvu staromistrovskou techniku, později přešel v sugestivní barevnou plastičnost. Vytvořil řadu zdařilých obrazů a podobizen (Ed. Vojana, A. Boučka, Marie z Lešehradu, malíře Šimona, sochaře L. Beneše, autoportrét, portret pí. B. s dceruškou a č. j.).

Necho (eg. Nekou), eg. král (609—595); dobyl Syrie a porazil judského krále Josiáše; z jeho rozkazu obepluli Foiničané Afriku. Nedokončil plán spojení Nilu s Rudým mořem.

Nechtík, pseud. L. Říznerové.

Nechutenství, Q dyspepsie.

Nechvalice, o. v Č., okr. Sedlčany, 695 čs. ob.

Nechvalín, o. na Mor., okr. Kyjov, 536 čs. ob.

Nechválova Poľanka, o. na Slov., okr. Snina, 427 ob.

Nechvátal Theodor (* 1873), úředník min. žel. a odb. spis. (Telegr., telef., návěštní a zabezpeč. zařízení st. drah, 1923.)

Nechvíle František († 1872), č. historik a topograf Chrudimska.

Nechvíle Josef (1841—1902), farář v Dašicích a topograf Pardubicka.

Neihardt John Gneisenau (* 1881), sev.-am. básník; dlouho studoval život kolonistů a Indiánů kmene Omaha.

Neipperg Wilhelm Reinhard, hrabě von N. (1684—1774); vyznamenal se v tureckých válkách.

Neiva, hl. m. v dep. Huila, rep. Kolumbie, (1918) 25.185 ob., na řece Magdalena.

Nejč Karel (* 22. VII. 1875 ve Svrčovicích, † 5. III. 1900 v Brandýsku), český básník. Psal do Vesny, Moderní Revue, Volných Směrů. Souborně vyšly Básně Karla Nejče po jeho smrti r. 1901. Svou tvorbou hlásil se ke skupině t. zv. čes. dekadentů. Také překládal z franštiny a ruštiny. Lit.: Lešehrad: Ideje a Profily (1902).

Nejdek (Neudek), okr. m. v Č., 9057 ob.; tov. papíru, dřevoviny; železárna a válc. plechu; tov. krajek, přádelna česané příze, textilní průmysl; doly na želez. rudu.

Nejdl Viktor, PhDr. (* 1870), č. zoolog, řed. gymn. na Mělníce. Napsal učebnice pro střední školy.

Nejedlý Alois (1858—1929), č. průmyslník, zakl. kuklenských koželužských závodů a hospodářský pracovník.

Nejedlý Josef (1804—1861), řed. kůru u nejsv. Trojice v Praze.

Nejedlý Jan, JUDr. (* 23. IV. 1776 v Žebráce, † 31. XII. 1834 v Praze), pražský advokát, od r. 1801 nástupce Pelclův na stolici jazyka českého na univ., nejvýznamnější člen družiny Puchmajerovy; literárně činný zejména v l. 1800—1810, později byl příliš zaneprázdněn advokátní praksí. V drobné lyrice napodobil staromodní papírovou anakreontiku; hlavní význam jeho spočívá v činnosti překladatelské; uváděl k nám ducha antického básnictví (překlad I. zpěvu Iliady, 1802, v přízvučných hexametrech), hojně překládal z literatur západoevropských, neboť výborně ovládal nejen řečtinu, nýbrž i němčinu, francouzštinu a angličtinu, na př. Gessnerovy idylly (Smrt Abelova, 1800, 1804, Dafnys a První plavec, 1805, 1829), Florianův román Numa Pompilius (1808), Youngovo Kvílení aneb rozjímání noční (1820), jež vydával v nádherné úpravě s rytinami. Vynikajícího postavení v literatuře došel, když začal r. 1806 vydávati čtvrtletník Hlasatel český, jehož vyšly 4 ročníky (1806, 1807, 1808 a 1818) a jenž sloužil tendencím osvícenským a vlasteneckým; v něm je N. předchůdcem snah Jungmannových a jeho liter. družiny, od něhož však jej dělily rozpory v názorech na nejdůležitější otázky národní a literární (boj o analogický pravopis). Lit.: A. Rybička, Přední křisitelé; J. Jakubec v Lit. čes. XIX. st.

Nejedlý Julius, JUDr. (1847—1909), pražský advokát, v letech 60. red. Ruchu a básník. Četné spisy odb., hl. o konkursním a stav. řádu.

Nejedlý Karel (1873—1927), č. malíř, žák Mařákův. Maluje hl. motivy z mor. Slovácka.

Nejedlý Otakar (* 1883, Roudnice n. L.), prof. Akademie výtv. umění, malíř-krajinář, žák F. Engelmüllera a Ant. Slavíčka. Vykonal cesty na Ceylon, do Indie a na franc. bojiště. Sp.: Malířovy dojmy a vzpomínky z Ceylonu a Indie (1915), Malířovy dojmy z francouz. bojišť (1920).

Nejedlý Roman (1844—1920), č. hud. skladatel a pedagog. Vydal četné učebnice hudby a složil četné sbory, písně a svého času popul. parodie Král Vondra XXVI. (1873) a Edip král (1893).

Nejedlý Viktor (* 1884), č. herec a spisovatel četných veseloher.

Nejedlý Vojtěch (* 27. IV. 1772 v Žebráce, † tamtéž jako děkan 7. XII. 1844), své doby snad nejplodnější spisovatel český; vydal drobné Básně (1833) a několik rozměrných epopejí: Poslední soud (1804), z českých dějin Ottokar (1833), Karel IV. (1835), Vratislav (1836) a Václav (1837), jež vyšly opožděně a zapadly bez povšimnutí. Některé písně jeho opatřeny byvše nápěvy, znárodněly (na př. Spi, má zlatá, bcubelatá). Lit.: A. Rybička, Přední křisitelé; Literatura čes. XIX. st., I.; J. Jakubec, Děj. lit. čes.; J. Vlček, Děj. č. lit.

Nejedlý Zdeněk, PhDr. (* 10. II. 1878 v Litomyšli), český historik, estetik a hudební vědec, profesor Karlovy university v Praze (od 1905 docent, od 1908 mimoř. prof., od 1919 ř. prof.). Mimo práce čistě vědecké sleduje pozorně veřejný život, na který reaguje časovými studiemi. Spisovatelská činnost jeho je velmi rozsáhlá. Mnoho práce věnoval kritice; uznání Smetany a jmenovitě Fibicha jest z valné části jeho dílem. V posledních letech věnuje se velkorysé činnosti biografické (Smetana, Masaryk, Jirásek). Hl. spisy: Dějiny m. Litomyšle (1900), Katechismus estetiky (1902), Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách (1904), Počátky husitského zpěvu (1907), Dějiny zpěvu za válek husitských (1913), Zpěvohry Smetanovy (1908), Česká moderní zpěvohra (1911), J. B. Foerster (1910), Dějiny hudby (1916—1930), Spor o smysl českých dějin (1914), Smetaniana (1922), B. Smetana (1924), T. G. Masaryk (1930). Mimo to napsal řadu drobných prací z oboru hudby (rozbory, brožury, kritiky), biografie (Wagner, Němcová, Smetana, Fibich, Palacký, Denis, Lenin). Založil Hudební Sborník (1913), politický list Var (1922), Společnost pro sblížení s N. Ruskem (1926), Smetanovo museum (1929), vydává Smetanova díla a Hostinského spisy (Estetika, Co je malebné?). Liter.: Padesát let Z. N. (1928), Sborník k 50. narozeninám Z. N. (s úplnou bibliografií A. Patzakové), M. Matoušek: Z. N. (1928).

Nejezchleb Dominik, ↷ Marcha Jar.

Nejvyšší soud, v ČSR., nejv. soudní stolice ve věcech trestních i civilních, proti jejímuž rozhodnutí nelze již podati ani řádný ani mimořádný oprav. prostředek. Sídlo jeho jest v Brně. V trest. věcech má N. s. funkci soudu kasačního při rozhodování o zmatečních stížnostech. V civ. věcech přijde spor k N. s. pořadem instancí. N. s. se skládá z I. a z II. presidenta, že čtyř senátních presidentů a z 25 radů. Senáty jsou zpravidla pětičlenné. Sbírku rozhodnutí tohoto soudu pořádá pres. dr. Vážný.

Nejvyšší správní soud (běžně užívaná zkratka Nss.), mimořádná soudní instance, která se jmenuje nejvyšší proto, že patří mezi nejv. instance Čsl. republiky, nemá však podřízených soudů. Byl zřízen zák. č. 3/1918 podle vzoru rak. nejv. soudního dvoru. Obor jeho působnosti jest zcela přesně určen: přísluší mu rozhodování o stížnostech, které strany k němu podávají proti konečnému rozhodnutí neb opatření soudního úřadu. Na př.: proti výměru pensijního ústavu, vyslovujícího pojistnou povinnost zaměstnancovu, jest možno podati rekurs k zemskému úřadu. Z rozhodnutí tohoto úřadu jde odvolání k min. soc. péče. Rozhodnutí min. jest konečné a pravoplatné. Do 60 dnů lze však podati jako mimořádný opravný prostředek stížnost k Nss., která musí býti podepsána advokátem (důvod k tomu: aby se nepodávaly naprosto neodůvodněné stížnosti). Nss. má právo přezkoumati ji po stránce formální (pozdě podanou stížnost ihned zamítne) i po stránce materielní, nemůže však rozhodnouti ve věci samé; může totiž toliko zrušiti naříkané rozhodnutí pro vady řízení (že rozhodující úřad neprovedl nějaké šetření, jež mohlo býti důležité pro konečné posouzení věci) a vrátí je úřadu k vydání nového rozhodnutí nebo je zruší proto, že byl porušen zákon (rozhodnutí, proti němuž jest stížnost podána, jest nezákonné). Úkol Nss. jest tedy jen kasační, t. j. zrušovací. Advokátu, který podal bezdůvodnou stížnost, může býti uložena pokuta pro svévoli. Nss. rozhoduje o stížnostech vždy v několikačlenných senátech (2—6člen.), jimž předsedá senátní president. Pro věci daňové a poplatkové jsou zřízeny senáty stálé. Aby byla zaručena stálost judikatury a aby byly zamezeny rozpory, jsou zřízeny plenární sbory. Sbor, sestávající ze všech přísedících, jmenuje se plenissimum, jež se usnáší jen o abstraktních otázkách právních, neřeší však nikdy konkrétního sporu. Rozhodnutí Nss. jsou systematicky vydávány v růz. sbírkách.

Nejvyšší účetní kontrolní úřad, úřad, zřízený zákonem č. 175/1919 se sídlem v Praze. Jeho úkolem jest kontrola veškerého stát. hospodářství. Do 18 měsíců po skončení rozpočtového roku jest povinen sestaviti účetní uzávěrku a předložiti ji s poznámkami a návrhy Nár. shrom. k schválení. Jednotl. úřady musejí mu předkládati své bilance k přezkoumání a dáti mu k disposici všecky účetní doklady. President Núkú. jest

jmenován presidentem republiky. Podává zprávy o svém resortu přímo v parlamentě a účastní se schůzí min. rady, jedná-li se o věci jeho úřadu.

Nejvyšší válečná rada spojenců (Conseil suprême de la guerre des Alliés), orgán mezispojenecký, zřízený po it. porážce u Kobaridu 11. XI. 1917 na nátlak Francie a Anglie, aby pracovala pro jednotnost vál. plánů a spojenců a usměrňovala součinnost jejich armád. Scházela se ve Versailles a skládala se z min. předsedů angl., franc., ital., amer. a jap., dalších pěti ministrů a pěti vojáků, t. zv technických poradců, vždy po jednom z každého státu, kteří tvořili výkonný výbor; ježto však tito odborníci nebyli podřízeni náčelníkům gen. štábů svých zemí a měli jen poradní hlas, nemohla n. v. r. disponovati armádami a zejm. ne reservami, které jí měly býti na jaře 1918 podřízeny. Po katastrofě V. angl. arm. v březnu 1918 a za rostoucího nebezpečí něm. ofensivy jmenován 26. III. Foch nejvyšším velitelem a činnost n. v. r. zanikla. Po válce zůstali výše jmenovaní ministři — s vyloučením voj. odborníků — jako Rada desíti; scházeli se však obyčejně jen čtyři: Wilson, Lloyd George, Clémenceau a Orlando (Rada čtyř, the Big Four). Po podepsání mírových smluv, které neratifikovaly USA., zbyla Nejvyšší rada jen čtyř evrop. ministrů.

Nejvyšší vojenský soud, nejv. soudní dvůr v čs. armádě. Sídlí v Praze; nejvyšším veřejným žalobcem jest generální voj. prokurátor v Praze; ↗ soudnictví.

Nejvyšší zemský maršálek, n. král. zemský úředník, králem jmenovaný. V Č. byl nazýván n. m. král. českého. Úřad tento byl zrušen r. 1848, obnoven však 1861. V Č. byl pak n. m. král. čes. předsedou zem. sněmu. Na Moravě a ve Slezsku byl nazýván úředník přibližně se stejnou kompetencí zem. hejtman, jinde (na př. v Haliči) z. m. Úřad zanikl trvale v našich zemích státním převratem.

Nekalá soutěž, s. prováděná nečestnými prostředky, příčícími se dobrým mravům, cti a slušnosti. Účelem jejím jest, aby méněcenné zboží nalezlo odbyt před zbožím hodnotnějším. Hlavním jejím znakem je nepoctivost. V ČSR. byl dne 15. VII. 27 vydán zákon č. 111 Sb. zák. a nař. proti n-é s-i, podle něhož považuje se za trestný čin n. reklama, t. j. veř. šíření zpráv o poměrech vlastního n. cizího podniku, nesprávné označování původu zboží, zlehčování konkurenčního podniku, zneužívání podnikových značek, podplácení zaměstnanců konkurentových, porušování a využívání obch. a výrob. tajemství a pod. Zásadně platí pravidlo, že se trestného činu dopouští každý, kdo se v hospodář. styku dostane v rozpor s dobrými mravy s úmyslem poškoditi konkurenta. Poškozený má právo podati civilní žalobu proti poškozovateli na náhradu škody i oznámení trestní. Trest. činy jsou přestupky n. přečiny a trestají se podle povahy skutku.

Nekar, ↗ Neckar.

Neklan, myt. kníže český, předchůdce Hostivítův, vítěz nad Lučany. — Neklan, pseud. Jana Soukenky. — Neklan K., pseud. K. Kálala. — Neklan Alexander, pseud. K. J. Rohana.

Nekměř, tvrz sev. od Plzně, v Čechách. Tam v list. 1419 první vítězství Žižkovo za válek husitských; vybojováno nad Bohuslavem ze Švamberka (2000 mužů), jehož útok na husitské ležení (300 mužů a 7 vozů) byl s krvavými jeho ztrátami odražen.

Nekola František (* 1856), č. historik, gymn. prof. v Klatovech, topograf Klatovska.

Nekolová-Jarešová Augusta (1890—1919), čes. malířka-krajinářka a ilustrátorka.

Nekolová-Marková Marie, ↗ Marková-Nekolová M.

Nekonečný, značí v matematice veličinu, přesahující jakoukoli velikou (nekonečně veliký) nebo jakoukoliv malou (nekonečně malý) konečnou veličinu. Symbol pro veličinu nekonečnou je ∞. Nekonečných hodnot mohou nabývati: posloupnosti, funkce, řady atd. — Nekonečná řada je řada, mající neomezený počet členů. Její součet může býti ovšem konečný, na př. řada

$$1 + \frac{1}{1!} + \frac{1}{2!} + \frac{1}{3!} + \frac{1}{4!} + \ldots + \frac{1}{n!} + \ldots$$

má za součet číslo $e = 2{\cdot}718281828\ldots$ (t. j. základ přiroz. logaritmů). V algebře, mluví-li se o nekonečných množstvích, skupinách atd., značí to tolik, že příslušné matematické pojmy obsahují nekonečně mnoho elementů, na př. všechna čísla celá tvoří nekonečné množství číselné.

Nekoř, ms. v Č., okr. Žamberk, 1776 čs. cb.; sirkárny.

Nekovy, ↗ metaloidy.

Někrasov Nikolaj Alekséjevič (1821—1877), ruský básník sociální. Vyšed ze zchudlé statkářské rodiny, poznal záhy stinné stránky životní, zejm. když po nedokončení gymnasia v Jaroslavi odešel do Petrohradu, kde se věnoval studiu na petrohrad. univ. Prvou romant. založenou sbírku veršů vydal r. 1840, ale po odsudku Bělinského sám ji zničil.

Sblíživ se potom s Bělinským, byl spolupracovníkem Otečestvenných zapisek, vydávaje kromě toho liter. almanachy, jichž hmotný úspěch mu umožnil zakoupit spolu s J. Panajevem měsíčník Sovremennik. Získav za spolupracovníka Bělinského, vytvořil z časopisu středisko pokrok. liter. hnutí konce let 40., až Sovremennik posléze zakázán (1866). Ale již r. 1868 získal N. novou tribunu pro své názory v Otečestvennych zapiskach. V l. 70. stál na vrcholu své popularity. Pesimistický tón prací N. neznamená negaci, naopak básník se snažil vždy poukazem na stíny života povzbuzovati k jich překonání zvýšenou činností. Zajímavý kontrast u jinak drsného a chladného básníka pomsty a zármutku tvoří četné práce N., v nichž opěvá ženu a matku (Moroz — krasnyj nos, 1863; Kresťjanskija děti, 1861; Russkija žeňštiny, 1871—72). K nejlepším pracím lyrickým patří báseň Rycar na čas, kde se kaje z vlastních vin, stejně jako v baladě Vlas. Nejrozsáhlejší prací N. je nedokončený epos Komu na Rusi žiť chorošo (1873—76), v němž básník zamýšlel podat obraz ruského života ve všech vrstvách společenských, zachytit realisticky všechno hoře a smutek ruského lidu, kterému nezbývá, než utápěti je ve vodce. Zejména v této práci přes její pesimism proniká víra N. v životní sílu národa ruského. Práce N. byly několikrát vydány a též překládány. U nás H. Mejsnarem (pro Svět. knihovnu přeložil Komu na Rusi blaze), A. Durdíkem a J. Hrubým, který též napsal o N. studii (Osvěta, 1878). Srov. J. Máchal: Slovanské literatury, III. (1929).

Někrasov Vissarionovič (* 1879), souč. sovět. politik, poslanec 3. a 4. carské dumy, předseda 4. dumy, 1917 člen prozat. vlády jako min. dopravy, min. financí, člen direktoria Kerenského, nyní ve službách sovětů.

Někrasovci, skupina donských kozáků, vystěhovavších se po potlačení povstání Bulavina za vedení atamana Ignáta Někrasova na Kubáň, odkudž později přešli od Turecka, kde byli usazeni částečně v Dobrudži, část kolem Samsula a Kara-Burnu. Měli řadu privilegií (vlast. soud, osvobození od daní a j.), zato však byli povinni bojovat proti Rusku. Když po pádu Síče se přestěhovali záporožští kozáci do dunaj. delty, nastaly třenice mezi nimi a N. Po porážce r. 1814 byli převedeni do M. Asie, kde utvořili zvláštní společnost, která se počala zabývat více otázkami nábož. R. 1864 se vzdali svých práv, aby mohli být zbaveni svých povinností. V ohledu nábož. jsou N. rozkolníky, popovci, tvořící dvě skupiny: velkoruskou (lipované) a maloruskou (rusnaci).

Nekrobiosa, pozvolné odumírání některé tkáně následkem poruchy výživy, ucpání cévy, otravy, vlivem bakterií. Odumřelá tkáň se rozpustí a vyloučí.

Nekrolog (řec.), náhrobní nápis, též novinářské vylíčení života zemřelého.

Nekrologie (ř., knihy mrtvých), od karolinské doby kalendáře, do nichž se zapisovaly úmrtní dni dobrodinců.

Nekromantie, věštění budoucnosti vyvoláváním duší mrtvých.

Nekropole (řec.), město mrtvých, hřbitov, pohřebiště.

Nekropsie (nekrotomie), pitva mrtvoly.

Nekros (ř.), mrtvý.

Nekrosa (z řec. nekrosis), lokální odumření tkáně živého těla.

Nekrotický, odumřelý.

Neksö, příst. a obchod. m. na j.-v pobřeží dánského ostrova Bornholmu, (1925) 2767 ob.

Nektar, 1. u starověkých Řeků božský nápoj; — 2. sladká šťáva, kterou vylučují nektarie (medníky).

Nektarie, ☉ medník.

Nekut František (1840—1909), č. zoolog, prof. malostr. reálky a red. Vesmíru. První starosta a zakl. Přírodověd. klubu.

Nekutová Růžena (* 1872), č. malířka-krajinářka, žačka Engelmüllerova.

Nekvasil Otakar, Ing. arch. (* 1869 v Karlíně), podnikatel staveb v Praze; provedl mnoho vynikajících staveb a jeho staveb. kancelář je mezi prvními v republice. Byl čl. revol. N. S. President Č. prům. banky a vicepresident Autoklubu RČS.

Nekvasil Václav (1840—1916), č. stavitel, zakl. fy. V. N. a otec předešl. Zakladatel Českomor. továrny, zemský poslanec a vynik. odborník. Byl činným též v samosprávě.

Nekvasovy, o. v Č., okr. Přeštice, 498 čs. ob.

Nekyje (Nyék), o. na Slov., okr. Krupina, 1833 ob.

Nekyje na Ostrove (Nyék), o. na Slov., okr. Dun. Streda, 680 ob.

Nelahozeves, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 626 čs. ob. Rodiště dr. Ant. Dvořáka.

Neledinskij-Meleckij Jurij Aleksandrovič (1752—1829), rus. spis., vys. státní úředník, básník-diletant; psal umělé písně národní a sentimentální romance, jež získaly mu všeobecnou popularitu.

Neletici, kmen luž. Srbů, kteří sídlili záp. od Labe až po stř. Muldu.

Neléus, v řec. bájesloví syn Poseidónův; byl s bratrem Peliem vychován pastýřem, pak od své matky královny Tyró přijat, ale zapuzen Peliem; usadil se v Pylu v Messenii a stal se otcem Nestorovým.

Nelipeno, o. na P. R., okr. Svalava, 1634 ob. Lázně uhličité.

Nelipić (I. pol. XIV. stol.), kníže cetinjský a kninský z rodu Svačićů, předák odboje proti bánu Mladenu II., podporovaný zprvu Benátčany, jenž převzal správu Kninu, vyrvaného z moci královské. Vzrůst jeho moci přivedl ho do mnohých zápasů, konečně se s ním znepřátelili i Benátčané, s nimiž smluvil mír.

Nelli Jakub (1676—1770), ital. spis. dramat; napsal prosou 21 tříaktových veseloher a žertovné verše.

Nelson (nels'n) Horatio, od 1798 vévoda de Bronte (1758—1805), angl. admirál. R. 1798 zničil franc. loďstvo u Abukiru. 1798—1800 dosadil zpět na trůn neap. kr. Ferdin., Francouzi vypuzeného. R 1805 zničil franc. a špaň. loďstvo u Trafalgaru, při čemž padl. Byl znamenitý taktik a stratég, energický a odvážný, od svých podřízených zbožňovaný, vášnivý imperialista a zakladatel velmocenského postavení Anglie a její nadvlády na moři.

Nelumbo Adans., rod rostlin leknínovitých (Nymphaeaceae), velkých vodních bylin s plazivými oddenky a velikými

Nelumbo nucifera.

kožnatými listy. Mají veliké, vonné květy, plody tobolkovité. Ze dvou druhů jest známá N. nucifera (lotos), rostoucí ve všech vodách teplejší Asie, i ve Volze u Astrachanu.

Nemanice (Wassersuppen), o. v. Č., okr. Domažlice, 1098 ob.; tov. zrc. skla.

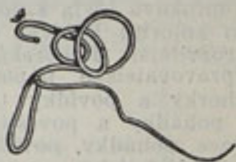
Nemanželské dítě, ⚲ manželství.

Nemasta Josef (* 1893), č. spis., ruský legionář, autor Červ. kohouta (1917), vlast. lyr. básní.

Nemathelminthes (hlístové oblí), třída červů. Hlístové s dlouhým válcovitým n. niťovitým nečlánkovaným tělem, pokrytým silnou kutikulou. Postrádají orgánů dýchacích a soustavy cevní. Hladká svalovina stěn tělních rozdělena ve čtyři podélné pruhy dvěma liniemi postranními a linií dorsální a ventrální. Pohlaví jsou odděleného (gonochoristi) neb spojeného (hermafroditi). U volně žijících forem vývoj přímý, kdežto většina parasitických forem prodělává metamorfosu a během vývoje buď mění hostitele neb po nějaký čas žije volně (stadium Rhabditis). U některých (na př. Angiostomum nigrovenosum) se střídá parasitická hermafroditická generace (žijící v plicích žab) s volně žijící gonochoristickou generací (Heterogonie). Důležití parasiti živočichů a rostlin: Nematoda, škrkavky. Ascaris megalocephala, škrkavka koňská u koně, A. lumbricoides u člověka, Trichina spiralis u vepřů, krys, myší a člověka, Filaria vyvolává elefantiasis, Heterodera schachti žije v řípě cukrovce. Nematomorpha, strunovci, prodělávají vývoj v hmyzu a opouštějí hostitele v době snášení vajíček.

Nematocera (lat.), komáři dlouhorozí, druh dvoukřídlých s mnohými rody (tipulidae, k. potoční, tiplice, tiplice zelná, tipula olearacea L.), kladou vajíčka do země, nebodají. Z bodavých k. nejdůlež. rod k. kroužkovaný (Culicidae), ⚲ komáři

Nematomorpha, rod červů nitkovitých: strunovec (Gordius L.), dospělý žije volně ve sladkých vodách, mladí v larvách

Gordius aquaticus.

hmyzu, nato v útrobách růz. vodního hmyzu, nato volně ve vodě. S. vodní (G. aquaticus L.), až 1 m dl., po celé Evropě.

Nemce, o. na Slov., okr. Krupina, 753 ob. čs.

Nemce, o. na Slov., okr. Zlaté Moravce, 1049 ob. čs.

Němci, obyv. Evropy a i j. zemědílů, kteří německy mluví, myslí a cítí, v počtu asi 94 mil. duší (v Evropě 83 mil.). Německý národ vznikl rozdělením karolinské říše na východní a západní, při čemž

východní Frankové podrželi lidovou řeč (diutiske), kdežto západní přijali římskou obcovací řeč. Východní Frankové, řečí a způsobem života a rozrodem, se velmi brzy počali lišiti od Franků západních, čímž vznikli Němci a Francouzové. Národní charakter se vyvinul řečí, uměním a způsobem života. Národní vědomí vyvinulo se však až za humanismu.

Němcová Božena, rod. jm. Barbora Panklová (* 4. II. 1820 ve Vídni, † 21. I. 1862 v Praze), význačná čes. spisovatelka. Prožila mládí v Ratibořicích, kdež její matka žila s četnou rodinou, zatím co otec jako podkoní Kateřiny Zaháňské trávil čas na cestách a vracel se pouze v létě. R. 1837 se provdala za respicienta pohr. stráže Josefa Němce, s nímž prodlela na různých místech, až od r. 1842 se ubytovala v Praze. Zde se octla v kruhu předních zástupců duševního života českého, z nichž básníci a vědci J. Čejka, V. B. Nebeský, I. J. Hanuš a F. M. Klácel v intimním poměru zvláště působili na rozvoj jejích schopností literárních. Rozrušené manželství, v němž se jí narodily čtyři děti, a těžká choroba, z níž se již nevyléčila, nuzné hmotné poměry a politická persekuce střídaly se v ustavičných dramatických konfliktech s jejím zaujetím pro duchové ideály po celý život. Pobyt s manželem anebo mezi přáteli na Chodsku a na Slovensku, jenž byl důsledkem přeložení, roztržek, hmotných zájmů a nemoci, umožnil jí velké poznání lidu, z něhož mnoho vytěžila pro své literární dílo. Podléhajíc současným kulturním popudům, jest obdobou George Sandové v počátcích novodobé české literatury, v níž její spisy mají význam klasický. Za jejího života vyšly knižně pouze vzpomínková idyla z dětství, plná lidopisného koloritu Babička (1855), románově rozvitější Pohorská vesnice (1856), vypravovatelské nápodoby Národní báchorky a povídky (1845—7) a Slovenské pohádky a pověsti (1857—8). Ostatní práce, pohádky, povídky, žánry, cestopisy, folkloristické a archeologické studie, byly tištěny po časopisech jako Česká včela, Květy, Štěpnice, Živa, Č. Č. M., v almanachu Máj a Perly české, kalendářích Poutník, Koleda a j. Sebrané spisy, jež začala N. redigovati u Augusty v Litomyšli, zůstaly v 8 sv. kusé (1862—1863). Později byly vydány v Nár. bibliotéce (1869—91); péčí M. Gebauerové, Jar. Vlčka a V. Tille (1904—20); úplné od M. Novotného (1928—30). Korespondenci a zápisky vydal V. Vávra (1914), ve výboru Z. Záhoř (1917), faksimile M. Novotný (1930). Literatura: S. Podlipská (Nár. bibl. IX.); J. Hanuš, B. N. (1889); V. Vávra, B. N. (1895); A. Novák, Lit. č. XIX. st. III., 2; V. Tille, Čes. pohádky do r. 1848 (1909). Soupis č. pohádek (1930); sborník B. N. (1912); J. Lelek, Poslední leta B. N. (1914), Příspěvky k životopisu B. N. (1917), B. N. (1920), B. N. a J. Helcelet (1921); V. Vondráček, B. N. v Nymburce (1915); Z. Záhoř, B. N. a V. B. Nebeský (1920); Z. Nejedlý, B. N. a Ratibořické údolí (s. a.), B. N. (1927), Soupis lit. o B. N. vyd. Z. Záhoř v Č. Č. M. 1920 a 1923. Překládána byla zvl. Babička skoro do všech evropských jazyků.

Božena Němcová.

Němčanský Bartoloměj († 1609), biskup Jednoty bratrské v Ml. Boleslavi sídlem v Ivančicích.

Němčany, o. na Mor., okr. Vyškov, 981 ob. čs.

Němčice, o. v Č., okr. Ledeč, 472 ob. čs.

Němčice, o. v Č., okr. Kolín, 493 ob. čs.

Němčice, o. v Č., okr. Klatovy, 417 čs. obyv

Němčice, o. na Mor., okr. Boskovice, 636 ob. čs.

Němčice, o. na Mor., okr. Brno, 900 ob. čs.

Němčice, o. na Mor., okr. Kroměříž, 494 ob. čs.

Nemčice, o. na Slov., okr. Topoľčany, 745 ob.

Němčice, okr. Litomyšl, 946 ob.

Němčice nad Hanou, ms. na Mor., okr. Přerov, 1853 ob. čs. Velký cukrovar.

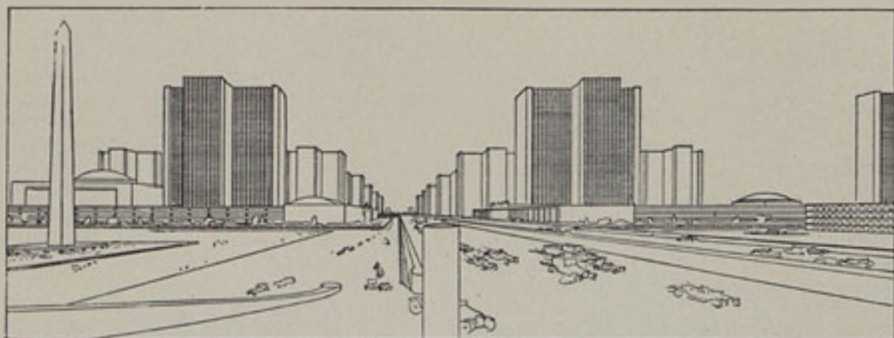
Němčický M., pseud. Fr. M. Vrány.

Nemčić Antun Gostovinski (1813—1849), chorv. básník, hlasatel ilyrismu.

Němčičky, o. na Mor., okr. Hustopeč, 823 ob. čs.

Němčina, vedle angličtiny nejdůl. řeč germánská, obsahuje dialekty v říši Karla Velikého spojených Franků, Alwmannů, Bavorů, Thüringů a Sasů. Vývoj spisovné řeči usměrnilo hornofrancké nářečí, které ovládalo dvůr Karlův. Rozeznávají se doby: starohornoněmčina (750—1050), středohornoněmčina (1050—1350), raná horní němčina (1350—1650) a nová němčina. Starohornoněmčina má plné, většinou dlouhé vokály v nepřízvučných slabikách, podstatné jméno je flektované. V středohornoněmčině se vokály nepřízvučných slabik a konsonant zeslabily v němé e. Vokály kmenotvorných slabik a konsonant zůstaly podstatně stejné. Raná horní němčina vznikla v kancelářích císařů v Praze za Lucemburků; je mezi hornoněmčinou a

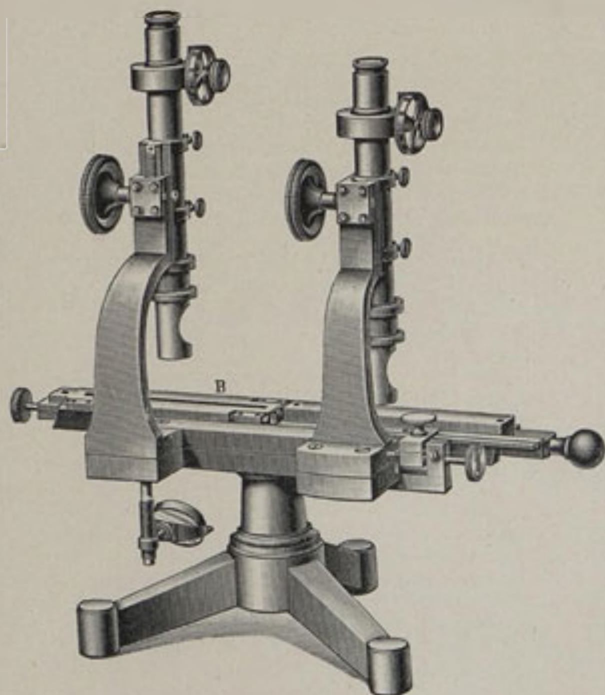
Regulace města.

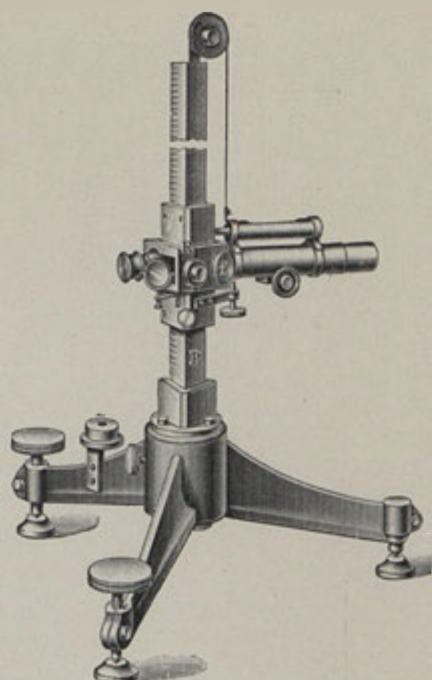
Le Corbusier, Návrh moderní regulace.

Plán zahradního města Hamstead u Londýna.

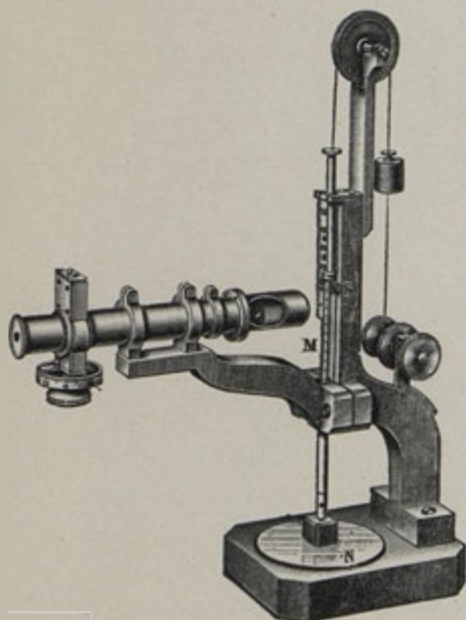
Měřicí přístroje.

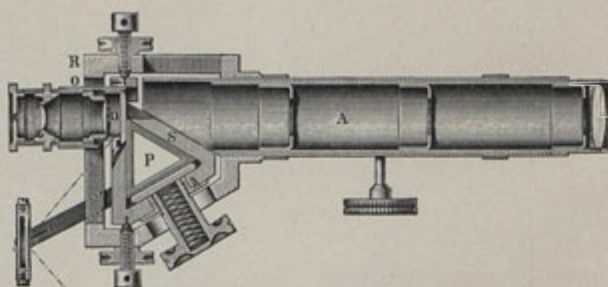
Zeissův komparator.

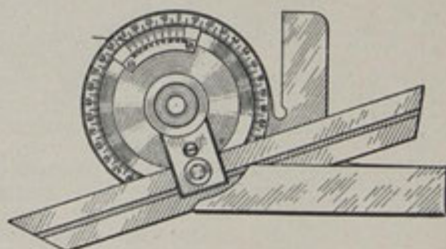
Kathometr Fuessův.

Zeissův kontaktní mikrometr.

Průřez rourou kathometru Fuessova.

Uhloměr.

středoněmčinou, ovlivněnými dialektem míšeňským. Krátké vokály se prodloužily, na př. středohornoněm.: gëben, sâgen, tūgent se pozměnily v gében, ságen, túgend. Přízvučné dlouhé í, ú, ü (psané iu) pozměnily se v ei, au, eu. Na př. mín, hús, hiute se změnilo v mein, Haus, heute. Dvojhlásky uo, üe se zjednodušily v u, ü. Na př. buoch, güete se změnilo v Buch, Güte; středohornoněm. ie se zachovalo v písmě, třebaže výslovnost se změnila v í (na př. lieb, ich schied). Tuto novou řeč přejal Luther, a svými spisy a překladem bible ji rozšířil po celém Německu. Novou němčinu velmi obohatil vliv švýcarských Němců a doba barokní, libující si v bohatství výrazu, a doba německých klasiků. Pravopis byl normován 1903 a opravený zaveden r. 1907 ve školách. Spisovná řeč stále více zatlačuje nářečí, ale její výslovnost je stále zabarvována místním koloritem, takže doba, kdy v Německu zavládne jednotná řeč ve výslovnosti, je ještě vzdálena.

Nemčiňany, o. na Slov., okr. Zlaté Moravce, 723 ob.

Němčovice, o. v Č., okr. Rokycany, 474 ob. čs.

Němec Antonín, Ing. (* 4. XI. 1843, † 29. VIII. 1925), odb. přednosta techn. kanceláře Zeměděl. rady, odb. spisovatel; vydal Úpravy vodní ku prospěchu hospodářství (1886), O úpravě řek českých (1896) a j.

Němec Ant. (* 1858 v Brně, † 1926 v Praze), soc. dem. politik, šéfredaktor Práva lidu, zakladatel soc. dem. strany, poslanec, člen revolučního N. S.

Antonín Němec.

Němec Ant., Ing. Dr. (* 1894), přednosta biochem. úst. v Praze a hosp. spisovatel. Sp.: Biochem. studie o aciditě lesních půd (1925) a j.

Němec Bohumil, PhDr. (* 1873 v Prasku u N. Bydžova), univ. prof. v Praze, č. botanik, býv. senátor a kulturní pracovník. Pracuje vědecky v oboru rostlinné anatomie a fysiologie, uveřejnil četná pojednání a mnoho článků populárních z těchto oborů a napsal četné učebnice a spisy botanické. Redigoval časop. Živa a vydává popul. vědecký čas. Vesmír. Je členem zem. šk. rady v Praze, předsedou II. tř. Čes. akademie a místopředs. Spol. Nár. musea. Byl členem revol. NS. za stranu nár. dem. Sp.: Úvod do všeob. biologie (1927) a j.

Němec František (* 1882), č. sochař, žák Myslbekův.

Němec František (* 1902), č. spis. a red. soudní části Čes. slova, básník-lyrik.

Němec Jan ze Žatce, hus. kněz a jeden z předních tvůrců učení táborského.

Němec Jan (* 1839), malíř porculánu.

Němec Jan (1853—1928), č. spis. a prof. na gymn. ve Val. Meziříčí.

Němec Jaroslav (1842—1898), č. malíř, prof. a pozd. řed. reálky v Kaunasu, syn Bož. Němcové.

Němec Josef (1805—1879), účetní oficiál celního úřadu v Běláku (Kor.), pozd. účetní cukrovaru ve Zdicích, manžel Boženy Němcové.

Němec Josef Ladislav (* 1871 v Praze), prof. Um.-prům. školy, řed. odb. školy zlatnické, č. sochař-ciselér.

Němec Karel (* 1886), malíř, učitel v Horažďovicích.

Němec Karel (* 1879), č. malíř a grafik v N. Městě na Mor., žák Kalivodův. Vyniká hl. v dřevorytu a sgrafitech.

Němec Petr ze Žatce, hus. kněz, zúčastnil se cesty do Basileje 1432 a zapsal do svého deníku celé jednání.

Václav Němec.

Němec Václav (1845—1924), klenotník a stříbrník, president Obchod. a živn. komory v Praze; vynikl jako národohospodář a organisátor čes. hospodář. života. Býv. říšský a zemský poslanec za stranu mladočeskou.

Němec Vilém, PhMr. (* 1857 v Praze), cestovatel a č. spisovatel v Černošicích. Cestovatel Arabií, Habeší, Súdánem, Somalskem a pobyl řadu let v Egyptě. O svých cestách vydal několik knih.

Nemecká, o. na Slov., okr. Brezno nad Hronom, 641 ob. čs.

Německá Bělá (Deutsch-Biela), o. v Č., okr. Polička, 1098 ob.

Německá Brusnice (Deutsch-Prausnitz), o. v Č., okr. Trutnov, 938 ob.

Německá Bříza, o. v Č., okr. Plzeň, 681 ob. čs.

Německá Húzová (Deutsch-Hause), ms. na Mor., okr. Šternberk, 1470 ob.

Německá Konice (Deutsch-Konitz), o. na Mor., okr. Znojmo, 481 ob.

Německá Lhota, o. v Č., okr. Příbram, 660 ob. čs.

Německá Libina (Deutsch-Liebau), ms. na Mor., okr. Šumperk, 3846 ob. Tov. sít a drátěn. pletiv; dom. tkalc.

Německá literatura, počíná vlastně až v IX. st. Předtím existovaly náboženské hymny a zpěvy, zaříkavadla, báje z kruhu pověstí z dob stěhování národů, burgundské a ostrogotské říše. Teprve křesťanství přineslo rozkvět literatury. První dokumenty jsou glosáře, překlady evangelií, slovníky. Základní díla období starohornoněmeckého jsou: Harmonie evangelií Otfrieda z Weisenburgu, anonymní Heliand (Spasitel) a nejstarší román (r. 1000) Ruodlieb. Vysoké úrovně dosáhla poesie v době středohornoněmčiny. Národní básnictví vrcholí ve velkých epech Gudrun a Píseň o Nibelunzích, dále eposy, opřádající postavu Dietricha von Bern (Alfart, Růžová zahrada a j.). Jindřich Glichezaere tvoří zvířecí epos Reinhart Fuchs, Hartmann von Aue epos Iwein. Wolfram v. Eschenbach epos Parzival, Gottfried von Strassburg Tristan a Isolda. Rytířská poesie umělá vrcholí v geniální postavě Walthera von der Vogelweide. Stejně bohatá je i prosa, kde na poli mystiky vyniká Mistr Eckart. Zánikem Staufů končí skvělé období, nastává úpadek. Pouze lidový román (Eulenspiegel), hrubý žert (H. Bebel), satyra (Narrenschiff od S. Branta, Narrenbeschwörung od Th. Murnera) těší se oblibě. Renesanční duch vane z děl Jana Saazr (Der Ackermann aus Böhmen). Úžasná literární plodnost Lutherova zahajuje období nové horní němčiny. V čele nové literatury stojí J. Fischart (satyra), Ulrich von Hutten (lyrika), Jörg Wickram (román podle vzorů francouzských), a Hans Sachs (měšťanská poesie a drama). Za 30leté války reformuje Martin Opitz metriku. Paul Fleming věnuje se lyrice, Andreas Gryphius dramatu, Simon Dach a Heinrich Albert písni. Pomník století tvoří dobrodružný román Grimmelshausenův Abenteuerliche Simplicius Simplicissimus, duchovní lyrika Angela Silesia a didaktika Logauova. Nový jazyk objevuje se u Friedricha von Spee (Trutznachtigall) a Paula Gerharda. XVIII. st. zahajuje evangelický pietismus, a brzo vystupují klasikové. Gottsched reformuje divadlo, Klopstock píše veliké moderní epos Messias (1748), Wieland obnovuje román a básnickou povídku, Herder zakládá filosofii dějin a národů, Lessing osvobozuje jeviště od franc. nadvlády a tvoří svá klasická dramata, Bürger tvoří německou baladu, gotinský kruh německou píseň. Ve Výmaru se soustřeďuje literární ruch, z kvasu a mládí vycházejí největší něm. básníci Goethe a Schiller. Národní duch připravený klasicismem propuká v romantismu, který pramení z Herdera a křesťanské mystiky. Mystické duchovní písni věnují se Hölderlin a Novalis, vlastenecké lyrice Arndt, čisté lyrice Eichendorff, Brentano, baladě Chamisso, Uhland, novele Arnim, E. T. A. Hoffmann, Tieck. Arnim, Brentano a bratří Grimmové sbírají a píší sbírky básní, povídek a bájí lidových, Tieck, Schlegel klasickými překlady obohacují literaturu. Heinrich v. Kleist spojuje klasickou formu s romantickým duchem, Fritz Grillparzer, poslední klasik, dává nové podněty dramatu. Romantika vyúsťuje v hnutí Mladého Německa, zatím co současníci Uhlandovi básní v romantickém duchu, a Rückert uvádí orientální prvky. Postavy nové literatury jsou: Lenau, Heine, Grün, Prutz, Sallet. Dingelstedt, Herwegh, Hoffmann v. Fallersleben, Freiligrath, Laube, Gutzkow. Mimo tendenční Mladé Německo tvořili Heglem ovlivněný Hebbel, jemná básnířka Annete von Droste-Hülshoff, básník přírody Adalbert Stifter a lyriknovelista Ed. Möricke. Nastupuje realismus, který zastupují Gotthelf, Immermann, Auerbach, Otto Ludwig, Gustav Freytag, epikové Groth, Reuter, Brinckman, novelista Storm, přede všemi však Gottfried Keller a Wilhelm Raabe. Historickému románu se věnovali Alexis, H. Kurz, J. Scheffel a Riehl. K pozdním realistům dlužno počítati Luisu v. François, Marii Ebner-Eschenbachovou, R. Lindaua a Strachwitze. Souběžně s realisty vyvíjí se škola romantická, navazující na Eichendorffa a Platena, kterou zastupují: E. Geibel, Heyse, Lingg, C. F. Meyer a Isolda Kurzová. Společenský román, založený Gutzkowem, našel pěstitele v F. Spielhagenovi, realistický román historický v Dahnovi a Ebersovi. V letech 80. vzniká naturalismus, ovlivněný Tolstojem, Ibsenem a Zolou. Zastupují jej v dramatu Arno Holz a Gerhart Hauptmann, v románu Hermann Sudermann, Timm Kröger, G. Frenssen, Helena Vogt-Diederichsová, David, Ertl, Schönherr, Anzengruber, lidový povídkář Rosegger, Helena Böhlau a Clara Viebigová. Impresionistické lyrice holduje Detlev von Liliencron. Nový spisovný jazyk formuje Nietzsche a epik Spitteler. Nové umění XX. st. hlásí se básníkem Dehmelem, dramatikem Wedekindem, básníky Falkem, Miegelovou, romanopisci Th. Mannem, J. Wassermannem, W. Polenzem. Německou literaturu v Rakousku zastupují v nové době H. v. Hofmannsthal, Stefan George, Ricarda Huch, P. Ernst, W. Schäfer, W. v. Scholz,

Lissauer a Igna Seidel. Světová válka přetavila všechny směry. Náznaky nové literatury objevují se již u Altenberga, Dauthendeye, B. Kellermanna, Morgensterna, Däublera a Heinricha Manna. Světová válka vyvolala množství literatury militaristické (Zuckermann, Lersch, Schaeffer, Bröger) i pacifistické (Frank, Toller, Unruh, Hasenclever, Becher, Ehrenstein). Z poválečné doby vyrůstají díla H. Manna, K. Sternheima, B. Kellermanna. Technicko-utopistické romány píší Kellermann, Ulitz, Paquet, romány Ewersovy, Meyrinkovy holdují soudobému okultismu. S politickou revolucí vzniká i nová poesie, expresionismus stává se heslem dne, na které přisahají Franz Werfel (Verdi), J. R. Becher, P. Zech, E. Stadler, A. Stramm, Elsa Lasker (Schülerová), Oskar Kokoschka, E. Barlach, A. Brust, A. Bronnen, B. Bercht, Georg Kaiser, Kasimir Edschmid, René Schickele, Klabund, H. Kesser a konečně i H. Mann a W. Bonsels. Expresionismus ústí v dadaismus a v literaturu nejnovější. Nápadná jest záliba v historickém románu (R. Huch, E. Stucken, H. Löns, A. Döblin) a pokusech o nový jevištní výraz (H. Franck, Hanns Johst, I. v. der Goltz, Dietzenschmidt, E. Reinacher a j.), a neobyčejná záliba v biografii a studiu života geniů (W. v. Molo, E. G. Kolbenheyer, I. Seidel, O. Ludwig). — Dějiny německé literatury napsali: první dílo toho druhu Gervinus (1835—42), dále Vilmar, Stern, bibliografii spolu s dějinami: Goedeke. Z novějších literárních historiků dlužno jmenovati: Salzera, Nadlera, Wieganda, Köstera a Petersena (Gesch. d. deutschen Lit., 1925). — Vědecká literatura. Málokterý národ se může pochlubiti tak soustavným propracováním všech vědních oborů. Na národní život měla největší vliv teologie, filosofie a historie. (Ostatní vědy a dějiny při heslech jednotlivých věd.) Teologie dosáhla znamenité výše již v dávném středověku něm. mystiky (Mistr Erhart, Tauler, Seuse, anonymní autor Theologia deutsch) a humanisty Geilerem z Kaiserberga a Th. Murnerem. V době reformace mimo Luthera objevuje se geniální Jakub Boehme. V XVIII. st. tvoří J. Arndt, Chr. Scriver, G. Arnold a K. Dippel. Nový obsah t. dovedl dáti náboženský filosof Schleiermacher a mimo něho i De Wette, Daub, Marheineke. V XIX. st. objevují se tři směry: přísný lutheranismus (Harms, Hengstenberg, Hofmann, Luthardt, Kliefoth, Vilmar), racionalismus (Röhr, Paulus, Wegscheider, Ammon) a směr zprostředkující oba (Nitzsch, Twesten, Dorner, Müller). Mimořádného významu a vlivu získali si v moderní ev. teologii: Rothe, Ritschl, Herrmann, D. F. Strauss, Baur, Neander, Hase, Harnack, Seeberg, Troeltsch, Blumhardt, Barth, Gogarten. Avšak i katolická teologie vykazuje význačná jména: Hermes, Möhler, Döllinger, Kraus, Hergenröther, Hefele, Denifle. Oživením scholastiky pěstuje se teologie katolická nyní plánovitě v řádech benediktinů a jesuitů. Dějiny evangel. teologie napsal Frank, katol. Werner. — Filosofie něm. počíná souběžně s teologií mystiky, v renesanci jsou němec. původu Mikuláš z Kues, Agrippa z Nettesheimu, lékař Paracelsus z Hohenheimu a dva velicí mystikové Böhme a V. Weigel. Počátek osvícenství tvoří geniální Leibnitz a systematik Chr. Wolff, mimo řadu populárních filosofů (Abbt, Sulzer, Basedow, Mendelssohn, Gellert, Garve a j.). Kant znamená vrchol současné filosofie, otec kriticismu (Reinhold, Maimon, Beck, Fries) a nepřímý původce i filosofie romantické (Jacobi, Herder, Fichte, Schelling). Náboženští filosofové jsou: Novalis, Schleiermacher, Krause. Romantické, avšak mimo vývoj stojící, je dílo Schopenhauerovo. Z romantismu vychází i mohutný systém Hegelův, který ovlivňuje značnou část filosofie XIX. st., ať již kladně či záporně. Vznikají četné směry: starohegelovci (Gabler, Hinrichs, Göschel, Bauer), středohegelovci (Fichte ml., Weise, Harms, Carriére, Ulrici) a mladohegelovci (Richter, Ruge, Bauer Bruno, Strauss), z jejichž řad vyšli Feuerbach, Stirner, Marx, Lassalle. Hegel ovlivnil i idealismus i materialismus, stejně jako všechny obory filosofie. Mimo Hegela měl největší vliv (hlavně v psychologii a pedagogice) Herbart a jeho škola (Hartenstein, Drobisch, Exner, Strümpell, Waitz, Lazarus a Steinthal). Osamoceně stojí katolický filosof Bolzano a empirik Benek. Smrtí Hegelovou ustal zájem o filosofii čistou. Tím více se nyní pěstuje filosofie přírodní (Vogt, Moleschott, Büchner, Lotze). Idealismus této doby zastupuje Hartmann, materialismus Haeckel, který pozměnil Ostwald v energetismus. Čistá filosofie je brzy však opuštěna a více studia je věnováno jednotlivým oborům, hl. psychologii (Wundt, Külpe, Stumpf, Ebbinghaus, Kraepelin, Meumann, Störing), noetice (Laas, Dühring, Avenarius, Mach, Ziehen), logice (Wundt). Snahy tyto tvoří positivismus, který se u Schuppeho a Vaihingera mění v imanentní filosofii (idealistický positivism). Ve XX. st. ob-

jevují se nové snahy o obrodu metafysiky. Počátek tvoří vitalismus (Driesch, Reinke). Proti materialismu bojují Lange, Liebmann. Návrat ke Kantovi uskutečněn je ve škole marburské (Cohen, Natorp, Cassirer, Riehl, Nelson). Ubývá zájmu o filosofii přírodní, vzniká moderní filosofie duchových věd a filosofie hodnot (Windelband, Münsterberg, Rikkert). Psychologii duchových věd studuje Dilthey, Spranger, Litt. Proti psychologismu staví Husserl svůj logicismus a Scheler fenomenologii. Katolickou filosofii v nové době zastupují Hertling, Baeumker, evangelickou pak Rudolf Eucken a nábož. metafysik Troeltsch. Mimo tuto filosofii na vědeckém podkladu souběžně se vyvíjí přes Goetha, Schellinga, Schopenhauera a R. Wagnera filosofie romantická, které, jakožto životní filosofii, vykázal Nietzsche nové dráhy. Z kruhu Wagnerova vyšli: H. St. Chamberlain, hr. Keyserling, G. Simmel, Karl Joel, Müller-Freienfels a proslulý filosof kultury Oswald Spengler. — Dějepis. První histor. pokusy dály se jazykem latinským. Jsou to životy císařů od Einharda a Otty v. Freising a líčení Widukindova a Lamberta z Hersfeldu. Kronikářství německé počíná rýmovanými letopisy; nejstarší je Kaiserchronik. Pak vznikají kroniky světové, městské a jednotlivých císařů. (Eberhard Windeck, Peter Eschenloer, Cammermeister, Konrad Stolle.) Mistrovské je vylíčení kostnického sněmu Ulrichem z Richentalu. Stejně výtečná je literatura memoirová (Stromer, Spittendorf, Fischer, Weinsberg). Renesanční snahy po světových dějinách a po kritice pramenů našly pěstitele v Schedelovi, Nauclerovi, Agricolovi, Sleidanusovi a Melanchtonovi. Vzmáhá se kronikářství, opřené o důkladná studia (Turmair, Kantzow, Tschudi, David, Franck). Historiky jsou většinou právníci a politikové, jako Philipp v. Chemnitz, Pufendorf. Leibnitz zakládá novou histor. kritiku. V XVIII. st. kvete morální historie. Filosofie vytkla dějepisu nové dráhy, stejně tak vzrůstající myšlenka národní a bedlivé zkoumání a hodnocení pramenů. Moderní německou historii založili: Fr. Raumers, Niebuhr, Leopold v. Ranke, Heinrich Leo, dále Hurter, Erfrörer, Janssen. Od 1850 jeví se snaha po větším studiu monografickém. Na mohutných základech syntetiků mohla se rozvinouti drobná práce. Moderní německý dějepis jest representován jmény: Droysen, Sybel, Dümmler, Treitschke, Maurenbrecher, Ritter, Heigel, Lindner, Lehmann, Schäfer, Friedjung, Koser, Marks, Meinecke, Rachfahl, Brandenburg. Synteticky pracoval K. Lamprecht, jehož Deutsche Geschichte znamená vrchol moderní něm. historie.

Německá Loděnice (Deutsch-Lodenitz), o. na Mor., okr. Šternberk, 685 ob.

Německá Ľupča, o. na Slov., okr. Lipt. Sv. Mikuláš. Výroba sýra; koželužny.

Německá Lutyně, o. ve Slez., okr. Fryštát, 4195 ob. (3060 čs.).

Německá Mokrá, o. na P. R., okr. Tačovo, 584 ob. Lesní správa.

Německá Olešná, o. v Č., okr. Jindřichův Hradec, 520 ob. čs. Výroba perleť. knoflíků.

Nemecká Poruba, o. na Slov., okr. Sobrance, 641 ob.

Německá Radouň (Wenkerschlag), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 616 ob.

Německá Ruda (Deutsch-Eisenberg), o. na Mor., okr. Rýmařov, 611 ob.

Německá Rybná, o. v Č., okr. Žamberk, 818 ob. čs. Paličk. krajek, krajk. školy.

Německá Vyskytná (Deutsch-Giesshübel), o. v Č., okr. Něm. Brod, 672 ob. Dom. tkalcovství.

Německá vysočina, soustava horská, jejíž četné větve se vypínají ve střední Evropě, nejvíce v Německu, v Čechách a na Moravě. Proto se správněji zove vysočina Německočeská. Sahá na sever k Severoněmecké nížině, na východ k Odře, Bečvě, Hané, Cézavě a Svratce. Jižní její hranici tvoří dolní Dyje, od Tullnu Dunaj, pak Rýn až k basilejskému ohebu. Západní hranice je velmi neurčitá, zhruba ji značí burgundský Doubs, Saône, horní Mosella, Meuse od pevnosti Toulu.

Německé, o. v Č., okr. Třeboň, 592 čs. obyv.

Německé, ms. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 606 ob. čs.

Německé bájesloví, soubor předkřesťanských náboženských názorů a zvyků, které se nejdéle udržely u dolních Němců. Prameny jsou velmi řídké (Merseburská úsloví, nápisy, lidové podání). Zdá se, že systém bohů vznikl teprve vlivem antiky a Orientu. Caesar se domnívá, že Germáni ctili slunce, měsíc a oheň. Ale již Tacitus udává, že ctí bohy v posvátných hájích a chrámech, znají zvířecí a lidské oběti a věštírny. Nejvyšší bůh je Tuisto, jeho syn Mannus je praotcem bohů a lidí. Synové jeho byli praotci tří pokolení Ermionů, Istweonů a Ingweonů; jmenují se Ermnas, Istwas a Ingwas a jsou totožni s třemi bohy: Tiu (nordický Tyr), Vodan (Odin) a Fro (Freyr). Tiu je obdobný Martovi. Vládcem germánských bohů byl Vodan, pův.

bůh hromu, bouře a smrti. Dále se Tacitus zmiňuje o uctívání Herkula, t. j. Donara, nordického Thora a tří bohyň: Nerthy, bohyně plodnosti, Tanfany a Frie, obdobné Isidě. Mimo to znali démony a kult duchů dobrých a zlých; duše se mohla ve spánku odděliti od těla a zjeviti se v jiné podobě. Lit.: J. Grimm, Deutsche Mythologie; Mogk, German. Myth. (1921).

Německé Bránice, o. na Mor., okr. Brno, 569 ob. čs.

Německé Brzotice (Perschetitz), o. v Č., okr. Čes. Krumlov, 327 ob.

Německé Hořovice (Deutsch-Hořowitz), o. v Č., okr. Podbořany, 575 ob.

Německé Jablonné (Deutsch-Gabel), okr. m. v Č., 2406 ob. (1458 ciz.).

Německé Jakuboviany, o. na Slov., okr. Prešov, 661 ob. čs.

Německé Knínice, o. na Mor., okr. Brno, 968 ob. čs.

Německé Knínice, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov. Zámek.

Německé Kopisty, o. v Č., okr. Litoměřice, 628 ob. čs.

Německé Kralupy, m. v Č., okr. Chomutov, 1351 ob. Hnědouhel. doly; zříc. hr. Hasištejna.

Německé Mlékojedy (Deutsch-Mlikojed), o. v Č., okr. Litoměřice, 450 ob.

Německé Pavlovice (Deutsch-Pawlowitz), o. ve Slez., okr. Krnov, 437 ob.

Nemecké Pravno (Deutsch-Pravno), o. na Slov., okr. Prievidza, 2014 ob. Továrna na sukna.

Německé Prusy, o. na Mor., okr. Vyškov, 898 ob. čs.

Německé umění. První počátky jeho možno spatřovati v ornamentu a ozdobnictví nordickém. Doba Karlovců způsobila jistý rozkvět. Převládají vlivy byzantské. Vlastní počátek n. u. možno datovati od doby románské. Stavitelství dosáhlo neobyčejného rozkvětu hlavně v oboru stavby chrámů (chrámy v Mohuči, Špýru, Řezně, Wormsu) a hradů (Wartburg). I stavba světská měla vysokou úroveň (císařský dům v Goslaru). Malířství vzniklo v okolí Bodamského jezera (malba nástěnná a knižní). Plastika se objevuje později (skulptury v chrámech: Bamberg, Naumburg, Štrasburg). Gotika vzniká v Něm. až po r. 1250, podléhá zcela francouzským vlivům (chrámy v Porýní, Kolín n. R.). Rovněž i renesance dostala se do Něm. poměrně pozdě. Vykazuje mnoho vlivů českých, italských a burgundských. Charakteristický jest rozkvět malby nástropní. Význační umělci období jsou: Lukas Moser, Conrad Witz, Hans Multscher, Stephan Lochner, Friedrich Herlin, Martin Schongauer, M. Pacher. Tito mistři utvořili tradici, z které povstali největší mistři Německa: Albrecht Dürer, Holbein ml., Grünewald, Cranach, Burgmair, Altdorfer. Rozkvět umělecké tvořivosti německé značí se i v jiných odvětvích umění: plastice (Veit Stoss, Adam Kraft, Peter Vischer, Jörg Syrlin), grafice (mistr E. S., Schongauer, Dürer, Cranach, Burgmair, Grien, Schäufelein a j.) a stavitelství, které vykazuje vlivy nizozemské a italské, jak ve stavbě zámků (Landshut, Heidelberg, Dresden, Torgau, Liegnitz, Brieg), chrámů (S. Michaeliskirche v Mnichově), tak i ve stavbě městské, věží, bran, radnic a patricijských domů (Gdansko, Hildesheim, Halberstadt, Braunschweig). Třicetiletá válka přinesla úpadek. Nové vzkříšení n. u. přinesl barok. Hl. umělci: Nering, Pöppelmann (Zwinger v Drážďanech), Fischer v. Erlach (Schönbrunn ve Vídni), Hildebrant (vídeňský Belvedere), Prandauer (Melk), rodina Dientzenhoferů, Neumann (zámek ve Würzburku), který tvoří přechod k rokoku. Rokoko ve stavitelství tvoří vláda Bedřicha Velikého. Klasicismus uvedl Winckelmann. S počátku kvetl pouze ve stavitelství. V plastice klasicismus zastupují: Schadow, Rauch, Rietschel, Drake, Höhnel; v malířství: Winckelmann, Mengs, Graff, Edlinger, Chodowiecki, Carstens, J. Koch (krajinář), Preller, Rottmann. Zvl. místo zaujímá škola nazarénů: Overbeck, Veit, Steinle, Führich, P. v. Cornelius. Něm. mytologii zvěčnil Schorr v. Carolsfeld, pohádku Schwind. Genru se věnoval L. Richter, krajinářství K. D. Friedrich N. umění v XIX. stol. zastupují dále romantikové: Waldmüller, Kobell, Bürkel, Spitzweg, Krüger, Blechen, Menzel, realisté: Menzel, Leibl, Courbet, Uhde, Liebermann, Kalckreuth, Zügel, Trübner, Slevogt, Corinth, z nichž poslední navazují již na impresionismus. Stranou stojí historičtí malíři Piloty a Makart, krajinář Achenbach, portretista Lenbach a tři velicí malíři Feuerbach, Böcklin a Marées, z nichž první má sklon k monumentalitě, druhý k visionářství a k fantasii, třetí k plnosti slohu. Koncem století vlivem ciziny vzniká něm. expresionismus, který zastupují: Kokoschka, Nolde, Pechstein, Schmidt-Rotluff, Kirchner. Méně významné je stavitelství a plastika. Stavitelství zastupují Schmidt, Semper, Wallot, Hoffmann, Thiersch, Seidl, Licht, Hasenauer. Architektura jejich je směs všech slohů, ve které převládají prvky klasicismu a renesance

Novou architekturu, osvobozenou od historických tradic, tvoří Alfred Messel a Peter Behrens. Plastice dostává se ve 2. pol. stol. nového života Reinholdem Begasem. Nové popudy přicházejí z Italie, kde Hildebrand nalezl mnoho žáků. Maison a Klinger pokoušeli se obnoviti plastiku polychromní. Naturalismus vrcholí W. Lehmbruckem a E. Barlachem. Současní sochaři jsou: Hugo Lederer, Bernhard Hoetger, Hermann Haller, Edwin Scharff a Georg Kolbe. — Umělecký průmysl nabyl rozkvětu v době románské, a to hl. ve zlatnictví, pasířství, kovolitectví a malbě na sklo. v gotice v těchže oborech. Renesance rozšířila u. p. o keramiku, zbrojířství, stříbrnictví světské. V XVIII. stol. objevuje se sklářství a výroba porculánu. Na reformě u. p. se v Něm. zúčastnili: Eckmann, Behrens, Riemerschmied a Paul.

Německo, Německá říše (Deutsches Reich), spolková republika ve střední Evropě, 472.037 km², 63,224.872 ob., čtvrtý stát v Evropě co do velikosti. Hranice jeho tvoří na severu Dánsko a Baltické moře, na východě Litva a Polsko, na jihu Československo, Rakousko a Švýcary, na západě Francie, Lucemburk, Belgie a Holandsko. Netvoří souvislého celku, neboť Vých. Prusko jest odděleno od mateřské země polským koridorem a Gdanskem. Vých. hranice je krajně nepříznivá. N. skládá se z 18 zemí (dříve 25, 7 duryňských států spojeno v jeden), které podle ústavy z 1. V. 1920 musí býti republikami. Jsou to:

P o v r c h říše má tři hlavní oblasti: 1. Alpskou vysočinu (Zugspitz 2956 m), ke které se připojuje Švábsko-bavorská vysočina. 2. Něm. Středohoří, které zahrnuje Rýnskou vrchovinu (Schwarzwald 1495 m, Vogésy 1432 m, Hardt 680 m, Odenwald 708 m, Spessart 617 m, Něm. Jura 1011 m), Český les 1083 m, Krušné hory, 1273 m, Sudety 1611 m, Smrčiny 1062 m, Duryňský les 983 m, Harc 1140 m, Veserskou pahorkatinu, Hesenskou (Rhön, Vogelsberg) a Dolnorýnskou (Hunsrücken, Eifel, Taunus, Westerwald, Siebengebirge, atd.) vrchovinu. 3. Severoněmeckou rovinu.

G e o l o g i e. Alpská vysočina jest složena z triasu, jury, křídy, hornoněmecká pohoří z triasu, pokrytého útvary diluviálními. Středohoří tvoří mladší usazeniny, krystalické a palaeozoické vrstvy, které prolínají diabas, porfyr, útvary mesozoické, trias a mladé vulkanické horniny: basalt, trachyt, fonolit. V Eifelu zachovaly se dodnes vyhaslé sopky. Půda severoněmecké roviny skládá se z terciéru a nese stopy diluviálních ledovců (bludné balvany). Rujanu tvoří křída, Pomořany a Hanoversko jura, Středohoří bylo do nejranější doby pokryto ledovci, jichž stopy (morény, jezera) nacházíme v Krkonoších, Českém a Černém lese. S rozmanitostí geologickou souvisí i p ř í r o d n í b o h a t s t v í. Uhlí se těží v pánvi cášské, vestfálské, saarské, dolnoslezské, hornoslezské a v Sasku u Cvikova. Těžba tvoří 76% evropské a 10% světové produkce. Bohatá jsou rovněž ložiska železa, kamenné soli a drasla.

Stát:	km²	Ob. r. 1925	Na 1 km²
Anhaltsko	2.299	351.471	153
Badensko	15.071	2,319.581	154
Bavorsko	76.420	7,398.991	97
Brunšvicko	3.672	508.322	138
Brémy	256	331.381	1.292
Hamburk	415	1,134.112	2.731
Hesensko	7.691	1,350.986	176
Lippe	1.215	165.621	136
Bukovec (Lübeck)	298	127.460	428
Meklenbursko-Zvěřínsko	13.127	685.123	52
Meklenbursko-Střelicko	2.930	111.831	38
Oldenbursko	6.430	551.805	86
Prusko	293.077	38,144.570	130
Sasko	14.993	4,970.301	332
Schaumburk-Lippe	340	48.661	143
Duryňsko	11.754	1,624.675	138
Valdek	1.056	58.641	56
Virtembersko	19.507	2,591.340	133
Saarské území	1.486	750.000	337
Německo (Deutsches Reich) úhrnem	472.037	63,224.872	134

Vytěženo bylo r. 1927 v 1000 tunách:

Kamenného uhlí	153.599
Hnědého uhlí	150.504
Zemních olejů	97
Asfaltu	6
Grafitu	17
Železa	2.700
Olova	39
Zinku	99
Arsenu	1
Mědi	28
Síry	152
Soli	2.269
Mořské soli	534
Drasla	1.264
Hliníku	31

Četné jsou minerální prameny (Wiesbaden, Emže, Cáchy, Baden-Baden, Wildbad a j.) a ložiska drahých kovů a hrnčířských hlin.

Vodopis. Vodní soustava je velmi vyvinuta a patří většinou Sev. a Vých. moři (Rýn s Neckarem, Mohanem, Mozelou atd., Emže, Vezera, Labe se Sálou a Havolou, Odra a j.), z malé části Černému moři (Dunaj s přítoky). Jest velmi zdokonalena četnými průplavy (nejdelší Středozemský 440 km, Dortmund—Emže 281 km, Mohan—Dunaj 410 km, Ludvíkův průplav 178 km, Spréva—Odra 133 km a j.). Na severu a na jihu jsou dvě soustavy jezer (Bodamské, Amerské).

Podnebí je mírné a zdravé, nejteplejší jest údolí Rýna. Největší počet srážek je v Harcu (150 cm), nejmenší na břehu Baltu (30 cm). Střední roční teplota je 9°. — Květena a zvířena je středoevropská.

Obyvatelstvo bydlí z 62% v městech. Většinou patří národnosti německé. Pouze 1% patří menšinám (hl. Lužičtí Srbové). Náboženství je ob. z 65% evangelické, 33% katol. Zbytek připadá na bezvěrce, židy a jiná vyznání. Zaměst-

náním je 14 mil. rolníků, 26 mil. dělníků a řemeslníků, 10 mil. obchodníků, 3 mil. úředníků, v domácnostech je zaměstnáno na 1 mil. soukromníků a bez povolání je na 6 mil. — O v z d ě l a n o s t jest v Německu velmi dobře postaráno. Obecných škol státních je 52.763, soukromých 675, vyšších obecných škol 1.743, gymnasií a progymnasií 515, reálných gymnasií 322, reálek 506, středních škol pro dívky 824, odbor. a pokrač. škol 26.653. Vysoké školy: r. 1925 bylo 23 universit (Berlín, Bonn, Vratislav, Erlangen, Frankfurt n. M., Freiburk, Giessen, Gotinky, Greifswald, Halle, Hamburk, Heidelberk, Jena, Kiel, Kolín n. R., Královec, Lipsko, Marburk, Mnichov, Münster, Roztoky, Tubinky, Vircpurk), 10 technik, 2 hor. akademie, 3 les. vysoké školy, 5 škol obchodních, 4 zemědělské, 2 zvěrolékařské, 2 tělovýchovné, 9 konservatoří, 9 uměl. akademií. Od r. 1919 byly zřízeny v mnohých městech lidové university, posledním jich vývojem je rozhlasová universita v Lipsku. Velmi četné jest školství odborné pro techniku, průmysl, živnosti, obchod, zahradnictví, zemědělství, tělocvik, vojenské, policejní, ústavy pro slepé a hluchoněmé, stejně jako učených společností (Akademie věd v Berlíně, Mnichově, Lipsku, Gotinkách, Heidelberce a j.), sbírek a museí. Říše má 323 knihoven s 37 mil. svazků. Největší je Státní knihovna v Berlíně a v Mnichově, Universitní v Mnichově, Lipsku, Göttinkách, Darmstadtě, Drážďanech a Hamburku, městské v Kolíně n. R. a Frankfurtě. Největší ze soukromých je Deutsche Bücherei v Lipsku (⌕). Novin vychází 3152, s časopisy 5055. Na světovém knižním trhu zaujímá Německo význačné postavení. R. 1923 vyšlo v Německu 30.734 knih.

Z e m ě d ě l s t v í je velmi dobře organisované. Z celkové plochy země zaujímají: pole 45%, zahrady 1%, louky 11%, pastviny 5%, lesy 27%, bažiny a pustiny 4%, zastavěné plochy 1½. R. 1927 sklidilo se z plochy 206.855 km²:

	Plocha v km²	V 1000 t
Žito	46.984	6.834
Pšenice	18.732	3.418
Ječmen	14.784	2.738
Oves	34.759	6.347
Brambory	27.995	37.550
Cukrovka	4.341	10.854
Víno	727	1.428
Chmel	155	72
Tabák	66	144

Stav domácího zvířectva v 1000 kusech:

Koní	3.810	Ovcí	3.819
Vepřů	22.899	Králíků	2.961
Drůbeže	79.418	Skotu	18.011
Oslů a mezků	30	Koz	3.225
Úlů	1.639		

P r ů m y s l má svoje hl. střediska ve velkoměstech a v uhelných pánvích. Ztracená území v Alsasku a Saaru vynahradila nová ložiska ve Středním Německu. V poslední době se s úspěchem využívá vodních sil a elektřiny. Německý průmysl strojařský, elektrický, chemický a textilní získal si jména světového. Na stejně vysoké výši stojí něm. loděnice, lokomotivy, tiskárny knih a not. Německý průmysl čítal 1922:

	Podn.	Zaměst
Hornictví a hutnictví	4.660	1,246.303
Kamenoprůmysl	16.661	562.476
Zpracování kovů	33.017	827.516
Výroba strojů, nástr.	33.174	1,654.346
Chemický průmysl	3.322	283.546
Zpracování dřeva	3.982	107.152
Textilní průmysl	14.615	930.410
Papírny	4.493	228.565
Koželužny	4.055	153.453
Dřevařství	43.997	534.663
Poživatiny	101.002	691.314
Konfekce	48.514	460.116
Stavitelství	13.214	282.376
Různý průmysl	8.577	198.619

O b c h o d. Něm. obchod jest od Versaillského míru pasivní. Přehled zahraničního obchodu; v milionech říšských marek: 1927.

	Dovoz	Vývoz
Žijící zvířata	177	11
Pokrmy a nápoje	4350	419
Suroviny	7149	2239
Výrobky zpracované	2467	7550
Úhrnem	14143	10219

Obchodní styky se zahraničím jevily se 1927 takto (v mil. M):

	Dovoz	Vývoz	Úhrn.
USA	2073	776	2849
Velká Britanie	938	1179	2117
Nizozemí	697	1121	1818
Argentina	1071	398	1369
Československo	559	553	1112
Italie	525	386	911
Švýcary	336	491	827
Švédsko	379	409	788
Rusko	433	330	763
Indie	526	235	761
Belgie	455	301	756
Dánsko	345	378	723
Polsko	365	348	713
Francie	779	197	976
Rakousko	209	138	575

D o p r a v a. Velikému předválečnému rozmachu Německa na poli obchodním a průmyslovém odpovídala dokonalá síť železnic i lodních linek. Obchodního loďstva bylo 1924:2003, z toho parníků 1906. Tonáže 2,953.671. Hl. přístavy obchodní jsou: Hamburk, Bremy, Emden, Bukovec, Roztoky, Warnemünde, Sasnice, Štětín. Vnitrozemských vodních drah je 10.879 km s 23.416 loďmi, tonáže 6,984.000. Železnic je 55.351 o normálním rozchodu, 1894 úzkokolejných, elektrisováno je dosud 625 km. Lokomotiv bylo 1927: 27.051, osobních vozů 64.265, služebních a zavazadlových vozů 24.300, nákladních 665.544 Automobilů bylo 267.774 osobních a 100.969 nákladních. Leteckých linií bylo přes 30, počet letů 26.659, uletěno 10 mil. km. Poštovních úřadů je 30.812, telegrafních linek 775.066 km, poštovních šekových kont 626.103, stanic jiskrových 808. Míry a váhy jsou metrické. Jednotkou měny je říšská (rentová) marka (asi 8 Kč), mající 100 feniků. — Ú s t a v a. Podle ústavy z 11. srpna 1919 jest říše republikou, složenou ze 17 států. Representantem říše je president, volený národem na 7 let. Velí vojsku, jmenuje ministry, důstojníky a úředníky. Za zvláštních okolností může omeziti občanské svobody. Říšský sněm jest složen z poslanců národa a jest nositelem suverenity a zákonodárným sborem. Říšská vláda jest složena z kancléře a ministrů, kteří musejí míti důvěru sněmu. Kancléř určuje směrnice politiky a nese zodpovědnost. Říšská rada slouží k zastupování jednotlivých zemí při projednávání zákonů a správě říše. — S o u d n i c t v í. Justičním zákonem z r. 1877 bylo odděleno soudnictví civilní a trestní. Soudy jsou organisovány v rámci jednotlivých zemí, poslední instancí je říšský soud. Laický živel jest zastoupen početně. Pro politické delikty existuje Státní soud pro ochranu republiky. Státní rozpočet 1925 činil: výdaje i příjmy 5.947,202.300 marek. Státní dluh činil 2894 mil. marek. — V o j e n s t v í. Před válkou neměla říše vojsko; každý stát měl vojsko vlastní. Císař byl pouze nejvyšším velitelem říšských armád za války. Mírový stav 1914 byl 786.000 mužů. Mírem Versaillským byl stav snížen na 100.000 mužů a 4000 důstojníků. Vojsko nesmí míti těžkého dělostřelectva, letadel a tanků, reserv, generálního štábu. Rovněž předvojenská výchova je zakázána. Doplňování vojska děje se najímáním na 12 let, důstojník je vázán 25letou službou. Podléhá ministru obrany říše. Rovněž i m a r i n a byla ztenčena na minimum. N. smí míti: 6 vál. lodí, 6 malých křižníků, 12 úderných lodí, 12 torpedoborců. Námořnictvo smí býti 15.000 mužů, včetně důstojníků. Účelem mariny je ochrana pobřeží a německých námořních zájmů. V čele stojí šéf mariny v Berlíně.

Německo, d ě j i n y. Přehled německých králů a císařů:

R o d K a r l o v c ů:

800— 814 Karel Veliký
814— 840 Ludvík Zbožný
843— 876 Ludvík Němec
876— 882 Ludvík III.
876— 887 Karel Tlustý
887— 899 Arnulf Korutanský
900— 911 Ludvík Dítě
911— 918 Konrád I.

R o d s a s k ý:

919— 936 Jindřich I.
936— 973 Otto I. Veliký
973— 983 Otto II.
983—1002 Otto III.
1002—1024 Jindřich II.

R o d f r a n c k ý n e b S a l i c k ý:

1024—1039 Konrád II.
1039—1056 Jindřich III.
1056—1106 Jindřich IV.
1077—1080 Rudolf Švábský
1081—1088 Heřman ze Salmu
1106—1125 Jindřich V.
1125—1137 Lothar Saský

H o h e n š t a u f o v é:

1138—1152 Konrád III.
1152—1190 Bedřich I. Rudovous
1190—1197 Jindřich VI.
1198—1208 Filip Švábský
1208—1215 Otto IV. (Welf)
1212—1250 Bedřich II.
1220—1235 Jindřich (VII.)
1246—1247 Jindřich Raspe
1250—1254 Konrád IV.
1247—1256 Vilém Holandský
1254—1273 interregnum
1257—1282 Alfons Kastilský
1257—1272 Richard Cornwallský

R ů z n é r o d y:

1273—1291 Rudolf Habsburský
1292—1298 Adolf Nassavský
1298—1308 Albrecht Rakouský
1308—1313 Jindřich Lucemburský
1314—1436 Ludvík Bavor
1314—1330 Bedřich Krásný
1349—1349 Günther ze Schwarzburgu
1346—1378 Karel IV. Lucemburský
1378—1400 Václav
1400—1410 Ruprecht Falcký
1410—1411 Jošt Moravský
1410—1437 Zikmund Lucemburský

Habsburkové:

1438—1439 Albrecht II.
1440—1493 Bedřich III.
1493—1519 Maxmilián I.
1519—1556 Karel V.
1556—1564 Ferdinand I.
1564—1576 Maxmilián II.
1576—1612 Rudolf II.
1612—1619 Matyáš
1619—1637 Ferdinand II.
1637—1657 Ferdinand III
1657—1705 Leopold I.
1705—1711 Josef I.
1711—1740 Karel VI.
1742—1745 Karel VII. (Albrecht Bavor.)

Rod habsbursko-lotrinsko-toskánský:

1745—1765 František I.
1765—1790 Josef II.
1790—1792 Leopold II.
1792—1806 František II.

1806—1813 Rýnský svaz
1815—1866 Německý svaz
1866—1871 Severoněmecký svaz

Hohenzollernové:

1871—1888 Vilém I.
1888—1888 Bedřich III.
1888—1918 Vilém II.

Dějiny. Dnešní území německé říše je celkem shodno se sídlisky starých Germánů. V době předkřesťanské utvořily se říše Thüringů, Alemannů, Franků, Sasů. Říše francká dobyla Karlem Velikým předního mocenského postavení. Rozkládala se od Panonie a Říma až na iberský poloostrov. 800 získal Karel císařskou korunu římskou. Smlouvou Verdunskou byla říše jeho rozdělena na Východofranckou a Západofranckou. Východofrancká, základ německé, sahala od Rýna po Odru a uherský břeh Dunaje, připadla vnuku Karla Ludvíku Němcovi. Křesťanství rychle se šířilo, avšak říše byla rozdělena ve velký počet panství, která odpírala císařské moci. Až za saských císařů, od 919, roste jejich moc. Nastává odklon od Uherska a Dánska, zakládají se nová města a hrady, formují se přesné hranice říše, marek a panství. Císařové frančtí přivedli říši na vrchol moci a rozkvětu. Jindřich IV. pustil se do nešťastného sporu s knížaty a církví, teprve Jindřich V. zjednal klid. Hohenštaufové dali německým dějinám mohutné postavy Bedřicha I. Rudovousa, Jindřicha VI. a Bedřicha II. Jejich touha po světovládě zapletla rod do nešťastných podniků v Italii, ve kterých byl zahuben. Od XIII. st. počíná období politiky zájmové východně od Labe a rozkvět hansovních měst. Zánik Hohenštaufů jest mezník rozkvětu, počíná úpadek. Počíná panství císařů téměř jen titulárních. Středem říše se stává Vídeň, za Lucemburků pak Praha. Drobení říše na malá, po nezávislosti toužící panství pokračuje. Tak za Karla IV. bylo: 41 vévodství a knížectví, 30 falcí, 100 hrabství, 60 říšských měst, 40 panství, 7 arcibiskupství, 40 biskupství, 16 opatství, mimo to království české, velkovévodství rakouské, stát německých rytířů. Území tato žila ve stálých sporech, teprve Maxmilián I. docílil věčného míru mezi státečky, rozdělil říši na 10 krajů, zřídil říšskou soudní komoru, společnou minci, vypsal říšské daně. Karel V. vznítil náboženské boje reformační, které byly spojeny s bouřemi selskými a nepokoji. Protestantští stavové utvořili Šmalkaldský spolek. V nastalé válce zvítězil Karel v již. Německu a Sasku 1555 byl zjednán klid náboženský; jakého náboženství byl pán, takového i poddaní. Koncem XVI. st. bylo 70% všech Němců lutherány. Duševní život se vlivem tisku utěšeně rozvinul, objev Ameriky otevřel obchodu nové dráhy. V tomtéž století vzniká hnutí reformační, císaři podporované. Pokles moci císařské, odboj stavů vedl k válce třicetileté, která zpustošila zemi. Mírem 1648 (vestfálským) odloučilo se Holandsko, Švýcary a pobřežní země od říše, jejíž hranice byly znovu stanoveny a upraveny. Moc císařská žila již jen v Rakousku, poněkud v Sasku a Bavorsku. Státní smysl chyběl říši zcela. Zatím co Rakousko bylo zaměstnáno Turky, roste ponenáhlu moc pruská. Pokleslá moc císařská způsobila nájezd Francouzů, kteří dobyli Alsaska a Lotrinska (1697). XVIII. st. je ve znamení pruské moci. Bedřich Veliký dovedl učiniti z Pruska druhou německou velmoc (vedle Rakouska). k čemuž ovšem přispěly územní zisky (Slezsko, dělení Polska). Vlivem franc. revoluce, vítěznou drahou Napoléonovou objevují se v Německu snahy po svobodné ústavě a vřelý národní cit. R. 1806 zanikla říše římská a její císařství, státy utvořily Rýnský spolek, Prusko a ostatní země se vymanily za závislosti na císaři. Porážkou Napoléona bylo umožněno ustavení Německého spolku 1815, čímž byla vyjádřena snaha po jednotě říše. Boj Rakouska a Pruska o prvenství ve spolku skončil vítězstvím Pruska 1866. Rakousko a jižní něm. státy byly přinuceny opustiti spolek, severní země utvořily Severoněmecký spolek s nad-

vládou Pruska. Vítězná válka francouzsko-německá, Moltke a Bismarck umožnili dne 18. ledna 1871 utvoření jednotné německé říše, pod pruským králem, jako dědičným císařem. Nová říše pod žezlem Viléma I. se vyvíjela velmi šťastně. V zahraniční politice Bismarck utvořil trojspolek s Rakouskem a Italií. Sociální reformy, získání kolonií, vojsko a loďstvo, unifikace soudnictví a zákonů, reforma práva, volný obchod jsou hl. projevy jeho vlády. 9. března 1888 zemřel císař a nastoupil Bedřich, který však vládl jen 99 dní. Koruny dostalo se Vilému II., který pro neshody propustil Bismarcka. Moudrá vláda vzala za své. Spolek s Ruskem nebyl již sjednáván, vláda nebyla s to, aby zamezila sblížení mezi Anglií, Francií, Ruskem a dokonce i Italií. Horečné zbrojení jen podnítilo napětí mezi Německem a Anglií. Koloniální majetek byl rozšířen o ostrovy v Tichém oceánu, 1904—7 bylo potlačeno africké povstání. 1906 ve sporu o Marokko po prvé se postavily evropské velmoci otevřeně proti Německu, které bylo podporováno pouze Rakouskem. Situace nebyla již změněna a projevila se i válečně 1914. R. 1918 následkem válečných neúspěchů vzbouřilo se vojsko, v Bavorsku vyhlášena republika, 10. listopadu císař byl nucen prchnouti. Pokus o komunistickou revoluci se nepodařil, 6. února 1919 sešlo se Národní shromáždění ve Výmaru, 11. února zvolen presidentem říše Ebert, zřízen demokratický svaz republik, 31. července prohlášena nová ústava. Národ se velmi rychle přizpůsobil novým poměrům. Na zemi dolehly tíživé povinnosti reparační a blokáda ciziny. Puč Kappův r. 1920 se nezdařil. Obratnou politikou bylo docíleno, že již 1922 mohl zahraniční ministr Rathenau na Janovské konferenci postupovati neodvisle, jako zástupce suverenního státu. Uzavřel smlouvu s Ruskem v Rapalu. Rathenauův návrh na úpravu reparací nebyl však přijat. Zavraždění Rathenaua a obsazení Ruhrského území uspíšilo hrozící inflaci, která zničila měnovou hodnotu a ochudila nejširší vrstvy lidové a vzbudila nedůvěru k vedení státu. Nová měnová hodnota, zavedená 16. listopadu 1923 t. zv. rentová marka nebo zlatá marka, rovnala se 1 miliardě marek papírových. Brzy však vláda Marx-Luther-Stresemannova obratnou politikou pokusila se napraviti poměry. R. 1926 bylo vyklizeno první pásmo Porýní, Německo uzavřelo smlouvu s Anglií a Francií v Locarnu a na podzim vstoupilo Německo do Společnosti národů. Současný stav Německa jest ve znamení hospodářského vzrůstu, nové politické expanse (pokusy o spojení s Rakouskem), a ostrého boje politických stran. Vítězí myšlenka nacionální (hackenkreuzleři), objevují se pokusy o diktaturu. — Říšský president Ebert zemřel 28. února 1925. Nástupcem byl zvolen 26. dubna Paul von Hindenburg, který proslul jako vojevůdce a obratný likvidátor světové války v německé armádě a získal si vděk národa za to, že s Ebertem v dobách, kdy hrozila revoluce a zkáza státu, dovedl udržeti pořádek. (Podrobnější údaje o dějinách ↷ světová válka, mírové konference, jména jednotlivých historických osob, a hesla německých spolkových států.)

Území pozbytá ve svět. válce. Z mateřské země musilo Německo odstoupiti:

Území	km²	Obyv.	Hlav. město
Francii	14.522	1,874.000	Štrasburk
Belgii	1.036	60.000	Eupen, Malmedy
Dánsku	3.993	166.000	— —
Litvě	2.657	141.000	Klajpeda
Polsku	46.142	3,855.000	—
Gdansku	1.914	331.000	Gdansko
Československu	316	49.000	Hlučín
Úhrnem . . .	70.579	6,476.000	—

Mimo to pozbylo N. všech svých osad zámořských:

Jméno	Plocha km²	Obyv. v 1000	Běloch̊u	Hl. město	Mandát
Togo	87.200	1.032	368	Lome	V. Britanie,
Kamerun	790.000	5.000	1.871	Buea	Francie
Něm. Jihozáp. Afrika . .	835.100	280	14.830	Windhuk	Jihoafr. Unie
Něm. Vých. Afrika . . .	995.000	7.661	5.336	Dar-es-Salam	V. Brit., Belgie

Jméno	Plocha km²	Obyv. v 1000	Bělochů	Hl. město	Mandát
Země císaře Viléma, Bismarkovo souostroví .	240.000				
Nauru	5	670	1.427	Rabaul	Australie
Karoliny, Marianny a Marshallovy ostrovy .	2.476				Japonsko
Samoa	2.572	36	557	Apia	N. Zéland
Kiaučou	552	216	4.000	Tsingtau	Čína

Německý Daniel, Ph. a MUDr. (* 13. II. 1762 v N. Městě u Žďáru, † 1820 v Brně), lékař v Brně a odborný spisovatel.

Německý Benešov (Deutsch Beneschau), m. v Č., okr. Kaplice, 1820 ob. Přádelna vlny.

Německý Brod (Deutschbrod), okr. m. v Č., 10.657 ob. (8853 čs.). Sídlo okr. úřadů, letecká povětr. stan., gymnasium, obch. škola, m. museum. Tov. škrobu a kostní moučky, syrobu, dva lihovary, dvě tov. suken, stáv. zb., koberců; přád. vlny a bavl., tov. zprac. a úpr. lnu, tov. hospodář. strojů, celulosy, obuvi a j.

Nemecký Grob (Német-Gurab), o. na Slov., okr. Modra, 1400 ob. (730 čs.).

Německý Jeseník (Deutsch Jasnik), o. na Mor., okr. Nový Jičín, 1161 ob. Zasíl. minerální vody (pramen).

Německý Rohozec (Deutsch-Rust), okr. Podbořany, 598 ob. Přádelna žíní.

Německý Rudolec, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 427 ob.

Německý Rychnov (Deutsch Reichenau), o. v Č., okr. Kaplice, 905 ob.

Nemecký Seldín (Német-Szölgyén), o. na Slov., okr. Parkan, 1699 ob.

Německý Šicndorf (Deutsch Schützendorf), o. v Č., okr. Něm. Brod, 689 ob. (442 čs.).

Německé říšské klenoty, ozdoby a odznaky něm. krále nebo císaře. Jsou: koruna, říšské jablko, meč sv. Mauritia, korun. pluviale a j.

Německý řád rytířský (Deutscher Orden, též Deutschherren), nejmladší ze tří rytířských řádů, založených za doby křižáckých tažení při obléhání Akky (1191). 1198 byl původní řád, sdružující ošetřovatele nemocných, přeměněn v řád rytířský s cílem boje proti pohanům; šat rytířů byl bílý plášť s černým křížem. — Nejvyšší vedení měl velmistr, v čele větších okresů byli zemští mistři, na každém hradu vládl komtur. Nejvyš. hodnostáři a zemští mistři tvořili generální kapitulu. Členové řádu dělili se na rytíře a kněze. Roku 1226 povolal polský vévoda Konrád Mazovský řád, aby bojoval proti pohanským Prusům a odstoupil jim část země, kamž byl poslán řádový rytíř Hermann Balk, který skutečně zemi kolonisoval. Moc řádu vzrůstala připojením (1237) řádu Bratří Mečových, činného v Livonsku a Kuronsku. Sídlo řádového náčelníka bylo přeneseno 1309 do Malborgu v Prusku. Tehdy dobyto bylo Pomořan s Gdanskem, namnoze za pomoci českého krále Jana Lucemburského. Zdánlivě neotřesitelné moci řádu uškodilo spojení Litvy s Polskem 1386, řád pokračoval ve svých nájezdech na již pokřestěnou Litvu a byl 1410 na hlavu poražen Vladislavem Jagiellem v bitvě u Grunwaldu či Tannenberka; v polském vojště bojoval Jan Žižka z Trocnova. Od této doby počala moc řádu upadati, říše polsko-litevská, vědoma si své převahy, přešla k útoku; v druhém míru Toruňském 1466 uznal řád svrchovanost Polska. 1525 proměnil velmistr Albrecht, markrabí braniborský, stát řádový ve světské vévodství a sám přistoup. k učení Lutherovu. Protesty říšských rytířů, papeže i císaře vyzněly na plano; od 1530 byla území řádová omezena jen na Německo, řád stal se politicky bezvýznamným. 1809 zrušil Napoléon řád ve všech zemích Rýnského spolku. Od té doby trval řád jenom v Rakousku a v Nizozemí. 1840 dostalo se mu v Rakousku nových stanov, podle nichž byl řád podřízen lenní výsosti císařské; jeho hlavním úkolem byla péče o nemocné. Od 1919 nepřijímá již členů.

Něm. křesťansko-soc. strana lidová v ČSR. (Deutsche christl.-soc. Volkspartei), ↷ sv. IV., str. 187.

Něm. soc. dem. strana dělnická v ČSR. (Deutsche soz. dem. Arbeiter-Partei). ↷ sv. IV., str. 187.

Něm. strana národní v ČSR. (Deutsche National Partei). ↷ Sv. IV., str. 187.

Něm. strana svobodomyslná, založená 1884 splynutím něm. str. pokrokové a liberálního svazu (secesionistů) v Něm. říši a v Prusku. Jejími vůdci byli šl. Stauffenberg a Evžen Richter. Když při poradách o vojen. předloze 1893 19 býv. secesionistů přálo si dorozuměti se s vládou, byli ostatními 48 členy vyloučeni. Tito nazvali se pod Richterovým vedením Svobodomysl. stranou lidovou, umírnění pak Svobodomyslným svazem.

Německý Svaz zemědělců (Bund der Landwirte), něm. zeměď. strana v ČSR. ↷ ČSR., sv. IV., str. 187.

Němeček Emil (1846—1902), č. dřevorytec.

Němeček Emil (* 1902), č. hud. sklad., žák J. B. Förstera. Složil opery: Trojí políbení (ve 12 letech), Lucerna a Královnin omyl (provoz. v Nár. div. 1922).

Němeček Hynek, Ing., Dr. (* 1870 v Mirovicích), č. chemik, řed. stát. reálky na Smíchově. Sp.: O chromoforech stroj. barviv organ., Skioptikon ve službách školy, Z chemie monosacharidů I. a II., Vývojky org. fenolovité, Alkohol se stanoviska chemického a j.

Němeček Josef (* 1824), č. kat. spis. a farář v Loukově.

Němeček Karel (* 1878), rytec a typograf.

Němeček Zdeněk (* 1894), č. spisovatel, ruský legionář, nyní úř. MZV. Sp.: Legionářské novely (1920), Západoind. deník (1929), Mlha nad Manhattanem (1930).

Němečky (Nemetschken), o. v Č., okr. Duchcov, 512 ob.

Němejc Augustin (* 1861 v Nepomuku), č. malíř v Plzni. Náměty k jeho pracím brány jsou z krajů plzeňského a domažlického (Opona m. div. v Plzni, lunetty tamtéž a j.). Člen Č. Akademie.

Němen (Njemen, něm. Memel), baltská řeka; pramení v Minsku na Bílé Rusi. Délka 878 km, úvodí 97.500 km².

Němenská armáda, název dvou vojsk za svět. vál.: 1. na poč. vál. 1914 1. rus. arm. (gen. Rennenkampf), jež po úspěšném boji u Gumbinnen (↷) postupovala příliš pomalu a nepřišla včas 2. arm. u Tannenbergu (↷); sama poražena pak od Hindenburgovy 8. arm. v první bitvě v Mazursku (15. IX. 1914); 2. v květnu 1915 zvána tak zvl. něm. arm. (gen. O. Below), jež vtrhla do Kuronska a od 1916 byla spojena s 8. něm. arm. (velit. týž).

Němenská opevněná čára, část opevněné posice rus. na ř. Němenu proti vých. Prusům. Obsahovala tato pevná místa: Kovno (Kaunas), Olita, Mereč a Grodno (Cardinas); přecházela pak záp. od tohoto u pevnůstky Osowiec v čáru bobersko-narevsko-bužskou (↷ narevská posice).

Nemesis, řec. bohyně trestající spravedlnosti; nejproslulejší byl její kult v Rhamnu v Attice.

Nemi, m. v Italii, v Albánském pohoří, (1921) 1114 ob., se zbytky chrámu Dianina; pod městem je jezero Nemi, v němž byly potopeny nádherné lodi římské; r. 1928 byly vyzdviženy po vyčerpání vody z jezera. 1930 ale práce zastavena.

Nemilany (Nimlau), o. na Mor., okr. Olomouc, 834 ob.

Nemilkov, o. v Č., okr. Klatovy, 484 ob.

Nemirov Dobri (* 1882), bulh. spis., považovaný za nejlepšího bulh. prosaistu, realisticky kreslícího mravy své země. Pozoruhodná je jeho trilogie, z níž vyšly dva díly: Bratří a První brázdy. Vedle toho vyd.: Razkazi (povídky, 1913), Novi dni (válečné povídky, 1916), Drugijat (román, 1918), Košmar (novela, 1919), Piesi za deca (dětské hry div., 1919), Rob (nov., 1920), Ďalba (nov., 1922), Delo No 9 (román, 1925), Bednijat Luka (nov., 1927).

Němirovič-Dančenko, 1. Vasilij Ivanovič (* 1849 v Tiflisu), ruský spisovatel a emigrant v Praze; napsal četné cestopisy a romány (na př. Králové bursy), z nichž většina předlož. do češtiny. — 2. Vladimír Ivanovič (* 1858), bratr předešlého, rus. spisovatel a divadelní ředitel; s K. S. Stanislavským založil 1898 Moskevské Umělecké divadlo (↷), psal působivá dramata; 1919 založil Hudební studio Moskev. Uměl. divadla, s nímž hostoval 1925 úspěšně v Evropě i Sev. Americe.

Nemicus, pseud. Tad. Hájka z Hájku.

Nemme Otomars (* 1891), lotyšský malíř-impresionista.

Nem, nem, soha! (maď.), Ne, ne nikdy! heslo maďarských šovinistů proti uznání trianonského míru.

Nemo (lat.), nikdo.

Nemo, pseud. A. B. Černého. — N., ps. Jar. Vrchlického. — N., pseud. J. A. Wagnera. — N., pseud. Karla B. Mádla.

Nemoc (choroba, lat. morbus, řec. nosos, pathos). Určiti přesně pojem tohoto slova je sotva možné. Růz. zjevy, kt. za urč. okolností nutno pokládati za chorobné (na př. krvácení z ženských pohlav. ústrojů), musí za jiných poměrů platiti jako normální. Pojem n. byl vždy určován teoretic. představami, v nichž byly především vyjádřeny protivy mezi pathologií humorální a solidární (bližší ↷ lékařství, dějiny). Ještě dnes kolísá jeho teoretické stanovení. Od rozšíření a dalšího vývoje teorie cellulární pokládá se n. za život ve změněných podmínkách. Tato teorie je spojena s představou, že každá n. musí míti ohraničené anat. sídlo, z něhož ovšem může býti postiženo i ostatní tělo (organismus). Dnes staví se více do popředí porucha celého organismu. Při tom má rozhodující úlohu založení (disposice) jednotlivcovo, kt. jej činí zvl. náchylným k získání urč. chorob. Dnes tedy dává se více přednost teoriím funkcionálním: člověka třeba pokládati za zdravého tak dlouho, pokud je schopen hladce prováděti biologické úko-

ny, požadované souhrnem všech okolností na něj působících; jakmile jeho schopnost přizpůsobovací, jeho regulační a regenerační mechanismy již nevystačují, musí být označen nemocným. Co se pak projevuje jako n., je zčásti následek přímého působení příčiny, zčásti změny ostatního těla; obojí hodnotí se jako příznaky. Lékař má úkol nemoc poznati (diagnosa), předpověděti její průběh (prognosa) a snažiti se o její odstranění (léčba, therapie). Musí hleděti objasniti poměry jednotlivého případu velmi pečlivým zkoumáním příznaků a podle výsledku zaříditi svá opatření. Příznaky rozumějí se změny vzniklé nemocí, pokud mohou býti smysly postřehnuty. Otázku diagnosy hledí lékař rozluštiti zjištěním předchorobí (anamnesa), pozorováním a vyptáváním nemocného a použitím všech možných diagnostických metod. Na základě vlastních a cizích zkušeností o průběhu n. při vyskytnutí se stejných n. podobných příznakových skupin stanoví předpověď (prognosu) a získá základy léčby. Aby se rozumělo podstatě n., vychází badání ze tří hledisk: 1. z aetiologie, kt. se zabývá přesným zkoumáním příčin nemoci, 2. z pathogenesy, sledující anatom. a fysiolog. průběh změn a 3. z pozorování klinického průběhu. Znalost místního a časového rozšíření nemocí, zvl. epidemických (⌕ epidemie), má velký význam pro jejich potírání. Vyskytování se nemocí je v rozličných zemích, ba i v jednotl. částech téže země velmi různé. Tak se vědělo, že ohnisko cholery (⌕) třeba hledati v nížinách ř. Gangu v Přední Indii. Mnoho nemocí chová se u rozlič. lidských plemen velmi různě co do hojnosti a průběhu, dokonce i v téže zemi. Tak domorodci v tropech jsou odolnější proti malarii než tamtéž usedlí Evropané. Na druhé straně onemocní domorodci nebezpečněji tuberkulosou a spalničkami. Patrně jde o specifickou imunitu obyvatelstva proti domácím nemocem, získanou staletími. Další ⌕ nauka o nakažlivých nemocech.

Nemocenské pojištění, p. zaměstnanců soukr. i veřej. pro případ nemoci. ⌕ Československo, Sociální politika v ČSR.

Nemocnice, ústav na léčbu chorých.

Nemocniční loď (lodní lazaret), pomocná loď při válečném loďstvu, určená k dopravě nemocných a raněných. Ve válce pokládá se za neutrální. Bývají označeny bílým nátěrem se zelenými vodorovnými pruhy a vlajkou Červeného kříže na hlavním stěžni.

Nemodlenci, ⌕ němoljaki.

Nemochovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 767 ob. čs.

Nemojany, o. na Mor., okr. Vyškov, 524 ob. čs.

Němoljaki (rus.), nemodlenci, ruská sekta nábož., založ. kozákem G. Ziminem a zamítající veškeré církevní ceremonie, svátosti, kněze, modlitby. Doporučuje obrodu cestou duchovní. Jest proti vojsku a neuznává přísahy.

Nemophila maculata.

Nemophila Benth., řád rostlin stružcovitých; 11 druhů v Sev. Americe. N. maculata, s bílými, černě tečkovanými květy, pěstuje se u nás jako zahradní ozdobná květina.

Nemošice, o. v Č., okr. Pardubice, 688 ob. čs. Státní hřebčinec.

Nemotice, o. na Mor., okr. Vyškov, 658 ob. čs.

Nemravné spisy, ⌕ pornografie.

Nemrûd-Dagh, hora ve východ. Malé Asii, vys. 2260 m; na vrcholku hrob krále Antiocha I.

Nemšová, o. na Slov., okr. Trenčín, 1354 ob. Sklárna.

Nemyčeves, o. v Č., okr. Jičín, 666 čs. obyv.

Nenadić Gjuro (* 1876), profesor hospodář.-lesnické fakulty na universitě v Záhřebě, odborný spisovatel.

Nenadović Jakov (Jaša), Dr. (1865—1915), srb. politik, býv. profesor práva na Veliké škole, pak žil v ciz., vrátil se po smrti krále Alexandra Obrenoviće, byl 1903—4 královým sekretářem, od 1907 vyslancem v Cařihradě.

Nenadović Laza, MUDr. (* 1870 v Modoši), srb. lékař, docent fysikál. therapie na bělehrad. universitě, odb. spisovatel (i v ruském jazyku).

Nenadović Ljubomir, MUDr. (1837—1916), srb. lékař, dlouholetý fysik města Pančeva, kde spoluvyd. časopis Domači Lekar, pak lékař v Bělehradě; napsal různá díla z oboru hygieny, samaritánství a pod.

Nenadović Matija (1777—1854), srb. vojvoda a státník, připojil se ihned k prvnímu povstání 1803 a pozdvihl celý valjevský kraj; diplomat obnoveného Srbska, hlavně v jednání s Turky a Rusy, tvůrce a první předseda Upravnog Soveta (1805—7), v r. 1813 osvědčil se i jako bojovník, na Vídeň. kongresu snažil se získati mocnosti pro Srbsko.

Nenadović Pavle (1699—1768), metropolita karlovský, velmi osvícený a agilní; reorganisov. školy a pro ně zřídil školský fond, čímž dal iniciativní příklad ostatním; do círk. živ. zaváděl pořádek.

Nenávist, jako protiklad lásky, je zaujatost, stupňující se ve vášeň a projevující se též ve výrazu tváře.

Nencki Marcel (1847—1901), p. bakteriolog, řed. bakteriol. ústavu prince Oldenburského v Petrohradě.

Nenčeva Ekaterina (1884—1919), bulh. lyr. bás. Samostatně vydala svazek něžné lyriky Snežinki.

Nenince (Nénye), o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 813 ob.

Nenkovice, o. na Mor., okr. Kyjov, 843 obyvatel.

Nenov Dimitr (* 1902), bulh. hud. skladatel.

Neodym, Nd, vzácná zemina ze skupiny ceritové, získává se elektrolysou svého chloridu. Atom. v. 144.3, at. č. 60. Objeven r. 1882 naším Braunerem v didymu, z něhož isolován. Nalézá se vedle ceru v monaz. písku. Kysličník Nd_2O_3 jest světle neb ocelově modrý.

Neofit Bozvelijata Chilandarský († 1849), bulh. nár. buditel, spis. a bojovník za círk. osamostatnění Bulharska. Vedl boj proti řeckému patriarchátu a byl proto bezohledně pronásledován a vězněn na hoře Athosu, kde také zemřel. Z jeho literárních děl nejproslulejší je Mati Bolgarija, Slavenobolgarskoje detovodstvo a Kratkoe političeskoe zemleopisanie.

Neofit Rilský (1793—1881), bulh. pedagog a nár. buditel. Dr. K. Jireček nazval ho patriarchou bulh. spisovatelů a pedagogů. Založil v Gabrovu první moderní střední školu. Pro potřeby školní vydal řadu učebnic. Nejznamenitější jeho dílo je Řecko-bulharský a Bulharsko-řecký slovník, kterého však nedokončil.

Neofyt, v prvotní církvi členové nově pokřtění, hlavně ti, kdož pokřtěni v době velikonoční. Jím též označováni ve starších řeckých dějinách členové tajných polit. spolků. V Polsku a Litvě naz. tak Židé, kteří se dali pokřtíti a tím nabyli šlechtických práv. Později změnil se význam tohoto slova tak, že používáno jako klášter. jméno mnichů církve vých.

Neoimpresionismus, též divisionismus, směr franc. malířství, jenž se vyvinul z impresionismu a podle vědeckých poznatků o komplementárních barvách rozkládá barvy na vidmo. Předmětná malba sestává z krátkých čar nebo bodů (pointilismus), kladených z nemíšených barev vedle sebe, aby se docílilo dojmu vzduchu a světla. Představitelem je G. Seurat, kol něhož se 1886 seskupili franc. a belg. krajináři P. Signac, T. van Rysselberghe, M. Luce, H. E. Crosz.

Neoklasicismus, franc. lit. hnutí, soustředěné 1897 v revuích Les Dorés a Le Pays de France, hlásající návrat k zásadám klasické estetiky, morálky a skladbové jednoduchosti, jako reakci proti složitým směrům z konce století. Princip zjednodušení, až zprimitisování tvaru, linie a skladby objevuje se potom i ve výtvarnictví, kdež je těžko rozlišit. od individuelních odchylek stoupenců neokubismu, purismu, neorealismu.

Neolamprina Gestro, rod brouků roháčů, kovově zbarven., žijících v pásmu australském, sameček má parohovité horní čelisti. Na Nové Guinei žije druh N. adolphinae Gestro.

Neolit (mladší doba kamenná), spadá již do geologické přítomnosti (aluvium). N. nastoupil ve vývoji lidské kultury po starší době kamenné (paleolit). Oproti výlučně pohyblivému a loveckému životu lidstva paleolitického věnoval se již člověk neolitický i chovu dobytka a z části žil usedle jako zemědělec. Jsou stavěny chýše, řaděné do vesnic, někdy opevněných. Nástroje hotovil neolitik z kamene hlazením a provrtáváním (paleolitik kámen jen přitloukával). K největším vynálezům neolitického lidstva patří však zhotovování nádob z vypálené hlíny. V novém způsobu připadá vynikající úloha ženě. Velká péče je věnována mrtvým (severské kamenné hroby, mohyly a p.). V náboženství vedle úcty k mrtvým přistupuje hlavně kult plodnosti (ženské sošky-idoly). Tvoří se zárodky budoucích východních okruhů božských. Tento mohutný převrat lovce v zemědělce mohl se státi jen v nejúrodnějších končinách světa (Egypt, Mesopotamie, Čína). Do Evropy přišlo neolitické lidstvo od východu a jihu a smísilo se místy se živořícími zbytky lidstva paleolitického. Ve vyznívajícím n. (eneolit) objevují se již první kovy (zlato, stříbro, měď, bronz) jako předzvěst nového období ve vývoij kultury lidské — doby bronzové. Trvání n. není na celém světě stejné a je závislé hlavně na přírodních poměrech, zeměpis. poloze a rasové zdatnosti. Květ doby n. ve střední Evropě náleží III. tisíciletí před Kr. Začátek není dosud přesněji zjistitelný. Konec n. je pak z výše uvedených důvodů velmi různý. Tasmanci na př. ustrnuli již na stupni člověka paleolitického, kmenové vnitřní Brasilie žili pak v n. do nedávné doby. V eneolitu zastihli Evropané Indiány středoam. V Egyptě

a Mesopotamii již ve IV. tisíciletí ustupuje n. období dějinnému. Čím výše jdeme odtud k severu, tím trvá n. déle. Tak na př. na severním pobřeží Středozemního moře do konce III. tisíciletí, ve střední Evropě do XVIII. stol. před Kr. a v severní Evropě do XVI. stol., místy pak ještě déle.

Neologismus, novomluv, slovo nově utvořené, neb cizí slovo v urč. jazyku zdomácnělé.

Neomylnost, podle učení církve katol. dar udělený Kristem církvi proto, aby se nemýlila ve věcech víry a mravů. Zásady víry a mravů, jakož i zásady nepřímo z nich vyplývající, uloženy jsou v Písmě sv. a tradici, kteréžto jejich prameny svěřeny ochraně apoštolů a jejich nástupců. Aby uchovali oba prameny bez porušení, k tomu je jim třeba vyšší pomoci od Boha, a tou je právě n. Jinak by jako lidé mohli leckdy pochybiti. K výkonu této pravomoci povolán je především papež jako představitel nejvyššího úřadu učitel. v církvi, potom shromáždční biskupů (všeobecný sněm). Učení o n. prohlášeno za dogma na všeobecném koncilu Vatikánském r. 1870.

Neomysta, novosvěcenec, v kat. církvi kněz nově vysvěcený.

Neon, vzácný plyn ve vzduchu atmosférickém, objev. r. 1900 slavným angl. chemikem W. Ramsayem, netečný k dějům chemickým. At č. 10, atom. v. 20.2. Vzduch obsahuje asi $^1/_{80000}$ n. Frakcionovanou destilací kapalného vzduchu lze získati pouze velmi malé množství n. Kritické teplota n. je —230° C. Geisslerova trubice, naplněná n., září velmi jasně, též trubice Plückerova, v níž byl n. a kapka rtuti. (Neonová lampa.)

Neoplasma, nádor.

Neoplasticismus, umělecké hnutí, vzn. v Holandsku po rozpadnutí skupiny de Stijl. Representováno je malíři P. Mondrianem a V. Huszarem, sochařem G. Wautongerloo a mn. j.

Neoral Josef (* 1852), prof. hosp. školy v Přerově a č. odb. spis., hlavně o mor. dialektologii.

Neos (řec.), ve slož. slovech neo- mladý, nový.

Neosalvarsan, ↘ salvarsan.

Neoslavismus, ↘ novoslavismus.

Neotenie (řec.), zastavení vývoje larvy, při čemž jest zvíře již pohlavně dospělé a rozmnožuje se.

Neotokit, černý až hnědý nerost, lomu lasturovitého, t. 3—4.

Neotropické pásmo, v zeměpisném rozšíření zvířat, zaujímá Střední a Jižní Ameriku i Západoindické ostrovy. Zvířena neotropického pásma jest mimořádně jednotná. Charakterističtí jsou pásovci, mravenečníci a lenochodi. Z hlodavců význační jsou morče, aguti, činčila a j. Z kopytnatců chybí vepři, antilopy, ovce, koně a skot; místo nich jest pekari, lam a tapír. Hmyzožravci jsou řídcí. Z netopýrů jest charakteristický jen na n. p. omezený upír. Opice ploskonosé jsou odlišné od opic Starého světa. Ještě samostatnější jest ptactvo; tříprstý pštros (nandu), kokko, kondor. Nejvýznačnější jsou pro n. p. kolibříci. Z plazů nalézají se zde kaimani, leguani. Z hadů jsou význační hadi koráloví a hroznýši. Želvy a žáby jsou četné. Veliké množství druhů hmyzu, zvláště motýlů a brouků.

Neottia L., hnízdák, řád orchidejí. Druh N. nidus avis roste v evropských lesích, zvláště bukových.

Neovitalismus (lat., nová nauka životní síly), opětně přijímání myšlenky ze staršího vitalismu (↘), že rozdíl mezi živou a neživou přírodou je možno pochopiti jen ze zvláštních sil, které se uplatňují v živé přírodě. Nejvýznačnějším zástupcem jeho je Driesch.

Něp, v sov. Rusku název nové hosp. politiky (**N**ovaja **e**konomičeskaja **po**litika).

Nepa, druh palmy s dlouhými zpeřenými listy, které tvoří chochol na špici stromu. Roste hojně v tropech, zejména na Filipinách, kde vyrábějí ze sladké její mízy cukr, stejné jakosti jako třtinový, ale levnější.

Nepa, druh ploštic, ↘ splešťule.

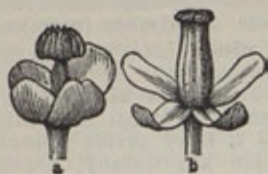
Népál (Nípál), nezávislá říše ve střed. Himalaji, měří 140.000 km² a má asi 5,64 mil. obyv.; Himalaje dosahují v N. nejvyšších bodů (Kangčendsonga 8385 m), řeky směřují ke Gangu. Podnebí kolísá podle výšky od tropického až po alpské. Těží se síra, železo, měď, ledek. Obyvatelstvo silně pomíšené, vyznává budhismus, nově hinduismus, zaměstnává se orbou a chovem dobytka; obchoduje se hlavně s Indií. Vládní formou je vojenská oligarchie v rodině Sahi z kmene Gurkhů.

Nepatrné věci, ↘ bagatelní (bagatelky), spory v civilním právu procesním, u nichž předmět sporu jest oceněn nejvýše částkou Kč 300.—. Aby se tyto drobné spory co nejvíce urychlily, platí pro ně jednak úchylky od pravidelného řízení, jednak n. v. jsou v. feriálními, t. j. projednávají se i v době soudních prázdnin od 1. VII.—31. VIII.

Nepenthaceae, láčkovkovité, čeleď rostlin s jediným rodem Nepenthes (↘), polokeře neb keře málo rozvětvené. Květy jsou drobné, zelenavé, bezplátečné. Nále-

žejí k rostlinám masožravým. Rostou východně od Madagaskaru.

Nepenthes L., rod Nepenthaceí, polokeřů a keřů se střídavými, jednoduchými

a) samčí, b) samičí květ Nepenthes.

listy. Květy malé, nazelenalé, v hroznech; asi 58 druhů v tropech, nejvíce na Borneu a Sumatře. Některé druhy jsou hmyzožravé.

Nepeta L., šanta, čeleď rostlin pyskokvětých (Labiatiflorae), léčivých, kuchyňských neb ozdobných rostlin, mající korunu dvojpyskou; tyčinky obyčejně dvojmocné. Asi 150 druhů, v Evropě nejhojnější N. cataria L., šanta kočičí, vysoká, měkce chlupatá rostlina s malými květy, barvy červené neb bílé, příjemně vonná. Jiný druh N. grandiflora z Kavkazu, pěstuje se jako ozdobná rostlina.

Nephelium L., řád Sapindaceae, malé stromy a keře se zpeřenými listy a okrouhlými chutnými plody; 22 druhů v Indii a v Malajském souostroví. N. longanum Camb. (linkeng), 9—12 m vysoký, na Ceylonu a v jižní Asii, má malé, žlutohnědé plody, které jsou oblíbeným ovocem v Číně a na Formose. N. litschi Camb. (čínský oříšek), stromek, mající červenohnědé plody. Nejoblíbenější ovoce v Číně.

Nephila, druh tropických pavouků; samička dává krásná žlutá vlákna; sem patří N. inaurata, zlatopředec, ve Vých. Africe a na Madagaskaru.

Nephralgia, ledvinová kolika.

Nephritis, zánět ledvin.

Nephrolithiasis, ledvinové kaménky.

Nephrosis, choroba ledvin.

Nepilý František (* 1877), č. novinář, zást. předn. Tisk. odb. min. rady, dříve sněmovní referent Venkova. Píše též beletrii.

Neplach (1322—1371), opat kláštera opatovického a č. kronikář. Jeho Summula chronicae (1360) není ale směrodatnou pro četné omyly a nesprávnosti.

Neplachov, o. v Č., okr. Třeboň, 565 čs. ob.

Neplachovice, o. ve Slez., okr. Opava, 732 čs. ob.

Neplodnost, ☞ sterilita.

Nepolisy, o. v Č., okr. Nový Bydžov, 944 čs. ob.

Nepomucký Jan, ☞ Jan Nepomucký.

Nepomucký Bohumír, ☞ Umírov Boža.

Nepomuk, o. v Č., okr. Blatná, 477 čs ob.

Znak města Nepomuku.

Nepomuk, m. v Č., okr. Přeštice, 1928 čs. ob. Na blízku Zelená Hora (☞).

Nepomyšl (Pomeisl), ms. v Č., okr. Podbořany, 1130 ob. Kaolin. závody.

Nepos Cornelius, římský dějepisec; pocházel z horní Italie, žil mezi 100 a 25 př. Kr., přítel Ciceronův, Atticův a Catullův. Zachovaly se jeho životopisy slavných mužů De exellentibus ducibus exterarum gentium s 23 biografiemi a z knihy De latinis historicis životopis staršího Catona a Attica; vesměs podává zprávy nespolehlivé.

Nepotiáni, sekta blouznivců, založená ve IV. stol. biskupem Nepotem v krajině Arsinois. Hlásali chiliasmus (☞). Když zemřel N., odtrhli se jeho stoupenci od mateřské církve alexandrijské. Smírně urovnal tuto roztržku biskup alex. Dionysius Veliký (254).

Nepotismus (z ital. nepote, vnuk); protežování příbuzných knížaty, státními úředníky, papeži a j.; nepoti, synové a příbuzní papežovi.

Nepravidelné vojsko, vojsko podléhající správě a velitelství armády, lišící se sice od řadového voj. organisací, výcvikem, výzbrojí a výstrojí, nikoli však kázní. Nejsou to tedy dobrovolnické formace jako franctireurs, guerillas a j. a musí býti mezinárodně respektovány. Sem patřili: býv. panduři a Chorváti; bašibozuci, Arnauti, Kurdové; v Rusku kozáci.

Nepřevázka, o. v Č., okr. Mladá Boleslav, 470 čs. ob.

Nepříčetnost, duševní stav, který podle trest. práva vylučuje trestnost spáchaného činu, musí býti však bezpečně zjištěno, že zde n. byla právě v době, kdy byl čin spáchán. Za n. se považuje i člověk naprosto opilý. Kdo si sám způsobil n. (na př. opitím se), odpovídá za škodu, kterou v tomto stavu způsobil. N. osoba nemůže býti svědkem při závěti a není způsobilá k práv. jednání.

Nepřímá střelba (Indirektes Schiessen; tir indirect; indirect fire), v širším smyslu střelba, kde střelec nemíří přímo na cíl; v užším smyslu dělová střel-

ba ze zakrytého postavení, kde není viděti cíle od děla aniž děla od cíle. Je tedy k míření nutno užíti umělých pomůcek: pomocného záměrného bodu, jehož poloha proti zbrani i cíli je známa, nebo pozorování podle plánu, s pozorovatelen stranou ležících, s letounů atd. Má vel. důležitost zejm. při palbě strmé a při střelbě na největší vzdálenosti, kde cíl je za obzorem.

Nepříslušnost, neoprávněnost k rozhodování, nepovolanost, inkompetence. Soud n. správní úřad jest nepříslušný buď z důvodů místních (jest příslušný jiný soud n. úřad téhož druhu, ale na jiném místě) n. z důvodů věcných (jest příslušný úřad zcela jiný). Podáním na nepříslušný úřad může strana promeškati lhůtu k podání určenou, protože nepříslušný úřad není povinen podání postupovati úřadu příslušnému.

Nepřítomnost, vzdálenost od místa pravidel. pobytu. S n. spojuje právo důlež. účinky: V trest. právu se zavádí pátrání po bydlišti podezřelé osoby, není-li její pobyt znám; jde-li o zločin, vydá se zatykač. Obviněnému zřídí se zástupce, který ho v dalším řízení zastupuje. Líčení se však nesmí konati v n. obžalovaného, jde-li o zločin, na kt. jest trest přes pět let. V právu obč. platí pravidlo, že jest nutno žalobu a obsílku doručiti přímo do rukou žalované strany. Jiné listiny a zvláště všechny písemnosti ve správním řízení lze doručiti náhradně, t. j. do rukou manželky, ostat. členů rodiny, personálu a pod.

Nepřivaz (Epperswagen), o. na Mor., okr. Olomouc, 418 ob.

Neptun, nejvzdálenější známá planeta, objevená podle nepravidelností, které byly pozorovány v pohybu r. 1781 objeveného Urana, Angličanem Adamsem, Francouzem Leverrierem a Němcem Gallem (1846). Bylo shledáno, že byl už pozorován r. 1795 jako stálice Lalandem. Excentricita dráhy N. je 0,00853, t. j. asi $^1/_{111}$ poloviční velké osy, sklon k ekliptice 1,8°. Střední vzdálenost N. od slunce měří 4496 mil. km. Probíhá svou dráhu za 164 roků 287 dní. Objevuje se na nebi jako hvězda 7.—8. velikosti. R. 1847 zpozoroval Lassell Neptunův měsíc ve vzdálenosti 321.000 km.

Neptunus (Neptun), starořímský bůh vod, od V. st. př. Kr. stotožněn s řec. Poseidónem; měl chrám v Římě, druhý mu zřídil r. 25 př. Kr. Agrippa. Jemu k poctě byly slaveny 23. VII. neptunalie.

Nepukalka (Salvinia), rod bylin čeledi nepukalkovitých (Salviniaceae), malé vodní byliny s lodyhou, která na svrchní straně nese listy, na spodní svazky chlupatých kořínků; n. vzplývající (S. natans All.), u nás ve stojatých a mírně tekoucích vodách.

Nepukalkovité (Salviniaceae), volně plovoucí vodní byliny; čeleď tato má 2 rody: Azolla a Salvinia (nepukalky).

Ne quid nimis (lat.), všeho s mírou; citát z Terentia.

Nera, 1. (ve starověku Nar) levý přítok Tiberu, vzniká v Monti Sibillini, 135 km dlouhý. — 2. Levý přítok Dunaje v Rumunsku, 126 km dlouhý, hranice mezi Rumunskem a Jugoslavií.

Nerad František, PhDr. (* 1865), řed. st. č. reálky v Brně a č. geograf.

Nerad Josef (* 18. XII. 1876), autonomní pracovník. Vyučil se řemeslu tesařskému. Odborník ve věcech sociálně-pojišťovacího zákonodárství. Od r. 1901 úředníkem a později ředitelem nemocenské pojišťovny v Karlíně. Dne 15. XI. zvolen Národním shromážděním přísedícím Zem. správního výboru pro Čechy a od 22. VI. 1920 jmenován prvním předsedou Z. S. V. pro Čechy. Od 1. I. 1925 jeho místopředsedou, intendantem Národního divadla v Praze. Sp.: Jednací řád po smyslu nemocenského zákona.

Josef Nerad.

Neratovice, o. v Č., okr. Brandýs nad Lab., 1137 ob. s. Zemědělství.

Něrčinskij Zavod, městys v sov. rep. Dálného Východu, okr. Sretensk, (1926) 3153 ob. Kdysi středisko zlat. a stříbrn. nalezišť, kdež pracovali polit. provinilci, vypovědění na Sibiř.

Nereis Gr., rod mořských červů štětinatých z řádu Lycoridae. V evropských vodách je hojný druh N. cultifera Grube.

Néreovny (Néreides), v řec. mythu 50 dcer Nérea a Dóridy, pomocná božstva mořská, zobrazovaná s delfíny a tritony. Nejznámější z n. jsou: Amfitrité, Thetis a Galateia.

Neresnice, rus. Neresnicja, o. na P. R., okr. Ťačovo, 1618 ob.

Neresnický, pseud. Juraje Slavíka.

Neretva, řeka v Hercegovině a Dalmacii, vyvěrá ve výši 1100 m, protéká Mostarským poljem, u Metkoviće přechází v bahnitou rovinu, vlévá se do Jader. moře regulov., rozlehlou deltou, dl. 230 km), jen na úseku dolního toku splavná.

Neretvané, slov. kmen, který sídlil v VII.—XI. stol. u ústí řeky Neretvy do Jaderského moře.

Néreus, v řec. bájesloví syn Ponta a Gáje, manžel Dóridy, otec (50) Néreoven. Představován jako mořský stařec s žezlem, též trojzubcem.

Nerezavějící ocele, slitiny železa (⚲) s niklem nebo chromem, též s oběma, obsahující též malá množství jiných kovů (při 0.05—0.8 uhlíku, 0.5—1 křemíku, 0.2—0.4 manganu, též molybden nebo wolfram).

Nerezi, starobylý kostel u Skoplje v Jugoslavii, jejž vybudoval Alex. Komnin 1164.

Nerine Herb., rod Amaryllidaceí; 9 druhů cibulovitých rostlin, rostoucích v Kapsku, některé se vyznačují krásnými květy na př. N. sarniensis Herb., s okolíkem tmavočervených květů.

Nerium L., oleandr, rod Apocynaceae, vždy zelených rostlin, s listy kožovitými a krásnými velkými květy. Ze 3 druhů je nejznámější N. oleandr L., až 8 m vysoký, má růžové květy, někdy též bílé. Je ostře jedovatý. Roste divoce v zemích kol Středozemního moře.

Nerium oleandr L.

Nernst Walter (* 1864 v Briesen v Záp. Prusích), význačný fysikální chemik. Od r. 1891 působil v Gotinkách, kde v roce 1895 zařídil ústav pro fysikální chemii a elektrochemii, od r. 1905 působí na universitě v Berlíně, od r. 1922 je ředit. Říšského fysikálně-technického ústavu v Berlíně. Pracuje hlavně v oboru fysikální chemie (elektrolysa, teorie roztoků a chemická rovnováha) a z jeho děl nejvýznačnější jsou: Theoretische Chemie I. vyd. r. 1893, XV. vyd. v r. 1925; Siedepunkt u. Schmelzpunkt, 1893; Einführung in die mathematische Behandlung d. Naturwissenschaften (s A. Schönfliesem) 1895; Ziele der physikalischen Chemie 1896 a j. Vedle toho pravidelně přispíval do Wiedemannových Annálů a do Zeitschrift f. physikal. und f. Elektrochemie. Jest také vynález. projekční t. zv. Nernstovy žárovky. V r. 1920 byla mu za jeho badání ve fysikální chemii udělena Nobelova cena.

Nero Lucius Domitius, po adopci N. Claudius Drusus (* 15. XII. 37 v Antiu), římský císař, syn L. D. Ahenobarby a Agripiny, dcery Germanikovy. Vychován u tety Lepidy, kt. se provd. za Claudia, kterým byl adoptován. 54 byl provolán pretoriány za císaře. Na počátku vlády dal se ovládati cele filosofem Senecou a velitelem pretoriánů Burrem. Od 59 počíná doba jeho hrůzovlády. Dal zavražditi matku a manželku. 64 po velikém požáru pronásledoval křesťany, 65 krvavě potlačil spiknutí. Pokládal se za umělce a umělecké záliby byly mu nade vše. Postavil pro sebe nádherný palác domus aurea. Konečně 68 vypuklo v Gallii vzbouření. Legie provolaly císaře Galbu. Nero utekl se na statek propuštěnce Faona, kde se dal 11. června zabíti. Poslední jeho slova prý byla: Jaký umělec mnou hyne! Jím vymřel rod Juliánsko-Claudiův. Nejlepším pramenem jeho vlády jsou Tacitovy Annály.

Neroccio di Bartolommeo (neroččo-), (1447—1500), ital. sochař a malíř.

Nerostopis, ⚲ mineralogie.

Nerosty (minerálie), všechny stejnorodé, hlavně tuhé, řídčeji tekuté, přirozené látky, vzniklé nezávisle na činnosti lidské. Jsou součástí hornin a vůbec kůry zemské. Jméno vytvořeno J. S. Preslem. ⚲ mineralogie.

Neruda Jan (* 10. VII. 1834 v Praze, † 22. VIII. 1891 tamtéž), význačný český spisovatel a žurnalista. Narodil se na Malé straně, kdež jeho otec byl kantinským v újezdských kasárnách a prožil mládí v Ostruhové, nyn. Nerudově ulici, kdež v domě U dvou slunců potom jeho rodiče bydlili. Po středoškolských studiích na malostr. něm. gymnasiu a na gymn. akademickém dal se zapsati na universitě na práva a později na filosofii. Byl po nějakou dobu učitelem na soukr. ústavech a suplentem na něm. reálce v Mikulandské ulici. Stal se členem redakce Tagesbote aus Böhmen,

Jan Neruda.

kamž psal literární a divadelní kritiky a feuilletony. Básnické práce počal otiskovati po časopisech a kalendářích od 1854 (v Lumíru balada Oběšenec), užívaje pseud. Janko Hovora. První jeho básnická kniha Hřbitovní kvítí (1857) zapadla. Zkrušen tím vyvinul ve skupině mladých básníků úsilnou činnost, organisovanou ve vydání almanachu Máj (1858), jehož nepříznivé přijetí starší generace přimělo ho k pamfletu U nás (1858). Také s Obrazy života, jež byly časopisem mladé generace básnické, neměl úspěchu a jeho renesanční tragedie Francesca di Rimini (1860) ve Stavovském divadle propadla. Neúspěchy a psychické otřesy, vznikající z pokusu o rozchod s první láskou, věčnou nevěstou Annou Holinovou a vzplanutí ke Karolině Světlé, vyvrcholily v krisi, jež u N. vedla k pocitu společenské vyloučenosti. Důsledkem toho byla platonická plachost, jíž se vyznačuje jiný, do jeho tvorby zasahující poměr k churavé Terése Macháčkové, i pozdní zájem o neteř Annu Tichou a stařecké vzplanutí k Boženě Vlachové. Po krátkém členství v redakci Času, jenž po roce zanikl, přešel do Hlasu a odtud do Národních Listů (1865), kde jako feuilletonista, divadelní, literární i výtvarný kritik zůstal trvale a svými humornými, satyrickými, kronikářskými feuilletony, značenými △, stal se zakladatelem a klasikem českého feuilletonu. Redigoval též Rodinnou kroniku, společně s V. Hálkem Květy, přílohu České včely a Lumír. Jazykové znalosti a cesty po světě, do Německa a Francie (1863), Přímoří (1868), Uher (1869), Orientu a Italie (1870), opět Německa (1875) a Vratislavě (1877 a 79), rozšířily jeho kulturní znalosti, jež uplatnil v redakci vynikajících Poetických besed (1883—91) a Poesie světové. Ze spolkové působnosti je významná jeho činnost v Umělecké besedě a Spolku čes. žurnalistů. Ke konci života zhoršil se jeho neduh a N. byl upoután na křeslo ve svém bytě ve Vladislavské ulici, kdež zemřel. Umělecký význam N. tkví v básnických knihách. Z první své odmítnuté sbírky Hřbitovní kvítí pojal výběr do rozsáhlých knih veršů (1867 a vyd. rozmn. 1873). Po jedenáctiletém básnickém odmlčení vydal úspěšně již v nové generaci Vrchlického a Čecha, částečně jimi ovlivněné, ale jinak osobité, v jadrný výraz zhuštěné Písně kosmické (1878). V duchu národní poesie, jejíž primitivní prvky povznesl v pregnantní umělec. výraz, složil sbírku Ballad a romancí (1883), jíž zahajoval Poetické besedy. Naproti tomu sbírkou intimní lyriky jsou Prosté motivy (1883), v nichž dospěl k jednoduché prostotě písňové. Pohrobní Zpěvy páteční (1896) jsou vrcholné výtrysky národního citu, promítnuté v mystickou tragiku národního osudu a plemenné příslušnosti. N. causeristická a povídková prósa je většinou čerpána z malostranského prostředí pražského, ale též z cestovních dojmů: Arabesky (1864), Pařížské obrázky (1864), Různí lidé (1871), Pražské obrázky (1872), Trhani (1868—71); Obrazy z ciziny (1872), Menší cesty (1877). Z feuilletonů uveřejnil N. knižně pouze výběr: Studie krátké a kratší (1876), Žerty hravé a dravé (1877), Báby a baby (1886). Nejvyzrálejším prosaickým dílem jsou autograficky zabarvené Malostranské povídky (1878, rozšíř. 1884). Dramata postrádají vlastní divadelní invence a obratnosti: Ženich z hladu (1859), Prodaná láska (1859), Žena miluje srdnatost (1860), Merenda nestřídmých (1860), Já to nejsem (1863), Francesca di Rimini (1860). Z divadelního zájmu vzešly též Divadelní táčky (1881). Sebrané spisy, přinášející zvláště ve feuilletonech a kritice obsáhlé nové svazky vyšly redakcí I. Herrmanna v 13 sv. (1892—1905), nověji redakcí L. Quise, K. Rožka a Ad. Weniga v 41 sv. (1906—15), úplné vyd. red. M. Novotného vychází od 1923. Lit.: Jiří Karásek ze Lvovic, Renaissanční touhy v umění (1902), samostatně rozšířeno 1910; L. Quis, Kniha vzpomínek (1902); F. V. Krejčí, J. N. (1902); F. X. Šalda, Boje o zítřek (1905); A. Novák, Mužové a osudy (1913), Studie o Nerudovi (1919), J. N. (3 sv. 1921); A. Pražák v Lit. č. XIX. st. (III., 2.).

Neruda Jan Jiří (1710—1780), č. hudebník, houslista a cellista v Drážďanech.

Neruda Jan Zlat. (1705—1763), č. hudebník, člen řádu praemonstrátů na Strahově.

Nerudová-Normannová Vilma Marie Františka (* 1839 v Brně, † 1911 v Berlíně), č. houslistka; cestovala Evropou se sourozenci, pianistkou Marií a cellistou Františkem.

Nerva Marcus Cocceius, jako řím. císař Imperator N. Caesar Augustus (34—98), konsul r. 71 a 90; byl zvolen po zavraždění Domitianově 96; adoptoval r. 97 jako spoluregenta Trajana.

Nerval (nárval) Gerard de (vlastně G. Labrunie (1808—1855), franc. spisovatel; proslavil se již 1826; skládal divad. kusy s A. Dumasem st. a Merym i sám, psal novely a portrety básníků, cestopisy, překládal z němčiny.

Nervi, velmi navštěvované moř. lázně na italské Riviéře di Levante, 7994 ob.; od r. 1926 náleží k Janovu.

Nervosa, souborný název pro různé chorobné stavy nervové slabosti a dráždivosti, jež uvedeny u neurasthenie. Je to choroba překotné civilisace, nadměrných nároků, životního boje, kde průměrný mozek nestačí pokroku technickému, kde nervy jsou ubíjeny hlukem velkoměst a poživačností, předražďovány alkoholem. Nervosa je příznak úpadkový, degenerativní. Léčba i profylaxe je ve změnb způsobu života a řádné životosprávě, v klidu, návratu k přírodě, otužování vodou, sluncem, vzduchem, eubiotice, změně práce a hlavně úplném odříkání se lihovin a kouření.

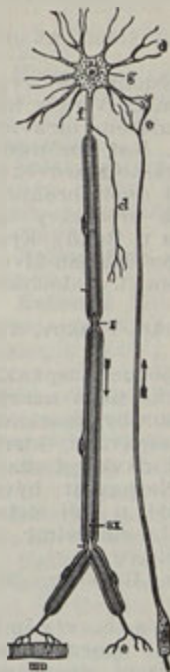
Nervosní (fr. nerveux, nervé), snadno vzrušitelný, nervově slabý (zobecnělo od 1830). Slovo nervosita vyskytlo se nejprve 1839 ve Francii.

Nervová chirurgie, operace na periferním nervstvu; provád. se často při ošetřování dráždivých zjevů, při ochrnutí n., při nerv. vředech. Při těžké neuralgii vstřikuje se novokain, alkohol n. kyselina osmiová do onemocnělého nervu. Úspěšně se provádí vykroucení nervu klíštkami. Při těžkých případech nemoci tváře je nutné vyřezání Gasserova nerv. uzlu (gangliová resekce) v lebce. Přeříznuté nervy se sešívají jemnými jehlami tak, že nit zasahuje jen nerv obklopující buničinu. Větší mezery mezi nervy se vyplňují přenesením jiného kousku nervu (nervová plastika) n. zasazením zdravého nervu do svalu, v němž je nerv nemocný (neurotisace).

Nervové choroby, všechny choroby mozku (vyjma nemocí duševních), míchy, sympathiku a periferních nervů. Při mnoha chorobách nervových nastávají nejdříve poruchy vnímání, a sice: 1. úbytek neb ztráta vnímavosti (anaesthesie neb hyperaesthesie), zevní dojmy, dotýkající se nervů, nepřicházejí v uvědomění, poněvadž nemocné ústrojí nebo dráha spojující toto s mozkem jest porušena; 2. bolesti nervové čili neuralgie, šířící se podle drah jednoho nebo více nervů citových. Nejznámější z těchto neuralgií jest ischias a vleklé bolení hlavy. Jiné choroby nervové postihují nervy motorické. Sem náleží: 1. ochrnutí, 2. křeč, 3. ataxie, t. j. porucha uspořádání spolupráce pohybové, 4. poruchy reflexní vnímavosti, buď že reflexní vjemy jsou obnormálně silné, neb úplně přestávají.

Nervus (lat., mn. č. nervi), původně každá bělavá, vláknitá, provazcovitá část těla (šlacha, vaz atd.), pak zvl. každá dráha vodící podněty (🔍 nervy), na př. n. opticus, n. zrakový, atd. — U listů žilky (🔍 list). — N. probandi, hl. důvod, n. rerum, n. věcí, hl. věc, t. j. peníze.

Nervy (lat. nervi), podráždění vodící prvky živoč. těla, které spojují centrální orgány nerv. systému s ústroji smysl. (receptory) a se svaly n. žlazami (efektory). Každý nerv je složen ze svazečku nerv. konečků, které vzniknou opět spojením četných nerv. fibril. Každá nervová fibrila je vlastně pokračováním buňky nerv. n. gangliové, která vysílá ještě menší výrůstky, (dendrity). V nervech najdeme často skupiny nerv. buněk, t. zv. gangliové n. nervové uzly. Nerv. buňka a nerv. fibrila tvoří jednotku dnes často pojmenovanou neuron. Z nesčetného množství neuronů skládá se nerv. systém. Přenos podráždění v centrálním ústrojí se děje tím způsobem, že podráždění s jednoho neuronu přeskakuje na druhý. Fysiol. význam nervstva spočívá v tom, že přenášejí podráždění s ústroje centrál. na svaly, žlázy a p. n. podráždění smyslových orgánů přenášejí centrál. systému nervovému. K výzkumu růz. pochodů, které se odehrávají v kořínkách nervů, používá se tak zv. umělého podráždění operativním způsobem z těla vyjmutých a osamostatnělých nervů. Nervy zvířat se střídavě teplou krví mohou v opaku k těm s krví stále teplou, ještě dlouhou dobu, co jsou mimo tělo, býti schopny podráždění. Jako umělá podráždění používá se náhl. zvýšení tlaku, náhle silné změny teploty a chem. vlivů. Nejlepší prostředek k umělému podráždění je proud elektrický.

Různé typy neuronů.

Neředín (Neretein), část m. Olomouce, Mor., 516 ob.

Nesle (nél), m. ve Francii, dep. Somme, 2251 ob. na trati Amiens-Laon. Ve světové válce zničeno.

Neslovice, o. na Mor., okr. Brno, 888 čs. ob.

Neslučitelnost, ↘ inkompatibilita.

Nesluša, o. na Slov., okr. Kysucké Nové Mesto, 2483 ob. (2467 čs).

Nesměrák Bořivoj (* 1875), č. novinář a překladatel z ruštiny. Red. čas. Jednoty pobělohorských vystěhovalců.

Nesměň, o. v Č., okr. Kolín, 398 čs. ob.

Nesměň, o. v Č., okr. Čes. Budějovice, 429 čs. ob.

Nesmrtelní, čestný titul členů Akademie franc.

Nesmrtelnost duše, uvědomněné trvání lidské osobnosti po smrti. Víra v nesmrtelnost duše je postulátem mravního lidského sebevědomí. Jest rozšířena u všech národů od nejzazšího starověku. Má buď formu stěhování duší (brahmanismus, buddhismus) neb představy tajemné říše duchů (Hades u Řeků). Křesťanství učí n. d., která po dobrém životě a smrti splývá s Bohem (t. j. dochází věčné blaženosti).

Nesovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 876 čs. ob.

Nespavost, chronická porucha spánku z důvodu nějaké psychické nebo nervové choroby. Některé choroby mozkové se vyznačují úpornou nespavostí, která těžko se ovládá velkými dávkami narkotických prostředků. Nespavost bývá u psychos, neuros, v stáří, u lidí stižených vadami srdečními, starostmi a úzkostí. Léčba podle příčin.

Nespeky, o. v Č., okr. Benešov, 391 čs. ob.

Nesporné řízení soudní, s. ř., v němž nevystupují proti sobě dvě sporné strany, jako je tomu v řízení sporném, nýbrž které se zahajuje i tehdy, není-li o věc sporu, toliko za tím účelem, aby se vyhovělo zákonu a aby někt. důležité poměry byly veřejně projednány. V ČSR. platí pro ně t. zv. nesporný patent č. 208/1854. Nejdůlež. obory n. ř. jsou ř. pozůstalostní, poručenské a opatrovnické, dále legitimace dětí, propuštění z moci otcovské, dobrovolná dražba, ověřování spisů, vydávání vysvědčení a některé věci speciálními zákony upravené (věci knihovní, dědická posloupnost u velkých usedlostí stř. velikosti, zbavení svéprávnosti atd.). Soud zahajuje toto ř. buď z úřed. povinnosti n. na návrh strany. Příslušným soudem jest pravidelně místně příslušný okr. soud.

Nessel Eduard, MUDr. (* 14. I. 1851 v Praze, † 18. V. 1920), č. lékař a univers. prof. zubního lékařství v Praze. Napsal: O šetření chrupu (1884), O tahání zubů (1884), O syfilitickém onemocnění dolní čelisti (1886), Zubní lékařství (1895), Ze zubní prakse, a j.

Nessel František, MUDr. (* 20. III. 1803, † 15. II. 1876 v Praze), první prof. zubního lékařství na univ. pražské. Napsal: Handbuch d. Zahnheilkunde (1848), Compendium der Zahnheilkunde (1856) a jiné.

Nessler Julius (1827—1905), něm. chemik a vynálezce zkumadla, po něm nazvaného: alkal. roztoku jodidu rtuťnatodras., který za přítomnosti amoniaku tvoří hnědou ssedlinu.

Nessler Vilém (1849—1914), č. malíř-krajinář v Praze.

Nessy-Bächerová Julie (* 1889, Praha), č. hud. umělkyně. Bývalá prof. na harfovém odd. pražské konservatoře; věnovala se později zpěvu a vynikla jako výborná koncertní a operní pěvkyně.

Něsterov Michajl Vasiljevič (* 1862), ruský malíř; v moderním stylisovaném slohu obnovoval zmírající církevní malířství.

Nestléova dětská moučka, sucharový prášek s mlékem; dává se za potravu kojencům.

Nestór, báječný král pylosský. Jako stařec se zúčastnil války trojské, kde se vyznamenal svými moudrými radami.

Nestor (1056—1114), mnich Pečerské Lavry v Kyjevě. N. dlouho považován byl za autora letopisu Povisť vremennych lit; nyní mezi učenci ustálil se názor, že tento letopis jest kolektivní prací. N. patří tyto práce: Skazanija o Borisi i Hlěbě a Žiťťa Teodosija Pečerskavo.

Nestor, druh papoušků (↘).

Nestoriáni (syrští křesťané), přivrženci Nestora (↘). Vypověděni z říše římské, založili r. 498 chrám na půdě perské, asi v dnešním Kurdistanu. Jejich církev upadala pod tureckým panstvím, proto se částečně přiklonili k církvi ruské (pravoslavné), částečně k římsko-katolické. Tito se nazývají též chaldejští křesťané. Za světové války byli pronásledováni Turky i Kurdy. Jejich počet je neznám, odhaduje se asi na 150.000 hlav. Patriarcha sídlí v Kotšanesu u Djutamergu. Světí též sobotu.

Nestorius byl slavný kazatel při katedrále v Antiochii, později biskup v Konstantinopoli (pozdější Cařihrad). Učil, že Kristus zrodil se z Marie, která byla člověkem, že tedy není Bůh, nýbrž Bůh ho teprve přijal za svého syna. Jsou v Kristu dvě přirozenosti: božská a lidská, nikoli pouze jediná, totiž božská. Proto se nemají vlastnosti lidské přikládati jeho přirozenosti božské a naopak.

Blud jeho byl odsouzen všeob. sněmem v Efesu r. 431.

Nestorov Heraklit (* 1896), bulh. hud. skladatel.

Nestorowicz Melchjor Władysław, Ing. (* 1880), řed. stavby drah a mostů ve Varšavě a odb. spisovatel.

Nestroy Jan Nep. (1801—1862), komik a satirický básník; působil jako herec na několika něm. jevištích. Ve svých satirách tepe ostře tragiku a sentimentalitu. Některé jeho divadelní kusy měly veliký úspěch a některé přeloženy do češtiny (Lumpacivagabundus).

Nesuchyně, o. v Č., okr. Rakovník, 830 čs. ob.

Nesvačilka, o. na Mor., okr. Hustopeč, 395 čs. ob.

Nesvačily, o. v Č., okr. Benešov, 581 čs. ob.

Nesvadba Josef, pseud. J. Hamáčka (1824—1876), č. hud. sklad. a kapelník Stavovského divadla (1857—58). Potom odešel do Německa.

Nesveda Alfred, JUDr. (* 1872, Tovačov), odb. přednosta min. financí, Praha. Vynikající finanční odborník.

Nesý Petr C., JUDr. (* 1865, Bechyně), advokát a národohosp. pracovník; přispívá právn. články do růz. časopisů. Po převratu byl jmenován členem zkuš. komise na právn. fakultě a vys. škole obch. Je též horlivým pracovníkem menšinovým v Nár. jednotě pošumavské.

Nesytky (Sesiidae), čeleď drobných motýlů, mají úzká, čirá křídla, jako skleněná a jen na okraji šupinkami pokrytá. Na konci úzkého, vosího těla štětičku z hedvábitých chloupků. Sosáček velmi dlouhý. Létají za největšího vedra kolem květů. Housenky provrtávají lodyhy a dřeň různých dřevin. — N. včelová (Trochilium apiforme), největší, na zadečku žlutě pruhovaná. Čirá křídla. Housenka žije na kořenech topolů. — N. tiplicovitá (Sesia tipuliformis), černomodrá se žlutými kroužky na bříšku a zádech. Ve dřeni rybízu a maliníku. — N. dubová (S. asiliformis), modročerná, se žlutými křídly. Pod kůrou dubů. — N. švestková (S. myopiformis), ocelově modrá, s černou skvrnou na předních křídlech. V kůře jabloní. — N. pryšcová (S. tenthrediniformis), modročerná, se žlutými kroužky na břiše. V kořenech pryšce chvojky. — N. olšová (S. culiciformis) čili komárová, v kůře olší, bříz a ovocných stromů.

Nešić Borivoj (* 1857), srb. inženýrplukovník; válek se účastnil na vedoucích odbor. místech; odbor. spisovatel několika knih, hl. o minách.

Nešić Dimitrije (1836—1903), srb. matematik, profesor Veliké školy, býv. ministr osvěty (1894), jenž vypracoval zákon o metrických měrách a popularisoval je spisem Nauka o metarskim merama; výborný řečník a paedagog.

Nešić Georgje (* 1874), profesor ofthalmologie na bělehradské universitě, autor dlouhé řady odborných prací a knih srb., něm. a francouz. psaných, velitel polních nemocnic ve válkách, býv. člen Glav. Sanit. Saveta, předseda Lekarske komory.

Nešić Ljubomir (* 1879), srbský diplomat a býv. vyslanec Jugoslavie v Praze, od 1926 v Sofii. R. 1925 zvolen poslancem skupštiny.

Nešić Svetozar (* 1851), srb. plukovník gener. štábu, odborný spisovatel řady knih o válečné taktice, historii a pod. a článků.

Neškaredice, o. v Č., okr. Kutná Hora, 395 čs. ob.

Nešković Mita († 1907), srb. spisovatel paedagogický a pro mládež. R. 1873 založ časopis Učitelj, jenž však z polit. příčin brzy zanikl, 1875—79 vyd. Novu Školu, 1888 zal. list Novi Vaspitač, jejž vyd. až do smrti, stav se ze svobodného myslitele konservativcem.

Nešković Nikola (* na poč. XVIII. stol. v Požarevci, † 1785 ve Vršci), srbský portretista a ikonograf, chráněnec mitropolity Georgijeviće.

Neškov Vis, jihových. okraj Gramade-Planine na hranici srbsko-bulhar., 3 km od Caribrodu, 776 m vys., na němž byla za srbsko-bulhar. války svedena 12. XI. 1885 krátká ale ostrá bitva, jež otevřela Bulharům vstup do pirotské kotliny.

Nešpor Jan (1839—1926), ředitel škol a spisovatel v Třeboni. Sp.: Nauka o domácím hospodářství, Rukověť k tělovědě.

Nešpory (z lat. vesperae), tak nazývána nejprve doba večerní pobožnosti, potom večerní pobožnost sama; je to část kněžských hodinek, připadající na konec liturg. dne. Skládají se z 5 antifón, 5 žalmů, kapitula (= krátký úryvek z Písma), hymny, chvalozpěvu Mariina „Magnificat" (Velebí duše má Hospodina) s antifonou, z modlitby na určitý den připadající, a z několika krátkých modliteb, které se denně opakují. N. jsou náhradou za starozákonní oběti kadidlové, konané ráno a večer.

Neštědice (Nestersitz), o. v Č., okr. Ústí n. L., 612 ob.

Neštěmice (Nestomitz), o. v Č., okr. Ústí n. L., 3337 ob. (1445 čs.). Nejv. cukr. rafinerie, 2 chemické továrny.

Neštich, o. na Slov., okr. Trnava, 551 obyvatel.

Neštovice (lat. variola), nakažlivá nemoc s kožní vyrážkou; rozeznáváme těžké n. (v. vera) a lehké (varioloïs). Inkubační doba jest 9—18 dní. Nemoc začíná vysokou horečkou, zimnicí, bolením hlavy a silnými bolestmi v kříži. Důležitá pro rozpoznání jest vyrážka na dolní břišní krajině, podobná vyrážce spály, nastávající druhý den po onemocnění. Nemoc propuká plnou silou 3.—4. den po objevení se prvních symptomů, kůže pálí a bobtná, zvláště na hlavě. Na místech červených skvrn vytvoří se pupence, naplněné čistou tekutinou. Šestý den po vypuknutí neštovic zhnisá obsah puchýřů. Bolesti přibývá, horečka stoupá a dosahuje často nebezpečné výše. K tomu se přidruží často výron krve v puchýřích, krvácení z nosu i z jiných orgánů, nemocný kašle krev. Přečká-li nemocný horečku, ubývá potíží, neštovice odpadají a uzdravení nastane ve 4—6 týdnech.

Nešvera Josef (1842—1914), č. hudební skladatel a ředitel kůru v Berouně, Hradci Král. a kon. v Olomouci. Složil četné círk. skladby: 50 mší ke cti sv. Prokopa, České pašije a oratoria, motetta a j. Jeho světské skladby nedosahují ceny skladeb církevních. (Opery: Bratránek, Perdita, Radhošť, Lesní vzduch a j.)

Nešvera Rudolf (* 18. IV. 1883 v Budyni n. Ohří), č. humor. spis., úř. Obch. komory v Praze. Verše: Žertovné písničky a deklamace (I. 1920, II. 1922), Revoluce v nebi (1924). Próza: Mraveniště (1922), Opičky (1923). Sepsal též hry pro loutková divadla.

Nětčice, o. na Mor., okr. Kyjov, 652 čs. ob.

Nětčice, o. na Mor., okr. Kroměříž, 420 ob.

Netík, ✿ Adiantum.

Netín, o. na Mor., okr. Velké Meziříčí, 407 čs. ob.

Znak města Netolic.

Netolice, m. v Č., okr. Prachatice, 2408 ob. (2389 čs.). Okr. soud, berní úřad; elektrárna, str. pletárna, hospod. sklad, lihovar; obchod koňmi.

Netolický Bartoloměj (Bárta), privileg. král. tiskař na Malé straně, od 1546 společník Melantrichův. Zemřel kol r. 1552.

Tiskařský znak B. Netolického.

Netolický Josef (* 1870, Vojtěchov), pilnikář v Chlumci n. C., poslanec strany nár. soc. a čelný pracovník živnostenský.

Netopýr ušatý (Plecotus auritus), patří s ostatními druhy mezi nejužitečnější ssavce hubením nočního škodlivého hmyzu. Žije v celé Evropě a je nápadný svým letem s prudkými obraty. Zimu od října do března přespává. — N. obecný (Vespertilio murinus), největší z našich n., až 37 cm v rozpětí. Méně obratný v letu. — N. vodní (Leuconoe Daubentonii) v celé Evropě a části Asie. Loví hmyz nad vodami. — N. stěhovavý (Meteorus Nilssonii), ve Skandinavii a jen v horách. — N. hvízdavý (Vespertilio pipistrellus), nejmenší, ale velmi obratný letoun, který nejčastěji vletává za kořistí okny do domů. — N. lesní (Vesperugo noctula), objevuje se z večera první, v letu nejhbitější. — N. černý (Barbastellus communis), zdržuje se s oblibou v horských krajinách. — Vrápenec podkrovní (Rhinolophus ferrumequinum), liší se od ostatních n. blánitým výrůstkem na nose v podobě podkovy. Let neobratný a nízko nad zemí. — V. malý (R. hipposideros), jen 6 cm dl., všude v Evropě obvyklý.

Netoušek Miloš, MUDr. (* 1889), prof. klinické propedeutiky na univ. Komenského v Bratislavě. Sp.: Pathologická fysiologie.

Netřebice, o. v Č., okr. Český Krumlov, 594 čs. ob.

Netřebice, o. v Č., okr. Poděbrady, 466 čs. ob.

Netřesk (Sempervivum L.), rod bylin tučnicovitých (Crassulaceae), vytrvalé byliny s růžicemi dužnatých listů, květy

Netřesk střešní.

bílé, nažloutlé nebo růžové; n. střešní (S. tectorum L.), původně v Alpách rostoucí,

u nás zdomácnělý na střechách, zdech a skalách.

Netsuke (jap.), ozdobné knoflíky, sloužící k zavěšování předmětů, ze dřeva,

Netsuke.

slonové kosti, rohu aneb kovu hotovené. Jsou mnohdy velmi uměle vyřezávány.

Nettl Pavel, JUDr. a PhDr. (* 10. I. 1889, Vrchlabí), docent hudební vědy na něm. univ. v Praze a hud. konservátor.

Netto (it., čistý, zkr. ntto), čistá váha, po odečtení obalu atd., opak brutto; netto výnos, čistý výnos, výtěžek po odečtení všech výloh, netto cena, cena po odečtení rabatu, čistá, přesná cena.

Nettuno, pobř. m. ve stř. Italii, prov. Řím, 4985 ob. — N. konvence, uzavřená 1. VII. 1925 mezi Italií a Jugoslavií, týká se otázky Rjeky, otázek transitu atd.

Netušil Frant. Jaroslav, MUDr. (* 1890, Král. Vinohrady, † 1927), docent demografie na přírodověd. fakultě č. university Karlovy. Studoval v Americe.

Netušil Jan, rusky Ivan Vjačeslavovič (1850—1928), č. filolog, doc. univ. charkovské. Četná díla klasiků.

Netval František (* 1855, Pacov), továrník v Červeném Kostelci; je činným též literárně, hl. v oboru národohospodářském.

Netval Matěj, JUDr. (* 1859), č. překlad. z italštiny, advokát v Humpolci.

Netvořice, ms. v Č., okr. Benešov, 734 čs. ob.

Netýkavka, ↘ Impatiens.

Neubauer Franjo (* 1872), slovin. básník, kněz. Psal do liter. časopisů nábož. verše motivy hl. sremskými.

Neubauer Jan, rytíř z (1813—1887), čes. právník, překladatel rak. zákonů a nařízení do češtiny. Říšský poslanec a člen pražské městské rady.

Neubauer Vilém (* 1892), č. spisovatel a taj. min. fin., autor četných popul. románů, z nichž některé zfilmovány (Sextánka, 1925).

Neubauer Zdeněk, JUDr. (* 2. VIII. 1901, Plzeň), zástupce řed. Všeob. pensij. ústavu v Brně, od r. 1929 docent právní vědy a čs. práva správního na univ. Karlově v Praze. Práce: s J. Pospíšilem: Výklad k zákonu o pojišť. zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří (I. vyd. 1926, II. vyd. 1929) atd.

Neubauerova metoda, podle níž lze určiti obsah kysličníku draselnatého a fosforečnanů v zemi; spočívá v tom, že zárodky rostlin jsou schopny lehce si přisvojiti živné látky, obsažené v malém množství země. (Objevil Hugo Neubauer, * 1868 u Jirkova v Čechách.)

Neubaur František Kryštof (1760—1795), č. hud. skladatel, dv. kapelník v Bückeburgu, stoupenec Haydnův. Pěstoval hlavně komorní hudbu.

Neuberg, o. v Č., okr. Aš, 2009 ob.

Neuberk, o. v Č., okr. Mladá Boleslav, 400 čs. ob.

z Neuberka Jan František rytíř (1743—1784), podporovatel č. snah buditelských, přítel J. Dobrovského a M. Krameria.

Jan Norbert z Neuberka.

z Neuberka Jan Norbert, rytíř (1796—1859), člen Nár. výboru a Slov. sjezdu v r. 1848; působil záslužně v Č. museu, jemuž odkázal svoji knihovnu.

Neubert Antonín Bedřich (* 1865), č. odb. spisov.; knihkupecký účetní. Sp.: Účetnictví knihkupecké (1901—03).

Václav Neubert.

Neubert Václav (* 1852), Praha), senior-šéf grafických závodů na Smíchově. Závod jeho je největší toho druhu u nás, známý i za hranicemi.

Neudek, ↘ Nejdek.

Neudert Jindřich (* 1857), č. klas. filolog, profesor na Smíchově.

Neudoerfl Karel (1846—1888), č. klas. filolog, okr. insp. na Chrudimsku.

Neudoerfl Karel (1877—1927), č. grafik a maj. graf. závodu v Chrudimi.

Neufeld Eugen (* 1883 ve Vídni), něm. herec; přešel k filmu a je jedním ze zakladatelů rak. filmového umění.

Neufeld Max (* 1887), něm. filmový režisér, předtím herec divadelní.

Neuhaus, ↘ Jindř. Hradec.

Neuhaus, o. v Č., okr. Nejdek, 440 ob.

Neuhof Theodor, baron (1694—1756), něm. dobrodruh, ve franc. službách. Pomocí Turků (Tunisu) prohlásil se r. 1736

králem korsickým, vypuzen však r. 1738 Francouzi.

Neuhuys Albert (1844—1914), holandský malíř.

Neuchâtel (něm. Neuenburg), kanton v záp. Švýcarsku, 800 km², 125.750 ob., hl. Francouzů (85%); na hranicích franc., prostoupen pohořím Jura. Daří se zde víno, obilí; velké pastviny a lesy. Vynikající je chov dobytka. Čilý průmysl hodinářský, výroba čokolády. Dobývá se asbest, rašelina, vápenec. Hl. m. je Neuchâtel, 22.100 ob.

Neuchâtelské jezero (fr. Lac de Neuchâtel, něm. Neuenburger See), největší z jezer švýcarských, 432 m n. m., 216 km² veliké, až 154 m hluboké.

Neuilly sur Seine, m. ve Francii, dep. Seině, 51.590 ob., sev.-záp. od Paříže.

Neuillyská smlouva, mír uzavřený po svět. válce mezi spojenými a spřátelenými státy a Bulharskem 9. VIII. 1920. Obsahuje smlouvu o Lize národů, úpravu bulhar. hranic (odstoupení části Thracie, přístup Bulh. k Egejskému moři, Dobrudža), omezení bulh. arm. na 20.000 dobrovolníků, omezení loďstva a letectví (žádná voj. letadla), ustanovení o svobodné plavbě na Dunaji a j. tocích, o přístavech, železničních, telegraf. a telef. komunikacích, vál. zajatcích, reparacích, potrestání váleč. zločinů, obchodních smlouvách, přednostních platech a organisaci práce. Mimo to též smlouva s Řeckem o vystěhovalectví.

Neukölln (do 1912 Rixdorf), část Berlína, 271.330 ob. Zal. čes. emigranty 1737; zápisy matriční byly až do 1798 české.

Neuman Antonín (* 1800), kamenotiskař v Praze.

Neuman František (* 1830), knihtiskař a strojnický mistr v Praze.

Neumann Angelo (1838—1910), ředitel pražského něm. divadla, které velice povznesl, hl. proslulými májovými hrami.

Neumann Augustin, ThDr. (* 1891), č. kat. historik, duch. správce mor. zemské nemocnice v Brně.

Neumann František (1874—1929), čes. hud. skladatel, ředitel Národ. divadla v Brně, dlouholetý dirigent opery ve Frankfurtě n. Moh. S div. orchestrem pořádal též symfonické koncerty. Složil opery: Milkování, Ekvinokce, Beatrice Garacci, vokální skladby: Bouře, Návrat, Letní noc, a řadu písní a ochestrálních i komorních skladeb.

Neumann Josef, Ing. (1852—1915), čes. politik, centr. ředitel st. drah a poslanec na říš. radě (1907—15). Čestný doktor č. techniky v Praze. Vynikal jako odborník ve stavbě železničních mostů.

Neumann Josef (* 1816), malíř obrazů v Praze.

Neumann Karel, MUDr. (* 21. I. 1869 v Praze), lékař v Chicagu. R. 1894 odejel do Chicaga, kde nejprve řídil anarchistický deník Právo lidu, později katolický Národ, Denní hlasatel a nyní rediguje časopis Svornost.

Neumann Karel Cyril, Ing. (1856—1919), č. chemik, majitel technicko-chemické laboratoře v Praze, vynikající odborník cukrovarnický, organisátor spolkového života cukrovarnického a chem. Sp.: Nástin dějin průmyslu cukrovarnického v Čechách.

Neumann Lotta (* 1896), populární německá herečka filmová, předtím choristka berlínské opery. U filmu od 1911.

Neumann Míla, MUDr. (* 1904), č. spis. a red. č. žid. kalendáře.

Neumann Pantaleon (1810—1873), farář v Chlumíně, č. kat. spis., hl. růz. příruček.

Neumann Petr, pražský hodinář; sestavil r. 1694 zvonečkovou hru v kostele lorentánském na Hradčanech.

Neumann Rudolf Frant. (* 1892), čes. malíř-krajinář, žák Schwaigrův.

Neumann Stanislav K. (* 5. VI. 1875 v Praze), čes. spisovatel. Ve studentských letech zúčastnil se hnutí Omladiny a byl uvězněn. Ve vězení napsal sbírku veršů Nemesis bonorum custos v duchu poesie realistické. Potom se přidružil k Moderní revui, v jejíž skupině uplatnil tón vitální dychtivosti smyslové i myšlenkové, pod vlivem ideologie Nietzscheovy, Przybyszewského a lyriky anarchistických básníků francouzských a německých. Z té doby pocházejí lyrické sbírky Jsem apoštol nového žití.. (1896), Apostrofy hrdé a vášnivé (1896), Satanova sláva mezi námi (1897), Sen o zástupu zoufajících (1903). Nato založil anarchistickou revui Nový kult (1897—1904), kdež kolem sebe seskupil mladší generaci sociálně naladěných lyriků V dalším vývoji dal na sebe působiti postupně všem novým ideovým a uměleckým impulsům světa, od civilisační poesie Whitmannovy a Verhaerenovy, pragmatické filosofie Bergsonovy, umělecké teorie futurismu a kubismu k revolučním podnětům internacionalismu a komunismu, vyspěl v předního představitele české poesie vitalistické a sociální. Po přechodních knihách Hrst květů různých saison (1907) a České zpěvy (1910) zahájil nové období Knihou lesů, vod a strání (1914), vyvrcholené v Nových zpěvech (1918) a v Rudých zpěvech (1923). Z válečných nálad, zažitků a

vzpomínek vznikly knihy Třicet zpěvů z rozvratu (1918), Elbasan (1922), Válčení civilistovo (1925), Bragožda (1928). Intensivní zájem citový i ideový o ženství obráží se v knihách Bohyně, světice a ženy (1915), Horký van (1918), Písně o jediné věci (1927). Jeho poesii i názory osvětlují knihy článků sociální i umělecké kritiky: Socialismus a svoboda (1909), Přede dveřmi Pantheonu (1910), Politická episoda (1911), Ať žije život (1920). Jeho sebrané spisy vycházejí od r. 1920. Redigoval Červen (1918—21), Proletkult (1922—24), Komunistickou revui (1924), Reflektor (1925—26). Zpracoval kompilační díla Dějiny lásky (1925), M. Robespierre (1927), Francouzská revoluce (1929), Dějiny ženy (1931) a j. Bibliografie jest v jeho Básních (1928). — Lit.: J. Karásek ze Lvovic: Impresionisté a ironikové (1903); B. Polan: Se S. K. Neumannem (1919); M. Rutte: Nový svět (1919); Jaro generací (1929); F. Götz: Anarchie v nejmladší čes. poesii (1922); F. X. Šalda: O nejmladší poesii české (1928).

Neumann Therese (* 1898), stigmatisovaná dcera krejčího v Konnersreuthu v H. Falci, od 1925 vzbudila pozornost svými nábož. vidinami a krvácejícími ranami. Lit.: R. W. Hynek: Stigmatisovaná z Konnersreuthu (1926).

Neumann Václav, MUDr. (* 1884), čes. lékař, prof. patol. anatomie na Masarykově univ. v Brně, žák Hlavův a jeho spolupracovník na díle: Patol. anatomie.

Neumann Václav František (1777—1839), č. katol. spis., farář v Klecanech, později kanovník u sv. Víta.

Neumann z Puchholce Václav Xaver (1670—1743), prof. řím. práva na univ. pražské, spolupracovník nového zákoníku král. Českého.

Neumannová-Krémová Kamila (* 1874), vydavatelka Knih dobrých autorů, redig. Arn. Procházkou (od r. 1905). Zjednala si velké zásluhy o propagaci moderní literatury.

Neuměřice, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 656 čs. ob.

Neumětely, o. v Č., okr. Hořovice, 656 čs. ob.

Neumy, název nejstaršího známého středověkého notopisu, kterým byl psán všechen rituální zpěv. Zaveden byl papežem Řehořem Velikým (591—604). N. byly sestaveny z bodů, čárek, obloučků a kliček. Podobají se nápadně dnešnímu těsnopisu. Naznačovaly jen zdvih a kles hlasu bez určitého základního tónu. Jejich úplné rozluštění jest dnes velmi obtížné.

Neunherz Jiří Vilém Josef (asi 1687—1749), č. malíř fresek, grafik.

Neupauer Karl (1859—1926), zakladatel třídní loterie v Rakousku.

Neuralgie (řec.), případy nemoci, u nichž kromě bolestí není jiných chorobných zjevů, v opaku na př. k neuritidě (⚲). Neuralgická bolest není stálá, nýbrž dostavuje se v záchvatech a to většinou velmi prudkých. Nejčastější je n. trojklan. nervu, pak sedacího (ischias), nervů mezižeberních (n. interkostální) a pažních (brachialgie). N. napadá jmen. lidi dědičně nervově zatížené, zvl. vlivem nachlazení, vleklých otrav (nikotin, alkohol, olovo), nemocí nakažlivých a konstitučních. Léčba: léky antineuralgické, arsen, galvanisace a zákroky chirurgické (⚲ nervová chirurgie).

Neurasthenie, značí nervovou slabost či vyčerpanost, která se jeví různými příznaky tělesnými i duševními. Jest to neurosa i psychosa bez určitého nálezu patologicko-anatomického, pojem pouze klinický a plášť pro různé bolesti, obtíže a nářky, kde lékaři pravou příčinu choroby najíti nemohou. — Pravé sídlo choroby je v mozku. Neurastenik má oslabený celý nervový systém, jeví zvýšenou dráždivost (reaktivnost), přecitlivělost, afektivnost. Vedle toho je zde nedostatek energie, chabá paměť, nemožnost koncentrace. Příčiny oslabení jsou vrozené i získané. Choroby rodičů, na př. tuberkulosa, alkoholismus, syfilis, duševní choroby, mstí se na dětech, u nichž je snížena odolnost a zvýšená náchylnost k různým nervovým chorobám: psycho- a neuropatie. Může se vyvinout u lidí, kteří přestáli infekční choroby, z chudokrevnosti, z nedostatečné výživy, z otrav chron., požívání lih. nápojů, nikotinu, výstředního života, u žen po porodu, z chorob urogenitálních, zažívacích. Nejdůležitější jsou příčiny psychické, útrapy, neštěstí. — Podle převahy příznaků je neurastenie mozková, srdeční, míšní, sexuelní, dále depresivní, melancholická, hypochondrická, emotivní, hysterická, sugestivní. Léčiti se musí základní choroba, duše a celá osobnost, ⚲ psychotherapie.

Neurath Alois (* 1886), č.-něm. politik, poslanec komunist., r. 1929 vyloučený ze strany.

Neuräutter Augustin († 1749), mědirytec v Praze.

Neurazy, o. v Č., okr. Přeštice, 676 čs. ob.

Neureiter František (* 1812 v Praze), knihtiskař; jeho bratří Josef (* 1808) a Ondřej (* 1819 v Praze) byli knihtiskaři

jako jejich otec František (* 1779 v Praze), jenž byl také měšťanem.

Neureiter Martin (1795—1864), knihkupec a měšťan pražský.

Neureutter Bohdan, MUDr. (1829—1899), prof. č. univ. Byl primářem dětské nemocnice v Praze, spoluzakladatelem patologicko-anatomického musea a jeho zásluhou založen byl Spolek pro zřízení a udržování české dětské nemocnice, jemuž též odkázal největší část svého jmění.

Neurin (trimethylvinylammoniumhydroxyd), vzniká mezi jiným při hnití masa, přichází ve žluči a získá se působením hydroxydu barnatého na mozek hovězího dobytka a vlhkého kysličníku stříbrného na jodid cholinu. Je velmi jedovatý.

Neuritis, zánět nervů, onemocnění, zachvacující buď jen jeden nerv (mononeuritis), neb několik nervů (polyneuritis). Postupný zánět nervů rozšiřuje se od nejmenších nemocných větví k centrálnímu kmeni. Z. n. bývá způsoben různými poraněními, tlakem na nerv, námahou, nachlazením a otravou, zvláště při infekčních nemocech, na př. záškrtu, tyfu, tuberkulose. neštovicích, chřipce, při septických onemocněních, při chronických otravách olovem, arsenikem, alkoholem a pod. a poruchami výměny látkové. Podle průběhu nemoci rozeznávají se tyto formy: 1. akutní z. n., počíná zimniční třesavkou, vysokou horečkou a velkými bolestmi celého onemocnělého nervu; může nastati ochrnutí svalů. 2. Jiné případy z. n. probíhají chronicky, též zánět akutní může se státi chronickým. T. zv. polyneuritis napadá nervové dráhy různých částí těla, často celé periferní nervstvo, zvláště při nemoci beri-beri; jeví se vysokou horečkou, bolestmi v kříži a údech, ochrnutím svalů. Zvlášť čestá jest z. n. vyvolaný otravou alkoholem (pseudotabes). Při léčení se užívá elektrických masáží. lázní atd.

Neúroda jest označení stavu, ve kterém cíl hospodářského podnikání nebyl dosažen v určitém směru, to jest ve mnohosti a jakosti sklizně. Vzniká důvody klimatickými, výstředním, dlouho trvajícím suchem, přílišnou vláhou, vymrznutím, mrazy a deštěm v době květu, krupobitím, dále nemocemi a škůdci rostlin z říše hmyzu, požerky myší atd. Leta n. mívala ve středověku pro obyvatelstvo zhoubné následky, což se však v současné době nemůže opakovati, při možném i stávajícím rychlém dovozu potřebných živin z krajů n. nedotčených. Též novodobé poznatky zemědělské vědy zabraňují tomu, aby se n. příliš mocně mohla projeviti.

Neurode (česky Nový Hrádek Kladský), m. v Prus. Slezsku, 8443 ob. Uhlí.

Neurologie (řec.), nauka o nervstvu, nyní skoro výhradně ve smyslu neuropatologie, nauky o chorobách nervů; neurolog, odborník chorob nervových.

Neurolysis, vysílení čivu.

Neuroma, nádor čivů.

Neuroptera, síťokřídlí, řád hmyzu s velkými blanitými křídly podél i napříč ozdobně žilkami síťovitě protkanými. Křídla v klidu se skládají střechov. na sebe. Ústroje ústní kousavé, články hrudní zřetelně oddělené. Proměna dokon., larvy dravé. Ploskorozi (Ascalaphidae), podobají se denním motýlům; larvy hmyzožravé. Stuholetky (Nemopteridae), z teplejších krajin patří k nejozdobnějšímu hmyzu vůbec. Pakudlanky (Mautispidae), připomínají prodlouženou šíjí na kudlanky; v teplejší střední a jižní Evropě. Dlouhošíjky (Rhaphiliidae), se značně prodlouženou šíjí. Zlatoočky (Chrysopidae), velmi úhledný hmyz a užitečný. Larvy se živí mšicemi. Denívky (Hemerobiidae), žijí na stromech a keřích; larvy hubí mšice. Bělotky (Coniopterygidae), dosahují nanejvýše 9 mm v rozpětí křídel. Ničitelé mšic. Strumičníci (Osmylidae), larvy žijí ve vodě a vyžírají sladkovodní houby. Střechatky (Sialidae), larvy žijí ve vodě a zakuklují se ve vlhké zemi.

Neurosa je lékařský vědecký název pro jisté komplexy nervových chorob, t. zv. funkcionálních, z poruchy fysiologické činnosti, kde je příčina málo známá. K neurosám čítáme: hysterii, neurasthenii, epilepsii, choreu. Jsou neurosy srdeční, žaludeční, sexuální, klimakterické, při Basedowově nemoci a menstruační. U všech objevují se nějaké bolesti, záchvaty křeče, poruchy inervační, změny sekrece a zažívání, poruchy v obvodu nervů mozkových, míšních, sympatiku, vagu. Příčiny jsou v krvi, látkové měně, vnitřní sekreci (žl. štítné hypofysy, ovarií), disharmonii hormonů, zánětech, intoxikacích.

Neusar František (* 1809 v Kamenné Vysoké, † 1845), sochař v Praze od r. 1828.

Neuschl Robert (1856—1914), kanovník v Brně, kat. spisovatel.

Neustadt, ↷ Nové Město; N. Mährisch, ↷ Uničov.

Neustadtl David († 1845), obchodník st. žid. knihami v Praze od r. 1806; od r. 1833 prodával st. hudebniny. Závod do r. 1851

vedl syn Jakub, který r. 1848 přibral za společníka Storcha.

Neustrie (Francia occidentalis), západní část staré říše francké, ležící mezi ústím Šeldy a Loricu, za Merovingů samostatná říše.

Neutralisace, chemická reakce, při níž působí kyselina na zásadu (nebo zásada na kyselinu) tak dlouho, až roztok je reakce neutrální, t. j. není ani reakce kyselé, ani zásadité. Vždy je provázena vývojem tepla. Při slučování 1 gramekvivalentu kyseliny a zásady tvoří se vždy stejné množství tepla, jež činí 13.760 kalorií. Jako zplodina neutralisace tvoří se vždy příslušná sůl a voda. Prakticky využito je této reakce při výrobě některých solí a v analytické chemii při acidimetrii a alkalimetrii. Konec reakce poznává se snadno podle změny barvy t zv. indikátorů, jako na př. lakmusu, methyoranže a p. — N. dělostřelectva, krušení nepřátelské palby tím, že se jejich baterie postřelují velikým množstvím účinných střel (hl. plynových) tak, aby nebyly schopny vážně rušiti všeobecný pěchotní útok. Obecně je druhem palby proti bateriím (kontrabaterijní).

Neutralita, nestrannost, neúčast; v mezinárodním právu neúčast na válce dvou států a právní následky z neutrality pro nezúčastněný stát plynoucí. Neutralita jest buď dobrovolná a v případě války se výslovně prohlašuje, nebo smluvená. Ozbrojená neutralita jest tehdy, chrání-li stát svou neutralitu vojskem, neb prohlásí-li, že v případě porušení neutrality bude ji vojenskou mocí chrániti. Práva a povinnosti neutrálních států jsou určeny haagskou úmluvou z 18. X. 1907.

Neutralitní odznak (Neutralitätsabzeichen, signe de neutralité), ve vál. odznak chránící osobu n. věc neutrálního státu aneb takové instituce, která se považuje za vyňatu z právomoci nepřítelovy, jako jest sanitní personál (i vojenský), nemocnice, obvaziště, lékařské potřeby atd. Dříve se označovaly tyto orgány černým praporem; od 1864 je mezinárodně přijat červený kříž (u mohamedánů půlměsíc) v bílém poli jako n. o. Osoby a věci jím opatřené nesmějí býti zajímány a zabírány a mají právo plné mezinárodní ochrany; nesmějí však jednati proti státním zájmům některé z bojujících stran.

Neutrální (lat.), nenáležející žádnému státu (zvl. území). — N. bod jest místo, kde se ruší účinky dvou protivných sil, takže na daný předmět vůbec nepůsobí. Tak na př. mezi sluncem a zemí nachází se v určité vzdálenosti od země (40 poloměrů země) místo, kde se přitažlivost země rovná přitažlivosti slunce.

Neutron, teoretický prvek atomového čísla 0, jehož atomy jsou shluky elektronů kladně a záporně nabitých. Jeho existence nebyla dokázána, ale předpokládáme, že vyplňuje veškerý prostor podobně jako světelný éter. Jeho atomy jsou nevažitelné, elektricky nevodivé, ale dají se elektricky polarisovati.

Neutrum (lat.), v mluvnici střední rod

Neuve Chapelle, os. ve franc. dép. Nord, sev. od La Bassée. Bitva v první polovině března 1915, v níž angl. arm. Haigova se marně snažila prolomiti frontu 6. něm. arm. Ruprechta Bavorského.

Neuville Alphonse, de (1836—1885), franc. malíř.

Neuville-Saint-Vaast, os. v dép. Pasde Calais, 7 km ssv. od Arrasu ve Fr.; středisko bojů za ofensivy fr. 10. arm. (gen. d'Urbal) proti něm. 6. arm. (Ruprecht Bav.) v bitvě u Arrasu v květnu 1915. Bojů se hrdinně účastnila čes. rota Nazdar (Q.).

Neuwirth František, MUDr. (* 1895), docent zubního lék. v Praze.

Neuwirth Josef (1839—1895), rak. národohospodář.

Neuwirth Josef, PhDr. (* 1855), profesor dějin umění na univ. ve Vídni. Psal hojně studie o č. umění s tend. německou

Neuwirth Karel, MUDr. (* 1893), docent urologie, primář chirurg. oddělení nemocnice Milosrdných bratří v Brně. Odb. spisy.

Neužil František, souč. č. lyr. básník.

Něva, řeka v Rusku, vytéká z jezera Ladožského, Oněžského a Ilmenského, splavná, 74 km dl.

Nevada (úř. zkratka Nev.), stát v USA., 286.675 km², 77.407 obyv., hornatá. Velkých měst není. Jediným bohatstvím země jsou naleziště zlata a mědi. Těžba však klesá. Hl. m. jest Carson City.

Nevalja, přístav na ostrově Pagu, pův. Novalia, jak se nazýval celý ostrov; připomíná se již r. 1199.

Něvědomskij, pseud. Mich. Petroviče Miklaševského (* 1866), rus. liter. kritik a spisovatel.

Neveklov, m. v Č., okr. Benešov, 1084 čs. ob.

Nevěra v manželství, důvod k rozvodu i k rozluce, jde-li o cizoložství. Civilní řízení nemusí předcházeti odsouzení trest. soudem (nevěra je podle § 502 trest. zák. přestupkem). Jde-li o jiná porušování manž. věrnosti nežli o cizoložství, mohou býti, opakují-li se, rovněž důvodem rozvodu a rozluky pro nepořádný způsob života. Za rozvod neb

rozluku nemůže žádati ten manžel, který se zavázal, že bude porušování věrnosti trpěti, může však svůj souhlas kdykoliv odvolati.

Neverice, o. na Slov., okr. Zlaté Moravce, 588 ob. (527 čs.).

Něvěrov, pseud. Aleks. Serg. Skobeleva (1886—1923), rus. spisov. ironických povídek a románů.

Nevesinjsko Polje, krasové pole v Hercegovině, vých. od Mostarského p., nazvané podle hosp. střediska Nevesinje, dl. 23 km, šir. až 7.5 km, ve výši 828—890 m, rozloha 17.5 km², málo úrodné, ostré klima, ač mírnější, než by odpovídalo výšce.

Nevěstinec, ↘ prostituce.

Nevězice, o. v Č., okr. Písek, 498 čs. ob.

Nevežis, přítok Němenu a pravé strany na Litvě, 177 km dl.

Nevické, rus. Nevickoje, o. na P. R., okr. Užhorod, 726 ob.

Nevidzany, o. na Slov., okr. Prievidza, 464 ob. (457 čs.).

Nevidzany, o. na Slov., okr. Zlaté Moravce, 614 ob.

Nevinný Jos., MUDr. (* 6. IX. 1853 v Praze), prof. na univ. v Insbrucku. Napsal různá vědecká farmakologická pojednání.

Nevojice, o. na Mor., okr. Vyškov, 394 čs. ob.

Nevole Jan, Ing. chem. (* 1878), botanik a hud. kritik.

Nevole Jan (* 1812 ve Vísce, okr. Chotěboř), stavitel v Praze od r. 1843; odešel do Srbska 1849.

Nevole Jarka (1890—1926), čes. spis. a překl. (krátce zpěvák a herec), napsal básně Slzy a úsměvy, překl. z franc. a němč. romány, divadel. hry a operetní libreta.

Nevole Milán, PhDr. (1846—1907), chemik a docent chemie.

Nevolin Minko Savov (* 1881), bulhar. básník, autor sbírek veršů Akordi na melancholijata, 1919, Palmi v pustiňata, 1922.

Nevolnictví, závislost sedlákova na vrchnosti, záležející v podstatě v omezení osobní svobody, zvl. stěhovací. U nás bylo uzákoněno po válkách husitských. Sedlák byl také vázán na souhlas vrchnosti, chtěl-li dáti děti na studie n. na řemeslo, vrchnosti podléhal i ve věci svého sňatku. Čeští stavové vždy tvrdili, že jde o dědičné poddanství, nikoliv o n. Stav tento zrušil Josef II. r. 1781; později vzniklá robota byla definitivně zrušena r. 1848 na kroměřížském sněmu.

Nevolová Božena (* 1893), čes. malířka.

Nevratice, ob. v Č., okr. Nový Bydžov. 463 ob. čs.

Nevrlá Emilie (* 1887), čes. malířka květin.

Nevrokop, bulh. obv. město v Makedonii, s 7100 ob.

Nevřeň, ob. v Č., okr. Plzeň 512 ob. (463 čs.).

Něvskij Alexandr svatý, vlastně kníže Alexandr Jaroslavič Novogorodský, vítěz nad Švédy, Norvežany a Finy v r. 1240. V Sofii pojmenován jeho jménem velkolepý dóm, vybudovaný k uctění památky cara Alexandra II., osvoboditele Bulharska.

Něvskij Vlad. Ivanovič (* 1876), rus. spisov., revolucionář, organisátor soc. dem., sovět. politik, od r. 1924 ředitel Leninské bibliotéky v Moskvě; napsal několik polit., histor. spisů k dějinám komunismu v Rusku.

Nevšímal August Vojtěch, JUDr. (* 1847—1916), čes. spisov., humor. a právnických příruček.

Nevšímalová Bož., MUDr. (* v Plzni), odb. lékařka v Praze, je činná též literárně popularisačními pracemi v růz. časop. Překládá z moder. francoz. lyriky pod pseud. Lev Mašín.

Nevšímalová (roz. Goldmannová) Krista (* 1854), čes. spisovatelka a učitelka.

Nevšová, ob. na Mor., okr. Uh. Brod. 633 ob. čs.

New Bedford (ňú bedfesd), m. v sev.-amer. státě Massachusetts, 119.539 ob.

New England, část USA., 172.031 km², 8,182.428 ob.; obsahuje státy Connectitut, Rhode Island, New Hampshire, Maine, Vermont, Massachusetts.

New Foundland, britský ostrov při atlantickém břehu Sev. Ameriky, 110.670 km², 261.356 ob. Skalnaté jeho břehy jsou v zimě a na jaře ponořeny v mlhu a obklíčeny ledovci, mají bohatství zálivů a poloostrovů. Vnitrozemí tvoří náhorní rovina a pahorkatina, složená z archaických hornin, místy jsou lučiny a lesy. Hlav. řeka (320 km) je Exploits River. Podnebí je chladné (roční stř. teplota 4°), bouře a mlhy časté. Flora a fauna jest sev.amer. Praobyvatelé Beothukové (Algonkinští Indiáni) byli Francouzi vyhubeni (1713). Později se přistěhovali Mikmakové. Dnes je většina ob. Francouzi a Angličané. O školství (1121 škol) se dělí církve katolická (3 bisk.) a anglikánská (1 biskup). Z plodné půdy (na 4 mil. ha) jest jen málo vzděláváno. Zemědělství produkuje brambory, oves, řepu. Významné je lesní hospodářství a rybářství. Značná jsou ložiska nerostná. nachází se na ostrově zlato, stříbro. olovo, železo, měď. New Foundland jest britské dominion se samosprávou, k němuž je připojen správně i Labrador. Gu-

vernér je jmenován korunou, určuje si 10 ministrů. 24 členů sněmovny je voleno doživotně, 36 na 4 roky. Státní rozpočet měl 1926 příjmů i vydání na 10 mil. £. Státní dluh: 67 mil. £. Hl. m. je Saint Johns.

New Hampshire (njú hempšír, úř. zkr. N. H.), spolkový stát v USA. při Atlant. oceáně, 24.192 km², 455.000 ob.

New Jersey (njú džersi) (úř. zkr. N. J.), severoatlantický stát v USA., poloostrov, veliký 21.299 km², 3,749.000 ob., mezi řekami Hudsonem a Delaware. Na lagunovitém pobřeží četné mořské lázně (Atlantic City). Jihozáp. část úrodná, severozápad hornatý (High Point 550 m), porostlý lesem. Splavné řeky jsou Hudson, Delaware, Raritan a Passaic. Podnebí v letě horké, v zimě studené. Pěstuje se kukuřice, brambory a pícniny, oves a zelenina. Značný je chov dobytka.

New Mexiko, (N. M.), stát v USA., 317.609 km², 392.000 ob., obsahuje jih Skalistých hor a úvodí Rio Grande del Norte a Rio Pecos. Jihovýchod patří k Llanu estacadu, sever je prérie, západ tabulovitá vysočina s indiánskými puebly. Řeky jsou v létě vyschlé. Země má bohatství lesů a pastvin. Ob. je většinou katolické. Indiánů žije v reservacích na 25.000.

New Orleans (jnú orliens), největší a hl. m. spolkového státu sev.-amer. Louisiany, 424.000 ob. (1927), Podnebí je horké a vlhké, častá je žlutá zimnice, spousty moskytů. N. O. je sídlem university Tulanovy, katol. university a 2 černošských universit, četných škol středních a odborných. Je největším přístavem při zálivu Mexickém.

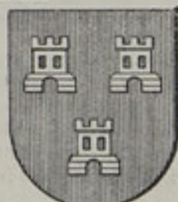
New York (nju-jork), nejv. a kultur. i hospodářsky nejvýznamnější město USA., 775 km² a (1927) 5,970.800 ob., leží při ústí Hudsonu (♁). Má velmi rozvinutý, polohou podporovaný průmysl, zvl. oděvnický, cukrovarnický (v Brooklynu), tiskařský, strojařský atd., ještě důležitější je N. Y. jako město obchodní. bankovní a bursovní, prochází jím skoro polovina všeho zámořského obchodu USA. Ke stům veřejných, soukromých, odborných a vyšších škol přistupuje 10 universit a kolejí (Columbijská univ., City College a j.; divadel má N. Y. 414, proslulá je zvláště Metropolitan Opera; z veřejných knihoven jsou nejvýznačnější: Public Library (2,97 mil. svazků). V čele města stojí na 4 roky volený starosta (mayor), 5 okresních presidentů a městská rada (65 členů).

New York Herald (nju-jork-hereld), nejvýznačnější politický deník v USA.

New York State (nju-jork-stet, zkrác. N. Y.), nejlidnatější a nejdůležitější stát v USA., 127.433 km² a (1927) 11,423.000 ob., prostírá se od Atlant. oceánu k řece sv. Vavřince, k Ontariu a Erijskému jezeru. Zaujímá výběžky hor Appalačských; je protékán Hudsonem, spojeným průplavy s Erijským jez. a s řekou sv. Vavřince; hl. m. je Albany.

Newark (njuerk), název několika měst v USA. 1. ve státě New Jersey, 466.700 ob.; — 2. m. v Ohiu, 32.181 ob.; blízko ložiska uhelná; — 3. město ve státě New York, 6964 ob., na průplavu Erijském.

Newbolt Sir Henry John (* 6. VI. 1862 v Bilstonu), angl. básník; vlastenecké básně.

Znak města Newcastle.

Newcastle (njúkásl.), 1. m. v USA. v Pennsylv., 44.938 ob.; — 2. m. v Indianě, 14.458 ob.; železniční uzel; — 3. m. v Australii ve státě Nový Již. Wales, 14.566 ob., s předměstími 98.050 ob.

Newcastle upon (on) Tyne (njúkásl ap tain), město v Anglii, hrabství Northumberland, 285.400 ob., na řece Tyne. V okolí velké uhelné doly, železářský, ocelářský a chemický průmysl, sklárny, loděnice, strojírny.

Newcastle (njúkásl), 1. William Cavendish, vévoda z (1592—1676), ve válce obč. 1642—44 bojoval na straně králové. — 2. Thomas Pelham Holles, vévoda (* 1694, † 1768 v Londýně), angl. státník, kancléř státního pokladu. — 3. Henry Pelham Fiennes-Pelham, vévoda (1811—1864), angl. státník, přívrženec Peelův; několikráte byl ministrem.

Newcomb (njúkam) Simon (1835—1909), americký astronom. Zabýval se hlavně studiem pohybu měsíce a vel. planet.

Newport (njúport), 1. město v Anglii, 96.620 ob.; přístav, doky; — 2. hl. město angl. ostrova Wightu, 11.031 ob.

Newton (njuton), 1. sir Isaac (1643—1727), zakladatel novější matematické fysiky a fysikální astronomie, 1669 prof. v Cambridge. Položil s Leibnitzem základy k diferenciálnímu počtu; ve fysice se zabýval dispersí světla; 1668 vynalezl zrcadlový dalekohled, 1672 objasnil podstatu barev a vytvořil emanační teorii k vysvětlení zjevů světelných. Nesmrtelným ho učinil gravitační zákon, objevený r. 1666 a vyložený ve Philosophiae naturalis principia mathematica spolu se třemi základními větami mechaniky. Ze spisů sám vydal jen Optics;

jeho analytické přednášky vydány pod jménem Arithmetica universalis, Methodus differentialis a Analysis per aequationes numero terminorum infinitas. Jeho hrob je v opatství Westminsterském. — 2. Charles Thomas (1816—1894), angl. archeolog; objevil mausoleum v Halikarnasu.

Newtonovy barevné kruhy, vznikají interferencí paprsků světelných, na př. položíme-li na skleněnou destičku velmi plochou plankonvexní čočku zakřivenou plochou, takže vrstva vzduchu mezi destičkou a čočkou stejnoměrně mohutní od místa dotyku na všechny strany. Úkaz je podmíněn interferencí.

Nexus (lat.), souvislost, spojení. Kausální n. (n. causalis) filosofický termín: příčinná spojitost.

Ney Michel, vévoda z Elchingen (1769—1815), franc. maršálek; 1805 rozhodl svým útokem pád Ulmu. 1813 byl poražen Bülowem, 1815 svým přestoupením k Napoléonovi rozhodl pád Bourbonů, u Waterloo velel středu. Zemřel na popravišti.

Nezabylice (Neosablitz), o. v Č., okr. Chomutov, 626 ob.

Nezaměstnanost, ztráta zaměstnání, spojená s nemožností nalézti jiné. Po světové válce převzaly státy na sebe i péči sociální, a do té patří rovněž starost o osoby nezaměstnané. U nás jest tato péče vyhrazena min. soc. péče. Některé státy mají pojištění proti n. U nás se tato otázka rozřešila gentským systémem (⚲), podle kterého podpory v n. vyplácejí odborové organisace a po vyčerpání do urč. doby stát. Při hospodářských krisích stoupá n., v normálních dobách klesá na minimum. V hosp. tísni, kterou jest postižen nyní téměř celý svět, dostoupila n. v zimě 1930—31 úžasných číslic. V Německu, Anglii, v Americe dostoupil počet nezaměstnaných několikamilionového počtu. Státy se snaží odstraniti n. prováděním investičních prací, zřizováním zprostředkovatelen práce, vnitrostátní kolonisací, regulací výroby a pod. V době prům. krise jsou vždy n. více postiženy státy průmyslové, a to zvl. ty, které jsou odkázány na vývoz do ciziny.

Nezamysl, podle Kosmovy kroniky kníže pražský, nástupce Přemyslův.

Nezamyslice, o. v Č., okr. Sušice, 460 ob.

Nezamyslice, ms. na Mor., okr. Přerov, 1246 ob.

Nězdanov, pseud. K. Sezimy.

Nezdenice, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 643 ob.

Nezdice, ob. v Č., okr. Sušice, 1337 ob., (1246 čs.

Neziderské jezero (maď. Fertö), v rakouském Burgenlandu a v maď. komitátu šoproňském, bez přirozeného odtoku, 113 m n. m., 1—4 m hluboké. Je postupně vysušováno.

Nezletilost, nedostatečný věk, s nímž právo spojuje urč. právní skutečnosti. Osoby do 21 let jsou nesvéprávné a stojí pod mocí otcovskou neb poručenskou. 14letý nezletilec může uzavříti sňatek, dá-li mu k tomu otec n. poručník a poručenský soud svolení. Svědkem testamentu může býti osoba od 18 let. Sám sepsati posl. pořízení může nezletilec již od 14 let, avšak od 14 do 18 let jen před notářem n. ústně na soudě. Právní jednání osob od 7—14 let jsou platná jen tehdá, jsou-li k jejich prospěchu (⚲ nedospělost). Po 14 letech může se nezletilec samostatně zavazovati o majetku, který mu byl předán k užívání. Od 18 let se může zavazovati o čistém přebytku svých důchodů, pokud mu byl tento přebytek volně ponechán poručen. soudem. — Propuštěním z moci otcovské n. prohlášením za zletilého (u osob z moci poručenské) stává se nezletilec svéprávným i před 21. rokem. Ve výjimeč. případech lze moc otcovskou a poručenskou prodloužiti i přes 21. rok.

Nezmar A., pseud. A. Olívy. — N. Pavel. pseud. P. F. Malého. — N. Vladimír, pseud. Lad. Kunty.

Nezmarovité, ⚲ Hydrozoa.

Nezmarovka ježnatá, ⚲ Hydractima echinata.

Neznámý, pseud. Jos. D. Konráda.

Neznámý X., pseud. Č. Kalandra.

Neznámý vojín (unbekannter Krieger; soldat inconnu; unknown warrior), nezjištěný padlý vojín, symbolický representant všech obětí světové války, pohřbený na čestném místě slavnostním způsobem; jeho hrob má býti památkou, uctívanou při růz. příležitostech. Tak ve Fr. exhumován jeden z padlých u Verdunu a pohřben 11. XI. 1920 pod Vítězným obloukem; u nás neznámý legionář padlý u Zborova pohřben na Staroměstském nám. u radnice; podobně u jiných účastníků světové války.

Nezval Vítězslav (* 26. V. 1900 v Biskupovicích na Mor.), čes. spisovatel. Zaujal význačné místo v poválečné generaci básnické jako lyrik hravé fantasie, nelogického psychismu a rafinované naivity, přejímající mnohé prvky z franc. básníků dekadentních, zvl. z A. Rimbauda a G. Apollinaira. Po výrazné lyrické sbírce Most (1922) vydal knihy různých slovesných oborů nestejné hodnoty. Pantomima (1924), Básně na pohlednice, Menší růžová zahrada (1926),

Šlechtěné rostliny.

1. Okrasný plný zahradní mák (Burkanksova odrůda). 1a. Papaver pilosum. 1b. Papaver somniferum. 2. „Shasta“, Burbanksova kopretina. 2a. Kopretina obecná (typická). 3. Slíva — Burbanksova odrůda „Santa Rosa“. 3a. Divoká americká slíva. 4. Burbanksova „Mamutí ostružina“. 4a. Ostružina obecná. 5. Burbanksova opuncie bez trnů (jedlá). 5a. Tatáž s trny.

Blíženci, Akrobat, Nápisy na hroby (1927), nejvyspělejší jeho dílo Edison (1928), Židovský hřbitov, Hra v kostky (1929), Snídaně v trávě (1930), aforistický Falešný mariáš (1925), studie o Wolkerovi (1925) a rozplizlé romány Karneval (1926), Kronika z konce tisíciletí (1929). Zveršoval též překl. z E. A. Poe a A. Rimbauda.

Vítězslav Nezval.

Nezvěstice, ob. v Č., okr. Plzeň, 785 ob. čs.

Nezvěstný, osoba, o které po dlouhou dobu nedocházejí žádné zprávy. Trvá-li nezvěstnost po určitou dobu, spojuje s tím právo důležité následky. N. považuje se totiž za mrtva a osoby mající na věci zájem, mohou žádati, aby byl za mrtva prohlášen. Řízení provádí krajský soud místa, v němž n. posledně bydlil nebo se zdržoval. Nejprve vydá soud edikt, aby se n. do určité lhůty u něho přihlásil a po marném jejím uplynutí prohlásí n. za mrtva. Současně určí den, o kterém lze tvrditi, že jej n. nepřežil. Když za prohlášení za mrtva žádá manžel n., v úmyslu uzavříti nový sňatek, jest třeba, aby soud též vyslovil, že se manželství rozlučuje. Za tento výrok jest však možno žádati též kdykoliv po prohlášení za mrtva. Ukáže-li se, že byl n. omylem prohlášen za mrtva, může po svém návratu žádati, aby vše bylo přivedeno do předešlého stavu, zvláště může požadovati navrácení svého jmění na dědicích. Uzavřel-li druhý manžel další sňatek, musí býti toto druhé manželství prohlášeno z úřední moci za neplatné. Podle § 24 obč. zák. platí pro nezvěstnost tyto lhůty: Předpokládá se, že n. již zemřel, když se narodil již před 70 lety a pět let nejsou o něm žádné zprávy, nebo když se narodil před 30 lety a po 10 let nejsou o něm zprávy; byl-li ve válce těžce zraněn nebo zmizel-li za války a uplynuly již 3 roky od konce roku, v němž válka skončena; nalézal-li se na lodi, která ztroskotala, n. na jiném místě, kde byl jeho život vážně ohrožen a není o něm zpráv po 3 leta od konce roku, kdy se neštěstí událo. O lodi jest předpokládati, že se potopila, jestliže nedoplula, kam měla doplouti neb nevrátila-li se do tří let na místo vyplutí.

Nežárecký Jos. B., pseud. Jos. Bradáče.

Nežárka, pr. přítok Lužnice, 61 km dl.

Neždanov, pseud. Karla Sezimy.

Nežit (furunculus), prudký zánět kožních žláz a míšků vlasových, vzniklý vniknutím hnisotvorných bakterií do kožních průduchů (pórů). S počátku malý puchýřek, plný hnisu, vyvine se brzy v hrbolek, velikosti hrachu až mandle, horký a velmi bolestivý. Po několika dnech střed hrbolku zhnisá, vyloučí se ve tvaru zátky a nastane vyhojení. V nepříznivých případech přejde zánět do hloubky nebo na sousední mizní cesty. N. v obličeji může snadno vésti k celkové otravě krve. Někdy vznikají n. velmi četně na růz. částech těla — furunkulosa.

Nganhuei (Anhvei, Nganhvei), čínská prov. na dolním Jangtsekiangu, 143.900 km² a (1922) 19,832.665 obyvatel.

Niagara, řeka mezi Erijským a Ontarijským jezerem; tvoří hranici mezi Kanadou a státem New York; tvoří proslulý vodopád, 49 m vysoký.

Nibelungenlied, středohornoněmecké rytířské epos, spojující pověsti něm. národa v nejširším významu. Vydáno K. Lachmannem (1826) a j.

Nic (lat. nihil), značí ve filosofii buď opak něčeho (relativní nic) nebo popření všech existujících věcí (absolutní nic). Popření všeobecně platných zákonů morálních a právních se jmenuje praktický nebo morální nihilismus.

Nicandra Adans, lilík, rod čeledi lilkovitých rostlin s jedním druhem N. physaloides Gärt. (lilík mochyňovitý), pův. v Peru; ozdobná rostlina, dávající léčivé plody.

Nicandra physaloides.

Nicaragua (st. Cocibolca), jezero, největší ve střední Americe, 33 m n. m., 80 m hl. a veliké 7.705 km², má mnoho ostrovů.

Nicaragua, největší ze šesti středoamerických republik, 118.453 km² a (1920) 638.119 ob. Hl. část vyplňuje až 1800 m vysoká vrchovina, k níž se připojuje na v. 25—75 km široká aluviální a terciérní pobřežní nížina. Podnebí, květena a zvířena ↷ Střední Amerika. Obyvatelstvo tvoří Trigueni (míšenci bělochů s In-

diány), 69% necivilisovaní Indiáni, bělochů je málo; hlavním zaměstnáním je zemědělství (banány, cukr, boby), doluje se na stříbro a zlato, průmysl nepatrný. Nejdůl. přístavy: Corinto a San Juan del Sur při Tichém oceánu. V čele státu stojí na čtyři leta volený president; země je rozdělena na 13 depart. a 2 distrikty (Comracas). Hl. m. Managua.

Znak republiky Nicaragua.

Nicaraguaský průplav, spojující Atlantický oceán San Juanem del Norte (Greytown) s Tichým oceánem, byl proponován už v XVI. stol.; stavbou průplavu Panamského bylo postaveno vybudování N. p. do pozadí.

Nicejské vyznání víry (Symbolum nicaenum), nejvýznačnější ze tří ekumenických vyznání, složené a přijaté na církevním sněmu v Nicei (r. 325) a pevně stanovící učení o Sv. Trojici.

Nicejsko-cařihradské vyznání víry (Symbolum nicaeno-constantinopolitanum) kol 381 na 2. ekumenické synodě v Cařihradě rozšířené vyznání nicejské, a zatlačilo tuto starší formulaci.

Nickerl František, MUDr. (1838—1920), přírodopisec; byl prof. zoologie, botaniky a zbožíznalství na praž. polytechnice. Založil první semenářskou stanici pro Čechy.

Nickerl Otakar, MUDr. (1813—1871), přírodopisec, entomolog, prof. praž. polytechniky.

Nicolaus Cusanus (de Cusa) (1401—1464), kardinál, odpůrce papeže na koncilu basilejském.

Nicolson sir Arthur, baron z Carnocku (1849—1928), brit. diplomat, vysl. v růz. státech evropských.

Niconizio, ↗ Nigretić Franjo.

Nicot (niko) Jean (1530—1600), fr. vyslanec na portugal. dvoře; složil jeden z prvních franc. slovníků a zavedl 1560 pěstění tabáku ve Francii (↗ Nicotiana).

Nicotiana L. (tabák), rod čeledi lilkovitých rostl., jednoleté, s jednoduch., celokrajními listy, žlutě, zeleně, červeně, bíle kvetoucí; asi 40 druhů v Sev. a Již. Am. N. rustica L. (tab. pospolitý n. selský), v Mexiku a Již. Am., pěstuje se nyní již jen v jihov. Evropě, Záp. Asii a Africe. N. tabacum (ob., pravý viržinský t.) s velkými listy a ponejv. červ. květy, v růz. odrůd. V obchodě se t. rozeznává podle země původu. Jako ozdobné rostl.

Nicotiana rustica.

N. tabacum purpurea latissima Mill., N. ghauca Grah. z Mexika, N. affinis Moore s vonnými květy.

Nicov (Nitzau), o. v Č., okr. Sušice, 673 ob.

Nida, ř. v Haliči, levý přítok Visly, sev. od Tarnowa. Tam se ustálila po bitvě u Limanowé-Lapanowa v prosinci 1914 rus. fronta (9. arm. gen. Lečickij) jako pokračování fronty haličské na Dunajci. Opuštěna Rusy za ústupu po bitvě u Gorlice v květnu 1915.

Nidularium Lem. (Karatas Adans), karatas, čeleď bromelií, s květy postave-

Nidularium innocenti.

nými do růžice; 15 druhů, nejvíce v Brasilii.

Niebler Josef (* v Příbrami), výrobce papíru v Praze r. 1770, jeho otec jakož i syn Jan (* v Stříbře), byli rovněž výrobci papíru, poslední byl r. 1770 v Brně zaměstnán.

Niederle Bohuslav, MUDr. (* 25. II. 1873 v Praze), primář okr. nemoc. na Kladně a docent chirurgie Karlovy university. Vědecké práce: Kulptury střeva (1915 a 1926), O vrozeném vysokém stavu lopatky (1925), Luxace a zlomeniny pánve (1928) a četné drobnější práce.

Niederle Jindřich (1840—1875), č. klas. filolog, prof. Sp.: Mluvn. jaz. řec. (1873). a d.).

Niederle Lubor, PhDr. (* 20. IX. 1865 v Klatovech), čes. etnograf a archeolog. R. 1904 řád. prof. etnografie a praehist. archeologie na univ. v Praze. Počáteční zájem etnograf. (r. 1891 založ. s Č. Zíbrtem čas. Čes. lid, horlivě se účastnil příprav k Národopis. výstavě v Praze 1895 a j.) soustř. se posléze na otáz. archeol. a to především archeologie slovan., nespouštěje nikdy se zřetele široký základ vědecký. Po rozsáhlé přípravě všeobecného rázu, z níž vyplynuly práce: Lidstvo v době předhistor. se zvlášt. zřetelem na země slov. (1893—94), O původu Slovanů (1896 a ještě několik vyd.), při-

PhDr. Lubor Niederle.

kročil r. 1901 k vyd. svého životního díla Slovanské starožitnosti. Dílo to obsahuje ve dvou oddílech (histor. a kult.) 9 svazků a též zbývající dva jsou již hotovy. Vedle toho N. však vyd. ještě řadu menších, ale neméně významných prací jako Národopis. mapa uher. Slováků (1903), Obozrěnije sovremennago Slavjanstva (1909) pro rus. Encyklopedii slovanské filologie. (Čes. zpracování pod názv. Slovan. svět nahrazuje Šafaříkův národopis.) Pro informaci ciziny zpracoval slovan. starožitnosti stručněji ve dvousvazk. díle Manuel de l'antiquité slave (1923—26). O čes. archeologii pojednal spolu s K. Buchtelou v díle Rukověť čes. archeologie (1910). Z posled. prací dlužno uvésti Příspěvky k vývoji byzant. šperků ze IV.—X. stol. (1930). Za své věd. zásluhy je členem Král. spol. nauk, České akademie, presid. Slovan. ústavu a řady cizích institucí (v Leningradě, Bělehradu, Sofii). — ☞ jubilejní sborníky k 50. a 60. (1915, 1925).

Niederle Václav (* 1867), č. klas. filolog. Sp.: Aischylos a jeho doba (1905).

Niedzielski Stanisław (1842—1895), p. hud. skladatel a ředitel Tow. muzycznego v Krakově.

Niedźwiecki Zygmunt (* 1865), p. spisovatel, novelista.

Niedźwiedski Juljan (1845—1918), pol. mineralog a geolog; prof. univ. lvovské.

Niedźwiedski Władysław Marcin (* 1849), pol. spisovatel a red. Slovníku polského.

Niello (ital., z lat. nigellus, načernalý), již ve starověku ozdoby ve stříbře, zlatě, mědi, bronzu, cínu, prováděné vtlačenými ornamenty, které se vyplňovaly černou hmotou. ☞ grafické umění.

Nielsen Asta (Asta Chmara) (* 11. IX. 1883 v Kodani), herečka král. dvor. div. v Kodani a populární herečka filmová, nyní trvale v Berlíně.

Nielsen August Carl (* 1865), dánský hudeb. skladatel. Studoval konservatoř v Kodani a stal se prvním houslistou král. dv. hudby, později kapelníkem (1908—1914); od r. 1915 koncertní dirigent různých hud. sdružení. Získal si o mod. hudbu dánskou velké zásluhy, hl. svými skladbami a bezvadnou reprodukcí svět. skladatelů. Z jeho prací jmenujeme četné symfonie, hl. Symfonia expansiva, z vok. skladeb Hymnus, Amoris, pak jeho opery Saul og David na libreto Einar Christiansena (1902) a Maskerade (1906). Také v komorní hudbě se jeho všestranný talent znamenitě uplatnil.

Niemcewicz Julian Ursyn (1758—1841), pol. spisovatel; konec života ztrávil v Paříži; psal básně, balady a dramata v klasicistickém stylu, historické romány, vesměs s nacionální tendencí.

Niemojewski Andrzej (1864—1921), pol. spis., zakl. čas. Myśl niepodległa a organisátor Volné Myšlenky v Polsku.

Niemojewski Lech (* 1894), souč. polský architekt ve Varšavě. Sp.: Architektura wnętrz Stanislawowskich (1922).

Niemojowski Wacław (* 1861), polský státník, president rolnického družstva a 1916—17 maršálek st. rady.

Niepce (nieps), 1. Joseph Nicéphore, vynálezce fotografie (1765—1833), 1829 pracoval společně s Daguerrem. — 2. Claude Marie François N. de Saint-Victor, vnuk předešlého, franc. chemik (1805—1870), vytvořil první obrázky na skle jodovaným albuminem, používal také bílku k potahování fotografických papírů.

Nieritz Karl Gustav (* 2. VII. 1795, † 16. II. 1876), něm. spis. lidový a povídek pro mládež, oblíbených pro vřelý, srdečný a moralisující tón. Hojně překládány, též do češtiny (Tomsou, Pečírkou a j.). R. 1850 započal N. též vydávati německý lidový kalendář, v té době velice oblíbený. Vlastní autobiografie z r. 1872, pak životopis ve výboru povídek, vyd. 1906 Ad. Sternem.

Niesiołowski Tymon (* 1882), souč. malíř polský, prof. mal. akademie ve Vilně.

Nietheroy (Nyteroi, —roi), hl. m. brasil. státu Rio de Janeiro, (1920) 86.238 ob.

Nietzsche Friedrich (* 15. X. 1844 v Röcken u Lützenu, † 25. VIII. 1900 ve Výmaru), německý filosof, syn pastora; od 1869 prof. klasické filologie v Basileji. Z estetických úvah s Wagnerem vzniklo dílo: Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik, ve kterém podal teorii umění apolinského a dyoniského (vyrovnaného a vášnivého). V Unzeitgemässen Betrachtungen podal kritiku soudobé kultury a v dalších dílech Menschliches-Allzumenschliches, Morgenröte, Die fröhliche Wissenschaft potíral romantismus a iluse umění, náboženství a vědy. Pro oční a nervovou nemoc zřekl se 1879 profesury a žil v Italii a Švýcarsku, až se 1889 zhroutil, načež byl dopraven k matce do Naumburka. 1879—89 vznikla jeho hl. díla: Also sprach Zarathustra, Jenseits von Gut und Böse, Zur Genealogie der Moral, Der Fall Wagner, Götzendämmerung, Ecce Homo a nedokončená Der Wille zur Macht. Základ N. učení je otázka po pojmu života a smyslu jeho. Život je osudově zapříčiněn kulturou, ktera si vytváří svou morálku, filosofii, v jejíž okovech člověk jest ujařmen. Člověk, kt. se chce osvoboditi, musí žíti mimo pravdu a omyl, dobro a zlo, neboť existuje jen morálka pánů a otroků. Morálka pánů je vyznačována vůlí k moci. Naše kultura i křesťanství spočívá na morálce a „desce hodnot“ židů a proto musí býti zničena. Humanita, demokracie, socialismus jsou plodem téže otrocké morálky. Život se promítá do věčnosti, kde se dobývá věčný návrat věcí. K tomu však nenapomůže bůh, nýbrž nadčlověk. Pojem nadčlověka stává se vrcholem a středem N. filosofie. N. myšlenky, které se potkaly s bouřlivým souhlasem i odporem, rozšířila za N. nemoci duševní a po jeho smrti jeho sestra paní E. Förster-Nietzsche, která založila i N. archiv ve Výmaru. Souborná vydání vyšla: 1895—1911, 1905—13, 1920—28, dopisy 1900—05. Překlady: Antikrist (Pudlač) 1905; Ecce homo (Procházka, Fischer) 1910, 1929; Náboženský život (Hostinská) 1912; Nečasové úvahy (Krejčí) 1902; Přehodnocení všech hodnot (Fischer) 1929; Případ Wagnerův 1901; Soumrak model (Procházka) 1913; Tak pravil Zarathustra (Krejčí, Fischer) 1896, 1914, 1925; Zrození tragedie (Fischer) 1923; Sebrané spisy vycházejí u A. Srdce od 1923. Liter.: O. Fischer: F. N.

Nieuport Edouard de (1875—1911) fr. inženýr, zakladatel známé továrny na letadla. Specialita: rychlé jednoplošníky a stíhací letouny voj., jakož i dopravní letouny střední velikosti.

Nieuwport, m. v belg. prov. Západ. Flander, (1927) 4676 ob., má starobylé budovy, rybářství, mořské lázně. Ve svět. válce dal král Albert 25. října 1914 otevříti kanály u N., aby zaplavením kraje mezi Yserou a tratí Dixmunden-N. znemožnil postup německé 4. armády.

Niewiadowski Eligjusz (* 1869), p. malíř a spisovatel. Sp.: Atlas do dziejów Polski, Malarstwo współczesne a j. Od 1919 šéf uměl. odd. v min. osvěty. R. 1922 při otevření Salonu v Zachęcie zastřelil presidenta polského Narutowicze (♀), odsouzen k smrti a 31. I. 1923 popraven.

Niezabytowski Karol (* 1865), p. politik, rolník v Bacewiczach, 1919 hl. zplnomocník polského Červ. Kříže na běloruské frontě, 1926 min. zemědělství.

Nicz-Borowiakowa Marja (* 1898), pol. malířka a představitelka pol. kubismu.

Nigde (Nighde), hl. m. tur. vilajetu N., v Malé Asii, asi 6000 ob.

Nigella Tourn., černucha, jednoleté byliny rodu Ranunculaceae, pryskyřičníkovitých, s mnohonásob. rozdělenými

Nigella damascena.

listy; 16 druhů, většinou kol Středozem. moře. N. damascena L., čern. zahradní, N. sativa L., č. setá n. černý kmín, z M. Asie; N. arvensis L., č. rolní, roste na stráních a písečných polích.

Nigellus z Oskořína Trojan (1537—1604), prof. univ. v Praze, lat. spisovatel.

Niger (správněji Nigir), po Nilu a Kongu třetí největší ř. v Africe s úvodím o rozloze 2,092.000 km²; pramení jako Džoliba na hranici mezi Sierra Leone, Liberií a Franc. Guineou, odvodňuje Záp. Sudan a spěje k pobřeží Horní Guiney. Při 5½° s. š. počíná 24.000 km² veliká delta, v jejímž hrotu je mys

Formoso. V deltě se provozuje čilý obchod s palmovým olejem; proto se též zove Oil Rivers.

Niger Tomo (Negri), († 1527 ve Splitu), teolog a obratný řečník ze šlechtické splitské rodiny.

Nigeria, angl. kolonie a protektorát v Brit. Záp. Africe, na Nigeru, 869.400 km² a (1921) 18,463,807 ob. Vlhké a horké pobřeží je nezdravé; přechází v suché savanny a tyto v Saharu. Pobřeží je osídleno kanibaly. Pěstuje se bavlník a těží se železná ruda, olovo, stříbro, mangan, monazit, uhlí. V čele N. je generální guvernér s deseti poradci. Ústava je z r. 1922.

Nigerská kolonie, kolonie Francouzské Západní Afriky, 980.000 km² a (1926) 1,218.717 ob.; dělí se na sev. pás pouštový, zalesněné území ve středu (produkuje arab. gumu) a na jižní území, bohaté na dříví a dobytek. R. 1922 obdržela civilní správu. Hl. m. je Niamey (3142 ob.).

Nigoević, ↗ Nigretić Franjo.

Nigrescit, minerál, obsahující vodnatý křemičitan hořečnatý a železnatý, tmavě zelený až černý, vyplňuje bublinovité prostory v basaltu.

Nigretić Franjo, JUDr. (Niconizio, Nigoević), (* 1501 na Korčule, † 1549), výborný právník a chorv. spisovatel, profesor práva, kanovník, žil v Římě, Polsku, kde se stal sekret. krále Zikmunda I

Nigrin Jaroslav, č. am. žurnal., učitel volné školy a lektor španělštiny a češtiny na Harrison High School v Chicagu. N. je rodák kutnohorský, kde vystudoval gymnasium. † 1922 v Elginu ve věku 40 let. Sepsal též Bohemian Grammar.

Nigrin Jiří († kol 1617), bakalář a spis. v Praze.

Nigrin de Nigro Ponte, knihtiskař v Praze v l. 1572—1606; vdova Alžběta vedla závod 1606—15.

Nigrin Kristian Václav (XVII. stol.), pedagog a vydavatel spisů Komenského.

Nigrinova Vela (* 31. XI. 1862, † 19. XII. 1909), rodem Slovinka, vynik. tragédka srbská, od r. 1882 přední člen Nár. div. srbského v Bělehradě.

Nigritella L. (temnohlávek černý), čeleď vstavačovitých, alpská květina s malými, hnědočernými paličkami, druh N. angustifolia L.

Nigritie, země Nigritů (↗), nyní název Negerska, t. j. Afriky j. od Sahary, dělí se na savannu Sudânu, Konžskou pánev a mimotropickou Jižní Afriku.

Nihilismus (od lat. nihil, nic), ve filosofickém smyslu ↗ nic. — V teologii názor, že Kristus není individuem, tedy nic. — Radikální myšlenkový směr v Rusku (↗ nihilisté).

Nihilisté (od lat. nihil, nic), radikální kruhy ruské mládeže v 1860. letech, název mají podle Turgněvova románu Otci a synové. Neuznávali autority, popírali zásadně státní pořádek a společnost, náboženství, manželství atd.

Nihošovice, o. v Č., okr. Strakonice, 461 ob.

Niihau (Nihoa), havajský ostrov, 246 km², řídce obydlený.

Znak města Nijmegenu.

Nijmegen, m. v Nizozemsku, prov. Gelderland, 76.069 ob., na řece Waalu, gotický chrám z XIII. stol., radnice z r. 1554, katolická universita (zal. 1923).

Nikaea (Nicaea), m. ve staré Bithynii, vystavěné 316 př. Kr. Antigonem jako Antigoneia, 301 přezvána na počest manželky Lysimachovy; 1204—61 hlav. město ř. císařství N., 1326 v moci Turků. Dnes Isnik. Církevní sněmy.

Nikandros, ř. didaktický básník, lékař v Kolofónu, kolem 150 př. Kr.

Nikandrov Nikolaj Nikandrovič, souč. spisov. ruský, autor satir. povídek ze života měšťanského Vo vremja zatišja, Vo dvorepervaja, Proklatyje zažigalki a Rynok ljubvi, Puť k ženščině, Ljubov Ksenii Dmitrijevny v stylu hrubého naturalismu.

Niké.

Niké, ř. bohyně vítězství, podle Hesioda dcera titana Pallada a Stpx, jež pomohla v boji s titany Diovi k vítězství. Znázorňována býv. s křídly, věncem a palmou, obyč. vznášejíc se na zeměkouli.

Nikeforos (ř., nesoucí vítězství), jméno byzantských císařů: 1. N. I. ze Seleukie, podmanil slovanské kmeny na Peloponnésu; padl 811 v boji proti Bulharům. — 2. N. II. z rod. kappadockých Foků (913—969), bojoval proti Arabům, stal se obětí spiknutí (969). — 3. N. III. Botaniates, zmocnil se císařského trůnu po odstoupení Michala VII., 1081 byl sesazen Alexiem I. Kommenem.

Nikelin (červený kyz niklový), nerost, v podstatě arsenid nikelnatý, NiAs, nachází se skoro výhradně celistvý a vrostlý, zřídka v šesterečných krystalech, světle měděně červený, šedě a černě naběhlý,

neprůhledný, kovově lesklý, tv. 5.5, větrá na zelený kyz niklový; na rudních žilách u Jáchymova, v Rioja v Argentině a j.; používá se ho k výrobě niklu.

Nikias, athénský státník a vojevůdce, 470—413 př. Kr. Se Spartou uzavřel roku 421 t. zv. Nikiův mír.

Nikisch Artur (1855—1922), maď. dirigent a hud. sklad., kapelník Berlínské filharmonie, 1904—05 ředitel opery Městského divadla v Lipsku. Napsal kantátu Vánoce, psal smyčcové sextety a j.

Nikitěnko Aleks. Vasiljevič (1804—1877), ruský liter. historik, autor mnoha memoirů.

Nikita (* v Albanii, † 4. IV. 1808 v Serezu), albán. Slovan, mučedník pro víru, mnich klášt. Rusliku na Sv. Hoře, nakonec apoštol křesť. v Serezu mezi Turky, kteří ho umučili.

Nikitić Gedeon, Srb, první samostatný biskup pravosl. Rumunů v Rak.-Uher. 1784—88.

Nikitin Sergěj Nikolajevič (1860—1909), ruský geolog, badatel kamenouhel. pánví stř. a jv. Ruska, od r. 1885 redigoval Ruskou geologickou bibliotéku.

Nikitin Ivan Savvič (3. X. 1824—28. X. 1861), ruský básník, samouk, hostinský, pak knihkupec, psal básně prodchnuté smutkem strastného mládí a láskou k přírodě. Mnohé z jeho básní zařazeny do učebnic, z větších prací báseň Kulak a prósa Dněvník seminarista.

Nikl, Ni, kov, nachází se v přírodě v podobě slitiny v meteorickém železe a ve sloučeninách, které obsahují zpravidla ještě jiné kovy. Kyz vláskový (millerit) NiS, obsahuje 64.8% niklu, červený kyz niklový (nikelin) NiAs obsahuje až 35.4% niklu, bílý kyz niklový (chloanthit, rammelsbergit) $NiAs_2$ obsahuje 28.2% niklu, jehož část zpravidla je zastoupena železem nebo kobaltem, šedý kyz niklový (gersdorfit) NiAsS, obs. až 35.4% niklu, křemičitan (Ni, Mg) $SiO_3 . nH_2O$ 15—25% niklu, atd. Arsenové kyzy, které obsahují zpravidla kobalt, větrají na arseničan nikelnatý $Ni_3(AsO_4)_2 . 8 H_2O$, který je znám jako niklový květ (annabergit). Mnoho niklu vytěží se též z magnet. kyzů. — Vlastnosti, použití. Nikl má barvu skoro stříbrně bílou, silný lesk, tvrdost mezi kujným železem a ocelí, dá se velmi dobře leštiti a ohýbati, pevnost v tahu vyžíhaného niklu činí 40 kg/qmm, dá se kovati a svařovati, taje při 1452°; spec. v. 8.8 at. v. 58.68. Nikl podobá se železu svými magnetickými vlastnostmi a chováním chemickým, je však na vzduchu a ve vodě stálejší; zahříváním nabíhá jako ocel, bez značnější oxydace dá se v žáru kovati, kyselinou solnou, sírovou a octovou se pozvolna naleptává, v kyselině dusičné se snadno rozpouští. Vznikající roztoky mají barvu zelenou a obsahují dvojmocný nikl. Jejich elektrolysou i za přítomnosti nadbytečného ammoniaku vylučuje se na kathodě nikl v podobě stříbrobílého lesklého plechu. Jemně rozptýlený nikl katalysuje addici vodíku na organické sloučeniny, na př. při tvrzení tuků, pravděpodobně přechodným tvořením se hydridu nikelnatého NiH_2. — Nikl dá se dobře opracovati a též svařovati se železem a ocelí. Na obou stranách poniklované plechy dají se dobře válcovati. Galvanicky a jinak poniklovaných nádob a nádob z čistého niklu používá se hojně k vaření. Z čistého niklu zhotovují se též magnetky, přístroje, laboratorní nádoby, polepy atd. V průmyslu používá se však niklu hlavně k přípravě slitin, z nichž nejdůležitější je niklová ocel. — Zdravotnictví. Používání niklového nádobí k vaření není nebezpečné; při přípravě pokrmů do těchto se dostávající stopy niklu nezpůsobily nikdy onemocnění. U osob, pracujících v závodech na zpracování niklu, zvláště u žen, vyskytuje se někdy t. zv. niklová lišej, svrbící vyrážky na kůži, tato nemoc není však nebezpečná a dá se snadno léčiti a vhodnými opatřeními (použív. gumových rukavic, pečlivé a časté mytí rukou vodou a sodou, používání vaseliny k natírání rukou před a po práci) lze se jí uvarovati. — Slitiny niklu, homogenní tuhé směsi. Slitiny niklu s hliník. a želez. obsahující malá množství jiných kovů (manganu, křemíku), vzdorují velmi dobře vysokým teplotám a používá se jich pro ohnivzdorné nádoby. Elektrický odpod niklu zvyšuje se přimíšením chromu. Těchto slitin (chronin, nichrom) používá se proto k zhotovování elektrických pecí a ohřivačů. Malá množství jiných kovů (wolfram, měď atd.) činí takové slitiny niklu velmi odolnými vůči kyselině dusičné (illium). Slitinami niklu se železem jsou kruppin (☞), nirosta a jiné různé jednoduché a složité niklové ocele (☞ slitiny železa). K těmto náležející invarové oceli svým složením a použitím podobá se Guillaumeho kov. Měď, která zvětšuje pevnost niklu, stává se již 10% niklu bledou, asi 20% niklu světlošedou (blankometal), 25% niklu bílou (☞ niklové mince), 25 až 75% niklu obsahují slitiny niklu s mědí, vedle malých množství jiných kovů (železo, mangan, křemík atd.), jichž se používá k zhotovování předmětů denní

potřeby a pro strojové součásti (monelmetal). Více mědi, vedle železa a manganu, obsahuje pro zhotovování přístrojů používaná slitina niklu a někdy manganin (Q slitiny manganu), kdežto konstantan (Q), jehož se používá rovněž k zhotovování elektrických odporů, obsahuje prostřední množství mědi, 2.8% wolframu a 0.6% hliníku vedle 56.8% mědi a 0.6% hliníku obsahuje novému stříbru podobný minargent (polostříbro). Této slitině podobné slitiny niklu obsahující nikl, měď a wolfram v poměrech 78 : 20 : 2, 75 : 15 : 10, 50 : 45 : 5 mají velký elektrický odpor a jsou stálé vůči kyselinám. Vedle mědi ještě zinek obsahující niklová mosaz (Q mosaz), byla známa již dř. než nikl. Byla známa nejdříve v Číně (pakfong) a připravovala se pak v Duryňsku. Nové stříbro (argentan, German silver) obsahuje 46—66% mědi, 19—31% zinku, 13—36% niklu, má barvu nažloutlou až stříbrně bílou, lom jemně zrnitý nebo hákovitý, spec. v. 8.4 až 8.7, je pevnější a tvrdší než mosaz, avšak ohebností se jí rovná, dá se velmi dobře leštiti, je stále na vzduchu, kyselým kapalinám vzdoruje lépe než mosaz a měď, taje v slabě bílém žáru a vyznačuje se značným elektrickým odporem. Nového stříbra používá se v strojnictví, pro chirurgické přístroje a pro umělecké předměty. V posledním případě nové stříbro se zpravidla postříbřuje (alfenid, argyroid, argyrofan, semilargent, alpaka, peruské stříbro, čínské stříbro); dobře postříbřené předměty obsahují průměrně 2% stříbra. Podobné složení má (62% mědi, 20% niklu, 18% zinku) nebo obsahuje pouze měď a nikl (v poměru 68 : 32) pro elektrické odpory používaný nikelin. Podobné slitiny s 2% wolframu (platinid, platinoid) používá se pro přívodné dráty elektrických žárovek. Sterlinmetall a maillechort podobají se novému stříbru, obsahují však něco železa a olova. K podobnému účelu používá se dále manganového nového stříbra (Q slitiny manganu), železného nového stříbra s 66% železa, 25% niklu, 5% mědi, 4% manganu nebo se 70% mědi, 20% niklu, 5.5% zinku, 4.5% kadmia a neogenu s 58% mědi, 27% zinku, 12% niklu, 2% cínu, 0.5% hliníku a 0.5% vizmutu. Poslední slitina je niklová bronz. Jiných slitin niklu a mědi, zinkem a cínem, obsahujících zpravidla přes 12% niklu používá se k zhotovování přístrojů a pro jejich značnou pevnost jako ložiskových kovů. Někdy obsahují ještě olovo, v některých případech neobsahují zinek (50% mědi, 25% cínu a 25% niklu). Zinku prostých slitin s 64% mědi, 35% niklu, 1% cínu používá se jako nového stříbra. Arguzoidu, obsahujícího 56% mědi, 13% niklu, 23% zinku, 4% cínu a 4% olova používá se k slévání uměleckých předmětů. — S l o u č e n i n y n i k l u odvozují se většinou od niklu dvojmocného, pouze některé od niklu trojmocného a čtyřmocného. Sloučeniny nikelnaté jsou obsaženy v některých nerostech, vznikají rozpouštěním niklu, kysličníku a uhličitanu nikelnatého v kyselinách, nerozpustné podvojným rozkladem. Rozpustné soli nikelnaté nutí k dávení, reagují kysele a v žáru se rozkládají. Roztoky nikelnatých solí s draselným louhem poskytují světlozelenou sraženinu, s nadbytečným ammoniakem modrý až fialový roztok, obsahující komplexní ammoniakové kationty, s alkalickými uhličitany zelené vločky zásaditých uhličitanů. Sírovodík sráží z roztoků nikelnatých solí, za nepřítomnosti minerálních kyselin, černý sírník nikelnatý. K důkazu malých stop niklu a k dělení niklu od kobaltu používá se sraženiny, vznikající působením dikyandiamidinsulfátu (za přítomnosti salmiaku a draselného louhu) a šarlachově červené sraženiny, vznikající působením dimethylglyoximu (za přítomnosti ammoniaku). Nikelnatých sloučenin používá se k poniklování, k přípravě akkumulátorových desek, k přípravě kovového niklu, k barvení skla na šedo, k výrobě keramických barev a emailů, jako katalysátorů, jako mořidel a k potiskování tkanin. — Chlorid nikelnatý $NiCl_2$ vzniká bezvodým zahříváním niklu v proudu suchého chloru v podobě žlutých, kovově lesklých šupinek, se šesti molekulami vody krystaluje chlorid nikelnatý z koncentrovaného roztoku niklu v lučavce královské nebo z roztoku uhličitanu nikelnatého v kyselině solné, v malých, zelených, snadno rozpustných sloupcích. — O hydritu Q nikl. — O uhličitanu Q výše. — O karbonylu Q nikl. — Dusičnan nikelnatý $Ni(NO_3)_2 . 6 H_2O$ tvoří smaragdově zelené, rozplývavé krystaly. Z kysličníků, jichž se používá k barvení skla a k výrobě Edisonových akumulátorů, nejobecnějším je kysličník nikelnatý NiO. Nachází se v přírodě jako minerál bunsenit vniká zahříváním jiných nikelnatých sloučenin v podobě zelenomodrého prášku, jinými způsoby též v podobě tmavozelených nebo šedočerných osmistěnů. Kysličník nikelnatý v kyselinách se snadno rozpouští, uhlíkem a vodíkem se snadno redukuje, mírným zahříváním na vzduchu mění se v černý kysličník niklitý Ni_2O_3, který při vyšší teplotě rozkládá se

opět v kysličník nikelnatý a kyslík. Ammoniakální roztok hydroxydu nikelnatého rozpouští hedvábí, působením oxydačních činidel mění se hydroxyd nikelnatý v hnědočerný kysličník nikličitý. Alkalické chlornany a bromnany srážejí z roztoků nikelnatých solí černý hydroxyd niklitý $Ni(OH)_3$. Všechny tyto a jiné vyšší kysličníky a hydroxydy niklu při vyšších teplotách uvolňují kyslík a v kyselinách, za vývoje kyslíku, rozpouštějí se rovněž na soli nikelnaté. — Fosforečnan nikelnatý $Ni_3(PO_4)_2 . 7 H_2O$ sráží se z roztoků nikelnatých solí fosforečnanem sodným jako světlozelená sraženina, která zahřátím do červeného žáru nabývá barvy žluté a používá se jí pak jako žluté barvy (niklová žluť). — Křemčitany niklu, které obsahují též jiné kovy, nacházejí se v přírodě jako rudy, na př. garnierit (↗ a nikl). — Síran nikelnatý $NiSO_4 . 7 H_2O$ připravuje se rozpouštěním uhličitanu nikelnatého ve zředěné kyselině sírové nebo rozpouštěním niklu ve směsi kyseliny sírové a malého množství kyseliny dusičné. Tvoří tmavozelené, snadno větrající krystaly, kdežto při vyšších teplotách vznikají stálejší, modrozelené krystaly se 6 molekulami vody. Síran nikelnatý rozpouští se snadno ve vodě, v alkoholu se nerozpouští. Z roztoku síranu nikelnatého a ammonného krystaluje podvojný síran nikelnato-ammonný $Ni(NH_4)_2(SO_4)_2 . 6H_2O$, jehož se používá k poniklování a k barvení zinku a mosazi na černo. — Sírník nikelnatý NiS nachází se v přírodě jako mosazově žlutý kyz niklový. Z neutrálních roztoků nikelnatých solí sráží sírovodík černý hydroxysulfid Ni (OH) (SH). — Kyanid nikelnatý $Ni(CN)_2$ sráží se z roztoků nikelnatých solí kyanidem draselným jako nazelenalá sraženina, která v nadbytečném kyanidu draselném rozpouští se jako komplexní kyanid nikelnato-draselný $K_2Ni(CN)_4 . H_2O$.

Niklas Josef (* 11. III. 1817, † 10. X. 1877), architekt, profesor architekt. na č. technice v Praze. Hlavní jeho stavby: divadla: plzeňské, novoměstské v Praze, aréna na hradbách, synagoga v Dušní ul., vyšehradské probošství. Napsal několik prací z oboru stavitelství.

Niklování, ↗ nikl.

Niklové mince, mince z čistého niklu (na př. Rakousko, Švýcarsko, Francie, Itálie) nebo z jeho slitin (na př. Německo do r. 1914: 75 proc. niklu a 25 proc. mědi; podobně Belgie, USA.), opotřebují se málo, od měděných mincí dají se snadno rozeznati a těžko se padělají.

Niklový květ (niklový okr, annabergit), nerost, nachází se v podobě vláskovitých v podobě vláskovitých krystalů a vločkovitých povlaků, též celistvý a zemitý, jablkovitě zelený, tv. 2.

Niklový kyz (kyz vláskový, millerit), nerost, nachází se v podobě vláskovitých a jehlicovitých krystalů, též v podobě vláknitých a stébelnatých agregátů, mosazně žlutý, často pestře nebo šedě naběhlý, tv. 3.5, na rudních žilách u Jáchymova a j. a zvláště u Lancasteru v Pennsylvanii a ve státě New Yorku.

Niklový kyz antimonový (ullmannit), $NiS_2 . NiSb_2$, nachází se v krystalech soustavy krychlové a zvláště v zrnitých agregátech, cínově až stříbrobílý, tmavošedě naběhlý, tv. 5.5, nalézá se u Löllingu, na Sardinii a j.

Niklový kyz arsenový (gersdorffit), $NiS . NiAs_2$, nachází se většinou v zrnitých agregátech, někdy v krystalech soustavy krychlové, stříbrobílý až ocelově šedý, tv. 5.5, na rudních žilách ve Štýrsku (Schladming) a j.

Niklový plech, z čistého niklu zhotovený plech, též poniklovaný plech železný nebo galvanicky poniklovaný plech mosazný nebo zinkový.

Niklový smaragd, nerost, vodnatý zásaditý uhličitan nikelnatý, smaragdově zelený, průsvitný, tv. 3; tvoří jemně krystalické povlaky, zvláště na chromitu z Texasu (Pennsylvania).

Nikobary, britské souostroví v Indickém oceáně, 1645 km² s 9300 ob.

Nikodém Alfred (* 1864 v Praze), nejstarší aktivní čes. všesportovec; účastní se horlivě všech sportov. podniků.

Nikodim († 12. V. 1324), šlechtic, pečský archiepiskop, s velkým vlivem, jenž korunoval srb. krále Stevana Dečanského a Dušana. Světec srbské církve.

Nikodim († 1406), mnich a diplomat, jenž šel do Cařihradu s poselstvím kníž. Lazara r. 1375, zaklad. prvních klášterů v Italii, kde ho ctí za svatého. Pro výbor. znalost řečtiny nazýván též Grčić (Malý Řek).

Nikodim († 1709), alb. Slovan, mučedník, dříve odpadlík, pak šiřitel víry křesť. mezi Musulmany, od nichž byl umučen. Je pohřben na Athosu a ctěn jako blahoslavený.

Nikola I. Petrović Njegoš (1841—1921), poslední král černohorský. ↗ Mikuláš I.

Nikolaev Nikolaj Iv. (* 1852), zakladatel prvních zpěv. sborů v Bulharsku. Získal si největších zásluh o pěstování sborového zpěvu v B.

Nikolaj Michajlovič (1859—1919), ↗ Mikuláš 6. — N. Nikolajevič (1831—1891), ↗ Mikuláš 4. — N. Nikolajevič (1856—1930),

↗ Mikuláš 5. — N. Pavlovič, ↗ Mikuláš 2.

Nikolaiová Magdalena, ↗ Hynková M.

Nikolajev, m. v Ukrajině, (1926) 101.182 obyv.; při toku Bugu a Ingulu.

Nikolajević Božo, PhDr. (* 1877), ředitel musea v Sarajevě, srb. spisovatel.

Nikolajević Dušan (* 1885), srb. publicista.

Nikolajević Svetomir (1844—1922), srb. lit. historik, profesor v Bělehradě, politik, min. předseda 1894. Organisátor srb. zednářství.

Nikolajevská fronta, bojiště čs. legií na Rusi, na jihu od Samary u m. Nikolajevska. Legie ji držely od dobytí Samary (20. VIII. 1918) do jejího pádu (8. IX.); byl to nejzazší úsek na povolžské frontě čs. legií.

Nikolau Josef (1838—1862), č. učitel a spisovatel.

Nikolau Stanislav, PhDr. (* 1878), prof., redaktor a geograf. Psal učebnice, redig. Širým světem. Země a lidé. Sp.: Příručka zeměpisu (1927), U kolébky republiky (1926); píše referáty o vnitřní i zahran. politice do Národní Politiky.

Nikolaus Cusanus ↗ Nicolaus Cusanus.

Nikolčice, o. na Mor., okr. Hustopeče, 1117 čs. ob.

Nikolić Andra (1853—1918), srb. politik a státník, organisátor radikální strany.

Nikolić Djoka (* 1863), srbský lékař a politik.

Nikolić Milovil (* 1878), chorv. básník, člen moderny.

Nikolić Rikard (* 1879), soudce a chorvatský spisovatel-povídkář.

Nikolić Rista (1877—1917), řed. etnogr. musea ve Skoplji, antropogeograf.

Nikolić Vladimír, JUDr. († 1931), srbský advokát a starosta Zemunu. Napsal cenné studie o srbských malířích ve Vojvodině, o caru Dušanovi a o Karađorđě i jeho vládě. Za svět. války pracoval pro srbskou vládu v Italii a Francii.

Nikolov Andrej (* 1878), bulh. sochař. Vystavoval v r. 1926 v Praze své mramory dětské. Portretoval čes. matem. A. Šourka, bulh. cara Borise, univ. prof. A. Balabanova, bás. Ivana Vazova a j. Representuje v Bulharsku klasicismus.

Nikolov Malčo (* 1883 v Zaraevo), bulh. liter. kritik. Své kritické studie vydal ve dvou knihách: Literaturni charakteristiki — ot P. R. Slavejkov do D. Debeljanov, 1927 a 1930, a Literaturni charakteristiki i paraleli, 1928.

Nikolov Naum (* 1889), bulh. mineralog. Přednáší na sofijské univ. mineralogii a petrografii.

Nikolov Todor, Dr. (1875—1923), bulh. botanik. Přednášel na sofijské univ. všeobecný rostlinopis. Věd. studie psal bulh. a francouzsky.

Nikolov Vladimir (* 1877), bulh. dram. umělec. Působí v divadle plných 30 let.

Nikolsk-Ussurijskij, rus. m. na Dálném Východě, (1926) 32.121 ob.

Nikolskaja Jelizaveta (* 1904 ve Vladivostoku), primabalerina rus. divadel v Oděse, 1922 přišla do Prahy k Nár. div., r. 1927 angažována do Paříže k Folies Bergère, kde zvítězila svým tanečním uměním klasické krásy. V l. 1929—30 podnikla světové tourné.

Nikomedes, bithynští králové: N. I. sjednotil r. 277 př. Kr. thrácké kmeny v království bithynské; N. II., Epifanes, sesadil r. 149 otce Prusia II. a zmocnil se trůnu; N. III. byl jeho syn († 94); N. IV. (Philopator), začal r. 89 na podnět Říma válku s Mithridatem; odkázal svou říši Římanům († 74).

Nikon (1605—1691), rus. duchovní, 1652 patriarcha v Moskvě; upadl u cara v nemilost a byl 1667 sesazen. Církevní reforma, jím prováděná, vedla k „raskolu".

Nikopol, bulh. m. na Dunaji, 5000 ob. Je starého původu, založil je imperátor Heraklius. V r. 1396 porazil v okolí města sultán Bajazit armádu uher. krále Zikmunda, v r. 1598 zvítězil zde vlašský vládce Michail nad Turky. V roce 1810 stali se na čas pány N. Rusové.

Nikorowicz Ignacy (* 1874), pol. spisovatel románů, divadelních her.

Nikotin, alkaloid, v listech a semenech tabáku a v listech konopí vázaný na kys. citronovou a jablečnou, bezbarvý olej nepříjemného omamného zápachu, reakce alkalické; s kyselinami tvoří lehce rozpustné soli. Je prudkým nervovým jedem, sliznice leptá, při otravě působí silné odměšování potu a slin, nevolnost, vrhnutí, průjmy, závrať, pocit slabosti a třes, pak deliria a křeče. Podle Koberta účinkuje 0·06 g smrtelně.

Nikotinismus, otrava tabákem.

Nikov Petr, Dr. (* 1884), bulh. historik, žák dr. K. Jirečka. Je mimoř. prof. sof. univ. a přednáší bulh. dějiny. Větší vědecké studie: Bolgaroungarski otnošenija ot 1257 do 1277 godina (Spis. na bol Akademija, 1918), Tatarobolgarski otnošenija prez srednite vekove (Godišnik na Sofijskaja univ., 1921), Istorija na Vidinskoto kňažestvo do 1323 g. (ibidem, 1922), Bolgarska diplomacija ot načaloto na XIII. vek (Bolg. istorič. bibl., 1928) a j.

Nikulin Lev Veniaminovič (* 1891), rus. souč. spis. veršů, humor. povídek, románů a úspěš. div. her Inženěr Merc a Tarakanovščina, břitká satira součas. ovzduší spisovatelova.

Nil, druhá největší řeka na světě, 6397 km dlouhá, s úvodím 2,868.000 km²; pramení sev. od jezera Tanganjika jako Kagera, vstupuje do jezera Victoria, jež

Nil.

opouští jako Kivira, spěje k jezeru Albertovu; jako Bahr el-Džebel přechází katarakty u Dufile a Redjafu, u Lado vstupuje do sudanské roviny, kde tvoří bažiny, spojuje she s Bahr el-Seraf a vytéká jako Bahr e-Abiad (Bílý Nil); pak protéká pouští, olemován 3 km širokým pruhem naplavenin, vstupuje do stepi Bajuda. Pod Kahýrou tvoří 1 km široký proud deltu 270 km širokou a 171 km dlouhou; splavné je jen rameno damiettské. Kolísání v množství vody způsobuje od konce června do října Modrý Nil, menší kolísání též Bílý Nil od prosince do ledna. — Jméno Nil pochází od semitského Nahal; ve starověku požíval N. od Egypťanů, Řeků i Římanů božské úcty; byl mu zasvěcen chrám u Nilopolis a v řeckém a římském umění zobrazován jako ležící bůh řeky.

Nimburský Josef (1856—1925), č. lesn. odborník a spisovatel.

Nimbus (lat.), mrak, ve starém umění kruh za hlavami bohů světla.

Niměřice, o. v Č., okr. Mladá Boleslav, 713 čs. ob. Akc. cukrovar, zámek.

Nimes (nîm), m. ve Francii, depart. Gard, 84.667 ob., na širé rovině, na trati Tarascon—Montpellier. Katedrála, dobře zachované řím. stavby, amfiteatr, korintský chrám, Augustova brána, vodovod a j. Výroba tkanin, koberců, šatů, obuvi, olivových konserv, sur. hedvábí. Vinařství a ovocnářství.

Znak města Nimes.

Nimród, podle hebr. pověsti syn Kuše (veliký lovec před Hospodinem), vládce v Babylonie a zakladatel měst.

Ninčič Momčilo (* 1876), jugosl. politik, 1915—19 srbský min. financí, 1921—1926 ministr zahraničí; uzavřel důležité smlouvy (v Rapallo, Nettuno). Četné politické spisy.

Niněra, starý hud. nástroj strunný, v X.—XII. st. velice oblíbený; plnil tehdy úlohu dnešního klavíru. Resonanční těleso podobno jako u jiných strun. nástrojů s někol. strunami, z nichž jedna (nebo dvě v souzvuku) zkracovány klaviaturou, druhé zněly stále týmž tónem (kvintou) a smýkaly se kolem s koženou obručí natřenou kalafunou, které se otáčelo klikou. Stejné úpravy starofranc. hud. nástroj vielle, něm. Drehleier, ital. Lira tedesca, ve XII.—XVII. stol. zvána armonie n. symfonie (chifonie), po velké oblibě i jako koncertní nástroj v XVIII. st. Klesala na šumařský nástroj a zatlačena kolovrátkem. Jiné názvy staroč. pro n.: kolovratec, kobylka, kobylí hlava, tlučec.

Ninger Frant., MUDr. (* 31. VIII. 1886 v Doksanech), řád. prof. nemocí ušních, nosních a krčních univ. v Brně.

Ninger Karel (1827—1913), č. lit. historik a prof. Sp.: Historie literatury české (1862) a j.

Ninger Václav (1804—1870), č. dekor. malíř.

Ningpo, smluvní přístav (od r. 1842) v čínské prov. Če-kiang, 284.300 ob., na splavné řece Jung-kiang, v úr. krajině.

Ninive (hebr., asyr. Ninua), jedno z hl. m. říše Asyrské, na vých. břehu Tigridu. Bylo hlavním střediskem kultu bohyně Istar. V XV. st. př. Kr. náleželo N. k říši Mitanni, po jejím zániku opět k Asyrii. První archeologické vykopávky dály se zde roku 1842. Nalezena zde ohromná knihovna na 20.000 hliněných tabulkách.

Ninošvili (pseud. Ign. Nigorokva, 1861—1894), gruzínský spisovatel.

Niob (Niobium, Columbium) Nb, vzácný kov; nachází se v nerostech spolu s tantalem, od něhož se dělí pomocí dobře rozpustného oxyfluoridu niobično-draselného, $NbK_2OF_5 . H_2O$. Má bílý lesk, spec. v. 12.7, at. v. 93.5, tvrdost velmi vysoká, taje při 1950°, v kyselinách se nerozpouští, zahříváním na vzduchu oxyduje se na bezbarvý kysličník niobičný Nb_2O_5. Jeho hydrát, kys. niobičná, vzniká rozkladem chloridu niobičného $NbCl_5$ a jiných niobičných sloučenin vodou; se zásadami tvoří kyselina niobičná soli v různém poměru, na př. niobičnan železa a manganu $(Fe, Mn)Nb_2O_6$, který (obsahuje kromě toho tantal) nachází se v přírodě jako minerál niobit. Vedle niobičnanů jsou

známy ještě kyslíkem bohatší perniobáty, vedle kysličníku niobičného kyslíkem chudší kysličníky niobu. Niob objevil v nečistém stavu r. 1801 Hatschett, v čistém stavu r. 1844 H. Rose.

Niobé, v řecké mytologii dcera Tantalova, manželka thébského krále Amfióna. Jsouc pyšná na své četné děti, chtěla

Niobé
(ve Florenci, as 350 r. př. Kr.).

se rovnati bohyni Letó, která porodila jen Apollóna a Artemis. Za trest usmrtil Apollón v jednom dni všecky děti Niobé.

Niobrara, přítok Missouri, 650 km dl.

Niort, m. ve Francii, dep. Deux-Sèvres, 25.721 ob., na trati Poitiers—Rochefort.

Nipa Thunb., palma trop. Asie; N. fruticans Wurmb., na ostr. Filipinských, v Malaj. archipelu, na březích řek; bez kmene, s dlouhými (6 m) listy. Z listů vyrábějí se klobouky, rohože, též ke krytí střech; z popela vyr. se sůl, vnitřek plodů jedlý.

Niphobolus, druh Polypodiaceae, kapradin s hvězdicovitými listy, v Polynesii a jihových. Asii. Z evrop. druhů N. lingua s listy dlouhého řapíku; n. nummularifolius, s jalovými listy.

Niphobolus lingua.

Nipon (Honšu), největší z jap. ostrovů, tvoří s malými vedlejšími ostrůvky (Sado, Oki, Amaji atd.) šest starých krajin (Do zvaných), nyní geograficky rozdělených v pět Chiho, dohromady 224.737 km² se 41,810.129 ob. ↷ Japonsko.

Nippur, prastaré babylonské m., nyní zříceniny Niffer.

Nirnstejn Zygmunt (* 1895), p. karikaturista.

Nirovce (Nyir), o. na Slov., okr. Želiezovce, 396 ob.

Nirvánam, v budhismu poslední cíl učenců a mnichů, odpoutání se od pozemskosti a splynutí s prajsoucnem.

Nisa (Neisse), pruské m. v H. Slezsku, (1925) 32.604 ob., má továrny na stroje, koberce, nábytek.

Nisa, 1. Zhořelecká, levý přítok Odry, pram. v Jizerských horách a teče na s. a ústí u Ratzdorfu; 2. Kladská, levý přítok Odry, začíná v Krkonoších a ústí u Schurgastu; 3. Divoká N., říčka v Dol. Slezsku.

Nisān, žid. 7. měsíc (březen—duben).

Nisard Désiré (1806—1888), franc. lit. historik, člen Akademie. Sp.: Histoire de la littérature française (1844—61).

Nissen Aud Egede (* 30. V. 1901 v Bergenu v Norsku), něm. herečka filmová.

Nistor (pseud. Pinchosa Kaganoviče) (* 1884), souč. rus. žid. spisov.; vytvořil vlastní symbolicko-alegorický styl, jehož umělecká forma ovládá souč. žid. ruskou literaturu.

Niš, hl. město jihoslov. okresu Niš (7269 km², 422.273 ob.), 27.945 ob., čilý obchodní ruch, pevnost strategicky důležitá. Výroba koberců a šálů. V okolí vinice a horké prameny. Berlínským kongresem r. 1878 přiřčena Srbsku.

Nišava, pravý přítok Moravy v Srbsku, 140 km dl., ústí pod Niší.

Niščynśkyj Petro (1832—1896), ukraj. básník a hud. skladatel. Pod pseud. Bajda N. přel. do ukrajinštiny starořeckou poesii (Homéra, Sofokla). Zkomponoval Večernyci k div. kusu Nazar Stodola T. Ševčenka.

Nišovice, o. v Č., okr. Strakonice, 525 čs. ob. Tov. kůže, elektrárna.

Nit, vlákno upředené z lněné nebo bavlněné příze zkrucováním několika tenčích vláken do různé tloušťky podle účelu, na povrchu hladká, lesklá, různobarevná, k šití, výrobě pleteného zboží, krajek a p. N. zhotovená z kovu, skla, slámy, pro různé použití průmyslové.

Nitella, druh rostlin parožnatkových, ozdobná vodní rostlina s dlouhými lodyhami a větvemi, s měchovitými buňkami, jimiž proudí protoplasma; N. flexilis, v lučních příkopech, stojatých vodách evropských.

Nitěnka měnivá, ↷ kuřátkovité.

Nitkové sklo (filigránské sklo, retikulované nebo háčkované sklo), jest utvořeno sítkovitě otáčením a svářením čet-

ných bezbarvých, bílých nebo barevných tyčinek.

Nitkovice, o. na Mor., okr. Kroměříž, 547 čs. ob.

Nitra, řeka na Slov., 190 km dl. (15 km splavná), pramení v Malé Fatře a ústí u Komárna do Váhu. — N. (Nyitra), o. na Slov., okr. Lučenec, 442 ob. — N., župní m. na Slov., 19.118 ob. (14.946 čs.). Sídlo okr. úř., sedrie, stát. zastup., fin. řed. Posádka. Úst.: divadlo, veř. nemoc., nemoc. milosrd. sester, františkánů, ev., žid. Školy: slov. st. reál. gymn., st. obch. šk., bisk. seminář. Průmysl: Tov. lihovin, lihovar, pivovar, sladovna, tov. hosp. strojů, nábytku dýmek, klobouků, asbest. břidlice a j. Biskupství od poč. IX. stol., kostel zbud. za Pribiny, r. 830 vysvěcen.

Nitra, slov. a čes. almanach, redig. M. J. Hurbanem, I.—VII. 1842—77.

Nitrační směs, směs 1 dílu konc. kys. dusičné a 2 dílů konc. kys. sírové. ⌕ nitrolátky.

Nitraniliny, $C_6H_4 . NO_2 . NH_2$, z anilinu působením kyseliny dusičné za přítomnosti studené konc. kys. sírové vznikající zásady, vznikají též působením amoniaku na halogennitrobenzoly a j. Tvoří žluté krystaly; o-nitranilin taje při 71°, m-nitranilin při 114°, p-nitranilin při 147°. Diazotací m- a p-nitranilinu vznikají diazonitraniliny, které na naftolátem sodným nasycené a vysušené bavlně způsobují metanitranilinovou oranž, resp. paranitranilinovou červeň.

Nitraria L., čeleď bylin zygophyllaceae, keře s často trnovitými větvemi; N. schoberi L., ve stepích již. Ruska a Sibiře, malé, bílé květy, zakrývající úplně větve. Plody podobné rybízu, jedlé. Z popela listí a mladých větviček vyrábí se soda. N. retusa v Arabii a Sev. Africe, chutné, omamné plody.

Nitraria schoberi.

Nitranska Streda, o. na Slov., okr. Topoľčany, 641 ob. (628 čs.).

Nitranske Rudno, o. na Slov., okr. Prievidza, 733 ob. (700 čs.). Dříví.

Nitridy, sloučeniny kovů a polokovů s dusíkem, vznikají působením dusíku na tyto prvky, většinou ale pouze za vysoké teploty. V některých případech vznikají pouze pevné roztoky obou prvků. Tvoří bílé, šedé nebo temně fialové, za horka dosti stálé prášky. Nitridů používá se při zužitkování vzdušného dusíku nebo jiných plynů v podobě amoniaku, který vzniká působením vody nebo vodní páry na nitridy. Aluminiumnitrid (nitrid hlinitý) poskytuje při tom současně čistý hydroxyd hlinitý. Působením vodíku na některé nitridy, na př. nitrid vápenatý Ca_3N_2, vznikají amidy. Kyanid sodný vzniká na př. z nitridu vápenatého, titanitého TiN, nebo hořečnatého Mg_3N_2 tavením se sodou a uhlím.

Nitrily (nitrily kyselin), sloučeniny, kt. lze pokládati za alkylkyanidy, ježto jsou sloučeninami kyanové skupiny CN a alkylu, na př. acetonitril $CH_3 . CN$ lze pokládati za methylkyanid. Vznikají destilací alkalických solí kyselin alkylsírových s kyanidem draselným (ethylsíran draselný dává ethylkyanid a pod.), dále zahříváním halogenalkylů s kyanidem draselným nebo destilací amonných solí nebo amidů mastných kyselin s anhydridem kys. fosforečné. Podle tohoto způsobu svého vznikání nazývají se nitrily podle kyselin, z nichž se tvoří, na př. acetonitril je nitrilem kys. octové. Nitrily jsou tekuté, nemají nepříjemnou vůni, v alkoholu se rozpouštějí, ve vodě jsou většinou nerozpustné, vařením s kyselinami nebo alkáliemi se zmýdelňují. Převedením alkoholu v alkyljodid a tohoto v nitril lze snadno dostati se ke kyselině o jeden atom uhlíku bohatší. Sodíkovou amalgamou redukují se nitrily na aminozásady; z acetonitrilu vzniká takto ethylamin. Kyselinu kyanovodíkovou HCN lze pokládati za formonitril (nitril kyseliny mravenčí).

Nitrobakterie způsobují přeměnu sloučenin amoniaku (na př. rozkladných produktů bílkovin) oxydací (nitrifikací) v soli kyseliny dusičné. Tento proces probíhá ve dvou stupních; nitritové bakterie (Nitrosomonas europaea, Pseudomonas europaea) oxydují amoniak na kys. dusitou, nitrátové bakterie (Nitrobacter, Bacillus nitrobacter) oxydují kys. dusitou na dusičnou.

Nitrobenzaldehydy, $NO_2 . C_6H_4 . CHO$, tři isomerní sloučeniny, z nichž o- a m-nitrobenzaldehyd vzniká rozpuštěním benzaldehydu ve směsi kyseliny dusičné a sírové, p-nitrobenzaldehyd oxydací kyseliny p-nitroskořicové; o-nitrobenzaldehyd taje při 46°, metasloučenina při 58°, parasloučenina při 107°. S aldehydem a acetonem působením zředěného roztoku hydroxydu sodného kondensuje se o-nitrobenzaldehyd v o-nitrofenylaldehyd kys. mléčné a o-nitrofenylmethylketon kys. mléčné, které působením sodného louhu mění se v indigo. Metasloučeniny používá se k přípravě patentní modři.

Nitrobenzen, $C_6H_5 . NO_2$, vzniká působením konc. kys. dusičné na benzen, tvoří silně lámavý, slabě nažloutlý olej o spec. v. 1.208, voní po oleji hořkomandlovém, je jedovatý, tuhne při 3°, vře při 209°, těká snadno s vodními parami, rozpouští se v alkoholu, éteru a mastných olejích, ve vodě se rozpouští málo, redukcí mění se v anilin, $C_6H_5 . NH_2$, zahříváním s anilinovým olejem v rosanilin. V technice připouští se směs kys. dusičné a sírové k benzenu; jelikož technický benzen obsahuje též toluen, skládá se nitrační produkt z nitrobenzenu a nitrotoluenu. Používá se ho k přípravě anilinu a azobenzenu, nejlehčího z těchto nitrobenzenu jako Mirbaneova oleje (essence de Mirbane, umělý olej hořkomandlový) k parfumování mýdel. Nitrobenzen objevil r. 1834 Mitscherlich. Tři isomerní dinitrobenzeny, $C_6H_4(NO_2)_2$, vznikají silnějším působením kys. dusičné na benzen, poloviční redukcí vznikají z nich nitraniliny, ortosloučenina vařením se sodným louhem dává ortonitrofenol, metasloučeniny používá se v barevném průmyslu k přípravě fenylendiaminu. Trinitrobenzeny, $C_6H_3(NO_2)_3$, vznikají z dinitrosloučenin působením směsi konc. kys. dusičné a dýmavé kys. sírové.

Nitrocellulosa (xylidin), vzniká působením směsi konc. kys. dusičné a sírové na cellulosu (bavlnu, dřevnou cellulosu atd.). Podle konc. použité směsi, teploty a trvání reakce vznikne buď dinitrocellulosa (kollodiová bavlna), anebo trinitrocellulosa (střelná bavlna). V některých případech mohou vzniknouti ještě silněji nitrované cellulosy. Nitrocellulos používá se při výrobě střelných prachů, třaskavin, kollodia, celluloidu, umělé kůže, umělého hedvábí, umělých žíní a ve fotografii.

Nitrogenese, ⚲ asimilace.

Nitroglycerin (glycerintrinitrát, glycerilnitrát, trinitrin, třaskavý olej, Nobelův třaskavý olej), $C_3H_5(O . NO_2)_3$, vzniká působením konc. kys. dusičné na glycerin; tvoří v čistém stavu bezbarvý, obyčejně však nažloutlý olej o spec. v. 1.6, je bez zápachu, chutná palčivě sladce, rozpouští se v alkoholu a éteru, nikoliv ve vodě, tuhne ve dvou krystalických modifikacích s body tuhnutí 2° a 13°. Draselným louhem štěpí se nitroglycerin v glycerin a dusičnan draselný. Nitroglycerin připravuje se dokonalým směšováním glycerinu, kys. dusičné a sírové (vháněním vzduchu), při čemž pečlivým chlazením teplota udržuje se pod 30°. Ze vzniklé směsi vyloučí se nitroglycerin přidáním velikého množství vody, získaný nitroglycerin se promyje vodou a nakonec zbaví kyselin promýváním roztok. sody. Z 10 dílů glycerinu, 20 dílů konc. kys. dusič. a 60 d. konc. kys. sírové získá se 20 dílů nitroglycerinu. Takto připravený nitroglycerin je těžko zápalný, při pozvolném spalování neexploduje, avšak při 180° exploduje velmi prudce. Ztužený nitroglycerin vůči nárazům je méně citlivý než nitroglycerin tekutý. Větší množství nitroglycerinu exploduje velmi prudce, přivede-li se v něm k detonaci výbuška z třaskavé rtuti (v měděném pouzdře). Čistý nitroglycerin lze uchovati velmi dlouho, nečistý v krátké době začne se rozkládati a pak velmi snadno vybuchuje, při čemž rozkládá se v kysličník uhličitý, vodu, dusík a kyslík. Čistého nitroglycerinu jako třaskaviny přestalo se používati, když Nobel našel, že jeho směsi s porovitými látkami jsou třaskaviny, vyznačující se všemi přednostmi nitroglycerinu; dá se však s nimi snáze zacházeti a jsou méně nebezpečné; jsou to na př. dynamity (⚲), dále dualin, koloniální prášek atd., v nichž obsažené porovité látky jsou rovněž výbušné. Roztok nitroglycerinu ve střelné bavlně (objevený r. 1847 Sobrerem, zavedený r. 1862 Nobelem) tvoří třaskavou želatinu a různé bezdýmé střelné prachy. ⚲ třaskaviny a tam uvedenou lit. — Nitroglycerin je silný jed, ochromuje cévní nervy, což má za následek rozšíření cév, nával krve do hlavy, bezmocnost, závrať, mdlobu, urychlení činnosti srdeční, silnou bledost (kyanosa), konečně ochromení svalstva a smrt.

Nitrolátky, organické (nitrované) sloučeniny, v nichž jeden nebo více atomů vodíku bylo nahrazeno nitroskupinou NO_2, vznikají působením kys. dusičné (po případě nitrační směsi, ⚲) na aromatické sloučeniny, při čemž se odštěpuje voda, na př. benzen C_6H_6 s kyselinou dusičnou dává nitrobenzen $C_6H_5 . NO_2$. Sloučeniny řady alifatické tímto procesem často poskytují složené étery. Nitrolátky alifatické lze připraviti působením dusitanu stříbrného na alkylhalogeny, na př. jodethyl C_2H_5J s dusitanem stříbrným dává nitroethan $C_2H_5 . NO_2$. Podle toho, nahradí-li se v nitrované sloučenině 1, 2 nebo 3 atomy vodíku 1, 2 nebo 3 nitroskupinami, vznikne mono-, di- nebo tri-nitrolátka. Redukcí nitrolátek změní se skupina NO_2 v NH_2 a nitrolátka přejde v amin, na př. redukcí nitrobenzenu $C_6H_5 . NO_2$ vzniká anilin $C_6H_5 . NH_2$, redukcí nitroethanu $C_2H_5 . NO_2$ ethylamin $C_2H_5 . NH_2$. Neúplnou redukcí nitrolátek aromatických vznikají azolátky. Redukcí nitrobenzenu vzniká postupně

azoxybenzol $C_6H_5N . O . NC_6H_5$,

azobenzol $C_6H_5 . NH . C_6H_5$, hydrabozenzol $C_6H_5NH . NHC_6H_5$ a na konec anilin $C_6H_5 . NH_2$. Četné nitrolátky prudce explodují (nitrocellulosa nebo střelná bavlna, nitroglycerin, nitromannit atd.), jiné, na př. nitrobenzol, nitronaftalen atd., mají velký význam pro barevný průmysl.

Nitrometr (dusíkoměr), přístroj k určování dusíku v solích a třaskavinách měřením množství rozkladem těchto látek vznikajícího kysličníku dusnatého.

Nitroprussidy, z kyanových sloučenin různými způsoby vznikající sloučeniny. Nitroprussid sodný, $Na_2Fe(CN)_5NO . 2H_2O$, lze připraviti oxydací roztoku žluté krevní soli (ferrokyanidu draselného) dýmavou kys. dusičnou, neutralisací vzniklého roztoku sodou, oddělením vyloučeného dusičnanu draselného filtrací a odpařením získaného roztoku ke krystalisaci. Takto připravený nitroprussid sodný tvoří rubínově červené, na vzduchu stálé krystaly.

Nitrosaminová červeň vzniká působením hydroxydu sodného na chlorhydrát diazo-p-nitranilinu, tvoří žlutou pastu, působením kyseliny solné promění se opět v chlorhydrát diazo-p-nitranilinu.

Nitrosaminy vznikají působením kyseliny dusité na sekundární aminy, tvoří většinou olejovité, nažloutlé tekutiny, ve vodě se nerozpouštějí, destilují bez rozkladu. Se zinkovým prachem a kyselinou octovou tvoří nitrosaminy sekundární hydraziny, silnější redukcí opět sekundární aminy, čehož se používá k přípravě sekundárních aminů v čistém stavu. Dimethylnitrosamin $(CH_3)_2 N . NO$ vře při 148°.

Nitrosobarviva, nitrososloučeniny fenolů a jejich sulfokyselin, se solemi železa dávají barevné sloučeniny, na př. nitrosoresorcin (solidní zeleň), nitroso-2-naftol (parní zeleň) a kys. 1-nitroso-2-naftol-6-sulfonová (naftolová zeleň).

Nitrosodimethylanilin, $NO.C_6H_4 N(CH_3)_2$, vzniká z dimethylanilinu působením kyseliny dusité, tvoří velké, zelené, krystalické lístky, které tají při 85° a těkají poněkud s vodními parami. Nitrosodimethylanilin jest velmi reaktivní, oxydací dává nitrodimethylanilin, redukcí amidodimethylanilin, se sodným louhem poskytuje nitrofenol a dimethylamin. Používá se ho k přípravě četných barviv, na př. methylenové modři, atd.

Nitrosofenoly, ↷ chinonoximy.

Nitrosolátky, sloučeniny s atomovou skupinou NO, vázanou na dusík sekundárních aminů (nitrosaminy) nebo v benzolovém (naftalenovém atd.) jádře. Poslední s cínem a kyselinou solnou dávají sekundární aminy. Nitrosolátky (zvláště aromatické), rozpuštěny ve fenolu po přidání něco kyseliny sírové a zředění vodou, draselným louhem barví se modře (Liebermannova reakce na nitrosolátky).

Nitroxylin (kollodin), třaskavina, v podstatě podobá se Schultzeově prášku, ale přísadou kollodia není citlivá na vodu.

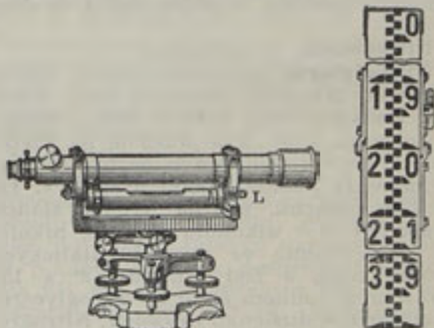
Nitsch Kazimierz (* 1874), slavista, prof. univ. v Krakově. Sp.: Dialekty polskie Śląska (1909), Z badań nad językiem polskim (1909), Mowa ludu polskiego (1911), Mapa narzeczy polskich (1919).

Nitti Francesco Saverio (* 19. VII. 1868 v Melfi), ital. národohospodář a státník, od r. 1898 profesor v Neapoli, 1904 poslanec, 1911—14 ministr zemědělství, 1919—20 minister. předseda, opustil r. 1924 z politických důvodů Italii. Od r. 1926 žije v Paříži.

Niva, ruský illustr. týdeník, vydávaný v Petrohradě v l. 1870—1917 nakl. A. F. Markse, s každoroč. sborníkem ruských a zahranič. klas. spisovatelů.

Niveau (fr., nivó), vodorovná rovina. V měřictví jmenujeme niveau také obzor. Pravý obzor mořský je sferoidická plocha, geodetický obzor n. nievau urč. bodu je myšlena plocha, rovnoběžná s plochou moře, procházející urč. bodem geod. obzoru. Plocha moře se užívá pro všechny absolutní výškové výzkumy jako plocha nulová.

Nivelace, měření spádů (sklonů), v zeměměřičství (geodesii), určení výškových rozdílů pozemků pomocí vodováhy, vážné latě, nivelačního přístroje. Vodováha založena jest na principu spojitých nádob a sestává pro hrubá měření od ruky ze skleněné trubice zakřivené neb do U

Nivelační přístroje.

zahnuté a naplněné zbarvenou tekutinou. Vodovážná neb vážná lať pokládá se jedním koncem na svah a její vodorovná poloha se stanoví libelou. K druhému

konci vážné latě přiloží se svisle měřicí lať (zeměměřičská lať, sáhovka) a stanoví výškový rozdíl obou konců. Nivelační přístroj (obr. 1) sestává ze zaměřovacího dalekohledu F, spojeného s libelou L. Je otočný kol vertikální osy. Za účelem vymýcení chyby přístroje je dalekohled uložen tak, aby se dal přeložit, t. j. vyjmout a vložit v poloze obrácené o 180°; též libelu samotnou lze přeložiti (reversní libela). Důležitou podmínkou je, aby osa libely a dalekohledu byly rovnoběžné. Dřevěné lati nivelační (obr. 2) 3—4 m dlouhé jsou opatřeny obyčejně na obou stranách centimetrovým, zřídka půlcentimetrovým dělením a se zřetelem k tomu, že zaměřovací dalekohled dává obrácené obrazy, jsou označovací číslice na lati příslušně natočeny. Vlastní nivelace provádí se podle dvou metod: z konečných bodů (způsob měření obvodového) nebo ze středu, při níž se často musí celková vzdálenost mezi známým a vyšetřovaným novým výškovým pevným bodem rozkládat na menší vzdálenosti pomocnými body. Výsledek nivelování nějakého počtu výškových bodů nazývá se nivelace.

Nivelisace (z lat.), vyrovnání hladiny; v přeneseném smyslu též vyrovnání různých rozdílných poměrů platových, ve vzdělání a pod. N. může znamenati zlepšení pro velmi četné kategorie (na př. při vyrovnávání platů stát. zaměstnanců), ale též pro někoho i zhoršení, nehledělo-li by se na př. na jeho předchozí vzdělání, obsah jeho výkonnosti atd.

Nivelisovati (z lat.), upravovati poměry tak, aby se vzájemně vyrovnaly příliš patrné rozdíly. ↘ nivelisace.

Nivelle Georges Robert (1856—1924), fr. generál; r. 1916—17 vrchní velitel franc. vojsk na západní frontě, 1917—20 velitel v severní Africe.

Nivnice, ms. na Mor., okr. Uh. Brod, 2614 ob. Domnělé rodiště J. A. Komenského.

Nizami Džedid (nové zřízení), reforma velikého vezíra Mustafy Ćuprilića z r. 1690 o zmírnění daňových břemen, hl. však reforma vojenská sultánů Selima III. (1789—1807) a Mahmuta II. (1808—1839), a nahraz. janičárů pravidelným vojskem (1826), což vznítilo v Bosně vzbouření Huseina Gradaščeviće a přivodilo zlom begovské oligarchie 1850—51.

Nízká Srbská, o. v Č., okr. Broumov, 505 ob. čs.

Nizovoj (pseud. Pavla Georg. Tupikova (* 1882), ruský spisov., prošel mnoha různými zaměstnáními. Povídky: Jazyčniki, Puti mojego ducha, román Černozemje a j.

Nizozemí, ↘ Holandsko. Nizozemské Borneo, ↘ Holandské Borneo. Nizozemské kolonie, ↘ holandské kolonie. Nizozemské umění, ↘ holandské umění. Nizozemská literatura, ↘ holandská literatura. Nizozemská řeč, ↘ holandská řeč. Nizozemská Indie, ↘ holandská Indie.

Znak města Nizzy.

Nizza (fr. Nice, nis), opevněné hlav. m. franc. dép. Alpes-Maritimes, 184.441 ob. při zál. Janovském, na trati Marseille—Janov. Nová část je moderně vybudována, mnoho hotelů a vil. Dobrý přístav, hluboký 7 m. Podnebí mírné a zdravé. N. je velmi vyhledávaným lázeňským místem. Cizinecký ruch tvoří hlavní část příjmů obyvatelstva.

Nížina, část povrchu zemského nejvýše do 200 m n. m., jako opak vysočiny; po většině tvoří velké plochy nížinových rovin, zabírající v Evropě skoro ⅔, v Asii a v Americe ⅓ plochy, méně v Australii a v Africe, zvláště na pobřeží moří, vnitrozemských n. je málo. Příznivé podmínky tepelné, zavodnění, tvoří z nížin úrodné oblasti, jež staly se sídlištěm lidstva (Egypt, Mesopotamie, Hindustán), suché podmínky tvoří z n. pouště a stepi.

Nížkov, o. v Č., okr. Něm. Brod, 611 čs. ob.

Nížkovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 922 čs. ob.

Nížkovský Rudolf (* 24. VIII. 1890 ve Vídni), český herec, působí u divadla od r. 1910 a od r. 1920 trvale u Vinohradské zpěvohry jako operetní komik.

Nižná, o. na Slov., okr. Piešťany, 496 ob. (488 čs.).

Nižnánský Josef (* 30. VIII. 1903 ve Vel. Brestovanech), slov. básník, redaktor Slov. Politiky v Bratislavě. Vydal sbírku veršů Medzi zemou a nebom (1928).

Nižně-Udinsk, m. v Sibiři, na trati Krasnojarsk-Irkutsk, na záp. od Kanska Jenis., byl v noci na 29. V. 1918 jedním ešelonem 2. čs. zálož. pluku, pozd. přejmenov. na 10. čs. pl. Jana Sladkého Koziny, za pomoci vozatajského vlaku 2. divise, obsazen beze ztráty jediného dobrovolníka. Po jeho obsazení začali se r. dobrovolníci pod vedením setníka Trofimova organisovati do boje proti bolševikům.

Nižní Apša, rus. Nižňa Apša, ob. na P. R., okr. Ťačovo), 5948 ob.

Nižní Hrabovec, o. na Slov., okr. Vranov n. Topľou, 870 ob. (683 čs.).

Nižní Hrabovnice, rus. Nižňa Hrabovnicja, o. na P. R., okr. Svalava, 516 ob.

Nižní Hrušov, o. na Slov., okr. Michalovce, 1061 ob. (974 čs.).

Nižní Koločava, nyní pouze Koločava, o. na P. R., okr. Volové, 2813 ob.

Nižní Lhoty, o. ve Slez., okr. Frýdek, 410 čs. ob.

Nižní Medzev (něm. Unter-Metzenseifen, maď. Alsó-Mecenzéf), o. na Slov., okr. Moldava nad Bodvou, 2670 ob.

Nižní Remety, rus. Nižně Remeta, o. na P. R., 488 ob.

Nižní Seliště, rus. Nižne Selišče o. na P. R., okr. Chust, 1820 ob.

Nižní Slatina, rus. Nižňa Solotvina, o. na P. R., okr. Užhorod, 546 ob. Os. Derenovka-lázně.

Nižní Slavkov, o. na Slov., okr. Sabinov, 1031 čs. ob.

Nižní Studený, rus. Nižnyj Studenyj, o. na P. R., okr. Volové, 1184 ob.

Nižní Šard, rus. Nižnyj Š., o. na P. R., okr. Sevluš, 650 ob.

Nižní Šebeš, o. na Slov., okr. Prešov, 876 ob. (716 čs.).

Nižní Tejkeš, o. na Slov., okr. Košice, 533 čs. ob.

Nižní Tvarožec, o. na Slov., okr. Bardejov, 411 ob. (368 čs.).

Nižní Verecky, rus. Nižně V., o. na P. R., okr. Svalava, 1709 ob.

Nižnia, o. na Slov., okr. Trstená, 829 ob. (811 čs.).

Nižnia Boca, o. na Slov., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 496 čs. ob.

Nižnia Káloša (Alsó-Kálosa), o. na Sl., okr. Tornaľa, 512 ob.

Nižnia Kamenica, o. na Slov., okr. Košice, 425 ob.

Nižnia Myšľa, o. na Slov., okr. Košice, 949 ob.

Nižnia Oľšava, o. na Slov., okr. Stropkov, 425 ob.

Nižnia Slaná, o. na Slov., okr. Rožňava, 711 ob. (562 čs.).

Nižnia Šuňava, o. na Slov., okr. Poprad ve Spiš. Sobote, 632 čs. ob.

Nižní Blh (Alsó-Balog), o. na Slov. okr. Feledince, 624 ob.

Nižní Bystrý, rus. Nižnyj Bystryj, o. na P. R., okr. Chust, 1895 ob.

Nižnie Čabiny, o. na Slov., okr. Medzilaborce, 468 o.

Nižnie Nemecké, o. na Slov., okr. Sobrance, 417 ob.

Nižnie Repaše, o. na Slov., okr. Levoča, 550 ob. (536 čs.).

Nižnie Ružbachy, o. na Slov., okr. Stará Ľubovňa, 632 čs. ob.

Nižnie Slovinky, o. na Slov., okr. Gelnica, 1472 ob. (953 čs.).

Nižnij Novgorod, gubernie v Rusku na střední Volze, 83.476 km², 2,736.866 ob.; velké lesy a bažiny. Zemědělství extensivní (žito, oves, brambory) nekryje spotřebu. Značný chov dobytka, hl. ovcí. Z nerostů se dobývá sůl, sádra, rašelina a železná ruda. Značný domácí průmysl. Velkoprůmysl mlynářský, železářský, textilní a chemický. — Hl. m. Novgorod, 116.312 ob., leží na soutoku Oky s Volhou, trať Moskva—N. N. jest největším průmyslovým městem Povolží. Jest zde soustředěn veškeren průmysl gubernie. Slavné trhy jsou pojítkem mezi obchodem evropským a asijským. Založeny byly r. 1550 Ivanem Hrozným.

Nižnij Tagilsk, hl. m. tagilského okresu na Uréle, 38.828 ob.

Njassa, jezero (Nyassa, Bantu, velká voda), sladkovodní jezero v j.-v. Africe, 478 m n. m., 26.500 km², v sev. části až 785 m hluboké.

Njassko (do 1907 Britská centrální Afrika), britské ochranné území, 103.482 km², (1925) 1,205.801 ob.; zabírá úrodné území u jezera Njassy.

Njegoš Petar II. Petrović, zv. Vladika Rade (1812—1851), kníže Černé Hory a srb. básník romantického směru. Sp.: Gorski vijenac (1847, přel. K. Křivý, J. Hudec, 1897).

Njegovan Vladimir, RTDr. (* 1884), prof. chem. na univ. v Záhřebě. Znalec chemie průmyslové.

Njeguši, černohor. kmen, z něho pocházela černohorská dynastie.

No (jap.) v Japonsku krátké drama, vážného, většinou budhistického charakteru, směs recitací, zpěvů s doprovodem orchestru a tanců, pěstované hojně v XV. stol. na knížecích dvorech.

Konec třináctého svazku.